

SCI-CONF.COM.UA

**WORLD SCIENCE:
PROBLEMS, PROSPECTS
AND INNOVATIONS**

**ABSTRACTS OF IV INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
DECEMBER 23-25, 2020**

**TORONTO
2020**

WORLD SCIENCE: PROBLEMS, PROSPECTS AND INNOVATIONS

Abstracts of IV International Scientific and Practical Conference

Toronto, Canada

23-25 December 2020

Toronto, Canada

2020

UDC 001.1

The 4th International scientific and practical conference “World science: problems, prospects and innovations” (December 23-25, 2020) Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2020. 783 p.

ISBN 978-1-4879-3793-5

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // World science: problems, prospects and innovations. Abstracts of the 4th International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Toronto, Canada. 2020. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/iv-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-world-science-problems-prospects-and-innovations-23-25-dekabrya-2020-goda-toronto-kanada-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: toronto@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua/>

©2020 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2020 Perfect Publishing ®

©2020 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

1.	<i>Abaturov A., Tokarieva N., Demydenko A.</i> DIFFERENTIATED CHOICE OF MEDICINES IN THE TREATMENT OF ACUTE BRONCHITIS IN CHILDREN.	14
2.	<i>Aliyev Zaur Rafik oglu</i> CORRELATION DEPENDENCE BETWEEN INSURANCE COMPULSORY HEALTH INSURANCE PREMIUMS AND DEMOGRAPHIC FACTORS IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN.	21
3.	<i>Balanchivadze Ia.</i> THE IMPORTANCE OF DEVELOPMENT ASSESMENT IN ENACHANCING THE QUALITY OF TEACHING.	28
4.	<i>Belei S., Kohutnytsky B.</i> THEORETICAL FUNDAMENTALS OF FORMATION OF FINANCIAL AND ECONOMIC POTENTIAL OF RURAL AREAS.	35
5.	<i>Chervonenko O.</i> CATEGORY OF NEGATIVITY IN NARRATOR'S SPEECH (BASED ON BRITISH SITCOMS TWENTY TWELVE AND W1A).	43
6.	<i>Daminov N. A.</i> EXPANSION OF SAMARKAND REGION'S FOREIGN RELATIONS DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE.	55
7.	<i>Guliyeva N. A.</i> SEMANTIC STRUCTURE OF WORDS.	62
8.	<i>Gorobey V., Kovalenko L.</i> IMPROVEMENT THE DESIGN AND TESTING THE MILLING CULTIVATOR FOR TILLAGE ROW SPACING IN NURSERIES.	68
9.	<i>Honcharuk L. M., Mikulets L. V., Pidubna A. A.</i> PEDAGOGICAL ASPECTS OF MEDICAL STUDENT PERSONALITY FORMATION.	77
10.	<i>Ivanchenko O., Lurie K., Melnikova O.</i> EXPERIENCE IN ORGANIZING A BLENDED FORM OF EDUCATION WITH FULL VISUALIZATION IN A SYNCHRONOUS ONLINE MODE BASED ON MS TEAMS.	84
11.	<i>Kashyrina I. O., Hasymova R. Y.</i> TOPICAL ISSUES OF THE FORMATION OF THE LOGICAL THINKING OF FUTURE LAWYERS.	90
12.	<i>Khlebnikova K. V., Kashyrina I. O.</i> THE USE OF MEDIA TECHNOLOGY IN TEACHING ENGLISH.	92
13.	<i>Kushyk-Strelnikov Y. V.</i> THE MODERN RATIONALE OF THE NEED FOR STRATEGIC MANAGEMENT OF CONSTRUCTION ORGANIZATIONS.	98
14.	<i>Laukhin O., Korobkina T.</i> EFFECTS OF WORK STRESS ON FAMILY LIFE.	102

15.	<i>Lutsiv R., Chukhnii O.</i> PECULIARITIES OF SMART CITIES' IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA.	105
16.	<i>Makarenko M. V.</i> ENSURING SANITARY AND EPIDEMIOLOGICAL WELL-BEING OF THE POPULATION AS A DETERMINING FACTOR OF EFFECTIVE PUBLIC GOVERNANCE.	113
17.	<i>Nebaba N.</i> IDENTIFICATION OF SUBSTANTIVE CHARACTERISTICS OF INTERNATIONAL INDUSTRIAL COOPERATION.	117
18.	<i>Nimchik A. G., Usmanov K. L., Kadirova Z. R.</i> USE OF WASTE FROM CHEMICAL INDUSTRIES IN THE PRODUCTION OF CEMENT CLINKER.	120
19.	<i>Nimchik A. G., Usmanov K. L., Kadirova Z. R.</i> STUDY OF THE POSSIBILITY OF EXTRACTING METALS WHEN OBTAINING A POROUS SILICATE MATERIAL.	123
20.	<i>Piddubna A. A., Vyhnanchuk V. V., Fetsyk T. H.</i> GENERALIZATION OF EXPERIENCE OF USING NEW TECHNOLOGIES FOR QUALITY TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS.	126
21.	<i>Shahun A., Korobkina T.</i> ANALYSIS OF THE MANIPULATION INSTRUMENT IN THE MANAGEMENT SPHERE.	134
22.	<i>Shtelmakh O. V.</i> A PROFESSIONALLY-ORIENTED FOREIGN LANGUAGE AS AN IMPORTANT COMPONENT OF FUTURE PROFESSIONALS' TRAINING.	137
23.	<i>Shuper V., Rykhlo I.</i> THE MODERN ASPECTS OF ANTIBIOTIC RESISTANCE AND WAYS OF ITS PREVENTION.	141
24.	<i>Sikaliuk A. I., Perminova V. A., Lytvyn S. V.</i> DISTANCE LEARNING AS AN ESSENTIAL PART OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING.	145
25.	<i>Tkachuk T.</i> PSYCHOTECHNOLOGIES OF DEVELOPMENT ORATORY SKILLS OF STUDENTS-PSYCHOLOGISTS.	149
26.	<i>Yurkiv O. I., Peryzhnyak A. I.</i> FEATURES OF TEACHING CLINICAL DISCIPLINES TO FOREIGN STUDENTS: THE INFLUENCE OF TRADITIONS AND THE SEARCH FOR INNOVATION.	152
27.	<i>Абдурахманов Жахонгир Саидазим углы, Кучкарова Л. С.</i> НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ГЕМОЦИРКУЛЯЦИИ У ЮНОШЕЙ-СПОРТСМЕНОВ.	159

28. *Авалбаев Г. А., Акбутаев М. А., Хидиров Хожиақбар Султан Махмуд оглы* 165
ОСОБЕННОСТИ ГАЗОНАПОЛНЕНИЯ ЭЛЕКТРОЛИТА ПРИ ЭЛЕКТРОЛИЗЕ ВОДЫ В БЕЗДИАФРАГМЕННОМ ЭЛЕКТРОЛИЗЕРЕ.
29. *Александров Ю. В.* 171
ПСИХОЛОГІЯ БРЕХНІ.
30. *Алиев Р. У., Беккулов Б. Р., Рахмонкулов Турсунбой Батирали угли* 177
ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ЭНЕРГОСБЕРЕЖЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ СУШКИ ШАЛА.
31. *Барановська Л. В., Третяк О. В.* 180
МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ СУЧАСНОГО ОФІЦЕРА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.
32. *Белякова М. С., Вільчаускас Д. С., Поцулко О. А.* 190
СЛАВЕТНА ІСТОРІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ О. О. БОГОМОЛЬЦЯ (ДО 180-РІЧЧЯ ВІД ДАТИ ЗАСНУВАННЯ).
33. *Бобир О. І.* 201
СПЕЦИФІЧНІ ТВОРЧІ ОЗНАКИ СВІТОБАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ХУДОЖНИКІВ.
34. *Бородай Е. М.* 207
ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ЮНАКІВ ДО ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ.
35. *Бондаренко Н. В.* 210
УМІННЯ ЗАПИТУВАТИ Й ВІДПОВІДАТИ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК КОМПЕТЕНТНІСНОГО НАВЧАННЯ.
36. *Бохонкова Ю. О., Іванова К. І.* 220
ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ТРИВОЖНОСТІ НА МІЖОСОБИСТІСНІ ВІДНОСИНИ ОСОБИСТОСТІ В СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ.
37. *Брухно Л. М.* 226
ГУРТКОВА РОБОТА З ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО КРЕАТИВНОГО РОЗВИТКУ ЗДОБУВАЧІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.
38. *Бикадорова Н. О., Ващенко О. М.* 231
СПЕЦИФІКА ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ У СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ УМОВАХ.
39. *Буковська О. В., Бобро О. В.* 237
РОЗВИТОК ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ.
40. *Ваннічний С. Д., Пастор Н. Е.* 241
РОЗРОБКА АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ АНАЛІЗУ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ.

41.	<i>Вересоцька Н. І., Раку Н.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ УЧНІВ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ.	246
42.	<i>Воропай С. В., Крикуненко М. В.</i> ГОЛОВНИЙ ГЕРОЙ ЯК ЗАСІБ СТОРІТЕЛІНГУ В СОЦІАЛЬНІЙ ЖУРНАЛІСТИЦІ.	251
43.	<i>Войтенко Л. І.</i> ПРИТЧА ЯК ОСНОВА АНТИУТОПІЧНОГО СВІТУ В РОМАНАХ В. ГОЛДІНГА.	257
44.	<i>Газізова О. О.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «УКРАЇНОЗНАВСТВО» В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.	263
45.	<i>Гарагуля Г. І., Стасюк О. В., Гарагуля А. М.</i> ПРОЦЕС ЕЛІМІНАЦІЇ БАКТЕРІЙ В КРОВІ ІМУНІЗОВАНИХ КУРЕЙ.	273
46.	<i>Гасанова Мехрибан Гидаят кызы, Мамедова Айнур Рагим кызы</i> ОСОБЕННОСТИ СТРАХОВАНИЯ ТУРИЗМА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ.	281
47.	<i>Грінченко Д. М., Баско С. О., Нечипоренко Н. М.</i> ПРОПОЛІСОТЕРАПІЯ ПРИ ДЕРМАТОМІКОЗАХ СОБАК.	288
48.	<i>Данчук Л. І., Авраменко П. М., Шинкарук І. В.</i> ОРГАНІЗАЦІЯ ТВОРЧОЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ АКТОРІВ.	293
49.	<i>Данилюк С. М., Мартинюк А. І.</i> ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.	298
50.	<i>Деркач О. Г., Вронська М. М.</i> УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ У СФЕРІ НАДАННЯ БЛАГОДІЙНИХ ПОСЛУГ.	305
51.	<i>Деєва О. Ю.</i> ГРИГОРІЙ САВИЧ СКОВОРОДА І СУЧАСНІ УЧНІ.	316
52.	<i>Добровольський Є. А., Горбач А. М., Горбачевський С. А.</i> МЕТОДИКА КІЛЬКІСНОЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ БРИГАДНОГО МЕТОДУ РОБОТИ РЕМОНТНИКІВ.	323
53.	<i>Думанський Ю. В., Решетняк С. О., Євтушенко Д. В., Момот А. А., Прасол О. В.</i> СЕЛЕКТИВНА ЕМБОЛІЗАЦІЯ ТА ФЛУОРЕСЦЕНТНА ВІЗУАЛІЗАЦІЯ НИРКОВИХ СУДИН ПРИ РЕТРОПЕРІТОНЕОСКОПІЧНІЙ РЕЗЕКЦІЇ У ХВОРИХ НА ЛОКАЛІЗОВАНИЙ РАК НИРКИ.	328
54.	<i>Євсеєнко О. М.</i> МОДЕЛЮВАННЯ ТЕМПЕРАТУРНИХ РЕЖИМІВ ПРИМІЩЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ БУДІВЛІ.	331
55.	<i>Єланська О. О.</i> ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СПОРТСМЕНІВ-КАРАТИСТІВ.	337

56.	Єфімова О. П. ДУХОВНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА КАТЕГОРІЯ.	341
57.	Жданова І. В., Малєєва К. А. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ВАГІТНИХ ЖІНОК У КРИЗОВИХ УМОВАХ.	345
58.	Заремба О. О., Третяк А. С. ПІДХОДИ ДО АУДИТУ КРИПТОВАЛЮТИ.	350
59.	Заплітна І. А., Мельник Н. М. КОЛІЗІЙНІ ПИТАННЯ СПАДКУВАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ.	355
60.	Івашова Л. М., Новік М. А., Івашов М. Ф. ПОБУДОВА КАР'ЄРИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА НАПРЯМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ.	360
61.	Кальниш В. В., Опанасенко В. В., Алексеева Л. М., Зайцев Д. В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ОЩУЩЕНЬ, СВ'ЯЗАННИХ С УРОВНЕМ ЕМОЦІОНАЛЬНОГО ВИГОРАННЯ, В УМОВАХ ВОССТАНОВЛЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СОСТОЯННЯ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ ПРИ СТАЦІОНАРНОМ ЛЕЧЕНІИ.	370
62.	Капустіна А. А., Єрмоленко С. В. ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФЕМІНІТИВІВ-НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.	376
63.	Касинець Н. В. ФОРТЕПІАННІ ТВОРИ ДЛЯ ДІТЕЙ І ЮНАЦТВА У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ КОМПОЗИТОРКИ ЮДІФ РОЖАВСЬКОЇ.	386
64.	Качанов П. А., Литвяк А. Н., Дуреев В. А. ОБОСНОВАНИЕ ЗАКОНА РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ДИНАМИЧЕСКИХ ПАРАМЕТРОВ АНАЛОГА ОБЪЕКТА РЕГУЛИРОВАНИЯ.	394
65.	Каширіна І. О., Юдіна М. ЗАПОЗИЧЕНІ СЛОВА У ТЕКСТАХ ЮРИДИЧНОЇ ТЕМАТИКИ.	400
66.	Коваль Н. М., Чебанов Л. С., Чебанов Т. Л. ВИКОРИСТАННЯ СТИЧНИХ ВОД ПІСЛЯ ПОЛИВУ ДЕКОРАТИВНИХ РОСЛИН В ТЕПЛИЧНОМУ КОМПЛЕКСІ ДЛЯ ПРИГАЦІЙНОГО ПОЛИВУ ПОУКІСНИХ ТРАВ ЯК ПРИКЛАД РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧОЇ ТЕХНОЛОГІЇ.	402
67.	Копжасарова У. И., Токтау М. К. BLENDED LEARNING AS A MEANS OF IMPROVEMENT FOREIGN LANGUAGE SKILLS.	408
68.	Коротіч Г. В. ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ТВОРЧОСТІ Ф. КАФКИ.	417
69.	Косьянчук Н. И., Вивыч А. Ю. БЛАГОПОЛУЧИЕ ЖИВОТНЫХ И ЭТИКА ЧЕЛОВЕКА.	422
70.	Краснодемська І. Й. ГАЛИЦЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА РАДЯНСЬКА РЕСПУБЛІКА ЯК ОДНА З ФОРМ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ КВАЗІДЕРЖАВНОСТІ.	426

71. **Кулаева З. А.** 436
 НЕОБХОДИМЫЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ МОДЕЛИ
 КОМПЛЕКСНОЙ ИНТЕГРИРОВАННОЙ СИСТЕМЫ
 ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ.
72. **Курбанбаева А. Ж.** 443
 ВВЕДЕНИЕ В ПЕДАГОГИЧЕСКУЮ НАУКУ МЕТОДОВ
 ВЫЯВЛЕНИЯ И ЛЕЧЕНИЯ ВНУТРЕННИХ БОЛЕЗНЕЙ В
 КАРАКАЛПАКСКОЙ НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЕ.
73. **Курочка В. В., Лінійчук Т. О.** 453
 ІМУНОЛОГІЧНИЙ СТАТУС ЖІНОК РЕПРОДУКТИВНОГО ВІКУ З
 ДОБРОЯКІСНОЮ ПАТОЛОГІЄЮ МАТКИ.
74. **Лавер В. А., Мостовой А. В., Цар О. В., Свид А. А.** 458
 ПОРОГОВЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ И ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТИ С
 РАЗНЫМИ СУММАМИ ПОДПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТЕЙ.
75. **Ларіонова А. В., Шелкошвеев І. В.** 461
 СЕКСУАЛЬНО-НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ
 СВОБОДИ ТА НЕДОТОРКНОСТІ ДІТЕЙ: СОЦІАЛЬНО-
 ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ЗЛОЧИНЦЯ-ПЕДОФІЛА.
76. **Луценко Л. О., Савіцька А. Г.** 467
 СТРАТЕГІЧНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ КОМУНІКАЦІЇ.
77. **Ляшенко В. І., Осадча Н. В., Трушкіна Н. В.** 471
 ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИЙ КЛАСТЕР ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ
 НАПРЯМ РОЗВИТКУ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ
 СЛОБОЖАНСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ.
78. **Мазоха Г. С.** 483
 ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ВИМІРИ ЕПІСТОЛЯРІЮ І. СВІТЛИЧНОГО ТА
 В. СТУСА.
79. **Маленко Я. В., Фартушина Д. М.** 490
 ІНДИКАЦІЯ СТАНУ ЕДАФОТОПІВ МІСТА КРИВИЙ РІГ ЗА
 ЦИТОГЕНЕТИЧНИМИ ТА МОРФОМЕТРИЧНИМИ
 ПОКАЗНИКАМИ РОСЛИН.
80. **Мельник В. С., Горзов В. В., Звонар Г. Д.** 502
 КЛІНІКО-БІОХІМІЧНІ І МІКРОБІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
 ХРОНІЧНОГО КАТАРАЛЬНОГО ГІНГІВІТУ ТА ЙОГО ЛІКУВАННЯ
 У ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ, ЩО ПРОЖИВАЮТЬ НА
 ЗАКАРПАТТІ.
81. **Мітрахович М. М., Расстригін О. О., Комаров В. О.** 509
 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧАСТОТ І ФОРМ
 КОЛИВАНЬ КОНСОЛЬНО ЗАКРІПЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЇ, ЩО
 ПОШКОДЖЕНІ.
82. **Нагаєва С. П., Чернякова О. І., Демчук Д. В.** 519
 ТЕРИТОРІАЛЬНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС
 ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ.

83. **Нагаєва С. П., Чернякова О. І., Зубарєва Ю. А.** 524
ОЦІНКА РЕКРЕАЦІЙНОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ
БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА «АСКАНІЯ НОВА».
84. **Наливайко О. І., Павловський Г. О.** 528
СКЛАДНІ ДЕРЖАВИ ЯК СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНИХ
ПРАВОВІДНОСИН.
85. **Нуралиева Рагима Нурали гызы** 532
АНАЛИЗ И ОЦЕНКА СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА
ТОПЛИВНО-ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА
АЗЕРБАЙДЖАНА.
86. **Омельчук В. О.** 543
ГРУПУВАННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА ВІДПОВІДНІСТЮ
ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ ТРАЄКТОРІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.
87. **Омралина М. А., Токсеитова Г. К., Сарсенбекова С. С., Медет А. Е.** 552
ИНТЕГРАЦИЯ РАЗЛИЧНЫХ ПРЕДМЕТНЫХ ГРУПП ЧЕРЕЗ
КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ ПОНИМАНИЕ УЧЕНИКОВ В РАМКАХ
МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ.
88. **Островка М. В., Соколенко Н. М., Островка В. І., Мороз О. В.,
Попов Є. В.** 559
ХАРЧОВИЙ БАРВНИК І ПЕКТИН З ЧЕРВОНОГО БУРЯКУ, ЇХ
ОТРИМАННЯ.
89. **Павленко Л. Л.** 567
ОНТОМОРФОГЕНЕЗ LATHYRUS ODORATUS L. В ЛІСОСТЕПУ
УКРАЇНИ.
90. **Пішенін І. К., Деркач М. М.** 576
ОСОБЛИВОСТІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.
91. **Попелюшко Р. П., Повстюк О. Ю.** 578
ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ.
92. **Розман І. І., Мийгеш В. І.** 582
ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ: РОЗВИТОК
ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ТА ЇЇ ЛІТЕРАТУРИ.
93. **Рой А. А.** 586
ЗНАЧЕННЯ ГРИ В ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ.
94. **Сайфудінова Р. П.** 592
ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ У НАВЧАЛЬНИЙ
ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАРМАЦЕВТІВ.
95. **Сбітнєва О. Ф.** 598
РОЗВИТОК ТРАДИЦІЙ ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ.
96. **Святенко А. С., Святенко Л. К., Голодаєва О. А.** 605
РОЛЬ ІНГІБІТОРІВ АКВАПОРИНУ 4 У ПРОФІЛАКТИЦІ І ТЕРАПІЇ
НАБРЯКІВ.

97. *Сербін Ю. В., Глазкова Ю. О., Жирук О. Ю.* 608
СТРАХИ ЯК ПОКАЗНИК НЕРВОВО-ПСИХІЧНОГО СТАНУ
ОСОБИСТОСТІ ТА ЗАСОБИ ЇХ ПСИХОКОРЕКЦІЇ.
98. *Сербін Ю. В., Алексеєва А. В.* 613
ВПЛИВ САМООЦІНКИ НА ЗДАТНІСТЬ ДО ЕФЕКТИВНОГО
НЕКОНФЛІКТНОГО СПІЛКУВАННЯ У ЮНАЦЬКОМУ ТА
СТУДЕНТСЬКОМУ ВІЦІ.
99. *Сердюк Н. М., Азатян В. Г.* 617
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РОЗЛАДІВ.
100. *Семеняк А. В., Боднар Х. М.* 621
ІЗОСЕРОЛОГІЧНА НЕСУМІСНІСТЬ КРОВІ МАТЕРІ ТА ПЛОДА:
ДІАГНОСТИКА ТА ПРОФІЛАКТИКА (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ).
101. *Сліпченко Г. Д., Герасименко Х. І.* 628
ПІДБІР ДОПОМІЖНИХ РЕЧОВИН ДЛЯ ОТРИМАННЯ КАПСУЛ
ДЛЯ ЛІКУВАННЯ СЕЧОВИВІДНОЇ СИСТЕМИ.
102. *Сліпченко Г. Д., Куліченко Ю. Ю.* 631
ПЕРСПЕКТИВА РОЗРОБКИ ПРОТИГЕЛЬМІНТНОГО ПРЕПАРАТУ
НА РОСЛИННІЙ ОСНОВІ.
103. *Слісаренко О. М., Ганзюк О. О.* 634
ЗАГАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ
УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ.
104. *Стецевич А. І.* 641
ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА В РАМКАХ
СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО ОЦІНЮВАННЯ.
105. *Стоколос-Ворончук О. О., Гасюк Г. Г.* 644
СПЕЦИФІКА ІНОНАЦІОНАЛЬНИХ СТОСУНКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ
СМІХОВІЙ КУЛЬТУРІ ХІХ СТ.
106. *Сулковський А. В., Невмержицький О. П.* 652
ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ
ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ
ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ.
107. *Сулейменов М. Ж., Аманжол Р. А.* 658
ИНВАЗИРОВАННОСТЬ ЖИВОТНЫХ ГЕЛЬМИНТАМИ В
УСЛОВИЯХ В МАНГИСТАУСКОЙ ОБЛАСТИ.
108. *Телестакова А. А.* 663
ПОНЯТТЯ КОНСАЛТИНГОВОЇ ПОСЛУГИ.
109. *Телестакова А. А., Володін О. В., Васковнюк С. І.* 669
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ.
110. *Телестакова А. А., Серик Б. В., Побережник І. С.* 674
ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
НЕДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ.

111. *Тещук В. Й., Тещук Н. В., Руських О. О.* 680
ДО ПИТАННЯ ЛАКУНАРНИХ ІНФАРКТІВ ГОЛОВНОГО МОЗКУ У ПАЦІЄНТІВ З АРТЕРІАЛЬНОЮ ГІПЕРТЕНЗІЄЮ (ВІЙСЬКОВО-МЕДИЧНИЙ КЛІНІЧНИЙ ЦЕНТР ПІВДЕННОГО РЕГІОНУ, М. ОДЕСА).
112. *Троценко О. В., Седнева Л. Р., Сніга Я. В., Грицаєнко М. В.* 686
ОСОБЛИВОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ МОЛОДШИХ КУРСІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.
113. *Ткаченко Д. П., Єгорова К. І., Маглиш Л. Б.* 692
ДОСЛІДЖЕННЯ МІКРОФЛОРИ ПІХВИ ЖІНОК РІЗНИХ ГРУП РИЗИКУ.
114. *Тимчишин А. М.* 699
ОКРЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ.
115. *Тимошук А. М.* 706
ВИКОРИСТАННЯ ПРИЙОМІВ МНЕМОТЕХНІКИ ЯК ЕФЕКТИВНОГО МЕТОДУ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ ЦИФР ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.
116. *Тищенко М. А.* 713
ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА УНІВЕРСИТЕТУ НА БАЗІ ПЛАТФОРМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ KIDDOM.
117. *Туманська М. А.* 716
МЕДІАКОНТЕНТ ЯК СУЧАСНА ФОРМА КОМУНІКАЦІЙ.
118. *Хамраєва Ё. Н., Амонов Мухаммад Отабек угли* 720
ИЗУЧЕНИЕ СЛОЖНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ НА ПРОПЕДЕВТИЧЕСКОМ КУРСЕ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЦИОНАЛЬНОЙ ГРУППЕ.
119. *Худецький І. Ю., Антонова-Рафі Ю. В., Гончаров І. О.* 725
ЗАСТОСУВАННЯ КІНЕЗІОТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДИК У ФІЗИЧНІЙ ТЕРАПІЇ ПРИ ТРАВМАХ НАДП'ЯТКОВО-ГОМІЛКОВОГО СУГЛОБУ.
120. *Чайников С. И., Сердюк А. В.* 730
К ВОПРОСУ О ПРОТОТИПИРОВАНИИ ИНТЕРФЕЙСА СИСТЕМЫ.
121. *Шарай Д. С., Бунегін М. Є.* 736
ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ.
122. *Шахова О. Г., Чепіга Л. П., Каліберда Л. А.* 743
АДАПТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19.
123. *Шевченко С. М.* 748
ШКІЛЬНА ОСВІТА В УКРАЇНІ У ДОБУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ОСВІТА ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ (2000-І РР.).

124.	Шевчук Л. Д., Войтюк К. В. ІСТОРИЧНИЙ І МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ В СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ.	753
125.	Шилова Т. О. УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА.	759
126.	Юдіна Е. О. ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.	764
127.	Яременко Д. М., Шаповалова С. В. ВІДОБРАЖЕННЯ ТРЕКІВ У ФОРМАТІ GPX НА КАРТАХ ВІДКРИТИХ СЕРВІСІВ.	769
128.	Яцкевич І. В., Шатний В. С. СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.	773
129.	Яцкевич І. В., Стерхова А. С. ОНЛАЙН ТА ОФЛАЙН ДІЯЛЬНІСТЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.	779

DIFFERENTIATED CHOICE OF MEDICINES IN THE TREATMENT OF ACUTE BRONCHITIS IN CHILDREN

Abaturov Alexandr

MD, PhD Professor
Head of the Department
of pediatrics 1 and medical Genetics

Tokarieva Nataliia

Candidate of Medical Sciences
Assistant of the Department
of pediatrics 1 and medical Genetics

Demydenko Anna

student of V course.
State Institution
"Dnipropetrovsk Medical Academy
of the Ministry of Health of Ukraine"
Dnipro, Ukraine

Introduction Acute respiratory viral infections (ARVI) are a social, medical and economic problem. In the structure of pediatric infectious pathology, ARVI is up to 80%, and there is no tendency to reduce their frequency.

Acute bronchitis (AB) is one of the main reasons for outpatient treatment by a primary care physician and pediatrician and therefore of particular importance in addressing the incidence of RVIs and AB in the pediatric population are measures to find effective treatment regimens and management of these patients. The development of the pathological process in AB is associated with a decrease in the level of mucosal immunity and the peculiarities of the functioning of both antimicrobial peptides and the interferon system.

At present, there is an increase in cases of AB with a long course, a high percentage of complications and ineffectiveness of antibacterial therapy, which

determines the relevance of developing new approaches to treatment based on the study of nonspecific mechanisms and justification of drugs aimed at restoring mucosal immune system and immune system.

Purpose: to develop a differentiated algorithm for the choice of drugs in the treatment of acute bronchitis in children.

Materials and methods: the paper presents materials of clinical observation, clinical - laboratory and instrumental examination of 122 children aged one to six years, patients with AB, who were hospitalized in Municipal Institution "Dniprovskaya Clinical Hospital № 1" of the Dnipro.

The main method of research was a clinical examination of a sick child with analysis and interpretation of relevant clinical history and laboratory and instrumental data, detailed study of medical history and life by interviewing parents to determine the causal factors for the development of acute bronchitis according to the study design. The comprehensive assessment of the patient's condition involved data from clinical physical examination of the child, the results of laboratory and instrumental studies (general clinical, enzyme-linked immunosorbent assays (determination of interferon- γ (IFN- γ), interferon- α (IFN- α), lactoferrin (LF), alpha-defensin 1-3 (HNP 1-3) in serum and oropharyngeal fluid), confirming the diagnosis. The severity of the children was assessed twice in the follow-up dynamics: in the acute period and in the convalescence period using a standardized scale. Bronchitis Scale was used to assess the effectiveness of treatment Severity Score (BSS), which is one of the objective and reliable systems for assessing the severity of GB, which can be used in children. The BSS scale assessed the severity of the manifestations of five clinical signs of GB: cough, sputum, wheezing, pain in the chest with cough and dyspnea Statistical processing was performed using Microsoft Excel (Office Home Business 2KB4Y-6H9DB-BM47K-749PV-PG3KT) and the software product STATISTICA 6.1 (StatSoftInc., Serial № AGAR909E415822FA).

Based on the correlation analysis and Wald's sequential analysis, an algorithm for differentiated drug selection was developed (recombinant α -2 β interferon;

probiotic bacteria *Bacillus subtilis*; bacterial lysates OM-85; ivy leaf extract) in the treatment of children with acute bronchitis (AB).

Discussion of the obtained results. In all children with AB, the disease began acutely and manifested itself in the form of catarrhal and inflammatory syndromes. The symptomatic structure of AB manifestations was dominated by cough and moist diffuse rales of various calibers. The severity of the condition of children was due to the severity and duration of the main clinical syndromes of the disease, primarily intoxication syndrome, manifestations of catarrhal syndrome and hyperthermia. Only 5% of children had a mild course of GB, while a moderate course was reported in 60% of children and a severe course in 35%, respectively. According to the scale of severity of the disease (BSS), the most stable sign of AB in children is cough (decrease in the level of the BSS scale from 2.3 ± 0.1 in the acute period to 1.3 ± 0.1 in the period of convalescence, at $p \leq 0.001$), and the most regressive sign - auscultatory rales (decrease in the level of the indicator from 2.0 ± 0.2 in the acute period of the disease to 0.4 ± 0.1 on the BSS scale in the period of convalescence)

AB was accompanied by phase changes in the content of interferons and antimicrobial molecular components of the mucosal protection of the respiratory tract. The most important feature that characterizes the course of AB is a probable increase in the concentration of HNP 1-3 in the oropharyngeal fluid to the period of convalescence of the disease (from 1.3 ± 0.1 ng / ml in the acute period of the disease to 1.9 ± 0.2 in the period of convalescence).

Peculiarities of the system of nonspecific protection of the respiratory tract in children with GB, namely features of mucosal immunity and interferon system, clinical and anamnestic characteristics and dynamics of AB, necessitated the strengthening of standard GB therapy in hospital.

Based on the obtained data, we pathogenetically substantiated the possibility of including recombinant interferons, probiotics, bacterial lysates and dry ivy leaf extract in children with GB in order to restore non-specific immunity on the basis of their proven clinical and immunological efficacy and proven effects on major clinics based on BSS scales.

Comparison on a valid BSS scale of the clinical effects of adding different drugs to standard GB therapy, namely IFN α -2 β , probiotic bacteria *Basilus subtilis*, bacterial lysate OM-85 and ivy leaf extract (Table 1), increased the effectiveness of medical care children with GB in hospital.

Table 1.

Comparison of clinical effects (BSS scale) of adding different drugs to standard GPB therapy

Drug	Cough	Sputum	Wheezing	Cough pain	Dyspnoea
Preparation IFN α -2 β	+	+	+	-	+
Probiotic preparation <i>Basillus subtilis</i>	+	-	+	-	+
Bacterial lysates OM- 85	+	-	+	-	+
Ivy leaf extract	+	-	+	-	+

According to our data, no drug had an effect on the manifestations of cough pain in children with AB aged 1 to 6 years, which may be due to the objective difficulties in describing this complaint in patients of younger and preschool age. Administration of recombinant interferon, or probiotic drug *Bacillus subtilis*, or bacterial lysates to patients with AB, according to the BSS scale, leads to faster regression of clinical manifestations of the disease, preventing the development of a prolonged course

It should also be noted that all drugs had the same effect on the main clinical signs of AB (cough, auscultatory wheezing, dyspnea), which necessitated further analysis of the main immunological effects of molecules.

Comparison of the immunological effects of different drugs to enhance the sanogenesis of AB, grouped in table 2.

Table 2.

Comparison of immunological effects of different drugs that have been used as an adjunct to standard GB therapy in children

Preparation	HNP1-3 (oropharyngeal fluid)	LF (oropharyngeal fluid)	IFN- γ (oropharyngeal fluid)	IFN- γ (serum)	IFN- α (serum)
IFN α -2 β	-	↑	-	↓	-
<i>Bacillus subtilis</i>	-	↑	-	↓	-
OM-85	-	-	-	-	↑
Ivy leaf extract	-	↑	-	-	-

Addition of recombinant IFN- α 2 β or additional use of probiotic drug *Bacillus subtilis* in children with GB leads to unidirectional positive clinical and immunological changes: rapid regression of clinical manifestations of the disease, reduces the production of IFN-g in serum and increases LF in the oropharyngeal fluid. effectiveness and control of inflammation with increased antibacterial immunity and prevents the development of long-term GB.

Clinical and immunological effectiveness of the use of bacterial lysate OM-85 is due to the rapid regression of clinical manifestations of the disease to the period of convalescence according to the BSS scale: there is a decrease in total scores to 3.4 ± 0.4 versus 5.2 ± 0.5 points in patients who received only standard therapy and an increase in IFN- α in the serum, which strengthens the first link of immune protection.

The appointment of the drug dry extract of ivy leaves is accompanied not only by expectorant effect, but also an increase in the concentration of LF in the oropharyngeal fluid by 1.2 times (from $1.70 \pm 0.12 \mu\text{g} / \text{ml}$ to $2.08 \pm 0.09 \mu\text{g} / \text{ml}$).

Given that the dry extract of ivy leaves induces the production of lactoferrin in the respiratory tract, this drug can be considered a component of pathogenetic therapy.

Correlation analysis of 87 indicators in 122 children with GB showed direct relationships between the level of INF- γ and antimicrobial peptides at the beginning of the disease and in the convalescence period and feedback of the level of defensins at the beginning of the disease with lactoferrin levels in the convalescence period. Factor analysis allowed to determine the predicates of the long course of the disease in children and to personify the choice of drug correction and to have the effectiveness of treatment with a probability of obtaining the final result at 75.0-86.0 %, and the use of simple mathematical model to assess the probability of a prolonged course of AB allows you to screen patients in the early stages of the disease.

The choice of individualized treatment of acute bronchitis in children is based on determining the level of risk of long-term course, severity of catarrhal syndrome, serum IFN- γ and IFN- α production at the beginning of the disease: if sputum secretion is pronounced and the child has an excess of gamma interferon interferon; if the child's secretion of sputum is not expressed and there is an excess of interferon gamma - we recommend prescribing a probiotic drug *Bacillus subtilis*; when there is a deficiency of interferon alpha, and the secretion of sputum is not expressed, you should appoint a bacterial lysate OM-85; in the absence of sputum and normal levels of interferon alpha production, the use of dry ivy leaf extract is recommended.

Conclusions. Peculiarities of the system of nonspecific protection of the respiratory tract in children with AB age, their clinical and anamnestic characteristics and dynamics of AB on the scale of severity of the disease (BSS), justify the need to strengthen standard AB therapy in hospital.

The possibility of including recombinant interferons, probiotics, bacterial lysates and ivy leaf extract in children with AB in order to restore nonspecific immunity on the basis of their proven clinical and immunological efficacy and proven effect on the main clinical signs of acute bronchitis is pathogenetically substantiated.

The generalization of our results, correlation analysis and sequential analysis of Wald allowed pathogenetically sound treatment of AB and improve therapeutic measures at the stage of inpatient management.

Differentiated administration of drugs in the treatment of AB in children has led to a faster leveling of the development of catarrhal and inflammatory syndromes, contributed to the restoration of nonspecific immunity.

According to the results of the introduction of the algorithm of the doctor's actions in the practical part of health care in case of need to strengthen the standard AB therapy in children, the efficiency of use and the probability of obtaining the final result is determined at 75-86%.

УДК 369.06

**CORRELATION DEPENDENCE BETWEEN INSURANCE COMPULSORY
HEALTH INSURANCE PREMIUMS AND DEMOGRAPHIC FACTORS IN
THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN**

Aliyev Zaur Rafik oglu

Chairman of the Board of the State
Agency for Compulsory medical insurance

Summary The article discusses the feasibility of building financial capacity the health insurance market using the correlation between the dynamics insurance premiums for compulsory medical insurance and the main indicators of the healthcare industry, economic and demographic indicators on the example of the Republic of Azerbaijan.

Key words: multiple regression, correlation, regression, model, dependent variable, free variable, factor, demographic factor, model, software package, coefficient

Main part. Medical Insurance Market is an important component of the economy of the state, the main task of which is the creation of a financial mechanism to attract additional financial resources in the health care system with the purpose of providing full, timely and quality medical care to the subjects of medical insurance[4, p.318].

The realized financial potential of the health insurance market is characterized by the financial resources of this market in the form of compulsory insurance payments for compulsory health insurance and voluntary contributions for voluntary health insurance (VHI). The volume of attracted financial resources is determined by the attractiveness of the market and the use of its competitive advantages in comparison with other capital markets. In order to increase the financial potential of the medical insurance market, it becomes necessary to increase the attractiveness of

the medical insurance market, which will allow obtaining the financial resources necessary for this market, and the owners of savings the right to receive medical services of appropriate quality. When considering economic processes, most often it is necessary to refer to models containing more than one factor-attribute [6]. The feasibility of increasing the financial potential of the health insurance market can be established using the correlation between the dynamics of insurance premiums for compulsory medical insurance and the main economic, demographic and health sector indicators using the example of the Republic of Azerbaijan. Thus, in the process of regression analysis of the developmental features of the health insurance market, it is advisable to include several groups of factors in the model, i.e. build a multiple regression equation. To avoid multicollarity between faults and regression, we compose the regression equation for each group of factors separately. The multiple regression equation is [4].

$$Y = f(x_1, x_2, x_3, \dots, x_n) \quad (1)$$

where $x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$ is a vector of economic, demographic factors or factors from health care.

The linear function of the multiple regression model is:

$$Y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 + \dots + a_nx_n + \varphi \quad (2)$$

Where- $a_0 \dots\dots\dots a_n$ are regression coefficients;

φ – is a random trend.

Multiple regression is widely used in solving problems of demand, profitability, production costs, in macroeconomic calculations and a number of other issues of econometrics. Currently, multiple regression is one of the most common methods in econometrics.

The main goal of multiple regression is to build a model with a large number of factors, which determines the influence of each of them separately, as well as their cumulative effect on the modeled indicator.

To construct multiple regression, we selected the main factors influencing the formation of the health insurance market.

The main factors influencing the formation of the health insurance market can be divided into 3 groups [2].

- Economic factors
- Demographic factors
- Factors characterizing the state of the health care system

Factors affecting the development of the health insurance market include the following economic factors:

- GDP, billion man. (φ_1)
- Average monthly wage per employee, man. (φ_2)
- A living wage, man. (φ_3)
- Minimum wage, man. (φ_4)
- Wage arrears, mln man. (φ_5)
- Expenditures of the population, million man. (φ_5)
- Savings of the population, million man. (φ_6)
- Cash income of the population, million man. (φ_7)
- Economically active population, thousand people (φ_8)
- Number of unemployed, thousand people (φ_9)
- Unemployment rate,% (φ_{10})
- Inflation index,% (φ_{11})
- Bank deposits, billion man. (φ_{12})

Factors affecting the development of the health insurance market include the following demographic factors:

- Resident population, million people (k_1)
- Number of births, million (k_2)
- The number of deaths, million people (k_3)
- Fertility rate (k_4)
- Average life expectancy at birth, years (k_5)
- The number of deaths from diseases of the circulatory system, thousand people (k_6)
- The number of deaths from neoplasms, thousand people (k_7)

- The number of deaths from respiratory diseases, thousand (k_8)
- The number of deaths from external causes, thousand people (k_9)

Factors affecting the development of the health insurance market include the following factors characterizing the state health systems:

- Morbidity of the population, thousand people (l_1)
- Number of doctors of all specialties, thousand people (l_2)
- Number of nursing staff, thousand people (l_3)
- Number of hospitals, thousand (l_4)
- Number of hospital beds, thousand (5)
- The number of medical outpatient clinics, thousand (l_6)
- Number of visits per shift, thousand people (l_7)
- Consolidated budget expenditures for the healthcare sector, mln man. (l_8)
- State budget expenditures for the healthcare sector, million man. (l_9)

Factors affecting the development of the health insurance market include the following demographic factors:

- Resident population, million people (k_1)
- Number of births, million (k_2)
- The number of deaths, million people (k_3)
- Fertility rate (k_4)
- Average life expectancy at birth, years (k_5)
- The number of deaths from diseases of the circulatory system, thousand people (k_6)
- The number of deaths from neoplasms, thousand people (k_7)
- The number of deaths from respiratory diseases, thousand (k_8)
- The number of deaths from external causes, thousand people (k_9)

Factors affecting the development of the health insurance market include the following factors characterizing the state health systems:

- Morbidity of the population, thousand people (l_1)
- Number of doctors of all specialties, thousand people (l_2)
- Number of nursing staff, thousand people (l_3)

- Number of hospitals, thousand (l_4)
- Number of hospital beds, thousand (5)
- The number of medical outpatient clinics, thousand (l_6)
- Number of visits per shift, thousand people (l_7)
- Consolidated budget expenditures for the healthcare sector, mln man. (l_8)
- State budget expenditures for the healthcare sector, million man. (l_9)

The parameters were estimated using the SPSS software package. The results of the correlation dependence showed a direct dependence of insurance premiums on compulsory health insurance on household expenditures, bank deposits and an inverse dependence on the inflation index and the number of unemployed. In other words, with an increase in household cash expenditures and an increase in household investment in bank deposits, as well as with a decrease in the inflation index and a decrease in the number of unemployed, the volume of insurance premiums on compulsory health insurance will increase [3,4]. The results of performance for the dependent variable (the volume of insurance premiums by the volume of insurance premiums for compulsory health insurance) from demographic factors in the Republic of Azerbaijan are presented in Table 1 [3].

Table 1

Results of execution for the volume of insurance premiums for compulsory health insurance against demographic factors in the Republic of Azerbaijan

	Unstandardized Coefficien		Standardized Coefficients	t	Sig.B
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	-1,41E+07	5,98E+06		-2,36E+00	0,118
Resident population, million people (k_1)	38543,736	14326,021	0,284	2,826	0,067
Number of hospitals, thousand (l_4)	376,617	102,185	0,544	3,052	0,056
Average life expectancy at birth, years (k_5)	164324,12	61210,18	1,892	1,908	0,163
The number of deaths from neoplasms, thousand people (k_7)	-12,36	3,239	-0,447	-0,624	0,021
r^2	0.989				
F-test	179.716				

Source. SPSS application is developed by the author based on the software package.

Based on the results of the dependence of the volume of insurance premiums on demographic factors, the following regression equation was obtained:

$$Y = 38543,736 * k_1 + 376,617 * k_4 + 164324,12 * k_5 - 12,36 * k_7 - 1,41E + 07$$

The equation shows that an increase in insurance premiums for compulsory health insurance will lead to an increase in the fertility rate by 376.617, an increase in the average life expectancy at birth and a decrease in the number of deaths from neoplasms by 12.36, which confirms the feasibility of developing health insurance for additional financing of the health care system.

Conclusions. As a result of the study, it was determined that between health insurance payments and demographic indicators in Azerbaijan, expressed by the regression equation $Y = 38543,736 * k_1 + 376,617 * k_4 + 164324,12 * k_5 - 12,36 * k_7 - 1,41E + 07$ Coefficient A correlation $R^2=0,989$ means that the corresponding regression equation is explained by 98,9% of the variance results and 1,1% by other factors. A high coefficient of determination indicates that the regression equation better reflects the original data and that most of the resulting factor (98.9%) is due to the demographics included in the model.

The analysis of the relationships, confirmed in the models of regression analysis by the appropriate criteria, showed that the growth of insurance premiums for compulsory health insurance will lead to an increase in the birth rate by 376.12, an increase in the average life expectancy at birth and a decrease in the number of deaths from neoplasms by 12,36, which confirms the feasibility of developing health insurance for additional financing of the health care system.

REFERENCES

1. Atashov B.Kh., Alakbarov Y.Y., Khudiyev H.H. Insurance business. Textbook for universities. Baku-2018 Cooperation Publishing House. 416 pages.
2. Khankishiyev B.A. Basics of insurance activity. Baku 2006, University of Economics Publishing House, 274 pages.
3. Yadigarov T.A. "Operations research and solution of econometric problems in MS Excel and Eviews software packages: theory and practice". Monograph. Baku, "Europe" publishing house, 2019, -355 pages.
4. Yadigarov T.A. "Customs statistics and modern information technologies". (Monograph) Baku, "Europe" publishing house, 2020-520 pages.
5. Aziz Kutlar, "Applications of panel data econometrics with Eviews", Istanbul 2017, 152 pages.
6. Yadigarov T.A. Assessment of the impact of the logistics Performance Index on customs revenues. Abstracts of II International Scientific and Practical Conference Toronto, Canada 28-30 October 2020. 175-185
7. Luk'yanova A.N. O problemah finansovogo obespecheniya zdravoohraneniya. Analytical vestnik RF. M .: 2015. 381 p.
8. Srednyaya prodolzhitel'nost 'zhizni po stranam mira [EHlektronnyj resurs]. URL: <http://www.statdata.ru/prodolzhitelnost-zhizni-v-stranah-mira>
9. <https://www.stat.gov.az/>
10. <https://www.cbar.az/page-41/macroeconomic-indicators>

УДК 371.10.01.

THE IMPORTANCE OF DEVELOPMENT ASSESMENT IN ENACHANCING THE QUALITY OF TEACHING

Balanchivadze Iagor

Academic doctor of pedagogy

Assoc.-professor

Akaki Tsereteli state University

Kutaisi, Georgia

Annotation: The article discusses the importance of developmental assessment of how much it contributes to enhancing the quality of teaching. Forms of assessment are discussed and how to give the learner feedback that is made up of three parts - strengths, weaknesses, recommendations for improving achievement. The results of the diagnostic test we used were initially not satisfactory, but when we actively used the developmental assessment, the results were really good. The use of developmental assessment in mathematics teaching has significantly contributed to the improvement of teaching quality.

Key words: developmental, diagnostics, evaluation, learning, quality

Assessment is to determine whether a subject or event, process or someone complies with predefined criteria. The purpose of the evaluation is to determine how productive the teaching process is. How the teacher teaches and how the students learn. Using a developmental assessment, the teacher determines how well students have learned the material they have studied.

Evaluation is two-fold: developmental and definitive. “Definitive assessment controls the quality of learning and determines the level of achievement of the learner concerning the goals set out in the national curriculum. During the definitive assessment, the student receives a score. Developmental assessment enables us to

motivate students, providing them with relevant information on how to improve their learning outcomes ”(National Curriculum).

Through the developmental assessment, the teacher can make observations, summaries and discussions during the teaching process. Using a developmental assessment, students receive feedback daily during instruction. Using feedback in the lesson enables us to get an idea of how the teaching process is going. What difficulties are fixed? Feedback is needed in a friendly environment and gives the student direction on what activities to set for the goal and how to improve the learning outcome.

During feedback, the teacher focuses on what the student has done well. Specifically points to errors. The student makes changes to the instruction based on the existing recommendations. The developing commentary consists of three parts: Strengths, Weaknesses, Recommendations for Improving Achievement.

Developmental assessment is very important in teaching math, especially in a differentiated classroom where children of differing readiness learn. Developmental Assessment We discussed Developmental Assessment in mathematics teaching in 4th grade. Teaching math is a powerful tool for children to communicate. It is an important contribution to the development of successful students. Studying math encourages curiosity, develops creative skills. Children will be provided with the skills they need outside of school.

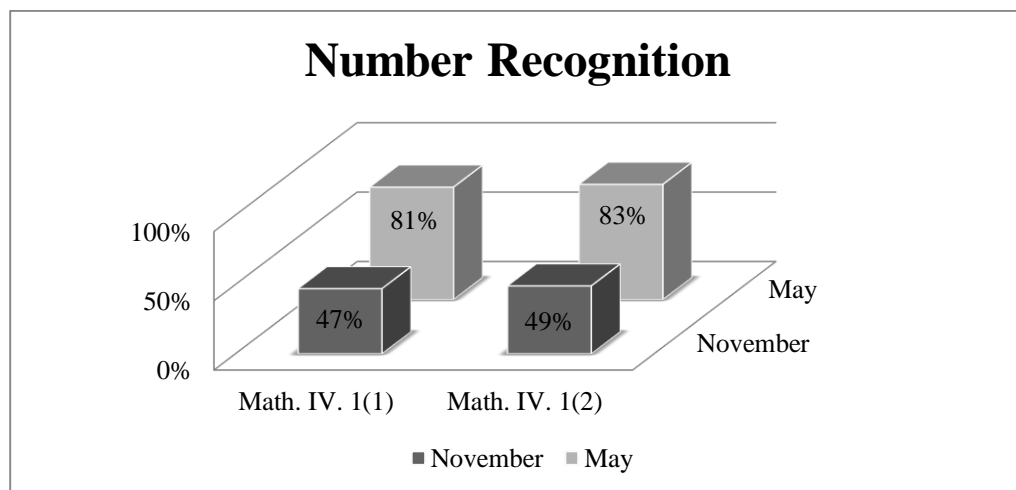
Mathematics can have a strong impact on social and economic development. The Ministry of Education and Science of Georgia implemented the G-PriEd Georgian Primary Education Project, which aimed to improve the mathematical competence of primary school students. The G-PriEd project also promotes the development and implementation of developmental assessment tools in public school.

The purpose of our research is: To understand the importance of using developmental assessment in teaching mathematics to improve the quality of teaching. The methodological bases of the research are the Georgian Primary Education Project (G-PriEd), which was funded by USAID.

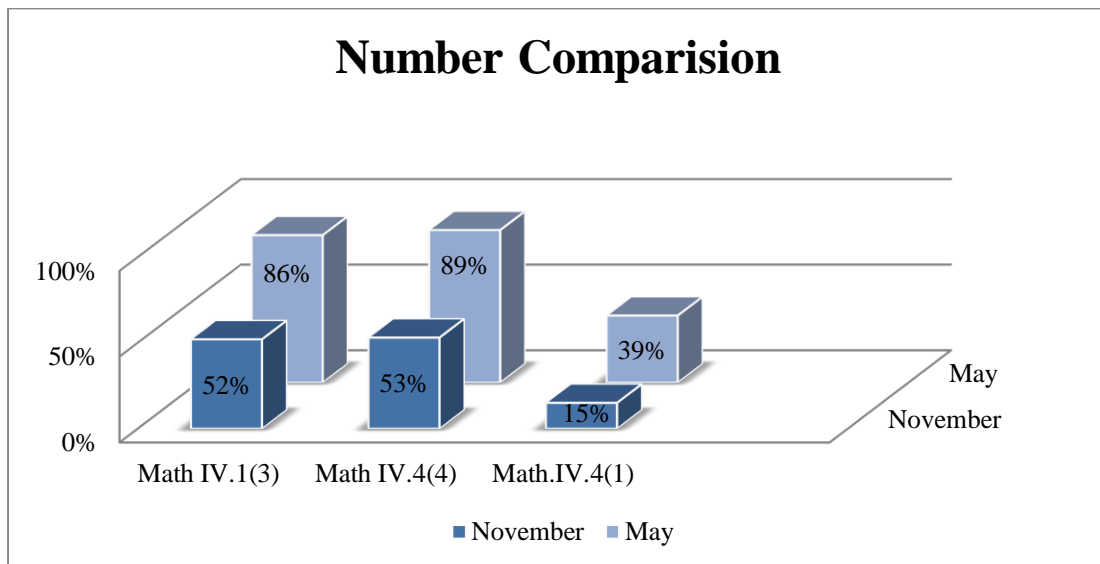
We surveyed the 4th grade of Kutaisi Public School # 37, where the number of students is 62. We surveyed in November, then actively used examples of student development such as Stars and Levels, Objective-Based Self-Assessment, Exit Ticket, Exit Sticks, Snow Teams, Parking and more. After active use of Developmental Assessments, we were diagnosed again in May.

We took a diagnostic test, which yielded results based on indicators. Consider each one separately:

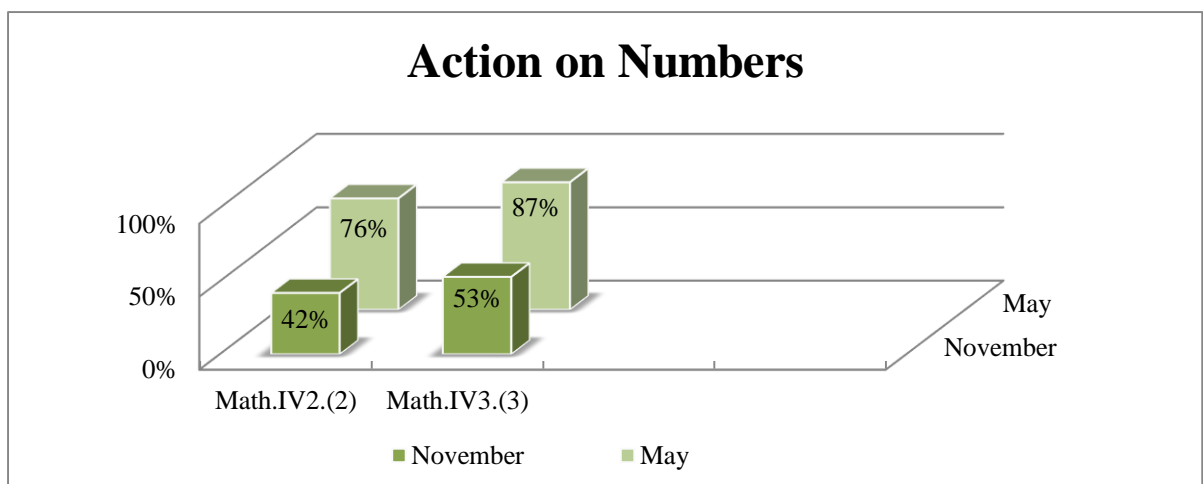
Direction number recognition includes 2 indicators: Math. IV. 1 (1) reads numbers, displays numbers using different models, and demonstrates a positional system. Math. IV. 1 (2) lists the corresponding values of the digits in the number record, representing the number in the sum of the corresponding numbers. Data were distributed as follows: November Math. IV. 1 (1) - 47%, May - 81%; November Math. IV. 1 (2) - 49%, May - 83%.

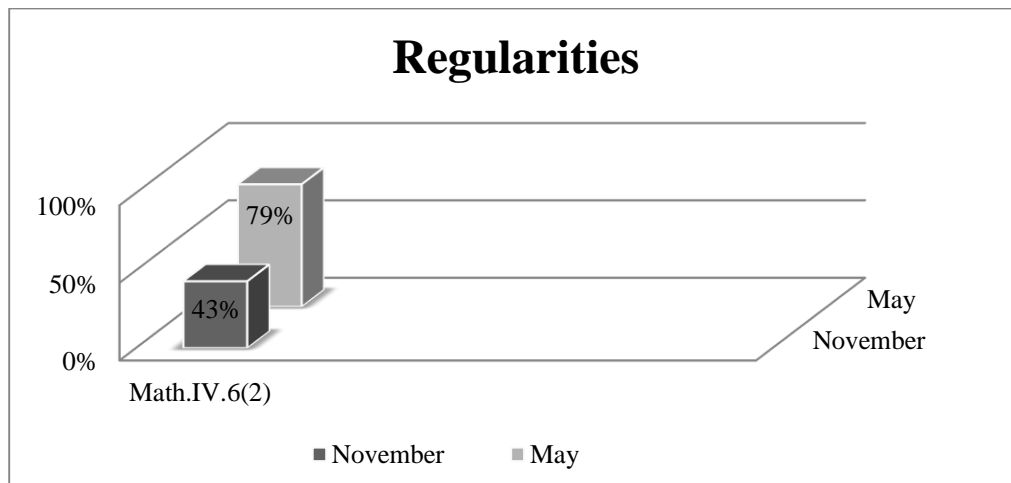
Comparison of numbers in the field includes 3 indicators: Math. IV. 1 (3) uses a positional system when comparing numbers, calculating the given four to five integers by subtractions. Math. IV. 4 (4) compares the whole part, the whole half of the model (more than half is less than equal). Mathematics. IV. 4 (1) Identifies and names the whole half / third/fourth parts of different models. Data were distributed as follows: November Math. IV. 1 (3) - 52%, May - 86%; November Math. IV. 4 (4) - 53%, May - 89% and November Math. IV. 4 (1) - 15%, May - 39%.

Action on numbers includes 2 indicators: math. IV. 2 (2). Performs the assembly of the subtraction method (estimation, oral report, writing algorithms) by selecting the most suitable one for the specific example. Math. IV. 3 (3) uses a written algorithm to perform the multiplication and dividing operations and explains the method used (when dividing a single digit). Where appropriate, indicate the balance. Data were distributed as follows: November Math. IV. 2 (2) - 42%, May - 76%; November Math. IV. 3 (3) - 53%, May - 87%.

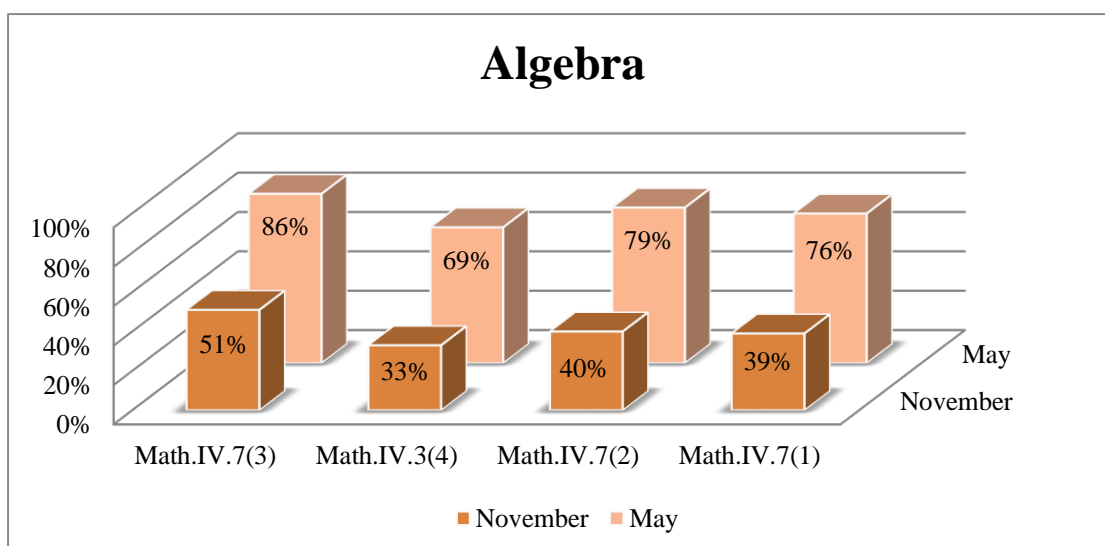

Regularities include 1 indicator: Math. IV. 6 (2) Anyway (for example verbally, through a table or chart) finds the prefix of the specified element for the given relevance. Data were distributed as follows: November Math. IV. 6 (2) - 43%, May - 79%.

Algebra includes 4 indicators: Math. IV. 7 (3) Finds the meaning of an unknown component of an assembly, subtraction, multiplication, substitution equation. Math. IV. In solving problems in computation 3 (4), in the case of dividing the balance, he interprets the balance according to the context of the task. Math. IV. 7 (2) uses the commutative, associative, and multiplicative properties of the assembly to find the meaning of a numerical image. Math. IV. 7 (1) solves tasks related to simple proportionality. The data was distributed as follows:

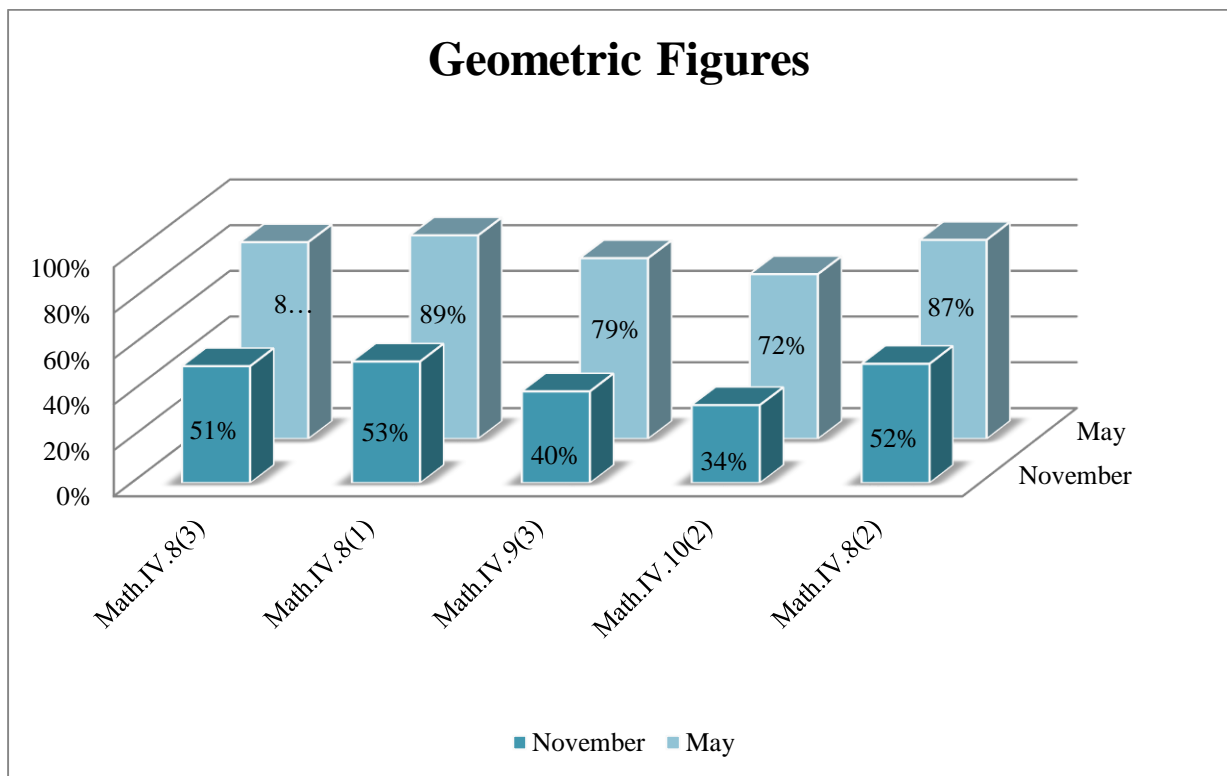
November Math. IV. 7 (3) - 51%, May - 86%; November Math. IV. 3 (4) - 33%, May - 69% and November Math. IV. 7 (2) - 40%, May - 79%, November Math. IV. 7 (1) - 39%, May- 76%.

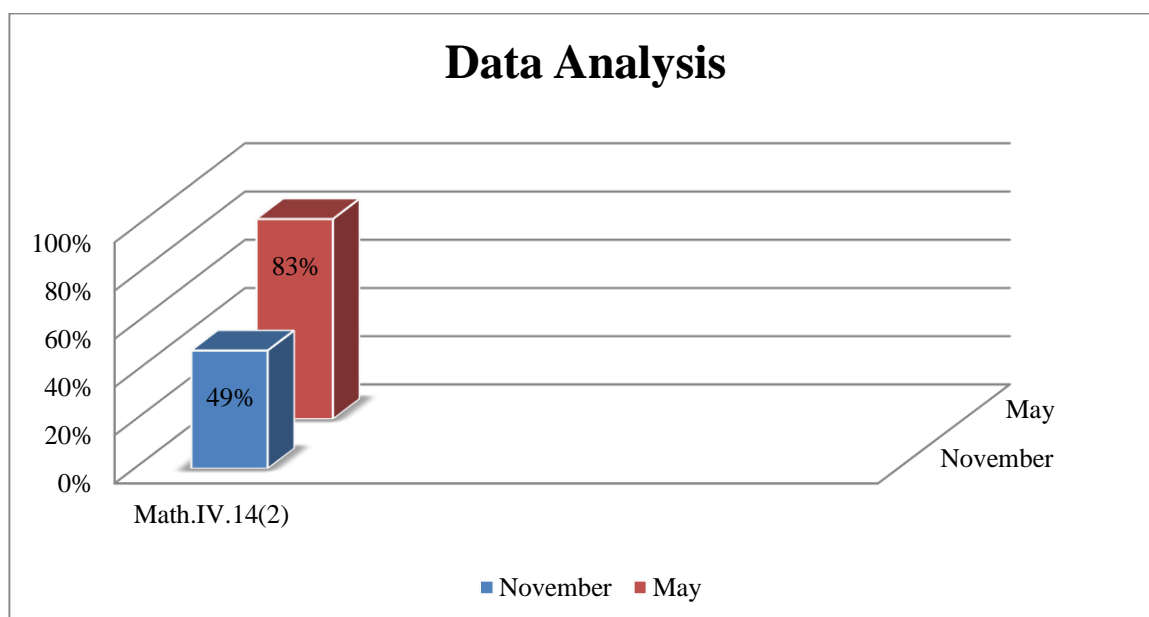
Geometric figures include 5 indicators: Math. IV. 8 (3) in the spatial figures indicate boundary/boundary excitations, congruent/inconsistent cones. Math. IV. 8 (1) compares and groups spatial figures according to geometric attributes. Math. IV. 9

(3) from spatial geometric figure models creates the specified configuration. Math. IV. 10 (2) measures and calculates the sensation of the beam, the perimeter of a polygon, and records the result in a standard fitting unit. Math. IV. 8 (2). The graph depicts both common points and points that belong to only one figure. The data was distributed as follows: November Math. IV. 8 (3) - 51%, May - 86%; November Math. IV. 8 (1) - 53%, May - 89%, November Math. IV. 9 (3) - 40%, May - 79%, November Math. IV. 10 (2) - 34%, May - 72% and November Math. IV. 8 (2) - 52%, May - 87%.

Data analysis includes 1 indicator: Math. IV. 14 (2) describes/clarifies the data presented as a diagram both verbally and in writing. Data were distributed as follows: November Math. IV. 14 (2) - 49%, May - 83%.

Conclusion: The research has shown us the importance of developmental assessment in math teaching. The developmental assessment helps the teacher determine how well students have learned the material they have studied. This makes it possible to comment on the development. The results of the diagnostic test we used were not initially pleasant, but when we actively used the developmental evaluation, the results were really good. The use of developmental assessment in mathematics teaching has significantly contributed to the improvement of teaching quality.

REFERENCES:

1. Gogishvili G., Vepkhvadze T., Mebonia I., Kurchishvili L. Mathematics Textbook IV Class. –Tbilisi.:Publishing Intelligence, – 2018. –350 p.
2. Deisadze M., Goshkheteliani D. Mathematics –Kutaisi.:Publishing ATSU, – 2015. –150 p.
3. Applying developmental assessment to mathematics. Teacher's Guide. – Tbilisi.: – 2015. –45 p.
4. Teaching Mathematics –Tbilisi.:Publishing Intelligence, – 2014. –350 p.
5. Teaching and Appreciation Part II. Teacher Professional Development Center, Teacher's Guide. –Tbilisi.: – 2010. –145 p.

УДК 332.14

**THEORETICAL FUNDAMENTALS OF FORMATION OF FINANCIAL AND
ECONOMIC POTENTIAL OF RURAL AREAS**

Belei Svitlana

Ph.D., Associate Professor

Kohutnytsky Bohdan

student

“Yurii Fedkovych”

Chernivtsi National University (CHNU)

Chernivtsi, Ukraine

Abstract: The development of rural areas on the basis of balanced social and economic development will increase the efficiency of the use of financial and economic potential of communities, improve the quality and accessibility of public services to the population. The topic of rural areas, namely in the context of forming the financial and economic potential of the community requires scientific substantiation of ways to form the financial and economic potential of rural areas on the principles of growth and capacity building, development prospects formed by the needs and positions of residents. the process performs only a protective and regulatory function.

Key words: rural area, formation of financial and economic potential of the community, development

Any rural area is an integrated complex system that develops and has a structure and performs a number of functions. The rural area as a system is interconnected with the environment by a significant number of connections. In the study, we emphasize that the financial and economic potential of rural areas forms a certain system with the appropriate elements and relationships. Their establishment and development contribute to more effective planning and territorial development.

Therefore, “the materialization of systemic state, regional and local measures, as well as practical actions subordinated to the interests and needs of the rural population should be considered an effective factor in the development of rural areas”. That is, the development of rural areas is a reasonable process of consistent economic, social, political, cultural and environmental changes aimed at improving the quality of life, which should meet the needs of the rural population and not pose a threat "[1, p. 42].

To determine the structural elements of the system of formation of financial and economic potential of rural areas, we should first consider the related definitions, namely "territorial community", "development of territorial community", "financial and economic potential of territorial community development".

In Ukraine, the legal personality of the territorial community as the main element of local self-government is constitutionally enshrined [2]. It has been empirically verified that the definition of "territorial community" does not have a single definition in domestic science. Studies confirm that the state of the territorial community has never been static, it is always in a state of change (development, decline).

"Great explanatory dictionary of the modern Ukrainian language" defines the definition of "development" as: "the process by which there is a change in the quality of something, the transition from one qualitative state to another, higher" [3].

In this context, Pidkuyko O. reveals the essence of the definition of "development of the territorial community" as: " the process of its transition to a certain new state, characterized by changes, including -territorial units "[4, p. 6].

From another point of view, the essence of the definition of "development of territorial communities" is considered by Ilchenko N, namely as: social, political, cultural, as well as environmental needs by empowering the population, in close partnership of local government, business and population and with the support of the national government "[5, p.141].

The study of existing theoretical approaches to community development revealed that the main aspect is the focus on positive changes in the state of the territorial community. The development of rural territorial communities is closely

connected with the production and financial and economic potential - an indicator of financial self-sufficiency of local governments. Accordingly, in the Constitution of Ukraine, Art. 142 stipulates that: "The material and financial basis of local self-government is movable and immovable property, local budget revenues, other funds, land, natural resources owned by territorial communities of villages, settlements, cities, districts in cities, as well as objects of their common property, which are managed by district and regional councils" [2]. It is obvious that increasing the capacity of local governments is possible provided that the system of formation and use of financial and economic potential is improved.

Based on the existing scientific developments in the field of research of finances of territorial communities, the following features of the territorial community as a subject of financial relations were identified: financial personification, financial separation, financial legal personality, which includes financial capacity and legal capacity.

A critical review of the scientific literature on the subject of research shows that modern economics has not yet come to a single definition of the essence of financial and economic potential.

Kovalev V. under the financial and economic potential understands the general characteristics of the financial situation and financial opportunities [6, p. 383].

It should be noted that, for the most part, the financial and economic potential is reduced to the subject of financial analysis. However, this approach, in our opinion, is somewhat limited, as it summarizes only the parameters of quantifying the level of financial and economic potential.

Some scholars link the financial and economic potential with the financial independence of the business entity and financial stability [7, p. 121].

It is inappropriate to consider complete the definition of Orekhov S., which connects the financial and economic potential with resource opportunities and identifies it with resources that can be mobilized in the financial market [8, p. 20].

Serdyuk-Kopchekchi Yu. defines financial and economic potential as "a set of financial resources that participate in industrial and economic activities and are

characterized by the possibility of attracting them to finance future activities of industrial enterprises and their strategic directions of development" [9, p. 93].

Analysis of scientific developments on the essence of the definition of "financial and economic potential" allows us to conclude that "financial and economic potential" is ambiguously interpreted by scientists and economists, respectively formed and different approaches to defining "financial and economic potential", which in turn causes incomplete measurement in the conditions of activity of the territorial community and limited use in the process of substantiation of methodological provisions on formation and efficiency of use of financial and economic potential of the territorial community.

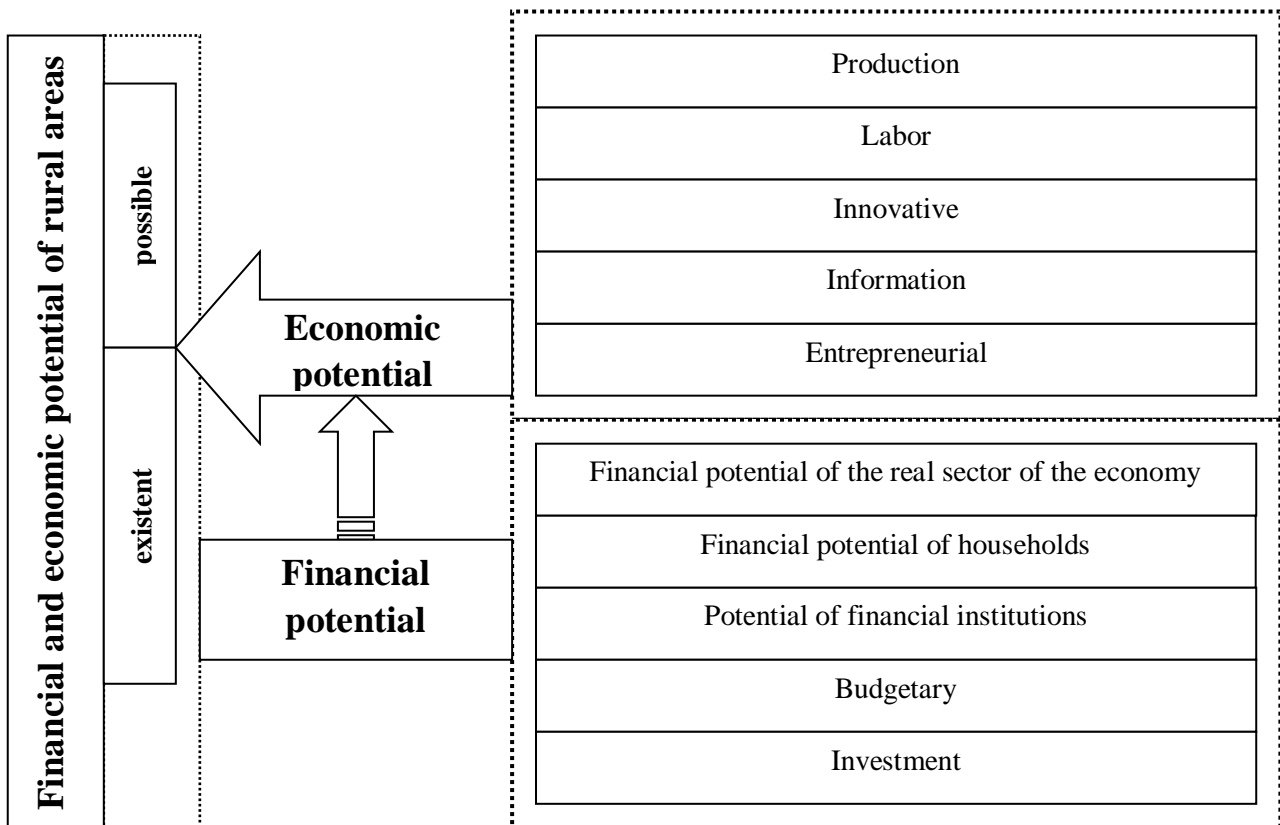
Among all theoretical approaches, most scholars in studying the essence of the definition of "financial and economic potential" prefer the resource concept, which considers "financial and economic potential" as a set of available funds, resources, opportunities and reserves that can be involved in economic activities. However, in our opinion, this interpretation of the "financial and economic potential" is general, reflects only the actual results achieved. It should be emphasized that resources exist independently of economic entities, and potential cannot be separated from the concept of "management", because the financial and economic opportunities themselves are not transformed into financial results without management tools.

Theoretical research on the essence of "financial and economic potential" allowed to reveal and substantiate the deeper and more significant aspects of "financial and economic potential", and to define it as a set of financial resources and production opportunities that combine to form the basis for sustainable development. It should be emphasized that the financial and economic potential is a complex and dynamic system, the elements of which are interdependent, closely interconnected and complementary. Each of these elements depends on the level of development of the entity, its competitive position in the market, the ability to attract and combine different sources of funding, the effectiveness of capital and financial management, and so on.

The financial and economic potential of the rural territorial community is

characterized by a set of relations, objects, relationships, phenomena and resources, opportunities for their use, management and organization to ensure the development of the territory. Thus, the financial and economic potential of the rural territorial community is a complex concept that covers the available and potential resources of the community, the ability of local governments to accumulate them and use them effectively to ensure sustainable development of the territorial community (Figure. 1).

Examining the structure and sources of formation of financial and economic potential of the community, we consider it necessary to distinguish two of its components - real and potential.

Figure. 1. The structure of financial and economic potential of the territorial community

Financial potential is the funds available to the community and intended for the fulfillment of certain financial obligations, formed during the creation and operation of the community (own, investment, credit, budget), mobilized in the financial market, received in the order of distribution of cash receipts.

The real financial potential of the financial and economic potential of the

territorial community includes financial resources of local self-government (local budget revenues and local borrowings), financial potential of the real sector of the economy (total loans and positive financial results), financial potential of households.

Potential financial potential is money that can be accumulated under the condition of more effective activity of local self-government, their participation in socio-economic projects. Isolation of the potential component creates additional opportunities in the formation of financial and economic potential of the territorial community than when taking into account only the real component.

Economic potential - a set of tangible and intangible factors and means that ensure the existence, functioning and development of the territorial community (Figure. 1). The constituent elements of economic potential are the basis for the formation of financial potential.

In particular, O. Demyanchuk notes that: "the set of functional links between each element of the economic potential of the territorial unit is a factor in the formation of financial resources or taking into account their cost base, which in the system of dynamic development ensures sustainable socio-economic development of the administrative-territorial unit." [10, p. 155]. This is also emphasized by Patytska Kh.: "each element-component of financial and economic potential is a reflection of the system within which financial resources are formed" [11, p.28].

The analysis of scientific sources makes it possible to reveal the economic essence of the financial and economic potential of the territorial community and to identify its aspects:

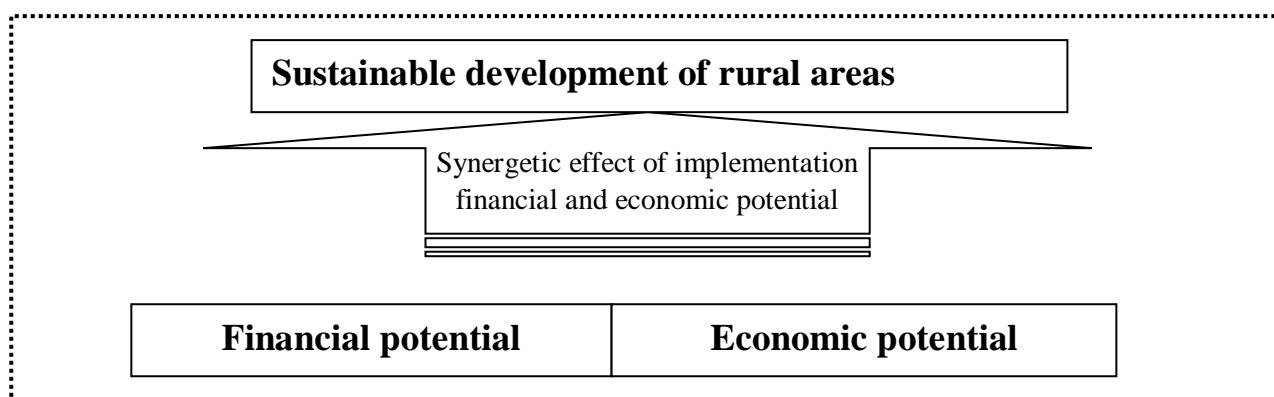
- financial and economic potential as the ability of the territorial community to form a resource base for livelihoods, implementation of social programs, ensuring sustainable community development;

- financial and economic potential as a set of resources available on the territory, necessary to ensure the sustainability of economic activity of the territorial community;

- financial and economic potential as a result of economic relations of the territorial community;

- financial and economic potential as a reserve of opportunities for protection against the influence of risk factors and uncertainty (Figure. 2).

Figure. 2. The relationship of the components of the financial and economic potential of the territorial community

Thus, the formation and development of financial and economic potential of the territorial community in modern conditions is accompanied by variability, uncertainty and increasing economic globalization. Therefore, the creation of an effective mechanism for managing the financial and economic potential of the territorial community on the basis of sustainable development and European integration becomes a priority.

REFERENCES

1. Belei, S. (2019). Socio-economic content of definition “development of rural territories” and its relationship with the development of rural economy. *Knowledge International Journal*, 32(1), 39 - 45. URL: <https://ikm.mk/ojs/index.php/KIJ/article/view/1400> (дата звернення: 16.11.2020)
2. Конституція України: Верховна Рада України; від 28 червня 28.06.1996 № 254к/96-ВР. (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 15.11.2020)
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. VIII, 1728 с., с. 1235.
4. Підкуйко О.О. Особливості розвитку територіальних громад в

аграрнопромислових регіонах України : автореф. дис. ... канд. наук держ. упр. : спец. 25.00.04 «Місцеве самоврядування» К., 2014. 20 с,

5. Ільченко Н. В. Формування комплексної системи забезпечення та підтримки розвитку територіальних громад в Україні. Наукові розвідки з державного та муніципального управління. 2013. № 1. с. 136-148.

6. Ковалев В. Финансовая отчетность. Анализ финансовой отчетности (основы балансоведения): [учеб. пособие]. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. 432 с.

7. Потенціал і розвиток підприємства: [навч. пос.] / [Б. Бачевський, І. Заблодська, О. Решетняк]. К. : Центр учбової літератури, 2009. 400 с.

8. Орехов С. Диверсифицированные корпоративные объединения: проблемы статистического анализа. М. : БУКВИЦА, 2000. 120с

9. Сердюк-Копчекчи Ю. Модель диагностики финансового потенциала промышленных предприятий / Финансы, учет, банки. 2011. № 13. С. 92–102.

10. Дем'янчук О.І. Теоретичні основи фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці. Наукові записки. Серія «Економіка». Вип. 23. С. 153-160,

11. Патицька Х. Фінансово-економічний потенціал територіальних громад: механізми функціонування та активізації: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2019. 209 с.

UDC 81-25

**CATEGORY OF NEGATIVITY IN NARRATOR'S SPEECH
(BASED ON BRITISH SITCOMS TWENTY TWELVE AND W1A)**

Chervonenko Olga

PhD student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Kyiv, Ukraine

Abstract: Research into the category of negativity in various mass media has mostly drawn interest from such disciplines as political sciences, journalism and communication. The article aims to discuss and describe this category's application in the narrator's speech. The materials serving this purpose were two workplace-based mockumentary sitcoms, focusing on the bureaucratic aspects of work in a TV-channel and a government committee.

Key words: negativity, sitcom, narrator

The category of negativity expresses the negative aspects of events and is often imparted in discourse through negative evaluative language, reference to negative emotions and negative lexical items. Although this notion is regarded as complex and ambiguous in its nature [1], it has sparked a considerable amount of research into its usage in news and mass media mostly in the United States [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8], focusing on its expression on the level of statements [9; 10; 11; 12], paragraphs [13] or level of the story [14; 15; 16].

The focus of our article is the instances of negativity found in the narrator's speech in workplace sitcoms like *W1A* and *Twenty Twelve (TT)*, depicting life in bureaucratic settings such as a TV channel (namely BBC) and in the government-run, Olympic Games organizing committee. The number of examples analysed constitutes 200 items. As is known, the traditional genre of sitcom can be defined as a funny TV series, having a regular cast and one location as the centre of narration. A classic

sitcom lasts no more than 30 minutes and in the past used to have a laughing track, whether recorded or live. However, like many others, this genre experienced transformations and subsequently evolved into such a type as a mockumentary sitcom, also called a “comedy vérité” [17, p.128] or a ‘pseudo-documentary’ [18, p. 8].

The name derives from the combination of words ‘mock’ and ‘documentary’, the characteristic feature of which is to depict imaginary actions as a documentary movie. It copies many of its features which creates the feeling of authenticity and includes the type of content usually found in a documentary, aimed at achieving its goals [19]. Their close-to-a-real ‘artificialness’ is made with the help of various cinematic means like a scenario, play, directing and manipulation with a *mise-en-scène* [20] as well as choosing the right “modes of representation” – a selection of aesthetic styles, ideals and principles, which are adhered to when filming in order to create authentic reality [21]. They are recognizable and regular patterns

This genre is often employed for an analysis or comment of relevant actions or problems by using an imaginary place or characters. It may also serve as a parody for a documentary and at the same time retain its key feature of a sitcom – laughing at particular things which are of importance to society, thus constituting the central element of the sitcom. This artistic form can as well be more typical when the creators are trying to parody aspects of popular culture [22, p. 160–161]. Depending on the degree of the intended image, this sitcom can sometimes have the elements of a cringe comedy, evoking the feeling of unease in the viewers, caused by the inadequate actions performed by the characters.

One of the key elements of both documentary and mockumentary is the storytelling, especially if the real footage cannot provide enough material to create a coherent story [23, p. 92]. Thus it is the narrator who fills the void with the comments. Depending on his tonality, specific effects could be created, evoking a particular attitude from the audience – for example, one could create excessive dramatisation, thus questioning the ability of the viewer to distinguish one kind from another [24, p. 93]. A striking feature of our sitcoms is the fact that the function of

the narrator is performed by Sir David Attenborough, known as the pioneer of documentaries. Furthermore, in his speech he tends to use the same collocations and constructions over and over again, which sometimes creates a comic effect and lets us speak about such notion as language stereotypes.

The point of our investigation, presented in this article is the category of negativity. Overall, it is believed by many that giving negative news, views and overall comments has information value as it adds up to healthy scepticism and boosts mobilization in society [25; 26; 27; 28; 29]. Moreover, as Lengauer, Esser and Berganza [30] state, people are more prone to pay attention to bad news, describing negative ideas, events and individuals. Therefore when publicizing negative information, the core function of mass media is to act as “agents of social control” [p.181], in such a way triggering a corrective mechanism that not just confronts actions and people deviant from the norm but also punishes it/them and, if possible, eliminates it [31, p. 47]. Its purpose may be to attract an audience as it adds to the story more dynamics, drama and suspense, in such a way generating more interest.

Thus, the category of negativity may display itself in two ways. The first is general negativity of the story. According to Lengauer and Vorhofer [32], a story’s outlook is regarded as pessimistic if the conveyed impression is that there is a likelihood of critical or threatening scenarios or there is unlikelihood of finding resolutions to problems. For instance, the narrator may give accounts of criticizing, disastrous or threatening references or discussions, which can take place retrospectively, concurrently or prospectively [33]. In our case, since these sitcoms are linked with bureaucracy, in his speech the narrator may notify about certain restrictions and hurdles the organisers face, trying to solve the tasks that were set, which can be expressed by a contrastive linker *But*, negation forms of verbs and nouns: *But there are some things that even Head of Deliverance for London 2012 can't control. And traffic light phasing turns out to be one of them (TT). / It's the day of the Cultural Olympiad interviews themselves, but as Siobhan Sharpe arrives from her office across town, it's clear that her marathon training programme hasn't started well (TT). / But deciding on a list of names that adequately reflect is no easy task*

(TT). Apart from general difficulties, the last example was also used as a mockery, which underlines the absurdity of the situation caused by the incompetence of employees. Additionally, in order to characterise the situation as negative, the narrator uses noun lexemes with a negative connotation like *hurdle*, *issue*, *problem*, thus highlighting the main idea of Olympic spirit, which traverses the sitcom - faster, higher, stronger: *It's a big week for the team. On Friday, they break through the 1,000 Days To Go hurdle (TT). / With one meeting over, there are already other issues waiting to be dealt with (TT). / Having dealt with one problem, he is now faced with an even bigger one (TT).*

The negative state of affairs is also emphasised by using such idiomatic and slang expressions as *to go tits up*, *to hit a snag*, *a day of fluctuating fortunes* and others: *Suddenly things are not looking so good again (TT). / For Ian and his team, it's been a day of fluctuating fortunes (TT). / But Graham's plan to save time by going north before turning east has hit a snag (TT). / With Sebastian Coe keen to include an announcement about torch bearers as part of 1,000 Day day, pressure is on (TT).* The narrator may wish to warn about upcoming problems using a collocation *a looming crisis*: *The hope is that with his connections in the Muslim community, he could point the way towards a last-minute solution to the looming crisis (TT).*

In the sitcom the narrator may hint that the actual situation may run in contrast to the desired, highly expected and overall proper one, therefore he uses the contrastive linker *But*: *But with people gathering outside London's Tate Modern for the official commissioning of Andrew Preston's 1,000 Day clock and the start of the final countdown to London 2012, so far, there's no sign of either Sebastian Coe or Boris Johnson (TT). / By this time, they should have arrived at the hotel. But so far, they haven't (TT). / The use of grammatical combination *should have* in speech usually bears an element of criticism.*

An example of the precedent expression, denoting negativity, can be the collocation *groundhog day*, used in the comment by David Tennant: *By 8.30, it's already groundhog day in the meeting room (TT).* Groundhog day is a holiday celebrated in North America on the second of February and which is also a symbol of

coming spring. However, in the mind of western English-speaking countries, the collocation tends to evoke an association with the 1993 movie, where the character played by Bill Murray had the misfortune to get stuck in the past, wake up on the second of February every day and experience the same negative situations till he corrected his mistakes. In the sitcom, the idiom bears the meaning of having to deal with problems and negative situations on and on again.

One of the features of these two sitcoms is the fact that whenever something bad happens, the narrator tends to use the same expressions to convey this meaning. Thus, each time he starts to utter them, viewers already get the feeling about negative things which are to happen. Among the examples of language-plot stereotyping is that every morning the main sitcom character gets a call from his boss, which could not go unnoticed by the narrator: *It's another morning for Twenty Twelve Head of Deliverance Ian Fletcher. And that means another call from Olympic boss Sebastian Coe (TT)*. Therefore, viewers have an opportunity to unmistakably foresee further event, which creates a comic effect.

Whenever the narrator would like to hint his personal unfavourable attitude towards a certain personality, he employs euphemisms in his speech, obviously wishing to retain an unbiased, impersonal tone. In the following example, by using the evaluative language, comparisons and so on, the narrator creates an unexpected turn for the viewers, making them feel slightly dumbstruck. In his storytelling he uses thematic cliches, but then suddenly changes the seemingly expected turn of his thought: *Tony Ward is no stranger either to controversy or to cameras (WIA)*. The initial application of *no stranger* makes the audience expect the list of professional achievements when providing the biography of an actor. However, what goes further is mentioning his scandalous character. Using such language strategies makes the speech more interesting and attractive to the viewer.

In the example, given below, the usage of the adjective *near-cult* bears a positive connotation which seems to be ruined by the information which goes further: *Today, it may be a BBC London News team, but 30 years ago, in 1979, he won a BAFTA for his film Intravenous, which has since gone on to achieve near-cult status*

amongst those who saw it (WIA). In general, David Attenborough creates the effect of failed expectations: *After the success of Intravenous, Ward had a spell in Hollywood where he made almost two other films in the 1980s, before eventually returning to London to make a series of commercially less successful, but highly personal marriages (WIA).* It is worth mentioning that each time the presentations of heroes take place, it is followed by subtle sarcasm and euphemism, which at first glance look courteous, reserved and demure, but at the same time manage to retain the essence implied by the author.

Consequently, the viewers are not left mentally disengaged, but on the contrary get pleasure.

Although he is merely a narrator, he may also understand his role as the person who shapes the image of the country – namely the BBC channel. In the following example we can see that by using euphemisation he is trying to save the face of the channel in the eyes of the viewers when deciding to hide some negative information: *The main item this week is the appointment of Curator of the Cultural Olympiad, following the departure of the previous incumbent after "uncreative differences of vision" (TT). / Meanwhile, back in Frankie Howerd, Elaine Pearson is taking Ian through some of the advantages of cutting his current salary, which we are unable to reveal here for ethical reasons, to a level more comparable with someone who earns a lot less than that (WIA).*

Secondly, a major focus of the narrator's comments is on the overall incompetence of characters, resulting in their incapability to perform their duties accordingly and sometimes misconduct. It can be manifested in accusations and critique, allegations of misdeeds and attacks [34; 35; 36; 37].

The most negative instance of failure in publications is scandal reporting, which refers to giving publicity to norms violations, gaffes and immoral misbehaviour in sometimes rather emotional language [38; 39] or to a mere expression of words or deemed as scandalous made both by individuals or institutions [40].

To begin with, this idea could be expressed by merely using Present Perfect. This tense is also called ‘hot news tense’, since we may speak about events which are relatively recent [41, p. 782]. It acts as a bridge between the past and the present [42, p. 783–784] and requires some reaction from the sitcom characters: *In an interview on today's Today Programme on Radio 4, the Secretary of State for Culture, Media and Sport has expressed his or her disappointment about the way the BBC has treated Sally Wingate (WIA)*. These events may take place backstage and viewers may not have known about them, were it not for the narrator. Yet, since the action takes place on a national TV channel, it definitely has implications for the characters.

Additionally, the negative aspect here may be imparted with the help of adverbs of time, which serve as precursors for a scandal (4 and 2 examples of usage in *Twenty Twelve* and *WIA* respectively: *Overnight, a media story about the size of Ian's BBC salary has developed. Several papers are now alleging that not only did he misuse public funds at the Olympic Deliverance Commission by asking his Personal Assistant to arrange a private holiday for him in Italy in 2012, but also that he deliberately took her with him in order to enjoy it (WIA)*. / *Overnight, the head of the Algerian Olympic Delegation has issued a statement. Following a tour of the Olympic Village he is insisting on separate worship facilities, after discovering that the Shared Belief Centre, which has already been built, does not face Mecca (TT)*. With the help of time-location combination, David Attenborough manages to create a suspense which forebodes the ensuing expression of negativity: *It's eight o'clock, and back at the ODC they're running out of time, options and architects (TT)*. The negativity may be emphasized or referred to by using collocations *there has been a call* and *there has been an e-mail*, which stereotypically tend to notify about some mishaps: *There's already been an e-mail from BBC Director General Lord Tony Hall asking for clarification on the corporation's handling of the Sally Wingate issue (WIA)*. / *There's been a call from Sebastian Coe's office, asking Ian to go up and see him immediately (TT)*. These expressions create the restrictions characters must act in.

The combination of gerund and perfect infinitive together with the preposition *with* is used to describe negative or even scandalous situations: *With speculation mounting in the press about the future of the stadium, it's becoming increasingly clear just how keen Sebastian Coe is (TT)./ But over the weekend there's been bad news. With the loose ends tied up, all that's left now is for Ian to get up and walk on his own two feet again (TT)./ With so many loose ends still to be tied up, opportunities to grab a breath of fresh air are becoming rarer than ever (TT)*. As can be seen from the last two examples, the narrator tends to repeat his own figures of speech from time to time, which apart from imparting the initially intended negative information again creates a comic situation. Thus, his expression evokes mixed feelings among the viewers – they experience a bit of fun and a bit of cringe.

As can be seen from the above-mentioned points, the category of negativity is manifested in various instances by using different linguistic and stylistic means. The frequency of using some constructions and expressions permits us to speak about language stereotypes, belonging to the narrator's idiolect.

LITERATURE

1. Kleinnijenhuis, J. (2008). Negativity. In W. Donsbach (Ed.), *The international encyclopedia of communication*. doi:10.1002/9781405186407.wbiecn005
2. Bennett, L.W. (2009). *News: The Politics of Illusion*, 8th edn. New York: Longman.
3. Farnsworth, S.J., Lichter, R.S. (2011). *The Nightly News Nightmare: Television's Coverage of US Presidential Elections, 1988–2008*, 3rd edn. Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
4. Lichter, R.S. (2001). A plague on both parties. Substance and fairness in TV election news. *International Journal of Press/Politics* 6(3): 8–30.
5. Niven, D. (2001). Bias in the news: Partisanship and negativity in media coverage of presidents George Bush and Bill Clinton. *International Journal of Press/Politics* 6(3): 31–46.

6. Patterson, T.E. (1994). *Out of Order*. New York: Vintage.
7. Sabato, L.J. (1991). *Feeding Frenzy*. New York: Free Press.
8. Zaller, J.R. (1999). *A Theory of Media Politics. How the Interests of Politicians, Journalists, and Citizens Shape the News*. Unpublished manuscript. Available at: www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/zaller/media%20politics%20book%20.pdf
9. Balmas, M., Sheaffer, T. (2010). Candidate image in election campaigns: Attribute agenda setting, affective priming, and voting behavior. *International Journal of Public Opinion Research* 22(2): 204–229.
10. Brandenburg, H. (2005). Political bias in the Irish media: A quantitative study of campaign coverage during the 2002 general election. *Irish Political Studies* 20(3): 297–322.
11. López-Escobar, E., Sádaba, T., Zugasti, R. (2008). Election coverage in Spain: From Franco's death to the Atocha massacre. In: Strömbäck J and Kaid LL (eds) *The Handbook of Election News Coverage around the World*. New York: Routledge, 175–191.
12. Zaller, J.R. (1999). *A Theory of Media Politics. How the Interests of Politicians, Journalists, and Citizens Shape the News*. Unpublished manuscript. Available at: www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/zaller/media%20politics%20book%20.pdf
13. Patterson, T.E. (1994). *Out of Order*. New York: Vintage.
14. Patterson, T.E. (2000). *Doing Well and Doing Good: How Soft News and Critical Journalism are Shrinking the News Audience and Weakening Democracy – and What News Outlets Can Do About it*. Joan Shorenstein Center on the Press, Politics and Public Policy. Cambridge, MA: Harvard University.
15. Semetko, H.A., Valkenburg, P.M. (2000). Framing European politics: A content analysis of press and television news. *Journal of Communication* 50(2): 93–109.

16. Strömbäck, J., Dimitrova, D.V. (2006). Political and media systems matter. A comparison of election news coverage in Sweden and the United States. *Harvard International Journal of Press/Politics* 11(4): 131–147.
17. Mills, B. (2009). *The Sitcom*. Edinburgh University Press.
18. Roscoe, J., Hight, C. (2001). *Faking It: Mock-documentary and the Subversion of Factuality*, Manchester: Manchester University Press
19. Miller, C. J. (2009a). ‘Introduction: At Play in the Fields of the Truth’, *Post Script: Essays in Film and the Humanities*, 28(3), pp. 3–8.
20. Juhasz, A., Lerner, J. (2006). ‘Introduction: Phony Definitions and Troubling Taxonomies of the Fake Documentary’, in Alexandra Juhasz and Jesse Lerner (eds.), *F is for Phony: Fake Documentary and Truth’s Undoing*, Minneapolis: University of Minnesota Press, pp. 1–35.
21. Nichols, B. (2001). *Introduction to Documentary*, Bloomington, IN: Indiana University Press.
22. Roscoe, J., Hight, C. (2001). *Faking It: Mock-documentary and the Subversion of Factuality*, Manchester: Manchester University Press
23. Corner, J. (2006). “‘A fiction (un)like any other’?”, *Critical Studies in Television*, 1(1), p. 89- 96.
24. Corner, J. (2006). “‘A fiction (un)like any other’?”, *Critical Studies in Television*, 1(1), p. 89- 96.
25. De Vreese, C.H., Tobiasen, M. (2007). Conflict and identity. Explaining turnout and anti-integrationist voting in the Danish 2004 elections for the European Parliament. *Scandinavian Political Studies* 30: 87–111.
26. Freedman, P. Goldstein, K. (1999). Measuring media exposure and the effects of negative campaign ads. *American Journal of Political Science* 43(4):1189–1208.
27. Norris P (2000) *A Virtuous Circle. Political Communication in Postindustrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
28. Schuck, A., Vliegenthart, R., De Vreese, C. H. (2010). Who’s afraid of conflict? How conflict framing in campaign news coverage mobilized voters in the

2009 European Parliamentary elections. Paper presented at the bi-annual Conference of the European Communication Research Association (ECREA), Hamburg, Germany, 12–15 October.

29. Weintraub, A.E., Pinkleton, B.E. (1995). Positive and negative effects of political disaffection on the less experienced voter. *Journal of Broadcasting & Electronic Media* 39(2): 215–235.

30. Lengauer, G., Esser, F., Berganza, R. (2011). Negativity in political news: A review of concepts, operationalizations and key findings. *Journalism: Theory, Practice & Criticism*, 13(2), pp.179–202.

31. Shoemaker, P.J., Vos, T.P. (2009). *Gatekeeping Theory*. New York: Routledge.

32. Lengauer, G., Vorhofer, H. (2010). Wahlkampf am und abseits des journalistischen Boulevards: Redaktionelle Politikvermittlung im Nationalratswahlkampf 2008. In: Plasser, F. (ed.) *Politik in der Medienarena*. Vienna: Facultas, 145–192.

33. Lengauer, G., Esser, F., Berganza, R. (2011). Negativity in political news: A review of concepts, operationalizations and key findings. *Journalism: Theory, Practice & Criticism*, 13(2), pp.179–202.

34. Kepplinger, H.M. (1998). *Demontage der Politik in der Informationsgesellschaft*. Freiburg: Alber.

35. Lengauer, G. (2007). *Postmoderne Nachrichtenlogik. Redaktionelle Politikvermittlung in medienzentrierten Demokratien*. Wiesbaden: VS Verlag.

36. Sheaffer, T., Gabay, I. (2009). Mediated public diplomacy: A strategic contest over international agenda building and frame building. *Political Communication* 26(4): 447–467.

37. Wayne, M., Murray, C. (2009). UK television news: Monopoly politics and cynical populism. *Television & New Media* 10(5): 416–433.

38. Kepplinger, H.M. (1998). *Demontage der Politik in der Informationsgesellschaft*. Freiburg: Alber.

39. Lengauer, G. (2007). Postmoderne Nachrichtenlogik. Redaktionelle Politikvermittlung in medienzentrierten Demokratien. Wiesbaden: VS Verlag.
40. Strömbäck, J. (2005). Commercialization and the media coverage of Swedish national elections in 1998 and 2002. Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Washington, 1 September.
41. Declerck, R. (2006). The grammar of the English verb phrase / 1 The grammar of the English tense system : a comprehensive analysis. Berlin: Mouton De Gruyter.
42. Huddleston, R. (1969). Some Observations on Tense and Deixis in English. *Language*, 45(4), p.777

EXPANSION OF SAMARKAND REGION'S FOREIGN RELATIONS DURING THE YEARS OF INDEPENDENCE

Daminov Nabijon Abduolimovich

Navoi State Pedagogical Institute
independent researcher

Annotation: This article discusses the expansion of opportunities for foreign relations of Samarkand region during the years of independence and the opportunities created.

Keywords: Samarkand, region, foreign relations, investment, cooperation, demography, economy, natural location.

The second half of the nineteenth century and the beginning of the twentieth century are characterized by an intensification of the movement of colonies of major powers around the world. Russia, among other major colonial powers, had made it its main goal to occupy Central Asia in spite of its large number of colonies. In the second military season of the war against the Emirate of Bukhara by the invaders of Tsarist Russia, Samarkand was captured in the Battle of Barot in 1868, and the Emir's troops were crushed in the Battle of Zirabulak. The Emir of Bukhara, Amir Muzaffar, was forced to make peace because he had lost almost half of his territory.

According to the truce, the upper reaches of the Samarkand, Kattakurgan and Zarafshan rivers were ceded to Russia, and the emirate was required to pay 500,000 rubles in compensation. The government of Tsarist Russia created the Samarkand region instead of the occupied territories of the Bukhara Emirate and included it in the Governor-General of Turkestan. On January 1, 1887, the former Zarafshan district was formed. It includes Samarkand, Kattakurgan, Jizzakh and Khojand districts with an area of 68,962 square meters. km. The population of Samarkand region in 1897, according to the census, was 857847 people, of which 472915 men and 384932 women. The population of the city was 135,568 people (15.7% of the

total). About 68% of the population is Uzbek, 23% Kazakh and Tajik, as well as Russians, Jews, Gypsies, Tatars, Afghans, Indians and other nationalities. The main part of the population is Uzbeks and Tajiks. The settled population was mainly engaged in agriculture, while the nomadic Kazakhs were engaged in animal husbandry.

On January 15, 1938, the Samarkand region was formed on the territory of the Uzbek SSR. In Samarkand region of the Uzbek SSR, the construction of agriculture, animal husbandry, light industry, as well as heavy industry processing raw materials on the basis of new technologies has accelerated

Administrative-territorial structure of Samarkand region after the independence of the Republic of Uzbekistan.

The area of Samarkand region in the Republic of Uzbekistan is 16.77 thousand km², which is 6.3% of the total area of the republic [4]. As of January 1, 2016, 14 Samarkand, Bulungur, Taylak, Jambay, Payarik, Pastdorgom, Ishtikhon, Urgut, Akdarya, Nurabad, Koshrabat, Kattakurgan, Narpay, Pakhtachi districts, 2 large cities of Samarkand, Kattakurgan, districts of the region There are 11, 88 towns, 125 mahalla assemblies, and 1,849 rural settlements.

Demographic features of the region, ethnic status. Самарқанд вилоятнинг аҳолиси 1991 йилда жами 2256,1 кишини ташкил этган, шундан шаҳарда яшовчи доимий аҳоли 673,5 киши, қишлоқларда 1582,6 киши яшаган. 1997 йилда вилоятда жами аҳоли 2595, 4 киши кўпайиб, шу аҳолидан шаҳарда 722,3 киши, қишлоқларда 1873,1 кишини ташкил этганлигини кўрсатади. Ўн йилдан сўнг вилоят аҳолиси, яъни 2006 йилда 2964,1 киши ташкил этган шундан, шаҳарда 752,8 киши, қишлоқларда 2211,3 кишини ташкил этган[6]. 2016 йилга келиб аҳоли 3651,7 киши бўлиб, шу аҳолидан хотин қизлар 1819,5 киши, эркаклар 1832,2 кишини ташкил этган ҳолда, шаҳарда истиқомат қиладиган доимий аҳоли 1372,8 киши, қишлоқларда 2278,9 киши, Ўзбекистон Республикаси аҳолисининг 9,3 фоизни ташкил этади, 1 км² га тўғри келадиган кишилар сони 217,8 нафарга тўғри келган[7].

2017 йилда вилоят аҳолиси 3720,1 кишини ташкил қилган ҳолда, Ўзбекистон Республикасининг вилоятлари орасида аҳоли сони бўйича республикада вилоятлар орасида биринчи ўринга кўтарилган ҳамда республика аҳолисининг 11,4 фоизини ташкил қилмоқда, аҳолининг зичлиги 1км² тўғри келадиган одамлар сони 221,8 киши тўғри келмоқда, аҳолининг ўртача ёши-27,7 ёш[8].

Самарқанд вилоятининг табиий жойлашуви– вилоят Помир-Олай тоғларининг ғарбий чеккасида, Зарафшон дарёсининг ўрта қисмида жойлашган бўлиб, рельефи асосан кенглик бўйлаб чўзилган ва шимолдан Туркистон тоғ тизмаларининг тармоқлари Нурота тоғи баландлиги 2169 метр, Оқтоғнинг баландлиги 2003 метр, жанубдан Зарафшон тоғ тизмалари билан ўралган Зарафшон дарёси водийсидан иборат. Зарафшон водийси шарқдан 750-800 метр ғарбга қараб 350 метрга пасайиб боради[9].

Achieving the independence of the Republic of Uzbekistan, membership in the UN and other international organizations has allowed Uzbekistan to conduct its foreign policy independently, to develop its own ways of joining the world community, to determine the directions and priorities of interstate relations. In the early years of independence, Islam Karimov expressed these views. "The implementation of an active multilateral foreign policy in line with the national interests of Uzbekistan is a necessary condition and a very important tool for strengthening the independence of our state, overcoming economic difficulties and improving the lives of the people" [10].

For the Republic of Uzbekistan, conducting an independent foreign policy was one of the new and untapped areas of state activity. Under the dictatorial regime, Uzbekistan was deprived of direct and open access to the international arena and did not have its own foreign policy agencies, sufficient diplomats and specialists in the field of foreign economic and cultural activities. In the early years of independence, there was no institute in the country that trained such personnel. The Republic, its enterprises, were practically deprived of the opportunity to establish direct foreign relations independently, and constantly felt the strong pressure of the Center's

monopoly in the field of foreign trade. All currency settlements were done only by the former Allied offices. The republic did not know where its natural resources and products would go, and who would get the money from its exports. At the same time, the country was completely dependent on foreign equipment and technology, the supply of consumer goods. From the first days of independence, the following basic principle has been the basis of Uzbekistan's foreign policy and the definition of ways to implement it. Uzbekistan seeks to deepen cooperation within international organizations to establish and develop both bilateral and multilateral foreign relations on the basis of the principles of full trust [11]. Islam Karimov has played a significant role in the full development and implementation of the foreign policy of the Republic of Uzbekistan since independence.

During the years of independence in Samarkand region in socio-economic and cultural relations, attention was paid to: Restoration, strengthening and development of export potential of the region, the formation of export-oriented economy and the rapid development of enterprises producing import-substituting products. Given the opportunity, it was necessary to radically change the structure of exports from raw materials to more convenient forms for the Samarkand region: the export of processed agricultural products, light industry and knowledge-intensive industries. Structural restructuring, taking into account the great need of the republic for currency to solve the urgent problems of life of the population of the region, initially remained cotton, fiber, non-ferrous metals and other products as the main export resources.

The Republic of Uzbekistan has pursued a clear policy of liberalization of foreign economic activity, giving greater freedom in establishing direct contacts with foreign partners, introducing more preferential procedures for the sale of its products abroad, export and import of goods. Given this opportunity, Samarkand region began to stimulate investment and innovation in the field of export production through the creation of preferential management and tax regime. The Republic of Uzbekistan has facilitated the creation of legal, socio-economic and other necessary conditions for the widespread attraction of foreign investment, mainly in the form of direct capital

investments, in the economy of the republic, the establishment of joint ventures, as well as protected the interests of investors.

In Samarkand region, first of all, in the purchase of technological equipment for re-equipment of enterprises processing food products, medicines and agricultural raw materials, consumer goods from foreign loans, foreign exchange earnings from exports. used. Training of qualified specialists for diplomacy in the region, as well as in the field of international law and foreign economic activity, the banking system and other newly established structures, training and advanced training of students and specialists in leading educational and research centers, foreign firms, banks and companies expanded organization.

The Republic of Uzbekistan is a member of the International Economic and Financial Organizations - the International Monetary Fund, the International Bank for Reconstruction and Development, the Asian Development Bank and the General Agreement on Tariffs and Trade, the European Economic Community and other organizations. opened the door.

In the 90s of the XX century, the Republic of Uzbekistan tried to create a set of sectors of foreign economic activity - specialized foreign trade, leasing, consulting and insurance firms, transport, communication and communications systems that meet the interests and conditions of foreign relations. It has opened its own sales and information offices abroad. We have established our own system of patent and license work, joined international agreements to protect the intellectual property of citizens and legal entities. Organized a gradual transition to an international system of product standardization and certification. It was noted that our compatriots can be of great help and assistance in the development of foreign relations, as well as in solving a number of internal socio-economic problems. Attention was drawn to the fact that Uzbeks abroad can serve as a living link in establishing economic, cultural and other relations with representatives of foreign trade and industry. History has shown that Uzbekistan is at the crossroads of the most important roads in Central Eurasia. The Samarkand region has tried to move forward as a strategic prospect of the Eurasian economic and cultural bridge in the heart of the Great Silk Road.

The people living in Samarkand have been in close contact with the humanity known to them since ancient times, living in close contact. There are many examples of this. The Great Silk Road from the depths of Asia to the Middle East, Europe and Africa, the creativity of our ancestors, the creators of countries and cities such as Samarkand, world-renowned scientists and thinkers, still amazes everyone with its glory and beauty. Our people, from generation to generation, deeply rooted in the land of their ancestors, have always been indifferent to the fate of peoples near and far. Samarkand has always been a cradle of science and culture, a place of spirituality and enlightenment. Imagine a bright space that is still flourishing today.

Samarkand is known all over the world not only for its great history and eternal monuments, but also for its tolerant, hardworking and hospitable people, who live in a single family of more than a hundred nations and peoples. Samarkand region occupies one of the leading positions in the economy of the republic with its economic development, industrial and agricultural potential, level of development of production and social infrastructure. Here the pace of construction of new enterprises, the establishment of export-oriented production facilities in cooperation with foreign investment is in full swing.

REFERENCES.

1. Hamdamov S, Jo'raev N. History of Uzbekistan in the period of Tsarist colonialism. T .: Sharq, 2011.- P.117
2. Koldosh Ergashev, Hojiakbar Hamidov. History of Uzbekistan T .: Gafur Gulom 2015.- P.284
3. National Encyclopedia of Uzbekistan - Tashkent: O'DE .– 2004, P.463
4. Annual statistical collection of the State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan Tashkent. - 2017. - B. 25
5. Annual statistical collection of the State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan Tashkent.- 2016- P.16
6. Statistical collection of Samarkand regional department of statistics Samarkand. - 2007.-B. 29

7. Current archival information of the Samarkand regional department of statistics Samarkand.- 2017.
8. Annual statistical collection of the State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan Tashkent.- 2018. - Pages. 17- 19
9. National Encyclopedia of Uzbekistan. Tashkent: OME, issue 7, 2004, B. 463.
10. Karimov I.A. Uzbekistan for the great future T .: Uzbekistan, 1999. - B. 22.
11. Karimov I.A. Uzbekistan for the great future T .: Uzbekistan, 1999. Pages. 23-24.

SEMANTIC STRUCTURE OF WORDS

Guliyeva Naila Aziz

Senior teacher

Azerbaijan State Oil And Industry University

Baku, Azerbaijan

Abstract: The article investigates semasiology as a branch of linguistics studying not only the lexicon, but also morphology and syntax. It is said that the general principals of semantics are equal in all languages, but its specific peculiarities associated with concrete conditions of language development. It also studies the main objects of semantical study being semantic developments of words, its causes and classification, types of lexical meaning, polysemy and semantic structure of words, semantic grouping in the vocabulary system, i.e. synonyms, antonyms, etc. In the course of the historical development the meanings of words are changed. It is emphasized that linguists distinguish direct or nominative meaning and figurative meaning in a word.

Keywords: linguistics, semantic meaning, grammatical, lexical, monosemantic, polysemantic words.

The branch of linguistics that is devoted to the study of meaning is known as semasiology. It is suggested that semasiology has for its subject matter not only the study of lexicon, but also of morphology and syntax. We speak about semasiology without any qualification, we usually refer to the study of word meaning proper.

“Sema” means “sign”, logos learning. It is a Greek term. At present many linguists consider the term “semantics”, because the latter having many meanings creates confusion. “Semantikos”- significant, meaning, “semainein to signify, “sema“- sign.

The general principals of semantics are equal in both languages, but its specific peculiarities associated with concrete conditions of language development. The process by which words change in meaning and the nature of these changes helps us to master the language. The main objects of semantical study are semantic developments of words, its causes and classification, types of lexical meaning, polysemy and semantic structure of words, semantic grouping in the vocabulary system, i.e. synonyms, antonyms, etc.

In the course of the historical development the meanings of words are changed. In most cases the new meaning either replaces the previous meaning of the old word or is added to its old meaning. In some cases, the meaning of a word is extended or narrowed. The meaning of a word may get new shades. E.g. the word to write originally meant to scratch and indicated an early mode of writing by means of scratching on stone, metal or wood. The wood spoon originally meant a splinter of wood, to investigate meant to follow smb's traces, etc.

Every word has two aspects: the outer aspect - sound form, and the inner aspect meaning. The interrelation between the two aspects shows that they may develop differently. Every word is a unity of sound and meaning, but they do not always form a constant unit. The context generally gives the word its actual meaning. E.g. the word nice means of good quality, excellent, but in a sentence. A nice state of affairs, it may sound ironical and acquire the opposite meaning.

There are two schools in present - day linguistics: the referential approach which formulates the essence of meaning by establishing the independence between words and things or concepts they denote, and the functional approach, which studies the functions of a word in speech. The essential feature of referential approach is that the distinguishing between the true components closely connected with meaning.

When we examine a word we see that its meaning is not identical with them. Concept is the thought of the object that singles out its essential features. The meaning of words, however, are different languages. That is to say, words expressing identical concepts *may* have different languages. Functional approach of meaning maintains that the meaning of a linguistic units may be studied only through its

relation to other linguistic units and not through its relation to other concept or referent. In a very simplified form of this illustrated by the following: the meaning of these two words develop and development are different, because they function in speech differently.

In any language we can find words with only one meaning and words with only two or more meanings. Words with only one meaning are called monosemantic words. Words with many meanings are called polysemantic words. Polysemantic words are more than monosemantic words. Linguists distinguish primary meaning and secondary meaning in a word. The primary meaning appears earlier than the secondary meaning, that is why the primary meaning is called the original meaning of the word. The secondary meaning is derived from the original meaning.

Linguists distinguish direct or nominative meaning and figurative meaning in a word. The meaning is nominative when it nominates the object without the help of context. The meaning is figurative when the object is named and at the same time characterized through its similarity with another object.

In the latest research works linguists distinguish denotative and connotative meaning in a word. The denotative meaning expresses a notion or an actually existing thing of reality (a book, a tree, friendship etc.). Connotative meaning is an additional meaning to the denotative meaning of the word. The denotative and connotative meaning of the word taken together are their lexical meanings. Besides the lexical meaning a word has and grammatical meanings as well. All the lexical and grammatical meaning of the word from its semantical structure.

As said above there are two types of the meaning in a language: the grammatical and lexical meanings. The lexical meaning is the realization of concept or emotion by means of definite language system. Comparing word forms of one and the same we observe that besides a grammatical meaning, there is another component of the meaning. This component is identical in all the forms of the word. Thus, word forms: write, writes, wrote, writing, written - possess different grammatical meanings of tense, person and so on, but in each of these forms we find one and the same semantic component denoting the process of an action. This is the lexical meaning of

the word. Both the lexical and grammatical meaning make up the word - meaning as neither can exist without each other. An inflected word is primarily a grammatical form. A suffixal derivative is primarily a lexical form. We can make similar distinguish between the types of paradigm in which these morphemes take part. A paradigm like love – loves – loved is an inflectional paradigm.

Lexical derivatives make up a derivational or lexical paradigm. Thus, for instance, from the kernel word love a number of derivative words can be generated by means of certain well-known rules telling us what morphemes must be added and to what kernel they must be added (V or N): love (N), love (V), lovely (Adj.), lover (N), loveliness (N)), loving (A), loving (Adj), liveable (Adj), lively (Adj), liveliness (N), liven (V).

Every word combines lexical and connotational meanings. For ex. “father”.

He is a personal noun.

It has not only denotational but connotational meaning as well.

Dady is a colloquial term of endearment.

The denotational meaning is segmented into semantic components:

Father is male parent.

A word may be polysemantic, i.e. it may have several meanings:

Father may mean a male parent, an ancestor, a founder or a leader, a priest.

Grammatical meaning: We notice that word-forms such as: tables, boys, books, etc. though denoting widely different objects of reality, they have something in common. This common element is the grammatical meaning of plurality which can be found in all of them. Thus grammatical meaning may be defined as the component of meaning recurrent in identical sets of individual forms of different words, as e.g. the tense meaning (asked, said), or the case meaning (boy’s, girl’s ...), etc.

The concept of plurality, case etc. may be expressed by the lexical meaning, e.g. boy’s, etc. The grammatical meaning is more abstract and more generalized than the lexical meaning. It unites words into big groups such as parts of speech or lexico-grammatical classes. Lexico - grammatical or Parts of speech meaning is usual to

classify lexical terms into major word - classes – nouns, verbs, adjectives and adverbs and minor word-classes – articles, prepositions, conjunctions, and others.

Lexical meaning may be analyzed as including denotational and connotational components. As it was mentioned above, one of the functions of the words is to denote things, concepts, and so on. The component of the lexical meaning which makes communication possible is the denotational meaning.

Hornby characterized the word cat - a small fur- covered animal often kept as a pet in the house. Longman characterized greater detail: - a small animal with soft fur and sharp teeth and claws, often kept as a pet, or in buildings to catch mice. The second component of the lexical meaning is the connotational component, i.e. the emotive charge and the stylistic value of the word.

For ex.: the word hospital. What is thought and felt when the word hospital is used?

The emotive charge varies in different word-classes. In some of them, in interjection the emotive element prevails, whereas in conjunctions the emotive charge is as a rule practically non-existent.

Connotation is the pragmatic communicative value the word receives of where, when, how, by whom, for what purpose. There are four main types of connotations: stylistic, emotional, evaluable, expressive.

1. The stylistic connotations are understood in a synonymic group. So horse, steed, nags (sl) and gee are used in different styles.

2. Emotional connotation is acquired by the word as a result of its frequent use corresponding to emotional situation.

3. Evaluative connotation express approval and disapproval. E.g. Shut up!

4. Intensifying connotations (expressive, emphatic). E,g. magnificent, splendid are used colloquially as terms of exaggeration.

Linguistics distinguish direct or nominative meaning and figurative meaning in a word. The meaning is nominative when it nominates the object without the help of the context (in isolation). The meaning is figurative when the object is named and at the time characterized through its similarity with another object. Nominative meaning

may be concrete and abstract, they may be of wide usage or narrow usage. Figurative meanings may be metaphoric and metonymic. When used literally they have their natural, usual, direct meaning. They are pictorial language, they appeal types of transfer are the imagination, make for clearness and for beauty.

REFERENCES

1. Antrushina G.B., Afanaseva O.V., Morozova N.N. English lexicology, M., 2001.
2. Hajiyeva A.H. Lectures and Exercises on English lexicology, Baku, 2010.
3. Khidekel S.S. and others. Readings English Lexicology, L., 1969.
4. Mednikova E.M. Semmars in English Lexicology, M., 1978.
5. Mohova J. Outlines of English Lexicology, Sofia, 1979.

UDC 631.319.3

**IMPROVEMENT THE DESIGN AND TESTING THE MILLING
CULTIVATOR FOR TILLAGE ROW SPACING IN NURSERIES**

Gorobey Vasily

dr techn. sci, sen. res.

Kovalenko Lyubov

research-engineer

Scientific and Production Association

"Selta" of the National Scientific Center"

Institute of Mechanization and Electrification of Agriculture"

Glevaha, Kiev region, Ukraine

Annotation. Technical solutions, design documentation have been developed and the prototype of a modernized cultivator for tillage with weed destruction in rows with 0.45, 0.50 and 0.60 m and less than 0.45 m width by of nurseries of the II and III stages of breeding works has been made. The number of working sections for simultaneous operation is increased to six, for processing areas with different seeding schemes, 6, 4 or 2 sections are installed. A chain transmission is installed on the drive of active working bodies from the shaft of the central gearbox. To prevent the failure of the working bodies during overloads, a safety clutch is installed, which is provided with a disk alarm. When the load on the gear drive of the milling cutters is 6 kN/m, the constant operation of the cultivator, sufficient strength of connections and gears were fixed. According to the results of departmental acceptance studies, the cultivator is recommended for manufacture.

Keywords: cultivator, row spacing, tillage, working bodies, drive, strength, signaling device, test.

Introductions. Intensification of farming in any country largely depends on the results of operations of seed selection and experienced, volume and level

selection and development works, equipment of these institutions with the necessary means of mechanization and laboratory equipment. Milling cutters for deep and shallow loosening of the arable horizon, sod processing, as well as for loosening row spacing according to the technological process are included in the group of tillage machines aggregated with energy means with a traction force of up to 6 kN [1, P. 33]. Processing row spacing of row crops is an important technological operation for obtaining high yields. The peculiarity of the design of cultivators for mechanization of this operation is the possibility of: different arrangement of working bodies along the width of the frame; adaptability of working bodies to the microrelief of the field with the provision of regulating the depth of moving of each working body, the change of the angle of installation to the horizontal plane of each section in cultivators with sectional mounting of working bodies, the lifting working bodies to the transport position and lowering them to the working position; smooth or stepwise adjustment of the depth of moving of working bodies with an interval of not more than 2 cm. The traces of the wheels of the cultivator must be processed by working bodies. The designs of the intended cultivators should ensure the installation of container for seeding mineral fertilizers on them [2, P. 115].

Known technical solutions and machines for seedbed tillage, row crops and destruction of weeds in areas I, II and III stages of breeding : the breeding mounted cultivator KSN-2,5, which is equipped with unilateral lancet claws of serial cultivators and works on stubble and fallow backgrounds [3, S. 45-47]; the cultivator KF-2,8 hinged type with active working bodies, with their drive from the tractor for row crops with row spacing on 70, 60 and 45 cm [2, p. p. 144-147].

The cultivator KSN-2,5 is developed on the basis of mutually unified units and parts, the main of which are the frame and the support-rolling device with the mechanism of regulation of depth of the moving of working bodies, arrangement of working bodies is possible practically in any place on width and length of the frame. The disadvantages of these cultivator are the use of passive claw working bodies, which in the process of cultivating plots gain plant residues, which hinders their use in breeding and seed practice. The cultivator KF-2,8 is equipped with working

bodies-knives that do not take on themselves not cut plant residues. The disadvantage of the above technical solution is the difficulty of the design of the drive mechanism of the working bodies, in addition, it needs steering.

Of the basic design solutions, the most technically advanced is the RF-4 milling ripper for cultivating soil and destroying weeds in the inter-rows of 0.45, 0.50 and 0.60 m of sections of the II and III stages of selection work [4, P. 20]. These ripper has four sections with active working bodies-cutters driven from the tractor's power take-off shaft through gears. Between them are installed passive claw bodies that loosen the untillaged by milling knives between them strip of soil. When the two middle working sections are disconnected, the cutter can process inter-parking tracks in nurseries with plots of 0.9 m wide. The disadvantages of this baking powder design are unreliability of the working cutter drive, insufficient strength of gears and low productivity.

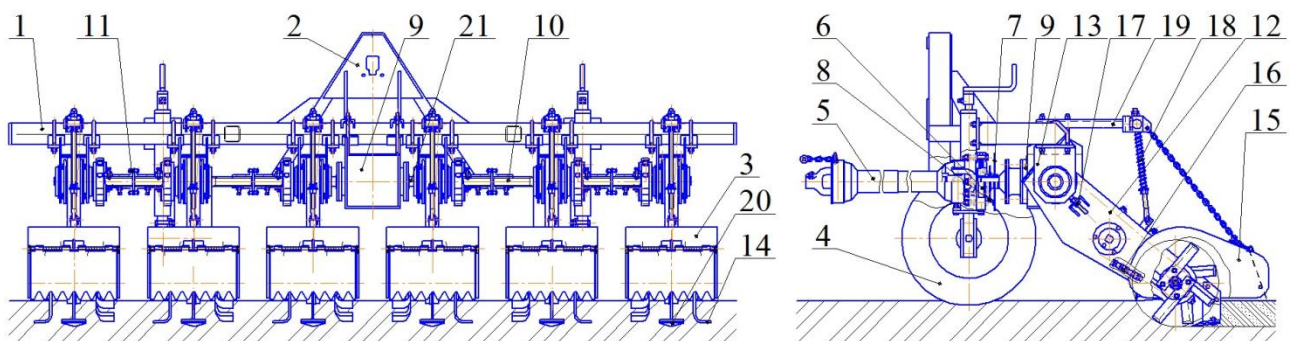
Aim. The purpose of the work is to increase the reliability and productivity of the milling cultivator for loosening the soil and destroying weeds in the inter-row and inter-lane paths of breeding plots of row crops, as well as to expand technological capabilities.

Materials and methods. The task is solved by the fact that technical solutions, design documentation have been developed and a prototype of a modernized cultivator for tillage with the destruction of weeds in the aisles of nurseries of the II and III stages of breeding work has been made. The design of the modernized milling cultivator frame mounted lock automatic hold mounted support wheels, the working section and the actuator of work sections, which consisting of a central gearbox with the cardan shaft, according to a new technical solution for the drive of active working bodies of the central shaft of the reducer installed the chain transmission (instead of a gear), the central intermediate shafts are connected by chain couplings, and the number of work sections for simultaneous operation increased to six, for the tillage plots with different seeding schemes set 6, 4 or 2 working sections for processing row spacing with a width on 0.45, 0.50 and 0.60 m and less than 0.45 m. To prevent the failure of the working bodies during overloads, a safety clutch is installed, which is

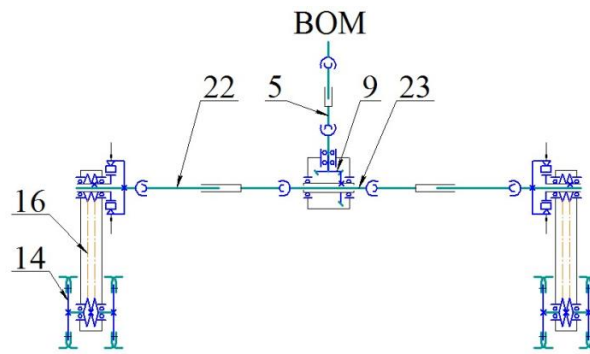
provided with a disk alarm with holes and a plate spring with a spherical bulges [5]. The process of operation of various configurations of milling knives was analyzed according to known calculation methods, which includes almost all the parameters of the machine and working bodies for predicting the energy intensity of rotary tillage at different conditions [6,7].

Results and discussion. The design of the milling cultivator, according to new technical solutions, is shown in the figures: in Fig. 1, a – rear view and Fig. 1, b – side view in the projection connection, Fig. 2 – basic kinematic scheme.

The milling cultivator, in accordance with Fig.1, 2, consists of a frame 1 with an automatic clutch lock 2, working sections 3 fixed to it. The frame, in accordance with the figures, is a welded structure consisting of two beams made of square pipes connected to each other by jumpers. The section of the rear beam relative to the front is rotated by 45°. The axes of the beams are located in a horizontal plane and parallel to each other. On the front beam, the welded lock of the automatic coupling is symmetrically fixed to the ends of the beam and the brackets of the wheels 4 are fixed with brackets. This wheel attachment allows to adjust the track width of the cultivator. Drive of the working sections, consists of the cardan shaft 5, with a built-in safety clutch 6, consisting of the disk of the alarm 7 and the plate spring with the spherical bulge 8, the central gearbox 9 and intermediate central shafts 10, which are connected to each other by chain couplings 11 (Fig1, a).

Fig. 1. Design figure of the milling cultivator: a – rear view, b – side view

Fig. 2. Principal kinematic scheme of the milling cultivator

The working section, in accordance with the scheme of Fig. 1, consists of a cover 12, pivotally mounted in brackets 13, which are fixed to the frame of the cultivator with the help of clamps. In the lower part of the cover, on bearing supports on both sides of the cover, cutters 14 are installed, which are closed by the casing 15. In the cover, a chain drive 16 is mounted from the central shaft to the cutters. The tension of the chain 16 is regulated by the displacement of the cover relative to the central shaft by the screw mechanism 17. The section is connected to the frame of the cultivator by means of a hinge-spring mechanism 18 through a rod, a hinge and a bracket 19. The hinge-spring mechanism allows to adjust the depth of the cutters in the soil, as well as to dig out the cutters when they collide with obstacles, for example, stones. A passive cultivator claw 20 is attached to the section body between the milling cutter discs. The drive shafts 21 (Fig.1, a) of the working sections adjacent to the central gear splined are connected with the secondary shaft of the central gear, and drive shafts 10 of the other working sections are connected by chain couplings 11. For tillage tracks between plots of a selection crops with row spacing less than 45cm four medium-sized workshops with chain couplings 11, combining their shafts off and leave the two outer sections. Their drive is carried out by cardan gears 22 (Fig. 3) from a solid shaft 23 mounted in the hollow secondary shaft of the central gearbox 9 rigidly connected to it by a spline connection.

On the rear beam in the center of the frame 1 is fixed a central gearbox, the secondary shaft of which is hollow with slots on its inner surface. On the same beam pivotally mounted cover and six work sections 4. The drive shafts of the sections kinematically connected with a chain clutch and the secondary shaft of the central

gear by splined connection. The cardan shaft 5 in accordance with Fig. 1, b connects the power take-off shaft of the tractor with the primary shaft of the central gearbox. To protect the working bodies from overloads, it is provided with the safety coupling 6, and to protect the service personnel – the protective casing 15. On the primary shaft of the gearbox the drive of the alarm device 7 with the holes and the pressed disk safety clutch – plate spring 8 with a spherical statement, which is in contact with the holes in the disc slot. For tillage areas with different seeding schemes, 6, 4 or 2 working sections can be installed on the cultivator.

The cultivator works as follows. When moving the unit along the experimental sections of the milling cutter 14, the drive of which is carried out by the transmission of rotation from the tractor's power take-off shaft through the cardan shaft 5 with a safety clutch 6 with the signalling disc 7 and the plate spring with the spherical bulge 8, the central gearbox 9 and intermediate central shafts 10, which connected by chain couplings 11 to the milling cutters 14, which rotate, cut the surface layer of soil to a set depth, loosen it and cut weeds. The narrow untillaged strip that is created between the disks of the milling drum of the working sections is tillage by passive claws 20, fixed to the bodies of the working sections. When the safety clutch 6 is triggered, the primary shaft 21 of the gearbox together with the disc of the alarm 7 stops, and the cardan shaft 5 with the pressure discs of the clutch and the spring of the alarm 8 continues to rotate. The spherical bulge of the spring 8 repeatedly enters the holes of the disk of the signaling device 7 and exits them, creating a characteristic sound, by which the tractor driver evaluates the load on the working bodies by the operation of the clutch.

Depending on the schemes of sowing possible breeding sites the following three options for establishing of the cultivator:

- a) for tillage row spacing width 45 cm at the same time tracks between plots, use six work sections (Fig.1, a);
- b) for tillage rows 50 and 60 cm using four medium-sized working section, placed on the desired width rows, and the edge working sections removed;

c) for tillage epy tracks between plots of breeding crops with inter-rows less than 45 cm, two edge working sections are used, four middle sections are removed.

The procedure for resetting of the cultivator for "c": remove all working sections; from the set of replacement parts take the shaft 23 in accordance with Fig. 3 and mounted it in the hollow output shaft of the gearbox; mounted on the frame of the cultivator edge working sections; take out removable parts of the driveline 22 and attached them to the ends of the drive shafts work sections with the ends of the shaft 23 (Fig.3).

Thus, an increase in the reliability and productivity of soil loosening and weed destruction in row spacing and inter-row paths of breeding plots of row crops was achieved, while reducing the energy intensity of the process due to the proposed design of the cultivator and expanding its technological capabilities for use in research work.

The prototype of cultivator milling attachment with advanced technological features of the proposed technical solutions, namely: chain occasion cutters work sections and installed by the audio alarm device of the safety friction clutch on the propeller steadily worked on experimental plots in the experimental production of the Institute of agriculture of Crimea with the soil type – humus-poor southern black earth. The crop that was grown is safflower dye. The predecessor is winter barley. Pre-tillage is pre-sowing cultivation. Soil moisture in the layer from 0 to 8 cm averaged 15.2%, the number of weeds up to 40 pieces per square meter, the average height of weeds is 23 cm. According to the test results, the content of soil clods with a size of 20-50 mm does not exceed 7.2%, the number of soil fractions with a size of up to 1 mm is 6.8% within the requirements. For the passage of the cultivator, all weeds are destroyed. It was also tested on soil with a hardness of 40 kg/cm², humidity of 3%. When the load on the gear drive of the milling cutters is 6 kN/m, the constant operation of the cultivator, sufficient strength of connections and gears were fixed. According to the results of departmental acceptance studies, the cultivator is recommended for production.

Conclusions. The modernization of the milling cultivator for soil processing with the destruction of weeds between rows of nurseries II and III stages of breeding, which is provided with a chain drive instead of a speed gear, intermediate the central shafts are connected by chain couplings, number of work sections for simultaneous operation increased to six, for the tillage plots with different schemes of planting crops set 6, 4 or 2 workshops for processing the rows with a width of 0.45, 0.50 and 0.60 m and 0.45 m less, and to prevent the failure of the working bodies during overloads, the safety clutch is installed, which is equipped with the disk alarm with holes and the plate spring with the spherical bulge.

Studies of the prototype of cultivator with the proposed technical solutions confirmed the increase in the reliability and productivity of soil loosening and the destruction of weeds in the row spacing and between the plot paths of breeding crops of row crops while reducing the energy intensity of the process and expanding its technological capabilities during tests in nurseries.

REFERENCES

1. Механизация опытных работ в растениеводстве: обзорная информация// сост. Д.Б. Дунаевский и др. – М.: Всесоюзный научно-исследовательский институт информации и технико-экономических исследований по сельскому хозяйству. 1971. – 125 с.
2. Василенко П.Н., Бабий П.Т. Культиваторы (конструкция, теория и расчет)/под ред. академика АН УССР А.А. Василенко //К. : Издательство Украинской академии сельскохозяйственных наук. 1961. – 240 с.
3. Хориков О.С., Зозуля Э.В., Шатина А.И. Селекционные машины для эрозионноопасных зон/ //Селекция и семеноводство. 1984. – № 4. – С. 45-47.
4. Машины и лабораторное оборудование для селекционных работ в растениеводстве: Справ. пособие / Под общ. ред. В.М. Дринчи - Воронеж: НПО «МОДЭК», 2010. - С. 20.

5. Патент UA 131495 Культиватор фрезерный МПК A01B 49/02 (2006.01) A01B 33/02 (2006.01) A01B 39/08 (2006.01) / Горобей В.П., (а 201710929) заявл. 09.11.2017 опубл. 25.01.2019, Бюл № 2.

6. Канарев Ф.М. Ротационные почво-обрабатывающие машины и орудия. М.: Машиностроение. 1983. – 144 с.

7. Basing of combined work organs of milling cutter for soil compact cultivation FNS-1,5/ V.P. Gorobey, V.A. Luzin, N.K. Linnik//Bulletin of Engineering Academy of Ukraine.-2012.-№- P. 69-71.

УДК 378.015.31:159.923.2:61

**PEDAGOGICAL ASPECTS OF MEDICAL STUDENT
PERSONALITY FORMATION**

Honcharuk L. M.

pHD, associate Professor
of the Department of Internal
Medicine and Infectious Diseases
Higher state educational institution of Ukraine
"Bukovinian State Medical University"

Mikulets L. V.

pHD, assistant of the department
propedeutics of internal diseases
Higher state educational institution of Ukraine
"Bukovinian State Medical University"

Piddubna A. A.

pHD, associate Professor
of the Department of Clinical Immunology
Allergology and Endocrinology Higher
state educational institution of Ukraine
"Bukovinian State Medical University"

Abstract. The article is devoted to the problem of professional development of a specialist. The essence and stages of professional development are determined. The stages of development of a doctor in the professional sphere, the stages of formation of professional abilities in the process of mastering the profession are considered.

Key words: competence, future doctor.

One of the tasks of the national higher education system is the training of highly qualified specialists, the main indicator of which is professionalism, which is manifested, on the one hand, in the acquired knowledge, skills and abilities necessary for their successful use in practice, and on the other - in the formation of a comprehensively developed personality. The end result of a doctor's professional development is his professionalism, which is manifested in his absolute psychological readiness to perform his duties effectively.

Specific factors in the development of a student's personality in a higher medical educational institution are the acquisition of higher education, as well as the professional development of the future doctor. The social situation in society, associated with new political and economic challenges, requires a high level of professionalism and competence of medical staff, which, in turn, is possible only if a radical change in the existing system of higher education, the formation of new value priorities in training [1-4]. Professionally competent can be considered a specialist who carries out his professional activity at a sufficient level, achieves consistently high results of the tasks. In addition, professional competence not only reflects the ability to use the acquired knowledge, but also to produce new phenomena, information, direction of the content of higher education through key professional and personal competencies.

Which are personally conscious, based on subjective experience, skills, knowledge of universal importance [5].

Aspects of formation of the personality of the medical student The purpose of formation of professional education is conformity to actual and perspective needs of the person, a society, the country, preparation of comprehensively developed personality. The training of future specialists depends on the formation of professional competence in the educational institution by interacting with the labor market. The process of personal and professional development of the future doctor and his readiness for future professional activity are significantly interrelated.

After all, creative, personal values are realized in professional activity, but under the condition that they were previously formed in the process of personal

formation and formation of readiness for a certain activity [6]. One of the important aspects of the formation of the personality of a medical student is self-education. It involves: analysis of one's own personality through self-observation, comparison with others, the ideal; self-assessment, highlighting their qualities that need to be developed and improved; determining what needs to be overcome; making a decision to work on yourself; goal setting and program development - determining what, when and how to do to improve some and eliminate other qualities, to achieve goals and objectives; actual activity - educational, labor, professional, cognitive, aesthetic, physical - to achieve the objectives, carried out with the help of volitional effort over themselves; self-regulation of this activity, which involves self-control, self-analysis, self-assessment of its course and results, and, if necessary, adjustment - clarification of goals and objectives, search for optimal means and methods of self-change. Self-education is one of the highest forms of human self-development in order to achieve the results necessary to ensure other life processes and activities in order to change their personality [4].

Self-education presupposes purposeful human participation in the comprehensive development of one's own personality. At the same time, she seeks to determine her own goal, filled with personal meaning, and achieve it. This is an activity that is a means of its self-realization, self-expression, carried out by it not under duress, but at its own will, consciously, at the level of certain worldviews. Its effectiveness for a medical student depends on the degree of interest, motivation, aimed at meeting a variety of material, social and spiritual needs. By its nature, self-education is a volitional process.

The stronger a person's developed will, ie the ability to force themselves to achieve their goals, overcoming any obstacles, the more effective and self-education of the individual [7].

Given the specifics of a doctor's professional activity, his professional competence is based on key skills, namely: professional, communicative, research and scientific. Formation of professional competence in the context of personality psychology of becoming a future doctor requires substantiation of the integrated

model and improvement of the content, structure, forms and methods of professional training of students to perform medical activities, determination of psychological and pedagogical conditions for professional competence.

The model of professional competence of the future doctor is a complex formation that includes two blocks of interconnected multifunctional components 1) a block of components of professional competence; 2) a block of psychological and pedagogical conditions to ensure the formation of professional competence [8]. In the scientific analysis of the content of readiness for professional activity of a doctor, it is important to take into account the results of research by Doctor of Psychology, one of the founders of the latest psychological field "Psychology of Professions" - E. Zeer. The scientist differentiates two levels of readiness of future specialists, the first of which is characterized by the desire of the individual to master a certain profession, specialty, and the second - the ability, preparedness for a particular type of professional activity. Scientists have also determined the component composition of these levels. The structure of the first level includes: 1) motivational component, which includes the need for work, interest in the profession; ideas about the social status and prestige of the profession, material interest; 2) cognitive - understanding of social significance, social necessity of the chosen profession, the definition of methods to achieve the goal; 3) emotional - a sense of professional dignity, pride in professional activities; 4) strong-willed, which involves the ability to self-organize, the ability to mobilize their forces to achieve the goal. At the second level, readiness for professional activity is considered as a direct formation of personal and professional qualities necessary for the successful implementation of professional tasks [9].

Professional competencies of a doctor belong to a specific field of activity - medicine. They are formed and manifested in the activities and are associated with the implementation of such functions of medical work as Gnostic, cycles of disciplines that have developed in the domestic higher and secondary medical education. design and construction, organizational, mobilization, information, orientation, communication, development.

Another component of the doctor's work is the possession of special knowledge and skills (within the areas of activity). Hence the possible classification of competencies, which is based on the target functions of the doctor. Future physicians must understand the need to constantly expand the boundaries of their cognitive activities, going beyond the curriculum, which is the key to rapid progress, because to become a competent physician, only basic knowledge is not enough. Therefore, the formation of professional competence is considered as a process that begins before employment and continues throughout its implementation [10]. Of course, in the formation of professional competence, axiological components play an important role.

They are the leading elements of the personality structure and perform the regulatory and guiding function of all areas of activity of the future doctor. Values are the link between a person, his inner world and the world around him. And this basis determines the professional competence of the specialist. Already in the process of learning, medical students form a system of values, on which the effectiveness of the formation of professional competence will depend. The process of value-oriented medical student is constant and develops from publicly available values to higher level values.

There is a transformation of oneself on the basis of values that already exist, followed by their use in the process of forming professional competence. The professional competence of a medical student realizes the abilities and values of the individual as a professional, forms his own capabilities and integrates the effort to become who he wants to be. This process is conscious and purposeful and contributes to the disclosure of personality, personal activity and individuality, the development of professional qualities. Values are the basis of personality and directly affect the formation of professional competence [11].

Thus, the professional competence of a graduate of a medical university - a future doctor - is the unity of theoretical training and his willingness in practice to carry out professional activities.

Professional competencies of future doctors can be defined as social requirements for medical training, which are necessary for quality professional activity.

LIST OF REFERENCES:

1. Лазуренко О.О. Психолого-педагогічні особливості моделювання професійної компетентності студентів-медиків у процесі професійного становлення // *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*.-2018.- № 3 (13). – с.67-85.
2. Белых А. С. Единство задач мировоззренческого развития и профессиональной подготовки молодого специалиста / А. С. Белых // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. – 2012. – № 5 (52). – С. 44–54.
3. Васильева Л. А. Компетентностная модель выпускника медицинского колледжа // *Проблемы и перспективы развития образования: материалы междунар. науч. конф.* (г. Пермь, апрель 2011 г.).Т. II. — Пермь: Меркурий, 2011. — С. 7-9.
4. Журавська Л.М. Компетенції викладача в управлінні самостійною роботою студентів .- *Вісник НТУУ “КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка*. - Випуск 3 . - 2009. - С.84-92.
5. Фурсіна Г.А. Формування комунікативної компетенції студентів вузів в процесі мовної підготовки// *Актуальні питання вузівської науки: зб. наук. статей*. – Самара, 2005. – 53с.
6. Голованова Н.Ф. Подходы к воспитанию в современной отечественной педагогике // *Педагогика*, 2007.- № 10. – С. 38-47.
7. Gren' L.M. Ja-koncepcija – metodologichna osnova samorozvitku ta samovdoskonalennja studentiv u pedagogichnomu procesi // *Psihologija i pedagogika profesijnoї osviti*. – L'viv: 2008. – № 3. – S. 191–199.
8. Крицький І.О., Гощинський П.В., Крицький Т.І., Горішній І.М., Мочульська О.М., Крицька Г.А. Формування професійної компетентності

майбутнього лікаря на прикладі студентів медичного факультету ТДМУ. - МЕДИЧНА ОСВІТА. - 2018. № 3. – с.44-47.

9. Зеер Э. Компетентносный подход к модернизации профессионального образования / Э. Зеер, Э. Сыманюк // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С. 23–30.

10. Вороненко Ю. В. Безперервний професійний розвиток лікарів і провізорів – нові принципи побудови системи / Ю. В. Вороненко, О. П. Мінцер // Медична освіта. – 2011. – № 2. – С. 41–44.

11. Ямницький О. В. Аксіологічні складові професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх практичних психологів// "Наука і освіта", №12, 2014. – С. 220- 225.

УДК 378.147.018.43:37.091.33-028.22]:004:005.941

**EXPERIENCE IN ORGANIZING A BLENDED FORM OF EDUCATION
WITH FULL VISUALIZATION IN A SYNCHRONOUS ONLINE MODE
BASED ON MS TEAMS**

Ivanchenko Olena

PhD, assistant professor

Lurie Konstantin

PhD, assistant professor

Melnikova Oksana

PhD, assistant professor

Zaporizhzhia State Medical University

Introduction. Distance learning is one of the modern and most topical forms of educational services. The need for qualitative organization of the distance learning process has shown up because certain part of the community that wants to learn is limited in the ability to do so traditionally. Distance learning is the interaction between the teacher and students at a distance that highlights all the components inherent in the educational process (purpose, content, methods, organizational forms, teaching aids) by specific means of the Internet technology [1]. The advantages and disadvantages of distance learning are the subjects of research by teachers around the world [1,2]. Given the best practices of educators, it can be stated that the most successful path for quality education is a combination of traditional and distance learning, - the creation of so-called "blended learning" [1,2]. Given the need for anti-epidemic measures, today's challenges aimed to prevent the spread of coronavirus infection COVID-19 are extremely relevant to distance learning and its improvement in higher medical education [3].

The purpose of the article. Analyze the common shortcomings of distance education, as well as the problems that teachers may have encountered in translating

the learning process online, show how they can be eliminated in a synchronous online mode with full visualization of all forms of learning.

Discussion. Scientific and pedagogical employees of the Zaporizhzhia State Medical University started working remotely following the regulations and the letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine from March 11, 2020, № 1 / 9-154. Therefore, during the spring semester of 2019-20 academic year all forms of classes provided by the curriculum (lectures, practical classes, consultations, tests, exams), as well as debt testing, were conducted remotely for full-time and part-time students. The teaching staff of the departments in general has successfully mastered distance learning based on the cloud services of MS Teams.

Most of the university's teachers took part in the Innovative Teachers Program, which was certified by Microsoft in the field of education. Teachers of the departments used the material and technical support of the university, as well as personal laptops and other headsets. Moderators and teachers of the departments have created teams for lectures, differential tests, and exams (work with streams of students majoring in "Medicine", "Pediatrics", "Laboratory Diagnostics", "Pharmacy"). Also, teams of separate groups for practical classes with students of the corresponding specialties and forms of training were created. Finally, the information included in the teaching and methodological support and the educational process was archived at the end of the semester.

Generally, students of all specialties successfully processed and mastered the study materials provided by the work programs and according to the thematic plans of lectures, practical classes in the disciplines of the departments. This was evidenced by the results of the absolute and qualitative success of students.

The teachers of the department noted that the learning outcomes of distance learning are not inferior or even superior to the results of the traditional form of learning. Most of the study material was studied by students independently, which helps to improve the ability to analyze, systematize, memorize relevant topics. For students who have sufficient motivation to study, the transition to distance learning did not cause a significant problem.

Constant communication with teachers and the ability to communicate individually if necessary, the availability of educational materials, and other benefits of online learning have contributed to the fact that the necessary knowledge of the disciplines of students received at a sufficient level. Disadvantages that are common to distance learning are insufficient visual contact between the teacher and the whole group during lectures, and especially during control activities; possibility of technical failures, etc.

To implement the measures recommended by the regulations of the Cabinet of Ministers, the Ministry of Health, the Ministry of Education and Science of Ukraine to prevent the spread of coronavirus COVID-19 in Ukraine, the letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 12.10.20. №1 / 9 - 576, by the normative - legal documents of ZSMU, the educational process at the university is organized remotely taking into account all the positive aspects and eliminating possible shortcomings of this form of education, as well as previous personal experience. Given the capabilities of electronic resources of departments, the educational process is organized synchronously with the full visualization of all forms of education. With this approach, there is a clearer implementation of all forms of learning. For high-quality lectures, modern online lecture halls (OLA) have been created, in which the teaching staff of the university has the opportunity to work comfortably using the latest technologies, which allow eliminating such a lack of distance education as lack of communication, visual contact between students and lecturers. During the lecture, it is possible to communicate with the participants of the educational process. Such work in lectures disciplines and motivates students, they feel that the learning process is constantly guided and controlled.

Another specialty of quality distance education is the need for high motivation to study, which unfortunately not all students have, especially for students in the first year of study. We analyzed the experience of leading teachers on this issue [1], which found that to create motivation in distance learning requires [4]: *students 'assessment at the beginning* (basic training of students, expectations from the study of the discipline); *clear learning objectives* (students need to know exactly where they will

need what they are learning); *interesting training course* (content must be carefully selected); *significance in the knowledge acquisition* (students must have practical sense); *the relevance of the course and the real feedback*, which is a psychological factor. Feedback should be regular, informative, and meaningful.

Therefore, there is no doubt that in online learning, the interaction of "teacher-student" should be in the first place. Implement better communication between participants in the learning process is possible with synchronous learning with process visualization. It is necessary allow students to express their expectations about the course (this can be done in the first practical lesson through an interview, questionnaire). To increase motivation, students need to always know why they are studying a particular discipline in the whole educational process, why to study a certain topic to master a particular discipline.

The teacher should always maintain, emphasize vertical and horizontal interdisciplinary connections. Motivation increases when students clearly understand the work process. The departments of our university have pages that have syllabuses from the disciplines studied at the departments. Students have the opportunity to see and work with documents that regulate the educational process, namely: the structure of the course, a list of topics and tasks, assessment criteria, and more. Also, students have access to all course materials, namely: presentations of lectures, textbooks, databases of test questions, answers to typical questions, instructions for exercises, and tasks. Undoubtedly, the role of the teacher in creating positive motivation is difficult to overestimate.

For the educational process to be fully visualized, communication between students and the teacher should be constant. Providing the necessary explanations, answering questions, regulating the process of discussing issues between students in the group, structuring the learning process, organizing independent work –it's a list of functions performed by the teacher in the classroom that can be widened more and more. One of the strongest motivations for learning is personal progress, so the teacher should try to emphasize the personal development of the students in the feedback.

Insufficient visual interaction, especially during control activities, is identified by our teachers as one of the shortcomings of distance education. "It should be noted that the use of technical means does not give a full guarantee of academic integrity. It is better to accept the fact that we take the so-called "open book tests", so that students will use available sources, and we must take this into account when compiling the questions (MES), which we submit for control.

Analyzed and took into account the recommendations of leading specialists (MES), teachers of departments developed materials on the control of students' knowledge, namely: formulation of the content of tasks so that the finished answer is not so easy to find in available sources; give tasks that require analysis, comparison, evaluation of a phenomenon; for test questions to limit time for tasks, to randomize questions and the order of answer options).

Conclusions. In general, the organization of high-quality modern distance learning requires all participants in the educational process, namely from the university administration, from the teaching staff, from students of hard work. All aspects of training need attention: from the technical support of the educational process to the direct organization of training.

Therefore, to meet the challenges of the time, distance technology in the system of higher medical education must be constantly improved, in particular through the use of modern educational platforms, high-quality methodological content of web resources, the introduction of the quality control system for distance learning.

REFERENCES:

1. Recommendations for the introduction of blended learning in institutions of professional higher and higher education. Access mode: <https://mon.gov.ua/>
2. Theory and practice of blended learning: a monograph / V.M. Kukharenko, S.M. Berezenskaya, K.L. Bugaychuk, N. Oliynyk, T.O. Oliynyk, O.V. Rubalko, N.G. Surotenko, A.L. Stolyarevskaya; edited by V.M. Kukharenko - Kharkiv: "Miskdruk", NTU "KhPI", 2016. - 284 p.

3. Distance learning as information and communication technology of undergraduate training of pediatricians in terms of modern challenges / O.P. Volosovets, O.V. Vyhovska, S.P. Krivopustov, and others // Medical education, (3).- 2020.-p.9-12. Access mode: <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2020.3.11435>.

4. How to create a motivational eLearning experience: 6 tips for eLearning Professionals to create factors that / Christopher Pappas [Electronic resource] - Access mode: <http://fb.me/45vhvQgfC>.

TOPICAL ISSUES OF THE FORMATION OF THE LOGICAL THINKING OF FUTURE LAWYERS

Kashyrina I. O.

student of Law Faculty scientific adviser

Hasymova R. Y.

senior lecturer

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

Dnipro, Ukraine

Annotation: Nowadays, the legal thinking of lawyers is the most necessary aspect in their job, the more you know, the smarter you grow. We should make sure that we pay attention to the logical thinking of future lawyers, because it's important for the decisions that they make every single day at their job.

Keywords: law; logical thinking; communication; skills.

If you want to be a lawyer you must get a lot of knowledge and of course practical experience. As a student of law university I'm sure logical thinking is the most important aspect. Also, lawyers take responsibility so they must be fair and for that they need to analyze different situations and make right decisions with logical thinking. At least, lawyers haven't any opportunity to be wrong, because people's lives depend on the decisions that they are making.

In our life we have some skills, they help us in different situations. For example, a lawyer must have: analytical skills, this skill helps in investigation of the case; great communication skills, it helps at building a good relationship with a client, lawyers have to make sure that client trusts them and feels comfortable when discussing with them some private things; working under pressure or being able to stay calm at different situations is important skill too, lawyers need to be able to handle uncertainty, and exercise critical and creative thinking. Moreover, punctuality is one of the keys to a lawyer's success, but of course punctuality is important not

only for lawyers. Anyway, if you're considering a career in law, you must be able to think logically. Logical thinking helps you to study a problem objectively, which will allow you to make a rational conclusion about how to proceed. Mark A. Nordenberg says: "Logic for lawyers is the product of a keen mind that has benefitted from opportunities to engage in and examine legal thinking from a variety of perspectives. This volume fills a surprising void in the current legal literature." [1, p. 2].

A person who can use logic and critical thinking to analyze a situation has analytical thinking. If you want to improve your analytical thinking you should read as much as you can about everything that you are interested in, because it helps to broaden your mind. In my opinion, we have a lot of things in our life that we can explore, our brain should always be in good shape and then we will be able to think logically and make right choices. Also, you need to understand that, methodological dominants of the anthropology of law originate from the fact that a person perceives law from a position of his own needs: biological, social, spiritual, etc., which determine a person's anthropological properties [2, p. 24].

Logical thinking plays an important part in lawyers' jobs, it also shows how smart and professional lawyers are. Lawyers should study a lot, develop their skills if they want to be best at their jobs! Professional thinking of a lawyer in the context of social and psychological safety of personality is an important aspect.

LITERATURE:

1. William Walker Atkinson: The art of logical thinking: or, the laws of reasoning; - 2001. – 257 p.
2. Slyvka S.S. Philosophy of Law: Teach. manual – Kyiv: Atika, 2012. – 256 p.

THE USE OF MEDIA TECHNOLOGY IN TEACHING ENGLISH

Khlebnikova Katerina Viktorivna

Student of Law faculty

Article tutor: Senior lecturer

Kashyrina I. O.

Dnepropetrovsk State University of

Internal Affairs

N. Rothschild's statement that "he who possesses information, possesses world", in the modern sense can certainly be paraphrased as "who owns information technology, he owns the world of education."

Information and communication technologies (ICT) are the basis of modern society development. Despite the fact that primary ICT arose mainly at the request of business and not addressed to educators, these technologies have found their way to audience and took an honorable place in education. Today it is an educational media space are numerous television channels, video and audio products, newspapers, magazines,

Internet portals. Modern man exists in the world of artificial media reality, under the influence of which its worldview and value system are formed. So one of the priorities of higher education is the informatization of the educational process. Disciplines "Foreign language" in the first year and "Foreign language for professional orientation" in the second year belong to the cycle of compulsory disciplines in medical higher education. However, the total number of hours (at the rate of two Educational Discourse, 2014, № 1 (5) hours per week) is insufficient to form a stable language and communication competencies for students. Another, no less important "adverse" factor is non-core status of English in medical higher education. It is clear that medical students should focus on special disciplines (anatomy, surgery, microbiology, etc.), but then comes the realization that knowledge

English is an added bonus at the start of a professional career. In addition, knowledge of a foreign language opens to the student the world of foreign achievements medical science. Therefore, the relevance of the chosen topic is to highlight the possibilities multimedia technologies, namely educational Internet resources, in overcoming the shortage time and increase the efficiency of self-study of English students of a non-language university. The question of the expediency of introducing media technologies in education belongs to topical issues of today, which were covered by such researchers as N. Dukhanina, O. Dyakonova, G. Onkovych, A. Soboleva, O. Fedorov and many others.

The subject of the article - the specifics of the use of information and communication technologies in education. The object of research is the experience of educational implementation Internet resource SMRT English as an effective component of independent work medical students. It is believed that the term "media education" was first used in 1973 in common meeting of the information sector of UNESCO and the International Council on Cinema, Television and audiovisual communication. However, the appearance of the official term was preceded by a long one experience of active application of elements of media education in educational process in the UK, Canada, Germany, USA, France, which was started in the 60's of the twentieth century. According to UNESCO experts, there is media education component of the rights of every citizen of any country in the world to freedom self-expression and the right to information and a tool to support democracy [11].

However, the issue of media education interests us in its narrower, utilitarian meaning: as an educational theory and practical skills for mastering modern mass media as a specific, autonomous field of knowledge in pedagogical theory and practice [11, Educational Discourse, 2014, № 1 (5) 347]. O. Fedorov defines media education as "the process of personal development for assistance and on the material of mass media (media) for the purpose of formation culture of communication with the media, creative, communicative abilities, critical thinking, skills of full perception, interpretation, analysis and evaluation media texts, learning different forms of self-expression with the help of media technology "[6,134]. G. Onkovych

notes that “media education is a process of learning and self-learning personality through the media / communication ”[4, 65]. Media education is also seen as an autonomous part of general education that can be integrated into traditional disciplines. So, most scientists agree that media education contains a huge educational, informational, didactic and motivational potential.

One of the forms of introduction of media education is the use of media technologies. By According to A. Sobolev, media technologies are interactive (dialogue) systems that provide simultaneous use of sound, animated computer graphics, camcorders, still images and texts. The media user is located at the same time under the influence of several information flows, which he actively assimilates [5, 120]. Regarding the relevance of the use of multimedia in teaching foreign languages, then there is not even a question about it, because there is no natural language environment and the need to create artificial stimulates broadcasters to actively search and introduction of technical means in training. Therefore, it is no coincidence that in the field itself foreign language teaching multimedia tools are used most effective.

So, in 1999, Oxford University Press presented a revolutionary for that time multimedia English course "Reward". The structure of the modern edition. The manual provides for the availability of an electronic copy of the textbook, use multimedia capabilities to activate mnemonic mechanisms of memory, use of ViaVoice speech recognition technology, pronunciation visualization, video lessons and the possibility of distance learning. This textbook is followed by others, but they all had and still have several significant shortcomings. First, it is Educational Discourse, 2014, № 1 (5) high cost, which limits the widespread use of these textbooks in education. Secondly, these are limited possibilities of using the electronic textbook: only with a computer running a software CD-ROM or DVD-ROM [9]. An alternative to e-textbooks that only open on that electronic device where the software is installed and thus limit the capabilities of the user, can be considered Internet portals. Educational Internet portal is an Internet resource where information is presented in multimedia view. This is a modern and very convenient

mechanism that does not replace performing classic functions, but complements and expands the range of services and services for users. One such online resource that is now being actively implemented on The Ukrainian market of educational services has a program SMRT English, developed by IT specialists and teachers of the Canadian College of English (Canadian College of English Language), located in Vancouver [7]. Innovative experience work with this international program already has educational institutions of various levels accreditation in Lviv, Sumy, Kharkiv, Donetsk and many other cities of Ukraine. IN Zaporizhia Canadian College actively cooperates with Zaporizhia National University and Zaporizhia State Medical University. In our opinion, the introduction of this type of distance language education in non-linguistic higher education is the most potentially significant. Medical training University is not only one of the most difficult, but also one of the longest. A medical student needs English for personal and professional use teaching. In addition, with the introduction of the principles of the Bologna system of higher education to

More and more foreign students are coming to Ukraine and are planning to do so in the future to continue their studies in European countries in English. And here again the painful question arises: where to take time to learn the language? After long classes, hospital visits, additional independent classes in the library and in specialized educational units for language learning to the student only night hours and weekends remain. This is where the system comes in handy work with the Internet resource SMRT English [10]. The main guarantee of success is Educational Discourse, 2014, № 1 (5) constant access to the Internet, self-discipline of the student and his high self-motivation. The developers of this Internet resource have created a very convenient, "Customer-friendly", to use the program. The program participant works in Google's usual search engine space Chrome: The student registers or uses an existing virtual mail box (e-mail) in your own profile (Google account). Then IT specialists A Canadian college enrolls a participant in the SMRT English program. Importantly, that students are not limited to one electronic device and one place of study. The virtual nature of the SMRT English program allows you to visit the page student from

any electronic medium (desktop computer, laptop, tablet, smartphone) and anywhere (at home, at work, in a cafe, in the library, etc.), where there is a WiFi zone or other type of Internet connection. English teachers at Canadian College have set up different courses Areas: for children, youth and adults: IELTS Test Preparation, Journalism & Writing, Listening & Speaking, Death Reading Comprehension, American Slang & Idioms, Listening & Speaking, Business English, English for Hospitality Service, English for Economics, Academic Writing. However, today, unfortunately, there is no Medical course English, but its appearance was announced in the summer of 2014. Therefore, our students and University teachers master the "basics" and improve previously acquired knowledge and skills General English. Working with the program begins with online testing, for the results of which participants are divided into groups. There are five levels complexities that meet European criteria for determining the quality of language education: ENG 110 (Beginners, CEFRA 1); ENG 115 (Low-Intermediate, A 2); ENG (Intermediate, B 1); ENG 125 (Upper-Intermediate, B 2); ENG 130 (Advanced, C 1).

The developers of the program tried to create an artificial English-speaking environment, therefore educational materials of all levels and explanations of grammatical material are offered in English only. However, in 2014 the developers offered users of the Internet resource an entry-level course with explanations in Ukraine . We believe that the Eng100 course is the best Educational Discourse, 2014, № 1 (5) Ukrainian students studying at our university, as well as students who did not study English at school. Thus, the latest advances in high technology open up foreign language teachers have ample opportunities for further improvement educational process and improving the quality of knowledge. Using multimedia technologies in language education is one of the promising areas Educational Discourse, 2014, № 1 (5) informatization of the educational process. Properties of multimedia programs help to solve the main task of language education - the formation of students sustainable communicative competence under the wise guidance of an experienced teacher, but by applying the independent efforts of the student.

LITERATURE:

1. Духаніна Н.М. Медіатехнології як мотивація студентів до навчання / Н.М. Духаніна // Вища освіта України. – №12. – 2008. – С.189–193.
2. Дьяконова О.О. Эдьютейнмент в обучении иностранным языкам / О.О. Дьяконова // Иностранные языки в школе. – 2013. – № 3. – С.58–61.
3. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В.Ф. Іванов, О.В. Волошенюк; За науковою редакцією В.В. Різуна. – Київ : Центр вільної преси, 2012. – 352 с.
4. Онкович Г.В. Медіапедагогіка. Медіаосвіта. Медіадидактика / Г.В. Онкович // Вища освіта України. – 2007. – № 2. – С.63–69.
5. Соболева А.В. Использование мультимедийных технологий в обучении иностранным языкам / А.В. Соболева // Педагогика: традиции и инновации: материалы IV междунар. науч. конф. (г. Челябинск, декабрь 2013 г.). – Челябинск : Два комсомольца, 2013. – С.119–123.
6. Федоров А.В. Медиаобразование, медиаграмотность, медиакритика и медиакультура / А.В. Федоров // Высшее образование в России. – 2005. – № 6. – С. 134–136.
7. CanadianCollege – офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступа:<http://www.canadiancollege.com/>
8. Edutainment // Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс].–Режимдоступа:
<http://www.ldoceonline.com/dictionary/edutainment>
9. Reward Intern@tive– оксфордський курс англійського мови [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.reward.ru/>
10. SMRT English [Електронний ресурс]. – Режим доступа:
<http://www.smrtenglish.com/>
11. UNESCO. Recommendations Addressed to the United Nations Educational Scientific and Cultural Organization In Education for the Media and the Digital Age. – Vienna :UNESCO,1999. – С. 273–274

**THE MODERN RATIONALE OF THE NEED FOR STRATEGIC
MANAGEMENT OF CONSTRUCTION ORGANIZATIONS**

Kushyk-Strelnikov Y. V.

lecturer at the Department
of Economics and Management
VSP "Institute of Innovative Education
Kyiv University of Construction and Architecture »
Kyiv, Ukraine

Abstract. This article examines the basic tenets of strategic management, analyzed the features of strategic management for the construction industry, you need to consider when developing a strategic development plan for the effective functioning for the foreseeable future. The topic of this article is very relevant at present, because there is a need for improved tools and mechanisms of management of construction organizations, formation of effective models of strategic management to achieve longterm goals and development priorities. The main reason for low efficiency of construction organizations is that the stereotypes of management and apply management methods do not meet the requirements of a market economy. For example, the utility «DRSU» discusses the features of strategic management, mission and goals of the enterprise, which are aimed at improving the efficiency. The proposed principal strategies that can be used on the utility «DRSU» in the management of economic activities with the goal of providing highimpact economic activity in the long term.

Key words: strategy, strategic management, construction enterprise, goal, objective tree, the mission, the improvement of strategic management.

The role of strategic management for enterprises of all forms of ownership today is of great importance. The performance of enterprises mainly depends on the

use of effective market management mechanisms. At the same time, the low level of material and technical base of production, the unstable situation does not allow to fully improve economic performance and increase the competitiveness of products in both domestic and foreign markets. There is a need for new methods of managing construction companies. Under the current conditions, the underestimation of the role of the organization of effective management had a negative impact on the situation of a number of construction organizations.

A whole group of management factors related to the activities of construction companies has led to the distraction of company executives from the methods of economy and effective management. Under such conditions, it is necessary to find new approaches to ensure financial recovery and industrial development. One of such approaches is strategic management of activity of the enterprise. Strategic management is not widely used, especially in the construction industry. Lack of experience and practical knowledge in the development and implementation of strategies affects. Strategic management should be of particular interest to business leaders. Studying and improving strategic management is a constant task of the head. Modern substantiation of the need for strategic management of the construction organization.

In these conditions, one of the main tasks facing the economy as a whole of each business entity is to increase the efficiency of its management. It is also necessary to take into account the tasks that need to be solved in the field of construction. From which it should be concluded that the development of methodological foundations for the formation of a strategy for the development of a construction company is becoming one of the most important and urgent problems. The problems of strategic management are sacred in the works of famous foreign scientists: I. Ansoff, R. Akoff, PF Drucker, M. Meskon, G. Mintzberg, M. Porter, A. J. Strickland, A.A Thomson, M. Eddous, etc., in their works the concepts of various strategies, functions of strategic management, a choice of competitive strategies are considered. The object of study of this work is strategic management. Subject of research: strategic management of a construction organization. The purpose of the

study is to reveal the basic concepts of strategic management, as well as the development of basic measures to improve the strategic management of the enterprise in order to ensure effective management.

In modern conditions, traditional principles and experience of business management are less effective, so in order to operate effectively in an unstable or ever-changing environment and get positive results in the long run, enterprises of any form of ownership must develop certain development strategies. There are a large number of terms used in practice, which have been proposed by significant developers of the theory of strategic management. OS Vikhansky noted strategic management as: “the process of defining and (establishing) the connection of the organization with its environment, consisting in the implementation of selected goals and in attempts to achieve the desired state of relations with the environment through resource allocation, allowing efficient and effective organization ». This textbook also gives the following definition of strategic management: "it is a process of management in order to carry out the mission of the organization by managing the interaction of the organization with its environment" [1, p. 12]. Also, according to VO Vasilenko, strategic management can be described as: “such management of the organization, which relies on human potential as the basis of the organization, orients production activities to consumer demands, carries out flexible regulation and timely changes in the organization environment, and allow organizations to survive in the long run ”[2, p. 12]. In a general sense, a strategy is a business management plan that aims to strengthen its position, meet customer demands and achieve its goals. Managers develop strategies that will determine in which direction the company should develop, and make informed and clear decisions when choosing a course of action [3]. Following the above definitions, construction organizations should address vital, key areas, such as: development and implementation of strategies for development and behavior in the external environment; development and implementation of a strategy for the construction product created by the enterprise; development and implementation of a strategy for the personnel of the construction company. The strategic development of a construction company in the process of

implementing the strategy is greatly influenced by changes in the environment. Particular emphasis needs to be placed on the external environment, which affects financial, physical and regulatory change. Regulatory changes are made by the construction company due to control by local authorities, as well as due to changes in legislation, regulations or instructions. In this regard, at any change in the external environment, the company must apply a strategy of behavior that must be adjusted and be adaptive, which will allow it to remain stable. The choice of a specific strategy by managers means that from all possible ways of development and ways of action that were open to the company, it was decided to choose one direction in which it will develop. Without a strategy, a manager does not have a well-thought-out action plan, no guide in the business world, no unified program to achieve the desired results. Strategic management of the enterprise covers all the main areas and functions: supply, production, finance, marketing, human resources, research and development.

REFERENCES

1. Vikhanskiy, O. S. Strategic management: Textbook. Second edition, Revised and Additional. Moscow: Gardarika, 1998. 296 p. (in Russian)
2. Vasylenko, V. O.; Tkachenko, T. I. Strategic management: Textbook. Kyiv: TsUL, 2003. 396 p. (in Ukrainian)
3. Tompson, A. A.; Striklend, A. G. Strategic management. Concepts and situations for analysis. 12th edition. Moscow: Publishing house «Williams», 2006. 928 p. (in Russian)

EFFECTS OF WORK STRESS ON FAMILY LIFE

Laukhin Oleksandr

Student

Korobkina Tatiana

Ph.D. in Philosophical Sciences

Associate Professor

Professor of Philosophy Department

Kharkiv National University of Radio Electronics

Kharkiv, Ukraine

Annotation: types of stress, the impact of non-critical work stress on family life. The property of stress to accumulate, aggravating the stability of family relations in this case. External and internal stress.

Keywords: psychology; stress; family life; stressors during the working time; family and stress; non-critical stress.

Family life is subjected to many external influences, among which stress stands out, which, in turn, has many subspecies. However, what the absolute majority encounters is the stress that was gained following negative experiences during working time. Let's consider the extent of the effect of everyday non-critical stress, which has the property of accumulating, on family relationships.

It's not a secret that stress is very powerful factor that can affect a person's physical and mental health. In terms of intensity, the resulting stress can be divided into those obtained from strong critical events and based on everyday events with relatively low importance [1, p. 1]. Thus, most studies are aimed at studying the first type of stress effects, since it is believed that for a person it is more dangerous and, in general, carries more significant consequences than the second type.

The unstable mental state of one family member (in this case, in the aftermath of working stress) will further be considered as a problem of the scale of his entire environment within the family, since the stressor of any of its members has a direct impact on everyone. This can be explained by the fact that, due to his state, a stressed family member causes a chain of decisions of the family environment aimed at adapting to this problem, or its solution [2, c. 98].

Since we are talking specifically about work stress, which belongs to the second type, broken down by intensity, the first task is to determine its possible consequences in the event of accumulation and layering of separate, seemingly harmless cases of stress at work. Examples include routine situations such as incorrectly completed paperwork, postponed to an earlier date deadlines, penalty in case of delay, etc. Not finding the reaction and support from people from the family circle, the victim of stress is exposed to even more negative psychological pressure than in more serious moments and even critical events (for example, the loss of a loved one or a job, a life-threatening illness). This is due to the fact that in the case of obvious big life troubles, a person often receives support from the family, which often leads to a general increase in the level of stability and stability of relations within the family system, that is, subsequent successful adaptation to adverse circumstances. [3, p. 202].

Stress received during work hours belongs to the family of external stresses, or "extradyadic" stresses. This type of stress involves the interaction of the couple's partners and their social environment. In the course of research by Bodenmann and colleagues, it was found that such stresses have a much stronger effect on the relationship in a couple and satisfaction from marriage in general than the models of expected results compiled before the study [1, p. 5]. Thus, it can be concluded to what extent daily work stress affects the state and general stability of the family, one or more members of which are exposed to this type of stress. It lies in the fact that the risk of minor negative factors accumulated over a long period of time, which in some cases can be attributed to micro-stress, is greatly underestimated and, as a result, can lead to serious problems in the family system, and, in some cases, before divorce

REFERENCES

1. Савенышева С.С. Стрессоры повседневной жизни и семейное функционирование: анализ зарубежных исследований // Интернет-журнал «Мир науки». – 2016. – Том 4. – №6. – С. 1-5.
2. Михайлова Н.Ф. Роль каузальных атрибуций в переживании и переработке повседневного стресса в семье // Вестник СПбГУ. – 2014. – №2. – С. 98
3. Куфтяк Е.В. Устойчивость в психологии семьи // Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова. – 2011. – Том 17. – №4. – С. 202

**PECULIARITIES OF SMART CITIES'
IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA**

Lutsiv Ruslana

PhD student

West Ukrainian National university

Ternopil, Ukraine

Chukhnii Oleh

Lecturer, University of Modern Knowledge

Kyiv, Ukraine

Annotation. The article is devoted to the potential prospects of smart city technology, in particular, the case of the People's Republic of China is considered. The author explores the foundations of the concept of "smart city", provides examples of successful implementation of the concept in Beijing, Hangzhou, Nanjing, Tianjing, and Urumqi. The classification of smart cities according to the development degree was given, and five problems of modern Ukraine to which the positive experience of smart cities of the People's Republic of China can be applied were identified.

Key words: smart cities, People's Republic of China, IT, urbanization, economy, infrastructure.

What is the concept of a smart city in terms of different approaches to its modern understanding? According to the institutional approach, the smart city is a smart community, formed and united around a system of specialized institutions integrated into the urban space. According to the social approach, it is a living space of increased comfort, created, in particular, through the effective use of the human factor, intellectual capital as a basis for progressive institutional and economic transformations in the city. There is also an integrated management approach to

defining the concept of “smart city”. It is a comprehensive and multifactorial municipal system that contains institutional, social, economic, environmental, technological components, effectively coordinated and integrated work which ensures sustainable development of the city, improving the comfort of improved services [1, p. 29-30].

According to the UN, more than half of the world’s population lives in cities, according to forecasts for 2030 it will constitute 60%. This growth indicates the rapid pace of urbanization which will never stop. Under such conditions, it is important to ensure a comfortable and safe life for a large number of people in urban conditions.

To address the challenges posed by urbanization, countries around the world have been investing heavily in building smart cities for more than a decade. Investment is growing every year and is expected to peak in the next five years, especially in Asian countries.

Today the key task is to create conditions for the development of cities of all types, providing by increasing their competitiveness the uniformity of economic and social development of the country. And the decisive role here is played by relations of competition, interaction and mutual assistance, based on the most efficient use of limited resources, primarily intellectual.

Today, more than 1,000 smart city projects are being designed or implemented around the world with the leading regions in the development of smart cities in Europe, North America, Japan and South Korea. In terms of the number of newly implemented smart cities, China ranks first with its 500 pilot cities with numerous smart cities in the Yangtze River Delta and the Xijiang River Delta.

China has included the smart city initiative in its national strategy and has made significant investments in these projects. Both megacities and small and medium-sized cities are the basis for smart cities projects, and they have formed numerous clusters of smart cities in the eastern coastal area, as well as in central and western regions of China [2, p. 7-8].

Due to China’s unique political system and the relationship between central and local government, the development of a smart city in China demonstrates various

features and ways of development. Unlike the Western bottom-up model of local autonomy and intersectoral cooperation, China's current smart city initiatives are primarily top-down and controlled by the central government. While smart city initiatives are managed, monitored, and evaluated by central government ministries, after several years of smart city program development, they differ significantly across China [3, p. 77].

Since 2010 China has made significant strides in creating smart cities. However, the uneven economic development of some regions, climatic and geographical conditions prevent the same level of development of different smart cities. Based on cluster analysis, among the 20 smart cities in China, we can identify 5 classes of development of smart cities.

Class I: smart city of the highest level with the only one city - Beijing. The complex level of development is significantly ahead of other cities. As the capital of China, Beijing has made a huge leap from *Digital Beijing* to *Smart Beijing* thanks to its unique resources. Making full use of local IT infrastructure and rich data resources, Beijing has significantly expanded the city's comprehensive services. Beijing is a leader in non-cash payments, being a pioneer in the use of mobile payments in public transport and retail purchases. For example, Huawei makes mobile payments in large cities, such as Beijing, through the Huawei Pay application. As of August 2017, all of Beijing's subway lines, which carry 10 million people daily, started supporting mobile subway payments. The application directly links to public transport cards or pre-loaded rates and credit cards, allowing passengers to pay by simply tapping on their smartphone in front of the subway turnstile and in stores [4].

Class II: smart cities of the highest level: Hangzhou, Guangzhou, Shenzhen and Shanghai. These cities are among the main cities of the Yangtze River Delta and the Xijiang River Delta. Hangzhou and Shanghai rely heavily on their efficiency in a smart economy. For example, new large high-tech enterprises, such as Alibaba e-commerce in Hangzhou and smart industry parks in Shanghai, are making a significant contribution to building a smart city. Shenzhen's Smart City focuses on

intelligent infrastructure construction, such as the big data platform and the unified government cloud platform, formulated by the smart industry represented by Tencent and Huawei. Guangzhou is making great efforts to develop a smart traffic control network and seeks to improve urban traffic while increasing the cost of technology to promote smart health and smart city management.

Smart Medicine in Hangzhou is represented by a Hangzhou resident's card and the special terminals which will pay for the visit to the doctor, the necessary medical procedures and medicines. The card allows to remotely make an appointment at the hospital by choosing a doctor and time. The card reader in the doctor's office provides access to the patient's medical history, previous tests and appointments. The card also provides the function of using health insurance, linking the personal card number and the number of the medical policy [5].

Class III: smart cities of the middle level: Nanjing, Wuxi, Xiamen. Along with Beijing, Shanghai, Hangzhou and Guangzhou, these cities are considered new first-tier cities. Among them are Nanjing and Wuxi, located in Jiangsu Province, whose economy is quite developed, and total GDP is second only to Guangdong. Currently, the focus of building a smart city in Jiangsu is expressed by the integration of two industries (integration at a high level of informatization and industrialization), urban governance, people's lives and other smart industries. Xiamen is one of the earliest special economic zones in China with a high degree of openness in the world. In this context, reasonable medical care is envisaged, such as the creation of a public health information system, a platform for cooperation in diagnosis and treatment, reasonable education and reasonable social security, and so on.

Smart Traffic System in Nanjing helps cope with traffic problems. Nanjing has developed a next-generation intelligent motion system that includes the use of sensors and radio frequency identification (RFID) chips to generate continuous streams of data about the state of transportation systems across the city. In total, the city generates more than 20 billion sensor data annually [6].

Class IV: smart cities of the lower level: Lanzhou, Yinchuan, Wuhan, Chongqing, Tianjin, Chengdu. Some of them are the centers of the province, such as

Lanzhou, Wuhan, Chongqing, Chengdu, but are located in the central or western regions with a relatively backward level of development. Chengdu and Tianjin are autonomous municipalities under the direct control of the central government, and their administrative status is higher than the common provincial capitals.

Sustainable urban environment Sino-Singapore Tianjin operates and monitors city systems on the principles of smart city. The city has an information center that allows monitoring of all processes in near real time, such as determining the amount of energy and water consumed by buildings and urban infrastructure, energy produced by wind turbines, solar systems and solar power plants. All information is stored for 25 years. All residents have access to city services and community centers at a distance of not more than 500 m. All constructed buildings are certified according to the system of certification of green building in China, about 20% have the highest certification rating (3 stars) [7].

Class V: smart cities of the lowest level: Guiyang, Urumqi, Hefei, Qingdao, Ningbo, Kunming. All these cities, except Kunming, are located in the central or western regions of China. Every subsystem of the smart city in these cities is at a low level. It is necessary to formulate a general plan for smart construction of the city to implement its comprehensive development [8].

Urumqi's smart management community service *Intelligent control systems* are able to recognize cars as soon as they drive into the community, when the car informs the driver where to park. The system provides parking spaces for cars and helps to avoid traffic jams. More than 200 people in the Urumqi Economic and Technological Development Zone regularly provide photographs and other information related to the protection of the local environment, which is then reviewed by the relevant agencies and responded accordingly [9].

What Ukrainian problems can China's positive experience solve?

1. *Queues for admission to government agencies.* In particular, we can note the queues and problems with enrollment to highly qualified specialists in medical institutions. An example of a solution is *Hangzhou Smart Medicine*, which has already been mentioned above.

2. *Resource savings.* Modern global environmental problems cannot bypass Ukraine, so resource savings also need smart solutions. In this case Ukraine can follow the example and experience of Yinchuan. Technologies are used here primarily in homes: water-saving showers, energy-efficient lighting fixtures, robot vacuum cleaners, garden watering systems that turn on automatically, smart garbage cans that ram garbage, increasing the efficiency of utilization fivefold, sensors lights and traffic, including sensor lighting of sidewalks [10].

3. *Security.* Although the crime rate in Ukrainian cities, particularly in Kyiv, is declining, the city's security system needs to be improved in order to be a safe city. In Nanjing, China, thanks to smart devices connected to a private broadband network, police officers can switch to live video surveillance cameras and watch what happens before they even arrive at the scene, or monitor criminals in flight from cameras installed on drones nearby.

4. *Provision of public services.* Low quality, inconsistency and corruption in the provision of public services is one of the biggest problems in the field of administrative management in Ukraine. Attracting experience Chinese Shanghai could significantly improve the level of service in this area. Shanghai has a public service platform for all citizens. Currently, the platform provides 104 public services covering six categories. These include personal information, medical care, transportation, social security, community life, tourism and leisure [11].

5. *Congestion.* Kyiv ranks 13th out of 400 cities in the world whose residents spend the most time in traffic jams [12]. This problem can be solved by using a system similar to the aforementioned *Smart Traffic System* in Nanjing.

In summary, smart cities have not only become a hot topic in the discussion of global urban development, but have also gradually begun to attract widespread attention from governments and a large number of countries. Smart cities can be seen as a potential way to further study the structure of urban development and the way of life of residents.

Current problems in Ukraine can be solved with the help of smart technologies. Attracting the positive experience of world leaders in this field, in particular China,

would improve the country's administrative issues and provide more comfortable conditions for its citizens.

REFERENCES

1. Andrienko A.O. (2018). Kontsepsiia "rozumnoho mista": utochnennia kliuchovykh poniat u konteksti zabezpechennia rozvytku munitsypalnoho utvorennia [The concept of "smart city": clarification of key concepts in the context of ensuring the development of a large municipality]. *Aspekty publichnoho upravlinnia* [Aspects of public administration], 6 (8), 24 -34 [in Ukrainian].
2. Super Smart City. Happier Society with Higher Quality. (2018). *Deloitte Global*. Retrieved from https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/cn/Documents/public_sector/deloitte_cn_ps_super_smart_city_en180629.pdf [in English].
3. Yu W. (2018). Developing Smart Cities in China: An Empirical Analysis. *International Journal of Public Administration in the Digital Age*, №5, 76-91 [in English].
4. Five Chinese smart cities leading the way (2018). *GovInsider*. Retrieved from https://govinsider.asia/security/five_chinese_smart_cities_leading_way/ [in English].
5. 有什么好处？从此告别排队付费！ (2015). Hangzhou Government. Retrieved from http://www.hangzhou.gov.cn/art/2015/11/11/art_943752_250604.html [in Chinese].
6. Taylor P. (2016). Smart Cities: Nanjing and SAP Create Intelligent Traffic System in China. Retrieved from https://news.sap.com/2016/11/smart_cities_nanjing_and_sap_create_intelligent_traffic_system_in_china/ [in English].
7. Umnyi gorod. Izychienie opyta v Kitae [Smart city. Learning from the experience in China] (2017). *HPBS* Retrieved from https://hpb_s.com/ru/insights/smart_city_china/ [in Russian].
8. Li, G., Wang, Y., Luo, J., Li, Y. (2018). Evaluation on Construction Level of Smart City: An Empirical Study from Twenty Chinese Cities. *MDPI Sustainability*

Open Access Journal. Retrieved from https://hpb_s.com/ru/insights/smart_city_china/ [in English].

9. Smart management serves communities in Urumqi (2018). *China Daily*. Retrieved from http://www.chinadaily.com.cn/m/xinjiang/urumqi_toutunhe/2018_01/18/content_35528610.htm [in English].

10. Smart міста майбутнього: які вони та для кого їх будують [Smart cities of the future: what they are and for whom they are being built] (2018). *Na chasi*. Retrieved from https://nachasi.com/2018/12/07/future_cities/ [in Ukrainian].

11. Quan C. (2019). Top 8 Smart Cities in China China. *Highlights*. Retrieved from https://www.chinahighlights.com/travelguide/top_china_smart_cities.htm [in English].

12. Traffic Index 2018. The TomTom. Retrieved from https://www.tomtom.com/en_gb/traffic_index/ranking/ [in English].

УДК 351.77

**ENSURING SANITARY AND EPIDEMIOLOGICAL WELL-BEING OF THE
POPULATION AS A DETERMINING FACTOR OF EFFECTIVE
PUBLIC GOVERNANCE**

Makarenko Maksym Valeriiovych

Candidate of Medical Sciences

oral surgeon & prosthodontist

co-founder and CEO

of IStomatolog Family Dentistry Center

Founder & owner of MM-Dental clinic

Kiev, Ukraine

Summary: The article examines the state of ensuring the sanitary and epidemiological well-being of the population of Ukraine, identifies the main objectives of public policy in the study area, in particular: the need for widespread use of new digital technologies, introduction of epidemiological and socio-hygienic monitoring, strengthening human resources, transition to comprehensive surveys. projects with a full range of laboratory and instrumental research, conducting sanitary and epidemiological examinations, creating and improving a network of accredited laboratories, etc.

Key words: health care, sanitary and epidemiological well-being, public administration in the field of health care.

One of the most difficult and insufficiently solved problems of modern society is health. The definition of "health", criteria and methods of its assessment are constantly in the field of view not only of physicians but also of specialists in the field of public administration. The WHO Charter (1968) defines health as "a state of complete physical, mental and social well-being" and not merely the absence of disease [1].

Therefore, in modern conditions, the health of Ukrainian society is largely determined by the real provision of the rights and interests of citizens to a safe and comfortable life. According to Ukraine's European integration aspirations, public health management should be aimed at ensuring a decent level of sanitary and epidemiological well-being of the population, because society and the state are responsible to present and future generations for the level of health and gene pool of the people of Ukraine, education, life and recreation of the population, solving environmental problems, improving medical care and introducing a healthy lifestyle.

The current realities in which Ukraine finds itself (military confrontations, the danger of the spread of infectious diseases among both the military and civilians, the threat of world-class pandemics, including COVID-19) require enhanced state control over the import, emergence and spread of particularly dangerous infectious diseases. diseases on the territory of Ukraine, providing conditions and means for quality, and most importantly, operational, response to them [2, p. 37].

As the COVID-19 pandemic has crystallized serious problems in the sustainability of the national health sector, the main objectives of public policy in the field of epidemiological well-being of the population are to implement compliance with legislation on: disease prevention; compliance with sanitary legislation; conducting sanitary-hygienic and epidemiological examinations; organization and carrying out of sanitary and epidemiological measures by public authorities, enterprises, organizations and citizens.

Due to the change in the epidemiological situation during the last year, the issue of control of such parameters of environmental pollution as air, water resources, land resources, etc. has sharply arisen. Moreover, of the existing ministries and departments, the greatest burden falls on the (State Service of Ukraine for Food Safety and Consumer Protection), as the most responsible for maintaining public health and has a well-developed network of laboratory facilities [3].

In Ukraine, the state of sanitary and epidemiological well-being of the population needs increased attention from the relevant public administration bodies, both at the central and local levels. A serious problem is the lack of own production

of immunobiological drugs for the diagnosis and prevention of infectious diseases, antimalarial, immunodiagnostic drugs and disinfectants, because the supply of drugs does not always meet the needs of quantitative measurement.

The prevalence of infections is an important component of the “health index” of the countries of the European region, and efforts to reduce the incidence and elimination of infections are considered a major factor in maintaining the health of the nation [4].

This is possible with the widespread use of the latest digital technologies, the introduction of epidemiological and socio-hygienic monitoring, strengthening human resources, the transition to comprehensive surveys of supervised facilities with a full range of laboratory and instrumental research, sanitary and epidemiological examinations, creation and improvement of the network, the expansion of the nomenclature of research is necessary to establish the causes and spread of infectious diseases and the harmful effects of environmental factors.

For example, “WHO”, together with the Center for Public Health of Ukraine, recently created a new monitoring tool to study the regional response to COVID-19. This Public Health Response Monitoring (PHRM) was launched in October 2020. It is based on the “WHO” Regional Office for Europe's Health Monitoring Response Tool (HSRM).

Thus, the new tool allows to systematically collect data on the epidemic situation and implement appropriate policies in different regions of Ukraine. Based on these data, central and regional authorities will be able to adjust approaches to responding to COVID-19 [5].

Thanks to the new tool, the coordination centers in the Ministry of Health and the Center for Public Health of Ukraine will be able to compare the mechanisms of public administration and funding in different regions of the country and understand how they differ from national standards and strategies. Such steps can improve the level of sanitary and epidemiological well-being of the population, and thus preserve and strengthen the health of the nation as one of the important factors of socio-economic stability and national security in general.

REFERENCES:

1. WHO remains firmly committed to the principles set out in the preamble to the Constitution. [Online], available at: <https://www.who.int/about/who-we-are/constitution>
2. Kharytonov Ye.O. Pandemiia COVID-19 ta deiaki aktualni problemy tsyvilistyky. Problemy pravovoho rehuliuвання tsyvilnykh vidnosyn v umovakh COVID-19 : mater. Vseukr. naukovo-praktychnoi onlain-konferentsii (23 kvitnia 2020 r.) / Za zah. red. d.iu.n., prof. Ye. O. Kharytonova. – Odesa : Feniks, 2020. – 193 p.
3. Analitychnyi zvit «Bazove doslidzhennia stanu ta napriamiv rozvytku ekolohichnoi polityky Ukrainy ta perspektyv posylennia uchasti orhanizatsii hromadianskoho suspilstva u rozrobtsi ta vprovadzhenni polityk, druzhnykh do dovkillia». [Online], available at: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2019/12/baseline-research_report_publishing-dec-2019.pdf
4. «Indeks Zdorovia. Ukraina» – 2019: Otsinka medychnoi dopomohy, dosvid i povedinka hromadian v konteksti med reformy. [Online], available at: <https://www.irf.ua/prezentacziya-rezultativ-indeksu-zdorovya-2019/>
5. WHO analytical tool helps Ukraine monitor how regions respond to COVID-19. [Online], available at: <https://www.euro.who.int/ru/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/news/news/2020/12/who-analytical-tool-helps-ukraine-monitor-how-regions-respond-to-covid-19>

UDC 339.5 (477)

**IDENTIFICATION OF SUBSTANTIVE CHARACTERISTICS OF
INTERNATIONAL INDUSTRIAL COOPERATION**

Nebaba Natalia

Ph.D. in Economics, Associate Professor

University of Customs and Finance

Dnipro, Ukraine

Abstract: The prerequisite for the formation of significant advantages of international production cooperation is determined. Implementation opportunities of development strategy of the international industrial cooperation are identified. Approaches to the identification of international industrial cooperation are systematized. The substantive characteristics of international industrial cooperation are defined.

Key words: international industrial cooperation, strategic alternatives of entrepreneurial participation, international division of labor.

A natural reflection of the steady strengthening of modern tendencies to deepen the international division of labor in the world economic system is the relentless spread of practices and complication of various integration and cooperation forms, based on partial or significant localization of economic cooperation. This kind of localization is a way to replace the market mechanism of economic relations with a certain conscious institutional limitation of the economic interaction space by introducing specific coordination modes into relations between a clearly defined circle of participants in such interaction. This limitation can be quite significant and mandatory – in the formation of deeply integrated business structures – in the case of the use of various forms of «soft» economic integration, as well as through the deepening of specialization and expansion of cooperation in international collaboration. Among the significant advantages of choosing strategic alternatives to

entrepreneurial participation in the global division of labor, based on the development of localized integration and cooperation forms, the following ones should be mentioned: ensuring the stability of conditions for the supply of production resources and produced economic goods and services; intensification of innovative activities based on expanding access to participation in the transfer of new technologies; the ability to avoid certain business risks, the source of which is the variability of market conditions; limiting unproductive costs associated with market transactions, etc. In addition, it should be noted that involving local enterprises, which carry out relatively small volumes of economic activity in a limited domestic market, in the processes of localized deepening of the international division of labor, is the most effective way to increase production capacity by expanding participation in foreign economic relations. At the same time, the implementation of the strategy for the development of international industrial cooperation (IIC) provides an opportunity to maintain or obtain a number of unique effects, such as maintaining a high level of economic and financial autonomy, maintaining the ability to diversify operations and selective choice of areas for depth cooperation, formation of a productive motivational mechanism to promote efficiency of activity etc.

The specific socio-economic nature of the actual cooperative relations as a unique phenomenon of social life, which is reflected in the characteristics of the organization and implementation of economic collaboration based on cooperation at the national and international levels, – should be considered a prerequisite for the formation of significant advantages of the IIC.

According to the specialized production approach, IIC is a form of organization of production and economic relations of technologically related entities which belong to different national jurisdictions. In accordance with the chain approach, IIC is a way of dividing labor between participants in a supranational chain of creating new value. According to the strategic approach, IIC is a way to combine the resource base and productive forces of entities which belong to different national jurisdictions for long-term business cooperation.

Thus, the IIC is based on the share socially allocated principles of distribution of jointly obtained results of economic cooperation, economic agents, regardless of national jurisdiction or territorial location.

IIC is a basic form of involvement to stable and long-lasting direct economic relations related to the global division of labor, based on the deepening of specialization in the implementation of operations for the production and supply of goods within the functioning of global value creation chains.

UDC 666.942

**USE OF WASTE FROM CHEMICAL INDUSTRIES IN THE PRODUCTION
OF CEMENT CLINKER**

Nimchik Alexey Grigorievich

Ph.D., doctoral student

Usmanov Khikmatulla Lutfulaevich

Ph.D., senior researcher

Kadirova Zulaikho Raimovna

Doctor of Chemistry, prof.

Institute of General and Inorganic Chemistry

Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan

Tashkent, Uzbekistan

Abstract The influence of chemical industry wastes: phosphogypsum and solid waste of soda production on the mechanism and kinetics of mineral formation processes during the firing of cement raw mixtures with the use of flotation tailings of mining and processing industries as aluminosilicate raw materials has been studied. Using the methods of physicochemical analysis, as well as the determination of undigested calcium oxide in sintered clinkers, it was established that the presence of lead and copper enrichment factories of the Almalyk MMC, phosphogypsum and TOSP wastes in the cement raw mixtures based on flotation wastes intensifies the processes of mineral formation of the main clinker clinker phases during the clinker cement phases

Key words: cement charge, phosphogypsum, alkaline waste, clinker formation, mineralizers, flotation tailing

In the Tashkent industrial region, there are a number of industries that have accumulated over the decades of activity millions of tons of various wastes that pollute and cause enormous damage to the environment. Flotation tailings, which are

formed during the enrichment of copper and lead-zinc ores at the Almalyk Mining and Metallurgical Combine, are among the waste occupying vast areas.

The combined effect of the wastes proposed as mineralizers: phosphogypsum and soda production waste, which contain various salts of halogens, sulfates and phosphates, on the mechanism and kinetics of clinker formation processes during the firing of cement raw mixtures based on flotation tailings has not been studied enough. The problem of studying the patterns of the influence of waste as an intensifier of this process is presented in the study [1,2].

The regularities of the influence of solid waste on the mechanism and kinetics of the process of phase transformations in the synthesis of Portland cement clinker were studied on the basis of the initial raw mixtures using flotation waste MOP and SOF and $KN = 0.89$, silicate modulus $n = 2.38$.

Comparative analysis of the effect of a complex additive of TOSP and phosphogypsum in cement mixtures and without additional ones in the firing temperature range of 1000 -1400 °C, using an X-ray phase qualitative and quantitative method, revealed differences in the kinetics and mechanism of clinker formation.

So the intensity of the main peak of the alite phase $d = 0.278$ nm, in the activated clinker with MOF waste, sequentially increases from 340 to 885 conventional units, when the firing temperature changes from 1250 to 1400 °C. At the same time, the diffraction maxima of the alite phase without additional cement clinker reach only 550 conventional units, which confirms the assumption of a high intensifying effect of complex waste on the phase formation of clinker minerals.

It was found that the used waste to a greater extent intensify the alite formation, since the intensity of the diffraction maxima of this phase increases with $d = 0.278; 0.274; 0.260$ nm, sequentially increasing from the addition of phosphogypsum to the addition of TOSP. reaching a maximum when used together in a ratio of 3% + 4%.

On the contrary, a lesser effect of additives on the phase formation of the remaining clinker phases was revealed, so the intensity of the maxima of the second

most quantitative phase of belite with $d = 0.287; 0.228; 0.192$ nm, almost the same in all clinkers studied, with a slight increase in this phase in clinker with joint use of waste.

The intensifying effect of solid waste additives as mineralizers of clinker formation in cement raw mixtures with the use of MOP and SOF flotation tailings, both at the stage of solid-phase synthesis and at the stage of formation of a liquid phase, has been established. The use of these wastes reduces the temperature of completion of the synthesis of Portland cement clinkers by $50-70^{\circ}\text{C}$, by accelerating the decarbonization process and lowering the temperature of formation of mineral phases.

BIBLIOGRAPHY

1. Akhmedov. M. A, Ashirova. D. A, Napolsky. B.I. et al. Using waste of secondary non-ferrous metals as additives in raw materials during roasting // Tr. State VNIITsement. prom-ti (NIITsement) - M. -1990.- No. 99- c 70-78.

2. Zagorodnyuk L. Kh, Shchekina A. Yu, Shiryaev O. And et al. Waste from the mining industry in the production of building materials // Collection of materials of the 1st International Scientific and Practical Conference, M, - 2013 - p. 41-43.

STUDY OF THE POSSIBILITY OF EXTRACTING METALS WHEN OBTAINING A POROUS SILICATE MATERIAL

Nimchik Alexey Grigorievich

Ph.D., doctoral student

Usmanov Khikmatulla Lutfulaevich

Ph.D., senior researcher

Kadirova Zulaikho Raimovna

Doctor of Chemistry, prof.

Institute of General and Inorganic Chemistry

Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan

Tashkent, Uzbekistan

Abstract The physicochemical fundamentals of the process of chloride sublimation roasting occurring during the roasting of the raw charge to obtain a lightweight porous aggregate based on the flotation tailings of the copper concentrating plant (MOF) of the Almalyk MMC have been studied. The influence of the temperature and duration of the firing process, as well as the effect of the amount of added sulfochloric additive consisting of phosphogypsum and chlorine-containing alkaline waste of soda production on the degree of extraction of noble and accompanying metals from the raw material mixture, occurring during sintering, on the basis of which the optimal conditions for the metal extraction process were determined.

Key words: porous material, chloride sublimation, metal extraction, sulfonyl chloride additive, kinetics, mechanism.

The use of complex polymetallic ores and industrial waste for the production of porous aggregates has been little studied, therefore additional research is needed to study the features of the mineral formation of the porous material and the associated sublimation of noble and related metals contained in the raw material [1-3]. The study

of the process of sublimation of residual metals was subjected to raw mixtures based on the flotation tailings of the MOP of the copper concentration plant of the Almalyk MMC during the processing of ore from the current mining deposit. Sublimation from raw mixtures was carried out in the temperature range from 900 to 1150 °C with a process duration of 10 to 40 minutes.

Chloride sublimation experiments were carried out with a charge containing 5 grams of material and with the addition of phosphogypsum and alkaline waste in amounts of 15-30% over the weight of the raw charge, respectively.

Raw mix composition %	T roasting, °C	The amount of sulfonyl chloride additive		Sublimation of metals, %				
		ТОСП	Фосфогипс	Pt	Au	Ag	Cu	Pb
Tails MOF-80 Kaolin-15 Coal-5	1100	15	15	91,3	87,4	82,3	71,3	87,6
		20	20	97,2	95,8	91,6	77,1	94,3
		30	30	98,1	97,2	93,1	80,3	96,8
	1000	15	15	59,4	61,2	61,1	51,6	57,4
		20	20	70,0	73,3	69,6	53,2	62,8
		30	30	74,8	77,1	74,3	56,9	67,3

A direct dependence of the kinetics of the sublimation of noble and accompanying metals contained in the raw mixture for the synthesis of agglomerite on the time of firing, at the optimum sintering temperature and the addition of sulfochloric mixture, has been established.

The conducted studies revealed the effect of phosphogypsum, a reducing agent (coal from Karaganda and solid chlorine-containing alkaline waste, as well as the temperature and time of firing on the degree of extraction of noble and associated metals into chloride fumes and the processes of agglomeration of the resulting porous

lightweight material. Experiments carried out at a temperature of 1100-1150 ° C and duration of 10-60 minutes, have shown that the most optimal is the combined addition of phosphogypsum and TOSP in the amount of 30% by weight of the charge.

It is shown that the extraction of accompanying metals during their sublimation is maximum during firing with an optimal temperature of 1100-1150 C and a holding time of 30-45 minutes and is 92.9 - 99.8% for various metals. The apparent activation energies of the reaction process were determined, which indicate their passage in the diffusion and kinetic regions, which indicates the progress of the reaction at the separation of two phases.

The effect of the temperature and duration of the firing process, as well as the effect of the amount of added sulfochloride additive consisting of phosphogypsum and chloride-containing alkaline waste of soda production on the degree and extraction of metals from the raw material mixture during agglomeration, on the basis of which the optimal process conditions are determined.

BIBLIOGRAPHY

1. Golikov V. I. Extraction of metals from solid and liquid wastes of mining and processing of polymetallic ores. // Mining information and analytical bulletin 1999. # 2. S.23-26.
2. Komashchenko VI, Vorob'ev ED, Razorenov Yu. I. Concept of metal extraction in the utilization of ore dressing wastes. // Bulletin of the Tomsk Polytechnic University. Georesource engineering. 2017. S. 126-132.
3. Sartbaev M.K. Optimization of production and processing of tungsten-bearing rocks and tailings of concentration of polymetallic and rare-metal ores into useful products. M .: International conference. Chemical equipment: responsibility for the future, abstracts, D. I. Mendeleev University of Chemical Technology, October 30 - November 1, 2005, pp. 157-158

УДК 378

**GENERALIZATION OF EXPERIENCE OF USING NEW TECHNOLOGIES
FOR QUALITY TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS**

Piddubna A. A.

Candidate of medical sciences

Docent of Endocrinology

Allergology and Immunology Department

Higher State Medical Establishment

«Bukovinian State Medical University»

Chernivtsi, Ukraine

Vyhnanchuk V. V.

^{4th} year student

Higher State Medical Establishment

«Bukovinian State Medical University»

Chernivtsi, Ukraine

Fetsyk T. H.

^{4th} year student

Higher State Medical Establishment

«Bukovinian State Medical University»

Chernivtsi, Ukraine

Annotation: The article presents the experience of using the scientific and pedagogical staff of the university of new technologies for training future doctors at the theoretical and clinical departments and at the postgraduate stage. The innovative processes taking place today in the education system most acutely raise the issue of finding reserves to improve the training of highly educated intellectually developed individuals.

Keywords: reforming, medical education, training of future specialiaists

Introduction. Today, it is important for Ukraine to consistently carry out large-scale reforms and modernization in all areas of activity. The innovation and investment model of economic transformations involves the adoption of non-standard decisions, the implementation of innovative projects of scientists, as well as the widespread introduction of scientific developments in health care practice. It is very important that the results of basic and applied research correspond to the trends of world science and state scientific, technical and educational priorities. A necessary condition for improving the quality of training of medical professionals is the introduction into the educational process of the principles of evidence-based medicine and modern standards of medical care. This process is not possible without updating curricula and training programs for specialists in all specialties and creating modern textbooks, manuals and other educational and methodological literature.

Main part. Learning outcomes are significantly improved when it is possible to use remote visualization technology in the learning process and so on. In 2012, a training and treatment center (NLC) was established on the basis of Bukovinian State Medical University. NLC "University Clinic" is an educational and medical unit of Bukovinian State Medical University, is governed by the Regulations on Educational and Medical Center "University Clinic", has a license from the Ministry of Health of Ukraine, a price list for paid services and included in the list of health care facilities in Ukraine. The main tasks of the clinic are: medical and diagnostic process; providing the educational process with the use of new forms and methods of teaching, achievements of medical science and health care practice; training of students, interns, clinical residents, graduate students, training of masters of medicine, postgraduate training; retraining and advanced training of medical personnel; providing paid dental care to the population; conducting research, developing effective methods of diagnosis, treatment, rehabilitation and prevention of patients; expert evaluation of research results; approbation and introduction of new methods of diagnostics, treatment and rehabilitation of patients; approbation of medical instruments, equipment, medicines, organization and holding of scientific

seminars, clinical, scientific-methodical conferences, expert commissions, consultations, medical councils, etc.

Scientists of clinical departments of the university widely use in practical and educational activities new methods of diagnosis and treatment of the most common diseases. The reserve for further improvement of students' preparation is the combination of the educational process with elements of problem-oriented learning. Most teachers abandoned the traditional form of lecture material and thus became consultants and coordinators of the learning process, which allows students to work independently, in small groups, to solve problems, put forward different hypotheses and look for opportunities to verify them, with no emphasis on memorization. and memorization, and on the analysis of a situation and discussion with active involvement of students in process of meaningful, motivated, conscious training. The development and implementation of a system of communicative interactive learning, characterized by a practice-oriented approach, allows to obtain reproducibility of stable planned results in practice with the formation of skills and abilities at the bedside and, ultimately, promotes self-organization of a person capable of adapting to rapidly evolving society. It is known that the progressive development of higher medical education is possible only if the introduction of new information, telecommunications technologies, interactive forms and methods of teaching. Employees of "Bukovinian State Medical University" have made significant strides in the development of innovative technologies in the field of telemedicine and distance learning, carried out significant work on the integration of distance learning systems for students. Particularly promising is the introduction of distance learning technologies in postgraduate training of doctors in a decentralized medical education. Distance technologies provide equal opportunities for professional development regardless of place of residence, contribute to the organization of a dynamic learning process. They have their advantages because there is an opportunity to organize continuous professional development, creating a high intensity of information flow for a limited period of time for a significant number of future and practicing physicians. Educational electronic resources, virtual "Round Tables", seminars,

conferences, symposia, lectures, practical classes, etc. have become widespread in distance education. It is important for the implementation of these technologies to create electronic textbooks and other resources for distance education.

The main form of activity on the Internet is the BSMU website. Therefore, it is important to fill it with interactive content. The Web pages of the university departments contain all the necessary information, which provides the opportunity for full independent preparation of students for classes. They have access to work plans of disciplines, lecture presentations, methodical recommendations and materials of preparation for practical classes, banks of educational tables, X-rays and videos, etc., which significantly facilitates students' search for modern information and improves the quality of its assimilation. Employees of the departments are working on creating pages with video materials on all practical skills, which will significantly improve the practical training of students. The effectiveness of education and online education, in particular, depends directly on the level of teacher training. Therefore, for the effective implementation of Internet technologies in educational activities at the university created conditions for teachers to master the following basic technologies: e-mail, information retrieval on the Internet, on-lain communication, technology for posting information on the Internet (Web-design and Web-design), etc. In this regard, teachers are constantly systematically improving their level of education, mastering the mega-technologies of the Internet, which is provided by the constant updating and growth of computerization of the university. The priority is to train a doctor who would fully meet modern international standards. Therefore, all innovations in the system of higher medical education should be directly related to the systematic implementation of modern industry standards of higher medical education and the requirements for acquiring professional medical competence.

University clinics are those coordinating centers where the theoretical training of students acquires practical meaning. The complex base with profile divisions allows to trace all way of the patient from reception department to recovery and discharge from hospital. To solve this problem, educational, organizational and methodological processes on a thoroughly prepared logistics for the introduction of

new learning technologies are combined into a single complex. The efforts of today's stage are aimed at ensuring the quality of higher medical education. This can be achieved by analyzing the positive aspects and problematic issues, exchanging experiences and finding ways to improve the modern organization of the educational process in Ukraine. Today's requirements for higher medical education are: compliance with the needs of industry and society regarding the quality of training and retraining, efficiency, harmony between traditional education and innovation, competitiveness based on quality standards and, most importantly, continuity. Recognizing the priority of improving the quality of medical education, the European Medical Education Association to assess the professional skills of medical students recommends the creation of special centers for the acquisition and control of clinical skills, equipped with various modern models, phantoms and mannequins. Special classes of practical skills formation have been created at clinical departments, students have been given the opportunity to practice practical skills, and teachers can control their implementation. Given the high cost of such mannequins and the need to train future doctors to communicate with real patients, it is recommended to involve in the educational process of so-called standardized patients, which can be used during the business game. Control over the acquisition of professional knowledge and practical skills must be dynamic, versatile, integrated. Particular attention in Europe is paid to the introduction of a competent approach and the orientation of the learning process on learning outcomes - competencies that a graduate must have after completing a certain level of education. In the United Kingdom, the United States, Germany, Denmark and other countries around the world, the case study - a method of situation analysis, which has become one of the interactive methods of teaching students. The essence of the case method is that students at the stage of mastering practical skills and abilities on a specific academic topic of practical training are asked to understand the real or imaginary life situation (case) of practical health care in the described situational task, which comprehensively covers one problem. Thus, named in all clinical departments of our university, a considerable bank of situational tasks and problem situations can be fully used by this method. A case study allows

students, as future specialists in medicine, to develop at a high level analytical, practical, creative, communicative, social skills and principles of introspection, as well as to show initiative, feel independent in mastering theoretical material and mastering practical skills. and skills. Equally important is the fact that the analysis of the situation strongly influences the further professionalization of students, promotes their adult maturity, forms a personality and thoughtful motivation to learn. Each student is involved in interesting non-traditional intellectual and practical activities, which easily stimulates him to rise independently from the reproductive level of reproduction of knowledge to reconstructive and, finally, to creative. As a result, students become more confident in themselves and their knowledge, in their own views, consider themselves better prepared for future professional activities. Interactive teaching methods as creative activities stimulate the formation of moral and professional qualities of the student's personality (sense of responsibility, independence, ability to make quick decisions, self-confidence, sense of success, satisfaction with the results of work performed, etc.); learn to solve non-standard tasks, which together leads to increased competitiveness of the future specialist in the labor market, which is a necessary condition for the entry of our country into the European and Euro-Atlantic space Many studies in the field of pedagogy have shown that only an active learning process is the basic basis for the formation of highly qualified specialists. Each of the forms of learning can be made quite active if the teacher considers the organization of the educational process in terms of the principles of stimulating student activity and binary (participation in the learning process of two parties - the teacher and the student). The introduction of progressive forms of organization of the educational process at the university is systematic and is carried out in several areas: the introduction of computer technology in the educational process; introduction of a system of formation of skills and practical skills in accordance with the requirements of the state standard of higher medical education; new technology for the use of a comprehensive practice-oriented state exam in clinical disciplines, annual questionnaires of students and teachers. Significantly improves the quality of the educational process using educational video

and animated medical computer modeling of clinical situations. Because a lot of time is spent on students' independent work in the curriculum, many of them have become accustomed to using smartphones, communicators, laptops and other modern means of information processing in preparation for practical classes, module control, etc. The use of advanced information technologies (audio and e-books, textbooks, monographs, videos, presentations, animated videos, video conferences, principles of bioethics, evidence-based medicine and clinical and economic standards of the most socially significant nosologies, etc.) remains not only the prerogative of teachers. introduced into the daily practice of medical students and doctors.

Conclusion. Reforming of medical education is the only way in our country to provide every citizen with modern quality medical care, and for students - to receive world-class education, to become competitive professionals with employment opportunities in any country in the world, which will increase the rating of the national education system. teaching staff in the European and world market of higher education.

REFERENCES

1. Медична освіта у світі та в Україні / [І. Є. Булах, О. П. Волосовець, В. С. Москаленко та ін.]. – К. : Книга плюс, 2005. – 384 с.
2. Запорожан В. М. Міжнародне науково-освітнє співтовариство як каталізатор реформування / В. М. Запорожан, В. Й. Кресюн, О. В. Чернецька // Проблеми інтеграції української медичної освіти у світовий освітній простір : Всеукр. навч.-наук. конф. : матеріали. – Тернопіль, 2009. – С. 26–29.
3. Проблеми ефективного впровадження КМСОНП в медичних ВНЗ / В. М. Запорожан, В. Й. Кресюн, Ю. І. Бажора [та ін.] // Впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ВМ(Ф)НЗ України : результати, проблеми та перспективи : Всеукр. навч.-наук. конф. : матеріали. – Тернопіль, 2010. – С. 176–178.
4. Hamza-Lup F.G., Popovici D.M., Bogdan C.M. Haptic feedback systems in medical education. JADLET J Adv Distributed Learning Tech. 2013.

5. Tworek J.K., Jamniczky H.A., Jacob C., Hallgrimsson B., Wright B. The Lindsay virtual human project: an immersive approach to anatomy and physiology. *Anat Sci Educ*. 2013.
6. Barnett O.G. Information technology and medical education. *J Am Med Informatics Assoc*. 1995.
7. Bonk C.J. *The World is Open: How Web Technology is Revolutionizing Education*. San Francisco, CA: Jossey-Bass; 2009.
8. Wiecha J., Heyden R., Sternthal E., Merialdi M. Learning in a virtual world: experience with using second life for medical education. *J Med Internet Res*. 2010.
9. Bridge P.D., Jackson M., Robinson L. The effectiveness of streaming video on medical student learning: a case study. *Med Educ Online*. 2009.
10. Cooke M., Irby D.M., O'Brien B.C. *Educating Physicians: A Call for Reform of Medical School and Residency*. San Francisco, CA: Jossey-Bass; 2010.
11. Grumbach K., Lucey C.R., Johnston S.C. Transforming from centers of learning to learning health systems: the challenge for academic health centers. *JAMA*. 2014.
12. The concept of introduction of media education in Ukraine (2016) (revised) / [Edited by L.A. Naydenova, M.M. Slusarevsky]. – Kiev.
13. Geith C., Vignare K. Access to education with online learning and open educational resources: can they close the gap? *J Asynchronous Learn Netw*. 2008.
14. Meyer K.A. The web's impact on student learning. *T.H.E J*. 2003.
15. Teunissen P., Westerman M. Opportunity or threat: Ambiguity in the consequences of transitions in medical education. *Med Educ*. 2011.

UDC 65.013

**ANALYSIS OF THE MANIPULATION INSTRUMENT IN THE
MANAGEMENT SPHERE**

Shahun Artem

Student

Korobkina Tatiana

Ph.D. in Philosophical Sciences

Associate Professor

Professor of Philosophy Department

Kharkiv National University of Radio Electronics

Kharkiv, Ukraine

Annotation: the analysis of the phenomenon of manipulation in the management sphere was carried out. The definition of manipulation in modern literature was indicated. Different types of manipulations and manipulative techniques were considered and the main method of dealing with them was regarded as well.

Keywords: manipulation, manipulative techniques, psychology of management, manipulation prevention, psychological control

A well-known and obvious fact is the difficulty of holding a high position in management when you have a few resources, the amount of which depends on the position itself. Such resources include the so-called human capital, the management tools of which are, in addition to a significant number of conventional psychological techniques, manipulations. Manipulations, without referring to their unequivocally negative, from the point of view of ethical basis, origin, are a widely used and widespread method of interaction with subordinates [1, p. 43-49].

Manipulation is a psychological conscious or unconscious influence on the behavior of an individual, the purpose of which is to gain control for further

management for personal purposes. Thus, Paul Vaclavyk and Tsvetan Todorov said that no relationship exists without manipulation, that is, the very existence of interpersonal relationships is impossible without it [2, p. 14]. The widespread use of manipulations in the field of management contributed to their widespread use in market relations.

Because the goal of the leader is to achieve high results, knowledge of such management techniques as manipulative is necessary: in addition to the ability to apply it with a minimal negative impact on the individual (often the object of manipulation feels anxiety, frustration, anger), there is the ability to recognize and stop manipulation. A study conducted by Sheinov proved that, on average, men are better manipulated than women. Among the character traits that contribute to protection against manipulation, Sheinov includes assertiveness and social intelligence [3, p. 22]. It can be thus concluded that these traits are highly developed in women. On the contrary, developed insight, independence, and autonomy contribute to the greater built-in development of skills to resist manipulation. The main protective technique is the disclosure of the manipulation scenario and motives with the subsequent use of the information obtained to prevent the events from following the exposed scenario.

Beauvoir, Breton, and Chaldini distinguish three levels of application of manipulative techniques to influence an individual or group of individuals (levels are in descending order of the global nature of their influence). The psychology of management, to the greatest extent, includes the second and third levels. The first level, in turn, contains the use of manipulation in the field of international politics; the second level includes manipulations in the internal political struggle, as well as in the economic and market competition; the third level includes interpersonal manipulations that take place in everyday life. There are a lot of manipulative techniques that take place at each level: techniques used in management include the technique of coercion to make an instant decision, the technique of one-sided assessment of the situation with a subsequent lack of choice, the technique of comparison, the technique of flattery, etc.

Thus, based on the conducted analysis, we can conclude about the prevalence of manipulation in the psychology of management. This area is quite relevant nowadays due to its wide scope and that is why there exists a need for further research in this direction to expand the range of knowledge about manipulative techniques, as well as about methods to prevent them.

REFERENCES

1. Паршуков А.Е. Теоретические аспекты манипуляции в деловом общении //BENEFICIUM. – 2020. – 2 (35). – С. 43-49.
2. Мустафаева Э.М. Феномен манипуляции личностью в работах французских исследователей //Северо-Кавказский психологический вестник. – 2013. – №11/1. – С. 14.
3. Шейнов В.П. Качества личности, способствующие ее защищенности от манипуляций. //Вестник РУДН, серия Педагогика и психология. – 2016. –№ 3. – С.22.

**A PROFESSIONALLY-ORIENTED FOREIGN LANGUAGE AS AN
IMPORTANT COMPONENT OF FUTURE PROFESSIONALS' TRAINING**

Shtelmakh Olha Volodymyrivna

PhD, Senior teacher

Kyryvyi Rih National University

Kyryvyi Rih, Ukraine

Abstract. The article draws attention to a professionally-oriented foreign language as an important component of future professionals' training. The thesis addresses the problem of learning and teaching a professionally-oriented foreign language as a means of professional communication and as a means of mastering the future profession. Speaking about the need of learning and teaching a professionally-oriented foreign language it is necessary notice that for a limited period of training framework a teacher has to solve a problem how to teach students in formal and informal settings to communicate professionally-oriented using group discussions, in the form of interviews with foreign speakers, presentations at conferences, meetings, writing e-mails and business letters and so on.

Key words: a professionally-oriented foreign language, a highly-qualified specialist, traditional and innovative methods of teaching, linguistic means, theoretical knowledge, practical skills.

Teaching in higher educational establishments requires a modern more untraditional look at professionals' training; especially it concerns teaching of foreign languages in the professional field. Nowadays knowing of a professionally-oriented foreign language by students who are willing to get a high-paying position at a firm is undoubtedly a need of a highly-qualified specialist. It means that knowledge of a foreign language is no longer a rarity today, but remains a significant dominant in the employment of young professionals.

Therefore, during the years of a study at the university, the student must master a foreign language so well as to be able to compete in the international labour market. Unfortunately, as statistics show, entrants to non-philological faculties have, for the most part, a very low level of knowledge of a foreign language. This complicates both the student's adaptation to learning and the requirements of the university, and the possibility to international growth into the rating of higher educational establishments among different countries. Ukraine's integration into European educational space and significant changes in the global labour market leads to changes in the educational market accordingly.

Every year more and more attention is paid to studying a foreign language of a professional orientation. Based on the example of our university we can notice that at our lessons only textbooks from foreign publishing houses are used, lots of listening materials and film resumes are processed. Students communicate into big and small groups for making different educational projects of professional focus. At our university annual students' conference are organized, where they can make reports and make friends with other students talking into a foreign language. Every year students' foreign language Olympiad is held at our university. We want to note that the emphasis of teaching a foreign language on the narrow specialization of future industry specialist suggests his adaptation to multilingual environment for the realization of personal and professional needs.

Thereby knowing and fluently using a foreign language by students is certainly necessary right now. In this way professionally-oriented foreign language is an important component of future professionals' training. That's why in front of lots teachers of foreign languages there is a task: how to prepare in short terms a modern specialist who is fluent in foreign languages. Based on the requirements of the curriculum in a minimum of hours in the current curriculum teachers should teach students to talk about problems of the specialty, to understand and to respond appropriately based on the sayings of the speaker, that is to say to understand speech of a native speaker. It means for the limited period of training a teacher should use combination of traditional and innovative methods.

In this case, the emphasis in teaching moves at developing the skills of verbal communication on professional issues and maintaining scientific discussions. In addition, the usage of the professionally-oriented games as an active-learning educational technology in professional foreign language communication is very effective and up-to-date.

The criterion for selection of material for foreign language's lessons is accessibility, combination of different exercise works with a professionally-oriented vocabulary, the active assimilation and usage of the material under study.

Thus, educational-methodological complexes are specifically organized to teach students a particular specialty and focuses on learning grammar, phonetics and vocabulary and other linguistic means. Besides it's necessary to take into account the needs of students' professional interests. At the lessons students have to decide situations associated with a particular specialty and used in professionally-oriented language, i.e. they have to make decisions related to the future professional activities communicating into a foreign language. Such wise, a professionally-oriented foreign language becomes a key to professional success of a modern specialist. It helps to increase chances of a student to become professionally successful and mobile.

That's why we agree with Alla Feschuk from National Technical University of Ukraine who emphasizes that "the important trend in the system of higher technical education is the attitude to foreign language training as to an integral component that contributes to the formation of students' abilities to solve the professional tasks"[3].

In conclusion we would like to accentuate that a professionally-oriented foreign language is not just an important component of future professionals' training but also a powerful impetus to new aspirations and achievements, to the development of students' future careers, work in conditions of fierce competition in the domestic and international markets. Accordingly it means that the main aim of today's teaching of a professionally-oriented foreign language is students' understanding of using the knowledge they gained, when these practical skills and theoretical knowledge in the future will be able to increase their chances of success in any professional activity.

REFERENCES:

1. Brown, G. (1997) Teacher education for languages for specific purposes. Clevedon, Great Britain:&Howard, R. Multilingual Matters Ltd.
2. Honcharuk, Yu. (2011). Osnovni pidkhody do vyznachennja zmistu inshomovnoji osvity u VNZ Ukrainy [The main approaches to the determination of the content of foreign language education in higher educational institutions of Ukraine]. Naukovi praci Chornomors'kogo derzhavnogo universytetu imeni Petra Moghyly. Ser.: Pedagoghika, 158 (146), 75–82.
3. Feschuk A. Conceptual basis of professionally oriented language training of future specialists in applied mechanics. Advanced Education, 2016, Issue 5, p. 42-48 Retrieved from: <http://ae.fl.kpi.ua/article/viewFile/62669/68009>

UDC 615.036

**THE MODERN ASPECTS OF ANTIBIOTIC RESISTANCE AND WAYS
OF ITS PREVENTION**

Shuper Vira

PhD, Associate professor
Bukovinian State Medical University
Chernivtsi, Ukraine

Rykhlo Inna

student
Bukovinian State Medical University
Chernivtsi, Ukraine

Summary. In this work, we present the information about the importance of the problem of antibiotic resistance all over the world. Main reasons and biochemical mechanisms of that dangerous situations are described. Initial ways and measures for prevention of progression of the antibiotic resistance are detected.

Key words: antibiotic resistance, biochemical mechanisms, prevention, global threat, microorganisms.

Since the beginning of the antibiotic era, with the discovery of the first antibiotics the irrational and abuse of antibiotics in human medicine have accelerated the growing worldwide phenomenon of antimicrobial resistance (AMR). Nowadays, the frequency of antibiotic resistance is rapidly increasing and spreading daily across the world, according to the up-to-date data. According to the World Health Organization antibiotic resistance has been described as one of the one of the top 10 global threats of the 21st facing humanity. It causes about 700,000 deaths each year, reaching 10 million worldwide by 2050, unless effective measures are fulfilled. It is becoming actual today because of uncontrolled using of antibiotics while treating SARS-CoV-2 pandemic [1, p 105].

Antimicrobial resistance is the ability of microorganisms, such as bacteria, fungi, viruses or protozoa to invalidate the effects of antimicrobial drugs. As a result, the microorganisms survive, multiply and spread rapidly, being no longer respond to the particular drug. The more drugs are used in this case, the more chance bacteria have to become resistance to them [2, p. 53].

It is known two kinds of AMR, such as natural and acquired [3, p. 14]. Natural resistance can be intrinsic (always expressed in the species), which is easily predictable and remains unchanged for a period of time or induced (the genes are naturally occurring in the bacteria, but are only expressed to resistance levels after exposure to an antibiotic). Moreover, microorganisms with such kind of resistance are insensitive to defined antibiotics a priory, as they do not have the target for specific drugs or their membrane is impenetrable. While the acquired resistance is caused by the main routes by which bacteria acquire any genetic material: transformation, transposition, and conjugation or the bacteria may experience chromosomal DNA mutations [4, p 38].

The mechanisms of ARM have been known for a long time, there are 4 main mechanisms of antibiotic resistance: inactivation, alteration of the target, circumvention of the target pathway or efflux of the antibiotic.

The most common is inactivation of antibiotic molecules. This mechanism function for antibiotics belonging to the most diverse classes of chemical compounds, such as β -lactamase, aminoglycosides, chloramphenicol, erythromycin, lincomycin and related compounds [5, p. 202]. Inactivation occurs due to the synthesis of enzymes capable of specifically reacting with the antibiotic and modifying it, by disrupting its affinity for the target, by irreversibly binding and not allowing it to react with the target, or by completely inactivating or destroying the antibiotic molecule.

The alteration of the target is caused by 2 diffract mechanisms. The first one is associated with the occurrence of spontaneous gene mutations leading to structural changes in the target molecules encoded by it, disrupting antibiotic binding, and the stabilization of such mutations in the presence of antibiotics. The second way of

resistance by this mechanism is caused by the presence of genes that can be transmitted using horizontal transfer. The products of these genes modify the target molecule. In this case, because of modification of the target, the process of binding of the antibiotic to it is either partially or completely disrupted.

The circumvention of the target is carried out in two main ways: (1) active elimination of the antibiotic from the microbial cell and (2) disruption of the permeability of the outer membranes of the microbial cell.

The efflux is based on the work of a specialized set of proteins that form the so-called transmembrane pumps. Such transmembrane pumps are capable of transporting toxic substances, xenobiotics, including antibiotics of most of the currently known classes, except glycopeptides, from the intracellular space into the external environment [6, p. 490].

The WHO has detected high levels of resistance to third-generation cephalosporins in the case of *Klebsiella pneumoniae* infection throughout the Europe. According to reports from different countries, 60% of *Staphylococcus aureus* infections show resistance to methicillin (methicillin-resistant *Staphylococcus aureus* -MRSA) [3, p. 16].

According to the WHO, in order to prevent antibiotic resistance, it is used seven key priorities, such as: optimizing prescribing practices (i.e. antimicrobial stewardship), improving infection prevention and control, raising awareness and changing behavior, improving the evidence base through research, development of new drugs/vaccines/other diagnostics and treatments, improving evidence base through surveillance, strengthening the international collaboration [7, p. 390].

Thus, the problem of antibiotic resistance began to take shape extremely fast and has become a global threat. It is crucial to educate our societies about the danger behind the overuse and misuse of antimicrobial drugs. As there is no single reason of this problem existence, we should prescribe antibiotics very carefully due to the patient`s anamnesis and laboratory tests, accommodate all for and against factors and explain to the patients the consequences of taking antibiotics irrational. Everyone can take simple actions in order to prevent AMR, prevention is better than cure.

LITERATURE

1. Sabtu N., Enoch D.A., Brown N.M. Antibiotic resistance: what, why, where, when and how? *British Medical Bulletin*, 2015. Vol. 116 (1). P. 105–113, <https://doi.org/10.1093/bmb/ldv041>
2. Fauci, V.L., & Alessi, V. (2018). Antibiotic resistance: where are we going? *Annali di igiene : medicina preventiva e di comunita*. 2018. Vol. 304 (1). P., 52-57.
3. Zhang Yu-Zhi, Singh S. Antibiotic stewardship programmes in intensive care units: Why, how, and where are they leading us. *World J. Crit. Care Med*. 2015. Vol. 4(1). P. 13-28.
4. Wilson D.N. Ribosome-targeting antibiotics and mechanisms of bacterial resistance. *Nat Rev Microbiol*. 2014. Vol. 2(1). P. 35–48.
5. Jiafeng Liu , Orit Gefen , Irine Ronin , Maskit Bar-Meir Effect of tolerance on the evolution of antibiotic resistance under drug combinations. *Science*. 2020. Vol. 367. P. 200-204. DOI: 10.1126/science.aay3041
6. Reygaert WC. An overview of the antimicrobial resistance mechanisms of bacteria. *AIMS Microbiol*. 2018. Vol. 4(3). P. 482-501. doi:10.3934/microbiol.2018.3.482
7. Davidovich N.V., Kukalevskaya N.N., Bashilova E.N., Bazhukova T.A. General principles of antibiotic resistance evolution in bacteria (review of literature. *Klin Lab Diagn*. 2020. Vol. 65(6). P. 387-393. Russian. doi: 10.18821/0869-2084-2020-65-6-387-393. PMID: 32459899.

UDK 81.25

**DISTANCE LEARNING AS AN ESSENTIAL PART OF FOREIGN
LANGUAGE TEACHING**

Sikaliuk A. I.

PhD, Associate Professor

Perminova V. A.

PhD, Associate Professor

Lytvyn S. V.

PhD, Associate Professor

Chernihiv Polytechnic National University

Chernihiv, Ukraine

Abstract. Distance learning, as an essential part of foreign language teaching, has been considered in the article. Positive and negative moments of online classes have been grounded. Different approaches have been analyzed. Problems which can take place in distance learning have been identified.

Key words: English, distance learning, teaching, foreign language, students, on-line classes.

At the present stage of development of society, information technologies have a great impact on our life, in this situation, knowledge of foreign languages is necessary for successful activities. Modern world educational standards are aimed at training a highly qualified, thinking person and creatively developed, able to quickly adapt in the world [1]. Modern youth are aware of that. So, many students devote more and more time to studying not only English, but one or more foreign languages. In connection with the growing need for the study of foreign languages, noticeable changes have taken place in teaching methods today.

Young people who want to learn a foreign language are setting ambitious goals for themselves today. In particular, in a short time to prepare for a tourist trip, for

moving to another country to live, for an international exam to continue education abroad, to develop your own business, to make acquaintances, to make purchases on foreign sites, to watch TV series in a foreign language without Ukrainian subtitles.

Compared to chat classes and web classes, individual online classes are becoming increasingly important, which have a number of advantages: immersion in the language environment, constant communication with native speakers; the ability to learn the language at a convenient time, in any place convenient for the student; comfortable lessons at home; concentration in the class; free access to reference literature; the ability to record a lesson with its subsequent playback; the ability to work independently, in addition, there is an opportunity at any time to get advice from a teacher [2].

In order for the learning process to be successful, communication between the teacher and the student should be carried out with the presence of additional technical means, primarily the student's computer. The computer must have a webcam. In addition, appropriate programs must be installed, as well as a powerful Internet. Based on our own experience, we advise to pay attention to the presence of headphones and a microphone for both the teacher and the student, which significantly improves the sound quality of speech. As in regular lessons, the student can use notebooks, pens, additional literature [3].

On the one hand, this method of learning is very similar to the traditional face-to-face, and to some extent even ahead of it due to access to any necessary Internet resources.

But, on the other hand, distance learning in a foreign language differs from ordinary lessons, since information is also used from other carriers, often from a mobile phone, computer, through a microphone.

For individual lessons, we recommend using the communicative method, which is aimed at quickly and effectively mastering the skills of oral communication - speech and its perception by ear, this allows you to quickly start communicating in a foreign language in real life situations in a short time period [3].

Don't forget about listening in online lessons. The teacher should prepare in advance a set of exercises for listening to various monologues, dialogues, excerpts from songs, while simultaneously inserting missing words into the lyrics or performing various tasks. In addition, within the framework of this lesson, you can watch excerpts from films and short videos, followed by training for the listener.

Over the years of teaching, we have come to the conclusion that watching various films in foreign languages is one of the best options to replenish your vocabulary with modern colloquial expressions of any foreign language. An experienced teacher probably has a rich accumulative folder with films in a foreign language, but it is better to select films for viewing with good speech clarity, pace and the presence of subtitles, especially at the initial stage of study.

Writing skills in online classes can be trained in various ways, depending on the goals set. For some students, during the lesson, you can recommend writing various essays, as well as written messages that young people use on a daily basis. When learning a business foreign language, it is better to focus on writing business letters on various topics; you should start with a simple business letter to your partner, and end, for example, with the company's financial report [3].

Strict adherence to the logic of work, objective assessment should be combined with praise for the first achievements of students.

While observing the main stages of work in the process of an online lesson, competently setting goals, tasks, choosing work methods, positive aspects were noticed in the interactive study of a foreign language:

- there is no stiffness while communicating with the teacher, which helps students to relax and study much more efficiently;
- if necessary, you can extend or, conversely, shorten the lesson;
- the lesson takes place in a friendly atmosphere;
- you can't strictly adhere to the recommended program of teaching foreign languages, etc.;
- the teacher can offer material for studying grammatical or colloquial topics from various foreign textbooks;

- a student can take a recorded online lesson with him and listen to it in his free time the required number of times, making the necessary pauses to memorize the material.

So, we can conclude that despite the existing difficulties and disadvantages in online classes, distance learning has a lot of advantages. It allows you to learn the language together with its native speakers from different countries; students get the opportunity to develop skills such as tolerance, willingness to seek a compromise solution and respectfully treat other people's opinions. Therefore, we can underline that distance learning helps to solve some of the psychological problems of young people, expands their communicative sphere, and contributes to the development of motivation to learn.

REFERENCES

1. Lee, J. (2002). Faculty and administrator perceptions of instructional support for distance education. *International Journal of Instructional Media*, 29 (1), 27-45.

2. Parker, A. (2003). Motivation and incentives for distance faculty. Retrieved on December 14, 2020 from www.westga.edu/~distance/ojdla/fall63/parker63.htm .

3. Wolcott, L.L. (1997). Tenure, promotion, and distance education: Examining the culture of faculty rewards. In L. Foster, B. Bower, and L. Watson, (Eds.), *Teaching and learning in higher education, ASHE Reader Series* . 2001.

PSYCHOTECHNOLOGIES OF DEVELOPMENT ORATORY SKILLS OF STUDENTS-PSYCHOLOGISTS

Tkachuk Tetiana

PhD in Psychology, Assistant Professor
Interregional Academy of Personnel Management
Kyiv, Ukraine

Annotation. The article presents the basic techniques of psychological training for the development of oratorical skills of students-psychologists. The paper highlights the benefits of training as an interactive teaching method. A feedback algorithm for the training is presented, which helps to motivate its participants and increase their self-esteem during a public speech.

Keywords. Oratory skills, public speaking, interactive teaching methods, training.

Introduction. Modern society places high demands on a person that he must meet in order to succeed in his professional life. Skills such as bold self-positioning, the ability to convey your idea to society are especially relevant now.

Public speaking is an essential tool for any professional who works with people. That is why psychologists need to improve public speaking skills. Especially when it comes to future teachers of psychology.

Oratory is the art of preparing and delivering a public speech with the specific purpose of acting on the audience utilizing a living word. The subject of oratory is the general laws of language behavior (in different situations) and the practical possibilities of using them to make language effective [1,p.7].

Thus, a development of oratory skills of students-psychologists presupposes not only the acquisition of theoretical knowledge, but above all the ability to apply them in practice, in their professional activities. This becomes possible thanks to interactive teaching methods such as training, discussion, brainstorming and others.

Aim. The purpose of this article is to reveal the psychotechnologies of developing public speaking skills of students-psychologists.

Materials and Methods. During the pedagogical experiment, we used psychological training in order to develop students' oratory skills.

Results and discussion. The specificity of the training is different from the lecture. The lecture is mainly a monologue, where the teacher's activity prevails. Training primarily involves the activity of its participants. This is what ensures its effectiveness.

It's very important to create an efficient atmosphere on the training. It helps memberships to feel more confident, to be open-minded, and change destructive forms of their behavior on more constructive. To create a favorable atmosphere during the training, exercises for rapprochement and cohesion of the participants were used.

One of these exercises was pair work. Students were divided into pairs and the task was to find what units its participants. The more similarities, the better. At the end of the game, the students shared their impressions. The similarities turned out to be much more than they expected. According to the participants, after such the exercise, they felt much closer to each other, which contributed to the creation of a trusting atmosphere at the training. Moreover, while sharing their experience, students noticed that their problems and fear of public speaking were similar. This, in turn, also promoted rapprochement, sense of solidarity and support.

After a preliminary mini-lecture on the structure of public speaking, the participants were asked to apply their knowledge in practice. Each participant prepared a short presentation (for 3 to 5 minutes) on any topic and presented it to the group.

After each participant's performance, the group gave him feedback. It was built according to a specific algorithm:

- strengths of the performance;
- what could have been done better or differently (this is an alternative to negative feedback);

- what I would like to learn from this speaker.

Such a feedback algorithm focuses on the strengths of the speaker, on his resource. The need for such an algorithm is due to the tendency of students to focus on the negative aspects of their performance, on the shortcomings. This significantly lowers their self-esteem and increases their fear of subsequent public speaking.

It is also important to note that during the training we used a video recording (of course, with the permission of the participants). Thus, they had the opportunity to see their performance as if from the outside, which is very informative. It is interesting to remark that more than half of the participants noted that after watching this video, they had an improved impression of their speech. They were able to see their strengths, which is difficult to do without a video review, relying only on the feedback from their colleagues.

Conclusion. Thus, in this article were presented the basic psychotechnologies of the development of oratory of students-psychologists. We emphasized the importance of creating a friendly atmosphere at the training, where its participants have the opportunity to receive feedback from each other. The training also provides an opportunity to gain emotional experience, which is very important for the formation of a new form of behavior.

REFERENCES.

1. Darinskaya L. (2015) Training Program as a Means of Improving Effectiveness of Pedagogical Communication. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 171, 569-575.
2. Ораторське мистецтво: підручник / М. П. Требін, Г. П. Клімова, Н. П. Осипова та ін. ; за ред. М. П. Требіна і Г. П. Клімової. – 2-ге вид. – Х. : Право, 2015. – 208 с.

УДК : 378.147.016:616]-054.62

**FEATURES OF TEACHING CLINICAL DISCIPLINES TO FOREIGN
STUDENTS: THE INFLUENCE OF TRADITIONS AND THE
SEARCH FOR INNOVATION**

Yurkiv Oksana Ivanivna

Candidate of Medical Science, PhD

Peryzhnyak Alla Ivanivna

Candidate of Medical Science, PhD

Department of Patient's Care and Higher Nursing Education

Bukovynian State Medical University

Abstract. The article discusses the peculiarities of teaching clinical discipline to English-speaking foreign medical students. Ways of solving problems by means of innovative educational technologies which aim to increase professional competence and facilitate international integration are considered. It is emphasized on the need to preserve the traditions of the national higher medical school and to search for the optimal combination of classical and the newest technologies of teaching.

Keywords: English-speaking medical students, physician training, innovative educational technologies, international integration.

From the point of view of convertibility of medical education, the most optimal variant of the language of instruction is English. The prerogative of this approach is due to the fact that the vast majority of foreign students speak this language to some extent, most Internet information resources and other search and library databases are in English, the working language of the vast majority of international congresses and symposia is English.

Therefore, the preparation of foreign students in groups with English language teaching at the Medical Faculty №3 of Bukovynian State Medical University is one of the ways to European integration of domestic medical education.

Students from the second year study at the Department of Patient Care and Higher Nursing Education. Disciplines are taught: "Patient Care" and "Nursing Practice". Training is carried out in accordance with the requirements of the Bologna process using a credit-module system. Curricula for teaching English are developed on the basis of approved by the Ministry of Health.

It is known that the training of a doctor at the present stage requires a deep mastery of fundamental basic subjects and clinical disciplines, taking into account the latest advances in medical science and practice. At the same time, the quality of a doctor's training is determined not only by the amount of knowledge and skills acquired, but also by the ability to self-education and creative activity.

Nowadays of avalanche-like flow of information, which a person previously received throughout life, it is necessary to modernize the educational space, based on innovative strategies using the latest advances in science and practice. It is necessary not so much to pass the amount of knowledge to students, but to learn to acquire this knowledge independently, be able to navigate in the information space, use the acquired knowledge, which generally promotes critical thinking and professional competencies, which will be used in continuing self-education.

The teaching of clinical discipline in comparison with the study of theoretical sciences has its own features, which are further enhanced by the teaching of English-speaking students. The main time of practical classes in the study of clinical disciplines should take place at the patient's bedside, where the student independently learns the skills acquired under the supervision of the teacher. It is the practice of early contact of students with patients, admission to clinics of students, regardless of their nationality, distinguishes the domestic system of medical education from medical education in the USA and Western countries - there laws protect patients from any contact with unlicensed physicians. practice in the country where the examination or treatment takes place.

Given the need to practice practical skills by students in each class, the department has created a phantom class, where each student has the opportunity to practice practical skills. Also, in the Bukovynian State Medical University the

"Simulation Center" was created and successfully works, where students are prepared for LIE "KROK".

Modernization of the higher education system emphasizes the role of independent work of students, which contributes to the formation of professional competence, provides the process of developing skills of self-organization and self-control of their own activities. Independent work of foreign students is a planned work performed on the task and under the methodical guidance of the teacher, but without his direct participation. It contributes to the deepening and expansion of knowledge, the formation of interest in cognitive activity, the development of abilities and mastering the techniques of the process of cognition. And if when mastering the theoretical part of the topic the method of organizing independent work of foreign students is generally clear, then at the stage of organizing practical work with patients there are a number of problems. The clinical training of a medical student takes place in hospitals and clinics, where the student must independently examine Russian- and Ukrainian-speaking patients and get acquainted with Ukrainian medical histories, keep medical records, communicate with paramedics and non-English-speaking laboratory staff. This significantly complicates the independent work of students and increases the burden on the teacher.

The main position of the domestic medical school has always been the formation of clinical thinking in the student, which is a fundamental basis for the training of future doctors. Therefore, the blind introduction of a credit-module system and the shift of emphasis on preparation for testing in clinical departments complicates the formation of clinical thinking and can lead to a decrease in the practical training of physicians. There is a contradiction: on the one hand, the results of tests on the subject can not be the only indicator of the quality of training of future physicians, and other components of professional competence, so-called cross-curricular competencies (cross-curricular competencies) are quite difficult to assess.

The student community is of great importance in the learning process. Students turn the information they receive from teachers and literature into knowledge through conversations, discussions, group discussions and other similar activities. But the

heterogeneity of the contingent of foreign students, the presence of different ethnic, national and social groups with significant differences in culture, religion, life experience complicate the relationship between the students themselves and affect the organization of the educational process. Therefore, much attention should be paid to teaching students to work in a team (cooperative learning), the development of communication skills and abilities based on the methodology of conducting classes in the form of clinical situations and business games (simulation games). All students during such classes participate in the discussion of the topic, solving key problems. Situational and game learning are one of the types of developmental learning of students, they are aimed at intensifying the development of material, the ability to analyze facts from different points of view, make hypotheses, draw conclusions, in addition, they are an impulse to support students' interest in the learning process.

In one group there are students with different motivation to study; accordingly, they have a sharply different level of basic training. Quite a large proportion of students do not know how to take notes of lectures, work in the library, have extremely insufficient skills of independent work and so on. In addition, due to the fact that most foreign students do not speak English as their mother tongue, they have difficulty learning oral information, and the peculiarities of their speech make communication difficult. Therefore, to increase the efficiency of information assimilation, individualization of learning, modern software and hardware are used.

It is known that information support of the learning process is an integral part of it. The problem of teaching English-speaking students is the lack of English-language medical textbooks, the lack of publications in the university library, recognized in foreign practice as a standard of medical training. Pediatric textbooks published in Ukraine and recommended by the Ministry of Health of Ukraine for the education of foreign students cannot always be found over-the-counter.

This problem is solved by preparing methodological recommendations at the department, each student has the opportunity to receive texts and multimedia presentations of lectures in electronic form. Electronic versions of textbooks and teaching materials are the most promising and adapted for English-speaking students.

For the successful implementation of modern educational technologies in the Bukovynian State Medical University created and successfully operates an electronic distance learning system "MOODLE" which, in addition to schedules and consultations, contains guidelines for studying the discipline, multimedia presentations, test tasks each topic of the lesson, situational tasks, list of control questions and tests for modular controls, tasks for independent work. These materials are constantly updated and supplemented.

The educational and methodical complex, which embodies the technology of formation of professional and communicative competence, is a component of distance education and individual approach to learning. It is known that the means and speed of assimilation of information are very individual, and for foreign students these differences are even more significant. Therefore, the availability and openness of learning, the ability to determine the pace of learning, return repeatedly to individual topics, anytime, anywhere, allows students to develop an individual learning schedule, forcing them to practice independently and gain self-education skills.

Another significant problem that complicates the preparation and further international integration of a foreign medical student cannot be ignored. These are differences in the standards of medical care in Ukraine, in the nomenclature of diagnoses made in medical histories and do not always correspond to the International Classification of Diseases, such differences are particularly significant in terminology. This is not only a Ukrainian problem. Medicine is the only one of the most important sciences in which the task of creating a single professional language has not yet been solved. Doctors in different countries call the same terms different, and different - the same concepts. Diseases in each country are named after their native doctors. This situation complicates the teaching, learning and further use of knowledge. Therefore, when teaching foreign students, it is necessary to take into account the peculiarities of domestic medical terminology and provide similar terms adopted in the English-language medical literature for the possibility of orientation in the world medical space. Unfortunately, these differences are not always taken into

account in domestic textbooks recommended for study by foreign students, as well as in the KROK tests.

Thus, in the education of English-speaking students it is necessary to preserve the unique organizational and methodological achievements of the domestic medical school, which provided for a long time its unparalleled effectiveness - ie high level of qualification and efficiency of medical staff with very limited funding. But now, in order to train highly qualified specialists who have professional competencies at the current level, in terms of integration into the European educational space, it is necessary to improve the teaching methodology taking into account innovative educational technologies - with a focus on international standards. The key to international integration is in the optimal combination of fundamental, general professional and special components of higher medical education. Only the health care system is national, and medicine as a science is always international.

REFERENCES

1. Петров С. В., Болонский процесс и опыт англоязычных медицинских программ / С. В. Петров., Ю. И. Строев, О. В. Фионик, Л. П. Чурилов // Материалы межвузовского семинара «Россия и Европа на пути интеграции в единое образовательное пространство», 13.11.2004, СПб : СПбГУ, 2004.

2. Педіатрія : програма навчальної дисципліни для студентів вищих медичних навчальних закладів III–IV рівня акредитації. – Міністерство охорони здоров'я. – К., 2008.

3. Иванова И. Ш. Оптимізація інформаційно-бібліотечного забезпечення навчання англомовних студентів-іноземців / И. Ш. Иванова. – Режим доступу : <http://www.gpntb.ru/win/intervents/crimea2003/trud/tom3/posl/Doc17.html>

4. Васецкая Л. И. Организационно-методические аспекты обучения иностранных студентов-медиков англоязычной формы обучения /Л. И. Васецкая, Л. М. Сепик // Вестник ХНУ. – № 16. – Х., 2010. – С. 49–56.

5. Лазарев В. С. Педагогическая инноватика / В. С. Лазарев., Б. П. Мартиросян. – М. : Просвещение, 2006. – 101 с.

6. Соколов В. М. Инновационные технологии в образовании : стимулы и препятствия // Вестник ННГУ. – Вып. 1(6). – 2005. – С. 202–206.

7. Инновационные технологии в образовании / сост. Д. И Земцов; под ред. И. И. Абылгазиева, И. В. Ильина. – М. : МАКС Пресс, 2011. – 141 с.

8. Строев Ю. И. Российские традиции медицинского образования и Болонский процесс : об интегрированном преподавании теоретических и клинических дисциплин / Ю. И. Строев, В. И. Утехин, В. А. Цинзерлинг, Л. П. Чурилов: тезисы доклада международной конференции. – XII-е акад. чтения «Образование и наука», 22-23 мая 2006 г., Астана, Казахстан. – Астана, 2006. – С. 148–150.

УДК 612.13.017.2

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ГЕМОЦИРКУЛЯЦИИ У ЮНОШЕЙ-СПОРТСМЕНОВ

Абдурахманов Жахонгир Саидазим углы

Магистрант

Национального университета Узбекистана

Ташкент, Узбекистан

Научный руководитель

Кучкарова Любовь Салижановна

профессор Национальный университет Узбекистана

Ташкент, Узбекистан

Аннотация. В работе сопоставляли основные гемодинамические показатели у юношей 18 лет, неспорстменов и спортсменов, занимающихся циклическими видами спорта (велоспорт и плавание) и единоборством (борьба, бокс) в Республиканской школе-интернат олимпийского резерва. Выявлено, что у всех спортсменов, независимо от вида спортивной спецификации, уменьшалась частота сердечных сокращений на фоне повышения систолического и пульсового артериального давления. Эти изменения у единоборцев были более выражены. Однако тенденция сдвига вегетативного тонуса в сторону парасимпатикотонии имела место у юношей, занимающихся циклическими видами спорта.

Ключевые слова: циклические виды спорта, единоборство, частота сердечных сокращений, артериальное давление, ваготония сосудов.

Известно, что показатели гемоциркуляции являются определяющими в адаптации спортсменов к физической нагрузке. Поэтому исследование гемодинамических показателей всегда привлекали внимание специалистов по физическому воспитанию и спорту [1]. Сердечно-сосудистая система,

являясь важнейшим звеном, определяющим состояние всех соматических и висцеральных систем, одновременно является индикатором адаптационных реакций. Уровень её функционирования можно рассматривать как один из ведущих показателей, отражающий равновесие организма с окружающей средой [2, 3]. В связи с нарастанием требований к повышению результатов и качества формирования технического мастерства спортсменов, наблюдения на состоянии сердечно-сосудистой системой для контроля физиологического состояния спортсменов весьма востребованы [2, 3]. Этим показателям обычно уделяют внимание в период и после физической нагрузки. Однако при подборе молодых людей в различные спортивные группы, обычно определения проводятся в состоянии покоя. Поэтому для нас показалось интересным сравнить показатели гемодинамики юношей- спортсменов в состоянии покоя. Недостаточное количество научных разработок для спортсменов местного генофонда, которые связаны с рассматриваемыми вопросами и важность проблемы для медико-биологического контроля спортсменов определили выбор темы исследования.

Цель работы — сопоставление гемодинамических показателей неспортсменов и спортсменов, занимающихся циклическими видами спорта и единоборством

Материалы и методы. В исследовании принимали участие юноши-узбеки 17-18-летнего возраста. В качестве неспортсменов (контроль) изучали показатели у студентов Национального университета Узбекистана. Спортсмены были разделены на 2 группы. Первая включала юношей, занимающихся циклическими видами спорта (велосипедисты и пловцы), и вторая – юношей, занимающихся единоборством (борцы и боксёры).

Определение частоты сердечных сокращений и давления крови проводили при помощи браслетного тонометра JZK-002R (Китай). Пульсовое, среднее артериальное давление, систолический объём и минутный объёмы крови и вегетативный индекс сердца определяли по формулам, описанных в методических рекомендациях Столбун Б.М. и Юрьева Т (1978) [4].

Расчеты полученных в работе данных проводились с использованием программ Excel. Проводили парное сравнение показателей групп с использованием параметрического теста Стьюдента. Вычисляли среднее арифметическое (M), стандартную ошибку среднего арифметического (m). На основе определения коэффициента Стьюдента (t) определяли показатель достоверности (P). В случае $P < 0,05$ показатели различий между двумя группами принимались за достоверные.

Результаты и их обсуждение. Оказалось, что у спортсменов, юношей, занимающихся циклическими видами спорта и юношей-единоборцев рост тела был $171,9 \pm 2,6$, $177,7 \pm 1,2$ и $172,1 \pm 5,2$ см, а масса тела $66,0 \pm 1,5$ кг; $71,6 \pm 2,3$ и $72,4 \pm 4,3$ кг соответственно. Масса тела спортсменов обеих групп была достоверно больше ($P < 0,001$), чем у спортсменов того же возраста.

При этом у спортсменов, занимающихся циклическими видами спорта в состоянии покоя частота сердечных сокращений уменьшалась на 5,6% по сравнению с юношами, не занимающимися спортом, систолический объем сердца оставался на уровне, которое наблюдалось у спортсменов, а показатели максимального, минимального, пульсового и среднеартериального давления увеличивались на 15,6%, 10,5%, 26,5% и 12,7% соответственно по сравнению с юношами, не занимающимися спортом. Минутный объем сердца в состоянии покоя у юношей, занимающихся циклическими видами спорта достоверно от спортсменов не отличался, тогда как показатель висцерального индекса, т.е. вегетативный тонус уменьшался втрое.

У спортсменов-единоборцев, т.е. у борцов и боксёров, по сравнению с спортсменами частота сердечных сокращений также несколько уменьшалась, систолический объем крови увеличивался на 17,1%, систолическое артериальное давление возрастало на 12,1%, диастолическое давление несколько уменьшалось, однако это уменьшение было недостоверным. У единоборцев по сравнению с спортсменами пульсовое артериальное увеличивалось на 46, 2% и на фоне неизменного среднего давления. Минутный

объём крови увеличивался на 12,1%, а вегетативный тонус оставался таким же, как и у неспортсменов (табл.).

Показатели гемодинамики у юношей неспортсменов и спортсменов (M±m)

Показатели	Неспортсмены (n=24)	Велосипедисты и пловцы(n=24)	Единоборцы(n=20)
ЧСС (уд/мин) %	74,8±1,0 100	70,6±1,4 94,4 <0,01	72,3± 1,2 96,7 <0,05
СО (мл) % P	56,8± 1,0 100%	57,2±2,0 100,7 >0,5	66,5±3,0 117,1 <0,001
P max (мм рт ст) % P	105,0±2,3 100%	121,3±2,4 115,6 <0,001	117,7±2,3 112,1 <0,001
P min (мм рт ст)	72,0±1,5	79,5±1,7 110,5 <0,001	69,4±3,0 96,4 >0,1
Ppuls (мм рт ст) P	33,0±1,4 100%	41,8±2,5 126,7 <0,001	48,3±3,0 146,2 <0,001
Pcp % P	83, 0±1,7 100%	93,5±1,7 112,7 <0,001	85,5±4,4 103,0 >0,1
МОК (мл) % P	4242,0±60,5 100%	4043,2±150,7 95,3 >0,1	4783,2±205,5 112,8 <0,001
ВИ (y.e.) % P	4,8±2,2 100%	-14,1±1,9 -292,7 <0,001	3,9±0,5 81,3 >0,1

Примечание: ЧСС - частота сердечных сокращений (уд/мин); СО – систолический объём; P max - систолическое давление; Pmin - диастолическое давление; Ppuls - (мм рт ст); Pcp – среднее артериальное давление; МОК- минутный объём крови; ВИ – висцеральный индекс

Итак, у спортсменов по сравнению с неспортсменами в состоянии покоя наиболее выраженные сдвиги проявлялись в уменьшении частоты сердечных

сокращений, увеличении систолического и среднего артериального давления. что говорит о том, что регулярные занятия спортом приводят к большей эластичности и растяжимости стенки сосудов.

Если сравнить показатели спортсменов, занимающихся циклическими видами спорта и единоборством, систолический объём сердца, пульсовое давление и минутный объём крови в состоянии покоя у единоборцев превалировал над пловцами и велосипедистами. В тоже время у спортсменов, занимающихся циклическими видами спорта парасимпатический тонус оказался выше, чем у единоборцев.

Такая специфика вполне объяснима с позиции спортивной кардиогемодинамики. Спортсмены, единоборцы по сравнению со спортсменами, выполняющими однотипные движения находятся в большем напряжении, что, возможно и приводит к тому, что тонус симпатической нервной системы по сравнению с тонусом парасимпатической нервной системы у них выше. Однако отмеченное некоторое урежение частоты сердечных сокращений, можно предположить, обеспечивается, не парасимпатикотонией, а собственными сердечными регуляторными механизмами. Вполне возможно, что тут имеет место и взаимосвязи между систолическим объёмом и силой сокращения миокарда (закон Старлинга). Это обстоятельство можно рассматривать как тенденцию к проявлению феномена экономизации функций, наступающей в результате многократного действия на организм спортсменов интенсивных нагрузок, и согласуется с мнением ряда авторов [2,3]. Данные о влиянии спортивной тренировки на величину систолического объёма и минутного объёма крови у спортсменов трактуются неоднозначно. Одни исследователи не находят существенных различий в величинах этих гемодинамических показателей, другие, наоборот, отмечают снижение или повышение этих показателей у спортсменов различных дисциплин и квалификации [1, 2]. В наших наблюдениях хотя показатели артериального давления заметно возрастали, систолический объём и минутный объём крови увеличивался по сравнению с неспортсменами только у единоборцев.

Несмотря на то, что на физический статус и работоспособность влияют генетическая программа, множество гуморальных агентов и факторов окружающей среды [2, 3] адекватное функциональное состояние висцеральных систем, в частности сердечно-сосудистой системы, обеспечивает вегетативная нервная система. Характер вегетативного контроля отражает фоновую активность структур, осуществляющих приспособление организма к физическим нагрузкам; его можно рассматривать в качестве одной из конституциональных характеристик, формирующих тип реагирования организма на воздействие внешних факторов, в том числе и на вид физической нагрузки [3,5]. По нашим данным участие парасимпатической нервной системы, более выражено у велосипедистов и пловцов, чем у единоборцев.

В целом, специфические мышечные нагрузки предъявляют повышенные требования к сердечной мышце и сосудистому руслу. Ответная реакция со стороны сердечно-сосудистой системы у спортсменов проявляется в урежении частоты сердечных сокращений увеличении систолического и пульсового давления, однако на эти показатели в состоянии покоя влияют и специфика спортивной деятельности и, возможно, другие эндо- и экзогенные факторы.

УДК 10167

**ОСОБЕННОСТИ ГАЗОНАПОЛНЕНИЯ ЭЛЕКТРОЛИТА ПРИ
ЭЛЕКТРОЛИЗЕ ВОДЫ В БЕЗДИАФРАГМЕННОМ ЭЛЕКТРОЛИЗЕРЕ**

Авалбаев Гаффар Абирович

старший преподаватель

Акбутаев Музаффар Аширович

ассистент

Хидиров Хожиақбар Султан Махмуд оглы

студент

Джизакский политехнический

институт

г.Джизак, Узбекистан

Аннотация: Приведены результаты электролиза щелочных растворов в электролизере из ржавеющей стали. Обоснованы зависимости газонаполнения раствора щелочи от значения концентрации электролита. Процесс газонаполнения раствора рассматривается в зависимости от электропроводности электролита и интенсивности выделения пузырьков газа.

Ключевые слова: газонаполнение, бездиафрагменный электролизер, электролит, концентрация, каолесценция.

Электролизеры для получения гремучего газа путем электролиза щелочных растворов начинают использоваться в газоимпульсных установках регенерации пылеулавливающих устройств в промышленности строительных материалов.

Такие установки незаменимы на предприятиях, где нет природного газа или невозможно использование магнитоимпульсных устройств.

Определение величины газонаполнения в электролите КОН при рабочих токах даст возможность конструировать безопасные электролизеры с

минимальным уносом щелочи. Значение процесса газонаполнения позволит рассчитывать и энергию, необходимую для электролиза связан с газонаполнением.

Эксперименты по газонаполнению проводились на модели электролизера с двумя электродными пластинами из нержавеющей стали Корпус электролизера был выполнен из оргстекла и помещен в термостат. Площадь электродной пластины 0,0025 м расстояние между пластинами 5мм, высота электрода 100 мм. Питание осуществлялось от стабилизатора по току выпрямителя. Размер пузырьков оценивался с помощью измерительного микроскопа МИР-1. Концентрацию раствора в дистиллированной воде измеряли от 5 до 25%. Газонаполнение определяли по формуле

$$\varepsilon = \frac{\Delta h}{\Delta h + H_0} \quad (1)$$

Где Δh -разность уровней газозаполненного и чистого электролита, мм;

H_0 -начальная высота чистого электролита, мм.

При пропускании тока высота уровня электролита изменялась и фиксировалась с погрешностью в 1% от общей высоты столба электролита. Скорость газа в верхнем сечении электродной системы определяли по формуле

$$U_{\Gamma} = \frac{RT}{2 \cdot 96500 \cdot \rho \cdot S} \cdot J \quad (2)$$

где U_{Γ} -скорость газа ,м/с;

R -газовая постоянная равная $8,31 \times 10^3 \frac{\text{Дж}}{\text{моль} \cdot \text{К}}$;

T -температура, К;

P -давление, Па;

96500-число Фарадея, $\frac{\text{К}}{\text{моль}}$;

S -площадь свободного сечения электродной системы в плане, м².

J -ток, А.

Газонаполнение в разбавленных растворах КОН (5-10%) значительно больше, чем в концентрированных (15-25%). При всех концентрациях КОН в интервале скоростей газа 0,8-1.8см/с на графиках наблюдается плато, где

газонаполнение изменяется незначительно. Это обусловлено, по-видимому, достижением минимального расстояния между пузырьками и их коалесценцией. При образовании крупных пузырей увеличивается скорость их подъема, что приводит к стабилизации газонаполнения в широком интервале скоростей газа. К увеличению скорости всплывания пузырьков ведет также и рост плотности раствора КОН.

При прохождении через электролиты КОН разной концентрации одного и того же скорости газа в сечении электродной системы одинаковы. Однако увеличение объема пузырьков больше у электролитов с меньшей концентрацией. Это может произойти только в случае большего сжатия газа в электролитах большей концентрации а также вследствие изменения скорости подъема пузырьков. Зависимость уменьшения размеров пузырьков H_2 и O_2 с ростом концентрации КОН ($C_{\text{кон}}$) приведена в табл.1.

$C_{\text{кон}}, \%$	$R_{H_2}, \text{мкм}$	$R_{O_2}, \text{мкм}$
0,1	22	30
0,5	12	12
1	9	13
2	10	13,6
5	10	7,5
7	7,3	6,8
10	5,3	-

Данные получены при плотности тока 2000 А/м^2 и температуре 300К . Примерно такие же размеры пузырьков наблюдались с помощью измерительного микроскопа: четко видна разница в размерах пузырьков в крепких и разбавленных растворах электролитов. Согласно уравнению Лапласа для избыточного давления в пузырьках

$$\Delta\rho = \frac{2\sigma}{r} \quad (3)$$

где- $\Delta\rho$ давление газа в пузырьке, Па;

σ -поверхностное натяжение раствора, Н/м;

r -радиус пузырька, м.

Давление газа в пузырьке прямо пропорционально поверхностному натяжению и обратно радиусу пузырька. В концентрированных растворах электролитов поверхностное натяжения больше, а радиус пузырьков меньше. Оба фактора приводят к значительному сжатию газов в концентрированных щелочных электролитах. При увеличении концентрации КОН в 5 раз давление кислорода в пузырьках увеличилось примерно вдвое. Естественно, при этом уменьшилось газонаполнение раствора. По видимому, это является главной причиной наблюдаемого эффекта, так как уменьшение скорости подъема для пузырьков меньшего размера в концентрированных растворах приводит к обратному эффекту.

Газонаполнение электролита смесью пузырьков кислорода и водорода значительно больше чем пузырьками одного вида газа при соответствующей концентрации щелочи (20%) и одной и той же скорости газа.

Крейзой и Куном получена простая формула для определения максимального газонаполнения

$$\varepsilon_{max} = \varepsilon_e \left[\frac{1}{1 + \left(\frac{a_m}{d_B} \right)} \right]^3 \quad (4).$$

Где ε_{max} -максимальное газонаполнение;

a_m -минимальное расстояние между пузырьками, м.

d_B -диаметр пузырька;

ε_e -показатель плотности упаковки, равный 0,524 в случае примитивной кубической упаковки, 0,680 при объемно-центрированной упаковке, 0,740 при гранецентрированной упаковке.

Оценим минимальное расстояние между пузырьками при разных ε . Если диаметр пузырька $d_B = 20 \times 10^{-6}$ м и расстояние между пузырьками $a_m = 0,15d_B$, то вычисленное максимальное газонаполнение близко к экспериментальному, равному 0,34. С уменьшением a_m увеличивается ε . Так,

при $a_m = 2d_B$ $\varepsilon = 0,0194$, при $a_m = d_e$ $\varepsilon = 0,065$, при $a_m = 0,25d_B$ $\varepsilon = 0,25$,
при $a_m = 0,15d_B$ $\varepsilon = 0,34$, при $a_m = 0,05d_B$ $\varepsilon = 0,45$.

Чем больше ток, тем больше количество пузырьков и меньше расстояние между ними при данном объеме.

Газонаполнение при скорости газа порядка 0,8-1,8см/с и концентрации щелочи 20% становится примерно равным 0,35 и не растет с дальнейшим увеличением скорости газа, а значит, и тока. Это соответствует расстоянию между пузырьками около $0,15d_B$. Средние радиусы пузырьков в условиях наших опытов составляли для кислорода 7мкм, для водорода 10 мкм. Неизменность газонаполнения вызвана коалесценцией мелких пузырьков в крупные, которая начинает протекать интенсивно именно при сближении пузырьков до расстояния порядка $0,15$ т.е.2,5-3мкм.

При электролизе водного раствора щелочи выделяется пузырьки водорода и кислорода разных размеров. Однако распределение по размерам довольно узкое. Так что при раздельном получении водорода и кислорода в приэлектродном пространстве образуется монодисперсная газожидкостная смесь. В случае совместного образования пузырьков кислорода и водорода образуется бидисперсная смесь. Повышенное, по сравнению с чистыми газами, газонаполнение гремучей смесью является следствием более рыхлой упаковки пузырьков-шаров в бидисперсной смеси и затруднениями в коалесценции.

Газонаполнение электролита ведет к увеличению его электрического сопротивления. Существует несколько уравнений, позволяющих рассчитать зависимость электропроводности от газонаполнения. Широко используется уравнение Релея:

$$X = X_0 \frac{1-\varepsilon}{1+\varepsilon} \quad (5)$$

где X - удельная электропроводность газонаполненного электролита;

X_0 - удельная электропроводность чистого электролита;

ε - газонаполнение.

Оценочные расчеты по формуле (5) для электропроводности показывает, что при использовании диафрагменного электролизера увеличение напряжения

вследствие газонаполнения анодного и катодного пространств составляет 0,88 В, а в бездиафрагменном электролизере 1,55 В при одинаковой плотности тока. Следует еще, учесть, что падение напряжения на диафрагме составляет до 0,3 В. Диафрагма способствует анодной и катодной поляризации, что также приводит к повышению сопротивления ячейки. Таким образом, напряжения на ячейках при больших плотностях тока в диафрагменном электролизере и в бездиафрагменном при равной производительности будут приблизительно одинаковыми. Это показывает эффективность бездиафрагменного электролизера для получения гремучей смеси как значительно более простого и дешевого устройства. Кроме того, бездиафрагменный электролизер более устойчив к ударным нагрузкам на электродную систему, чем диафрагменный.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Антропов Л.И. Теоретическая электрохимия. М.Высшая школа, 1984.,изд.4е,520с
2. Багоцкий В.С. Основы электрохимии М., Химия, 1988г.,400с
3. Морозов Ю.В.и др. Электролизеры с твердым полимерным электролитом для разложения воды. Журнал депонированных рукописей №-9,2002.
4. Siemens water technologies, www.Industry.siemens.ru.
5. Е.Э.Куприна, А.И.Кириллов.Вестник Казан.технол.ун-та,1,188-192(2014) 6.А.В. Канарский ,Ю.Д.Сидоров.Вестник Казан. технол.ун-та,9,165-168(2012)

ПСИХОЛОГІЯ БРЕХНІ

Александров Юрій Васильович

к.псих,н. доцент

Харківський національний університет

внутрішніх справ

м. Харків, Україна

Анотація: В статті розкривається поняття брехні. Розглядається проблема та деякі психологічні аспекти брехні. Також проведено аналіз поглядів деяких вчених та науковців на цю існуючу проблему людства.

Ключові слова: брехня, моральна брехня, виправдана брехня, замовчування та викривлення.

Брехня, проблема брехні, психологічні аспекти брехні – ці проблеми завжди займали важливе місце в соціальному житті і свідомості простих людей, науковців і дослідників. Ця проблема розглядалася ще в античні часи відомими філософами Аристотелем, Платоном. Ще древні знали про існування «хорошої брехні», добродесного обману, включаючи брехню умовчанням. Причому Платон, наприклад, пов'язував таку брехню з можновладцями. Так званий добродесний обман може бути виражений брехнею умовчанням. Вони намагалися з'ясувати сутність брехні та обману й у морально-психологічних аспектах цих явищ, розробити рекомендації, що перешкоджають поширенню брехні.

Брехня отримала теоретичне осмислення у філософсько-етичних і релігійних навчаннях, в таких науках, як етика, логіка, психологія, соціологія. Однак, тим не менш, до цих пір вона ще недостатньо вивчена. Можна сказати, що брехня проникла в усі сфери людського буття. Сьогодні немає такого виду соціальної діяльності, де б не зустрічався обман, - вважають більшість сучасних

дослідників феномена брехні (П.Екман, Г. Штайнер, Н. Смелзер, І. Кант, Є. Спірица, Ю. Холодний та інші). Не оминули увагою цю проблему і такі відомі всьому світу дослідники, як К. Юнг, А.Р. Лурія, С.Аша, Е. Гоффман, М. Аргайл. Інтерес до цієї теми не ослаб і до сьогодні.

Ми вважаємо, сьогодні мало хто сумнівається в тому, що проблема дослідження брехні і ставлення до неї сучасної людини вельми актуальна. Це такий феномен з яким люди доволі часто зустрічаються в своєму житті. Вічна проблема людської щирості, обману і брехні не раз ставала предметом обговорення в художній літературі, філософії, соціології та психології. Можна виділити кілька типів брехні. Це брехня елементарна, корислива, як засіб досягнення егоїстичних цілей, брехня безкорислива та брехня зі співчуття і, нарешті, брехня соціальна, яка затверджується нерідко як борг. Така брехня, на відміну від нічим не прикритої правди, нібито підтримує суспільство, цивілізацію від розпаду і загибелі.

Зарубіжний психолог П. Екман вважає, що не всякий обман повинен бути обов'язково викрито. Таким чином, виявляється ще один феномен - моральна брехня.

Брехня є соціально дозволеною, люди діють в рамках певних соціальних норм, які узаконюють їх обман. У таких випадках, як правило того хто бреше не мучають докори сумління, якщо, звичайно, він упевнений, що це робиться для користі. До такої брехні можна віднести «медичний обман». Такий різновид брехні, на думку багатьох лікарів, виправдана стверджує П. Екман [1. с. 52]. Брехня – суперечливий, багатоплановий, вкрай заплутаний психологічний феномен, що вимагає глибокого, детального вивчення. Суспільна практика показує, що брехня, обман і неправда є неминучими соціально-психологічними компонентами життєдіяльності людини в суспільстві.

Брехня – феномен спілкування, сутність якого в навмисному викривленні дійсного положення речей [2, с. 195].

Пол Екман писав, що існує дві основні форми брехні: замовчування та викривлення. При замовченні брехун скриває істинну інформацію, але не надає

брехливої. Замовчування полягає в тому, що при повідомленні про деяку подію той, хто говорить, замовчує про який-небудь суттєвий, але не вигідний для нього факт. При викривленні брехун проводить деякі дії і не тільки приховує правду, а і надає брехливу інформацію [3, с. 8].

Неможливо уявити світ, в якому б усі люди казали один одному правду-матку, незважаючи на особи і взагалі були гранично відвертими одне з одним. Так, наприклад, при зустрічі одна людина в бесіді з іншою сказала б, що той дуже погано виглядає, неакуратний, некрасивий і т.п. Або чоловік прийшовши на роботу каже як вона йому остогидла. Навряд чи такий світ міг би взагалі існувати.

В деяких випадках ми можемо говорити про брехню як про позитивний моральний феномен. Позитивна моральна оцінка брехні пояснюється можливістю її ситуативно-доцільного застосування, розмежування оцінки вчинку людини і самої людини. Якщо людина бреше свідомо, хоча і говорить неправду, то його не можна назвати брехуном. Наприклад, неможна назвати брехуном спійманого розвідника, який говорить неправду на допиті, або лікаря, який приховує смертельний діагноз.

Кожна людина розуміє це, і навряд чи хто з нас вважає для себе зобов'язаним говорити завжди «правду, одну тільки правду і нічого крім правди». Є правда, яка заподіює біль, і є брехня для порятунку. А ще є такий феномен, як «повідомлення правди у вигляді обману», хоча це і виглядає парадоксально.

Що стосується тієї брехні, яка виривається з нас випадково, ненавмисно, автоматично, то це, мабуть, найпоширеніша форма брехні в нашому житті. Ми часто говоримо один одному не про те, що є насправді, а про те, що ми хочемо, щоб було. Ми часто брешемо не заради вигоди і не через страх, а заради підтримки тієї реальності, як у своїй власній голові, так і в головах інших людей, яку ми хочемо бачити в своєму житті. Не можна говорити про те, що психологія брехні - це психологія слабкої людини, що біжить від реальності.

Мабуть, ви помітили, що сьогодні проходить навіть сама неймовірна брехня, в яку люди вірять також охоче, як вони це робили тисячі років тому, будучи абсолютно неписьменними. Тільки сьогодні проблема людей, яких годують брехнею, полягає не в неграмотності, а у відсутності часу на те, щоб всю інформацію, що надходить до них перевіряти, чи хоча б навіть просто обмірковувати її, щоб розпізнати в ній явну брехню.

О.М. Богатирьова вважає, що обман на благо тільки на перший погляд здається нам цілющим, рятівним і корисним, шкоди такий обман приносить набагато більше, ніж користі. Всім обман обіцяє неспокійне життя і не несе в результаті задоволення. Крім того, людина, обманюючи себе, мимоволі починає обманювати і інших. Брехня породжує брехню. Стів Павлина писав, що брехня породжує нову брехню, заражаючи вашу свідомість і обплутуючи її нитками неправди, вплітається в вашу особистість.

Феномен брехні досить давно став предметом вивчення психологічної науки, завдяки чому сьогодні можна говорити про появу розділу в психології, присвяченого дослідженню цієї проблематики. Вивчення брехні з позицій психології проходить за двома основними напрямками, де одне з них концентрує свою увагу на причинах брехні, а інше - на способах її розпізнавання.

Багато науковців пропонують своє бачення виявлення брехні. Це науковці П. Екман, Стен Уолтерс, С.І. Симоненко, О. Фрай, Є. Спіриця, А. Піз та інші.

Потрібно констатувати, що на сьогодні немає ні одного дуже вірного признака брехні, щоб можна було б зі 100 % впевненістю виявити брехню. Якщо б такі існували, то як просто було б розпізнавати брехню. Однак таких ознак немає і їх не змогли виявити ні вітчизняні ні зарубіжні науковці. Їх не змогли виявити ні американські поліграфологи, які є засновниками та законодавцями інструментальної детекції брехні, ні Пол Екман ні інші верифікатори.

Розроблені психологічні концепції брехні відображають лише окремі боки цього явища реальності і навіть в усій сукупності вони не створюють цілісного уявлення про його психологічну природу.

Вивчаючи брехню у межах індивідуально-психологічного підходу, практично кожний автор дає їй власне розуміння на основі виокремлення якої-небудь однієї особливості психічної діяльності брехуна: його мотивації, волі, мислення тощо.

Мартінова Т.О. та Руль Ю. В. узагальнюючі сучасні погляди на брехню і правду у науковій літературі зробили аналіз основних поглядів ряду науковців щодо психології брехні, та дійшли до деяких уявлень про це явище.

По-перше, брехня – це повідомлення недостовірної, на думку брехуна, інформації, спрямованої на досягнення якої-небудь його мети за допомогою введення в оману адресата цього повідомлення. Причиною брехні є деякий мотив, безпосередня реалізація якого у даній ситуації без допомоги дезінформування партнера уявляється брехуну ускладненою або взагалі неможливою. Брехня є результатом роботи мислення, уяви, мовлення й інших пізнавальних процесів брехуна, оскільки саме цим шляхом він створює у своїй та чужій свідомості більш-менш виразний і більш-менш правдоподібний образ перекрученої їм реальності.

По-друге, брехня є наслідком вольового акту (або власне вольовим актом), який виражається в прийнятті рішення про її використання всупереч усім внутрішнім перешкодам морального, інтелектуального й емоційного аспектів. При цьому процес подолання зазначених перешкод супроводжується, як правило, емоційними виявами, що надає можливість у деяких випадках використати цю непрямую ознаку брехні для її діагностики. Характер і зміст дезінформації пов'язані з окремими якостями особистості та іншими індивідуальними особливостями брехуна. З цього узагальнення можна зробити хибне заключення про те, що, будучи деяким психічним актом і продуктом психічної діяльності окремо взятої особистості, брехня залежить винятково від її сваволі. Однак, реальна практика людського спілкування такого висновку не

підтверджує. Наприклад, у житті мають місце випадки, коли людина хотіла б, але не може говорити правду. Зустрічається як спонтанна, так і ретельно підготовлена брехня. Буває брехня, яка викликає у брехуна почуття сорому, або, навпаки, почуття гордості за себе тощо[4].

Незважаючи на велику кількість доступної літератури з даної теми, як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, не було знайдено золотого правила, яке могло б вберегти людину від обману. Аналіз цієї літератури показав, що проблема брехні, її феномен, є актуальним для сучасної науки, що має велике практичне значення.

В цілому, можна підвести підсумок, що брехня, обман і неправда є як соціальними, так психологічними складовими функціонування людини в суспільстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Эко У. Пять эссе на тему этики. СПб. : Симпозиум, 2000. 96 с.
2. Психологический словарь / подобщ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Политиздат, 1990. 494 с.
3. Пол ПолЭкман. Психология лжи. <http://book-online.com.ua/read.php?book=1403>
4. Мартинова Т.О., Руль Ю. В. Сучасні погляди на брехню і правду у науковій літературі. <http://medpsychology.pp.ua/brehnia-pravda>

УДК 631.365.036.3

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ЭНЕРГОСБЕРЕЖЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ СУШКИ ШАЛА

Алиев Райимжан Усманович

д.т.н, профессор

Беккулов Батирали Рахманкулович

соискатель ученой степени «PhD»

Рахмонкулов Турсунбой Батирали угли

Магистр

Андижанский машиностроительный институт

г.Андижан, Узбекистан

Аннотация: В данной статье приведены сведения о новой разработанной конструкции передвижного устройства для сушки шала. Представлены результаты энергетических расчетов для привода сушильного барабана, по определению удельной теплоёмкости шала и определению теплоизоляционных материалов для снижения потери тепла в окружающую среду.

Ключевые слова: шала, теплообмен, сушка, энергосбережение, удельная теплоёмкость, количества тепла, теплоизоляционные материалы, теплопроводность, окружающая среда.

Технологическим процессом, обеспечивающим сохранность свежесобранного влажного шала (неочищенного риса), является его качественная сушка до влажности 12%. Объем ежегодной сушки шала зависит от погодных условий уборки урожая. В наиболее неблагоприятные годы сушке подвергается 100% полученного урожая шала.

В фермерских и частных хозяйствах для сушки шала используются установки различной конструкции и различного принципа действия. При разработке конструкции зерносушилок особое внимание уделяется экономии

тепловой энергии. Однако, в барабанных зерносушилках применяемые в фермерских и частных хозяйствах процесс сушки материала происходит в основном в неподвижном слое и лишь частично во взвешенном слое при падении зерна с лопастей. В неподвижном слое сушка протекает не интенсивно, поскольку не вся поверхность зерна участвует в теплообмене. Скорость тепло агента, проходящего в слое материала, ниже скорости перемещения частиц. Причем движущиеся частицы зерна не отделены друг от друга и в ходе сушки слабо перемешиваются между собой, что способствует к образованию застойных зон. Все эти факторы в совокупности приводят к удлинению продолжительности сушки, следовательно, перерасходу тепловой энергии [1]. В связи с этим, разработка технических решений, направленное на энергосбережение технологического процесса сушки шала, является актуальной в разработанной передвижной барабанной сушильной устройстве для сушки шала (рис.1) [2].

Для достижения энергосбережение технологического процесса сушки шала проведены следующие теоретические и экспериментальные исследования:

- проведена энергетический расчет привода сушильного барабана [3]. Определено, что для обеспечения вращательного движения сушильного барабана весом 200 кг обеспечивает электродвигатель мощностью 0,55 кВт;

- экспериментальным способом определены удельные теплоёмкости нескольких сортов шала выращенной в местных условиях [4]. По определенными значениями нескольких сортов шала определено, что удельные теплоёмкости и соответствующие требуемые количества тепла различны:

- проведены ряд экспериментов для определения теплоизоляционных материалов, обеспечивающих максимальное снижение потери тепловой энергии в окружающую среду. Определено, что для сушильного барабана объёмом $V=1,09 \text{ м}^3$ применение теплоизоляционного полотна с коэффициентом теплопроводностью $\chi=0,035 \text{ Вт}/(\text{м}\cdot^\circ\text{C})$ при удельной теплоёмкости воздуха $c =$

$8,3710 \cdot 10^3$ ж/(кг·°С), плотности $\rho = 1,27$ кг/ м³ и разницы температур $\Delta t = 10^\circ\text{C}$ позволяет снизить потерю энергии $Q_9 = 0,032$ кВт·час.

рис.1. Передвижное сушильное устройство для сушки шала

В заключении можно сказать, что в технологическом процессе сушки шала основными направлениями энергосбережения являются выполнение правильных энергетических расчетов, определения удельных теплоёмкостей сортов шала, от которого зависит требуемое количество тепла и максимальное снижение потери тепла в окружающую среду.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1.Алиакберов И.И. Разработка и обоснование параметров энергосберегающей установки для сушки зерна. Диссертация на соискание ученой степени канд. тех. наук. - Казань 2011. 195 с.

2. Патент на полезную модель агентства интеллектуальной собственности Республики Узбекистан. № FAP 01403 Устройство для сушки зерновых продуктов. Беккулов Б.Р., Алиев Р. и др. Официальное издание. – 2019. – №7.

3. Беккулов Б.Р., Каримов А. А., Косимов У. К. Обоснование технических параметров устройства привода сушильного барабана // Бюллетень науки и практики. – Россия, 2018. – №7. С. 210 – 215.

4. Bekkulov B.R., AliyevR.U., KhalilovM.T., Mamirov Y.T., Jalolova Z.X.Experimental research for paddy and rice.// International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology. – India, 2018. – Vol. 5, Issue 7. P.P. 6327 – 6331.

**МОРАЛЬНІ ЯКОСТІ СУЧАСНОГО ОФІЦЕРА
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ**

Барановська Людмила Володимирівна

к.п.н., викладач

Третяк Олександр Володимирович

курсант

Житомирський військовий інститут

імені С. П. Корольова

м. Житомир, Україна

Анотація: у статті висвітлено вимоги до сучасного фахівця військової справи, а саме, еліти Збройних Сил України – офіцера. Кожний командир повинен навчатися поводитись із самим собою як з безцінним ресурсом, застосовувати свою ініціативу, навички і вміння, щоб постійно підтримувати власну продуктивність.

Ключові слова: культура, моральні якості, навчання, лідерство, офіцер, еліта, збройна агресія, структура професійної діяльності.

Вирішення завдань подальшого вдосконалення Збройних Сил України, а саме: навчання їм висококваліфікованих фахівців для забезпечення надійної оборони та захисту своєї держави, особливо в умовах демократизації повсякденного життя й функціонування армії, переходу на контрактну систему комплектування – вимагає підвищення культури взаємин військовослужбовців і, насамперед, еліти Збройних Сил України – офіцерського складу. Важливого значення набувають взірцевість офіцерських кадрів, спроможність уміло вести виховну роботу з підлеглим особовим складом, активно, цікаво й грамотно керувати гострими дискусіями, оперативно вирішувати конфліктні ситуації у військових колективах.

Висока культура людських стосунків є надзвичайно необхідною професійною якістю сучасного українського офіцера, покликаного бути керівником і наставником для людей. Справедлива вимогливість, принциповість, високий професіоналізм, єдність слова і справи, стройова підготовка, точність й акуратність сприяють розвитку статутних відносин і поваги до особистості офіцера. Уміння бути взірцем вихованості та дотримання норм загальнолюдського й військово-професійного етикету у спілкуванні з населенням своєї держави і перебуваючи за кордоном є необхідною рисою в житті справжнього командира.

Головною метою військової діяльності у мирний час є підготовка військ до ведення бойових дій проти агресора, а під час війни – розгром противника. Результат військової діяльності у мирний час – боєздатність і боєготовність військ, їх бойовий вишкіл, дисципліна. У воєнний час – розгром агресора, досягнення перемоги.

З погляду психології управління бойовою діяльністю – це планомірний вплив на її психологічний склад, структуру і ефективність. Керувати – це означає створювати оптимальні зовнішні та внутрішні умови для ефективної діяльності підлеглих [1, с. 84].

Діяльність офіцера відрізняється від будь-якої іншої діяльності спецефічністю своїх завдань, умовами, засобами, способами, труднощами, психологічним змістом. Вона має свої психологічні закономірності, певну внутрішню структуру. Тому впевнено можна сказати, що як порядок, так і безладдя в армії починається з керівника – офіцера. Саме тому усунення недоліків у функціонуванні військового організму корисно починати з керівника. Твердження, що у будь-якому процесі управління і взагалі у системі управління підрозділом командир посідає ключове місце, не вимагає доказів. І чим досконаліша і складніша система, тим вищі і жорсткіші вимоги до її керівника. Його вирішальна роль випливає з того, що це особа, яка наділена повноваженнями ухвалювати рішення. Командир будь-якого рангу – це той, хто вирішує, що робити, як робити, і несе за це відповідальність. Будучи довіреним

представником держави, він втілює в життя її вимоги. Спрямовуючи діяльність своїх підлеглих, офіцер досягає поєднання і задоволення як державних, так і суспільних інтересів, а також й особистих інтересів воїнів. З цією метою офіцеру доводиться виконувати різноманітні, але взаємодоповнюючі функції, а саме: командно-організаторську, функцію управління боєм або бойовим завданням, функцію навчання і виховання.

Виконуючи командно-організаторську функцію, командир віддає накази та розпорядження, здійснює контроль і перевірку їх виконання. Він планує і регулює працю своїх підлеглих офіцерів, старшин, сержантів, солдат; організовує правильне розміщення людей; забезпечує статутний внутрішній порядок і виконання вимог дисципліни; керує бойовою і психологічною підготовкою; виконує підбір, розподіл і підготовку особового складу для несення бойового чергування, внутрішньої та вартової служб.

До психологічних характеристик офіцерів, які володіють культурою єдиноначальності, можна віднести доброзичливість, довірливість, скромність у міжособистісних стосунках і широкий спектр комунікативних умінь і навичок, які реалізуються у розпорядницькій діяльності. Для практичного виконання командних і організаторських повноважень офіцер повинен володіти здатністю представляти владу й уміти користуватися нею. Здатність представляти владу припускає не тільки високий рівень знань своїх прав і обов'язків, але і культуру управлінської єдиноначальності.

Командир-єдиноначальник, виконуючи поставлені перед підрозділом завдання, організовує взаємодію посадових осіб на основі відповідних документів, наказів і розпоряджень. Культура єдиноначальності у такій організації проявляється у створенні атмосфери співробітництва, взаємодопомоги і добровільної взаємної відповідальності між начальником та заступником, старшим та молодшим, командиром та підлеглим.

Характер сучасного бою та нова зброя ускладнюють бойову діяльність воїнів, викликають підвищення морально-психологічних і фізичних

навантажень, сприяють виникненню різноманітних важких психологічних станів, чим ускладнюють досягнення цілей озброєної боротьби.

Управління у таких умовах висуває високі вимоги до сучасного офіцера. Він з'ясовує правильність розуміння підлеглими поставленого завдання, об'єктивно оцінює обстановку, стан своїх військ і військ противника, визначає ймовірність розгортання дій, вносить корективи у процес діяльності особового складу, організовує правильне виконання рішення. Його навички колективних дій забезпечують синхроність, узгодженість і ефективність роботи підрозділу. Через те, навіть в умовах бою, особливо важливою є якість командира уміло поєднувати принцип єдиноначальності з колегіальністю, враховувати думки та пропозиції підлеглих і, в той же час, бути спроможним одноосібно приймати рішення й нести за нього повну відповідальність [1, с. 86].

Командир повинен за допомогою мовних і невербальних засобів спілкування показати підлеглому своє ставлення до нього, свою впевненість у тому, що завдання буде виконане найкращим чином, вселити впевненість у перемогу і недопустити виникнення страху і паніки серед особового складу. Одна з головних якостей сучасного офіцера – це розвинені практичні навички і вміння управляти вихованням і навчанням, які, в свою чергу, зумовлюють наявність у нього добре розвинених здібностей до педагогічної діяльності.

До особливостей діяльності офіцера слід віднести також своєрідність цілей та результатів (управління підлеглими в бою, підвищення бойової готовності підрозділу, навчання та виховання підлеглих, знищення ворога); особливий характер об'єкта діяльності (люди, військова техніка); регламентованість (визначається законами, статутами, настановами, інструкціями, наказами, розпорядженнями); особливі засоби діяльності (зброя); інтенсивність функціонування психіки і високоінтелектуальне напруження в ході виконня функції діяльності.

Щоб ефективно організовувати бойову діяльність, військово-педагогічний процес, офіцери мають бути добре підготовленими у військово-технічному плані і мати глибокі й всебічні знання в галузі психологічної науки.

Це допомагає їм визначити шляхи формування необхідних морально-бойових і психічних якостей у воїнів, створити в підрозділі позитивний соціально-психологічний клімат, ефективно вирішувати проблеми управління.

Психологічні знання, навички і вміння дають можливість офіцеру досягти оптимального ладу й ритму служби, своєчасно помітити й усунути негативні психологічні явища серед підлеглих.

Професійна діяльність офіцера також дуже специфічна за характером наявності в ній соціальних, психологічних, правових, морально-етичних та інших аспектів, які пов'язані з необхідністю прийняття самостійних і професійно обгрунтованих рішень, від яких часто залежить безпека і життя інших людей. Тому важливим завданням є формування особистості офіцерів з високим рівнем технічної грамотності і адекватного розуміння необхідності, можливості і рівня власної відповідальності. Професійна підготовка на сьогодні передбачає певну обмеженість розвитку особистості офіцера рамками поточної репродуктивної системи освіти та колом завдань, що вирішуються в процесі традиційної системи професійної підготовки. У той же час в професійній практиці досить часто трапляються ситуації, що вимагають переходу від стандартних завдань до нестандартних завдань з високим ступенем невизначеності та непередбачуваними наслідками.

Найчастіше це відбувається в тих випадках, коли перед офіцером виникає нестандартна проблемна ситуація, подолати яку за допомогою раніше сформованих стереотипів мислення або засвоєних шаблонів соціальної поведінки не є можливим. У такому разі від офіцера вимагається здатність до самостійного орієнтування в складній системі вихідних умов, інтегрувати особистісний потенціал і професійний досвід для вирішення поставлених завдань. Найбільш це характерно для ситуації, яка склалася в нашій державі через збройну агресію з боку сусідньої держави, коли нездатність офіцера до прийняття технічно грамотних, нестандартних, самостійних і зважених рішень, відсутність ініціативи обертається зривом виконання завдань і людськими втратами, які ми мали на початку бойових дій [2, с. 214].

Опанування професії офіцером у вищому військовому навчальному закладі (далі – ВВНЗ) є важливим етапом професійного становлення молодого офіцера як суб'єкта праці. Набуті під час навчання спеціальність і кваліфікація значною мірою визначають потенційні межі, а також професійну активність і успішність офіцера у певному виді або сфері діяльності. Передбачається, що саме у ході навчання у ВВНЗ в офіцера повинні бути сформовані основні уявлення про зміст і особливості його професії, відбутися становлення професійних навичок і умінь, посилена військово-професійна спрямованість особистості.

У той же час, результати аналізу військової практики, включаючи відгуки на випускників, свідчать, що у структурі професіоналізму офіцерів невістачає компонента знань, а у професійній поведінці – орієнтування на відтворення вузького кола нормативно заданих, типових способів професійних дій. Переважання тенденції до «виконавського стилю» в умовах неоднозначного, складного за характером і динамічністю професійного контексту, призводить до негативних наслідків у професійному функціонуванні офіцера. Це відбувається, зокрема, через наявність протиріч і природних обмежень в освітньому процесі ВВНЗ, про що достатньо написано такими військовими дослідниками як: О. В. Барабанщиков, А. М. Зельницький, Г. В. Ложкін, В. С. Маслов, Ю. І. Приходько, В. В. Стасюк, В. В. Ягупов та ін.

Причинами, що знижують ефективність професійної підготовки офіцерів, називають такі: недосконале регулювання системи вищої освіти офіцерів, її відставання за багатьма аспектами (інформаційним, науково-методичним, матеріально-технічним, кадровим, організаційним) від потреб військи їх сучасного стану; неадаптовані до потреб вищої військової школи педагогічні технології; неоптимальний відбір на навчання. Наприклад, у школах США професійний відбір починають проводити переважно з 9-го класу. Весь комплекс заходів професійного відбору організовують та безпосередньо здійснюють інструктори професійної орієнтації шкіл або, як їх ще називають, профрадники. В обов'язки профрадника входить пояснення зв'язку між

успішністю навчання і майбутніми можливостями вибору професії, розкриття та розвиток здібностей учня, крім того, профрачник упродовж усього періоду навчання в школі здійснює збір персональних даних на кожного учня, проводить психологічне обстеження, веде спеціальні карти психологічного вивчення, які після закінчення школи передаються в службу зайнятості. У цій карті фіксується успішність, перелік популярних і «небажаних» предметів, усі результати тестування, особливі здібності, інтереси, схильності, індивідуально-психологічні особливості, дані фізичного розвитку та стану здоров'я, позашкільні заняття, хоббі, наявний або набутий у школі досвід роботи чи трудового навчання, а також матеріальне положення сім'ї; структуризація навчального змісту; міждисциплінарна дезінтеграція тощо.

Власне, психологічними причинами, що знижують «якість підготовки випускника ВВНЗ», слід також вважати такі протиріччя, які наявні в освітній практиці:

-індивідуалізована діяльність і переважно дистанційні форми освоєння, сприйняття, ознайомлення з предметом майбутньої діяльності;

-цілісність процесів і явищ, з якими має справу офіцер у реальній військовій практиці, і наочна «розрізненість» відомостей про ці явища (процеси) з різних навчальних дисциплін;

-складність, багатопрофільність професійної діяльності офіцера і нерівномірність (тимчасова і ресурсно-технологічна), частковість у межах окремих дидактичних форм та переважно неузгодженість управлінських психолого-педагогічних впливів, що мають комплексно формувати особистість і професійно-психологічну готовність випускника до різних видів діяльності [3, с. 3].

Усі командири мають можливість розвивати і підвищувати ефективність своєї управлінської роботи, але з певних причин вони не завжди роблять це. Зупинимося на одній з методик, яка дозволяє виявити недорозвинені організаторські здібності.

Провідні англійські консультанти з питань управління Майкл Вудкок і Дейв Франсіс виявили одинадцять факторів (навичок і здібностей), які необхідні керівнику для ефективного управління:

- здатність керувати собою;
- розумні особисті цінності;
- чіткі особисті цілі;
- ставка на постійне особисте зростання;
- відповідні навички вирішувати проблеми;
- винахідливість і здатність до інновацій;
- висока здатність впливати на оточуючих;
- знання сучасних управлінських підходів;
- здатність керувати;
- вміння навчати і розвивати підлеглих;
- здібності формувати і розвивати ефективні робочі групи.

Оскільки кожне управлінське завдання висуває ті або інші конкретні вимоги, вчені не вважають, що зазначені вище фактори рівною мірою мають відношення до будь-якої ситуації. Проте вони забезпечують основу для оцінки кожним керівником своїх можливостей відносно вимог роботи. Коли які-небудь із цих навичок і здібностей відсутні, у керівника виникає так звана обмеженість [1, с. 101].

Праця офіцера важка, вона повна хвилювань, а нерідко й стресів. Кожний командир повинен навчитися поводитись із самим собою як з унікальним та безцінним ресурсом, застосовувати та використовувати свою ініціативу, навички і вміння, щоб постійно підтримувати власну продуктивність. Є командири, які ризикують своїм здоров'ям, дозволяючи хвилюванням та робочим турботам повністю поглинати їхню енергію. Вони не вміють правильно «розрядитися», тобто вчасно зняти стрес і з користю для себе використовувати свій час, енергію і навички, а отже, не спроможні впоратися зі стресами, які виникають у житті керівника, що призводить до обмеженої здатності керувати собою.

Висновки. Можна зробити висновок, що удосконалення практичних навичок роботи сучасного офіцера з особовим складом у всіх професійних напрямках за рахунок активного використання психологічних закономірностей – важливий внесок у зміцнення військової дисципліни, підвищення боєготовності і боєздатності підрозділів і частин. Високого успіху досягне лише той офіцер, який буде працювати над собою, вдосконалювати себе в період навчання і після нього, який матиме саме головне – мету, без якої неможливо здобути перемоги як на полі бою так і над собою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Староконь Є. Г. Психологічні аспекти діяльності і спілкування офіцера: Бібліотека молодого офіцера / Є. Г. Староконь. – Житомир : Полісся, 2015. – 240 с.
2. Кучеренко Н. С. Психологічна структура професійної діяльності офіцера внутрішніх військ технічного профілю / Н. С. Кучеренко // Вісник Національного університету оборони України. – 2013. – № 1 (32). – С. 214-220.
3. Осьодло В. І. Психолого-педагогічні аспекти розвитку сучасної вищої військової освіти / В. І. Осьодло // Військова освіта. – 2013. – № 2. – С. 135-146.
4. Основи психології : підручник / О. В. Киричук, В. А. Роменець, В. О. Татенко та ін. – 5-те вид., стер. – К. : Либідь, 2002. – 632 с.
5. Барановська Л. В. Етика військово-професійної діяльності офіцера : курс лекцій / Л. В. Барановська. – Житомир : ЖВІ НАУ, 2011. – 151 с.
6. Барановська Л. В. Особистісно орієнтований підхід до професійної підготовки майбутніх офіцерів військового управління тактичного рівня : методичні рекомендації щодо впровадження в навчальний процес особистісно орієнтованого підходу до професійної підготовки майбутніх офіцерів військового управління тактичного рівня / Л. В. Барановська. – Житомир : ЖВІ НАУ, 2013. – 72с.
7. Сбродова Л. П. Організаторські вміння викладача як необхідна умова управління навчально-виховним процесом : тези доповіді / Л. П. Сбродова,

В. І. Тернопільська // Система військової освіти України: досвід, сьогодення та перспективи розвитку : 14 наук.-метод. конф., Житомир, 25 квітня 2013 р. : тези доп. / ЖВІ НАУ. – Житомир, 2013. – С. 89-90.

8. Сбродова Л. П. Педагогічна культура офіцера як запорука здорового морального клімату у військовому колективі : тези доповіді / Л. П. Сбродова // Проблеми та напрями вдосконалення підготовки військових фахівців з урахуванням досвіду антитерористичної операції у східних областях України : 15 наук.-метод. конф., Житомир, 21 травня 2015 р. : тези доп. / ЖВІ. – Житомир, 2015. – С. 122-125.

9. Сбродова Л. П. Проблеми вдосконалення підготовки фахівців кібернетичної та інформаційної безпеки на сучасному етапі реформування системи вищої освіти України / Л. П. Сбродова, Л. В. Барановська // Проблеми теорії та практики інформаційного протиборства в умовах ведення гібридних війн : наук.-практ. конф., 24-25 жовт. 2019 р. : тези доп. / ЖВІ. – Житомир, 2019. – С. 124-126.

УДК 378.4.096(477.54-25)

**СЛАВЕТНА ІСТОРІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕДИЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ О. О. БОГОМОЛЬЦЯ
(ДО 180-РІЧЧЯ ВІД ДАТИ ЗАСНУВАННЯ)**

Бєлякова Марія Станіславівна

Вільчаускас Данило Станіславович

студенти I курсу Медичного факультету № 1

Поцупко Олена Анатоліївна

кандидат історичних наук, доцент

Донецький національний медичний університет

м. Лиман, Україна

Анотація. У статті відображені основні історичні етапи становлення й еволюції медичного факультету Національного медичного університету імені О.О. Богомольця в період з 1840 р. до теперішнього часу. Освітлені найвідоміші науковці XVIII – XXI ст., імена й долі яких щільно пов'язані з Київським університетом.

Ключові слова: Національний медичний університет імені О.О.Богомольця, медичний факультет, історія, науковці, історія медицини.

Актуальність дослідження. Високий сучасний рівень освітньої діяльності в Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця був би неможливим без славних традицій, які закладені від початку його славетного історичного шляху й продовжуються сьогодні всесвітньовідомими науково-педагогічними медичними школами. Найкращі їх представники були не лише блискучими клініцистами, видатними вченими, але й талановитими педагогами, які значною мірою сприяли прогресивним змінам у системі медичної освіти. Від покоління до покоління передавалася та передається в університеті естафета творчого пошуку, лікарської та педагогічної майстерності. Доля була

щедрою для університету, доказом чого є ювілейна дата. І яка? 180-річчя з дати заснування Національного медичного університету імені О.О. Богомольця.

Виклад основного матеріалу. Історія Національного медичного університету бере свій початок з 29 квітня 1840 р., коли «по Высочайшему повелению» імператора Миколи I було відкрито медичний факультет на базі Київського університету Святого Володимира, основу якого мала скласти Віленська медико-хірургічна академія – навчальний заклад, що також має дуже цікаву історію.

Медичний факультет на базі Київського університету Святого Володимира практично запрацював з 1781 р. з реформуванням навчального закладу в Головну школу Великого князівства Литовського (Медична колегія). Як відомо, після третього поділу Речі Посполитої Велике князівство Литовське стало частиною Російської імперії, тому Головна школа в 1803 р. згідно акту імператора Олександра I була реорганізована в Імператорський Віленський університет. На той час університет мав лише 4 факультети, а саме: фізико-математичний, морально-політичний, філологічний та медичний. Існувало 32 кафедри, викладачами яких викладалося 55 навчальних дисциплін [2, с. 7]. До складу університету відносились ботанічний сад, власний анатомічний музей, фізична і хімічна лабораторії, клініка, а також бібліотека, де зберігалось приблизно 60 тисяч томів книг. 17 листопада 1830 р. у Варшаві вибухнуло визвольне повстання, однією з рушійних сил якого були студенти Віленського університету. Згодом університет було закрито, а медичний факультет був реорганізований в Медико-хірургічну академію. У 1840 р. новостворений факультет отримав матеріально-технічну базу Бібліотеки НМУ імені О.О.Богомольця та дуже велику колекцією Віленського анатомічного музею.

У розробці проекту структури факультету приймав участь відомий вчений М.І. Пирогов, за ініціативою якого було створено 10 основних кафедр: описової та загальної анатомії; фізіології; патологічної анатомії та загальної патології; медичної поліції, судової медицини і токсикології; гігієни та історії

медицини; терапії (2 кафедри); хірургії (2 кафедри); акушерства з вивченням дитячих та жіночих хвороб. Тоді ж встановлено п'ятирічний термін навчання.

Першими професорами на факультеті стали учні, послідовники і однодумці М.І. Пирогова – відомий хірург і офтальмолог В.О. Караваєв, анатоми М.І. Козлов і О.П. Вальтер, терапевт Ф.С. Цицурін. Професор М.І.Козлов на щойно створеному факультеті, перший набір якого налічував 29 студентів, прочитав першу лекцію з анатомії [3, с. 11-12].

Однією з головних проблем для учбового закладу стала відсутність приміщення для навчання майбутніх лікарів, тому відкриття вирішили перенести на 1842 р. До цього часу передбачалося закінчити будівництво головної університетської споруди. Але, у зв'язку з широким розповсюдженням епідемій у країні, сильно зросла потреба в лікарях. І вже у грудні 1840 р. міністр С.С.Уваров, щоб змінити попередній указ, запропонував адміністрації Київського університету з початком 1841 – 1842 рр. відкрити 1-й курс медичного факультету. Було вирішено, що строк навчання на медичному факультеті буде складати 5 років, а на всіх інших факультетах – 4 роки [2, с. 10].

У 1842 р. згідно зі статутом, який був призначений виключно для Київського університету, медичний факультет мав складатися з таких кафедр: 1) анатомія фізіологічна з мікрографією; 2) фізіологія здорової людини; 3) фізіологія хворої людини, або патологічна фізіологія з патологічною анатомією; 4) загальна терапія та «лікарське веществословіє» з необхідними вказівками на токсикологію; 5) оперативна хірургія з хірургічною клінікою; 6) теоретична хірургія з офтальмологією; 7) приватна терапія у повному обсязі; 8) терапевтична клініка з семіотикою; 9) акушерство теоретичне і практичне, акушерська клініка; 10) державне лікарезнавство, яке складалось з судової медицини, медичної поліції з гігієною, лікарського законодавства, ветеринарної поліції з епізоотичними хворобами [4, с. 49].

У травні 1845 р. відбувся перший випуск студентів (їх було лише 3 особи) медичного факультету, які отримали звання лікаря.

Незважаючи на всі негаразди, новостворений факультет бурхливо розвивався і вже через сім років налічував 299 студентів, майже половина усіх, хто навчався в університеті. І в подальшому набори студентів постійно зростали. Розширювалися клінічні та учбові бази факультету. У 1875 р. при факультеті була відкрита міська Олександрійська лікарня, яка стала клінічною базою медичного факультету. За свою історію, лікарню неодноразово перейменовували. Так, у радянські часи, вона фігурувала як 14-а міська клінічна лікарня імені Жовтневої Революції, а в народі її називали просто «Жовтнева лікарня». 25 жовтня 2007 р. Київська міська рада повернула лікарні її історичну назву – «Олександрівська клінічна лікарня» [5, с. 124]. У 1888 р. та 1891 р. до неї добавились спеціалізовані клініки акушерства і гінекології та дитячих хвороб.

Успіхи медичного факультету Київського університету були зумовлені тим, що його розвиток, як і зародження факультету, пов'язані з видатним хірургом, вченим, анатомом і педагогом М. І. Піроговим. Першим деканом медичного факультету став знаменитий хірург і офтальмолог Володимир Опанасович Караваєв. Уславився він не лише блискучою хірургічною технікою, впровадженням антисептики, асептики, наркозу, але й широкою добродійністю, безкоштовними прийомами хворих, що йшли до нього із усієї України.

Вже у 1850 – 1860-ті рр. професорсько-викладацький склад поповнився талановитими вченими, у тому числі й з власних випускників. Їхня діяльність сприяла розвитку теоретичних і клінічних дисциплін, удосконаленню методики викладання, зміцненню зв'язків з практикою. Особливо великі заслуги професора В.Т. Покровського, який розробив програму викладання терапії, що в принципі використовується й понині. Багато зробив для факультету також відомий терапевт Ф.Ф. Мерінг. У важких умовах В.Т. Покровський, Ф.Ф. Мерінг закладали основи викладання внутрішніх хвороб. Їхні зусилля підтримав прибулий до Києва з Петербурга В.П. Образцов. Саме він став одним із основоположників Київської терапевтичної школи, створив

нові методи діагностики, виховав плеяду видатних терапевтів, серед яких досить згадати М.Д. Стражеска, М.М.Губергріца, Ф.А. Удінцева [4, с. 38].

Микола Дмитрович Стражеско – знаменитий київський клініцист, дійсний член трьох академій – Академії наук СРСР, Академії медичних наук СРСР, Академії наук УРСР. Ще у 1923 р. він очолив кафедру діагностики, потім госпітальної терапії, а з 1929 р. по 1952 р. завідував факультативною терапевтичною клінікою. Лекції студентам Микола Дмитрович читав нерегулярно: він був зайнятий роботою у клініці, консультаціями, консилиумами. Але коли він з'являвся у студентській аудиторії, це завжди було святом (із спогадів Ісака Михайловича Трахтенберга, член-кореспондента НАН України, академіка АМН України, д.м.н., професора завідувача відділом токсикології Інституту медицини праці АМН України): «На все життя залишилися в пам'яті його клінічні розборки хвороб пацієнтів, логічна та обґрунтована постановка діагнозу, строго аргументоване призначення методів та засобів лікування» [3, с. 59].

Другим засновником київської терапевтичної школи був Феофіл Гаврилович Яновський – визначний терапевт, інфекціоніст і фтизіатр, блискучий діагност, знавець не лише внутрішньої патології, а й бактеріології, патологічної анатомії, лабораторної та функціональної діагностики. Кияни називали його «київським святим», «святим лікарем», віддаючи йому данину любові та поваги [1, с. 33]. Серед його учнів чимало видатних терапевтів – В.В.Виноградов, В.Х. Василенко, В.М. Іванов, Б.С. Шкляр та ін.

Вадим Миколайович Іванов до 1958 р. був директором госпітальної клініки, потім передав керівництво професору А.А. Айзенбергу, а сам перейшов на кафедру факультативної терапії. Кафедра була розташована на двох клінічних базах, при одній із яких (лікарня водників) була організована наукова проблемна лабораторія гастроентерології.

Більш як 120 років тому на медичному факультеті створено кафедру неврології та психіатрії. До того ці дисципліни викладали терапевти В.Т.Покровський та Ф.Ф. Ергард. Пізніше на базі цієї єдиної кафедри виникли

дві самостійні: неврології та психіатрії, на яких працювали відомі професори В.В. Селецький, Я.П. Фрумкін [6, с. 6]. Особливо значний внесок у вивчення захворювань нервової системи належить академіку АМН СРСР Б.М.Маньківському. Достойно продовжує розвивати ідеї та традиції батька син Микита Маньківський – блискучий клініцист, професор, заслужений діяч науки, лауреат Державної премії.

У 1864 р. на медичному факультеті створено госпітальну дерматологічну клініку. На її базі відомий дерматолог М.І. Стуковенков створив самостійну кафедру, на якій виросло чимало видатних спеціалістів – П.В. Нікольський, С.П.Томашевський, В.К. Боровський, О.І. Картамишев [6, с. 8]. У хірургічних клініках працювали видатні лікарі В.О. Караваєв, Х.Я.Гюббенет, Ю.К.Шимановський, М.В. Скліфасовський, М.М. Амосов та ін. О.П. Кримов завідував кафедрою факультативної хірургії з 1930 р. і до кінця життя (1954 р.). У 1945 р. він був обраний академіком Академії медичних наук СРСР [4, с. 101]. Хірург від Бога, клініцист за покликом він був прибічником ідеї профілактики, завжди звертав увагу студентів на обов'язкові заходи профілактики тієї чи іншої форми патології, яка потребувала за їх відсутності хірургічного втручання.

В різні роки на кафедрі факультативної хірургії працювали Й.Г.Туровець, М.П. Постолов, В.Г. Збановський, Н.П. Музыка, І.М.Матяшин [6, с. 11]. Й.Г.Туровець в подальшому очолив кафедру хірургії санітарно-гігієнічного факультету. У різні роки цією кафедрою, створеною у 1934 р., яка є базою для навчання загальної, факультативної, госпітальної та військово-польової хірургії, керували Б.М.Городинський (1941 – 1944 рр.), а потім (1953 – 1956 рр.) – М.М. Амосов. Кілька років кафедру факультативної хірургії очолював Ю.Мохнюк – учень М.М. Амосова, потім – талановитий хірург Ю. Балтайтіс. Сьогодні кафедру очолює досвідчений клініцист, член-кореспондент АМН України, професор М.Захараш. Перші професори-хірурги викладали також курс офтальмології, оперували очних хворих. Вони сприяли відкриттю самостійної кафедри очних хвороб, першим завідувачем якої став видатний офтальмолог

О.В. Іванов. У наступні роки на кафедрі працювали відомі спеціалісти А.В.Ходін, О.Ф.Шимановський, І.Ю. Руберт, М.А. Левітський. Хірурги факультету стояли біля витоків ще однієї кафедри – отоларингології. Велика заслуга в її створенні видатного хірурга і отоларинголога М.М. Волковича. У післяжовтневі роки кафедру очолював великий фахівець професор О.М.Пучківський, автор першого українського підручника з хвороб вуха, горла і носа. В наступні роки кафедрою керували професори А.Л. Гінзбург, Я.О. Шварцберг, А.І. Курилін [5, с. 125].

На медичному факультеті працювала блискуча плеяда акушерів-гінекологів – О.П. Матвеев, І.П. Лазаревич, Г.Є. Рейн, О.О. Муратов, Г.Г.Брюно. Їхні традиції вже у радянські часи збагачував Г.Ф. Писемський, який розробив нові форми надання акушерської допомоги у містах і селах. Довгі роки в інституті плідно працювали видатні фахівці О.Ю. Лур'є та М.С.Бакшеев [1, с. 37].

У 1885 р. було створено нові кафедри, а саме: 1) кафедра оперативної хірургії; 2) нервових хвороб; 3) фізіологічної хімії; 4) педіатрії; 5) хірургічної патології та ін. Медичний факультет у Київському університеті в 1885 р. став найбільшим факультетом (навчалось 986 студентів). В цьому ж році було завершено будівництво корпусів для терапевтичної та хірургічної клінік. Будівництво було виконано за кошти, які подарували на 50-річчя університету.

Ще однією великою віхою в історії закладу, стало створення громадських організацій та наукових медичних товариств, таких як товариство київських лікарів. Було створено низку медичних установ, таким чином покладено початок службі швидкої медичної допомоги. Професор Г.Є. Рейн очолив у 1886р. акушерсько-гінекологічне товариство. Пізніше в 1894 р. було створено товариство для боротьби із вірусними хворобами. З метою зближення медицини та інших галузей, пов'язаних з нею, у 1896 р. при Київському університеті було створено фізико-медичне товариство, результатом якого було широке використання фундаментальних досліджень і медичної практики.

Пізніше було створено ще декілька товариств: психоневрологічне товариство під керівництвом професора, психіатра та психолога І.О.Сікорського (1897 р.); товариство з боротьби з сухотами (туберкульоз), інфекційними захворюваннями (1899 р.); дерматосифілідологічне товариство, яке очолив професор С.П. Томашевський (1900 р.); товариство дитячих лікарів під головуванням В.Є. Чернова (1900 р.).

З 1923 р. в інституті було впроваджено обов'язкову літню практику на виробництві, яку проходили протягом усіх років навчання. Це було створено для вдосконалення практичної підготовки фахівців та закріплення теоретичних знань студентів. У 1930 р. відбувається відкриття лікувально-профілактичного, санітарно-профілактичного факультетів і факультету охорони материнства та дитинства (у 1934 р. було перейменовано в педіатричний факультет) [6, с. 11].

У процесі свого розвитку медичний заклад зазнав і трагічних обставин, а саме, в часи Великої Вітчизняної війни колектив Київського медичного інституту сумлінно виконував свій патріотичний обов'язок. З 22 червня 1941 р. до клініки інституту почали доставляти поранених. Дуже багато викладачів та студентів подавали заяви з проханням відправити їх на фронт. У перші дні війни було мобілізовано понад 1000 студентів і близько 150 викладачів.

У воєнні часи, в армії працювали понад 5000 вихованців Київського медичного інституту. Студенти і співробітники інституту брали активну участь у будівництві оборонних споруд під Києвом. Учасник партизанського руху професор П.М. Буйко, став гордістю і прикладом справжнього патріотизму. П.М. Буйко посмертно було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Тепер його ім'я носять Київський науково-дослідний інститут педіатрії, акушерства та гінекології АМН України й також аудиторія № 1 морфологічного корпусу Національного медичного університету імені О.О. Богомольця [2, с. 24].

У 1946 р. відбуваються нові зміни Київського медичного інституту – йому присвоєно ім'я академіка О.О. Богомольця. Навіть у складний воєнний час професійно-викладацький склад поповнили такі видатні вчені як: О.І.Черкес, О.М. Марзєєв, Л.В. Громашевський, Г.В. Фольборт, В.М. Іванов,

В.П. Комісаренко, М.М. Сиротинін, М.І. Зазибін, О.М. Хохол, Г.Х. Шахбазян, М.С. Бакшеев та багато інших [4, с. 197]. В цей час завершується будівництво довгоочікуваного морфологічного корпусу, в якому розмістилися нові кафедри, свій власний анатомічний музей і бібліотека. Тепер заклад стає провідним медичним інститутом не лише в Україні, але і набуває популярності за її межами. З 1957 р. інститут починає проводити підготовку фахівців-медиків, а також лікарів-інтернів, клінічних ординаторів для зарубіжних країн.

У 1991 р., зважаючи на високий рівень та якість освітньої діяльності, Київському медичному інституту надано статус головного з питань навчально-методичної роботи серед вищих медичних закладів освіти України III – IV рівнів акредитації. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 377 від 28.07.1992 р. Київський медичний інститут реорганізовано в Український державний медичний університет імені О.О. Богомольця (УДМУ). Указом Президента України Л.Д. Кучми № 1063/95 від 17.11.1995 р. заклад було реорганізовано у Національний медичний університет імені О.О. Богомольця.

Упродовж 1995 – 2001 рр. у НМУ створено нові факультети: 1) медичний факультет Чернігівського філіалу (1995 р.); 2) факультет підготовки лікарів для Збройних Сил України (1997 р.); 3) фармацевтичний факультет (1998 р.); 4) медико-психологічний факультет (2001 р.) [5, с. 126].

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця є координатором робіт з реалізації положень Болонської декларації в системі вищої медичної освіти України. Тепер на його базі вже працює робоча група МОЗ України, якою розроблено експериментальний навчальний план та програму запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих медичних навчальних закладах. Університетом видано безліч обліково-звітних, навчально-методичних та інформаційно-довідкових матеріалів, було проведено безліч семінарів для реалізації Болонської декларації.

В закладі у 2004 р. введено англomовну форму навчання, вже з 2005 р. вводиться кредитно-модульна система організації навчального процесу. Заклад

працює над лучними змінами роботи з підготовки до складання ліцензійних інтегрованих іспитів «Крок». Покращується поетапне впровадження Концепції реформування системи підготовки лікарів України, розширюється підготовка лікарів за спеціальністю «загальна практика – сімейна медицина».

Сьогодні в університеті навчаються понад 10 тисяч студентів, аспірантів, магістрів, лікарів, клінічних ординаторів, інтернів та провізорів. Щорічно приблизно 200 випускників Національного медичного університету отримують направлення для працевлаштування у сільську місцевість.

Висновки. Абсолютно унікальний своєю історією Національний медичний університет імені О.О.Богомольця і зараз у 20-ті роки ХХІ ст. продовжує виховувати славетних, відомих на весь світ вчених, лікарів, викладачів, які вже зробили безцінний внесок і ще зроблять багато для розвитку медицини майбутнього, тим самим поповнюючи свою історію новими цікавими й значущими відкриттями і подіями. Кожного року 30 вересня відзначають День університету. У 2021 р. будуть відзначати 180-ту річницю!

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця: Довідник 2011 [Текст] / В.Ф. Москаленко, О.П. Гульчій, О.О. Закордонець [та ін.]; за ред. В.Ф. Москаленка. - К.: ВД «Авіцена», 2011. - 292 с

2. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця: Довідник 2011 [Текст] / В.Ф. Москаленко, О.П. Гульчій, О.О. Закордонець [та ін.]; за ред. В.Ф. Москаленка. - К.: ВД «Авіцена», 2011. - 292 с

3. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця: Довідник 2011 [Текст] / В.Ф. Москаленко, О.П. Гульчій, О.О. Закордонець [та ін.]; за ред. В.Ф. Москаленка. - К.: ВД «Авіцена», 2011. - 292 с

4. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця: Довідник 2011 [Текст] / В.Ф. Москаленко, О.П. Гульчій, О.О. Закордонець [та ін.]; за ред. В.Ф. Москаленка. - К.: ВД «Авіцена», 2011. - 292 с

5. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця: Довідник 2011 [Текст] / В.Ф. Москаленко, О.П. Гульчій, О.О. Закордонець [та ін.]; за ред. В.Ф. Москаленка. - К.: ВД «Авіцена», 2011. - 292 с

6. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця: Довідник 2011 [Текст] / В.Ф. Москаленко, О.П. Гульчій, О.О. Закордонець [та ін.]; за ред. В.Ф. Москаленка. - К.: ВД «Авіцена», 2011. - 292 с

7. Бардов В.Г., Омельчук С.Т., Гринзовський А.М. Кафедра гігієни та екології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (етапи розвитку, науково-педагогічна діяльність) // Довкілля та Здоров'я. – 2015. – №5 (76). – С. 32 – 38.

8. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця: Довідник 2011 / за ред. В.Ф. Москаленко. – К.: Авіцена, 2011. – 292 с.

9. Трахтенбер І.М. Слово об alma mater, учителях и мудрых предшественниках. – К.: Авиценна, 2006. – 164 с.

10. 150 лет Киевскому медицинскому институту / под ред. Е.И. Гончарука. – К.: Здоров'я, 1991. – 264 с.

11. Шевчук В.Г. Основные направления развития физиологии в Киевском медицинском институте (к 150-летию Киевского медицинского института) // Физиол. журн. – 1991. – Т. 37. – № 6. – С.124 – 126.

12. Широбоков В.П., Бардов В.Г., Яворовський О.П., Омельчук С.Т., Гаркавий С.І., Гринзовський А.М., Грузєва Т.С., Колесникова І.П., Пельо І.М., Кузьмінська О.В. Історичні аспекти діяльності профільних кафедр медико-профілактичного факультету Національного медичного університету імені О.О. Богомольця // Довкілля та Здоров'я. – 2015. – №5 (76). – С. 5 – 12.

УДК 378.015

СПЕЦИФІЧНІ ТВОРЧІ ОЗНАКИ СВІТОБАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ХУДОЖНИКІВ

Бобир Ольга Ігорівна

аспірантка

ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля»

м. Дніпро, Україна

Анотація: У статті виокремлені та проаналізовані специфічні особливості художньо-естетичного світобачення у студентів-художників у процесі чотирьохрічного циклу навчання в класичному закладі вищої освіти; визначені два взаємопов'язані акти формування такого світобачення у майбутніх фахівців творчих спеціальностей.

Ключові слова: мистецтво, світобачення, студенти-художники, творчість, естетика.

Вступ. Опрацювавши науково-теоретичні та мистецтвознавчі джерела відповідної проблематики, зупинимось на особливостях художньо-естетичного світобачення саме у студентів-художників, яке відрізняється від світобачення типового глядача.

Художньо-естетичне світобачення майбутніх художників варто розглядати з двох позицій. Перша – коли студент-художник формує своє світобачення у процесі навчання (пасивний акт формування), а друге – коли його світобачення виливається та реалізується у практичній діяльності під час створення твору мистецтва (активний акт формування).

Мета роботи – виокремити та розглянути специфічні особливості художньо-естетичного світобачення у студентів-художників.

Матеріали та методи: аналіз педагогічної та мистецтвознавчої наукової й навчально-методичної літератури; узагальнення та систематизації, вироблення висновків.

Результати та обговорення. Світобачення студента формується не лише під впливом соціальних умов, але й у процесі фахової підготовки; у результаті чого майбутній художник здатен впливати на культурне життя своїх сучасників. Першою особливістю художньо-естетичного світобачення художника визначаємо його динамічність. Зазначимо, що формування світобачення являє собою єдність статичних і динамічних процесів, стабільності та певних змін.

У вищій школі на заняттях фахового циклу світобачення студентів-художників формується у процесі знайомства з творчою спадщиною видатних митців, оволодіння мистецькими поняттями, під час практичної художньої діяльності. Виходячи з попередньої особливості витікає наступна – циклічність світобачення. Сутність такої особливості зводиться до того, що бачення світу формується через сприйняття мистецтва (коли художник є глядачем), а вже на основі сформованого власного бачення створюється художній образ на практиці. Світобачення не тільки керує талантом та майстерністю, але й формується під їх дією в процесі творчості і своєрідність бачення світу та відбір художнього матеріалу визначаються й регулюються саме світобаченням.

Незважаючи на те, що у понятті художньо-естетичне світобачення такий порядок слів, але естетична складова є основою світобачення художнього, оскільки сторона естетичного впливає на творчість, а вже потім художня сторона реалізується в образах.

Естетична діяльність виконує декілька функцій: комунікативну (коли мистецький твір виступає засобом спілкування між окремими людьми); пізнавальну (коли знайомство з твором мистецтва розширює поінформованість людини) та практично-творчу (коли мистецтво є тією силою, що спонукає до практичних дій та дає поштовх до творчості). Художня форма – це певна мова,

яка творчо перепрацьована та характеризує особистість художника не лише як естетичну особистість, але й як майстра.

Для художника мистецтво є засобом вираження свого художньо-естетичного світобачення. М. Киященко [1, с. 5] зазначає, що воно виникає з реальної потреби людини, а потім і впливає на саму людину, формуючи її духовний світ. Безумовно, що однією з потреб особистості художника є усвідомлене або неусвідомлене прагнення до становлення та реалізації в мистецькій спільності за умов швидкого темпу життя та високого рівня вимог до фахівців такої галузі, які повинні мати широкопрофільні знання, вміння та навички. Саме ж поняття «самовираження» А. Ребером [2] розуміється як відображення ззовні своїх внутрішніх почуттів та переконань; а звідси маємо висновок, що особливістю художньо-естетичного світобачення є його вираження через творчість.

Крім того, професійне світобачення художників виражається через образи, які відображають дійсність у мистецтві і саме художник може мислити образами на основі особистісного сприйняття. Про такі художні образи, які відображають бачення художника та розуміння ним людського буття, говорили Я. Буркхардт, М. Вебер, Й. Хьойзінгі.

Образне мислення у художників є системою узагальнених поглядів, що є доказом зрілості особистості та відображає її індивідуальну «картину світу». Зазначимо, що сам термін «картина світу» має досить широку семантику, однак здебільшого під ним розуміють сукупність уявлень людини про навколишню об'єктивну дійсність [3, с. 109]. Наряду з образом, частиною художньої картини світу є символ, тому ми можемо говорити про систему «образів-символів», яка є особливою складовою художньо-естетичного світобачення, коли образ, створений художником, візуалізується у графічному символі.

Результатом художньо-естетичного бачення світу є художній досвід, як наслідок, який ми отримуємо під час художньо-творчої діяльності. Такий художній досвід, наряду з творчим досвідом, є результатом художньо-творчої діяльності, як специфічної особливості художника [4].

Світобачення художника окрім художнього та творчого досвіду складається з інтелектуального та емоційного досвіду. Емоційний досвід – це естетичні почуття, які відіграють велику роль у житті людини типу професій «людина – художній образ». Від того, як художник відчуває, переживає прекрасне і потворне, піднесене і низьке залежить його «поведінка в мистецтві», тобто емоції є основою для творчості. З іншої сторони, задача художника полягає в тому, щоб донести до глядача зміст та мету створеного ним твору мистецтва, викликавши емоційну реакцію. Емоційна складова є передумовою і, водночас, результатом діяльності художника.

Звичайно ж, особливістю художньо-естетичного світобачення художника, як талановитої особистості є його індивідуальність, яка є неповторною своєрідністю особистості художника, особливою формою його буття, яке впливає на характер результатів його творчості. Індивідуальність проявляється в мистецтві через особливий світ образів, який формує стильову своєрідність, за допомогою якої глядач ідентифікує твір мистецтва з його автором. П. Володін [5, с. 64] зазначає, що поняття «індивідуальність» фіксує факт відмінності даної людини від усіх інших.

До особливостей художньо-естетичного світобачення художника у процесі активного акту відносимо його самовираження, яке є беззаперечною потребою творчої людини. Самовираження розглядається Д. Леонтьєвим [6] як активність суб'єкта, що спрямована на самореалізацію.

Велика роль відводиться відчуттям, які сприяють швидшому засвоєнню понять, уявлень, створюють умови для спілкування особистості з мистецтвом та спонукають її до творчої діяльності [7, с. 7–12].

Формування художньо-естетичного світобачення у художника відбувається у процесі самопізнання, яке є основною професійної ідентичності та особистісно-професійного розвитку митця, оскільки професіоналізація творчої особистості відбувається саме під час відповідної практичної діяльності. Необхідність та важливість самопізнання для особистісного та

професійного розвитку відзначали ряд вчених: І. Кон, І. Мудра, К. Роджерс, М. Савіна, І. Шевченко, Т. Яценко та інші.

І останнє, особливістю є те, що у формуванні художньо-естетичного світобачення важливою є вікова традиція, коли крок за кроком від учителя-майстра до молодого художника передаються знання, вміння та навички.

Крім того, світобачення не співпадає з усім об'ємом знань, які існують у людства, а є певним оціночним знанням, яке відображає потреби та інтереси людини. І на основі таких емоційних знань створюються переконання та принципи, як найбільш стійкі компоненти світобачення, які визначають життєву позицію людини, а з цим і її вчинки [8, с. 166].

Висновки. Розглянувши особливості художньо-естетичного світобачення саме у художників, зробимо наступні висновки. Перше – чим більше вражень, тим краще для студента-художника, а головним засобом для їх накопичення є безпосередньо спостереження. По-друге, художній образ виникає спочатку в творчій свідомості студента, так само як і у художника-майстра, в його фантазії, уяві, а вже потім на полотні. Художнє світобачення митця синтезує естетичні та художні знання. І четверте – однієї теорії недостатньо, її треба реалізовувати на практиці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Киященко Н. И. Искусство и духовный мир человека / Н. И. Киященко., Н. Л. Лейзеров. Москва : Знание, 1983. 62 с.
2. Ребер А. Большой толковый психологический словарь: основные термины и понятия по психологии и психиатрии. Москва : Вече, 2003. 592 с.
3. Брутян Г. А. Язык и картина мира. *НДВШ. Философские науки*. 1973. Вып. 1. С. 108–115.
4. Каган М. С. Эстетическое и художественное воспитание в развитом социалистическом обществе. Л. : Знание. 1984. С. 44.

5. Володін П. В. Взаємовідносини індивідуального і суспільного в процесі становлення особистості. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії* : зб. наук. пр. Запоріжжя. 2009. Вип. 39. С. 62–70.

6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Смысл, Академия, 2005. 346 с.

7. Мелик-Пашаев А. А. Ступеньки к творчеству : художественное развитие ребёнка в семье / Мелик-Пашаев А. А., Новлянская З. Н. Москва : Искусство в шк., 1995. 144 с.

8. Иткулова Л. А. Мироззрение как интегральное образование : сущность и структура. *Вестник Башкирского университета*. 2010. Т. 15, № 1. С. 164–167.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ЮНАКІВ ДО ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Бородай Едуар Миколайович

здобувач кафедри педагогічної майстерності та

менеджменту імені І. А. Зязюна

Полтавський національний педагогічний

університет імені В. Г. Короленка

м. Полтава, Україна

Анотація: У статті з'ясовано поняття «психологічна готовність до військової служби»; розглянуто особливості юнацької вікової категорії, їх психологічної готовності юнаків до строкової військової служби та військової служби за контрактом.

Ключові слова: психологічна готовність, військова служба за контрактом, строкова військова служба, психологічний відбір.

Військовий конфлікт на східній частині України актуалізує дослідження питання психологічної готовності юнаків до такого виду соціальної діяльності як проходження військової служби, яка характеризується такими ознаками: динамічний темп, великі фізичні і психологічні навантаження, часта зміна виду діяльності, що в сукупності вимагає чіткої організації, суворої дисципліни, дотримання військових статутів та наказів. За таких умов постає питання адаптації призовників до таких умов, що потребує перевірки спеціалістами їх психологічної готовності до проходження військової строкової служби, щоб в результаті країна мала фізично та психологічно підготовлену армію.

Перш за все дослідження проблеми психологічної підготовки юнаків до проходження служби потребує розуміння сутності їх вікових особливостей. Так, виявлено, що особистісною характеристикою юнацького віку є

психологічна готовність до самовизначення та проходження цього етапу. Варто відмітити суперечність почуттів та бажань юнаків даної вікової групи. Їх увага зазвичай сконцентрована на своїй особистості, зростає потреба у пізнанні самого себе, самооцінці своїх дій та почуттів, що вказує на активний розвиток самосвідомості та самоаналізу.

Таким чином, вважаємо, що у такому віці юнаки вже спроможні самостійно визначати свою готовність до проходження військової служби, зіставляючи власні вміння, знання та здібності з вимогами військової діяльності. Основний вплив на цей процес чинить рівень самоповаги. У юнаків, які впевнені у своїх моральних та фізичних силах не виникає хвилювання перед військовими зобов'язаннями. І навпаки, ті, хто не впевнені у своїх силах, відчують незадоволеність собою та своїм життям, мають страх і тривожність перед службою в армії. Психологічним портретом таких юнаків є неадекватна реакція на критику, жарти, асоціалізація. Хоча існує категорія юнаків, які мають завищену, нічим не підтверджену самовпевненість щодо своєї готовності до військової служби, тому в даний період позачерговим завданням стає формування об'єктивної самооцінки юнаків в процесі допризовної підготовки, правильного ставлення до служби в армії, акцентуванні уваги на саморозвитку. Готовність до військової служби вбачаємо в успішному виконанні всіх її вимог на початковому етапі. Таким чином, чим вища готовність юнака, тим менше часу та ресурсів йому знадобиться на адаптацію до такого виду соціальної діяльності.

Ключову роль у психологічній готовності юнаків до проходження служби відіграють наявні у країні способи комплектування рядів армії (призовний, контрактний, змішаний). Світові тенденції вказують, що служба в армії за контрактом породжує значно вищий рівень психологічної готовності, а ніж строкова служба. Психологічна мотивація військовослужбовця, який добровільно вступив на військову службу, принципово відрізняється від мотивації призовника, який ставиться до військової служби як до нудного, тимчасового обов'язку, адже в останньому випадку він абсолютно не

зацікавлений в якості виконання своїх обов'язків, у дбайливому ставленні до техніки тощо.

В Україні психологічний відбір до Збройних сил України організовано Головним управлінням по роботі з особовим складом. Підбір методів та форм психологічних досліджень, психодіагностичного інструментарію та його програмного забезпечення здійснюється з дотриманням законодавчих норм [1]. Психологічна готовність юнаків до військової служби визначається за результатами багаторівневого особистісного опитувальника «Адаптивність 200», призначеного для вивчення рівня соціального розвитку та тих психологічних якостей, які становлять основу адаптивних процесів особистості. Звичайно у цьому процесі присутні й індивідуальні бесіди з юнаками. Комплекс визначених методів дослідження психологічної готовності юнаків до проходження служби в армії дозволяють визначити рівень їх адаптації до будь-яких нових умов діяльності, сформувати адекватну самооцінку свого місця у військовому осередку. Також серед юнаків призовного віку здійснюється анкетування щодо виявлення їхнього бажання до військової служби на контрактній основі та їх психологічна готовність до цього виду соціальної діяльності. Підводячи підсумки, зазначимо на подальшій потребі вивчення питання готовності юнаків до військової служби та детального дослідження важливої його складової – вікових особливостей та ціннісних установок цієї категорії сучасної молоді.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Інструкція про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністра оборони України від 10 квітня 2009 року № 170, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 19 травня 2009 року за № 438/16454 (Інструкція про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України).

УДК 373.5.13: 37.025+316.473:342.813

УМІННЯ ЗАПИТУВАТИ Й ВІДПОВІДАТИ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК КОМПЕТЕНТНІСНОГО НАВЧАННЯ

Бондаренко Неллі Володимирівна

к. п. н., ст. н. с.

провідний науковий співробітник

Інститут педагогіки НАПН України

м. Київ, Україна

Анотація: обґрунтовано актуальність умінь запитувати–відповідати для компетентнізації освіти й успішного життєздійснення особистості; акцентовано взаємозалежність запитань і відповідей; визначено вміння, важливі для опанування мистецтва відповідей; розкрито структурні компоненти відповіді; узагальнено наявні класифікації відповідей; схарактеризовано різні види і форми відповідей; визначено їх освітній потенціал.

Ключові слова: компетентнізація освіти; запитання–відповідь; освітній потенціал відповіді; взаємоувідповіднення; класифікації відповіді; правила конструювання відповіді.

Актуальність опанування мистецтва запитань–відповідей визначається тим, що здатність ставити доцільні присутні запитання й адекватно відповідати на них належить до найзапитаніших ключових життєвих навичок ХХІ ст. Сформованість умінь запитувати–відповідати є важливим інструментом пізнання, компетентнісного навчання, вирішення часткових і глобальних проблем, успішного життєствердження, про що свідчать історії феєричного злету найуспішніших особистостей – Стіва Джобса, Білла Гейтса, Ілона Маска, Марка Цукерберга, Джеффа Безоса та ін. [2]. Цінність уміння запитувати–відповідати зростає з огляду на невизначеність і непрогнозованість сучасного мінливого глобалізованого світу. Саме зняття або зменшення невизначеності,

закладеної в запитанні, є однією з основних функцій відповіді.

Запитання й відповідь нерозривно пов'язані. Перше обов'язково передбачає друге й навпаки, адже відповідь – це висловлення, викликане й зумовлене запитанням. Відповіді на запитання істотно впливають на стосунки комунікантів, покращуючи або погіршуючи їх. Вивчення проблемно-смыслового й поняттєвого поля запитань дає змогу спрогнозувати імовірні схеми відповідей. Правильно поставлене запитання уже містить в собі правильну відповідь. Запитання й відповідь – сполучна ланка в неперервному ланцюгу процесів мислення й спілкування, що забезпечує їх логічний перебіг і живлення. У процесі пізнавальної й комунікаційної діяльності людина ставить різноманітні запитання іншим, на які отримує відповіді, або відповідає собі сама. Запитання й відповідь – ядро діалогу, на якому заснована діалогізація освітнього процесу, визначальна в умовах компетентнізації навчання. Якість запитання гарантує якісну відповідь. Точну й конкретну відповідь можна одержати лише на зрозуміле й чітке запитання. Від доцільного, присутнього, своєчасного, правильно й коректно сформульованого запитання значною мірою залежить успішне розв'язання проблеми як відповідь на виклики сучасності.

У відповіді на запитання реалізується пізнавальна функція запитання з метою з'ясувати щось, уточнити незрозумілу, неповну або невизначену інформацію, здобути нові знання. Тому, ставлячи запитання, слід враховувати особистісний досвід співрозмовника. «Запитання й відповідь – взаємозв'язані поняття, що позначають спрямованість розумової діяльності суб'єктів пізнання й спілкування на здобування точнішого й вичерпнішого знання (розлогішої інформації) про реальність і пошук нового знання (нової інформації). Запитання–відповіді стимулюють різні види мислення – системне, раціональне, об'єктивне, критичне, творче – на різних рівнях складності. Адже базисом будь-якого запитання є уже відоме знання, що виконує роль передумови його виникнення. У світовій освітній практиці, яку опановує Україна, проблема запитань–відповідей – одна з пріоритетних» [3, с. 198].

Однак, попри різновекторну розробленість порушеної проблеми [1; 4; 5–

12; 14], вітчизняний освітній простір дещо мляво реагує на такі потреби: зазвичай учитель сам ставить запитання і сам на них відповідає. Має місце хаотизація запитань і відповідей. Дослідники констатують значні труднощі в роботі учнів із запитаннями, самопостановкою запитань, особливо пошукових, і відповідями на них. Про це свідчать *помилки у відповідях*, зокрема логічні, спричинені недодержанням законів логіки під час формулювання як запитань, так і відповідей. Це відповідь не на запитання, підміна відповіді на поставлене запитання відповіддю на інше; внутрішня суперечливість відповіді; надміру широка або занадто вузька відповідь; помилка багатьох запитань, включених в одне, тобто наявність у структурно складному запитанні кількох різних запитань, що потребують різних відповідей, або суперечливість формулювання запитань; відповідь запитанням на запитання; відтермінована відповідь (її ще називають відповіддю в кредит) тощо. Це є наслідком браку системності та збоїв в освітній системі. Компетентнізація освіти спонукає надати пріоритет учням у формулюванні й постановці запитань і конструюванні відповідей [3]. Знання логічного механізму постановки запитань і конструювання відповідей на них відіграє важливу роль в успішній реалізації компетентнісної перебудови вітчизняної освітньої системи.

Проблемою запитань–відповідей переймалися ще давні мудреці Протагор, Зенон, Сократ, Платон, Арістотель, Ксенофонт. Її різнобічно досліджували філософи, педагоги, дидакти, психологи, мовознавці, лінгводидакти, правознавці, соціологи – Рене Декарт, К. Ушинський, Л. Толстой, Бенджамін Блум, Дж. Дьюї, Л. Аверьянов, Н. Бондаренко, Дж. Борг, О. Гін, О. Грединарова, Н. Гупан, В. Давидов, Л. Добраєв, Д. Ельконін, С. Косянчук, А. Кроуфорд, Дж. Макінстер, В. Малахов, С. Метьюз, Л. Петерсон, О. Пометун, О. Савенков, Е. В. Саул, П. Сікорський, Е. Суссо, І. Томан, К. Ушаков, В. Шмідт та ін. Ця проблема розглядається дослідниками у контексті таксономії Б. Блума, розвиненої Л. Андерсеном і Д. Кратводем. Вона встановлює пряму залежність між рівнями мислення та відповідями на поставлені запитання. Висхідна ієрархія запитань забезпечує динаміку

відповідей від простих (на відтворення, «так» або «ні») до складних, заснованих на різнорівневих міркуваннях [13].

Відповідь тлумачать як висловлювання, спричинене запитанням; судження, яке дає інформацію, про яку запитується в запитанні; судження, що надає інформацію, якої бракувало запитувачеві під час формулювання запитання; усне чи письмове повідомлення, пояснення з приводу чийогось запитання, звертання тощо. Відповідь – це нове судження, яке уточнює або доповнює наявне знання відповідно до поставленого запитання. Пошук відповіді передбачає звернення до певної сфери теоретичних або емпіричних знань. Відповідаючи на запитання, люди актуалізують, аналізують, інтерпретують інформацію, висувають ідеї, гіпотези, аргументовано обстоюють власну позицію. Здобуте через відповідь знання, розширюючи й уточнюючи вихідне, стає відправним пунктом і базисом для нових, складніших запитань і набуття нових знань про предмет зацікавлень. Тому динаміка вміння запитувати корелюється з рівнем інтелектуального розвитку особистості, опануванням нею всіх видів мислення.

Смисл і структура відповіді має узгоджуватися зі співвідносними характеристиками запитання. Лише за цієї умови відповідь буде релевантною, по суті поставленого запитання.

Логічна структура відповіді включає три *складники*: *предмет відповіді* (він збігається з предметом запитання); *зміст відповіді* (альтернатива, вибрана з обсягу запитання); *обсяг відповіді* – сукупність імовірних відповідей (як правильних, так і неправильних) на поставлене запитання. З обсягом відповіді корелюється її граматична *форма* – стисла або розгорнута.

Відповіді, як і запитання, класифікують по-різному. Види відповідей визначають на певних підставах:

На відміну від запитання, логічна характеристика якого визначається тим, коректно чи некоректно воно сформульоване, відповіді за гносеологічним виміром, тобто за відношенням до дійсності, за смислом поділяють на *правильні (правдиві)* й *неправильні, або помилкові*. Правильна відповідь містить

правдиве й логічно зв'язане із запитанням судження, яке адекватно відображає дійсність. Вона дає змогу уточнити позицію, надати додаткові відомості. А неправильні, помилкові відповіді, попри формальний зв'язок із запитаннями, неадекватно, неправдиво, викривлено відображають дійсність. З огляду на те що відповідь виражається в судженні, їй властиві такі самі характеристики. Крім правильності або помилковості, це *стверджувальність* або *заперечувальність*. Проте, на відміну від суджень, відповіді можуть бути *повними* чи *неповними*.

Залежно від предмета розмови розрізняють *відповіді релевантні* (які задовольняють запитувача) або *нерелевантні* (які його не задовольняють). Правила культури спілкування програмують правдиві релевантні відповіді. Релевантній відповіді властиві такі *характеристики*: наявність сенсу; семантична вичерпність; синтаксична повнота; точність, конкретність, логічність, зрозумілість і чіткість формулювання; імпліцитна наявність усіх імовірних альтернативних відповідей на запитання різнорідного фрагментованого типу; можливість розкласти складні відповіді на прості тощо.

За варіативністю запитань розрізняють *альтернативні відповіді* (*Чайник закипів? – Так, чайник закипів. – Ні, чайник ще не закипів.*) й *безальтернативні*: *Чи можуть люди жити вічно? – Ні, люди не можуть жити вічно.*

За сферою пошуку й за способом відображення інформації, залежно від того, явно чи неявно виражена відповідь на запитання, виокремлюють *пряму* відповідь (*Чи є життя на планеті Венері? – На планеті Венері немає життя.*) і *непряму* (*– Температура атмосфери на цій планеті орієнтовно 485⁰ за Цельсієм, а за такої температури гине все живе.*). Пряма відповідь береться безпосередньо зі сфери пошуку відповіді. Під час її конструювання не залучаються додаткові відомості й не вдаються до міркувань: *Хто автор «Маленького принца»? – Антуан де Сент-Екзюпері. Коли почалася друга світова війна? – Друга світова війна почалася у вересні 1939 року.* Формулювання непрямої відповіді охоплює ширшу сферу пошуку: *Коли*

почалася друга світова війна? – Друга світова війна почалася наприкінці 30-х років минулого століття.

За вичерпністю розрізняють *повну й неповну відповіді*. Перша містить вичерпну інформацію, пов'язану з поставленим запитанням: *Які є форми мислення? – Існують такі форми мислення: поняття, висловлювання, умовивід.* У неповній відповіді частину інформації опущено: *Існують такі форми мислення: поняття й висловлювання.*

Попри те що відповідь на повні запитання не обмежена обсягом, вона має містити лише істотну інформацію про предмет запитання.

За обсягом уміщуваної *інформації* відповідь може бути *повною* або *неповною*. Повна відповідь інформативна за всіма елементами й складниками запитання: *Де, коли і на честь якої події було встановлено пам'ятник князю Володимиру? – Пам'ятник великому князю київському Володимирі Святославичу встановлено у 1853 році в Києві на честь 770-річчя хрещення Русі.* На відміну від повної відповіді, яка включає інформацію з усіх чи елементи складових запитання, неповна містить інформацію лише щодо окремих його елементів. Прикладом неповних відповідей є однослівне «так» або «ні» у відповідь на щоденно вживані на так звані закриті запитання. Неповноту відповіді нерідко пов'язують зі складними запитаннями.

За граматичною формою розрізняють *стислі (короткі) й розгорнуті* відповіді. Перші зазвичай корелюються з простими запитаннями і є односкладними стверджувальними («так») або заперечними («ні»): *Ти купила подарунки на Різдво? – Так. (– Ні.).* У розгорнутих відповідях, які зазвичай даються на складні запитання для уникнення двозначності, повторюються елементи запитання: *Чи консультує лікар Доля хворих у поліклініці? – Так, лікар Доля консультує хворих у поліклініці. – Ні, лікар Доля не консультує хворих у поліклініці.*

За реакцією (бажанням/небажанням реагувати), намірами того, хто відповідає, виокремлюють відповіді *позитивні* (які відображають прагнення розібратися у поставлених запитаннях) і *негативні* (якщо не виявляють

бажання, відмовляються відповідати на поставлене запитання з огляду на недостатню компетентність, поверхове знання обговорюваної проблеми тощо).

За ставленням до співрозмовника виокремлюють *нейтральні, доброзичливі й провокаційні* запитання. *Нейтральні* запитання не містять емоційного забарвлення.

Доброзичливі запитання підкреслюють прихильність мовця до співрозмовника. *Провокаційні* запитання – негативно забарвлені, підбурюють співрозмовника до неправильних дій. Вони містять неявну інформацію, на підставі якої апріорі визнається, що якість, про яку запитують, властива співрозмовникові: *Так ти брехун?* Тому за формулюванням запитання, тоном, інтонацією слід визначити його характер, щоб адекватно відповісти й виробити тактику поведінки. На нейтральні й доброзичливі запитання відповідають спокійно, намагаючись якомога зрозуміліше пояснити предмет розмови і свою позицію. Той, хто запитує, заслуговує на увагу й повагу. Роздратування і зневажливий тон неприйнятні, навіть якщо запитання сформульоване неточно. Недоброзичливі запитання ставлять не для з'ясування істини, а щоб поставити співрозмовника у незручне становище, висловити недовіру до його аргументів, незгоду з його позицією, продемонструвати свою вдавану вищість. Відповідати на такі запитання слід з урахуванням їх провокаційної суті.

Незалежно від виду й характеру запитань відповідати на них слід лише якщо зрозуміла суть і відома правильна відповідь.

Логічна й синтаксична структура, смисл і форма, а також комунікаційна перспектива або неперспективність відповіді визначається специфікою запитання. Так, *інформаційний запит* передбачає одержання точної інформації про запитуваний об'єкт (предмет) зацікавлень: *З якої платформи відправляється потяг на Львів? – З другої.* Відповідь на полемічне запитання нерідко переростає в дискусію. Закриті запитання (які дехто називає «тонкими», вдаючись до невдалого в цьому разі буквального перекладу) відтворюють інформацію, констатують або підтверджують факт і потребують стислої чіткої конкретної однозначної та однослівної відповіді «так» або «ні»,

правдивість якої можна перевірити: *Ти була за кордоном? Чи збирається ваша сім'я купувати авто?* Запитання, відповідь на які запускає їх подальше розгалуження, називають іще дихотомічними. Такі запитання доцільні наприкінці вивчення теми або розділу для перевірки засвоєності матеріалу: *Хто...? Що...? Коли...? Де...? Який...? Чи правда, що...? Чи погоджуєтесь ви...?* За потреби уточнити щось вдаються до уточнювальних запитань, які теж потребують простої відповіді-підтвердження або заперечення: *Чи правильно я вас зрозумів? Чи дійсно це ви мали на увазі?* Запитуючи про щось, люди самі ж нерідко задають закритий формат відповідей, що передбачає «так» чи «ні» або стислу відповідь із кількох слів. Це призводить до втрачених комунікаційних можливостей. Закриті запитання ставлять з метою здобути базову інформацію про співрозмовника, з яким щойно познайомилися. Їх кількість на початку розмови обмежується двома-чотирма. Проте закриті запитання не дають простору й перспективи для розвитку розмови. Далі треба змінити тактику й дати можливість співрозмовникові розкритися, поставивши декілька відкритих запитань. Вони заохотять давати розгорнуті відповіді й нададуть спілкуванню нового імпульсу, розвитку, динаміки. На відміну від закритих, відкриті запитання (за дечисю незграбною версією «товсті») програмують вільну розлогу відповідь: *Чому змінюється клімат? Чому фотосинтез неможливий без світла? Поясніть, чому... Як міг по-іншому вчинити...? Чому ви вважаєте, що...? Що було б, якби...?* Щоб відповісти на них, потрібно розбиратися в проблемі й бути обізнаним із відповідним матеріалом. Відкриті запитання допускають різні думки, ідеї, версії, пропозиції. Вони потребують кількох розгорнутих відповідей, що передбачають аналіз, синтез, зіставлення, оцінку; заохочують співрозмовника давати розгорнуті відповіді, що дає імпульс спілкуванню й обговоренню, уможливорює обмін інформацією, досвідом і знаннями. Якщо одне запитання містить серію запитань, відповідати на них слід почергово. Відкриті запитання часто використовують під час соціологічних опитувань. Постановку старшокласникам усистемнених відкритих запитань, кожне з яких спрямоване на розв'язання певного завдання,

доцільно використовувати як окремий прийом.

Відповідь залежить від будови запитань. Просте містить лише одне запитання і потребує простої однослівної або небагатослівної відповіді: *Хто винайшов мікроскоп? – Данський учений Левенгук. Коли запрацював перший комп'ютер? – У 1944 році. – Хто його сконструював? – Американець Говард Ейкен.* Складне запитання включає два й більше запитань і складається з частин, об'єднаних логічними зв'язками: *Чи був Колумб першовідкривачем Америки? Чому Америку назвали Новим Світом? Хто такий Іван Пулюй і чому його винахід було привласнено Рентгеном? Чи справді кліматичні зміни є незворотніми і наші далекі нащадки не знатимуть, що таке зима?*

Розглянута в статті проблема сутності ключових понять дихотомії запитання–відповідь, їх характеристики, підстав класифікації, узалежнення специфіки відповідей від особливостей виду, типу і форми запитань, а також визначення вмінь, пов'язаних із їх формуванням, стануть підґрунтям для розроблення відповідної методики, а в перспективі й технології опанування мистецтва запитань–відповідей, надважливих для компетентнізації освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко Н. Україна під «ною парасолькою грамотності». *Нова педагогічна думка*. 2020. № 2(102). С. 55–59.
2. Бондаренко Н. В. Storytelling як комунікаційний тренд і всепредметний метод навчання. *Молодь і ринок*. 2019. № 7(174). С. 130–135.
3. Бондаренко Н. В. Запитання як пусковий механізм світопізнання й компетентнісного навчання. *Fundamental and applied research in the modern world*. Abstracts of the 3rd International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Boston, USA. 2020. Pp. 195–204.
4. Бондаренко Н. В. Компетентнізація шкільної освіти: українська версія. *Science and society: Proceedings of the 13th International conference*. Accent Graphics Communications & Publishing. Hamilton, Canada, 2019. Pp. 124–135.
5. Бондаренко Н. В. Робота з текстом на уроках української мови.

Бібліотечка «Дивослова». 2008. 56 с.

6. Бондаренко Н. В. Українська нова школа у контексті світових трендів освіти. *Матеріали VII Міжнародної наукової конференції «Science progress in European countries: new concepts and modern solutions»* (Stuttgart, Germany, May 31, 2019). Stuttgart: ORT Publishing. Pp. 304–316.

7. Бондаренко Н. В. Читання як проблема методики навчання української мови. *Дивослово*. 2004. № 12. С. 19–25.

8. Бондаренко Н. В. Читацька грамотність українського учнівства: акценти PISA–2018. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 2. С. 95–103.

9. Васьківська Г. О., Косянчук С. В., Кизенко В. І. та ін. *Технології профільного навчання* : кол. монографія. Київ: Педагогічна думка, 2020. 304 с.

10. Косянчук С. Інваріантні чинники модернізації освіти: соціальне спрямування педагогічних технологій в умовах профільного навчання. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи*. Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. С. 174–178.

11. Косянчук С. В. Соціалізація та самовизначення особистості: апгрейдери процесу реалізації педагогічних технологій в умовах профільного навчання. *Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень*. Київ: Талком, 2018. С. 138–141.

12. Косянчук С. В. Читання у процесі формування культури інтелектуального життя особистості: соціальний вектор реалізації педагогічних технологій профільного навчання. *Problems of implementation of science into practice*. Oslo: Bookwire by Bowker, 2020. Pp. 258–261.

13. Пометун О., Гупан Н. Таксономія Б. Блума і розвиток критичного мислення школярів на уроках історії. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 3. С. 50–58.

14. Русалкіна Л. М., Косянчук С. В. Засоби риторики як основа особистісного зростання учнів. *Українська мова і література в школі*. 2009. № 8. С. 28–31.

**ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ТРИВОЖНОСТІ НА
МІЖОСОБИСТІСНІ ВІДНОСИНИ ОСОБИСТОСТІ
В СТУДЕНТСЬКІЙ ГРУПІ**

Бохонкова Юлія Олександрівна

д. психол. н., професор
завідувачка кафедри психології та сціології
Східноукраїнський національний університет

імені Володимира Даля
м. Сєверодонецьк, Україна

Іванова Катерина Іванівна

студентка
Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля
м. Сєверодонецьк, Україна

Анотація. Серед найбільш актуальних проблем, що виникають у процесі початкової діяльності людини, особливе місце займають проблеми, пов'язані з психічними станами. Зокрема, увагу викликає питання впливу такого стану, як тривожність на поведінку особистості, її успішну самореалізацію та розвиток конструктивних міжособистісних відносин у період пізньої юності, під час отримання професійної освіти у вищих навчальних закладах. Питання щодо вивчення цієї проблематики достатньо активно розвивається в сучасній психологічній науці. Проблема дослідження тривожності та міжособистісних відносин, успішної самореалізації людини та впливу цього психологічного явища на поведінку особистості, широко висвітлена у сучасній вітчизняній та зарубіжній психології, існує багато досліджень присвячених цій проблемі. Ця проблематика висвітлювалась в працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, таких, як: Ф.Б. Астапова (функціональний підхід до вивчення

тривожності), Ф.Б. Березіна (адаптаційні механізми тривожності), А.М. Прихожан (проблема діагностики причин тривожності, корекція тривожності, види і «маски» тривожності), Ю.Л. Ханіна (міжособистісна і внутрішньо групова тривога в умовах спільної діяльності), Л.В. Бороздіна та Є.А. Залучьонової (зміна рівня самооцінки при збільшенні показників тривожності), Ф.Д. Зімбардо (проблема формування самооцінки). Проблематика тривожності повинна інтегруватися у цей процес через неоднозначність своєї типологічної наповненості. Так, чимало дослідників (О. Чернікова, О. Кондаш, Ф. Перлз, Е. Шостром, К. Ясперс, К. Ізард) вказують на розмежованість поняття «тривога» та «тривожність», що приводить до появи різноманітних підходів до виділення критеріїв поділу цих явищ на види, форми тощо. Дослідженню самооцінки присвячені роботи Л.В. Бороздіна та Є.А. Залучьонової (зміна рівня самооцінки при збільшенні показників тривожності), Ф. Зімбардо (проблема формування самооцінки), Є.Т. Соколової (співвідношення самооцінки і образу «Я»).

Ключові слова: вікові особливості особистості, студентська група, тривожність, тривога, страх, міжособистісні відносини, самооцінка.

Рівень тривожності та самооцінка особистості тісно пов'язані між собою. Поняття «тривожність» (тривога) було введено в психологію З. Фрейдом у 1925 році. Під тривожністю розуміється емоційний стан гострого внутрішнього болісного беззмістовного занепокоєння, пов'язаного із прогнозуванням невдачі, небезпеки або ж з очікуванням чогось важливого, значного для людини в умовах невизначеності. Основна психодинамічна функція тривоги – допомагати людині уникати усвідомленого виявлення у себе неприйнятних інстинктивних імпульсів і заохочувати задоволення цих імпульсів належними способами у відповідний час [5].

Існує ряд досить розроблених концепцій тривоги як стану. Визначенням теоретичної схожості досліджень тривоги є положення про те, що тривога викликається тією або іншою формою стресу. Наголошується також, що

концептуальна відмінність між тривогою як скороминущим емоційним станом і як відносно стійкою межею особистості, мабуть, є конструктивною. Таке розрізнення було введено Р. Кеттеллом у 1961 році. Щоб відобразити складність особистості і створити багатопланову стратегію дослідження, Р. Кеттелл вважав за необхідне використовувати багато джерел даних. Такий підхід враховує одночасно різні прояви параметрів особистості, проте він не дає можливості дослідникам маніпулювати змінними. Стосуючись питання про міру впливу рис особистості на поведінку, Р. Кеттелл (Cattell, 1965) висловив думку, що одна риса сильніша за іншу в тому випадку, якщо вона має високі навантаження в більшій кількості зразків поведінкових проявів (тобто загального набору рис, які можуть бути використані для опису особистості) [6].

А.М. Прихожан доводить про наявність двох основних категорій тривожності: відкритої – свідомо пережитої, що проявляється у поведінці і діяльності у вигляді стану тривоги, і прихованої, різною мірою не усвідомлюваної, що виявляється або надмірним спокоєм, нечутливістю до реального неблагополуччя і навіть запереченням його, або непрямим шляхом через специфічні способи поведінки [3].

Великий інтерес становлять дослідження, які присвячені вивченню самооцінки молоді, особливо студентства. У наукових працях представлена залежність самооцінки від особливостей діяльності та поведінки студентів. Є чимало робіт, які встановлюють зв'язок самооцінки, її висоти або інші особливості як із результативністю діяльності студентів у вигляді успішності, так і з більш частковими сторонами поведінки та окремими її видами.

Самооцінка є складним особистісним утворенням і відноситься до фундаментальних властивостей особистості. Вона інтерпретується як особистісне утворення, що бере безпосередню участь в регуляції поведінки і діяльності людини, як автономна характеристика особистості, її центральний компонент, що формується при активній участі самої особистості і відображає своєрідність її внутрішнього світу [2].

Карл Роджерс у своїх дослідженнях дотримується принципу зв'язку між «Я-ідеальним» та «Я-реальним». Вчений вважає, що варіативність самооцінки ґрунтується на внутрішній узгодженості – стані конгруентності. Внутрішня узгодженість, на думку К. Роджерса, характеризує відсутність у людини конфлікту між різними образами себе, а конгруентність описує відсутність конфлікту між сприйняттям себе та реальним суб'єктивним досвідом [1].

Відомо, що самооцінка виступає як найважливіший засіб саморегуляції. Формуючись у процесі діяльності, самооцінка спрямовується до різних її етапів. Самооцінка відображає етап орієнтування у своїх можливостях в майбутній діяльності, спрямована на майбутнє і називається «прогностичною». Самооцінка, що проявляється в процесі діяльності і спрямована на її корекцію, називається «процесуальною». Самооцінка на завершальному етапі діяльності, зміст якої становить оцінка результатів діяльності, називається «ретроспективною».

Спираючись на дослідження таких вчених, як Б.Г. Ананьєв, А.В. Дмитрієв, З.Ф. Ісаєва, В.Т. Лісовський, І.С. Кон, можемо стверджувати, що юнацький вік відрізняється великою диференційованістю емоційних реакцій і способів вираження емоційних станів, а також підвищеним рівнем самоконтролю і саморегуляції.

Прояви тривожності в період пізньої юності можуть носити соматичний і поведінковий характер. На поведінковому рівні вони можуть коливатися від повної апатії і безініціативності до демонстративної агресії. Часто це відбувається при заниженій самооцінці. Занижена самооцінка в більшості випадків властива людям з особистісною тривожністю, застрягаючим і педантичним типами акцентуації характеру. В результаті виникає знижений фон настрою закріплюється комплекс неповноцінності. Стійка надмірно низька самооцінка спричиняє надмірну залежність від інших, відсутність самостійності, спотворене сприйняття оточуючого. Несвідомо маскуючи свою тривожність, людина провокує негативне ставлення до себе, що ускладнює і без того важкий внутрішній стан. Найчастішими проявами тривожності в

юнацькому віці є апатія і млявість. Юнаки та дівчата з високим рівнем тривожності, як правило, не користуються загальним визнанням в групі, хоча і не залишаються в ізоляції. Вони найчастіше належать до числа найменш авторитетних в суспільстві, так як дуже часто невпевнені в собі, замкнуті, нетовариські, або, навпаки, надто говірки, настирливі, або злі. Причиною низького авторитету, непопулярності є їх безініціативність, яка є наслідком невпевненості в собі [3].

Отже, тривожність – це інтегральна якість особистості в період пізньої юності, що характеризується певною ознакою психічного стану, який характеризується суб'єктивними відчуттями напруги та хвилювання, який в першу чергу призводить до формування неадекватної самооцінки у особистості, порушення взаємозв'язку між компонентами власного «Я» і як наслідок появлення необ'єктивної оцінки себе. Що призводить до соціальної дезадаптації особистості, до неефективності будь – якої діяльності, до труднощів у спілкуванні.

Таким чином, аналіз теоретичних досліджень даної проблеми дозволяє стверджувати, що міжособистісні відносини особистості в період пізньої юності, а здебільш саме на цей час припадає час навчання у закладах вищої освіти, насамперед залежить від рівня тривожності, який безпосередньо залежить від сили ситуаційної тривожності, дієвості контрзаходів, прийнятих для її зниження, точності когнітивної оцінки ситуації, самооцінки особистості в цілому. Зважаючи на це, серед актуальних напрямків подальших досліджень даної проблеми є дослідження рівнів тривожності, та їх вплив на стійкість самооцінки в юнацькому віці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Годфруа Ж. Что такое психология / Ж. Гофруа. – М.: Мир, 1996. – 376 с.
2. Онуфрієва Л. А. Самооцінка як складова Я-концепції майбутніх фахівців соціономічних професій / Л. А. Онуфрієва // Проблеми сучасної психології, 2013. – Вип. 22. – С. 396–412.
3. Прихожан А. М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика / А. М. Прихожан. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2000. – 304 с
4. Спилбергер Ч. Д. Концептуальные и методологические проблемы исследования тревоги // Тревога и тревожность / [Под ред. В.М. Астапова]. – СПб.: Питер, 2001. – С. 12-24
5. Фрейд З. Запрещение, симптом и страх // Тревога и тревожность / [Под ред. В.М. Астапова]. –СПб.: Питер, 2001. – С. 18-23.
6. Хьелл П. Теории личности / П. Хьелл, Д. Зиглер. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 607 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).

ГУРТКОВА РОБОТА З ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО КРЕАТИВНОГО РОЗВИТКУ ЗДОБУВАЧІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Брухно Людмила Миколаївна

вихователь групи спеціального призначення

Комунальний заклад

«Дошкільний навчальний заклад № 303

комбінованого типу» Криворізької міської ради

м. Кривий Ріг, Україна

Анотація: у статті розкрито конкретні практичні підходи для успішного креативного розвитку дошкільника та акцентовано на створенні розвивального середовища в дошкільному закладі, у якому дитина могла б активно діяти, пізнавати світ. Робити свої власні відкриття.

Ключові слова: пошуково-дослідницька діяльність, креативний розвиток, розвивальне середовище.

Що ми чекаємо від освітянської реформи?

На мою думку, всі українці очікують не тільки кількісних, а й якісних змін. У наш час все частіше звучить твердження про необхідність зупинення «фабрики з видання атестатів» і створенні «інституту креативного розвитку дітей». Для цього, нам освітянам, необхідно створити, як стверджував В.Сухомлинський «справжню школу, де діти набувають не тільки знань і вмінь. Навчання – дуже важлива, але не єдина сфера духовного життя дитини. Справжня школа – це багатогранне духовне життя дитячого колективу, в якому вихователь і вихованець об'єднані багатьма інтересами і захопленнями» [6, 27].

Діти дошкільного віку мають потенціальні можливості стати першою ланкою нової української школи в вихованні думаючого, досліджуючого,

досконалого покоління, людей з нестандартним мисленням, які вміють творчо розв'язувати проблемні завдання, здатні творити нове в різних сферах життєдіяльності.

Діти — це природжені учені, винахідники. Вони бачать світ у всій його свіжості та первозданності, щодня заново придумують своє життя. Вони люблять досліджувати, дивляться на навколишній світ із задоволення і захватом [7, 25]. Якщо в дошкільному закладі будуть створені сприятливі умови, за період дошкільного віку кожна дитина зможе здолати шлях від перших нахилів до яскравого світла обдарованості.

Базовий компонент дошкільної освіти визначає, що в умовах оновлення суспільства та відродження національної культури орієнтація на розвиток творчої особистості є світоглядною засадою сучасного виховання та освіти [1, 77].

За таких умов діяльність кожного педагога дошкільного закладу визначено як забезпечення такого характеру міжособистісних стосунків і психологічного клімату, що сприяли б розвитку особистості дитини та засвоєнню нею соціально-культурного досвіду.

Декілька років поспіль педагогічний колектив нашої групи успішно реалізує одне із пріоритетних завдань Базового компонента дошкільної освіти – креативний розвиток дітей засобами гурткової роботи з пошуково-дослідницької діяльності. Наш гурток «Світ чомучок» є самостійною додатковою формою освітнього процесу.

Метою гуртка є:

- забезпечення сприятливих умов для задоволення потреб кожного малюка у пошуково-дослідницькій діяльності;
- створення умов для емоційного благополуччя дитини в процесі спільної діяльності та спілкування: дитина – дитина, дитина – педагог, дитина – батьки;

– розвиток мовленнєвих здібностей у дітей дошкільного віку через знайомство з творчістю видатного українського педагога-письменника В.О.Сухомлинського;

– конструктивна взаємодія з сім'єю для забезпечення творчого розвитку дитини-дошкільника.

Завдання гуртка:

– викликати емоційний відгук на різноманітні явища та об'єкти природи;

– розвинути пізнавальні процеси дітей та озброїти їх засобами пізнання; розвивати спостережливість, творчу уяву, фантазію, образне мислення, мовлення;

– виховати гармонійного та повноцінного малюка, впевненого в собі, що вміє любити і поважати, відчуває світ, людей і себе в цьому світі, здатного бачити прекрасне, творити і мріяти;

– вчити слухати, розуміти, аналізувати та робити самостійні висновки;

– спонукати дітей до колективної дослідницької діяльності;

Дітям нашої групи завжди цікаво приймати участь в роботі гуртка «Світ чомучок» тому що:

– навчання будується не на інформаційно-знаковому змісті, а на дитячому - цікавому і емоційно-ціннісному для кожної дитини;

– практика та особистий досвід дітей випереджають оволодіння теоретичними та практичними знаннями, тим самим викликають живу потребу в них, а отже - зацікавленість в навчанні;

– можливості для експериментування, вибору дії з об'єктами;

– комфортні умови, розкута увага відлучують від механічного копіювання, стимулюють до мислення;

– керівництво дитячою діяльністю здійснюється на підставі співпраці (визнання цілей і задач самої дитини, спроможність стати на її позицію, разом з нею досягти необхідного результату).

Активною формою заохочення дітей на заняттях гуртка служить схвалення їхніх дій, увага до суджень, терпіння в очікуванні результату. Особистісно-орієнтований підхід до дитини на заняттях, установка на активізацію його досвіду допомагає в розвитку креативного мислення. У вирішенні проблеми ми не нав'язуємо свої думки дітям, а беремо участь у спільному пошуку істини, вибудовуючи діалог і підводячи кожную дитину до самостійних дій, до емоційного співпереживання, до висловлення своїх думок.

Так працюючи над проблемою креативного розвитку дошкільників, ми зупинилися в організації роботи гуртка на впровадженні педагогічної технології психолого-педагогічного проектування (П-3), яка забезпечує створення сприятливого середовища, спрямованого на відкриття, актуалізацію ресурсів творчого розвитку особистості.

Ми склали психолого-педагогічний проект роботи гуртка з пошуково-дослідницької діяльності «Експериментування – крок до пізнання». Проект складається з трьох етапів: I етап – підготовчий, в якому дітей знайомлять з метою гуртка та проводять обстеження знань дітей за проблемою; II етап – практичний, який включає в собі цикл занять щодо ознайомлення дітей з явищами та властивостями різних об'єктів неживої природи, поєднуючи це з творчістю В.Сухомлинського; III етап – заключний, який передбачає узагальнення знань та вмінь дітей, щодо пошуково-дослідницької діяльності.

Сумісна діяльність вихователя з дітьми проходить на засіданнях гуртка один раз на тиждень протягом 20-25 хвилин. Гурток відвідують вісім дітей старшої групи.

З метою успішного проведення експериментування, в нашій групі, з допомогою батьків, створено куток «Міні-лабораторія». В ньому розміщені матеріали для здійснення експериментальних робіт: збільшувальне скло, компаси, вимірювальні чашки, лійки, годинники; набори для експериментів, щодо розуміння дітьми причинно-наслідкових зв'язків: каміння, насіння, крупи, тканини; різні види паперу; різні натуральні матеріали: крейда, пісок, глина, черепашки, пір'я, деревне вугілля і т. д. Це надає можливість дітям проводити

самостійно нескладні експерименти, визначати властивості різних матеріалів. Для пізнавального розвитку дітей ми зробили добірку спеціальної дитячої літератури з даної проблеми.

Робота нашого гуртка дарує нашим вихованцям багато яскравих, незабутніх вражень. В їх оченятах ніколи не гасне вогник цікавості, бо вони пізнають почуття радості від маленького власного «відкриття».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К.: Дошкільне виховання, 1999.- 59 с.
2. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І.Білан; за заг. ред. О.В. Низьковської – Тернопіль: Мандрівець, 2017. – 256 с.
3. Крутій К.Л. Світ неживої природи. Програма та методичні рекомендації. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПС. Лтд», 1999. – 36 с.
4. Лисенко Н.В. Організація пошуково-дослідної роботи в дитячому садку. – К.: РУМК, 1990.
5. Плохій З.П. Виховання екологічної культури дошкільників: Методичний посібник. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2002. – 173 с.
6. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям//Вибрані педагогічні твори: В 5 т.- К., 1977. - т.3. - с.5 – 279.
7. Тарасова О. С., Рибалка Н. О., Челомбитько Н. П. Організація гурткової роботи в ДНЗ. — Х.: Вид. група «Основа», 2014. — 160 с. (Серія «ДНЗ. Керівнику»)

**СПЕЦИФІКА ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ У СУЧАСНИХ
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ УМОВАХ**

Бикадорова Наталія Олексіївна

старший викладач кафедри ТВіПО

Ващенко Ольга Миколаївна

студентка магістратури

спеціальності «Психологія»

ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»

місто Старобільськ, Україна

Анотація: У статті визначено сучасні соціально-політичні умови розвитку України, які визначають акценти у підготовці майбутніх психологів. Визначено ознаки педагогічних умов, які відповідають запитам сьогодення у підготовці майбутніх психологів. З'ясовано комплекс заходів формування усвідомленого ставлення студентами-психологами ролі соціально-політичних умов для успішного здійснення їх майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: соціально-політичні умови, студенти-психологи, майбутні спеціалісти, практикуючий психолог, психологічна діагностика, психологічна стратегія.

В новій парадигмі освіти, головним завданням є розвиток особистості майбутнього спеціаліста, здатного якісно самостійно здійснювати практичну діяльність на основі універсальних знань, готового до творчого виконання своїх професійних обов'язків, самореалізації у нестабільному, динамічному соціумі. Зрозуміло, що пріоритетні напрями у вищій освіті не можуть стояти осторонь професійної підготовки майбутніх практикуючих психологів, попит на які, щороку, зростає з боку соціальних практик. Цей факт красномовно вказує, що

професія практикуючого психолога перетворилася на масову, самостійну, соціально значущу.

Актуальності у підготовці фахівців з психології дають соціально-політичні умови нашої країни. В Україні одночасно спостерігається декілька чинників, що загрожує значною дестабілізацією соціально-політичних умов. Окрім воєнного конфлікту на сході України (антитерористична операція – далі у тексті АТО) та фінансової кризи, світова пандемія коронавірусної хвороби (Covid -19) зараз має домінуючий вплив не тільки на економічні, соціальні та політичні процеси. Заходи, що спрямовані на запобігання її поширенню, виявили глибокі проблеми для населення України [1].

Ситуація розгортається дуже швидко. Означені події визначають, необхідність соціально-психологічної допомоги населенню та важливість психологічної підтримки як окремої особи, так і різних спільнот для підвищення рівня індивідуальної та колективної адаптивності до соціально-політичних змін, пов'язаних із воєнним конфліктом(АТО), фінансовою кризою та світовою пандемією коронавірусної хвороби Covid -19. Саме тому, на сучасному етапі розвитку нашої держави, в умовах комплексу означених факторів спостерігаємо формування суспільного запиту високопрофесійних фахівців. Разом із тим, виникає питання радикального перерозподілу акцентів в системі підготовки майбутніх професіоналів. Тобто нагальною стає потреба у фахівцях, які дійсно є спроможними вільно орієнтуватися в умовах стрімкого розвитку соціально-політичних конфліктів сьогодення і передбачати їх продуктивне розв'язання в майбутньому.

Передусім це стосується фахівців соціогуманітарної сфери, які відповідальні за сприятливий психологічний клімат в українському суспільстві в умовах сучасних викликів. Водночас для вирішення саме цих складних завдань неодмінно мають бути залучені психологи з метою надання відповідної допомоги різним верствам населення та своєчасного попередження прогнозованих відхилень у психосоціальному розвитку осіб.

Отже до фахівців психологічного профілю істотно зростають вимоги стосовно їх професійної готовності щодо надання допомоги в умовах соціально-політичних викликів сьогодення.

У зв'язку з цим трансформування потребує система підготовки майбутніх психологів, що передбачає широке застосування продуктивних форм, методів і засобів розвитку їх професійної готовності для майбутньої професійної діяльності.

Звідси постає проблема пов'язана із з'ясуванням специфіки підготовки майбутніх психологів до реалізації професійної діяльності, спроможних до запровадження психологічних стратегій адаптації спільноти до сучасних соціально-політичних умов (наслідків воєнного конфлікту, фінансової кризи та світовою пандемією коронавірусної хвороби) [2].

Проблема адаптації спільноти до наслідків воєнного конфлікту на теренах психологічної науки представлена у дослідженнях: Коробка Л. М., Мяленко В. В., Вінкова В. Ю., Губеладзе І. Г., Гусева І. М., Васютинського В. О. Результати досліджень означених науковців мають форму практичних засобів активізації конструктивних стратегій адаптації спільноти на основі моделей: зміцнення громадського здоров'я, опрацювання травматичного досвіду, застосування медіапрактик, родинної взаємодії, трансформації соціального капіталу, ціннісного порозуміння [1].

Складність врахування соціально-політичних умов в процесі підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності полягає у неоднозначності їхніх наслідків, а саме: дезінтеграційні наслідки посилюють озлоблення, до зростання внутрішньої напруги; а інтеграційні наслідки визначають вихід зі скрутних ситуацій, розв'язують проблеми, посилюють групову згуртованість, підштовхують групу до розуміння інтересів та потреб її членів соціуму.

Проте ми можемо достовірно стверджувати про наступне: щоб надати необхідну допомогу постраждалим від наслідків воєнного конфлікту, фінансової кризи та світової пандемії коронавірусної хвороби, забезпечити їм підтримку, провести психологічну діагностику та запропонувати необхідні

консультацій, в майбутніх психологів, разом із фаховою компетентністю, мають бути сформовані ключові навички ефективної взаємодії з людьми.

Тобто майбутній психолог, спроможний до запровадження психологічних стратегій адаптації спільноти до сучасних соціально-політичних умов має бути:

- ресурсним;
- нейтральним під час роботи (не приписувати людині власних очікувань/цінностей, а орієнтуватися на її можливості і життєву ситуацію);
- «зрозумілим» для клієнта (не вживайте професійних термінів, дискримінаційних визначень на зразок «кризова сім'я» тощо, уточнюйте, чи зрозуміла вас людина);
- уважним та спроможним виказувати справжню участь у взаємодії з клієнтом (використовуйте активне слухання, шаблонний підхід ускладнює роботу);
- надійним, безпечним, чесним;
- впевненим в собі та поважати інших;
- щирим ти швидко реагувати на зміни, адаптуватися до ситуації [3].

Ми вважаємо, що формування усвідомленого ставлення студентами-психологами до ролі соціально-політичних умов у їх майбутній професійній діяльності має бути забезпечено такими педагогічними умовами, які:

- сприятимуть розумінню психосоціальних станів постраждалих;
- формуватимуть усвідомлення мультидисциплінарного підходу у допомозі вражених верств населення;
- дозволяють отримати практичні навички планування та надання допомоги особистості із адаптації до умов і наслідків соціально-політичних конфліктів.

Для запровадження умов, які мають вищезначені характеристики ми вважаємо за доцільне використовувати позанавчальний час, який є логічним продовженням освітнього процесу та додатковим ресурсом у поглибленні, закріпленні теоретичного матеріалу в цікавій практичній діяльності.

Представимо деякі практичні кроки, які ми вважаємо актуальними для запровадження у роботі зі студентами психологами у поза навчальний час:

- екскурсії на робочі місця, де можуть працювати студенти після закінчення вишу;

- моніторинг вакантних посад де найбільш затребувані психологи із навичками роботи із постраждалими (АТО, Covid-19 та ін.) ;

- зустрічі (в он-лайн та оф-лайн форматах) з роботодавцями (випускниками кафедри психології), які зробили кар'єру в професії, є успішними особистостями;

- в рамках роботи тематичних зборів обговорювався досвід навчання, працевлаштування практикуючих психологів закордоном;

- перегляд кінофільмів з подальшим психологічним аналізом головних героїв (когнітивна, емоційна сфери, поведінкові маркери тощо) та на його основі складання психологічних портретів, аналізом життєвих ситуацій, в яких опинилися діючі особи фільму;

- бесіда на тему: «Психологічні стани та розлади серед людей, що зазнали впливу травматичних подій АТО», «Яка роль сучасного психолога у кризовий для України період», «Яка роль сучасного психолога ХХІ ст. у соціально-політичних умовах сьогодення», «Позитивні та негативні наслідки соціально-політичних конфліктів на розвиток особистості»;

- проекти-презентації «Компетенції фахівців для надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, сім'ям з дітьми» (кожному студенту пропагується авторська робота над проектом);

- розробка тематичних кросвордів на теми, пов'язані із сучасними соціально-політичними умовам (озброєні конфлікти, фінансові кризи та світова пандемія коронавірусної хвороби).

- студентська гра брейн-ринг «Роль майбутніх психологів в соціально-політичних умовах сьогодення», психологічні ігри та ін.;

- тематичні зустрічі для відпрацювання навичок адаптації особистості до умов і наслідків соціально-політичних конфліктів [2].

Враховуючи надскладні перехідні умови нашої держави на новий якісний рівень (шлях до євроінтеграції), коли практично одночасно здійснюються економічні, освітні, державні, національні перетворення, коли революційні демократичні досягнення супроводжуються величезними економічними втратами, а події, що відбуваються на сході нашої держави, за своїм акустичним складом, звучать досить тривожно, мінорно, саме представники психологічної науки – практикуючі психологи, які охоплюють величезний масив мають допомогти особистості із адаптації наслідків соціально-політичних умов [1].

Представлені результати щодо визначення специфіки підготовки психологів в сучасних соціально-політичних умовах потребує подальшого виявлення їхньої психологічної готовності до здійснення професійної діяльності[4].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Спільнота в умовах воєнного конфлікту: психологічні стратегії адаптації: колективна монографія/за наук. ред. Л.М.Коробки /Л.М.Коробка, В. О. Васютинський, В.Ю. Вінков та ін.; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2019 – 306 с.

2. Плєскач Б.В., Уркаєв В.С. Соціально-психологічні аспекти психотерапевтичної допомоги внутрішньо переміщеним особам /Б.В. Плєскач, В.С. Уркаєв // Актуальні проблеми психології. Том.3.: Консультативна психологія і психотерапія. Вип. 13.- 2017. – С. 74 -91.

3. Психологическая помощь в трудных и экстремальных ситуациях: учеб. пособие для студ. учреждений высш. проф. образования / Н. Г. Осухова. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательский центр «Академия», 2012. – 320 с.

4. Щербатих Ю. В. Психологія стресу і методи корекції / Ю. В. Щербатих. – СПб. : Пітер, 2006. – 256 с.

**РОЗВИТОК ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ
ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ**

Буковська Олена Володимирівна

здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
Університет Ушинського (м. Одеса, Україна)

Бобро Олена Валеріївна

к.мед.н., доцент
Університет Ушинського (м. Одеса, Україна)

Анотація: Під час навчання у військовому ВНЗ курсантами приділяється багато уваги вдосконаленню фізичної підготовки, яка є доволі значною частиною професійної підготовки. Спостережено, що розробка комплексних занять з фізичної підготовки; чередування вправ для тренування різних груп м'язів та різних видів спеціальних та загальних фізичних якостей може підвищити рівень фізичної підготовки у курсантів експериментальної групи.

Ключові слова: курсанти, фізична підготовка, професійно-прикладна підготовка, комплексні заняття.

Виконання службових завдань військовослужбовцями неможливо без якісної фізичної підготовки. З тієї причини заняттям з фізичної підготовки у військових вищих навчальних закладах приділяється багато уваги. Це багаторічний процес передбачений навчальним планом на кожному факультеті спеціалізованого ВНЗ. Фізична підготовка курсантів це розвиток та вдосконалення фізичних якостей курсантів для виконання професійних завдань [2, с. 48]. Необхідність підтримувати тривалий час високу працездатність, застосувати фізичну силу витримувати різноманітні стресові стани під час виконання військових службово-прикладних завдань є причиною того, що за

період навчання у ВНЗ курсантам необхідно розвинути базові фізичні якості: силу, витривалість, гнучкість, швидкість і спритність; а також підвищити фізіологічну та психоемоційну стресостійкість [1, с. 56; 7, с. 386].

Фізична підготовка курсантів це доволі складний поетапний процес, що охоплює усі роки навчання [4 с. 120]. У ході формування планів роботи необхідно дотримуватись Настанови з фізичної підготовки у ЗС України: проводити комплексні заняття, щільність та навантаження яких залежить від рівня фізичної підготовки курсантів та певного етапу. Необхідність розвитку базових фізичних якостей у курсантів приводить до суворого дотримання встановленого порядку виконання вправ, прийомів, дій. Багато уваги при формуванні комплексу вправ викладачі приділяють мірам безпеки та запобіганню травматизму, постійному підтриманню високої військової дисципліни. Складні та комплексні вправи, особливо вправи на спортивних снарядах, або вправи з вагою, виконуються під постійним наглядом викладача та страхуванні.

Наявність достатньо складних вправ, необхідність розвитку багатьох основних та спеціальних фізичних якостей, набуття, а у подальшому вдосконалення, нових рухових знань є причиною поступової, поетапної, професійної фізичної підготовки курсантів [3, с. 65]. Так на першому етапі відбувається розвиток загальної фізичної підготовки, поступово закладається, розширюється та удосконалюється специфічна рухова діяльність. На другому етапі вже додається професійно-прикладна фізична підготовка за допомогою спеціальних фізичних вправ. На третьому етапі час присвячується підвищенню фізіологічної та психоемоційної стресостійкості майбутнього військовослужбовця та загальної стабільності його організму у екстремальних умовах. На четвертому етапі додається професійно-прикладна фізична підготовка, та її відпрацювання в умовах, наближених до військових реалій. На п'ятому завершальному етапі відбувається реалізація усіх набутих навичок в умовах оперативно-сервісних завдань.

Усе вище перелічене є підставою для обґрунтування важливості розробки комплексних занять з фізичної підготовки для курсантів що знаходяться на різних етапах навчання. Планування занять, розробка спеціальних вправ спрямовані на вдосконалення професійно-прикладної фізичної підготовки курсантів. За допомогою педагогічного експерименту можливо визначити початковий рівень фізичної підготовленості курсантів. А також визначити комплекс вправ: їх повторність, тривалість, послідовність виконання. Та через певний час дослідити ефективність виконання даного комплексу. У ході педагогічного експерименту було визначено, що загальна тривалість заняття; наявність підготовчої, основної та заключної частини; кількість вправ та їх повторів; чередування вправ для навантаження різних груп м'язів. Наприклад спочатку відпрацювання вправи на розвиток спритності, швидкості; потім вправи на силу і в кінці вправи на витривалість, приводить до статистично достовірного підвищення рівня фізичної підготовки у курсантів експериментальної групи та сприяє вдосконаленню професійної підготовки курсантів військових ВНЗ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Єрмакова А.С. Стрес, як актуальна проблема емоційної сфери осіб, що знаходяться в зонах підвищеного ризику // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2016. – Вип. 20. – С. 56-63.
2. Забродський С.С., Хацаюк О.В., Нестеров О.С., Власко С.В., Большаков О.О. Впровадження сучасних форм фізичної підготовки у систему професійної освіти майбутніх офіцерів Національної гвардії України // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2020. – № 72. – Т 2. – С. 47-53.
3. Зубченко Л.В. Оптимізація процесу фізичної підготовки курсантів через використання фітнес-програм силової спрямованості // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2020. – № 1. – (332). – С. 65-73.

4. Сидорченко К.М., Овчарук І.С. Идеомоторне тренування і його роль в активізації процесу навчання курсантів (студентів) з розділу фізичного виховання «подолання перешкод» // Проблеми фізичного виховання і спорту. – 2010. – № 5. – С. 119-121.

5. Юр'єв Н.В. Особливості стресостійкості військовослужбовців підрозділів з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних // Вісник Національного університету оборони України. – 2014. – № 6 – (43). – С. 385-392.

УДК 378.018.43

РОЗРОБКА АВТОМАТИЗОВАНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ АНАЛІЗУ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ

Вапнічний Сергій Дмитрович

Старший викладач

Пастор Норберт Емерихович

Студент

ДВНЗ “Ужгородський національний університет”

Ужгород, Україна

Анотація: розглянуто розроблену автоматизовану систему, яка дозволяє збирати, здійснювати перевірку, обробляти та видавати інформацію про успішність навчання студентів, разом з тим здійснює перевірку на наявність однакових робіт та робить відповідне повідомлення

Ключові слова: дистанційне навчання, програмування, автоматизована система, оцінювання, доброчесність

Запровадження карантину змінило життя кожного з нас, та особливо вплинуло на заклади освіти, змусивши пристосовуватись до нових умов надання освітніх послуг [1]. Та все ж, питання дистанційного навчання в умовах пандемії коронавірусу залишається, як ніколи, актуальним. COVID-19 заохочує заклади вищої освіти в Україні здійснювати інноваційні рішення за порівняно короткий проміжок часу та запроваджувати дистанційне навчання з використанням різних веб-серверів, платформ, ресурсів та соціальних мереж [2].

При роботі над цим проектом були розглянуті теоретичні відомості про дистанційне навчання, було проведено аналіз вже існуючих сервісів для організації дистанційного навчання, на основі яких (з урахуванням їхніх переваг та недоліків) було розроблено інформаційну систему для

автоматизованої перевірки знань студентів в умовах карантину, яка має такі можливості:

- систематизація даних про роботи студентів на основі групи та предмету;
- проведення статичного аналізу, збірки та запуску програмного коду;
- складання графіку успішності студентів.

Збір інформації відбувався з сайту e-olymp, на якому були розміщені задачі лабораторних робіт для студентів 1-го курсу. Задачі, які надавались студентам були різної складності [3], деякі з них можна було віднести до категорії олімпіадних задач [4].

Розроблена система складається з двох частин: веб-сайту та аналізатора робіт. Функція веб-частини полягає у наданні користувачеві графічного інтерфейсу для виконання наступних завдань:

- створення, редагування та видалення груп;
- створення, редагування та видалення предметів;
- завантаження відомостей про роботу (практичне заняття, лабораторна робота, тощо);
- завантаження виконаних студентами робіт (програм);
- перегляд результатів виконання робіт (результати всієї групи у вигляді таблиці та індивідуальні результати кожного студента окремо);
- перегляд графіку успішності студента.

Друга частина – аналізатор, який виконує статичний аналіз, зборку та запуск завантажених робіт. Дана частина була розроблена таким чином, щоб полегшити майбутні доповнення, які дозволять аналіз різних мов програмування. На даний момент підтримуються мови програмування C та C++. Використання такого модулю може надати викладачам IT-спеціальностей можливість швидкої перевірки робіт студентів, з різних сторін:

– використання статичного аналізу коду дасть змогу оцінити стиль програмування, а також знайти потенційних помилок, які можуть виникнути під час виконання коду;

– можливість задати різні параметри запуску;

– можливість задати різних даних вводу (input).

Веб-частина система, як вже було сказано, надає змогу створити групи, завантажити роботи студентів, та побудувати графік успішності студентів на основі завантажених даних.

Для тестування роботи розробленої системи було завантажено даних I курсу спеціальностей 121 «Інженерія програмного забезпечення» та 122 «Комп’ютерні науки» Ужгородського національного університету (рис. 1). Було проведено аналіз робіт студентів та були побудовані графіки успішності для кожного студента. Результати зображені на рисунках 2-3.

Групи

Додати

ID	Назва групи	Дії
1	КН-11 КН-11	Mappings Редагувати
2	КН-12 КН-12	Mappings Редагувати
3	ІПЗ-11 ІПЗ-11	Mappings Редагувати
4	ІПЗ-12 ІПЗ-12	Mappings Редагувати

Рис. 1. Список створених груп

Як видно на рис. 1., у системі було створено 4 групи– перша і друга група I курсу спеціальностей 121 «Інженерія програмного забезпечення» (ІПЗ-11 та ІПЗ-12) та 122 «Комп’ютерні науки» (КН-11 та КН-12).

Графік успішності студента Калинич Ю.І.

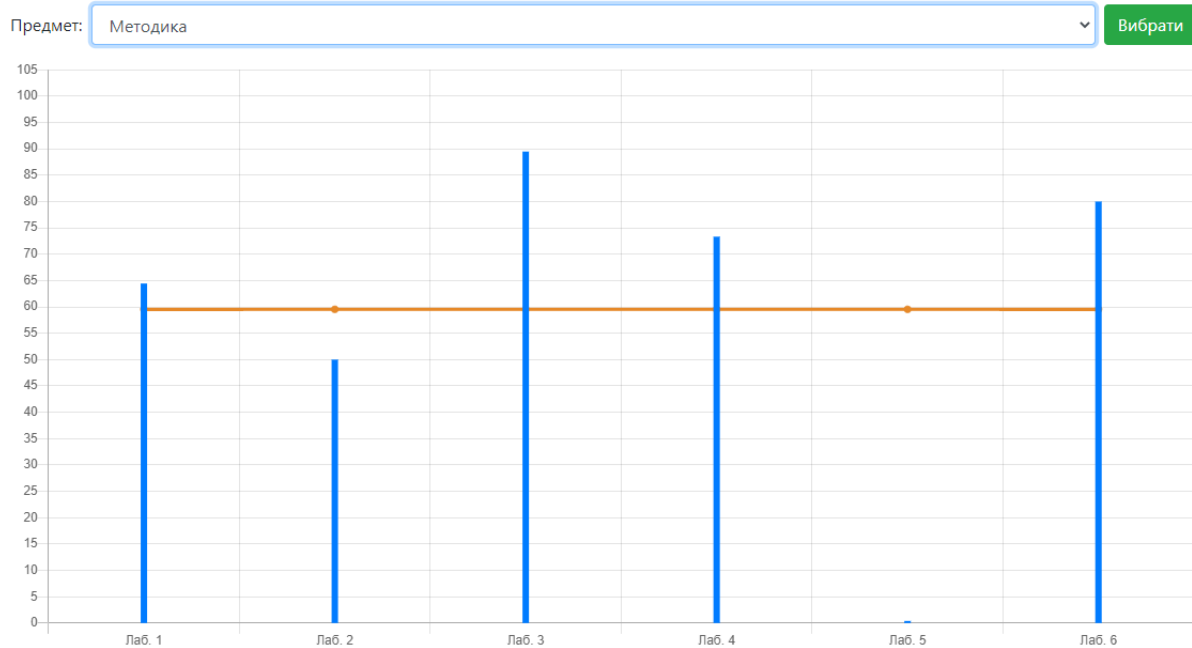

Рис. 2. Графік успішності студента

Результати аналізу #31

Назва файлу main.cpp
Розмір 401 Б
SHA256 66cf127a01737dd4e08e6f3a32c713b278aac5a5ccfc54215d896e9fdd80c52b
Дата початку аналізу 06.12.2020. 17:49:14
Дата закінчення аналізу 06.12.2020. 17:49:14
Тривалість (с) 0

Параметри запуску
(не задано)

Ввід
3
7

Вивід
Enter two integers: 10

Статичний аналіз коду

Severity	Message	File
style	Unused variable: x	main.cpp:6
information	Cppcheck cannot find all the include files (use --check-config for details)	-

Рис. 3. Результати аналізу коду

На рисунку 3 показано роботу аналізатора. Робота студента полягала у створенні програми для зчитуванні 2 чисел, та виведення їх суми. Як можна

побачити, програма успішно виконала свою роботу (вивела результат 10), але в кодї програмї було знайдено незадіяну змінну — x.

Отже, після аналізу вже існуючих сервісів було створено та введено в експлуатацію інформаційну систему для оцінки ефективності використання дистанційного навчання. Було проведено апробацію системи з використанням реальних даних, яка доказала, що така система має право на існування. В планах розвитку системи є додання інтерфейсу на інших мовах [5], розширення списку підтримуваних мов програмування, а також додання більш детальної статистики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вапнічний С.Д., Путканадзе Х., Міца О.В., Горошко Ю.В. Організація та аналіз експерименту щодо дистанційного навчання основ програмування учнів віддалених районів. Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Кременчук, 13 березня 2020 р., с. 283-289.

2. Covid-19 та дистанційне навчання у закладах вищої освіти: аналітичний огляд наукових публікацій з міжнародних видань [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nubip.edu.ua/en/node/82523>

3. Mitsa, Oleksandr, Horoshko, Yurii, Vapnichnyi, Serhii, Reduction of programs execution time for tasks related to sequences or matrices. EDP Sciences. In SHS Web of Conferences, 2020. Vol. 75. p. 04019.

4. Horoshko, Yurii V., Oleksandr V. Mitsa, and Valentyn I. Melnyk. "Методичні підходи до розв'язування олімпіадних задач з інформатики." Information Technologies and Learning Tools 71.3 (2019): 40-52.

5. Міца О., Оришич С., Горошко Ю., Вапнічний С., Боркач Н. Про один з транскордонних механізмів ефективного розвитку інформаційного суспільства в Україні // Science and Education a New Dimension Natural and Technical Sciences. 2019. С. 47-51.

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ СМАКІВ
УЧНІВ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ**

Вересоцька Наталія Іванівна

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри теорії і методики технологічної освіти

та комп'ютерної графіки

Раку Наталія

Студентка групи ТН-1пм

Анотація: У статті розглядаються теоретичні основи формування естетичних смаків учнів на уроках трудового навчання (художня різьба по дереву). Аналізуються різні аспекти тлумачень змісту категорії «естетичний смак», «естетичне виховання» висвітлюється сутнісний зміст формування естетичного смаку на уроках трудового навчання. Розкрито позитивні аспекти використання методики різьблення по дереву у навчально-виховному процесі.

Ключові слова: смак, естетичний смак, художня різьба по дереву, трудове навчання, навчально-виховний процес.

Прагнення до прекрасного в природі, в людських стосунках, у побуті, розуміння краси творчої праці – природна властивість людини. Прекрасне не лише приносить насолоду, радує, захоплює, а й надихає її на високі почуття й думки, на великі справи та подвиги. Чудовий світ звуків і кольорів, чарівність літератури, мальовничість природи, краса вчинків та людських справ відкриваються тому, хто має допитливий розум і загострені почуття, хто багато читає, спостерігає, думає, переживає [8]. Багатство, колоритність, високий рівень розвитку української традиційної культури та народного мистецтва є

справді вражаючими. І одним з найбільш цікавих видів, що з прадавніх часів живе й розвивається на основі спадковості традицій як колективна художня діяльність, є народне декоративно-прикладне мистецтво. Воно щонайповніше поєднує здобутки традиційної матеріальної та духовної культури народу, торкаючись також і сфери знань, естетичних поглядів, смаків, етичних переконань, звичаєво-обрядових аспектів тощо [2].

Поняття «смак» є досить суперечливим і філософи-дослідники, не дають йому достатньо чіткого визначення. Наприклад, Кант вважав, що «смак» – це «здатність судити про красу». У дослідженнях сучасних учених «художньо-естетичний смак» зазвичай розглядають як здатність людини до естетичної оцінки явищ дійсності та мистецтва [3]. У науці утвердилася думка, що естетичний смак – це здатність людини розуміти й оцінювати особливості предметів і явищ природи та суспільного життя з точки зору їх естетичної і гуманістичної доцільності, що виступає, з одного боку, засобом регулювання естетичної діяльності людини, а з іншого – засобом пізнання прекрасного.

У цьому контексті важливого значення набуває формування естетичних смаків учнів у процесі навчання і виховання, організованої творчої художньо-трудової діяльності. Смак не тільки віддзеркалює сучасні тенденції та норми естетичного, а й передусім закладає засади цивілізаційного ставлення особистості до навколишнього глобалізованого світу [7]. Навчаючись робити речі не просто корисні, але й красиві, школярі глибоко осягають значення естетичного начала в житті людини. Важливо, щоб ті види праці, які доступні і необхідні дітям – прості роботи з шиття, столярства, будь-якого виконавства поєднувалися з художньою творчістю і давали можливість проявитися дитячому смаку в посильній творчості [1]. Спочатку навчання художньому різьбленню та інкрустації здійснювалося через організацію гурткової роботи, але гуртки не могли охопити всіх бажаючих навчатися. Звідси – перехід до занять художньою обробкою дерева на уроках трудового навчання. В основі цих занять лежить шкільна програма трудового навчання з заміною частини

розділів матеріалом різьблення та інкрустації, який узгоджується з загальними питаннями механізації і технології обробки дерева [1].

Змінена в такому напрямку програма рекомендує проводити заняття в кожному класі, послідовно вивчаючи з учнями основні орнаментальні мотиви різьблення та інкрустації, прямуючи від простих до більш складних на так званих тренажних дощечках. Лише після засвоєння таким способом найнеобхідніших традиційних мотивів можна розпочинати роботу виготовлення конкретних виробів, оздоблюючи їх спочатку різьбленням, а потім – інкрустацією (8 клас) [1].

Таким чином, орнамент вивчають впродовж тривалого часу поза зв'язком з виробом, що, звичайно, не може забезпечити розвитку в учнів розуміння одного з найважливіших принципів декоративно-прикладного мистецтва – залежності орнаментального вирішення від утилітарного призначення, форми і матеріалу предмета. Окрім того, пасивне вивчення орнаменту на тренажних дощечках, побудоване на його копіюванні, не сприяє розвитку в учнів якостей творчої особистості, робить процес навчання недостатньо ефективним.

У практиці не використовуються такі важливі засоби навчання, як ознайомлення з кращими зразками народної творчості, зустрічі з народними майстрами, що є наслідком прийнятої в школі спрямованості на переважно ремісничий характер навчання художньої обробки деревини [4]. Необхідною умовою розвитку дитячої декоративної творчості є створення учнями в процесі навчання художньої обробки деревини (різьблення, інкрустації) цілісних виробів ужиткового характеру.

Для цього потрібно [4; 5]:

1. Обґрунтувати принципи відбору і методику використання в навчанні зразків-виробів народних майстрів.

2. Виявити можливості і значення "доповнень" (самостійного варіювання) різьблених і інкрустованих мотивів у процесі формування технічних умінь і навичок з метою розвитку творчої уяви учнів.

3. Перевірити можливість активізації навчального процесу внаслідок самостійного створення учнями кожної вікової групи конкретного різьбленого чи інкрустованого виробу.

4. Визначити доцільну послідовність навчального матеріалу від простого до складного і виявити можливості учнів в умінні гармонійно поєднувати завдання конструктивного і декоративного вирішення предмета.

Необхідно наголосити, що важливим компонентом процесу формування естетичного ставлення виступає естетична діяльність, оскільки вона пов'язана з викликанням естетичних почуттів, переживань при спогляданні певного об'єкта, з вихованням естетично-ціннісного ставлення до навколишнього світу, з винесенням суджень і оцінок, з культивування смаків, з творенням певних ідеалів. Адже саме в ній переплітається усвідомлений і неусвідомлений характер завдяки традиціям народу і процесу навчання [8]. Для повнішого розуміння окресленої проблеми варто згадати, що естетична діяльність виконує такі основні функції, як: комунікативну, коли мистецький твір виступає засобом спілкування між окремими людьми або цілими народами, а окремі види мистецтва, зокрема, живопис, скульптура, музика, не вимагають знання мов у процесі спілкування; пізнавальну, коли знайомство з твором мистецтва розширює поінформованість людини та поглиблює рівень її освіченості про життя, побут, одяг, естетичні смаки та ідеали різних часів і культур, задовольняє людську потребу в пізнанні навколишнього середовища; практично-творчу, коли мистецтво є тією силою, що надихає, спонукає до практичних дій, стає поштовхом до творчості «за законами краси» [7].

Формування естетичних смаків школярів на уроках трудового навчання має специфічні особливості, які визначаються змістом та умовами їхньої навчальної діяльності. На уроках трудового навчання, на відміну від уроків мови і літератури, образотворчого мистецтва та багатьох інших навчальних предметів, де в учнів формуються уявлення про такі естетичні категорії, як прекрасне і потворне, величне і низьке, трагічне і комічне та багато інших, виникає можливість розкрити і показати їм взаємовідношення між

виробництвом, технікою і мистецтвом. І це цілком закономірно, адже сприйняття і розуміння людиною прекрасного виникло, головним чином, у процесі трудової діяльності. У праці людина діставала задоволення від успішних творчих, фізичних і розумових зусиль, від корисності вдосконалення особисто виготовлених предметів, перетворення докільця [1]. Отже, формування естетичного смаку учнів на уроках трудового навчання повинно займати одне із ключових місць в структурі діяльності шкіл.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білевич І.К. Прилучення студентів до національної культури у процесі різьблення деревини. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2001. № 4. С. 8-12.
2. Блахут А. Роль естетического воспитания в развитии творческих способностей личности. Автореф. дис. ... канд. филос. наук. К., 1984. 21 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
4. Горленко В.Ф. Ремесла і промисли українців. *Радянська школа* 1990. № 7. 123 с.
5. Данькович І. Трудове навчання як засіб формування естетичного смаку. *Трудова підготовка*. 2004. № 2. С. 11-13.
6. Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІст.) // Інформаційний збірник мін. освіти України. 1993. № 24.
7. Естетика : навчальний посібник / за ред. В. О. Лозовий. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 208 с.
8. Новек Л.О. Естетичне виховання в сучасній школі України. *Рад. школа*. 1991. № 5. С. 89-93.

**ГОЛОВНИЙ ГЕРОЙ ЯК ЗАСІБ СТОРІТЕЛІНГУ
В СОЦІАЛЬНІЙ ЖУРНАЛІСТИЦІ**

Воропай Світлана Валеріївна

к. ф. н., доцент

Крикуненко Марія Володимирівна

Студентка

Сумський державний університет

м. Суми, Україна

Анотація: у роботі досліджується використання головного героя як засобу сторітелінгу в соціальній журналістиці. Обґрунтовуються причини дієвості цього засобу та аналізуються особливості головних героїв на прикладі журналістського матеріалу.

Ключові слова: соціальна журналістика, сторітелінг, засоби сторітелінгу, головний герой, комунікативна технологія.

Актуальність дослідження зумовлена важливістю вивчення засобів сторітелінгу в соціальній журналістиці в реаліях сучасного людиноцентризму. Засоби сторітелінгу на сьогодні досліджували такі вчені як Ш. Балакришнан, А. Градюшко, І. Делгадилло, Д. Дитрих, Д. Камп, Д. Креншоу, А. Скворцов, О. Тодорова, Д. Варакін, І. Побідаш, О. Харитоненко, Я. Яненко. та інші. Водночас малодослідженим сьогодні залишається головний герой як засіб сторітелінгу, який активно застосовується в соціальній журналістиці. Саме тому ця тема є актуальною.

Мета дослідження – виявити особливості головних героїв в соціальній журналістиці на прикладі журналістського матеріалу.

За матеріальну базу був взятий матеріал із видання The Village “Я чотири роки був безпритульним”, від 13 лютого 2020 р., автор – Софія Пилипюк

Об’єкт: вищезазначений матеріал.

Предмет: головний герой як засіб сторітелінгу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що була зроблена спроба схарактеризувати головного героя як засіб сторітелінгу в матеріалі соціальної журналістики. Під час роботи використовувалися такі *методи дослідження*, як контент-аналіз, аналіз, синтез.

Журналістика є невіддільною частиною суспільства. Вона виконує безліч функцій, серед яких зокрема можна виокремити висвітлення соціальних проблем. У сучасному науковому дискурсі навіть почав використовуватися окремий термін на позначення власне соціальної функції та мети – “соціальна журналістика”. Єдиної думки щодо визначення “соціальна журналістика” сьогодні не існує. Одні науковці стверджують, що соціальна журналістика – це окремий вид журналістики. Про це, наприклад, говорить Н. Вихристюк, який зазначає, що соціальна журналістика – “вид журналістики, об’єктом якого виступають конкретні люди, їх групи і суспільство в цілому, а також їх взаємодія” [1].

Інші доводять, що соціальна журналістика – це традиційна журналістика, оскільки завдання і першої, і другої збігаються й спрямовані на суспільство. До прикладу І. Дзялошинський говорить, що “не існує журналістики соціальної і несоціальної, оскільки вся журналістика соціальна, якщо допомагає людям приймати компетентні рішення на основі достовірної та оперативної інформації” [2]. На нашу думку, слід виокремлювати соціальну журналістику від традиційної. Перш за все, тому що соціальна журналістика ставить за мету не лише інформування реципієнта, а й актуалізацію у суспільстві “прийняття рішень та участі у розв’язанні соціальних проблем” [3]. По-друге, реципієнт у соціальній журналістиці на противагу традиційній журналістиці виконує

активну, на думку К. Шендеровського, функцію, яка передбачає залучення до розв'язання соціальних проблем [3].

Саме ці відмінності соціальної журналістики вимагають інших засобів подачі інформації, орієнтованих на кожного з читачів задля досягнення мети. Цими засобами сьогодні зокрема оперує сторітелінг.

Як слушно зазначає О. Харитоненко, у журналістському контексті сторітелінг (з англ. – storytelling, розповідь історії) – це “будь-який журналістський матеріал, у якому велика увага приділена структурі оповіді, або це сама наративна стратегія, структура оповіді, здатність правильно і захоплююче розповісти про щось” [4]. Також це сторітелінг можна розглядати як комунікаційну технологію, яку використовують сьогодні сучасні ЗМІ задля впливу на аудиторію [5].

До засобів сторітелінгу дослідники відносять: головний задум, який виступає ідейною складовою усього твору; сюжет, що допомагає реалізувати задум засобами драматургії; головний герой, який персоніфікує у собі соціальну проблему, проходить через особистісні зміни та намагається досягти мети; ворог або антагоніст, що стає на заваді досягнення цієї мети. Марк Лівін, додає, що існує ще один засіб сторітелінгу – наділення історії однією з трьох цінностей: інформації, емоційної, естетичної [6]. Головний герой, через якого автор розповідає про соціальну проблему, виступає важливою складовою журналістського матеріалу.

Саме головний герой встановлює міцний емоційний зв'язок через асоціативність та схожість з реципієнтом, що в результаті сприяє реалізації мети соціальної журналістики.

Важливою складовою головного героя є його візуалізація в журналістському матеріалі, що допомагає створити первинний зоровий зв'язок з глядачем задля затримання уваги.

Перед початком історії необхідно також знати передісторію героя, аби розуміти його мотиви та персональні особливості світосприйняття. Крім того, як вже зазначалося, має існувати емоційна або будь-яка інша схожість, яка б

дала можливість глядачеві асоціювати себе з головним героєм та відчувати на собі зміни, результати, загрози в його історії. Аби герой був реальною людиною, а не супергероєм, йому потрібно мати якусь моральну ваду, від якої він страждає. Не дивлячись на ваду, він намагається чогось досягти, тобто має певну ціль. Під кінець історії головний герой має змінитися, тобто винести певні висновки, послабити рівень впливу вади та іноді позбутися ворога.

За аналіз головного героя як засобу сторітелінгу у соціальній журналістиці був взятий матеріал видання The Village “Я чотири роки був безпритульним” від 13 лютого 2020 р.

1. Візуальна складова. Біля заголовка одразу, а також протягом всієї історії, розміщуються фотографії головного героя, Євгена Щербини. Таким чином вдається зробити історію більш конкретизованою, адже читачу не потрібно уявляти героя. Крім цього, фотографії роблять історію реалістичною. Це своєю чергою викликає різноманітні персональні відчуття у реципієнта, які затримують його увагу.

2. Передісторія. Після вступу автор розповідає, що Євген Щербина народився і виріс у Херсоні. За освітою він лінгвіст, який після закінчення університету, працював перекладачем, помічником продюсера та продакшн-координатором у Казахстані. Ця інформація важлива для контексту історії, оскільки напряму впливає на мотиви, думки та дії головного героя. Наприклад, у тексті матеріалу згадується: “Я ж помічник продюсера, звик вирішувати проблеми, які вирішити на перший погляд неможливо Біля хрущовок є такі будиночки для двірників, де вони тримають інвентар. Я запропонував двірникові, що допомагатиму прибирати його ділянки, а він натомість дозволить мені там жити” [7].

3. Схожість. Як вже зазначалося, візуальна складова створює відчуття схожості між головним героєм і читачем. Головний герой матеріалу – реальна людина зі своєю історією та “бекграундом”, а не просто “безхатько”. Це наближає читача до головного героя, а тому викликає співчуття. Не варто

забувати, що кожна людина може знайти власну схожість, як емоційну, зовнішню, територіальну тощо.

4. Вада. Євген Щербина у матеріалі наділений вадою, яка позначається не лише по відношенню до себе, а й до оточенням. Після сварки з дівчиною, він пішов жити на вулицю. Йому здавалося, що він нікому не потрібен, але при цьому гордовито ні до кого не звертався по допомогу. У цьому й проявляється вада героя, оскільки без впевненості у подібному навряд чи йому б довелося жити на вулиці. Цей особистий моральний недолік, повертаючись до вищесказаного, знов-таки робить історію реалістичною, привертаючи увагу читача та викликаючи співпереживання.

5. Ціль. У якій би ситуації Євген Щербина не був, він хотів повернутися додому: “Були моменти, коли хотів повернутися до попереднього життя”. Це було його ціллю, яку він під час життя на вулиці не завжди усвідомлював.

6. Результат. Під кінець історії герой змінився. Він отримав нове розуміння себе і своїх недоліків: “Я впевнився в тому, що краще попросити [про допомогу], нехай навіть корона впаде і розіб’ється”. А також зробив певні висновки: “З будь-якої ями можна вилізти, якщо ти цього хочеш” [7].

Висновки: Через історію Євгена Щербини The Village торкнулися важливої соціальної теми – життя безхатніх людей. Головний герой, як засіб сторітелінгу, через персоніфікацію проблеми допоміг не лише привернути увагу, а й зруйнувати стереотипне уявлення про безхатніх, як тільки про “алкоголіків” та тих, хто опинився на соціальному дні через свій спосіб життя та хибні звички. Образ головного героя дає читачеві розуміння, що серед безхатків багато тих, хто має освіту, професію, досвід роботи. Однак, у кожного своя історія, свій конфлікт, і роль соціальної журналістики допомогти його вирішити.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Вихристюк Н. Соціальна журналістика як галузь суспільної діяльності: вплив та взаємодія з соціумом. *Магістерський науковий вісник*. 2018. № 31. С. 23–24.
2. Дзялошинский И. М. Какая журналистика может считаться социальной? В кн.: *НКО и СМИ: мостик через пропасть*. Москва, 2002. URL : <http://dzyalosh.ru>.
3. Шендеровський К. С. та ін. *Медіакомунікації та соціальні проблеми*: збірка навчально-методичних матеріалів і наукових статей в трьох частинах. Частина перша / Упор., ред. К. С. Шендеровського. Київ, 2012. 288 с.
4. Харитоненко, О. І. Сторітелінг як жанр, наратив і засіб архітекτονіки в журналістиці : зміст, різновиди, сучасні інтерпретації. *Сучасний мас-медійний простір : реалії та перспективи розвитку* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 жовтня 2018 р.) / [наук. ред. В. М. Каленич]. Вінниця, 2018. С. 243–249.
5. Яненко Я. В. Сторителлинг как коммуникационная технология. *Журналістыка-2017: стан, праблемы і перспектывы* : матеріялы 19-й Міжнар. навук.-практ. канф., 16–17 ліст. 2017 г., Мінск / БДУ, Інстытут журналістыкі; рэдкал. : С. В. Дубовік (адк. рэд.) [і інш.]. Вып. 19. Мінск : БДУ, 2017. С. 167–170.
6. Марк Л. Сторітелінг для очей, вух і серця. Київ : Наш Формат, 2020. 184 с.
7. Пилипюк С. Я чотири роки був безпритульним. *The Village*. Київ, 2020. 13 лютого. URL : <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-experience/294259-ya-chotiri-roki-buv-bezpritulnim>

ПРИТЧА ЯК ОСНОВА АНТИУТОПІЧНОГО СВІТУ В РОМАНАХ В. ГОЛДІНГА.

Войтенко Леся Іванівна

д. філ. н., доцент

Одеський національний університет

ім. І.І.Мечникова

Вступ. В англійській прозі у 50–60-ті роки ХХ століття до жанрового різновиду роману вдавалися А. Мердок, Дж. Фаулз та В. Голдінг. З одного боку, В. Голдінг надав англійському роману філософського змісту та особливої форми – стриманої, виваженої, зі своєрідною авторською стилістикою, з іншого, – з його іменем пов'язаний розвиток жанру антиутопії в англійській літературі. С. Шишкіна зазначає, в своїй творчості Голдінг полемізує з утопічною ідеєю, яка виникає на всіх етапах розвитку цивілізації, звертаючись при цьому до постулатів вчення екзистенціальної філософії.

Мета роботи полягає у виявленні притчових ознак в у творчості Голдінга, які проявляються в тому, що світ його романів – малонаселений, а кількість жителів обмежена. Як правило, простір, в якому діють герої, – замкнутий. Просторова замкнутість твору дає автору ряд серйозних переваг: по-перше, відкривається простір для моделювання різного роду екстремальних ситуацій, а по-друге, усуваються зовнішні «перешкоди» і забезпечується відносна чистота досвіду.

Матеріали і методи дослідження. Підтвердженням цього можуть слугувати твори письменника: «Володар мух» (1954), «Спадкоємці» (1955), «Злодюжка Мартін» (1956).

Характерною рисою екзистенціалізму є антропоцентризм, що водночас є особливою рисою жанру антиутопії. З точки зору екзистенціалістів існування завжди є індивідуальним і неповторним, а людина покинута в ірраціональний, що вийшов з-під її контролю, потік подій, в результаті чого вона веде

несправжнє, відчужене існування, сенс якого усвідомлюється лише в «межовій ситуації». Екзистенціалісти звертаються до ірраціональної природи людини, до її внутрішнього світу, переживань і турбот. У центрі філософії існування завжди знаходиться самотня особистість, вміщена в духовний вакуум і протистоїть перед усією абсурдністю і непізнаваністю навколишнього світу.

А. Чамєєв вказує на те, що Голдінг зосереджений на вивченні не тільки злободенних політичних і соціальних проблем, а й вічних питань існування, тобто тих, які в своїй основі залишаються незмінними протягом всієї історії людства. Письменник аналізує природу людини, її внутрішню сутність, розкриває вічний внутрішній конфлікт людини. Він також відкидає оптимізм просвітителів, які вірили в розум, в науковий прогрес людства і доброту людської природи.

Виходячи з цих уявлень письменника, багато дослідників звинувачували Голдінга в песимізмі і ненависті до людини. Однак сам він відкидав ці звинувачення, вважаючи, що його романи покликані попередити людство про існуючу небезпеку. Відтак можна зробити висновок, що в творчості письменника домінує жанр антиутопії, адже романи носять прогностично-застережливий характер, відрізняються антропоцентризмом та просторовою замкнутістю. Світогляд В. Голдінга, який наповнений антиутопічними мотивами, змушує задуматися над проблемами буття, а створена ним система персонажів відображає зміни в менталітеті особистості ХХ століття.

Результати обговорення. Поряд із вищесказаним, навряд чи знайдеться хтось інший із сучасних письменників, хто б настільки ґрунтовно в своїх мистецьких шуканнях був би пов'язаний із притчею так, як Вільям Голдінг.

У сучасному літературознавстві під притчею розуміють повчальну розповідь з історії чи навколишнього життя, мета якої викласти духовні чи моральні істини. Притчево-алегоричній манері Голдінг залишається вірним протягом усього творчого життя, написавши на рубежі 60-70-х параболічну алегорію «Бог-Скорпіон» (1971) і наповнивши цю форму новим соціально-філософським змістом в романах «Ритуали плавання»(1980), «Тісне сусідство»

(1987) і «Пожежа внизу» (1989), які були видані в 1991 році як єдиний цикл під назвою «На краю світу: морська трилогія».

Світ в притчах Голдінга постає похмурим, дисгармонійним, в якому майже немає місця для щастя, любові, простим людським радощам. На думку критиків, значну частину романів-притч Голдінга об'єднує специфічна функція простору, який завжди протистоїть герою. Більш того, в художньому світі Голдінга простір є ворожим людині не з самого спочатку, не в силу характерних йому якостей, а з вини самої людини.

Сам письменник зізнавався: «Бути автором притч - невдячне завдання... По самій природі свого ремесла творець притч, хоче дати моральний урок, люди не люблять моральних уроків». «Моральні уроки», «шокова терапія», до якої Голдінг нерідко вдається, покликані потривожити читача, вивести його з рівноваги, спонукати до сумніву в затверджених істинах, звичних постулатах, попередити сучасників і нащадків про небезпеку.

Складна метафорична основа творів Голдінга допускає можливість їх різного тлумачення. Його притчі, як правило, не пропонують готових рішень, не дають остаточних відповідей на поставлені в них питання. В одних вони можуть викликати сумніви, в інших – прямі заперечення, але нікого, здається, не залишать байдужими. Кожна з них несе в собі потужний інтелектуальний і моральний заряд, будить уяву, змушує ще і ще раз замислитися над вічними питаннями буття, совісті та самопізнання.

«Володар мух» (Lord of the Flies) – роман В. Голдінга, котрий побачив світ у 1954 році. Твір відрізняє особлива увага до внутрішнього світу людини в контексті кризи цивілізації; до ситуації, що склалася в умовах знецінення моральних принципів. Роман наочно демонструє соціально-етичні та політичні форми прояву антиутопічного конфлікту. На думку письменника, початкова дисгармонія людської природи, трагічно посилена розвитком цивілізації, породжує такі явища як агресію, тоталітаризм. Як наслідок, в його творах протиставлені два світи – тоталітарний і природний. Вільний світ поступово звужується, а тоталітарний – поглинає його в прогресії. В романі уявлення про

владу асоціюються з придушенням і знищенням інакодумців. Трагічна подвійність людської природи призводить до слабкості, приреченості, відсутності взаєморозуміння.

Антиутопічний роман «Володар мух» побудований за принципом введення читача в уявне суспільство, де йому пропонують особисто переконатися в тому, яке жахливе життя чекало б на нього, якщо б проекти утопістів були реалізовані на практиці.

«Володар мух» наочно демонструє соціально-етичні та політичні форми прояву антиутопічного конфлікту, де протиставлені два світи – тоталітарний (Джек) і демократичний (Ральф). Тоталітарний режим, створений на острові, задля свого зміцнення вимагає морального поневолення особистості, людських жертв. Джек переконує: «*Bollocks to the rules! We're strong—we hunt! If there's a beast, we'll hunt it down! We'll close in and beat and beat and beat—!*». Відтак всі бояться того, хто погрожує вбити, тому вже дуже скоро прибічники Джека («tribe») починають називати його вождем («chief»). Його особистість зазнає деперсоналізації: «*The mask compelled them*». Очевидно, що то був вже не Джек, а людина, яка втратила здоровий глузд та моральні орієнтири. Таким чином, зображуючи негативні особистісні риси Джека, автор робить його образ типовим та подає зразок тоталітарного лідера.

На чолі демократії стоїть Ральф, якого підтримують лише Хрюша та Саймон. Якщо головна мета Джека – це залякування, то Ральф, навпаки, намагається всіх заспокоїти: «*We've got to talk about this fear and decide there's nothing in it. I'm frightened myself, sometimes; only that's nonsense!*». Отже, Ральф є уособленням демократичних свобод, досвіду людства, виробленого в ході розвитку цивілізації.

З метою зображення антиутопічного характеру твору, В. Голдінг використовує концепт «острова», тобто замкнутого простору, де можуть розглядатись витоки дитячої жорстокості. Наявність просторової замкнутості, відсутність впливу зовнішніх обставин дає ряд переваг: острів виконує функцію великого ігрового майданчику, де суддею виступає сам Володар мух: «*We are*

going to have fun on this island. Understand? We are going to have fun on this island!». Дітям хочеться грати, скинути з себе ланцюги цивілізації, виховання, яке їм нав'язують батьки, і просто повеселитися. Антигерой Джек пропонує їм це під девізом: «Ми будемо грати». З іншого боку, Ральф усвідомлює, що гра не допоможе їм вижити та врятуватись, тому пропонує встановити правила, розподілити обов'язки, керуючись девізом: «Ми будемо працювати». Очевидно, що більшість дітей вирішила приєднатись до Джека.

Отже, Голдінг доводить, що протистояння природного, інстинктивного та набутого естетичного досвіду вступає в душевний конфлікт особистості, а вибір здійснює сама людина на користь добра чи зла. У світовій літературі ХХ – поч. ХХІ ст. притчеві ознаки актуалізуються, оскільки все наполегливішими стають пошуки нового філософського та морального підґрунтя для буття людини в новому часі, в іншому природному, суспільно-історичному, культурно-цивілізаційному просторі. Творчість В. Голдінга формувалась під впливами його середовищ, подій війни, життєвого досвіду, ментальних особливостей нації, яку він репрезентують (англійська філософія «здорового глузду», екзистенціально-межове мислення, релігійний екзистенціалізм). Саме ці позапоетичні чинники допомагають зрозуміти притчовий характер його творів.

Варто заужити на те, що для притчі головне не змалювання, а вираження смислу, тому всім змістом роману письменник намагався висловити актуальну й сьогодні думку про те, що найбільшою загрозою людству є воно саме, ті цивілізаційні реалії й суспільні відносини, які є продуктом його життєдіяльності. С. Павличко зазначає, що у «Володарі мух» В. Голдінг моделює ситуацію, за якої острівна мікроцивілізація рухається в регресивному напрямі, більше того, письменник переконаний в об'єктивності такого руху. Роман Голдінга у метафоричний спосіб підриває саму ідею здорового глузду, а також раціоналізм як політичну теорію, не здатну захистити людей від звірства». Так, острів, на якому виявляються в результаті авіаційної катастрофи герої «Володаря мух», нагадує Едем і нічим не загрожує «новим Робінзонам»: *«Here the beach was interrupted abruptly by the square motif of the landscape; a*

great platform of pink granite thrust up uncompromisingly through forest and terrace and sand and lagoon to make a raised jetty four feet high. The top of this was covered with a thin layer of soil and coarse grass and shaded with young palm trees. The palms that still stood made a green roof, covered on the underside with a quivering tangle of reflections from the lagoon. It was clear to the bottom and bright with the efflorescence of tropical weed and coral» . Незважаючи на це, саме їхніми зусиллями райський куточок перетворюється на справжнє пекло.

На думку англійського письменника, зло сидить всередині кожної особистості як частина її самої, її мікрокосму і штовхає на страшні, іноді абсурдні вчинки. За В. Голдінгом, людське зло є природним, воно пояснюється роз'єднаністю основних іпостасей людини: тваринного начала, раціоналізму, ірраціоналізму та моралі. Письменник бере їх конфліктність за основу архітекτονіки внутрішнього світу своїх алегоричних персонажів. Твори В. Голдінга спираються на категорію «колективного» або «суспільного зла», що здатне поширюватися через колективне підсвідоме.

Висновки. Отже, мета літературного експерименту Голдінга полягала в тому, щоб перевірити, наскільки вільна від зла душа цивілізованого індивіда. Хлопчики, опинившись на острові не можуть скористатись своїм щастям: теплим, сприятливим кліматом, прісною водою, фруктами, повною відсутністю дорослих, віддаленістю військових дій, адже форма їхнього життя виявляється непридатною для зведення нової громадської будівлі.

УДК 370 (477)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «УКРАЇНОЗНАВСТВО» В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Газізова Олена Олександрівна

к.і.н.

Науково-дослідний інституту українознавства

м. Київ, Україна

Анотація: у дослідженні актуалізується увага на сучасних методологічних практиках до викладання курсу «Українознавство» в закладах освіти України та за кордоном, а також залучення молоді до науково-пошукових українознавчих досліджень як важливого чинника реалізації компетентнісного підходу в умовах реалізації концепції Нової української школи.

Ключові слова: українознавство, освіта, національна ідентичність, духовні цінності, українство, культуротворення.

Для забезпечення сталого розвитку держави одним із головних завдань освітньої політики має стати формування в учнів та молоді національних суспільно-державних цінностей як ідейного підґрунтя української ідентичності. Ціннісний потенціал освіти відображено в нових законодавчих документах. Зокрема, пріоритети виховного процесу в освітньому просторі України визначено у «Стратегії національно-патріотичного виховання», затвердженій Указом Президента України від 18 травня 2019 р. № 286/2019, в основу якої покладено ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму та утвердження національних цінностей. Основними складовими національно-патріотичного виховання є: громадсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне виховання [7].

У новому Законі України від 16 січня 2020 р. № 463-IX «Про повну загальну середню освіту» звертається увага, що виховний процес є невід’ємною складовою освітнього процесу в закладах освіти і має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, культурних цінностях українського народу, цінностях громадянського (вільного демократичного) суспільства, принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини і громадянина [1].

У Концепції державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 р. (розпорядження КМУ від 14 грудня 2016 р. № 988-р) визначено головну мету Нової української школи – виховання інноватора та громадянина, здатного на основі самостійного аналізу найрізноманітнішої інформації ухвалювати відповідальні рішення, дотримуючись прав людини та захищаючи інтереси особистості, громади, суспільства й держави [5].

У сучасній системі освіти українознавство постає як інтегрований самостійний освітній предмет, що теоретично інтерпретує ідею українськості в різних галузях наукових знань й у різних навчальних дисциплінах – історії, літературі, етнопсихології, мові, географії тощо, та освітній напрям, який покликаний відповідати на сьогоденні гуманітарні та соціокультурні виклики, помножуючи науковий арсенал україноцентричних знань. Українознавство в науковому дискурсі виступає як система наукового знання про Україну, українців, українськість, що розглядаються через практичний досвід культуротворення і спільнотного єднання [8, с. 21]. Завданням українознавства є не тільки відродження пам’яті історії, а й створення на ґрунті уроків минулого передумов для осмислення проблем сучасності та визначення перспектив і шляхів досягнення мети у майбутньому [2, с. 20].

Філософсько-методологічним засадам українознавства присвячені праці П.Кононенка, Т.Кононенка, Л.Токаря, Я.Калакури, А.Ціпка, П.Гай-Нижника, С.Наливайка, О.Хоменка, С.Бойко та ін., методичні аспекти українознавства як навчальної дисципліни розглядаються в працях А.Богущ, Л.Касян, Т.Усатенко, Л.Мартинець та ін. Завданням реформованої системи освіти є формування

особистості, яка здатна навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі тощо.

При цьому комплекс знань про Україну, українців, українську культуру і мистецтво, природу і здоров'язбережувальні практики, особливості комунікування подається через такі напрямні: україноцентризм, людиноцентризм, державоцентризм. Міжпредметні зв'язки розкриваються через такі змістові лінії: родинна педагогіка, культурна самосвідомість, громадянська відповідальність, життєві цінності, моральні та поведінкові етичні ознаки.

Таким чином, виходячи із ключових положень Нової української школи та сутнісного наповнення українознавчого дискурсу, ми можемо визначити такі основні завдання українознавства як окремої дисципліни та загального освітнього напрямку:

- через плекання національної ідентичності формувати в молодого покоління відчуття причетності до України та українського світу;
- осмислення українського простору в його соборницькій єдності та регіонально-етнографічному розмаїтті;
- формування в учнів наукової картини про український світ; українську людину, українську спільноту, українське культуротворення й державотворення, українську екосистему, екологічну грамотність, природу сучасних соціальних, економічних і політичних реалій в Україні тощо;
- формування в учнів вміння самостійно здобувати нові знання про український світ, досліджувати основні етногенетичні, культуротворчі, націєтворчі, державотворчі процеси, що пов'язані із самоствердженням і розвитком української нації та Української держави;
- окреслення історико-політичних та культурно-світоглядних аспектів української діаспори як репрезентанта української держави у світі.

Внесення оновленого курсу за вибором «Українознавство» до структури та змісту освіти України обумовлено тим, що українознавство відповідає

вимогам реформування змісту національної освіти. Якщо стратегічним завданням останнього є орієнтація на інтегративні курси, пошук нових підходів до виховання принципів, рис громадянина-гуманіста, до структурних знань як засобу цілісного розуміння та пізнання світу, то українознавство і є цілісною інтегративною системою принципів та знань, що формуються на стику гуманітарних і природничих наукових знань, філософських пошуків та досвіду повсякденності, прогнозу й планування майбутнього, образно-символічної системи, етики, естетики та культури народу. Важливою для НДІУ була розробка оновлених концепційних методологічних підходів до викладання українознавства. З цією метою у 2018 р. було проведено ряд методологічних семінарів, в яких активну участь взяли А.Ціпко, С.Наливайко, В.Дехтяр. У 2020 р. Міністерством освіти і науки України рекомендована навчальна програма для 5–11 класів закладів загальної середньої освіти «Українознавство» (автори-укладачі А. Ціпко, Т. Бойко, С. Бойко, О. Газізова), рекомендована (лист МОН України від 10.08.2020 № 1/11-5310) [9].

Українознавчі знання в курсі за вибором «Українознавство» систематизовано і розподілено з врахуванням вікових особливостей учнів та навчального матеріалу з різних предметів (українська мова та література, історія України, географія, біологія, музичне мистецтво та ін.), з яким учні знайомляться під час вивчення освітніх програм. Враховуючи, що в закладах освіти курс за вибором «Українознавство» найчастіше вивчається не наскрізно з 5 по 11 клас, а лише в окремих класах, авторським колективом було прийнято рішення про структурування курсу в кожному класі як окремого цілісного напрямку.

Пропонована навчальна програма курсу за вибором «Українознавство» структурована за такими напрямками:

- 5 клас – «Я і Україна»;
- 6 клас – «Український світ»;
- 7 клас – «Українське культуротворення»;
- 8 клас – «Українська спільнота»;

9 клас – «Українське державотворення»;

10 клас – «Українство в світі»;

11 клас – «Українське суспільство та держава: розмаїття виявів та взаємодії» [9, с. 100].

Всі теми уроків адаптовані до світосприйняття учнів, вони вчать любити і берегти національні цінності, виховують учнів на народній мудрості, родинних пріоритетах, відкривають значення ролі українців як

З метою формування в учнів цілісної картини світу під час опанування соціального досвіду в межах НУШ з'явився новий інтегрований курс «Я досліджую світ». Він об'єднує 3 галузі: природничу, громадянську та історичну, соціальну та здоров'язбережувальну. На нашу думку, задля забезпечення компетентнісного підходу в освіті та формування патріотичних якостей підростаючого покоління доцільно було б до інваріантної складової навчального плану ввести курс «Українознавство», що теоретично інтерпретує ідею українськості в різних сферах наукових знань й у різних навчальних дисциплінах – історії, літературі, етнопсихології, мові, географії тощо [9, с. 98]. На жаль, сьогодні «Українознавство» як курс за вибором вивчається лише в окремих закладах освіти і з кожним роком простежується тенденція до зменшення їх кількості.

З огляду на численність української діаспори, яка прагне зберегти своє коріння і допомогти Україні у відстоюванні її незалежності, ключовим завданням є підтримка українознавчих шкіл за кордоном. Погоджуємося з думкою Л.Сорочук, що основна увага має бути зосереджена на освіту, організацію навчання українською мовою, забезпечення підручниками й книгами, створення умов для повноцінного й гармонійного навчання й виховання дітей українських родин у зарубіжжі й подальшого навчання у вищих навчальних закладах як у країнах проживання, так і в Україні [6, с. 255].

У 2019 р. авторським колективом НДІУ у співпраці з МОН України була розроблена навчальна програма «Я і Україна» з курсу українознавства для суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя (Котусенко О. Ю,

Михайловська Н. А., Ціпка А. В., Бойко Т. І., Газізова О. О.; Краснодемська І. Й., Хоменко О. А., Бойко С.М.), розрахована на фахівців українських освітніх закладів за межами України, учителів суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя, а також батьків, які виховують своїх дітей на традиціях української національної культури [3].

Особливості укладання програми:

– універсальність, програма має бути адаптована для українських закладів освіти за кордоном різних типів: для суботніх і недільних шкіл, закордонних шкіл повного дня, в яких вивчається українознавство;

– інтегративний характер, курс українознавство може викладатися окремо поряд з українською мовою, літературою, історією тощо і як єдиний предмет, який має дати учням базові знання про український світ;

– різнорівневість: учні починають вивчати предмет з різним рівнем базових знань, володіння українською мовою, а також різним віком; врахування конкретних умов інтеграції українського освітнього дискурсу та освітнього простору країн перебування.

Програма з курсу українознавства містить 2 частини, які складаються з 10 модулів:

– 1-а частина розрахована на початковий рівень УМІ А1–А2 (В1) і вікову аудиторію 6 – 9 років;

– 2-а частина – Рівень володіння В1–В2 (С1) і вікову аудиторію 10–15 років.

Програму вибудовано на міждисциплінарних зв'язках, що складають систему інформаційного взаємообігу. Серед таких напрямних: наскрізний україноцентризм (україноспрямованість) у процесі здобування знань, український людиноцентризм (українська антропофільність), український державоцентризм (патріотизм).

Проте сьогодні фактично відсутні навчальні підручники та посібники для українознавчих шкіл за кордоном. Це є суттєвою проблемою для вчителів, які вимушені адаптувати малоприсадибні для закордоння підручники для закладів

освіти України. Через брак державної підтримки і забезпечення українського освітнього процесу за кордоном учительська спільнота намагається шляхом консолідації зусиль самостійно шукати шляхи виходу з цієї ситуації. Нещодавно українські вчителі в Нідерландах підготували серію українознавчих воркбуків «Глина» для дітей: «Мені це смакує» (2–4 роки), «Мені це личить» (4–6 років), «Козаки» (5–7 років), «Я творю місто» (7–9 років), «Мандри творчих українців: Венеція, Париж, Нью-Йорк» (10–13 років) [4].

Одним із чинників, які сприяють залученню учнівської молоді України та зарубіжжя до дослідницької діяльності у сфері українознавчої освіти і науки, глибшому розкриттю їхніх здібностей, формуванню національно свідомої особистості з активною життєвою позицією, стали конкурси з українознавства. За 13 років в освітньому проєкті, започаткованому Науково-дослідним інститутом українознавства у 2002 р., було представлено близько п'яти тисяч науково-пошукових учнівських досліджень.

У 2020 р. участь взяло 224 учасники з 22 областей України та з-за кордону.

Тематичний розподіл робіт:

- українська державність: минувшина і сучасність; боротьба за українську незалежність та соборність у ХХ–ХХІ ст., 27 робіт (12%);
- репрезентації національної пам'яті, 64 (28,57%): події, 3 (1,33%), постаті, 21 (9,38%), місця, 9(4 %), меморіальна героїка, 5 (2,23 %);
- українська культура: традиції, 12 (5,36%), інновації та креативні практики, 19 (8,5 %); українці в світовій культурі: особистості, 10 (4,5 %), церква, 10 (4,5 %);
- Україна та світове українство; українська діаспора: соціокультурний вимір, 7 (3 %);
- українська мова, 15 (6,7 %), література, 38 (17%), освіта, 7 (3 %) та наука, 3 (1,3 %) як чинники збереження української ідентичності;
- особливості екологічної культури населення України, 4 (1,8 %);

– інформаційна безпека в сучасному гуманітарному просторі України 4 (1,8 %).

Загалом необхідно відзначити дуже високий науковий рівень дослідницьких робіт учасників цього річного Конкурсу з українознавства, велику кількість оригінальних авторських проєктів, актуальну різнопланову тематику.

Окрему увагу зосередили на собі роботи наших зарубіжних учасників.

Дипломами I ступеня нагороджені:

– Вануріна Анастасія (8 клас). Історія та особливості формування української діаспори у Західній Європі, зокрема в Нідерландах. Українська школа «БАРВІНОК», м. Утрехт, Нідерланди (науковий керівник І. Перелі);

– Туман Анастасія (9 клас). Скарбниця придністровської літератури: життєвий і творчий доробок Миколи Федоровича Коритника. Муніципальний освітній заклад «Бендерська гімназія № 3 імені І. П. Котляревського» Придністровського регіону Республіки Молдова (науковий керівник М. Сирбу).

Дипломами II ступеня відзначені:

– Халус Анастасія (8 клас). Українська державність у ХХ–ХХІ ст.: боротьба за українську незалежність та міжнародне визнання. Українська недільна школа «Рідне слово», м. Дюссельдорф, Німеччина (науковий керівник Ю. Дунайчик);

– Чебан Софія, Чагін Данііл (10 клас). Збереження української ідентичності в країнах свого проживання. Рідна школа: від витоків до наших днів. Комунальна державна установа «Комплекс «Дитячий садок-школа-гімназія №47» м. Нур-Султан, Казахстан (науковий керівник Н. Глущенко);

– Тітова Оксана (11 клас). Школа-родина – центр української мови та культури за кордоном. Муніципальний освітній заклад «Бендерська гімназія № 3 імені І. П. Котляревського» Придністровського регіону Республіки Молдова (наукові керівники В. Боднар, О.Туман, Д. Діч).

Конкурс засвідчив, що молодь активна та зацікавлена у власному пошуку правдивості подій минулого, актуалізації соціокультурних та безпекових викликів сучасної України та окреслення перспектив майбутнього.

Таким чином, компетентнісний потенціал українознавства як окремої галузі знань, так і напрямного вектора сучасного освітнього дискурсу в рамках реалізації Концепції Нової української школи сприяє збереженню української національно-культурної ідентичності в умовах глобалізації; утвердженню в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України.

Викладання освітньої дисципліни «Українознавство» має відбуватися на науковій українознавчій методологічній основі із застосуванням інноваційних освітніх технологій та нових прийомів і методів роботи, які передбачаються у розрізі впровадження Концепції Нової української школи. Важливим чинником реалізації компетентнісного підходу є залучення молоді до науково-пошукових українознавчих досліджень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 15.11.2020).
2. Кононенко П.П. Українознавство: підручник для вищих навчальних закладів. – Київ, 2005. – 680 с.
3. Котусенко О., Михайловська Н., Ціпко А., Бойко Т., Газізова О., Краснодемська І., Хоменко О., Бойко С. Навчальна програма з курсу українознавства для суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя // Українознавство. – 2019. – №1 (70). – С. 110–133.
4. Лячинська Оксана. Українознавчі воркбуки «Глина»: поміряйте вуса Шевченка та складіть пазл із картини Приймаченко. URL: <https://osvitoria.media/experience/ukrayinoznavchi-vorkbuku-glyna-pomiryajte-vusa-shevchenka-ta-skladit-pazl-iz-kartyny-prymachenko/> (дата звернення: 15.11.2020).

5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80> (дата звернення: 15.11.2020).
6. Сорочук Л. Етнокультурна традиція українства у контексті світового культурного простору // Українознавчий альманах. – 2015. – Вип. 18. – С. 252–256.
7. Стратегія національно-патріотичного виховання, затверджена Указом Президента України від 18 травня 2019 р. № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#n11> (дата звернення: 15.11.2020).
8. Ціпко А. Українознавчий науковий дискурс: домінанти комунікативних проєкцій // Українознавство. Київ: НДІУ, 2019. – № 2. – С. 16–30.
9. Ціпко А., Бойко Т., Газізова О., Бойко С. Програма курсу за вибором «Українознавство» для 5–11 класів закладів загальної середньої освіти України // Українознавство. – 2020. – № 1 (74). – С. 98–147.

ПРОЦЕС ЕЛІМІНАЦІЇ БАКТЕРІЙ В КРОВІ ІМУНІЗОВАНИХ КУРЕЙ

Гарагуля Галина Ігорівна

к.вет.н., доцент

Стасюк Олександра Володимирівна

студентка

Гарагуля Артем Миколайович

лікар

Харківська державна зооветеринарна академія

м. Харків, Україна

Анотація. Дослідження присвячено вивченню динаміки руйнування (елімінації) бактерій двох видів (*E. coli*, *S. aureus*) в крові імунованих та не імунованих курей. Процеси руйнування бактеріальних клітин прискорювалися після імунації, а частка зруйнованих бактерій збільшувалась з 50% до 75-95%. Процес руйнування бактерій обох видів супроводжувався змінами клітин крові, швидкість та ефективність яких залежала від виду бактерій та імуного стану курей. Продукти руйнування кишкової палички викликали зміни в лейкоцитах, продукти руйнування стафілококу – зміни в усіх клітинах крові курей.

Ключові слова. Кури, клітини крові, *E. coli*, *S. aureus*, бактеріоліз, фагоцитоз, елімінація бактерій.

Фагоцитоз і комплемент відіграють центральну роль на обох етапах імуної відповіді на бактерії: початковому (неспецифічному) та адаптаційному (специфічному). Загальноприйнятими методами вивчення ролі фагоцитозу та комплементу є методи визначення фагоцитарної активності клітин крові та бактеріолітичної активності сироватки крові. Основна маса досліджень

присвячена вивченню цих показників у ссавців. Значно менше робіт про роль фагоцитів та бактерицидні властивості сироватки крові птиці.

Фагоцитарну активність гетерофілів птиці вивчали по відношенню до різних бактерій, в тому числі стафілококів (1, 2, 3, 4, 5, 6), кишкової палички (5, 7), сальмонел (7, 8, 9).

При порівнянні активності клітин-фагоцитів у ссавців та птиці (4) група вчених з'ясувала, що більш активно фагоцитоз відбувається нейтрофілами у людини і собак, а гетерофіли курей мають нижчу бактерицидну активність по відношенню до кількох штамів стафілококу та синтезували менше оксидантів, ніж клітини ссавців. На відміну від ссавців, у курей фагоцитарну активність проявляють також тромбоцити (7).

Склад і ферментативну активність бактерицидних пепетидів, які містяться в гранулоцитах птиці, вивчали різні вчені (5, 10, 11). Виявилось, що в гетерофілах курей після фагоцитозу бактерій через 60 мілісекунд відбувається дегрануляція і починається лізис поглинених стафілококів та кишкових паличок. Активність фагоцитів курей збільшується з віком (1), але за умов контамінації органів дихання умовнопатогенною мікрофлорою фагоцитарна здатність фагоцитів пригнічується. Прискорення фагоцитозу відбувається за умови опсонізації бактеріальних клітин комплектом та антитілами (3, 9).

Морфологічні зміни в клітинах крові людини (набряк, пікноз, вакуолізацію) під час септичних захворювань людини описані в науковій літературі досить давно (12). Вчені виявили кореляцію між сепсисом та вакуолізацією цитоплазми нейтрофілів, що рекомендували використовувати для ранньої діагностики сепсису.

З урахуванням важливої ролі швидкості та ефективності елімінації бактерій, оцінка фагоцитарної та бактерицидної активності є основними функціональними імунологічними тестами. Існує декілька методів дослідження фагоцитарної активності клітин периферичної крові описаних для людини та ссавців. Різниця методів у об'ємі використаної крові, у відмінностях терміну інкубування, а також методах фарбування мазків крові [13].

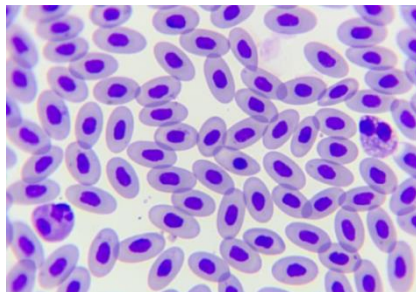
В наших дослідженнях щодо бактерицидної активності сироватки та фагоцитарної активності клітин крові імунізованих перепелів ми підтвердили ріст активності обох факторів відносно кишкової палички та золотистого стафілококу (14, 15). Але використана нами методика інкубування суміші крові та зависі бактерій впродовж 30 хвилин не дозволила отримати статистичні дані про кількість фагоцитованих бактерій через повне руйнування фагоцитів за цей час. Тож ми частково модифікували методику дослідження. У дослідженні фагоцитарної активності клітин крові курей ми використовували лише живі бактерії та спостерігали зміни активності клітин крові під час інкубування на п'ятій, п'ятнадцятій та тридцятій хвилині. Це дозволило фіксувати як зміну кількості бактеріальних клітин в суміші, так і морфологічні зміни клітин крові під час інкубування, тобто більш докладно вивчити динаміку процесів елімінації бактерій.

Метою роботи було вивчення процесу елімінації бактрій двох видів в крові імуних та неімуних курей, а також змін морфології клітин крові в ході процесу руйнування бактерій.

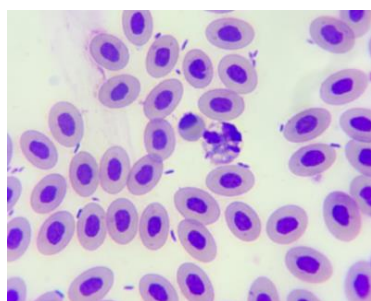
Матеріалом дослідження була імуна відповідь курей на два види музейних штамів бактерій: кишкової палички (*Escherichia coli*) та золотистого стафілококу (*Staphylococcus aureus*). Моделлю для вивчення імуної відповіді були кури віком 1,5 місяця. Птиця була розділена на 3 групи. Першу групу імунізували зависю інактивованої *E. coli*, другу групу – зависю інактивованого *S. aureus*, третя – контрольна група. Гіперімунізацію курей проводили шляхом п'ятиразового введення зависі інактивованих бактерій в дозі 1,0 см³ в грудний м'яз з інтервалом 7 діб. Кров для дослідження відбирали через 14 діб після останньої ін'єкції антигенів.

Для вивчення антибактеріальної активності у пробірку вносили 1,0 см³ свіжої стабілізованої крові та 0,2 см³ зависі бактерій. Суміш обережно перемішували і поміщали в термостат при температурі +37⁰С. Мазки крові готували із суміші через 5, 15 та 30 хвилин в ході інкубації. Мазки фарбували за Романовським.

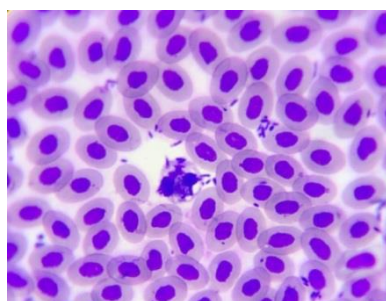
В першу чергу ми вивчили реакцію клітин крові неімунних курей. Результати вивчення фагоцитарної активності крові курей контрольної групи за використання кишкової палички та золотистого стафілококу представлені на рис. 1-4.

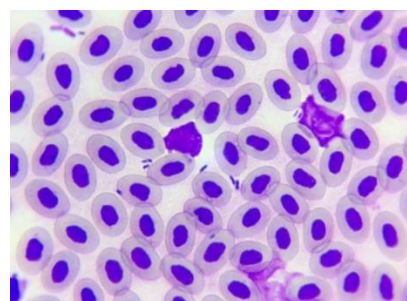
Рис. 1. Картина крові курей до імунізації. (x1600)

через 5 хвилин

через 15 хвилин

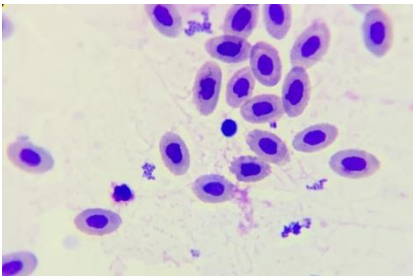

через 30 хвилин

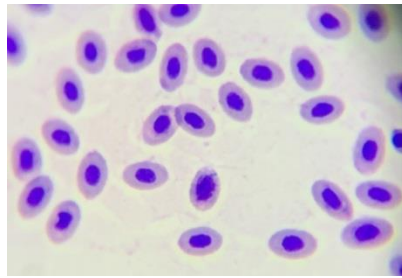
Рис. 2-4. Зміни клітин крові курей контрольної групи за інкубування з живою культурою *E. coli*. (x1600)

Після 5-хвилинного контакту крові контрольної групи курей та кишкової палички нам не вдалося виявити фагоцитовані бактеріальні клітини, кількість вільних бактерій коливалась від 20 до 30 клітин в полі зору (рис. 2). Початок елімінації кишкової палички ми спостерігали після 15-хвилинної інкубації крові з бактеріями (рис 3). Через 30 хвилин кількість вільних бактерій зменшилася вдвічі. Гранулоцити та лімфоцити ми виявляли не в кожному полі зору, в цитоплазмі вцілілих гетерофілів знаходилось від 3 до 6 бактеріальних клітин. Частина лейкоцитів втрачали характерні морфологічні ознаки або руйнувалися (рис. 4).

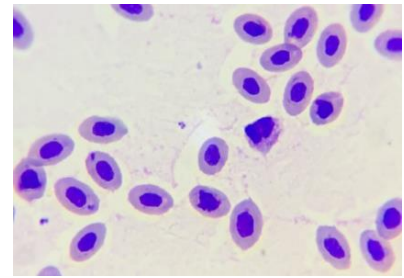
При використанні *S. aureus* в крові курей контрольної групи зміни реєстрували вже через 5 хвилин (рис. 5-7).

через 5 хвилин

через 15 хвилин

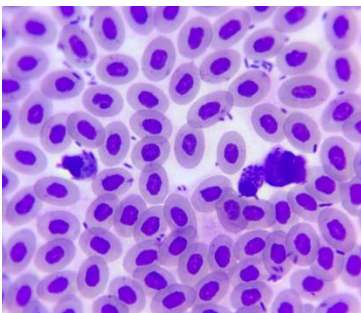

через 30 хвилин

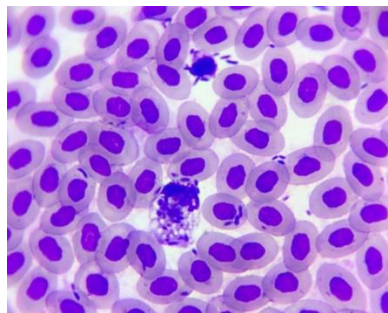
Рис. 5-7. Зміни клітин крові курей контрольної групи за інкубування з живою культурою *S. aureus*. (x1600)

Динаміка змін кількості бактеріальних клітин виявилась схожою: за 30 хвилин вільних стафілококів в полі зору стало вдвічі менше (з 20-30 до 10-15). При цьому зміни в клітинах крові ми виявляли вже на 5-ій хвилині: зменшення кількості всіх видів лейкоцитів, руйнування лімфоцитів та тромбоцитів, вакуолізація та хроматоліз ядер еритроцитів. Інтенсивність деструктивних процесів наростала, і через 30 хвилин інкубування в мазках виявляли багато деформованих та пошкоджених еритроцитів, до 40-50% лейкоцитів зруйновано і не піддавалось диференціюванню.

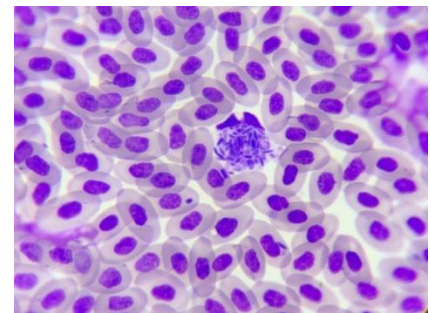
Клітини крові птиці, імунізованої кишковою паличкою, з перших п'яти хвилин інкубування демонстрували активний фагоцитоз *E. coli*, в якому активну участь брали як гетерофіли, так і В-лімфоцити (рис. 7-9).

через 5 хвилин

через 15 хвилин

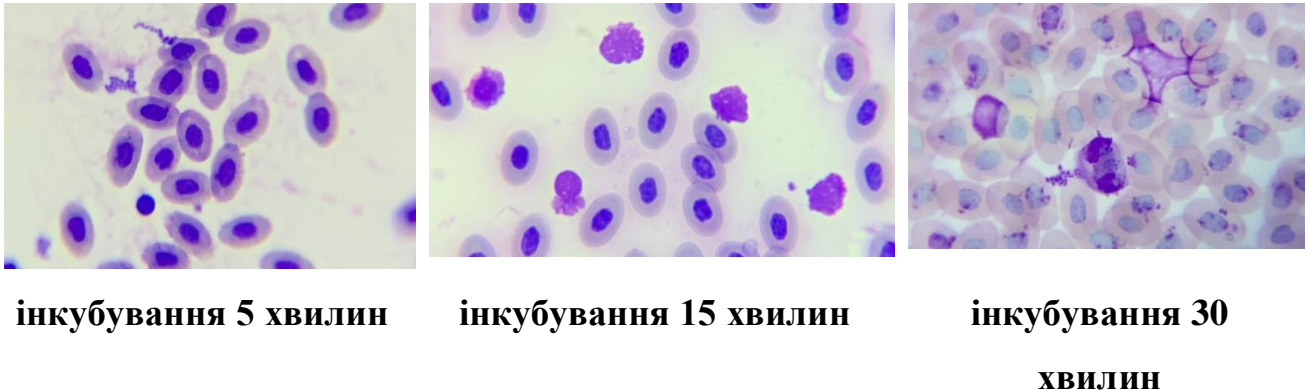
через 30 хвилин

Рис. 8-10. Зміни крові імунізованих курей за інкубування з живою культурою *E. coli*

За 5 хвилин було фагоцитовано 30-40% бактеріальних клітин (9-12 клітин в кожному фагоциті), за 15 хвилин - 70-80% (від 20 до 25 бактеріальних клітин у фагоциті), за 30 хвилин - 95% бактерій фагоцитовано імунними клітинами.

Щодо морфологічних змін лейкоцитів, то ознаки руйнування поодиноких лейкоцитів зареєстровані нами через 30 хвилин, еритроцити та тромбоцити не змінювались.

Клітини крові птиці, імунізованої золотистим стафілококом, з перших п'яти хвилин інкубування демонстрували активний фагоцитоз *S. aureus*, під час якого швидко руйнувалися (рис. 11-13).

Рис. 11-13. Зміни крові імунізованих курей за інкубування з живою культурою *S. aureus*

Вже на п'ятій хвилині інкубування починаються процеси аутолізу лімфоцитів, тромбоцитів та моноцитів, вакуолізація цитоплазми еритроцитів при незначному зменшенні кількості бактеріальних клітин. Це може свідчити про початок фагоцитозу та активний комплементзалежний лізис стафілококів і токсичну дію продуктів бактеріолізу на клітини крові. До 15-ої хвилини практично 50% лейкоцитів зруйновано, в еритроцитах починається руйнування ядер. Через 30 хвилин інкубування кількість нефагоцитованих бактеріальних клітин зменшилася втричі. Ми зареєстрували аутоліз до 80% лейкоцитів і тромбоцитів, в результаті якого стало неможливим їх диференціювання. Змінилися також еритроцити: вони знебарвлювались, цитоплазма їх набрякала, ядра руйнувалися.

Висновки. В крові неімуних курей елімінація 50% бактерій відбувалась за 30 хвилин, процес елімінації в крові імуної птиці реєструвався в перші 5 хвилин, причому руйнувалось до 95% кишкової палички та до 75% золотистого стафілококу. Процес руйнування бактерій обох видів супроводжувався змінами клітин крові, інтенсивність яких залежала від виду бактерій та імуного стану

курей. Продукти руйнування кишкової палички викликали зміни в лейкоцитах, продукти руйнування стафілококу – зміни в усіх клітинах крові курей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.

1. Хлызова Л.А., Шавшукова О.А., Четвертных В.А., Виноградов А.Б., Маслов Ю.Н. Оценка выраженности фагоцитарной реакции клеток крови цыплят-бройлеров, содержащихся в условиях крупной птицефабрики // Пермский медицинский журнал. 2014. <https://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-vyrazhennosti-fagotsitarnoy-reaktsii-kletok-krovi-tsyplyat-broylerov-soderzhaschihsya-v-usloviyah-krupnoy-ptitsefabriki>.
2. Andreasen C.B., Latimer K.S., Harmon B.G. et al. Heterophil Function in Healthy Chickens and in Chickens with Experimentally Induced Staphylococcal Tenosynovitis. *Vet. Pathol* 28:419-4127 (1991). <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/030098589102800510>.
3. Andreasen, C.B., Andreasen, J.R. Jr., Sonn, A.E. and Oughton, J.A. (1996) Comparison of the effect of different opsonins on the phagocytosis of fluorescein-labeled staphylococcal bacteria by chicken heterophils. *Avian Diseases* 40: 778–782CrossRefGoogle ScholarPubMed.
4. Brooks, R.L. Jr., Bounous, D.I. and Andreasen, C.B. (1996) Functional comparison of avian heterophils with human and canine neutrophils. *Comparative Haematology International* 6: 153–159CrossRefGoogle Scholar.
5. Evans, E.W., Beach, G.G., Wunderlich, J. and Harmon, B.G. (1994) Isolation of antimicrobial peptides from avian heterophils. *Journal of Leukocyte Biology* 56: 661–665CrossRefGoogle ScholarPubMed.
6. Mills, J.N. and Wilcox, G.E. (1993) Separation of phagocytic leukocytes from the peripheral blood of chickens. *Avian Pathology* 22: 343–352CrossRefGoogle ScholarPubMed.
7. Wigley P., Hulme S.D., Barrow P.A. Phagocytic and oxidative burst activity of chicken thrombocytes to *Salmonella*, *Escherichia coli* and other bacteria // *Avian Pathology*/ Vol 28, 1999. <https://doi.org/10.1080/03079459994353>.

8. Kokosharov Todor. Changes in the white blood cells and specific phagocytosis in chicken with experimental acute fowl typhoid. *Veterinarski Arhiv* 68 (1), 33-38, 1998. <http://wwi.vef.hr/vetarhiv/papers/68-1/kokosaro.htm>.
9. Stabler, J.C., McCormick, T.W., Powell, K.C. and Kogut, M.H. (1994) Avian heterophils and monocytes: phagocytic and bactericidal activities against *Salmonella enteritidis*. *veterinary Microbiology* 38: 293–305CrossRefGoogle ScholarPubMed.
10. Hirsch, J.G. (1962) Cinemicrophotographic observations on granule lysis in polymorphonuclear leucocytes during phagocytosis. *Journal of Experimental Medicine* 116: 827–833CrossRefGoogle ScholarPubMed
11. Trowel, J.E. and Brewer, D.B. (1976) Degranulation of chicken heterophil leucocytes during phagocytosis, studied by phase contrast and interference microscopy. *Journal of Pathology* 120: 129–144Google Scholar.
12. Zieve, P.D., Haghshenass, M., Blanks, M. and Krevans, J.R. (1966) Vacuolization of the neutrophil: an aid to the diagnosis of septicemia. *Archives of Internal Medicine* 118: 356–357CrossRefGoogle Scholar.
13. Кудрявицкий А.И. Оценка киллерной бактерицидности нейтрофилов периферической крови здоровых доноров и больных в прямом методе.-Лабораторное дело, 1985, №1 с. 45-47.
14. Фагоцитарна активність клітин крові перепелів за імунної стимуляції / Гарагуля Г.І., Матковська С.Г., Гарагуля А.М., Стасюк О.В. // Аграрний вісник Причорномор'я: Зб. наук. праць: Вет. науки. Вип. 93.- Одеса, 2019.- С. 143-150.
15. Гарагуля Г. І., Матковська С. Г., Стасюк О. В. Властивості сироватки крові імунізованих перепелів // Ветеринарія, технології тваринництва та природокористування: Науково-практичний журнал №4 . – Харків, 2019. – С. 28-32.

ОСОБЕННОСТИ СТРАХОВАНИЯ ТУРИЗМА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Гасанова Мехрибан Гидаят кызы

Старший преподаватель

Мамедова Айнур Рагим кызы

Старший преподаватель

Азербайджанский Государственный Аграрный Университет

Г. Гянджа Азербайджан

Аннотация. Сфера туризма во всем мире, в том числе и в Азербайджане получила широкое распространение, по объему предоставляемых услуг занимает одно из первых мест среди других отраслей хозяйствования. Развитие туризма обусловило необходимость в развитии страхования в туризме, так как туристы во время путешествия сталкиваются со многими непредвиденными обстоятельствами, которые могут угрожать их жизни и благополучию. Страхование туризма поучило широкое распространение и в Азербайджане. В статье раскрываются особенности страхования туризма в стране.

Введение. /Introduction/. Улучшение условий жизни населения нашей страны, рост их доходов вызвали их интерес к туризму. Сегодня наших граждан проводят свой отпуск и отдыхают за границей. Основная масса туристов спокойно завершают свой отдых и возвращаются назад. Но бывают и такие случаи, когда они встречаются с определенными неудобствами и нелицеприятными случаями. Некоторые переживают проблемы со своим здоровьем, некоторые теряют свои вещи или документы. В этих случаях на их помощь приходит туристическое страхование, которое предусматривает страхование граждан от случаев, которые он может пережить во время отдыха, оплату моральных и материальных убытков. Кроме этого Азербайджан обладает всеми рекреационными условиями и ресурсами, которые необходимы для развития туризма в стране. Эти условия обусловили развитие

туристического бизнеса, а также страховых услуг по обслуживанию приезжающих в страну туристов.

Развитие рыночных отношений в экономике Азербайджана усилило роль страхования в защите интересов граждан и товаропроизводителей. Страхование представляет собой денежные отношения, обусловленные риском наступления заранее оговоренных событий и опосредующие процесс формирования и использования денежного фонда с целью солидарной раскладки ущерба. [6] Рост спроса на страхование обусловило возникновение и развитие новых страховых компаний. Многие из этих компаний предоставляют страховые услуги в области туризма.

Цель работы./Aim/. Цель работы заключается в анализе и выявлении особенностей развития страхования туризма в Азербайджане

Материалы и методы./Materials and methods. Согласно статьи 13 о страховании туристов Закона Азербайджанской Республики «О туризме» турагентство должно предоставить туристам гарантии на оплату медицинских услуг лиц временно находящихся в другой стране. Основной формой такой гарантии является страхование туристов от неожиданного заболевания и несчастных случаев. [3]

Страховые компании в Азербайджане предлагают своим клиентам получение международного сертификата /полиса/ медицинского страхования. Этот сертификат /полис/ обеспечивается международными ассистент компаниями. Согласно Правилам страхования Ассистент компанией признается компания, организующая оказание медицинской или иной помощи застрахованным туристам, путешествующим за пределами Азербайджанской Республики на основе договора, заключенного со страхователем.

Страховой сертификат, согласно Правилам, это документ переданный страховщиком страхователю и, или застрахованному, подтверждающий факт заключения договора о страховании. Страховой сертификат /полис/ гарантирует оказание медицинской помощи и оплату всех медицинских

расходов при неожиданном заболевании или несчастном случае, произошедшем со страхователем во время путешествия в любой стране мира.

Страховой полис туриста оплачивает следующие расходы туриста:

- оплата услуг врача и расходов на прописанные им лекарства;
- оплата расходов, связанных с медицинской перевозкой в клинику, в том числе расходы на содержание в стационаре, обследование и лечение (расходы на операцию включительно);
- оплату расходов на скорую стоматологическую услугу;
- оплату расходов на эвакуацию на родину после проведенного лечения;
- оплату расходов на эвакуацию на родину несовершеннолетних детей оставшихся без присмотра;
- утеря и повреждение багажа;
- прекращение, остановка и запоздание поездки;
- транспортные расходы и расходы на проживание в гостинице близких родственников застрахованного;
- оплата прочих расходов, в соответствии с категорией страхового полиса.

Страхованием туриста в зарубежных странах занимается партнер страховой компании в этой стране. Средства связи с этим партнером указываются в договоре страхования. Наряду с этим, клиенты при осуществлении туристской страховки должны обращать внимание на некоторые вопросы. Например, необходимо заранее уточнить у страховой компании с кем надо связываться при возникновении страхового случая. Некоторые страховые компании требуют, чтобы при возникновении страхового случая туристы обращались в их «горячие линии». В противном случае оплата не производится. Кроме этого некоторые компании требуют, чтобы все расходы в больнице согласовывались со страховой компанией или ее партнером в этой стране.

Расходы на туристические путешествия незначительны по сравнению с суммой оплаты по туристической страховке. Конкретная сумма цены зависит от того в какую страну и с какой целью едет турист, целей поездки, возраста

клиента и срока поездки. Кроме этого страховые выплаты зависят от того к какой группе относится турист.

Результаты и обсуждение./Results and discussion. Страховые услуги страховыми компаниями в Азербайджане предлагаются по 4 страховым программам, которые обозначают латинскими буквами А, В, С, D. По каждой из них предлагается свой комплект услуг.

Первый вариант А самый распространенный. Сюда входят услуги по транспортировке заболевшего в медицинское учреждение и расходы на медицинские услуги при несчастном случае или внезапном заболевании.

Во вторую программу В входят вышеназванные услуги плюс оказание неотложной стоматологической помощи и оплату лекарств, выписанные врачом. Эта программа предусматривает оказание юридической помощи застрахованному во время отдыха, если возникнут непредвиденные обстоятельства. А также оплату приезда за туристом кого-либо из его близких для ухода за ним в больнице, или оказания помощи при возвращении домой, если в этом возникнет необходимость. В этом случае родственнику оплачивают транспортные расходы, расходы на питание и проживание в период ухаживания за пострадавшим.

В программу С кроме вышесказанного включаются юридическая и административная помощь. Необходимость в этом возникает при утере багажа и документов. Оказывается помощь в их возвращении и оформлении взамен утерянных новых документов.

Программа D включает также оказание услуг в случае повреждения личного автотранспорта или если заболит водитель предоставление водительских услуг.

Таблица

Страховые тарифы по однократным индивидуальным путешествиям, применяемые страховыми компаниями в Азербайджане

Срок путешествия, дней	Страховые взносы за 1 день на 1 человека, в евро		
	А	В	С
1-15	0,60	0,82	0,7
1-30	0,55	0,70	0,64
31-90	0,50	0,58	0,52
91-180	0,45	0,56	0,50
181-364	0,80	0,90	0,84

Страховые тарифы по однократным индивидуальным путешествиям указанные в таблице применяются страховой компанией во время путешествий по всему миру, кроме США, Канады, Японии и Австралии. Самые высокие страховые взносы предусмотрены по программе В, самые низкие по программе А и чем больше срок путешествия, тем тарифы выше. Это связано с тем, что при увеличении срока путешествия растет и вероятность риска.

Страховые взносы могут меняться в зависимости от того к какой группе относятся туристы. Взносы для спортсменов, людей в пожилом возрасте и альпинистов бывают значительно выше, чем для обычных туристов, так как у них риски выше.

В нижеследующих условиях предусматривается возможность для увеличения страховых взносов. Когда застрахованное лицо в возрасте старше 70 лет тариф умножится на коэффициент 2, старше 75 лет на 3. При поездке в США, Канаду, Японию или Австралию тариф умножается на два. Тариф увеличивается и в том случае, если застрахованное лицо путешествует с целью занятия различными видами спорта. При этом в зависимости от вида спорта коэффициент меняется. Для всех видов спорта кроме лыжного, автомобильного, мотоциклистского спорта, дельтапланеризма, парашютного спорта, подводного плавания коэффициент принимается равным двум, а для

лыжного, автомобильного, мотоциклистского спорта, дельтапланеризма, парашютного спорта, подводного плавания коэффициент принимается равным трем, для профессиональных видов спорта – 3,5.

В случае репатриации или перевозки после смерти страховщик в пределах страховой суммы делает следующие платежи.

Для репатриации на территории Европы выплачивается сумма в размере до 5000 евро. Если репатриация осуществляется за пределами Европы, выплачивается сумма в размере до 10000 евро. На перевозку после смерти на территории Европы выплачивается сумма в размере до 5000 евро, а если за пределами Европы, то выплачивается сумма до 10000 евро. При этом необходимо отметить, что расчет страховых выплат осуществляется в манатах по официальному курсу Центрального Банка Азербайджанской Республики на дату выпуска сертификата.

Также необходимо отметить, что тариф А предусмотрен только лишь по корпоративному сбыту для Турции, стран СНГ, Грузии и ОАЭ. Минимальный страховой взнос может составить 2 евро, а максимальный срок страхования – 365 дней.

Как и при других видах страхования в страховании туризма тоже применяется сумма изъятия. Обычно она колеблется в пределах 50 долларов США. То есть расходы в пределах этой суммы турист производит сам.

Туристам еще надо иметь ввиду, что они должны сохранять квитанции расходов за причиненный ущерб. Это очень важно для осуществления выплат.

Выводы./Conclusions. В Азербайджане страхование туризма является добровольным видом страхования, но в некоторых случаях оно может носить принудительный характер тоже. Например, выезжающие в страны Европейского Союза и США чтобы получить визу в посольствах этих стран обязательно должны представить полис туристической страховки. В противном случае им виза не выдается. И при этом срок страховки должен быть на 2-4 дня больше срока путешествия. Если турист будет путешествовать 5 дней срок страховки должен быть 9 дней, два дня за и два дня после путешествия. Во

время путешествия в страны приграничные с Азербайджаном Грузию и Турцию и другие страны СНГ страховка не требуется. Так как к гражданам Азербайджана не применяется визовый режим. Но несмотря на это независимо от того в какую страну вы выезжаете страхование является важным делом, так как никто не застрахован от несчастных и неприятных случаев.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Закон АР «О страховании» утвержденный указом президента АР за № 696-IQ от 25 июня 1999-ого года, г. Баку
2. Закон Азербайджанской Республики от 25 декабря 2007 года № 519-IIIQ О страховой деятельности (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.05.2019 г.)
3. Закон Азербайджанской Республики «О туризме»
4. Салимова Г.А. Учебное пособие по дисциплине «Страхование в туризме». Махачкала: издательство «Формат», 2013.- 58с
5. Трусова Н.М. Страхование в туризме. Учебное пособие для студентов, обучающихся по направлению подготовки 43.03.02 «Туризм». Кемерово. гос. ин-т культуры – Кемерово, 2015. – 172 с
6. Сухов Р. И. Организация туристской деятельности. Р. И. Сухов ФГАОУВО "Южный Федеральный Университет", 2016
7. <https://www.stat.gov.az/>

УДК: 619.636.7

ПРОПОЛІСОТЕРАПІЯ ПРИ ДЕРМАТОМІКОЗАХ СОБАК

Грінченко Дмитро Миколайович

к. в. н, доцент

Баско Сабіна Олександрівна

к. в. н, старший викладач

Нечипоренко Наталія Миколаївна

студентка

Харківська державна зооветеринарна академія

м. Харків, Україна

Анотація. При проведенні мікроскопічних досліджень зіскрібків з уражених частин шкіри собак, були виділені культури грибка, які ідентифікували як *Microsporum lanosum*. За результатами проведених досліджень водно-спиртовий розчин прополісу володіє добрими лікувальними властивостями та його необхідно застосовувати при лікуванні дерматомікозів у собак.

Ключові слова: дерматомікози, імуностимулятор, імуностимуляція, прополіс.

Дерматомікози (дерматофітози) – це група інфекційних захворювань тварин та людини, характеризуються ураженням шкіри та волосяних покривів, збудниками яких є мікроскопічні гриби.

Основним джерелом збудників дерматомікозів є хворі тварини, які інфікують здорових тварин контактним шляхом. Інфікування відбувається в основному через пошкоджені ділянки шкіри – тріщини, подряпини, садна. Важливу роль в передачі збудників мають інфіковані приміщення, обладнання, предмети догляду, тощо [6].

В останні роки дерматомікози собак набувають широкого розповсюдження на території України [1, 4, 8, 9]. Це пов'язано із збільшенням кількості безпритульних тварин, недостатньою ефективністю специфічних засобів профілактики, високою сприйнятливістю домашніх тварин до дерматоміцетів, тощо [2, 3, 10].

Велику роль у виникненні дерматомікозів має зниження імунного статусу тварин при широко поширених імунодефіцитах. Імунодефіцити можуть бути зумовлені різними факторами. При цьому знижується захищеність організму, внаслідок чого активується мікрофлора. Вихід з такого становища можливий шляхом підвищення імунного статусу організму тварин з використанням імуностимуляторів [5, 7].

При лікуванні дерматомікозів застосовуються різні препарати. Нашу увагу привернув прополіс. Він широко використовується в різних лікарських прописах як для поверхневого так і для внутрішнього застосування. Прополіс володіє високими бактерицидними, бактеріостатичними та місцево анестезуючими властивостями. Ці якості були доповнені антитоксичними, протизапальними властивостями. Прополіс активізує процеси регенерації та перевірені дослідженнями у прополіса виявлено імуностимулюючі можливості при парентеральному застосуванню разом з антигеном.

Метою дослідження було застосування хворим собакам на дерматомікози 25% водно-спиртового розчину прополісу та визначення імуностимулюючого ефекту за допомогою ПЕГ 6000.

Матеріали та методи. В дослідженнях використовували екстракт прополісу, який отримували тривалим (5 – 7 добовим) екстрагуванням 70⁰ спиртом з наступним додаванням до насиченого спиртового екстракту води, доводячи концентрацію спирту до 20⁰ – 25⁰ спиртової міцності. При цьому бурий екстракт набував білого кольору з невисокою в'язкістю, що дозволило засовувати його шляхом ін'єкцій за допомогою шприця.

Приготований екстракт прополісу застосовували для лікування дерматомікозів у собак (встановлено лабораторними методами дослідження).

Було сформовано дві групи по 5 собак. Першій групі разом з традиційним лікуванням застосовували по 0,2 мл внутрішньомязево двічі з інтервалом в 5 діб.

Друга група тварин отримувала лише традиційне лікування.

Для визначення імуностимулюючого впливу 25% водно-спиртового розчину прополісу було використано методику експрес аналізу з визначення рівня імуноглобулінів в сироватці крові собак з використанням ПЕГ 6000.

Результати власних досліджень.

Із відібраного матеріалу готували незабарвлені (нативні) препарати. Досліджуваний матеріал поміщали в чашки Петрі, подрібнювали ножицями та скальпелем. Потім шматочки волосся, лусочок, кірочки переносили на предметне скло, наносили краплю 20% -го розчину гідроксиду натрію і злегка підігрівали над полум'ям пальника до відходження парів. Після цього добавляли краплю 50% -го водного розчину гліцерину. Готовий препарат покривали покривним склом та мікроскопували спочатку під малим збільшенням сухого об'єктива (x 8), потім за допомогою імерсійної системи.

У 10 піддослідних собак, при мікроскопічному дослідженні було виявлено гриби роду *Microsporium*. В препараті спори круглі чи овальні, розміщуються хаотично.

В результаті п'ятнадцятидобового клінічного спостереження за піддослідними тваринами 1 групи було відмічено зникнення уражень шкіри вже на 15 добу після початку лікування. Характерні для дерматомікозів ураження шкіри зникли, в уражених ділянках на шкірі почало відростати волосся. При застосуванні експрес методу діагностики імунодефіцитів за допомогою ПЕГ 6000 у всіх 5 собак вміст імуноглобулінів був у межах норми.

У тварин другої піддослідної групи за період спостереження було відмічено незначне зменшення наявних уражень, та на 15 добу у 4 тварин було відмічено за допомогою ПЕГ 6000 знижений вміст імуноглобулінів.

За результатами проведених досліджень слід відмітити відсутність токсичної дії прополісу.

Висновки.

1. При проведенні мікроскопічних досліджень зіскрібків з уражених частин шкіри собак, були виділені культури грибка, які ідентифікували як *Microsporium lanosum*.

2. Водно-спиртовий розчин прополісу при парентеральному (внутрішньомязевому) введенні володіє достатніми імуностимулюючими властивостями.

3. За результатами проведених досліджень водно-спиртовий розчин прополісу володіє добрими лікувальними властивостями та його необхідно застосовувати при лікуванні дерматомікозів у собак.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Біла Н.В., Глебенюк В.В., Зубков В.В., Воронов Т.В. Епізоотологічні особливості дерматомікозів у місті Дніпропетровськ//Науково-технічний бюлетень НДЦ біобезпеки та екологічного контролю ресурсів АПК/Т.2.№3, 2014. – С. 63-67. Режим доступу:http://irbisnbuv.gov.ua/cgiin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ndbnndc_2014_2_3_12.pdf.

2. Важенина Е.Г., Гордиенко Л.Н., Никитушкина Н.А. Профилактика дерматофитозов мелких домашних животных /Актуальные проблемы ветеринарной медицины: Материалы 5-ой межрегиональной научно-практической конференции. – Омск: ОмГАУ.- 2006. – С. 252-256.

3. Волков А. М. Метод визначення вірулентності збудників дерматомікозів тварин//Біологія тварин, 2015, т. 17, № 1 – С. 21-27. Режим доступу: <http://aminbiol.com.ua/20151pdf/3.pdf>.

4. Культурально-морфологічні властивості трихофітонів, виділених на території України / Скрипник В., Стецюра Л., Волков М., Яненко В.// Ветеринарна медицина України. – 2005. – № 8. – С. 39–41.

5. Литвинов А.М. Дерматофитозы кошек и собак (профилактика и лечение)//Ветеринария. №11, 2000. С.51-53.
6. Мюллер Э., Леффлер В. Микология: Пер. с нем.- М.: Мир.- 1995.- 341 с.
7. Никифоров Л.И. Диагностика дерматофитозов животных: Метод. указ. – М.: МГАВМиБ.- 2002.- 21 с.
8. Потоцький М. К. Дерматомикози / М. К. Потоцький // Ветеринарна медицина України. – 2000. – №11. – С. 20.
9. Поширення дерматофітозів собак і котів у м. Полтава / Конє М.С., Корчан Л.М., Омельченко Г.О., Корчан Г.О.// Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини: зб. наук. праць Харківської ДЗВА. – 2014. – Вип. 28, Ч. 2. «Ветеринарні науки». – С. 620–623.
10. Jennings M.B., Rinaldi M.G. Confirmation of dermatophytes in nail specimens using in-office dermatophyte test medium cultures. Insights from a multispecialty survey // J.Am. Podiatr. Med. Assoc. - 2003. - Vol. 93, №3. - P. 195-202.

УДК 883.3 (09)

**ОРГАНІЗАЦІЯ ТВОРЧОЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
МАЙБУТНІХ АКТОРІВ**

Данчук Леонід Іванович

кандидат мистецтвознавства, професор
Житомирський державний університет

імені І. Франка

м. Житомир, Україна

Авраменко Петро Михайлович

заслужений артист України

Житомирський державний університет

імені І. Франка

м. Житомир, Україна

Шинкарук Ірина Володимирівна

народна артистка України, доцент

Житомирський державний університет

імені Івана Франка

м. Житомир, Україна

Анотація. Суцільною для всіх держав виражена призначення людського фактора, в зв'язку з чим театральну освіту починають розглядати в доброякісності національного завдання. Мистецька освіта все більше аналізується як один з суттєвих факторів дійового суспільного розвитку. Отож будь-яка поважна зміна в структурі суспільства тягне за собою і зміну в системі мистецької освіти. Артистичне навчання є процес навчальної діяльності, яке заохочує внесення певних змін в наявну культуру, суспільне середовище. Такий різновид навчання, крім сприяння існуючих традицій, зроджує активний відгук на виникаючі проблемні ситуації. Мистецьке навчання може бути двох видів: навчання-модернізація та навчання-трансформації. Модернізація у навчанні

лише почасти модифікує навчальний процес виховання майбутніх акторів у направленості досягнення гарантованих результатів. В основі технологічний підхід, орієнтований на дійове репродуктивне навчання, себто на реляцію сформованої систематичності знань і формування знаних кшталтів діяльності за зразком. Трансформація докорінно переробляють традиційний навчальний мистецький процес і спрямована на забезпечення дослідницького характеру, організацію творчої навчально-пізнавальної діяльності.

Ключові слова: мистецьке навчання, модернізація і трансформація акторської освіти, творча навчально-пізнавальна діяльність.

Головною метою мистецької освіти є збереження і розвиток творчого здібностей особистості. Людина за власною суттю є творцем. Біологічно і історично вона створена на матеріалізування свого мислення, фігурування перетворювачем. В якості основних принципів мистецької освіти повинні стати: виучка творчого підходу, проектування діяльності, формування мислення, заснованого на швидких рішеннях, толерантності до іншої думки, духовної відповідальності за свої дії, розвої інтелектуальної діяльності.

Першорядне соціальне призначення засвоєння громадської мудрості розвертається не в акумуляції, а в трансформації вже існуючих знань, в їх діяльній творчій переробці і отриманні на цій основі нових знань. Всяка генерація, що входить в осібне акторське життя, має підніматися на більш високий рівень освіченості і культури.

Нині відзначається невідповідність між незмірними можливостями індивіда і максимальними здобутками людського суспільства - відсутня вивірена сумісна ланка, технологія залучення суб'єкта до цього багатства і примноження його. Тому завдання мистецької педагогіки - добути якнайкращий шлях акторської діяльності та підготувати управління нею.

Розріст демократичних свобод, надання більших прав і можливостей театральним закладам допровадило і до ряду заперечних явищ. З'явилися власні програми, посібники та підручники, чимало з них не мають для цього

достатніх психолого - мистецьких знань і практичного досвіду. В результаті з'явилася чимала кількість опрацювань низької якості. Найчастіше такі опрацювання представляли собою утруднені і інтенсифікованими напрями, які не враховують нинішніх можливостей студентів мистецьких ВИШів. Це веде до звичайного натаскування у навчанні і не протегують їх доцільному розвитку.

В області психології особистості фундаментальні дослідження проводилися Б.С. Братусь, В.В. Гузеевим, Е.Н. Гусинським, А. Маслоу, В.А. Петровським, С.М. Редліх, В.І. Слободчикова, Д.Б. Ельконіна та ін. Тільки спираючись на ці ґрунтовні дослідження, можна поставити процес підготовки майбутнього актора до особистісно-орієнтованого витвору.

На основі вивчення теоретичних джерел і власного педагогічного досвіду підкреслюється - ефективність і результативність освітнього мистецького процесу залежить від ступеня розвитку педагогічного мислення майбутнього актора, воно відбувається тільки в процесі засвоєння знань. Актор, чиї знання в галузі театрального мистецтва не зводяться лише до використання репродуктивних методів навчання, безперервно підвищується за рахунок вивчення нового мистецького досвіду, науково-теоретичних знань, психолого - мистецької та методологічної літератури, спроможний на високу результативність у своїй професійній діяльності.

Інформаційний час і глобалізація вимагають формування саме творчої особистості. ВИШі повинні підготувати такого актора, який зможе забезпечити емоційний вплив на глядачів, здатний відповісти на виклики епохи власної креативністю і творчістю. Майбутні актори самі повинні оволодіти усіма можливостями в навчальній акторській практиці. У цьому вимірі вони постають як умова, засіб і результат формування креативності та творчості майбутнього актора.

На сучасному етапі педагогові-театралу можна стрінутися з такою мистецькою проблемою, як недостатній розвиток творчих якостей студента ВИШу як особистості. Хист до творчості є у кожної людини, а ступінь творчих досягнень не повсякчас буває високим. Це вимагає підготовки фахівців,

здатних системно і конструктивно мислити, швидко знаходити потрібну інформацію, приймати адекватні рішення, створювати принципово нові ідеї в мистецьких галузях знання. Таким чином формуються нові підходи в системі вищої освіти, нове артистичне мислення, нове ставлення студента-актора до своєї професійної діяльності, результатом якої має бути виховання мистецької особистості.

При таких умовах мистецька професійна діяльність стає невід'ємним фактором розвитку професійного становлення кожного актора. В моделюванні мистецької професійної діяльності відзначають практичну природу креативності та творчості, це зумовлює провідну роль практики в їх формуванні та розвитку. За своєю природою творчість є прояв людської діяльності, тому поза діяльністю знаходження нових ідей та творчі здібності сформуватися не можуть.

У контексті акторської діяльності творчість є дійовим процесом створення нових, оригінальних, соціально значущих продуктів на основі єдності усвідомлених логічних та інтуїтивних моментів. Творчість є належністю діяльності, а також придбаної через діяльність прикметою, тому продуктивна навчальна діяльність і включення в неї студента ВИШу є необхідною умовою розвитку здатності до творчості.

Досягнення творчого результату забезпечується систематичними цілеспрямованими спостереженнями, застосуванням акторського експерименту, критичним використанням передового мистецького досвіду.

Висновки. Узагальнюючу характеристику сучасного актора-студента ВИШу можна представити у вигляді аксіоми - це митець, який добре опанував методами навчання і мистецької дії, вміло використовує засоби впливу на глядача, безперервно підвищує свою кваліфікацію, бере активну участь в науково-дослідній роботі.

Для розуміння особливостей мистецької професійної діяльності актора – студента ВИШу доцільно звернутися до поняття «новітня діяльність».

Новітня акторська діяльність розглядається вченими в різних аспектах, а саме: як розробка, освоєння і використання нововведень. вихід за межі нормативної діяльності; як здатність до генерації ідей, їх втілення, аналізу та продукування; як вища ступінь акторської творчості, винахідництва, введення нового в театральну практику; як експериментальна і пошукова діяльність сценічних працівників з метою розробки нового виду вистави (акторської діяльності).

Зрозуміти сутність новітньої професійної діяльності актора неможливе без детального вивчення її структури - системи дій, спрямованих на досягнення поставлених цілей через рішення мистецьких завдань.

ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Данилюк Софія Михайлівна

викладач

Мартинюк Анастасія Іванівна

студентка

Галицький коледж

імені В'ячеслава Чорновола

м.Тернопіль, Україна

Анотація: У статті розглянуто основні завдання земельної реформи, проаналізовано проблеми земельних відносин, від яких залежить ефективність функціонування економіки, раціональне використання земельних ресурсів. Визначено основні напрями для вирішення проблем реформування земельних відносин та їх розвитку.

Ключові слова: земля, земельна реформа, земельна ділянка, земельне право, природний ресурс, об'єкт.

Історія земельних реформ, які проводилися в Україні, свідчить про їхню складність, іноді трагічність здійснення.

Розуміння юридичної природи земельної реформи як правовідносин процесуального характеру, що опосередковують зміни (перетворення) норм земельного права та земельних правовідносин, і яка в загальному вигляді реалізується в економічному, екологічному, інституційно-функціональному та правотворчому напрямках з метою відновлення ефективного використання земельних ресурсів України, дає можливість всебічно проаналізувати сучасний стан правового забезпечення цього надзвичайно важливого суспільного процесу [1, 148].

Ось уже багато років, як в Україні було розпочато земельну реформу. За цей період пройдено складний шлях від інвентаризації та перерозподілу

державних земель до реформування земельних відносин, реструктуризації на засадах приватної власності на землю.

Після проголошення незалежності України як самостійної, правової, демократичної держави і закріплення у законі положення щодо права власності українського народу на землю Україна, так само як інші держави колишнього СРСР приступила до реформування земельних та аграрних відносин шляхом розподілу і перерозподілу землі, оскільки ще за рік до вказаної історичної події Верховна Рада УРСР 18 грудня 1990 року всю землю оголосила об'єктом реформи [2].

Сучасна земельна реформа, що триває в Україні з початку 90-х років ХХ століття, є закономірним результатом функціонування суспільства і держави. Її передумовами стали, зокрема, повна монополізація державою власності на землю, відсутність плати за землю як одного із засобів забезпечення раціонального використання земель країни, відсутність у працівників мотивації до інтенсивної праці на землі тощо. Зазначені причини обумовили мету та завдання сучасної земельної реформи, які первинно були викладанні в преамбулі до Постанови Верховної Ради України від 18 грудня 1990р. “Про земельну реформу” із наступними змінами і доповненнями, а у ході здійснення земельно-реформаційних заходів набули більш повного змісту [3].

Але загальна стратегія і тактика проведення земельної реформи в Україні має базуватися на фундаментальній ролі та значенні землі, її особливому місці серед інших природних ресурсів і засобів виробництва, та її здатності задовольняти різні потреби людини.

Земельна реформа відіграє головну роль у формуванні та розвитку аграрної політики на сучасному етапі й передбачає докорінну перебудову земельних відносин.

Порівнюючи сьогоднішні основні принципи, хід та наслідки реалізації земельної реформи в Україні з іншими державами СНД, Балтії, країн Центральної та Східної Європи, можна стверджувати, що проведення таких перетворень, як показує практика, має свою специфіку, зумовлену

об'єктивними і суб'єктивними обставинами, що є притаманними для кожної держави. Вирішення комплексу важливих питань і проблем, пов'язаних з використанням землі та реалізацією права власності народу на землю, має здійснюватись з огляду на особливі економічні, екологічні, демографічні, юридичні та інші особливості України. Водночас загальна закономірність проведення земельних реформ в будь-якій країні зводиться до необхідності забезпечення реалізації основних функцій, що об'єктивно виконує земля в суспільстві [4, 126].

Серед суб'єктивних чинників, які безпосередньо впливають на проведення земельної, аграрної реформи, важливе значення юридична база, яка повинна бути адекватною конкретно – історичним та іншим умовам розвитку суспільства на території тієї чи держави. Саме через призму законів можна проаналізувати основні тенденції, перешкоди і перспективи реформування земельних відносин у кожній окремо взятій європейській країні. Адже, своєчасне прийняття законів дозволяє ефективно забезпечувати регулювання суспільних відносин, тоді як їх відсутність, або ж не узгодженість прийнятих у різний час нормативно-правових актів гальмує розвиток правовідносин у будь-якій сфері. Кожна з країн Центральної та Східної Європи здійснює земельні перетворення шляхом прийняття законів та інших нормативно-правових актів, у яких закріплюються організаційно-правові, економічні, фінансові, правові, політичні аспекти земельної реформи [5, 39].

У чинному законодавстві України не дається визначення поняття “земельна реформа” як юридичної категорії. У науковій літературі земельна реформа розглядається як складова економічних, екологічних, соціальних, науково-технічних, організаційних, державно-правових перетворень у суспільстві, державному устрої, політиці, ідеології [6, 102].

В науці земельного права зроблені спроби дати загальне визначення земельної реформи. Так, наприклад, Заєць О.І. обґрунтовано доводить, що земельну реформу слід розглядати як врегульовані нормами права суспільні відносини процесуального характеру, що опосередковують зміну норм

земельного права та земельних правовідносин, в яких зобов'язані державою органи та організації взаємодіють із зацікавленими суб'єктами, громадянами та їх організаціями, в економічному, екологічному, інституційно-функціональному та правотворчому напрямку з метою відновлення ефективного використання земельних ресурсів України [7, 8].

Погоджуючись з таким до розуміння правової суті земельної реформи, як суспільного явища, водночас не можна не сказати й про те, що здійснення земельної реформи – це не лише процес перетворення суспільних земельних відносин, а й утвердження нових за соціально-економічною природою і правовим змістом земельних відносин, що виникатимуть у майбутньому.

У цьому зв'язку В.І. Андрейцев зазначає, що земельна реформа має акумулювати деякі елементи “революційних” і переважно “еволюційних” перетворень земельних правовідносин, виключаючи односторонність їх змістової сторони і спростовуючи ідеологічне гасло, згідно з яким реформування – це лише створення нових економічних умов для нового “середнього” власника [6, 208].

За юридичними наслідками, реформування земельних відносин може передбачати проведення націоналізації, конфіскації, реквізиції, колективізації, усупільнення, реституції, приватизації. В Україні в основу земельної реформи було покладено денационалізацію землі шляхом її роздержавлення і приватизації. При цьому мета та завдання земельної реформи визначались, виходячи з конкретних історичних, економічних, політичних, соціальних, правових передумов розбудови незалежної України. У Постанові Верховної Ради від 18 грудня 1990 року “Про земельну реформу” зазначалось, що земельна реформа спрямована на перерозподіл земель одночасно з передачею їх у приватну і колективну власність, надання у користування юридичним і фізичним особам з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання, формування економіки, раціонального використання і охорони земель [8, 80].

Оснoву економічного напрямку земельних реформ складає перерозподіл земель, зміст якого змінювався залежно від поточних потреб щодо місця, яке посідає реформування відносин власності в процесі здійснення земельної реформи, то в сучасних умовах справедливо поставити його на один рівень з реформуванням природоохоронних процесів, оскільки “земля виконує в житті людини єдність трьох функцій: економічної, соціальної і екологічної. Саме за таких умов і можливо забезпечити правове регулювання земельних відносин з точки зору безпечного існування людини у навколишньому природному середовищі” [9, 75].

Оскільки земельне право – це публічно-приватна галузь, то і земельна реформа має бути зміною публічно-приватних інститутів земельного права та відповідних їм земельних правовідносин. Тобто земельна реформа включає державно-правовий аспект реформування та діяльність із правового забезпечення земельної реформи. У той же час ці два аспекти реформування є частково збіжними, бо вони обидва включають збіжними, бо вони обидва включають діяльність зі зміни змісту правових норм, правотворчість. Аналіз законодавства у сфері земельної реформи свідчить проте, що правотворчість у різних напрямках земельної реформи не здійснюється окремо вона взаємопов’язана [10, 26].

Резюмуючи викладене земельну реформу в Україні необхідно розглядати як врегульовані норми права суспільні відносини, що виникають між відповідними суб’єктами у зв’язку з необхідністю проведення комплексу економічних, організаційно-правових, екологічних, фінансових та інших заходів з метою створення протягом визначеного у законодавстві часу якісно нового земельного ладу шляхом зміни суті і характеру права власності на землю, удосконалення форм використання землі запровадження нових функцій, форм і методів державного і самоврядного регулювання земельних відносин, закріплення юридичних гарантій захисту суб’єктивних прав громадян, юридичних осіб, територіальних громад, забезпечення державою охорони землі і основного національного багатства [11, 22].

Таким чином, земельна реформа – це врегульовані нормами права суспільні відносини процесуального характеру, що опосередковують зміну (перетворення) норм земельного права та земельних правовідносин, в яких зобов'язані державою органи та організації взаємодіють із зацікавленими суб'єктами (громадянами та їх організаціями) в економічному, екологічному, інституційно-функціональному та правотворчому напрямках з метою відновлення ефективного використання земельних ресурсів України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Заєць О.І. – Правові реформи реалізації земельної реформи в Україні на сучасному етапі // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2004. - № 56. – С. 148 - 149.
2. Постанова Верховної Ради України “Про земельну реформу” від 18 грудня 1990р. // відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 10. – Ст. 100.
3. Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. - № 10. – Ст. 100. Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 26. – Ст. 277. Відомості Верховної Ради України. – 1994. - № 27. – Ст. 299. Відомості Верховної Ради України. – 1998. - № 6. – Ст. 78.
4. Быстров Г. Е. Земельная и аграрная реформы в зарубежных странах. – Минск. 1990. – 195с.
5. Законодательство о земельной и аграрной реформе стран СНГ и государства Балтии // Информационный материал. – Минск. – 1999. – 42с.
6. Андрейцев В.І. Правовий режим використання, відновлення та охорони земель // Екологічне право: Особлива частина: Підруч. Для студ. Юрид. Вузів і фак.: Повний акад. Курс / За ред. акад. АпрН В.І. Андрейцева. – К. – Істина. – 2001. – С. 207.
7. Заєць О.І. Правові аспекти земельної реформи в Україні. Автореферат дис. канд. юрид. наук. – К. – 1999. – С. 8.
8. Носік В.В. – Правова природа земельної реформи в Україні // Науковий вісник Чернівецького інституту. – 2004. – № 212. – С. 79 – 83.

9. Андрейцев В.І. Еколого-правові проблеми земельної реформи в Україні // Аграрна реформа в Україні: економічні та правові проблеми: Матеріали круглого столу. – Одеса, - 1993. – С.87.

10. Андрейцев В.І. Концептуальні засади реформування земельних правовідносин в Україні: Матеріали наук.- практ. конф. – К. – 1997. – С.38.

11. Ющик А.И. Правовая реформа как способ преобразования (реорганизации) институтов государства: Дис. канд. юрид. Наук. – К. – 1996. – С.24.

УДК 339.13

**УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ У СФЕРІ НАДАННЯ
БЛАГОДІЙНИХ ПОСЛУГ**

Деркач Оксана Геннадіївна

к.е.н., доцент

Вронська Марія Максимівна

студентка

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Анотація: У статті розглянуто сутність благодійної діяльності та роль благодійної організації в ній. Проаналізовано рейтинг країн за рівнем благодійності, показники індексу благодійності України за три роки. Досліджено значення маркетингу у благодійній сфері та необхідність управління маркетинговою діяльністю.

Ключові слова: сфера послуг, благодійні послуги, благодійна організація, маркетинг, маркетингова діяльність, управління маркетинговою діяльністю.

Благодійна діяльність є важливим елементом суспільних відносин, спрямованих на допомогу найбільш вразливим верствам населення, навколишньому середовищу, культурній спадщині. У зв'язку з цим створення інститутів, що регулюють ці відносини дозволяє збільшити соціально-економічний ефект від складного і неоднозначного явища «благодійність» [1].

У Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 № 5073-VI зазначено, що благодійна діяльність - добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої

винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара [2].

Найбільш авторитетним «індикатором добра» у всьому світі вважається всесвітній індекс благодійності (The World Giving Index) - це комбінований показник, який вимірює досягнення країн світу з точки зору ставлення їх населення до благодійної допомоги [3].

Індекс розраховується за результатами опитувань населення в країнах і враховує грошові пожертви людей, кількість людей, залучених в надання благодійної допомоги (у %), а також загальне ставлення людей країни до благодійної та волонтерської діяльності [3].

Рейтинг країн за рівнем благодійності наведено у табл.1.

Таблиця 1

Рейтинг країн за рівнем благодійності у 2019 р., % [3]

Рейтинг	Країна	Пожертви грошей незнайомцям	Пожертви на благодійність	Волонтерство	Всього
1	США	72	61	42	58
2	М'янма	49	81	43	58
3	Нова Зеландія	64	65	41	57
101	Україна	35	18	19	24
117	Росія	35	12	16	21
126	Китай	31	11	5	16

Дані табл.1 свідчать про те, що чим вище в рейтингу знаходиться країна, тим більше там людей, зайнятих благодійністю. На останніх рядках знаходяться країни, населення в яких гірше інших відноситься до благодійності.

Україна у 2019 році займала 101 місце з індексом благодійності 24%, тоді як першість належала США з найвищим показником у 58%.

Китай замкнув таблицю благодійності із загальним індексом

благодійності – 16%, що показує на негативне відношення китайців до благодійності.

Показники України за рівнем благодійності розглянуто у табл.2.

Таблиця 2

Показники України за рівнем благодійності у 2017-2019 рр., % [4]

Показник	Роки			Відхилення 2019 р. від 2017р., (+,-)
	2017	2018	2019	
Місце країни у рейтингу	90	81	101	x
Пожертви грошей незнайомцям	42	42	35	-7
Пожертви на благодійність	29	29	18	-11
Волонтерство	16	15	19	+3
Всього	29	29	24	-5

Дані табл.2 свідчать про те, що Україна немає сталості у благодійності. Якщо у 2017 році країна займала у рейтингу 90 місце, то у 2018 році – 81, а у 2019 році аж 101. Хоча індекс благодійності у 2017 та 2018 роках був однаковий – 29%.

У 2019 році показник індексу впав до 24%. Зменшення загального індексу відбулось за рахунок зменшення частки пожертв незнайомцям на 7% та пожертв на благодійність на 11%.

Згідно Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» благодійна організація представляє собою юридичну особу приватного права, в установчих документах якої визначена благодійна діяльність в одній чи кількох сферах, як основна мета її діяльності [2].

Кількість благодійних організацій у динаміці та їх частка у структурі юридичних осіб наведено у табл.3.

Таблиця 3

Благодійні організації та їх частка у структурі юридичних осіб у 2017-2019 рр. [5]

Показник	Роки			Відхилення 2019 р. від 2017р., (+,-)
	2017	2018	2019	
Благодійна організація	17686	18433	19054	+1368
Всього юридичних осіб	1230155	1298435	1346174	+116019
Частка благодійних організацій в структурі юридичних осіб, %	1,44	1,42	1,42	-0,02

Як видно з даних табл.3, кількість благодійних організацій за досліджуваний період збільшилась на 1368 та у 2019 році становила більш ніж 19 тис. організацій, тоді як у 2017 році кількість таких організацій становила лише 17,7 тис. підприємств.

У 2018 та 2019 роках кількість благодійних організацій збільшилась, однак їх частка у структурі юридичних осіб залишилась незмінною – 1,42%. Це пов'язано в першу чергу зі збільшенням загальної кількості юридичних осіб.

У 2017 році частка благодійних організацій становила 1,44%, що на 0,02% більше ніж у наступні роки.

Благодійні організації для успішного функціонування сьогодні змушені займатися маркетинговою діяльністю і використовувати сучасні методи управління. У некомерційній сфері може бути успішно використаний великий досвід управління маркетингом підприємств комерційної сфери з деякою поправкою і адаптацією з урахуванням специфіки функціонування благодійних організацій.

Маркетинг у благодійній сфері, з точки зору О.Шекової, визначається як сукупність заходів, спрямованих на ефективне вирішення соціально-значущих

проблем і отримання зовнішньої підтримки [6,с.6].

Управління маркетинговою діяльністю організації створює механізм для розробки і реалізації маркетингового управління. На практиці - це створення системи маркетингу як підсистеми загальної системи управління організацією [7, с.5].

В.Богомолова зазначає, що управління маркетинговою діяльністю організації – це управління маркетингом як функцією організації, тобто управління процесом. Сюди належать питання організації маркетингових служб, формування маркетингових планів, рішення з питань фінансування та контролю діяльності в області маркетингу [7, с.6].

З точки зору В.Килипенко, управління маркетинговою діяльністю - це процес підготовки, ухвалення та виконання управлінських рішень, шляхом планування, організації, мотивування, виконання й контролю у системі маркетингової діяльності з врахуванням її цілісності, що підтримує заданий режим роботи апарату управління та сприяє досягненню поставлених цілей підприємства і всебічного задоволення потреб споживачів [8, с.92].

Питанню управління маркетингом в благодійних організаціях приділяється недостатньо уваги. Тільки деякі благодійні організації дійсно усвідомлюють, що маркетинг - запорука успішної діяльності. Необхідність просування проектів, формування позитивного іміджу, залучення джерел фінансування та інші фактори стимулюють такі організації використовувати сучасні підходи і займатися маркетинговою діяльністю [9, с.7].

Маркетингова діяльність благодійних організацій багато в чому схожа з аналогічною діяльністю будь-якої комерційної організації. Проте, необхідно виділити ряд особливостей, характерних для маркетингу благодійних організацій [9, с.7].

Управління маркетингом, в першу чергу, має на увазі узгодження внутрішніх можливостей благодійної організації з умовами зовнішнього середовища.

Важливу роль тут відіграє політико-правове середовище. У всьому світі

держава надає всебічну підтримку благодійним організаціям. Основні напрямки такої підтримки: розширення участі благодійних організацій у реалізації державних програм; відкриття їм доступу до державних джерел фінансування; моральне заохочення благодійної діяльності; використання експертного потенціалу учасників благодійної діяльності, і, звичайно ж, впровадження системи податкових пільг [9, с.8].

Слід зазначити, що розвиток благодійності безпосередньо пов'язаний з економічними чинниками і залежить від економічного добробуту країни.

При соціально-орієнтованому економічному середовищі пріоритети віддаються розвитку соціальної сфери. Держава часто надає підтримку благодійним організаціям у формі соціальних замовлень і грантів.

Ключова проблема в області маркетингу благодійних організацій, як зазначає Н.Зеркалій, полягає у відсутності стратегічного бачення розвитку і, головним чином, місії компанії. При розробці місії керівництво будь-якої компанії знаходить відповіді на наступні питання: хто є споживачем компанії; що необхідно зробити, щоб задовольнити його потреби; якими цінностями керується організація при прийнятті рішень; до чого прагне організація [9, с.9].

На жаль, більшість благодійних організацій не займаються обґрунтуванням своєї діяльності, визначенням її цінностей, стремління. Відсутність місії заважає чітко визначити потенційні ринки і споживачів компанії, основні точки докладання її зусиль, корпоративні цінності, ставлення організації до співробітників [11, с.169].

Безумовно, сформулювати місію для благодійної організації непросто. Її місія повинна кардинально відрізнитися від уже звичних місій комерційних підприємств. Головна відмінність благодійних організацій полягає навіть не в тому, що ці організації працюють не заради прибутку, не в тому, що вони забезпечують споживачів конкретними послугами та товарами, а в тому, що їх мета - змінити людину, суспільство, світ. І не стільки в плані забезпечення необхідними продуктами, але в зміні відносин між людьми, всередині суспільства [11, с. 169].

Звідси впливає ще одна з дуже важливих проблем, яка заважає ефективній роботі благодійної організації - низька орієнтація на споживача. Так, якщо більшість комерційних організацій усвідомлюють сьогодні важливість ідентифікації потреб своїх цільових груп і подальшої їх задоволеності для досягнення своїх цілей, то суб'єкти благодійної сфери поки що функціонують автономно, без урахування вимог своєї споживчої аудиторії [9, с. 9].

Додатковою перешкодою грамотної роботи благодійних організацій в даному напрямку є наявність декількох рівнів споживачів і складність ідентифікації потреб кожного рівня.

О.Шекова запропонувала розглянути комплекс маркетингу благодійних організацій.

1) Продукт. Термін «продукт» є основною характеристикою будь-якого виду діяльності. Для благодійних організацій продуктом виступають послуги, роботи, проекти і програми, націлені на реалізацію статутних цілей організації.

2) Ціна. У зв'язку з тим що благодійні організації надають більшість послуг на безоплатній основі, даний елемент комплексу маркетингу не має великого значення. В якості ціни в даному випадку може розумітися «ціна» (вартість), що характеризує витрати, пов'язані з наданням благодійних послуг.

3) Канали розподілу. Канали розподілу послуг, проектів благодійних організацій можуть бути як власні, так і незалежні. До незалежних каналів розподілу відносяться, як правило, сторонні виконавці програм благодійної організації, коли остання виступає замовником і передає права на надання послуг і виконання робіт іншим особам. Найчастіше незалежні канали розподілу використовують благодійні фонди.

В інших випадках благодійна організація може використовувати власні канали розподілу, займаючись самостійно реалізацією своїх програм.

4) Просування продукту. Благодійні організації приділяють багато уваги питанням просування своїх програм і проектів, так як це сприяє підвищенню обізнаності та підтримки їх діяльності [6, с.6].

Специфіка діяльності благодійних фондів передбачає включення в маркетинговий комплекс додаткових інструментів у вигляді процесу (Process), людей (People) і матеріального середовища (Physical evidence) [6, с.7].

Отже, по-перше, серед некомерційних організацій благодійна діяльність має свої особливості, які полягають в специфіці її статутних цілей, спрямованих на безоплатне надання допомоги.

По-друге, спектр методів, спрямованих на підвищення ефективності вирішення проблем, які здавалися соціально значущими в конкретній країні в конкретний історичний період, завдяки благодійній діяльності, вимагає розширення і доповнення методами маркетингу.

По-третє, благодійні організації, що займаються виробництвом суспільного блага у вигляді безоплатної допомоги благоотримувачам, потребують не тільки в державну підтримку, а й у зміцненні позитивного іміджу благодійності та волонтерства.

По-четверте, всі заходи, спрямовані на отримання зовнішньої підтримки, в тому числі на залучення зовнішніх джерел фінансування, складають один з наріжних каменів маркетингового комплексу благодійних фондів та організацій, який залежний від макро- і мікроринкового середовища.

Незважаючи на офіційно некомерційну сутність економічної діяльності, благодійні організації можуть використовувати класичний комплекс маркетингу, але необхідно враховувати цільову і функціональну специфіку даних організацій, при якій цінові показники не грають визначальної ролі, на відміну від піару і пропаганди, які формують ціннісні установки, що сприяють успішному вирішенню благодійними організаціями їх завдань.

Н.Кайшаури зазначає, що для оцінки ефективності благодійної організації використовуються три основні підходи. Перший - експертний. Організація збирає людей, які володіють знаннями в тій області, яка цікавить, і задають їм питання, а далі покладаються на їх думку. Припустимо, людина з'ясовує, який фонд найбільш ефективний, щоб зробити пожертвування. Тоді вона може поцікавитися думкою тих експертів, яким вона довіряє, не побоюючись

очевидної суб'єктивності їх висновків [11].

Інший підхід - емпіричний. Він передбачає вивчення фактів і відповідь на конкретні питання на основі зібраних з реального життя емпіричних даних. Для застосування такого підходу потрібно перш за все визначитися, що саме потрібно дізнатися про діяльність фонду. Наприклад, мова може йти про те, якою мірою досягнуто мети фонду, як і в якій мірі діяльність фонду вплинула на життя споживачів, в якій мірі місцеве співтовариство підтримує діяльність фонду.

Третій підхід - індикаторний. Він передбачає виділення певних параметрів, які вимірюються за допомогою заздалегідь сформованих індикаторів. Наприклад, про ефективність фандрайзингу можна судити за обсягом залучених коштів, зміни обсягу залучених коштів у порівнянні з минулими періодами, кількістю і складом благодійників, розміру пожертви тощо [11].

Одним з найважливіших показників ефективності маркетингу є показник задоволеності споживачів послугами організації. Наприклад, С.Андрєєв в якості основного критерію задоволеності споживачів в некомерційній сфері пропонує використовувати показник соціального ефекту. В даному випадку мається на увазі, що споживач оцінює витрати з придбання та споживання продукту організації і порівнює їх з отриманими вигодами і перевагами від продукції конкурентів [9, с.10].

Підсумком і ключовим показником ефективності некомерційної діяльності М.Москальов також вважає досягнення високого соціального ефекту.

Важливість соціального ефекту в тому, що, по суті, він є своєрідним показником рентабельності некомерційного проекту і в ідеальному варіанті створює нематеріальний результат: задовольняє життєво важливі потреби людини; підвищує рівень і якість життя суспільства; сприяє збереженню та відтворенню суспільного укладу [12, с. 129].

Система управління маркетинговою діяльністю благодійних організацій в

значній мірі не відповідає вимогам сучасних ринків.

Тому, для успішної діяльності такої організації в умовах ринкової турбулентності, «маркетингова філософія» (управління маркетинговою діяльністю) має забезпечити наявність та функціонування наступних трьох складових:

1) стратегічне бачення (сутність діяльності благодійних організацій та фокусування енергії усіх її підрозділів на досягненні більш високих показників);

2) ринкова орієнтація (на першому місці серед усіх цінностей і переконань завжди знаходиться споживач);

3) жорсткий процес формування та вибору найкращої стратегії з урахуванням усіх проблем, з якими стикається благодійна організація.

Отже, застосування сучасної маркетингової концепції управління підприємством відкриває широкі можливості для досягнення цілей благодійних організацій і для вирішення значущих для суспільства завдань.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пискунова Е.С. Благотворительная деятельность в украине: институциональные аспекты функционирования. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/936-Текст%20статті-1893-1-10-20160120.pdf>

2. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>

3. Nonews. Рейтинг стран по уровню благотворительности. URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/giving-index>

4. CAF World Giving Index. 2019. URL: <https://nonews.co/wp-content/uploads/2019/10/WGI2019.pdf>

5. Держкомстат. Кількість юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання URL: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpoj/ukr/EDRPU_2019/ks_opfg/arh_ks_opfg_19.htm

6. Шекова Е.Л. Особенности маркетинга благотворительных организаций

// Вестник Московского университета. – 2017. – №4. – С.1-6

7. Богомолова В.А. Управление маркетинговой деятельностью организации: конспект лекций. М. : МГУП. – 2009. – 116 с.

8. Килипенко В. В. Теоретичний зміст і сутність управління маркетинговою діяльністю // Економіка АПК. – 2016. – № 11. – С. 86-93.

9. Зеркалий Н.Г. Особенности управления маркетингом в благотворительных организациях // Вестник Сибирского института бизнеса и информационных технологий. – 2013. – №6. – С.8-12.

10. Науменко Т.В. Специфика маркетинговой деятельности благотворительных фондов // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Социология. – 2018. – №1. – С.166-177

11. Кайшаури Н. Соперничество фондов: как понять, кто эффективней?
URL: <https://www.miloserdie.ru/article/sopernichestvo-fondov-bez-olimpijskih-distsiplin-ne-obojtis/>

12. Москалев М.М. Эффективная маркетинговая деятельность некоммерческих организаций // Вестник ПАУ. – 2017. – № 6. – С. 127-133

ГРИГОРІЙ САВИЧ СКОВОРОДА І СУЧАСНІ УЧНІ

Дєєва Ольга Юрїївна

учитель української мови та літератури

учитель вищої категорії

старший учитель

Куп'янська загальноосвітня школа №1

Куп'янської міської ради Харківської області

місто Куп'янськ

Харківська область, Україна

Вступ Особливої уваги набуває вельми промовистий аргумент на користь звернення до педагогічної спадщини Григорія Сковороди саме зараз, в часи, коли сучасна педагогіка потребує правильних акцентів, а його філософія уособила перехід від давнини до новочасної суспільної думки.

І саме зараз ми перебуваємо на найвищому рівні якісного рубежу прагнення соціального самоусвідомлення. Десь-то вже починаємо навіть стомлюватись від великої кількості педагогічних інновацій, від сподівання чуда зовнішніх миттєвих змін, і, як і завжди, забуваємо, що зміни ці стаються насамперед усередині – у нас самих, у особистості кожного учня та вчителя. Про це вкотре нагадує нам всемудрий старець Григорій Сковорода.

Мета нашої роботи:

- дослідити секрети педагогічної спадщини Григорія Сковороди;
- розкрити таїну мудрості цієї незвичайної людини;
- прослідкувати вплив постаті Великого Любомудра на сучасних учнів, дослідити, як змінюється їх світогляд, які думки філософа не втратили актуальності;
- довести нагальну необхідність звернення до Сковороди саме зараз, за наукою і педагогічними порадами.

За мудрість, за істинність і щирість Гнат Хоткевич назвав Сковороду нашим «Першорозумом».

Одна з основних задач, яку ми ставили перед собою, – донести, що педагогічна спадщина Сковороди і його твори були невіддільні від Біблії. «Сонце всіх планет і цариця Біблія»[3,80] - таку роль відводив цій книзі філософ. Усе його вчення ґрунтується на ній, на християнській вірі.

Ми знаємо, що Сковорода любив Бога, усе життя намагався жити з Ним у злагоді. Мандруючи, у своїй торбині мав дві речі: Біблію і хлібину – хліб духовний і хліб насущний. У своїй другій вступній проповіді, Сковорода зауважував: «Не знаємо ми, як шукати Христа. Дехто шукає його... у чудових будинках, у грошах, у столітньому здоров'ї – нема. Та де ж він? Христос – у вищій помислі, у вищій стремлінні духу людського». «Увесь світ складається з двох натур, – зауважував Сковорода, - з видимої і невидимої, що називається Бог».

Наскільки мені відкрилася таїна сквородинівського Слова – усі твори були невіддільні від Слова Божого, тому вважаю своєю справою навести рядки порівняння деяких понять, що зустрічаємо їх у працях філософа, з рядками Біблії.

Хочеться зауважити, що найбільше місць, що перегукуються з творами Сковороди, було саме у Книзі Приповістей Соломонових.

Надаємо Вашій увазі порівняне зіставлення таких понять, як

- мудрість;
- любов;
- багатство;
- слово, думка, язик;
- душевне невдоволення, нудьга;
- наука, навчання;
- батько і мати.

Зрозуміти зміст і глибину педагогічної думки, дослідити зв'язок особистості Григорія Сковороди і сьогодення України, збагнути невичерпність

криниці творчості «українського Сократа», довести, що в основі сквородинівського вчення лежить християнське виховання, що є основою народного виховання і має стати ґрунтовною педагогічною позицією національної сучасної освіти, – ось завдання, що ставили перед собою автори даної роботи.

Практичне значення даної роботи полягає в можливості наукового використання результатів дослідження, у необхідності поширення та актуалізації ідей Сквороди в сучасній освіті. Використати дане дослідження можна при розробці шкільної програми, в практичній роботі учителя в умовах загальноосвітньої школи.

Об'єктом дослідження роботи є світогляд сучасного підлітка, на прикладі учнів 10-х класів Куп'янської загальноосвітньої школи № 1.

Предметом дослідження є педагогічні погляди Григорія Сквороди.

У процесі роботи опрацьована певна кількість літературних творів, автори яких тією чи іншою мірою торкалися у своїх роботах проблеми педагогічних ідей Г.С. Сквороди.

Великою є і філософська, і педагогічна спадщина Сквороди. Про мислителя написано багато книг і на Україні, і за її межами. Бібліографія його творів і літератури про нього нараховує півтори тисячі назв[3].

Уважаємо, що Григорій Скворода був і народним учителем, і народним письменником. Довести це моїм одноліткам, друзям, співвітчизникам і є одним із провідних мотивів даної роботи.

Говорячи про вивчення філософської і літературної спадщини у радянський період, слід зазначити, що думки Сквороди замовчувались, твори про Бога взагалі не представлялися увазі широкого кола читачів.

Літературознавці, такі, як М.Редько, А.Ніженець, І.Табачникова, І.Іваньо, створили немало цінних праць, але в них відчувалася самозаангажованість, погляд на Сквороду з радянських позицій.

Наше завдання – зрозуміти Сквороду, осягнути всю глибину його філософської думки; збагнути прихований зміст творчості, в якому

відкриваються всі закони існування людини у Всесвіті, в якому можна побачити все наше сьогодення.

Отже, на вибір теми вплинуло те, що вивчення педагогічної спадщини Сковороди, його поглядів дає можливість торкнутися витоків української педагогічної майстерності, заснованої на невмирущих традиціях християнської, народної педагогіки, що їх постійно використовував у своїй творчості Г.Сковорода., допомагає формуванню світогляду сучасних учнів, підтримує становлення власного «Я» кожного з них, сформує правильну життєву позицію, накреслює основні орієнтири освіти та виховання. У цьому і полягає актуальність даної роботи – вона розкриває завісу над джерелами української педагогічної думки.

Методами вирішення наукових завдань були зіставлення, аналіз, анкетування, розробка туристичного маршруту шляхами Сковороди.

Творча спадщина Григорія Савича глибока та безмежна, що змушує нас думати про вічне. Неможливо було не згадати про мудрі твори філософа, тому наступне питання трактувалося саме так: «Назвіть відомі вам твори Григорія Сковороди». Десятикласники вважали за необхідне визначити найглибші сквородинівські твори, а саме: «Алфавіт, або Буквар світу», «Байки Харківські», «Діалог чи розмова про стародавній світ», «Розмова п'яти подорожніх про справжнє щастя в житті». Усі розділили педагогічні ідеї у творах «Вдячний Еродій» та «Убогий Жайворонок». Загалом, філософська спадщина Сковороди – це сімнадцять трактатів та діалогів, і діти це пам'ятають.

Головна теорія Г.Сковороди, згідно з якою людина має працювати в тій галузі, до якої має хист і покликання, називається «сродна праця». Четверте запитання було таким: «Як ви розумієте вислів «сродна праця»?». Виходячи з відповідей учнів, кожен із них розуміє важливість обраної нею справи життя. Учні переконані, що праця за покликом серця може забезпечити людині гармонійне щасливе існування. Більшість відповіла, що найкраще тему «сродної праці» розкрито в байках «Бджола та Шершень» та «Жайворонки».

У сучасному суспільстві набувають актуальності такі поняття, як гармонія, філософія людської душі, сенс нашого буття. А спадщина Григорія Савича допомагає нам замислитися над цими важливими речами в нашому житті. Зрозуміло, що Сковорода є досить актуальним на сьогоднішній день, тому п'яте запитання звучало так: «Чим актуальним є Сковорода сьогодні?». На думку десятикласників, Сковорода міг бачити і теоретично вирішити дуже гострі духовні проблеми, що важливі й на сьогодні, був не лише оригінальним письменником, а й мудрим філософом, учителем, який і досі своїми творами розширює наш світогляд. Деякі пояснювали актуальність мудреця як безсмертність та безмежність його творів.

Часто, коли починають вивчати творчість Г.С.Сковороди, зустрічаються з труднощами. Але трохи згодом, учившись у його твори, збагнувши основні істини, підлітки вважають його безмежно мудрим, тому шосте питання: «Мудрість Сковороди для мене особисто» детальніше показало розуміння мудрої спадщини філософа. Головним ключем його мудрості, як вважали діти, були філософське вчення, центром якого була людина, основане на Слові Божому – Біблії. Глибокий зміст ідей, актуальність та неповторність творів, можливість бачити окремий світ кожної людини, дають школярам підстави вважати Сковороду мудрецем.

Висновки: можемо зазначити: у ході даної роботи було досліджено, як змінюється світогляд підлітків, якщо більше уваги приділяти сквородинівським принципам, основаним на природності, щирості. Ми зрозуміли, що Григорій Савич мав власну систему поглядів, основану на глибокому розумінні біблійних цінностей, на повазі до Бога, на християнській моралі, що, врешті-решт, становить основу народної педагогіки.

Можемо стверджувати, що слід упроваджувати подібну педагогічну практику, бо вона має глибокий національний, український генокод: здавна виховували наші предки так своїх дітей, які ставали глибоко порядними та поважними людьми, завдяки повазі до Бога і до особистості.

Під час дослідження спадщини була проведена робота, слід якої – зіставлення таких понять, як мудрість, любов, багатство, наука, навчання, батько-мати, душевне невдоволення, нудьга тощо, за Сковородою та за Біблією.

Ми намагалися зрозуміти педагогічну думку так, як її бачив Григорій Савич, крізь призму християнського вчення, моралі й етики.

Хочеться зазначити, що глибини педагогічної мудрості філософа ще більше відкриваються допитливому оку.

Працюючи у Куп'янському краєзнавчому музеї, ми знайшли уривки з творів Сковороди. Читаючи їх, дійшли висновку, що навіть вивчивши більш-менш повністю творчість, не можна сказати, що ти відкрив таємниці думок Сковороди.

Але, співставивши твори мислителя за Біблією, починаємо розуміти, що секрет педагогічної спадщини Григорія Савича – у основі світогляду: «Чим хто згідніший з Богом, тим він спокійніший, а значить, і щасливіший», «щасливий той, хто живе по волі благого Духа – Господь буде на всіх путях його».

І лише людина, що сама в собі має зерно віри, може зрозуміти і збагнути Григорія Сковороду.

Ось чому, коли в нашій державі змовчувалося слово «Бог», мандрівного філософа розуміли однобоко: щастя – в «сродній праці».

Відкриваючи одну за одною перлини думки, починаєш розуміти і концепцію щастя за Сковородою, і ідею «спорідненої праці», і секрети сквородинівської педагогіки.

Саме це ми намагалися показати у даній роботі.

Крім цього, не заперечне значення має вивчення творчості цієї виданої особистості для нас, бо ми живемо на Куп'янщині, де багато років прожив і працював Григорій Савич. Ми пройшли літературними стежками Гусинки і Моначинівки, зустрілися із засновником музею Григорія Сковороди колишнім директором Моначинівської школи Ніною Володимирівною Коротун, яка багато зробила для збереження літературної пам'яті про Сковороду.

Теоретичним та практичним результатом стало дослідження секретів педагогічної спадщини Григорія Сковороди, таїна його мудрості, аналіз впливу постаті «українського Сократа» на сучасних учнів, на прикладів десятикласників Куп'янської загальноосвітньої школи № 1.

У ході роботи визначено позитивний вплив Г.Сковороди та його думок на світогляд підлітків, доведено нагальну необхідність звернення до філософа саме зараз, за наукою і порадами. У цьому і полягає актуальність роботи.

У ході дослідження ми довели, що педагогічна спадщина Сковороди і його твори невіддільні від Біблії, зіставивши такі поняття, як мудрість, любов, багатство, слова, душевне невдоволення, наука, батько-мати.

Методами вирішення наукових завдань були зіставлення, аналіз, анкетування, розробка туристичного маршруту шляхами Сковороди.

Якщо дана робота стане в нагоді вчителям, учням, батькам, допоможе формуванню світогляду, підтримає становлення особистості кожного, сформулює правильну життєву позицію людини, накреслить основні орієнтири освіти та виховання – недарма докладалися зусилля.

УДК 623.4.01

**МЕТОДИКА КІЛЬКІСНОЇ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ БРИГАДНОГО
МЕТОДУ РОБОТИ РЕМОНТНИКІВ**

Добровольський Євгеній Архипович

К.В.Н., С.Н.С

Науково-виробнича фірма “КРИПТОН”

Горбач Андрій Михайлович

Державний експерт експертної групи ресурсної політики

Директорат політики у сфері оборони

Міністерства оборони України

Горбачевський Сергій Андрійович

Здобувач вченого ступеня

Центральний науково-дослідний інститут

озброєння та військової техніки Збройних Сил України

м. Київ, Україна

Анотація/Abstract: У статті розглянуто кількісну оцінку ефективності бригадного методу роботи з урахуванням аналізу існуючого методичного апарату теорії обслуговування. Розглянуто залежність витрат від технічної досконалості складних технічних систем. Показано, що удосконалення існуючого методичного апарату може надати можливість визначити кількісну оцінку ефективності різних організаційних заходів виробничих потужностей держави, знайти раціональні шляхи удосконалення й інтенсифікації виробництва з метою розроблення, модернізації, освоєння ремонту, проведення ремонту, дослідження технічного стану, спеціальних перевірок виробів (складних технічних систем).

Ключові слова/Keywords: бригадний метод роботи, підприємство, установа, організація, теорія обслуговування, складна технічна система, ремонт, освоєння ремонту, модернізація, дослідження технічного стану.

Вступ./Introduction. Виконання функціональних завдань ремонтними органами підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, залежить від нерівномірності завантаження виробничих потужностей, обумовлених випадковим характером відмов виробів (складних технічних систем), і коливань трудомісткості ремонтних робіт. Тому оптимальну виробничу потужність ремонтних ділянок необхідно визначати з урахуванням сумарних витрат від утримання ремонтних постів бригад і самих виробів.

Застосований для цього математичний апарат теорії обслуговування найбільш адекватно описує виробничі процеси, у тому числі ремонти [1, с. 118-128]. Водночас при цьому оптимізується тільки рівень завантаженості постів (пунктів) та не враховується можливість взаємодопомоги ремонтників. Кількісна оцінка взаємодопомоги ремонтників і її ефективності під час бригадного методу роботи має велике значення.

Мета роботи./Aim. Формалізована постановка задачі визначення показників ділянки (зони проведення робіт в системі технічного обслуговування і ремонту, регламенту) має наступний вигляд. На виробничу ділянку з кількістю ремонтників n надходить потік виробів з інтенсивністю λ . Кожен номер обслуги обслуговує виріб з середньою інтенсивністю ν . Якщо в систему надійшла складна технічна система, то всі ремонтники займається її ремонтом. За умови надходження іншої складної технічної системи половина ремонтників приступає до роботи над другою. Таким чином ремонтна обслуга розподіляється згідно розрахунків по занятих постах рівномірно.

Середнє число виробів на ділянці [2, с. 356] в цьому випадку

$$M_{c.g} = \psi / (1 - \psi) \quad (1)$$

де $\psi = \lambda / (n \nu)$ – коефіцієнт завантаженості ділянки.

Оскільки величина $\lambda / \nu = a$ є технологічно необхідним числом обслуги згідно розрахунків, то формулу (1) можна записати в вигляді

$$M_{c.g} = a / (n - a). \quad (2)$$

Для оцінки ефективності бригадного методу роботи порівняємо показники конкретної ділянки виконання робіт з параметрами $a = 3$, $n = 5$ при

двох формах організації робіт. Коефіцієнт завантаженості обслуги $\psi = a/n = 0,6$ і в обох випадках є однаковим. Відповідно до виразу (2) середнє число виробів на ділянці при повній взаємодопомозі ремонтників $M_{c.в} = 1,5$. За відсутності взаємодопомоги [3, с. 296] $M_{c.в} = 3,5$ тобто в середньому в ремонті буде знаходитися на два вироби більше. Нехай кількість обслуги згідно розрахунку досягне шести, тоді $\psi = 0,5$. Відповідно число виробів в ремонті зміниться ($M_{c.в} = 1,0$, $M_c = 3,30$), а різниця досягне 2,3 виробу. При цьому ефективність взаємодопомоги ремонтників збільшилась.

У зв'язку з нерівномірністю завантаженості ділянок для бригадного методу роботи необхідно створення певного визначеного резерву потужності. Величину цього резерву можна визначити з мінімуму сумарних витрат від простоїв виробів в очікуванні ремонту, часу активного ремонту та утримання ремонтників:

$$a/(n - a)C_A + nC_p \rightarrow \min, \quad (3)$$

де C_A і C_p – питомі витрати від простоїв виробів в ремонті й утримання ремонтників відповідно.

Прирівнявши першу похідну від цього виразу до нуля, отримаємо оптимальне число ремонтників:

$$n_{opt} = a + \sqrt{aS}, \quad (4)$$

де $S = C_A/C_p$ – співвідношення відповідних витрат.

Оптимальний рівень завантаженості ділянки ψ_{opt} отримують з попереднього виразу шляхом заміни перемінних:

$$\psi_{opt} = 1 - (S + \sqrt{S^2 + 4nS}) / 2n. \quad (5)$$

Вирази (2) – (5), які досить вдало описують складні стохастичні процеси, що відбуваються під час ремонту виробів, можуть застосовуватися на практиці для оптимізації потужності різних ділянок і пунктів (постів) ремонтних органів підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності.

Застосування цих формул для бригад, що налічують 10 і більше ремонтників, дає похибку, оскільки обсяг робіт на одному виробі обмежений і

одночасно займатися ремонтом на одному посту можуть не більше 4 чоловік. Тому показники роботи ділянки (пункту) з обмеженою взаємодопомогою дещо погіршуються і середнє число виробів в ремонті буде більше. У зв'язку зі складністю розрахункових формул для таких систем масового обслуговування [4, с. 264-269] складена емпірична формула

$$M_{c,ч} = a/(n - a) + (0,65 - 0,5\psi) (h - 1,5), \quad (6)$$

де h – значення відношення числа ремонтників, зайнятих ремонтом, до допустимого числа ремонтників на посту.

Великі значення h характерні для зон ремонту на підприємствах промисловості України.

Таким чином, показники виробничих ділянок можна розраховувати по формулах (2) – (5), а для зон проведення поточного ремонту або його освоєння, а також дослідження технічного стану, спеціальних перевірок і модернізації на підприємствах промисловості України за виразом (6).

Відповідно, в залежності від форми проведення цих заходів підприємствами, установами, організаціями коефіцієнт завантаженості ремонтників буде змінюватися, хоча операційна продуктивність праці залишається постійною. Під час більш раціональної організації робіт зменшиться середня кількість виробів в ремонті, що призведе до збільшення числа виробів на лінії та викличе велику завантаженість ремонтників. Рівень завантаженості різко спаде за умови впровадження в виробничу діяльність прогресивної технології та засобів механізації, що надасть можливість значно підвищити сумарну продуктивність праці за відведений робочий час.

Висновки./Conclusions. Запропонована методика дозволить надати кількісну оцінку ефективності організаційних заходів ремонтним органам підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та знайти раціональні шляхи удосконалення й інтенсифікації виробництва для розроблення, модернізації, освоєння ремонту, проведення ремонту, дослідження технічного стану, спеціальних перевірок виробів (складних технічних систем).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Луйк И.А. Определение количества планово-предупредительных ремонтов при эксплуатации крупных машинных парков // Сб. Строительное производство. – Вып. 2. – К.: Будівельник, 1975. – С. 118-128.
2. Шишанов М.А. Основы теории комплексного обоснования требований к техническим показателям сложных систем. Зубарев В.В., Ковтуненко А.П., Василенко А.В., Чепков І.Б., Шишанов М.А., К.: – 2010, – 356 с.
3. Шишанов М.А. Основы теории восстановления эксплуатационных свойств технических систем. Ковтуненко А.П., Шишанов М.А., Зубарев В.В. К.: НАУ, 2007.– 296 с.
4. Шишанов М.О., Яблоков В.В., Жованик Б.Е., Гуляев А.В. Методичний підхід щодо оцінки ефективності модернізації при капітальному ремонті // Зб. наук. Пр. “Труди академії”. – К.: НАОУ, 2003.– С. 264-269.

УДК 13058

**СЕЛЕКТИВНА ЕМБОЛІЗАЦІЯ ТА ФЛУОРЕСЦЕНТНА ВІЗУАЛІЗАЦІЯ
НИРКОВИХ СУДИН ПРИ РЕТРОПЕРІТОНЕОСКОПІЧНІЙ РЕЗЕКЦІЇ У
ХВОРИХ НА ЛОКАЛІЗОВАНИЙ РАК НИРКИ**

Думанський Юрій Васильович

член-кореспондент Академії медичних наук України

Інститут експериментальної патології,

онкології і радіобіології

ім. Р.Є. Кавецького НАН України, м.Київ

Решетняк Сергій Олександрович

Навчально-науковий медичний комплекс

«Університетська клініка» ХНМУ м.Харків

Євтушенко Дмитро Васильович

PhD, Associate professor, KNMU

Момот Анна Анатоліївна

Прасол Олександр Віталійович

Студенти 5 курсу

Харківський національний медичний університет

м. Харків, Україна

Анотація/Abstract. Емболізація ниркової артерії (RAE) все частіше використовується в якості доповнення до хірургічних втручань.[1,2]. Для визначення меж резекції під час часткової нефректомії (PN) використовують індоціанін зелений (ICG) з візуалізацією в режимі інфрачервоної ділянки спектру флуоресценції (NIRF).[3]. У цій статті ми зосередимося на ефективності використання RAE та ICG з NIRF в лікуванні локалізованого нирково-клітинного раку (RCC).

Ключові слова/Keywords. Indocyanine green; Near-infrared fluorescence; Renal artery embolization; Nephron-sparing surgery.

Вступ/Introductions. За останні 40 років частота виконання операцій хворим з приводу утворень нирки зросла в 22,7 рази. [4].

Застосування передопераційної селективної RAE при хірургічному лікуванні RCC дає перевагу за рахунок зниження інтраопераційної крововтрати, скорочення часу операції та зниження періопераційних ускладнень. [1,2]

Останнім часом використання ICG з NIRF стало альтернативним методом для визначення меж резекції в реальному часі під час часткової нефректомії (PN). [3].

Мета роботи/Aim. Оцінити можливість використання передопераційної селективної RAE та використання ICG при хірургічному лікуванні хворих на RCC.

Матеріали та методи дослідження./Materials and methods. Проаналізовано 12 хворих із RCC (стадія пухлинного процесу - pT1-2acN0M0R0G1-3).

Алгоритм діагностичних заходів та критерії морфологічної верифікації застосовували згідно з рекомендаціями NCCN, EAU.

Після визначення таргетної гілки ниркової артерії за даними ангіографії хворим була виконана селективна RAE

За даними повторної передопераційної КТ з в/в контрастуванням визначалась повна артеріальна ішемія необхідної частини нирки у всіх хворих.

Усім хворим проведено ретроперітонеоскопічну резекцію нирки з визначенням кордонів резекції за допомогою використання ICG.

Результати/Results and discussion. 12 хворим на локальний RCC виконана ретроперітонеоскопічна резекція нирки за допомогою ICG. Ускладнення в ранньому післяопераційному періоді за класифікацією Клав'єна – Діндо : у одного хворого була гематурія, що лікувалась консервативно. Час операції склав в середньому – 89 хвилини (54 хв – 124хв) . Рівень інтраопераційної крововтрати в середньому 70 мл.

Висновки/Conclusions. Використання селективної RAE та використання ICG при хірургічному лікуванні хворих на RCC є ефективним і малоінвазивним втручанням з низьким ризиком серйозних ускладнень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. The impact to operation safety of preoperative renal artery embolization for management of diameter $\geq$ 10 cm renal cell carcinoma. Chinese journal of surgery Zhonghua Wai Ke Za Zhi. 2017 Oct 1;.). DOI:10.3760/cma.j.issn.0529-5815.2017.10.004
2. Renal artery embolization in a gross kidney neoplasm. G Chir. 2013 Sep-Oct PMID:PMC3926480
3. Near-infrared Fluorescence Imaging with Indocyanine Green in Robot-assisted Partial Nephrectomy: Pooled Analysis of Comparative Studies. Eur Urol Focus. 2020 May 15;6(3):505-512. doi: 10.1016/j.euf.2019.03.005. Epub 2019 Mar 21.
4. European Network of Cancer Registries. Eurocim version 4.0. European incidence database V2.3, 730 entity dictionary (2001), Lyon, 2001.

**МОДЕЛЮВАННЯ ТЕМПЕРАТУРНИХ РЕЖИМІВ ПРИМІЩЕННЯ
АДМІНІСТРАТИВНОЇ БУДІВЛІ**

Євсеєнко Олег Миколайович

к.т.н., старший викладач

НТУ «ХП»

м. Харків, Україна

Анотація: У статті актуалізовано проблему енергозберігаючого керування адміністративними та офісними будівлями. Запропоновано принципи побудови автоматизованої системи регулювання теплопостачання з метою зниження теплових втрат адміністративної будівлі. Побудовано моделі та отримано результати моделювання теплових об'єктів: сталеві труби, комп'ютерної аудиторії. Показано, що час моделювання залежить від точності розбивки розрахункової сітки.

Ключові слова: тепловий об'єкт, моделювання теплового поля, об'єкт з розподіленими параметрами, енергозберігаюче керування, ШІМ-керування.

На сьогодні підвищення цін на енергоносії і зростання вимог до якості мікроклімату в офісних та адміністративних будівлях змушує відмовитися від традиційної схеми теплопостачання на користь так званих «інтелектуальних» систем опалення.

Складна конфігурація будівлі призводить до неефективного використання енергії, що подається теплоносієм. Так, наприклад, корпус, який має конфігурацію прямокутника або кільця, має нерівномірну витрату тепла в залежності від часу доби, крім того, наявність у середині деяких будинків внутрішніх дворів також призводить до зайвих тепловтрат, тому для їх мінімізації необхідно використовувати автоматизовану систему контролю теплопостачання, в якій об'єкт управління розглядається як об'єкт з

розподіленими параметрами. Істотну економію тепла можна отримати також і в неробочі дні. Тому завдання розробки методів і пристроїв програмного регулювання подачі тепла є досить актуальним.

Метою розроблюваної системи є суттєва економія теплоенергії за рахунок утримання температури на мінімально допустимому рівні для офісних будівель і приміщень, зниження температури в будинках до допустимого рівня вночі, у вихідні та святкові дні.

Загальні принципи, закладені в роботу автоматизованої системи регулювання теплопостачання (АСРТ):

1. Зниження тепловтрат у програмному режимі в нічний час, у вихідні і святкові дні за рахунок переходу на інший температурний режим управління [1].

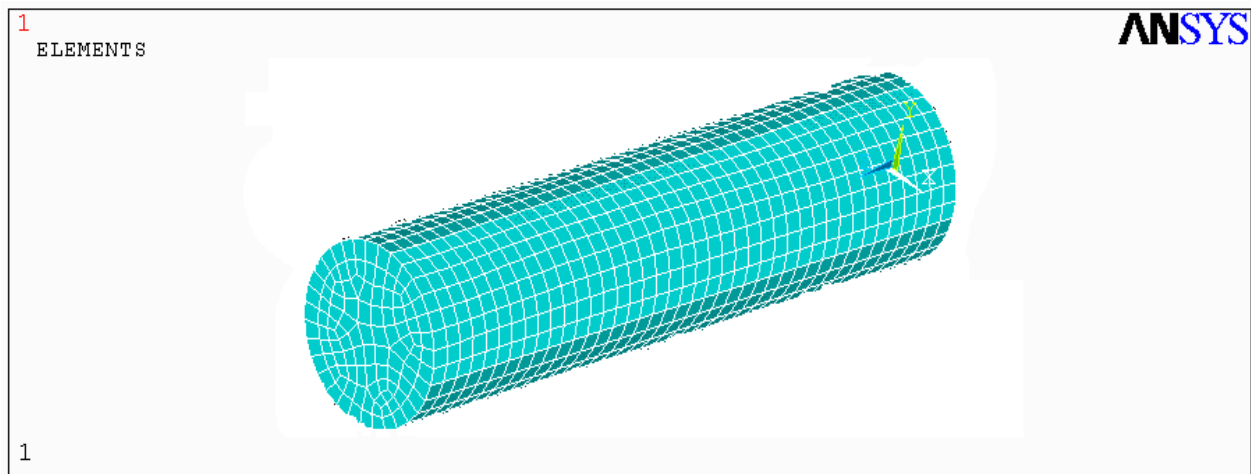
2. ШІМ-керування температурою в приміщенні шляхом оперативної зміни положення засувки та потужності нагрівача в залежності від зміни температури протягом дня [2].

3. Об'єкт керування розглядати як об'єкт з розподіленими, а не зосередженими параметрами.

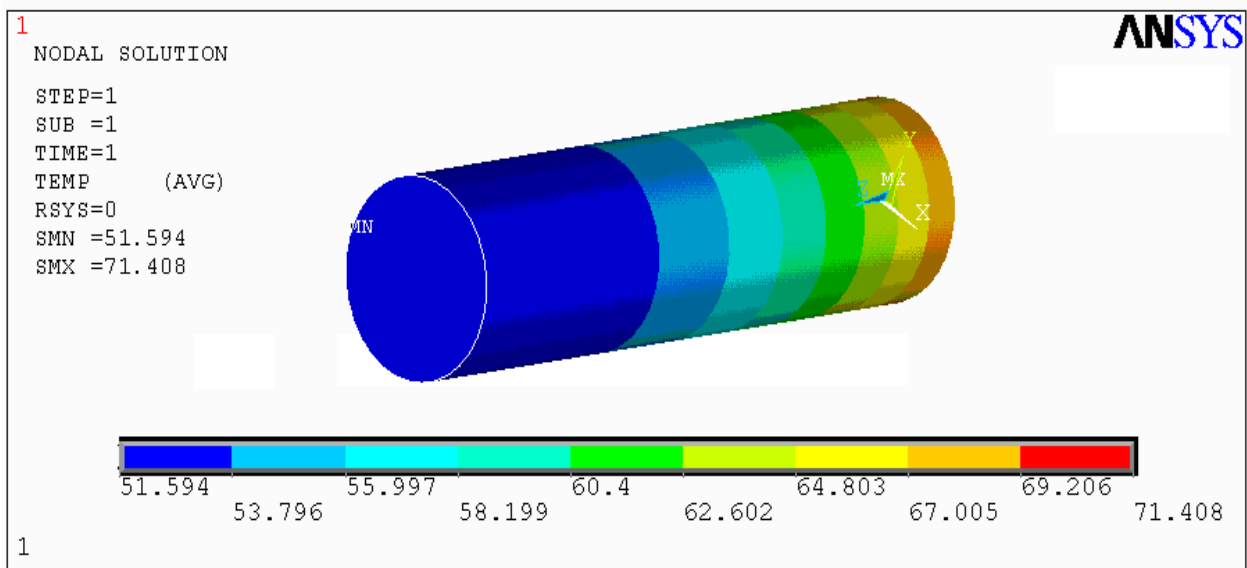
4. Враховувати зміну температури зовнішнього повітря за допомогою прогнозу погоди.

5. Використовувати регулятор з прогнозуванням на основі моделі, побудованої за експериментально отриманими перехідними характеристиками.

Для вирішення завдання теплообміну й аналізу розподілу температур на поверхні об'єкта керування було побудовано та досліджено моделі теплових об'єктів у програмному середовищі ANSYS. Спочатку побудовано модель алюмінієвої труби для дослідження розподілу температури на її поверхні за допомогою електричного нагрівача (рис. 2). На рис. 1 подано модель труби, розбитої на кінцеві елементи [3]. На рис. 2 та рис. 3 показано результати моделювання розподілу температури на поверхні труби після задання граничних умов.

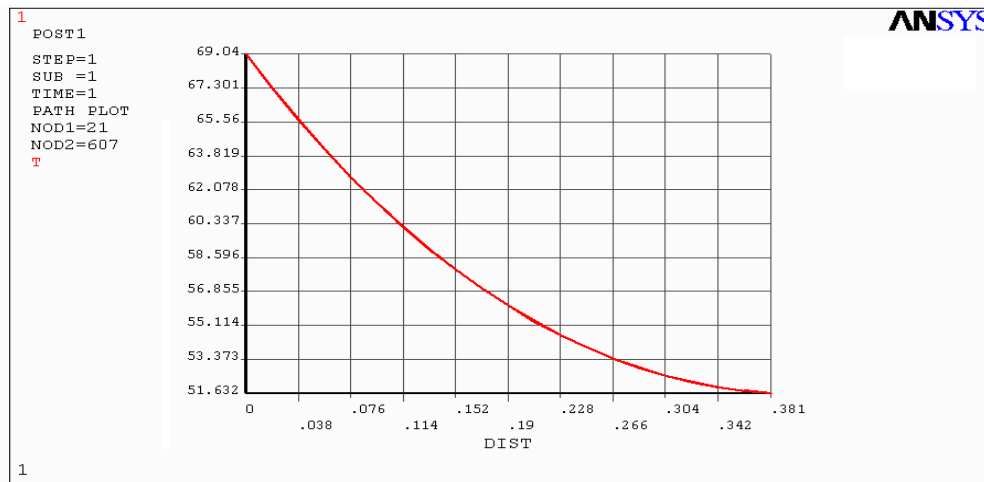
Рис. 1. Створення моделі труби і розбиття її на кінцеві елементи

Рис. 2. Моделювання розподілу температури на поверхні труби після задання граничних умов

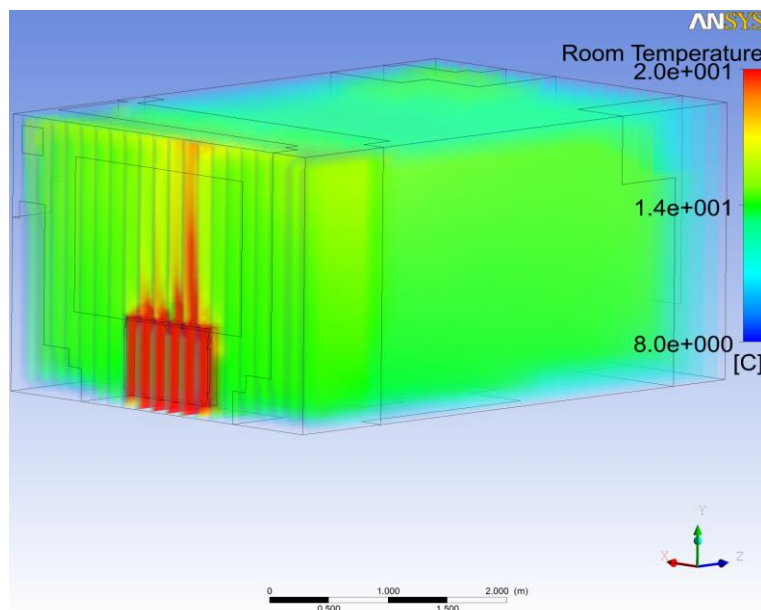
На рис. 3 показано залежність температури на поверхні від довжини труби.

Побудована математична модель труби та отримані результати допомогли визначити збіг результатів моделювання та отриманих результатів у натурному експерименті [4]. Проте для вирішення поставленого завдання необхідно розглядати більш складні математичні моделі з урахуванням конвективної складової [5].

Рис. 3. Характеристика розподілу температур на поверхні досліджуваної труби

Після проведених досліджень з отримання температурного поля труби побудовано математичну модель робочих приміщень (рис. 4), аудиторій, комп'ютерних класів (рис. 5) [6]. Ставилася задача дослідити розташування нагрівачів, повітрообмін, характеристики тепловтрат стін і т.п.

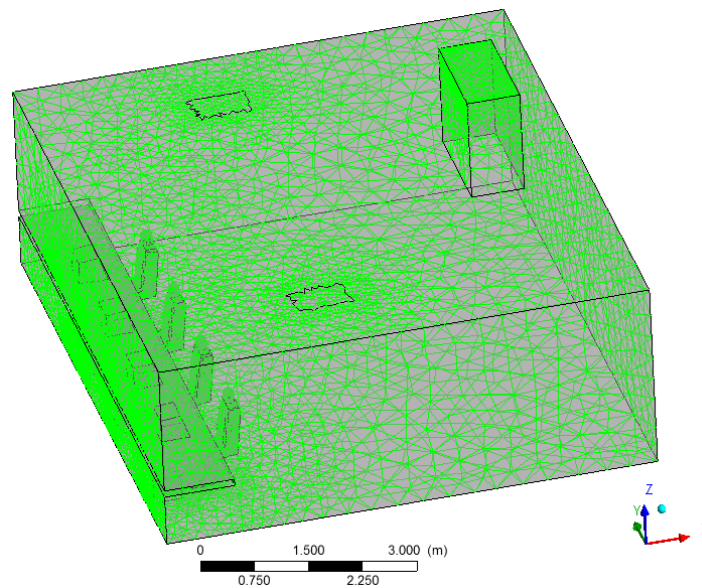

Рис. 4. Розподіл температур у робочому приміщенні

Для створення моделі комп'ютерного класу задано наступні початкові дані:

- температура в приміщенні дорівнює 21 °С;
- вентиляція на вихід: 0.225 кг/с;
- робоча рідина – повітряний ідеальний газ;

- потік повітря через вентиляційні отвори: 0.033 кг/с;
- у приміщенні знаходяться чотири людини.

Рис. 5. Побудова моделі комп'ютерної аудиторії і розбиття її на кінцеві елементи

Натурний експеримент [4] показав недоліки: дуже важко витримати однакові початкові умови через зміну температури навколишнього середовища, неможливість скорочення тривалості часу проведення натурального експерименту, необхідний час, щоб повернути досліджуваний об'єкт у початкові умови для повторного проведення експерименту.

Комп'ютерне моделювання в пакеті ANSYS показало, що розроблена модель обробляється від 10 хвилин до 2 годин, залежно від ретельності розбиття на кінцеві елементи та обчислювальної потужності комп'ютера. Повернення до початкових умов відбувається за одним натисканням клавіші. Однак, якщо здійснити помилку в попередніх розрахунках або при заданні граничних умов, може значно збільшитися час моделювання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Качанов П. А. Реализация управления суточным температурным режимом помещения с помощью ШИМ-регулятора с предсказанием / П. А. Качанов, О. Н. Евсеенко // Сучасні інформаційні технології 2017 : матеріали VII Міжнар. конф. студентів і молодих науковців, 22–24 трав. 2017 р. — Одеса, 2017. — С. 73–74.
2. Евсеенко О. Н. Построение и моделирование теплового состояния помещения в зависимости от внешней температуры / О. Н. Евсеенко // Актуальні проблеми автоматики і приладобудування : матеріали III Всеукр. наук.-техн. конф., 8–9 груд. 2016 р. / НТУ «ХПИ». — Харків, 2016.— С. 15–16.
3. Сегерлинд Л. Применение метода конечных элементов : пер. с англ. / Л. Сегерлинд. — М. : Мир, 1979.— 392 с.
4. Савицкий С. М. Экспериментальные исследования способов управления тепловыми объектами / С. М. Савицкий, О. Н. Евсеенко, В. О. Выскребенцев // Актуальные проблемы автоматики и приборостроения Украины : материалы науч.-техн. конф., 24–25 дек. 2012 г. / НТУ «ХПИ». — Харьков, 2012. — С. 9–10.
5. Каплун А. Б. ANSYS в руках инженера : практ. руководство / А. Б. Каплун, Е. М. Морозов, М. А. Олферьева. — М. : Едиториал УРСС, 2003. — 272 с.
6. Ходасевич Г. Б. Обработка экспериментальных данных на ЭВМ. Ч. 2. Обработка многомерных данных : учеб. пособие / Г. Б. Ходасевич. — СПб. : СПбГУТ, 2002. — 52 с.

УДК 159.9.075

ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СПОРТСМЕНІВ-КАРАТИСТІВ

Єланська Олександра Олександрівна

Викладач

Національна металургійна академія України

м. Дніпро, Україна

Анотація. Проведено аналіз та опитування серед школярів середнього шкільного віку (12-14 років), які займаються карате. Такий підхід дав змогу виявити та встановити зв'язки між певними відділами психіки спортсменів та дати характеристику особливостям характеру. Були зроблені висновки та надані рекомендації щодо пріоритетних видів темпераменту для занять східними єдиноборствами (карате).

Ключові слова: карате, психологічна підготовка, темперамент, тренер, характер, спортивна підготовка.

У сучасному світі карате є одним з найбільш популярних видів східних єдиноборств. З того моменту, як воно зайняло місце у складі Олімпійських видів спорту, увага до нього з боку суспільства виросла в рази. Популярність карате можна пояснити його видовищністю, швидкістю, могутністю рухів та гострим духом суперництва під час поєдинків двох суперників. Заняття східними єдиноборствами завжди сприяли позитивному впливу на формування та розвиток нервової системи. Ці зміни спостерігаються у покращенні функцій нервової системи: збільшення швидкості реагування, сприйняття інформації, врівноваженості, стабільності та вміння переключати увагу. Високий рівень підготовки спортсменів на міжнародній арені вимагає змін не лише в засобах та методах різнобічної фізичної, тактичної підготовки, а й психологічній підготовці спортсменів. Такі умови сприяють збільшенню попиту серед

тренерів та спортсменів на психологічний супровід професійної спортивної діяльності [2].

В процесі спортивної діяльності важливе місце посідає і відіграє характер кожного спортсмена, а завдання тренера полягає у досконалому вивченні цих особливостей і майстерному використанні тих чи інших «важелів» для досягнення поставленої мети [3].

Під час підготовки до змагань необхідно враховувати такі основні фактори:

- вплив тренера (його завдання попередити психічне перенапруження спортсмена перед початком змагань та допомогти правильно розрахувати сили);
- психологічна самопідготовка (психологічний настрій, думки переживання, вольові переживання, які виникають у спортсмена перед початком конкретних змагань);
- вплив середовища (оточення спортсмена відіграє важливе значення, особливо психологічна підтримка сім'ї, друзів, знайомих та команди);
- систематичність виступів (чим частіше спортсмен приймає участь у змаганнях, тим більш звичними для нього стають умови цих змагань).

В експерименті приймало участь близько 40 спортсменів середнього шкільного віку (12-14 років), які займаються карате. Під час психологічного аналізу ми приділили особливу увагу встановленню зв'язків між окремими особливостями психіки спортсменів. Цей аналіз дав змогу скласти психологічну характеристику, у якій наведено комплексний опис психологічних рис конкретного спортсмена. Така характеристика дала змогу виявити особливості характеру, особистості спортсменів-каратистів [4].

Отриманні данні дали змогу скласти стисло психологічну характеристику на кожного спортсмена, яка містить такі показники якостей: активність, впевненість у собі, сміливість, кмітливість, наполегливість, гнучкість розуму та ін. Ці дані можуть бути використані тренером в процесі побудови тренувального процесу та під час спілкуванні з спортсменами-каратистами.

За допомогою адаптованої методики Г. Айзенка нам вдалося визначити тип темпераменту спортсменів-каратистів. Ця методика містить близько 60 питань, які характеризували особливості поведінки дитини та її ставлення відносно окремих життєвих ситуацій. Під час проведення тестування група була розділена на три підгрупи: сангвініки, холерики, флегматики. Саме ці типи темпераменту належать до сильних типів нервової системи, і цей фактор є вкрай важливим, адже заняття єдиноборствами носить досить специфічний характер [1]. З спортсменами такого типу характеру легше всього проводити виховну роботу і вони піддаються педагогічному впливу.

Під час аналізу даних було виявлено близько 60% спортсменів-каратистів сангвіністичного типу темпераменту і це, на нашу думку, відповідає руховому характеру та відповідає способу життя спортсменів-каратистів, а також їх віковому періоду (12-14 років).

Сподіваємось, що цей аналіз буде покладений в основу для більш детального та глибокого вивчення існуючої проблеми.

Провівши аналіз наукової літератури ми з'ясували, що багато часу було присвячено вивченню питання психологічної підготовки, але, на нашу думку, дуже мало дослідів було проведено з питань підготовки спортсменів-каратистів. Психологічна готовність до змагань є вирішальним фактором у спортивній підготовці. Успіх на змаганнях залежить від повної довіри та взаєморозуміння тренера і спортсмена.

Наші досліді показали, що для досягнення кращих результатів оптимальним є сильний тип нервової системи, а тренери повинні урахувати такі особливості під час побудови тренувального процесу [5].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРИ

1. Галан В. Каратэ-до. – Черновцы, – 1998. – 320 с.
2. Гичин Фунакоши. Каратэ-До Ньюмон. – Ростов н/Д.: Феникс, – 1999 – 160 с.
3. Каштанов Н. Каноны каратэ: формирование духовности средствами каратэ-до. – Ростов н/Д.: Феникс, – 2007. – 240 с.
4. Макнаб К. Психологическая подготовка подразделений специального назначения / Пер. с англ. Ю. Бондарева. – М.: ФАИР–ПРЕСС, – 2002. – 384 с.
5. Уэйнберг Р.С., Гоулд Д. Основы психологии спорта и физической культуры. – К.: Олимпийская литература, – 2001. – 335 с.

ДУХОВНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

Єфімова Ольга Петрівна

вихователь закладу дошкільної освіти
комбінованого типу (ясла-садок) №1
«Олімпієць» Голопристанської міської ради
Херсонської області
м.Гола Пристань, Херсонська область

Анотація: У статті міститься аналіз проблеми духовності у сучасній психолого-педагогічній літературі, висвітлення її теоретичних аспектів, окреслення сфери її практичного застосування у галузі сучасної дошкільної педагогіки.

Ключові слова: духовність, душевність, моральність, особистість.

Проблема духовності, моральних цінностей завжди перебуває в полі уваги науковців та практиків [4]. Значний інтерес викликає специфіка їх формування на ранніх етапах розвитку особистості, зокрема – у дошкільному дитинстві. Щоб віднайти ефективні методичні орієнтири для розвитку цих якостей в сучасному просторі дошкільної освіти, слід з'ясувати психолого-педагогічні основи духовності. Саме реалізації цієї мети призначена стаття.

Для аналізу понять «душевність», «моральність», «духовність» О.Кононко використовує не тільки релігійний контекст, а й спонукає розглядати їх з точки зору прагнень людини до свого ідеального-Я, до саморозвитку та самовдосконалення [2, с. 4-5].

Адже тлом до формування духовності є повсякденне життя, а душевність є відображенням внутрішнього світу особистості, її думок, переживань, мрій, намірів, цілей, планів, прагнень.

Моральність звернена до інших, вона – запорука ефективної організації взаємодії між людьми в соціумі [3]. Морально вихована особистість за власною ініціативою діє безкорисливо, не чекає схвалення та винагороди за опору на закони добра.

На думку білоруського вченого М.Михалковича, душевність слід розглядати як характеристику душевних властивостей, психічних станів, якостей, форми вияву почуттів, волі, пам'яті, свідомості, рефлексії, емпатії [1, с. 50].

Цей науковець є співавтором моделі душевності особистості, що обіймає декілька складових: рефлексивні якості, альтруїстичні, комунікативні, естетичні та етичні. У кожному із цих блоків знаходяться найсуттєвіші якості, що належать до категорії душевності. Наприклад, наявність готовності взаємодіяти з іншими, відкритості до людей, м'якості та пластичності у спілкуванні, делікатності, люб'язності, привітності – складові комунікативного блоку душевності. Діяти за законами краси, почуття гармонії, спроможність до глибоких естетичних переживань, перетворення довкілля за законами краси – це складові естетичного блоку [1, с. 52]. Відповідно до цієї концепції, душевність – фундамент, основа духовності.

«Український педагогічний словник» подає тлумачення духовності як індивідуальної вираженості в системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб, таких як ідеальна потреба пізнання й соціальної потреба жити, діяти для інших. У першій виокремлено потребу пізнання себе, світу, сенсу життя. У другій – важливим є наявність доброго ставлення особи до людей, які її оточують готовністю прийти на допомогу, увагою, прагненням розділити щасливі та сумні моменти життя [5, с.215].

Дослідниця А.Уледова вважає інтелігентність, благородство думок та вчинків, високу культуру почуттів і поведінки, щирість у спілкуванні з іншими, дбайливе ставленні до природи, потяг до правди, добра і краси свідченням прояву духовності [6].

Співавторам М.Михалковича належить рівнева характеристика духовності, де перший рівень – душевності – вирізняється інтенсивним розвитком почуттєво-емоційної сфери особистості.

Найбільш сприятливим для того, щоб розвивати рефлексивні, моральні, альтруїстичні властивості, якості, здібності, прояви вчені вважають саме старший дошкільний та молодший шкільний вік. До джерел розвитку душевних якостей відносять духовно-насичене життя родини, освітніх закладів, соціальне оточення.

Тут приділяють увагу вихованню доброти, щедрості, турботи про іншого, готовності прийти на допомогу, здібності радіти, захоплюватись красою довкілля.

Підлітковий вік – це сенситивний період розвитку другого рівня духовності, де набуваються духовні уміння та навички.

Рання юність характеризується третім рівнем духовності – устремлінням у майбутнє, удосконаленням здібностей, у тому числі й духовних, зміною світогляду, вчинків і поведінки.

Формуванням переконань та ідеалів, конструюванням та моделюванням майбутнього вирізняється четвертий рівень – період зрілої юності.

На п'ятому рівні (у період зрілості, дорослості) відбувається розквіт духовності, вибудовується індивідуальна траєкторія діяльності та поведінки.

Найвищий шостий рівень характеризується удосконаленням усіх особистісних рис, що веде до зміни системи цінностей. Визначаються нові високі цілі, формуються ідеали, відбувається глибоке єднання з оточуючою дійсністю, формується нова індивідуальна модель внутрішнього світу особистості, пошук вищого сенсу життя, пробуджується істинна сутність людини, реалізується її вища природа, гармонія з самою собою та світом, духовність генерується в довкілля. Життя набуває творчих рис [1].

Співвіднесення рівнів духовності з віком є умовним, оскільки і розвиток і засвоєння духовних цінностей відбуваються постійно протягом життя.

Неповторна індивідуальність, багатство внутрішнього світу, інтелекту, висока моральність та естетична культура – свідчення засвоєння особистістю духовних цінностей.

Таким чином, аналіз теоретичних психолого-педагогічних основ розвитку духовності дозволяє дійти висновку, що на сучасному етапі в науках про людину духовність визначають як інтегративну якість особистості, яка проявляється у естетичному ставленні до довкілля, у моральній поведінці, у прагненні до пізнання предметів та явищ дійсності, у самореалізації.

Стрижнем духовності є моральність – наявність добра, милосердя, гуманізму, свободи, любові, поваги до ближнього тощо. Саме формуванню цих якостей слід приділяти увагу в закладі дошкільної освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Духовность человека: педагогика развития: Учебное пособие / Под ред. Н.В. Михалковича. – Мн.: Тесей, 2006. – 400 с.
2. Кононко О.Л. Соціально–емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві)/ О.Л.Кононко. – К.: Освіта, 1998. – 255с.
3. Полєвікова О.Б. Патріотичне виховання дошкільнят у сучасному освітньому просторі / О.Б. Полєвікова. – Х. : Вид.група «Основа». 2018. – 125 с.
4. Полєвікова О.Б., Литвиненко І.І. Ціннісно орієнтована дошкільна освіта: виклики часу // The 7th International scientific and practical conference “Topical issues of the development of modern science” (March 11-13, 2020) Publishing House “ACCENT”, Sofia, Bulgaria. 2020. – P. 371-380.
5. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – с. 215.
6. Уледов А.К. Духовная жизнь общества. Проблемы методологии исследования / А.К.Уледов. – М.: Мысль, 1980. – 271 с.

УДК 159.922.1-055.26:613.86

**ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я
ВАГІТНИХ ЖІНОК У КРИЗОВИХ УМОВАХ**

Жданова Ірина Вячеславівна

кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри соціології та психології

Малєєва Кристина Анатоліївна

аспірантка

Харківський національний університет внутрішніх справ

Анотація: У тезах доповіді обґрунтована актуальність проблеми збереження психічного здоров'я вагітних жінок як однієї з задач перинатальної психології, наведено дані щодо психічних станів вагітних та ставлення до вагітності в умовах загрози коронавірусу, вказано на необхідність психологічного супроводу вагітності та пологів, особливо - у кризових умовах.

Ключові слова: психічне здоров'я, вагітність, криза, психологічний супровід, перинатальна психологія.

Вагітність та простір навколо неї завжди супроводжуються недостатньо вивченою та доказовою інформацією, особливо коли мова йде про психічне життя пренейта та його взаємодію з навколишнім світом за посередництвом матері у дияді «мати – дитя». Неможливо недооцінити унікальність процесів, що відбуваються під час вагітності та пологів, першого контакту матері з дитиною після пологів та подальшої їхньої взаємодії. Кожна жінка проживає свою особисту історію відчуттів та сподівань, очікувань та прогнозів, психічного та соціального досвіду. В кожній матері складається своя унікальна карта сприйняття вагітності, пологів та першого контакту з новонародженим, емоційних вспалахів та вигорянь, позитивного або негативного переживання, болісних або радісних згадувань. Реалізація материнської функції у кожному

разі відбувається індивідуально. Та незалежно від обставин, для кожної жінки ці події відкликаються як надзвичайно емоційні, глибокі та унікальні.

Репродуктивний процес викликає до себе багато уваги та бажання розвинути нові кути дослідництва в галузі перинатальної психології. Поширення інтересу до проблеми вагітності та пологів спонукають нас до висновку про те, що ця тема являє собою сучасне актуальне середовище для дедалі глибшого занурювання і дослідження даного питання, в тому числі – його психологічних аспектів. .

Кожний етап репродуктивного процесу заслуговує на серйозну увагу. До основних питань у дослідженні перинатальної сфери традиційно відносять: психологію зачаття, психологію вагітності, психологію пологів, раннього постнатального періоду, впливу всіх періодів виношування, пологів та раннього постнатального періоду на психічне здоров'я та життя особистості, кризові перинатальні питання, взаємодію вагітної та породіллі з лікарями в медичній системі, в акушерсько – гінекологічній галузі тощо..

На цьому не зупиняється актуальність розширення питань, пов'язаних із перинатальним простором. До доцільної зацікавленості сучасного наукового суспільства з питань перинатальної сфери Добряков І.В. відносить психофізіологічні процеси сімейних взаємовідносин батька дитини, матері та самої дитини, триади сімейної системи [1].

Кожен етап репродуктивної системи має критичне значення у формуванні психологічних особливостей особистості, тож для більш достовірних та доказових результатів потрібно розширювати перинатальне коло знання. Недостатньо вивчати етапи зачаття, вагітності та пологів.

Широке та багатоскладове питання спонукає до системного підходу, змушуючи розширити сферу дослідництва процесів зачаття, виношування, народження, раннього постнатального періоду до вигодовування, виховання та повної сепарації дитини.

Питання психологічного супроводу вагітності набуває особливої актуальності у кризових умовах. Метою такого супроводу є забезпечення

репродуктивного, психічного і психологічного здоров'я жінок та їх майбутніх дітей.

Суттєві соціальні трансформації у суспільстві, екологічна ситуація, економічний стан сім'ї та умови її життя, військові дії та інші чинники мають значний вплив на загальний психічний стан вагітної та можуть впливати на фізичне та психічне здоров'я як породіллі, так і новонародженого. На сьогодні особливо актуальною виступає проблема Світової пандемія COVID – 19 та її впливу на психіку людини, зокрема, вагітних жінок.

У період вагітності жінки стають більш чуттєвими, емоційними, уразливими до різноманітних впливів, особливо негативних [2], до яких відноситься пандемія та самоізоляція.

Зміни звичного способу життя, нагнітання у ЗМІ страху, невпевненість у можливості надання своєчасної професійної медичної допомоги, висока ймовірність зараження вірусом з негативними наслідками для майбутньої дитини підвищують рівень тривожності жінок, формують у них негативне або суперечливе ставлення до своєї вагітності, порушують їх соціально-психологічну адаптацію.

За нашими даними, 32,0% вдруге вагітних жінок відзначають більш виражені стани занепокоєння, тривоги, страху, невпевненості, напруження, стресу, депресії порівняно з першою вагітністю. При цьому, причину таких змін вони, переважно, вбачають у несприятливій епідеміологічній ситуації в країні.

Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine опублікував результати дослідження рівня тривоги та депресії 260 вагітних жінок в умовах пандемії. Дослідження показало, що більш 35% вагітних жінок мають підвищений і високий рівень тривожності у порівнянні з контрольною групою, яка проходила дослідження до початку пандемії. Психічні розлади у період пандемії виникали у два рази частіше, ніж при нормальних життєвих обставинах [3].

Репродуктивна поведінка суспільства також має невтішні показники. Італійські вчені з Флорентійського університету провели онлайн опитування,

результати якого опубліковані у журналі Psychosomatic Obstetrics and Gynecology виявилось.

Визначено, що більше 80% людей не планують у період пандемії зачаття, а ті, хто планував, відмовились від цієї ідеї [4]. Це ще раз підтверджує розмір проблеми світового характеру та наявність підстав для можливої демографічної кризи, зміни стереотипів та цінностей батьківства.

Цілісній системний підхід у забезпеченні в репродуктивному аспекті психічного здоров'я сім'ї допоможе запобігти різноманітним ускладненням психічних станів матері та дитини, що можуть спровокувати небажані наслідки для подальшої життєдіяльності особистості.

Також профілактичний психологічний супровід вагітності у кризовому середовищі може запобігти багатьом ускладненням у період всіх триместрів виношування дитини, пологової діяльності, раннього післяпологового періоду, періоду відновлення після пологів, а також відіграти значну роль у подальшому психічному житті новонародженого. На це вказано у наших попередніх роботах [5].

Отже, доцільність поширення сфери дослідництва та подальшого вивчення питань психічного здоров'я вагітних жінок в кризових умовах набуває особливої актуальності. Це одна із пріоритетних задач сучасної психології, зокрема перинатального її напрямку, вирішення якої дозволить знизити ризик широкого спектру ускладнень та зберегти психічне і репродуктивне здоров'я вагітних жінок. .

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Добряков И.В. Перинатальная психология. 2-е издание, перераб и доп. Изд-во: Питер, СПб, 2010. 234 с.
2. Мосол Н. О. Перинатальный период як особливий етап становлення особистості. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Психологія.* Одеса, 2015. Т. 20, № 2, ч. 1. С.125-132.

3. Дослідження рівня тривоги та депресії в умовах пандемії. *Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine*: веб-сайт. URL: <https://www.tandfonline.com> (дата звернення 16.12.2020 р.)
4. Репродуктивна поведінка суспільства *Psychosomatic Obstetrics and Gynecology*: веб-сайт. URL: <https://www.tandfonline.com> (дата звернення 17.12.2020 р.).
5. Жданова І.В., Малєєва К. А. Актуальні питання перинатальної психології // *International scientific and practical conference «Current trends and factors of the development of pedagogical and psychological science in Ukraine and EU countries» : conference proceedings*. September 25-26, 2020. Lublin : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020. P.35-38.

ПІДХОДИ ДО АУДИТУ КРИПТОВАЛЮТИ

Заремба Ольга Олександрівна

к.е.н.

доцент кафедри фінансового аналізу та аудиту

Третяк Артем Сергійович

Студент

Київський національний

торговельно-економічний університет

м. Київ, Україна

Анотація: у роботі наведено основні тенденції аудиту сфери криптоактивів а саме криптовалют на світовому рівні. Виявлено та описано способи, що використовуються провідними аудиторськими компаніями для визначення ризиків та отримання достатніх аудиторських доказів .

Ключові слова: Аудит, криптовалюта, криптоактиви, підходи до аудиту, процедури.

На початку XXI століття інновації можна представити появою і поширенням Digital-технологій та пов'язаних із ними продуктів – технології зберігання та обміну даними Blockchain, що є основою для появи нового економічного феномену – криптовалюти. Активи у криптовалюті, включаючи такі як біткойн, викликають значний інтерес останнім часом, враховуючи швидке зростання їх вартості та волатильності. З огляду на зростаючу активність у криптографічних активах, він привернув увагу багатьох контрольних органів в різних країнах.

Криптографічні активи - це вільні для передачі цифрові активи, розроблені таким чином, що забороняють їх копіювання або тиражування, записані в розподільчий реєстр «Blockchain» або "distributed ledger"

Blockchain - це цифрова, децентралізована книга, яка веде облік всіх транзакцій, що відбуваються через однорангову мережу, що дозволяє шифрувати інформацію.

Оскільки не існує юридичного визначення криптографічних активів, немає стандартів бухгалтерського обліку які конкретно їх стосуються, у червні 2019 р. IFRS IC опублікував рішення, як існуючі IFRS стандарти застосовуються для обліку криптовалют[3], але все таки, фактично загальна нормативна база відсутня. Хоча деякі організації такі як CPA Canada[1] публікують звіти досліджень для того щоб пояснити аудиторам структуру криптоактивів та дати розуміння для визначення ризиків суттєвих викривлень, пов'язаних із статтями криптовалют у фінансовій звітності. Ці факти дають можливість аудитору керуватись лише власними судженнями для розробки нових процедур та перегляду старих підходів до аудиту.

Перш за все обираючи процедури для аудиту ми повинні визначитись з цілями для яких клієнт утримує такі криптоактиви.

Компанії використовують криптовалюту з різних причин, наприклад для:

- інвестування;
- залучення потенційних клієнтів (наприклад, Generation Z);
- підвищення своєї ринкової вартості шляхом розвитку репутації інноваційної компанії;
- надання послуг, пов'язаних з криптовалютою, окремим особам або компаніям (наприклад, криптовалютна торгова платформа, клірингові послуги, зберігання і розробка програмного забезпечення);
- отримання поставок і послуг від суб'єктів, які здійснюють транзакції в криптовалюті.

Але важливо не тільки розуміти значення криптовалюти і технології блокчейна, але й правильно застосовувати адекватні процедури для отримання достатніх аудиторських доказів про те, що фінансова звітність не містить

суттєвих викривлень. Підхід до оцінки суттєвості операцій з криптовалютою, звичайно, не змінюється[2].

Зараз ніхто не може з упевненістю сказати, що криптовалюти зникнуть. Але деякі з них можуть стати новим золотом, тому кращі Аудиторські компанії не стоять на місці та наймають сотні експертів по блокчейну і криптовалюти, щоб надавати аудиторські послуги компаніям, що беруть участь в зародженні слабо регульованого сектору ринку.

Тому потрібно поглянути на існуючі міркування та принципи котрі використовують міжнародні компанії для аудиту такого роду активів.

Зазвичай аудитори та державні установи покладаються на інформацію, отриману від третіх осіб, для перевірки рахунків та залишків по ним своїх клієнтів. Щоб довести право власності на криптовалюту, суб'єкт господарювання може здійснити переказ зі свого гаманця, щоб надати підтвердження аудитору. Але це неефективний і дорогий спосіб перевірити право власності, оскільки кожна транзакція в блокчейні вимагає плати. Аудитори також можуть мати проблеми з визначенням того, хто є кінцевим отримувачем криптовалюти внаслідок операцій, враховуючи анонімність власників біткойнів та інших популярних криптовалют.

Для вирішення цих питань аудиторські компанії почали використовувати різнотипні блокчейн аналізуючі системи, що розробляються як власними силами так і незалежними сторонами.

Компанія PWC створила інструмент для аудиту транзакцій під назвою Halo. Інструмент націлений на надання гарантійних послуг суб'єктам, що проводять транзакції з криптовалютами. Зокрема, рішення допомагає створити незалежне свідчення для пар «приватно-публічний ключ», що є одним із елементів, необхідних для встановлення прав власності на криптовалюту. Крім того, Halo може збирати інформацію про транзакції та залишки на балансі в блокчейнах. Його можна використовувати для аналізу біткоїну, Ethereum, XRP, OAX, Bitcoin Cash, Bitcoin Gold, Bitcoin Diamond і Litecoin.[3]

Ernst & Young також не відстає. Ще в квітні 2018 року аудитор представив програму Blockchain Analyzer, розроблену спеціально для аудиту блокчейн- і криптокомпаній та можуть кластеризувати адреси гаманців та пов'язувати їх із реальними компаніями, що може забезпечити кращі уявлення про транзакційну діяльність.

Grant Thornton розробив масштабовану гібридно-хмарну платформу спеціально для аудиту цифрових валют. Платформа зберігає копії 40 блокчейнів, включаючи Bitcoin, Bitcoin Cash, токени ERC20, Ethereum, Ripple та Tezos. За допомогою цих великих архівів фірма може перевірити існування та володіння мільярдами доларів у криптовалюти[4].

Також необхідно зазначити перелік можливих аудиторських процедур :

- Визначити, як реєструються біткойн-гаманці (наприклад, електронна пошта компанії або приватна пошта).

- Визначити, хто володіє обліковими даними для доступу до гаманця (ідентифікатор гаманця, пароль, доступ до зареєстрованого листа, відновлення пароля, авторизація транзакцій і т. д.).

- Перевірити підтвердження реєстрації в сховище біткойнів або криптовалюти або на обмінній платформі.

- Отримати скріншот друку ідентифікатора гаманця (ID) за кілька різних дат (наприклад, під час проміжного тестування, протягом і на кінець року).

- Попросити клієнта переказати невелику суму між своїми гаманцями або гаманцями, які створені для цієї мети, щоб підтвердити контроль над гаманцем.

Важливо розуміти, що аудитори не оцінюють програму кібербезпеки клієнта. Однак, вони несуть відповідальність за оцінку ризику суттєвого викривлення, включно з ризиками несанкціонованого доступу до ІТ-систем і даних, пов'язаних з фінансовою звітністю, а також за оцінку потенційного впливу кібер-інциденту та відображення цієї можливості і його наслідків у фінансових звітах.[2]

Загалом більшість провідних аудиторських компаній створюють внутрішні інструменти та купують крипто-стартапи, щоб позиціонувати себе успішними у крипто-регуляторному просторі. Зараз їхні клієнти варіюються від бірж криптовалют до фондів цифрових активів, що призводить до нових складних перевірок та аудиту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Audit considerations related to cryptocurrency assets and transactions// cpa.canada.ca. URL: Audit considerations related to cryptocurrency assets and transactions (cpa.canada.ca)

2. Як криптовалюта змінює аудит// bdo.ua. - 2019. URL: Новини. Міжнародна аудиторська компанія BDO - BDO

3. Supporting the auditing of cryptocurrency// pwc.com. - 2019. URL: Cryptographic assets and related transactions: accounting considerations under IFRS (pwc.com)

4. Grant Thornton audits \$10 billion of crypto assets// ledgerinsights.com. - 2010. URL: Grant Thornton audits \$10 billion of crypto assets - Ledger Insights - enterprise blockchain

**КОЛІЗІЙНІ ПИТАННЯ СПАДКУВАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ
ПРИВАТНОМУ ПРАВІ**

Заплітна Ірина Анатоліївна

канд. юрид. Наук

викладач юридичних дисциплін

Мельник Надія Миколаївна

здобувач вищої освіти юридичного факультету

Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола

м. Тернопіль, Україна

Анотація: Стаття присвячена дослідженню колізійних питань спадкування в міжнародному приватному праві. Розглянуто поняття іноземного елемента у спадкових відносинах. Звертається увага на правовий режим, пов'язаний із визначенням права, яке буде застосовуватися до спадкування з іноземним елементом.

Визначено поняття колізії та види її прив'язок щодо спадкування в міжнародному приватному праві. Крім того, розглянуто та узагальнено правове регулювання спадкових відносин в різних державах. Висвітлено колізійне регулювання спадкування за українським законодавством в порівнянні із законодавством деяких країн.

Авторами запропоновано дослідити європейську практику щодо вказаних питань і розробити на цій основі ефективну систему правового регулювання міжнародних спадкових відносин.

Ключові слова: спадкування, іноземний елемент, колізія, особистий закон спадкодавця, «автономія волі» спадкодавця.

Спадкові відносини в міжнародному приватному праві посідають досить важливе місце у сфері їх практичного застосування. Підставою виникнення

таких правовідносин є саме перехід прав та обов'язків від спадкодавця до спадкоємця і особливістю тут виступає наявність іноземного елемента. Тому виникає необхідність колізійного та матеріально-правового регулювання спадкових міжнародних відносин.

Дослідження правового режиму спадкування в міжнародному приватному праві здійснювалось великою кількістю науковців та вчених, які зробили вагомий внесок в розвиток міжнародного приватного права, а саме Н.І. Маришева, А.С. Довгерт, Б.С. Антімонов, О.В. Розгон, Д.Х. Гольська, Л.П. Ануфрієва, І.Г. Медведєв, М.М. Богуславський, В.Г. Буткевич, О.М. Жильцов та інші.

Як і в Україні, в багатьох країнах норми у сфері спадкових відносин містяться в цивільних кодексах таких держав. Для прикладу в Німецькому Цивільному Уложенні 1896 року – це книга V «Спадкове право», в Цивільному кодексі Франції 1804 року – книга III «Про різні способи набуття права власності», в Цивільному кодексі України (надалі ЦК України) 2003 року – це книга VI «Спадкове право». В багатьох інших країнах спадкові відносини можуть регулюватися окремими нормативно-правовими актами.

Отож, в статі 1216 ЦК України закріплюється поняття спадкування, а саме «спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців)» [1].

Наявність іноземного елемента в міжнародних спадкових відносинах проявляється в тому, що:

- 1) спадкодавець або спадкоємець є громадянами різних держав або вони проживають в різних країнах;
- 2) спадкове майно перебуває в різних державах.

У міжнародному спадкуванні колізію становить певна ситуація, в якій спадкові відносини можуть регулюватися кількома національними правовими системами, шляхом їх взаємодії. Ю.В. Вусенко передбачає, що «існування колізій у міжнародному спадкуванні, зумовлено наявністю іноземного елемента, відмінностями між національними правопорядками, а також

взаємодією національних правових систем, зокрема у галузі спадкового права» [2, с. 174].

Як зазначають Ю.В. Корнєєв та І.О. Коваль «колізійні норми у сфері міжнародного спадкування залежно від видів спадкування можна диференціювати, зокрема, на колізійні норми у сфері: спадкування за законом та спадкування за заповітом. Тому залежно від предмета спадкових відносин колізійні норми можемо розподілити на: колізійні норми щодо спадкування рухомого майна; колізійні норми щодо спадкування нерухомого майна; колізійні норми щодо спадкування інших майнових прав та обов'язків» [3, с. 309].

Колізійні норми, за допомогою яких здійснюється регулювання спадкових відносин можуть міститися як в цивільних кодексах певних країн (наприклад, Франції, Естонії, Португалії, Іспанії, Греції, Білорусії, Казахстані, Узбекистані), так і у спеціальних законах, які діють в Україні, Польщі, Угорщині, Чехії, Швейцарії, Австрії, Грузії, Італії та ін.

Основними колізійними нормами, які досить часто застосовуються у сфері спадкових відносин є особистий закон спадкодавця (а саме, закон громадянства чи закон місця проживання), закон місця знаходження майна, закон місця вчинення заповіту, закон місця смерті спадкодавця та «автономія волі» спадкодавця.

Розглянемо приклади колізійного регулювання процесу спадкування в різних державах.

Провівши аналіз розвитку основних колізійних прив'язок у сфері спадкування, М.О. Михайлів зазначав, що в Італії правонаступництво в разі смерті регулюється національним законом спадкодавця на момент його смерті. Новий закон Польщі зберіг у питаннях спадкування колізійну прив'язку «право держави громадянства спадкодавця». Проте в окремих випадках одночасно закон допускає обмежене застосування вибору права. Право держави, громадянином якої був спадкодавець, як особистий закон для регулювання спадкових відносин використовує чимало держав, зокрема: Греція, Німеччина,

Японія, Італія, Польща, Австрія, Угорщина, Швеція, Чехія, Словаччина, Фінляндія тощо. Щодо Швейцарії, якщо спадкодавець, який помирає, має постійне місце проживання в цій країні, то порядок спадкування буде визначатися швейцарським правом. Колізійне регулювання спадкових відносин в пострадянських республіках переважно передбачає застосування «права держави останнього місця проживання спадкодавця» (Білорусія, Вірменія, Росія) або ж до «права держави останнього постійного місця проживання спадкодавця» (Таджикистан, Казахстан, Узбекистан, Киргизія), крім випадків, коли в заповіті спадкодавець не обере право держави його громадянства [4, с. 295-296].

В Україні ст. 70 Закону України «Про міжнародне приватне право» зазначає, що «спадкові відносини регулюються правом держави, у якій спадкодавець мав останнє місце проживання, якщо спадкодавцем не обрано в заповіті право держави, громадянином якої він був» [5]. Тобто усі питання спадкування будуть вирішуватися нормами права тієї держави, де спадкодавець мав останнє місце проживання.

Підсумовуючи вищевказане, можна дійти висновку, що колізія у міжнародних спадкових відносинах зумовлена розбіжностями між національними системами права і нормами права, які стосуються міжнародного спадкування у різних державах через їх здатність до взаємодії.

Колізійні норми у сфері спадкування в міжнародному праві відіграють дуже важливу роль. Це пояснюється тим, що будь-яка фізична особа рано чи пізно може стати суб'єктом як національних, так і міжнародних спадкових відносин. Тому виникає безліч правових проблем, серед яких важливе місце належить міжнародним спадковим відносинам. Хоча на сьогоднішній час існує велика кількість законодавства, однак таких норм не достатньо для об'єктивного і всебічного регулювання усіх проблем, які виникають у сфері спадкових правовідносин з іноземним елементом. Тому необхідно дослідити європейську практику щодо вказаних питань і розробити на цій основі ефективну систему правового регулювання міжнародних спадкових відносин.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 07.12.2020 р.).
2. Вусенко Ю.В. Проблеми спадкових відносин у міжнародному приватному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. № 21. С. 173-175. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/876/1/ПРОБЛЕМИ%20СПАДКОВИХ%20ВІДНОСИН%20У%20МІЖНАРОДНОМУ%20ПРИВАТНОМУ%20ПРАВІ.pdf> (дата звернення 07.12.2020 р.).
3. Корнеєв Ю.В., Коваль І.О. Особливості правового регулювання спадкових відносин в міжнародному приватному праві. 2019. № 10. С. 308-312. URL: [file:///C:/Users/Admin/Downloads/ap_2019_10_60%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/ap_2019_10_60%20(2).pdf) (дата звернення 07.12.2020 р.).
4. Михайлів М.О. Особливості правового режиму спадкування в міжнародному приватному праві. *Науковий журнал: право і суспільство*. 2020. № 4. С. 292-301. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/4_2020/44.pdf (дата звернення 07.12.2020 р.).
5. Про міжнародне приватне право. Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення 07.12.2020 р.).

УДК: 351

**ПОБУДОВА КАР'ЄРИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: ЗАРУБІЖНИЙ
ДОСВІД ТА НАПРЯМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ**

Івашова Людмила Миколаївна

д. н. держ. упр., професор

Новік Марія Андріївна

студентка

Університет митної справи та фінансів

Івашов Михайло Федорович

к.е.н., с.н.с.

Дніпровська академія неперервної освіти

м. Дніпро, Україна

Анотація: Розкрито досвід формування державної служби та просування по службі в США, Німеччині та Японії. Означено основні принципи та вимоги до особистості необхідні для вступу, проходження і побудови кар'єри на державній службі. Висвітлено складові й умови обрання професії, формування професійних компетенцій, професійного розвитку та планування кар'єри на державній службі.

Ключові слова: державна служба, державний службовець, побудова кар'єри, планування кар'єри, просування по службі.

Сьогодні в Україні формування ефективної системи публічної служби вимагає вдосконалення інституційних підходів задля формування нового типу державного службовця, який у своїй діяльності має керуватися принципами верховенства права, законності, професіоналізму, патріотизму, доброчесності, ефективності, забезпечення рівного доступу до державної служби, політичної неупередженості, прозорості, стабільності [1, ст.4]. Тобто перед суспільством

стоїть важлива мета – створити умови для формування та розвитку ефективного інституту державної служби, що ґрунтується на підборі, висококваліфікованого та компетентного персоналу. Для виконання цієї мети державою має бути сформована чітка процедура закономірного та ефективного розвитку кар'єри державного службовця, потенціал якого сприятиме швидкому та продуктивному вирішенню важливих завдань, поставлених державою, в межах своєї компетенції. Окрім того державні службовці мають керуватися такими ціннісними атрибутами, як самореалізація, підвищення кваліфікації, професійний розвиток, моральність. Зазначимо, що для побудови кар'єри особливе значення має професійний розвиток, який Законом України «Про державну службу» визначено як безперервний, свідомий, цілеспрямований процес особистісного та професійного зростання, що базується на інтеграції знань, умінь і компетентностей [1, ст.1]. Саме компетентісний підхід лежить в основі формування державної служби та побудови кар'єри в найбільш заможних країнах світу та визначено одним із основних критеріїв розвитку професіоналізму на державній службі в Україні [1, ст. 48-49].

Побудова раціонального плану просування кар'єрою державного службовця вимагає часу і, найголовніше, має постійно підкріплюватися на практиці. Наша держава, на жаль, не має багато часу на експерименти, це питання має вирішуватися невідкладно, для цього, доцільним є аналіз вже наявного досвіду побудови кар'єри державного службовця в успішних країнах світу та використання його в системі управління державною службою в Україні.

У межах даної роботи розглянемо моделі побудови кар'єри державного службовця в таких провідних країнах світу як США, Німеччини й Японії та визначимося з напрямками імплементації їх досвіду для побудови кар'єри державного службовця в Україні.

Так, в США виділяють дві моделі побудови кар'єри державних службовців: «кар'єрна», яка передбачає просування по службі відповідно до «системи заслуг», і «не кар'єрна», яка передбачає, що посадові особи займають в основному «патронажні» посади [2]. Згідно з американським законодавством

люди, які претендують на певну посаду, повинні відповідати певним вимогам. При цьому з усіх кандидатів відбирається лише до п'яти осіб, які найбільш підходять до цієї вакантної посади, потім їх дані передаються на розгляд спеціального чиновника, який і виносить рішення.

У межах системи планування кар'єрного зростання державних службовців в США діє програма «Career Entry Program (CER)», розрахована на 2 роки. Кар'єрному розвитку державного службовця в цій країні, до безпосереднього переходу на вищу посаду, передують наявність високого коефіцієнта, що отриманий на минулій посаді, а також наявність підготовки за різноманітними формами та видами навчання. Коефіцієнт представляє собою «систему досягнень», яка служить підставою для прийняття рішення про перепідготовку, навчання, нагородження, зниження, затримку в колишній посаді або переміщення державного службовця в іншу установу. До того ж, зазначимо, що в США існують три форми розвитку кар'єрного потенціалу державних службовців, які включають: навчання, ротацію та стажування.

Унікальністю системи побудови кар'єри на державній службі в США, є той факт, що кожний державний орган в США має свій план кар'єрного просування по державній службі за всіма посадами у вигляді чітко прописаної процедури з наявного кадрового резерву. У випадку, якщо державний орган не може заповнити вакантну посаду зі свого резерву, тоді подається оголошення і проводиться відкритий конкурс. Дослідники [2-4] зазначають, що в США кожне відомство розробляє свої кваліфіковані стандарти для просування, і в цих правилах вказується мінімум необхідних вимог для ефективного виконання відповідної роботи. Так, залежно від рангу державного службовця здійснюється просування по кар'єрі. Адміністративні та політичні керівники призначаються Міністерством у справах цивільної служби. При цьому в даному органі працює спеціальний відбірковий комітет, який займається відбором та призначенням керівного складу цивільної служби США. Даний орган має в наявності свій конфіденційний комп'ютеризований список, який включає дані певного штату за кожним державним службовцем, який займає високі посади, це інформація

про освіту, професію, стаж тощо. Інші чиновники повинні щорічно робити звіти, які складаються на рівні окремих міністерств. Кожен чиновник складає звіт про тих чиновників, які знаходяться на одну-дві сходинки нижче. Звіти подаються до Ради з просування міністерства. Члени Ради з просування міністерства призначаються міністром, який остаточно вирішує питання призначення на посаду чиновників, яких раніше було висунуто на дану посаду [3].

Цікавим, також, щодо побудови кар'єри на державній службі є досвід Німеччини. Система просування по службі в цій країні строго регламентується законами. Вона заснована на двох принципах: підвищенні кваліфікації, що підтверджується або спеціальною перевіркою і відповідною оцінкою, або здачею спеціального іспиту та принципу поступового просування [4, 5]. Тобто в Німеччині неможливо «переступити» через чергову сходинку й обійняти високу посаду в обхід нижчих. Винятки з двох правил допускаються лише за спеціальним дозволом Федеральної комісії з кадрів.

Однією з умов кар'єрного росту є підвищення професійної кваліфікації чиновників, яке здійснюється в спеціалізованих освітніх закладах. На федеральному рівні освітні заклади навчають чиновників середнього і вищого рівня. Освітні програми в цих закладах носять короткостроковий і середньостроковий характер і орієнтовані на вимоги, що пред'являються до тієї чи іншої державної посади.

Просування по службі включає підготовчу службу і випробувальний термін. Під час випробувального терміну, який становить за законом мінімум один рік, службовець не може бути підвищений на посаді. Для звичайного підвищення по службі потрібно успішно скласти іспит. Підготовча служба нижчого рівня триває шість місяців, випробувальний термін - один рік, цей термін може бути продовжений. Після проходження підготовчої служби здається посадовий іспит, а випробувальний термін становить два роки. Однак для службовців, які здали іспит з результатом вище середнього рівня, він може бути скорочений до одного року або навіть до шести місяців. До служби

середнього рівня можуть бути допущені і службовці попереднього рівня, якщо вони своїми особистими якостями і результатами роботи довели свою професійну придатність. Для посад вищого рівня встановлений трирічний випробувальний термін, а після його проходження здається посадовий іспит. Половина випробувального терміну на посадах вищого рівня проходить в органах зовнішнього управління [4] .

Посада вищого рівня служби одного професійного спрямування може бути надана особливо видатним службовцям вищого рівня за умови: якщо вони за своїми особистісними якостями придатні для такої посади, прослужили не менше 15 років, мають вік від 40 до 58 років та пройшли всі необхідні ступені кар'єрних сходів і успішно справляються з новою посадою. Ознайомлення з новою роботою триває не менше трьох років. Законодавством регулюються також питання призначення на посади інших кандидатів [5]. При цьому питання про їх придатність вирішується виключно Федеральним комітетом по кадрам.

Як зазначає Г.В. Мамчур [6] Система державної служби Японії складається з 5 взаємообумовлених підсистем, на яких, як вважається, ґрунтується так зване «японське диво» – стрімке входження Японії до складу високорозвинених країн світу: 1) система довічного найму; 2) система кадрової ротації; 3) система репутацій; 4) система навчання на робочому місці; 5) система оплати праці. У сукупності вони складають єдиний злагоджений механізм, формують потужне мотиваційне середовище, що забезпечує підготовку високопрофесійних чиновників, починаючи з відбору і закінчуючи їх звільненням, а також повну реалізацію їх творчих інтелектуальних здібностей. Державна служба в Японії базується на двох показниках: мінімальна вартість і максимальна ефективність. Показник мінімальної вартості досягається в результаті суворого обмеження числа адміністративних органів, включаючи і міністрів (близько десяти), а також чисельності персоналу кожного державного органу.

Говорячи про успішну кар'єру у сфері державної служби в Японії, доцільно розглянути досвід застосування в роботі державних службовців такого підходу, як «кайдзен». Кайдзен – це підхід в японській системі менеджменту (слово складається з двох ієрогліфів: “кай” – зміна і “дзен” – мудрість). Сутність цього підходу полягає в тому, що маленькими кроками постійно і поступово, тобто еволюційним шляхом, здійснюються позитивні зміни у виробничому, управлінському, кар'єрному чи будь-якому іншому процесі.

Наслідком застосування цього підходу є поступове і постійне поліпшення результатів діяльності працівника, яке передбачає самовдосконалення особистості шляхом професійної підготовки, самоосвіти, підвищення кваліфікації, що у підсумку дає людині почуття постійного задоволення. Японці переконані, що постійне вдосконалення приводить до постійного зростання досягнень, а отже, цей підхід вигідний як працівникові, так і організації (підприємству, установі), де він працює [7, 8].

Таким чином, досвід побудови кар'єри державного службовця в США, Німеччині та Японії може принести позитивний результат для формування високопрофесійного кадрового забезпечення державної служби в Україні. На прикладі цих провідних держав ми можемо прослідкувати, як на рівні держави за рахунок повного розкриття потенціалу кожного державного службовця досягаються високі показники розвитку у кожній сфері життя і на публічній службі. На наш погляд, зарубіжний досвід цих високорозвинених і успішних країн з успіхом може бути імplementований в Україні для формування ефективного інституту державної служби.

Зважаючи на вище викладене узагальнимо, що професійна кар'єра державного службовця визначається в усіх країнах світу як активні кроки державного службовця у напрямі досягнення професійного успіху та просування на службі. Успішною побудова кар'єри вважається в тому випадку, якщо особа не тільки досягла успіху та поставленої цілі, але й точно знає, що робитимете після досягнення цієї цілі. При цьому важливо пам'ятати, що побудова кар'єри починається не з моменту призначення на конкретну посаду,

а з моменту вибору сфери діяльності, де можна використати свої здібності та схильності. Тож, основною умовою успішної кар'єри є правильний вибір професії.

З метою вирішення питання вибору професії державного службовця, потрібно врахувати наступні чинники:

- потрібно добре знати світ професій та вимоги до особи, яка планує обіймати посаду на державній службі;
- необхідно визначити свої здібності та інтереси, а також, відповідність вимогам щодо обраної професії;
- вивчити потреби органів влади у фахівцях, наявність вакансій та умови проведення конкурсу на заміщення вакантної посади;
- врахувати реальну можливість отримання обраної посади, освіти за фахом та подальшого підвищення кваліфікації задля побудови кар'єри.

Також, необхідно планувати професійне і кар'єрне зростання керуючись японським підходом «кайдзен», який передбачає, що заздалегідь можна визначити професію або сферу діяльності, професійний маршрут та шляхи досягнення мети. При цьому варто враховувати, що є два види кар'єри – горизонтальна та вертикальна. Горизонтальна кар'єра характеризується постійним розвитком своїх професійних навичок, відточуванням майстерності, освоєння більш складних форм роботи, суміжних професій, що надає більшої незалежності від інших та універсальності при виконанні професійних робіт та завдань. Вертикальна побудова кар'єри вирізняється умінням організувати роботу та наявністю лідерських якостей. Також, для успішної вертикальної побудови та кар'єрного розвитку на державній службі потрібні такі якості як освіченість, аналітичність мислення та уміння прогнозувати ситуацію, комунікативні здібності та уміння працювати з людьми та впливати на людей, цілеспрямованість та організованість, реальне сприйняття своїх можливостей та орієнтованість на досягнення результату.

Загалом, для успішної побудови кар'єри на державній службі, враховуючи вітчизняний та зарубіжний досвід необхідно:

- самотійно, свідомо та виважено підходити до вибору професії державного службовця, що вимагає наявності таких рис як самовіддача, творчий пошук свого бекграунда, пізнання та адекватна оцінка своїх можливостей та свого потенціалу;

- скласти власний план дій щодо побудови кар'єри, з урахуванням особистісних можливостей, непередбачених обставин та, у разі невдачі, додаткових запасних варіантів працевлаштування;

- отримати професійну освіту та бути готовим постійно підвищувати кваліфікацію та оновлювати набуті знання відповідно до вимог часу.

- цілеспрямовано здійснювати пошук застосування вмій та навичок на посадах державної служби, бути налаштованим на позитивний результат, уміти знаходити і використовувати інформацію про вільні вакансії, грамотно оформлювати документи та складати резюме, уміти правильно й переконливо будувати бесіду чи співбесіду з керівництвом з питань переведення на більш престижну посаду тощо.

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що для побудови успішної кар'єри важливо акцентуватися як на виборі кар'єрної орієнтації, так і на розумінні й підтримці цього питання керівництвом. Задля цього, як зазначає Л.О. Воронько [8] на рівні кадрових служб державних установ необхідно створення/використання відповідних методик зорієнтованих на забезпечення правильного вибору державним службовцем кар'єрної орієнтації, а відтак – розроблення на їх основі персонального алгоритму побудови його кар'єри. Останнє має бути покладено на відповідний підрозділ відомства, у компетенцію якого входить підбір та розвиток персоналу.

Важливим чинником успішної побудови кар'єри на державній службі є формування ефективного інституційного забезпечення даного процесу, яке в США, Німеччині та Японії здійснюється спеціально створеними державними інституціями, а в Україні частково покладено на Національне агентство з

питань державної служби (далі НАДС). Однак, в порівнянні з іншими країнами повноваження НАДС є обмеженими й не сприяють створенню умов для планування та побудови кар'єри на державній службі в нашій країні.

Отже узагальнимо: по-перше, підґрунтям побудови успішної кар'єри державного службовця є позитивна динаміка професійного розвитку людини в контексті просування її по службі, що пов'язано з набуттям професійних компетентностей, досвіду і виявленням ділової активності та службових досягнень в межах посади й передбачає реалізацію особистісного потенціалу, економічне зростання та досягнення відповідного статусу; по-друге, серед факторів побудови успішної кар'єри державного службовця на сучасному етапі функціонування державної служби доцільно виділити: правильний вибір кар'єрної орієнтації; постійне самовдосконалення; зв'язки, контакти та підтримку керівника вищого рівня; професіоналізація інституту державної служби; гармонізація взаємовідносин керівника і підлеглого.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
2. Пронкин С.В., Петрунина О.Е. Государственное управление зарубежных стран. М.: Аспект Пресс, ИНФРА-М, 2001. 474 с.
3. Акімов О. О. Аналіз розвитку кадрового потенціалу публічного управління у системогенезі державно-управлінської діяльності: досвід зарубіжних країн. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1646> (дата звернення: 21.12.2020). DOI: 10.32702/2307-2156-2018.12.33
4. Пархоменко-Куцевіл О. Формування, розвиток та модернізація державних посад: концептуально-методологічні засади: монографія. К.: ФАДА, ЛТД, 2010. 296 с.

5. Federal Republic of Germany. Public Administration Country Profile. Division for Public Administration and Development Management (DPADM). Department of Economic and Social Affairs (DESA). United Nations. February 2006.

6. Мамчур Г. В. Державна служба в Україні та Японії: порівняльний аналіз // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. 2013. Вип. 2. С. 34-37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_FP_2013_2_11.

7. Кай и дзен // Інвестиційна газета: Компанії і ринки. URL: <http://www.investgazeta.net/kompanii-i-rynki/kaj-i-dzen-162602/>.

8. Воронько Л.О. Успішна кар'єра державного службовця: сутність, умови та фактори побудови. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej17/PDF/23.pdf>

УДК 355.65/72:613.67:612.176:504.3:159.9.09

**ТРАНСФОРМАЦИЯ ОЩУЩЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С УРОВНЕМ
ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ, В УСЛОВИЯХ
ВОССТАНОВЛЕНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ
ВОЕННОСЛУЖАЩИХ ПРИ СТАЦИОНАРНОМ ЛЕЧЕНИИ**

Кальниш Валентин Владимирович

доктор биологических наук, профессор
старший научный сотрудник

Опанасенко Виталий Викторович

научный сотрудник

Алексеева Лилия Михайловна

Зайцев Дмитрий Валериевич

младшие научные сотрудники

Государственное учреждение

«Институт медицины труда

имени Ю.И. Кундиева

Национальной академии медицинских наук Украины»

г. Киев, Украина

Аннотация: Влияние боевых условий на эмоциональное выгорание у комбатантов остается малоизученным.

Материалы и методы. 68 военнослужащих, участников Антитеррористической операции – Операции объединенных сил, были анкетированы опросниками эмоционального выгорания В.В. Бойко и оценки жизнедеятельности в боевых условиях.

Результаты и обсуждение. В начале терапии были выявлены четыре корреляционные плеяды, основанные на неудовлетворенности собой, суммарном балле симптомов фазы напряжения, неадекватном избирательном эмоциональном реагировании и эмоциональной отстраненности. После

реабилитации выявлялась одна корреляционная плеяда, основанная на психосоматических и психовегетативных нарушениях. Связь симптомов выгорания с факторами боевой среды уменьшилась с 13% до 7% ($p < 0,02$).

Выводы. На прогрессирование эмоционального выгорания влияют страх столкновения с пехотой противника в наступлении и обороне, неуверенность в прогнозах командира и непредсказуемость развития ситуации. После реабилитации уровень эмоциональных переживаний боевой среды снижается.

Ключевые слова: факторы боевой среды, военнослужащие, эмоциональное выгорание, медицинская реабилитация, стресс.

Введение. Длительное пребывание в зоне боевых действий способствует развитию у военнослужащих ряда нарушений адаптации и снижению их профессиональной эффективности. В частности, остается малоизученным влияние пребывания в боевых условиях на развитие эмоционального выгорания и проблема индикации изменений эмоционального выгорания у комбатантов в процессе реабилитации, что затрудняет организацию профессионального отбора и дальнейших профилактических мероприятий.

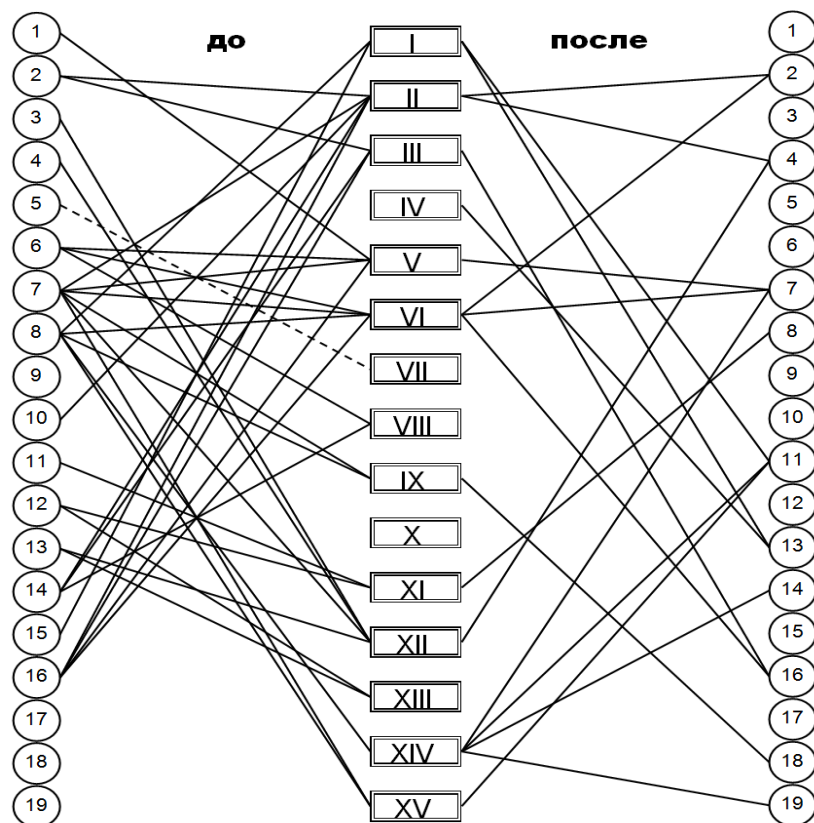
Цель. Установить изменения в отношении военнослужащих – участников боевых действий к факторам пережитого ими стресса до и после реабилитации в условиях стационара.

Материалы и методы. В исследовании приняли участие 68 военнослужащих, участников Антитеррористической операции – Операции объединенных сил (АТО / ООС) на Востоке Украины. В период с января 2019 г. по октябрь 2020 г. испытуемые поступали на плановое стационарное лечение в клинику профессиональных заболеваний ГУ «ИМТ имени Ю.И. Кундиева НАМН» (г. Киев, Украина). У испытуемых взято информированное согласие. Проведено анкетирование по методике оценки эмоционального выгорания В.В. Бойко [1, с. 113]. Проведена оценка жизнедеятельности военнослужащих в боевых условиях с помощью специальной анкеты [2]. Статистическая обработка полученных данных (корреляционного анализа с использованием

коэффициента корреляции Спирмена с достоверностью результата на уровне $p < 0,05$) выполнена в программе STATISTIKA 13.3, лицензия АХА905I924220FAACD-N.

Результаты и обсуждение. Результаты проведенного анализа связи уровня симптомов эмоционального выгорания до и после реабилитационных мероприятий с ощущениями действия факторов боевой среды представлены на Рис. 1.

Для анализа трансформации отношения комбатантов к факторам окружающей среды в процессе медицинской реабилитации целесообразно ограничиться симптомами и факторами среды, которые имеют хотя бы четыре достоверные корреляционные связи с другими компонентами системы.

Рис. 1. Наличие корреляционных связей между восприятием факторов боевой среды и симптомами эмоционального выгорания до и после реабилитации.

1 – обстрел реактивной системой залпового огня «Град», «Ураган» и т.д.;
2 – обстрел из минометов; 3 – обстрел танка; 4 – обстрел артиллерии; 5 – обстрел снайпера; 6 – страх непосредственного контакта с пехотой противника

при наступлении; 7 – страх непосредственного контакта с пехотой противника в обороне; 8 – постоянное ожидание возможного непосредственного контакта с противником при выполнении задания; 9 – ранение боевого товарища; 10 – смерть боевого товарища; 11 – страх получить ранение; 12 – страх стать инвалидом (в результате ранения); 13 – страх наступить на мину (растяжку) 14 – страх наезда на фугасную мину; 15 – страх попасть в плен; 16 – неуверенность в прогнозах командира, непредсказуемость развития ситуации; 17 – некомпетентность командиров; 18 – недостаточность боевой подготовки, боевого духа; 19 – переживания из-за последствий личных ошибочных действий (страх сделать ошибку, собственная некомпетентность). Симптомы эмоционального выгорания: I – переживание психотравмирующих обстоятельств; II – неудовлетворенность собой; III – «загнанность в клетку»; IV – тревога и депрессия; V – общий балл симптомов фазы напряжения; VI – неадекватное избирательное эмоциональное реагирование; VII – эмоционально-нравственная дезориентация; VIII – расширение сферы экономии эмоций; IX – редукция профессиональных обязанностей; X – общий балл симптомов фазы резистенции; XI – эмоциональный дефицит; XII – эмоциональная отстраненность; XIII – личностная отстраненность; XIV – психосоматические и психовегетативные нарушения; XV – общий балл симптомов фазы истощения.

До начала терапии выявляются четыре корреляционные плеяды.

Плеяда, основанная на неудовлетворенности собой, объединена со следующими факторами: минометный обстрел, страх наезда на фугасную мину и столкновения с пехотой противника в обороне, смерть боевого товарища, неуверенность в прогнозах командира, непредсказуемость развития ситуации. Общность этих компонентов боевого стресса обусловлена высокой оценкой их опасности для жизни и эмоциональной сферы военнослужащих. Действие этих компонентов направлено на эмоциональную сферу военнослужащих, вызывая развитие страха, угнетенности и тревожности и, в конце концов, повышение уровня неудовлетворенности собой.

Плеяда, базирующаяся на суммарном балле симптомов фазы напряжения. Он связан с обстрелом реактивной системой залпового огня «Град», страхом столкновения с пехотой противника (в обороне и при наступлении) и неуверенности в прогнозах командира. Эти достоверные связи близки к предыдущим, поскольку оба симптома эмоционального выгорания связаны с развитием чувства тревоги, интенсивность развития которой дополняется мощными компонентами внешней среды 1 и 6.

Еще одним центром корреляционной плеяды является симптом неадекватного избирательного эмоционального реагирования. Он связан со страхом непосредственного столкновения с пехотой противника в обороне и при наступлении, постоянным ожиданием возможного непосредственного контакта с противником при выполнении задания, а также вновь с непредсказуемостью ситуации и неуверенностью в прогнозах. Неопределенность развития ситуации заставляет человека ограничивать эмоциональную отдачу путем выборочного реагирования на элементы среды, что является предпосылкой для возникновения «напряжения» в коллективе и негативно сказывается на эмоциональном состоянии военнослужащего.

Базовым элементом следующей корреляционной плеяды является эмоциональная отстраненность, коррелирующая с танковым и артиллерийским обстрелом, страхом наступить на мину и непосредственно столкнуться с пехотой противника в обороне. По-видимому, расплывчатость складывающейся ситуации, неуверенность в последствиях ожидаемых столкновений с противником влечет за собой необходимость в экономии эмоциональных проявлений и автоматизации профессиональных действий, что сказывается на дальнейшем развитии хронического утомления.

После реабилитации в стационаре связь симптомов выгорания с оценками впечатлений от факторов внешней среды уменьшилась с 13% до 7% ($p < 0,02$). Это свидетельствует о существенном снижении уровня эмоциональных переживаний от действия факторов боевой среды. Если до реабилитации корреляционных плеяд было 4, то после осталась только одна. Уменьшилась

также их мощность. Корневым симптомом плеяды является симптом психосоматических и психовегетативных нарушений, а связанные с ним показатели боевого стресса имеют несколько иную природу: страх ранения, инвалидности, наезда на фугасную мину, контакта с пехотой противника в обороне, переживания собственных ошибок. Очевидно, что оценка последствий собственных ошибок, а также страх инвалидизации и ранения ведут к психосоматическим нарушениям. Необходимо констатировать, что мощных корреляционных плеяд после реабилитации обследованных нет, что также является доказательством благоприятного влияния лечебных процедур на организм.

Выводы. На углубление негативных проявлений симптомов эмоционального выгорания до прохождения реабилитации влияют несколько компонентов боевой среды: страх непосредственного столкновения с пехотой противника в наступлении и при обороне, неуверенность в прогнозах командира и непредсказуемость развития ситуации. Выраженность этих компонентов не так высока при непосредственной оценке их действия комбатантами, однако, они существенно усиливают на формирование эмоционального выгорания. После прохождения лечения в стационаре связь симптомов эмоционального выгорания с оценками впечатлений от действия факторов внешней среды уменьшилась с 13% до 7% ($p < 0,02$). Это свидетельствует о существенном снижении уровня эмоциональных переживаний от действия факторов боевой среды.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ.

1. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. Москва : Информационно-издательский дом «Филинь», 1996. 472 с. 2. Трінька І.С., Кальниш В.В., Швець А.В., Мальцев О.В. Особливості впливу чинників бойового середовища на військовослужбовців. // Військова медицина України. – 2016. – №2 – С. 73-80.

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФЕМІНІТИВІВ-НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Капустіна Анастасія Андріївна

Студентка

Єрмоленко Світлана Василівна

Ст. викл. нім. мови

Сумський Державний Університет

м. Суми, Україна

Анотація: Ця стаття полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичному аналізі лінгвістичних особливостей фемінітивів-неологізмів у сучасній німецькій мові.

На фоні всіх нещодавніх змін, у мові з'являються нові слова, які назвали фемінітивами, які виникли з появою жінок в нових для них сферах діяльності. В останні роки радикально налаштовані феміністки прагнуть ввести у вжиток безліч неологізмів, які покликані викоринити дискримінацію за статевою ознакою на рівні мови.

Таким чином, тема нашої статті «Лінгвістичні особливості фемінітивів-неологізмів у сучасній німецькій мові» є актуальною.

Ключові слова: фемінітиви- неологізми, фемінізм, символіко-семантична теорія, ізоморфізми, метафори-неологізми.

Об'єктом роботи є фемінітиви як об'єкт гендерних досліджень.

Предметом роботи є аналіз лінгвістичних особливостей фемінітивів-неологізмів у сучасній німецькій мові.

Методи дослідження. У статті були використані прийоми спостереження, порівняння, узагальнення та інтерпретації досліджуваного матеріалу а також метод суцільної вибірки прикладів фемінітивів-неологізмів.

Мова – це динамічна система, яка постійно знаходиться в процесі зміни, швидко і гнучко реагує на потреби суспільства, підлаштовуючись під них. Це можна помітити по збільшеній кількості запозичених слів і неологізмів в нашій мові – коли виникає потреба в позначенні нових предметів або понять, мова надає нам можливість це зробити. Однак цей зв'язок, зрозуміло, не односторонній: наші уявлення про життя, наша система цінностей цілком і повністю пов'язані з нашою мовою [1, с. 31].

У даний час зросла активність жінок в різних сферах суспільного життя. У зв'язку з цим останнім часом спостерігається інтерес до слів, які позначають осіб жіночої статі з професійної, соціальної, релігійної приналежності і місця проживання. Такі слова називаються фемінітивами.

Фемінітиви – іменники жіночого роду, які позначають жінок, утворені від однокорінних іменників чоловічого роду, що позначають чоловіків, і є парними до них [6, с. 310]. Зазвичай фемінітиви позначають професії, соціальну приналежність і місце проживання. Фемінітиви в українській мові утворюються за допомогою різних суфіксів, з яких продуктивними є *-ка* (наприклад, «диктор» стає «дикторка», «студент» – «студентка»), *-ця* («письменник» – «письменниця») і деякі інші, а також шляхом заміни суфікса (наприклад, від іменника «продавець» утворено «продавщиця»). При цьому один і той же словотвірний тип може як реалізовуватися, так і не існувати (наприклад, «студентка», але не «президентка») [1, с. 30].

Історично в мовах переважали найменування осіб чоловічої статі: це було пов'язано з тим, що для жінок не було місця в управлінні суспільним життям. Однак з плином часу почали з'являтися слова для номінації жінок, зайнятих в тій чи іншій професійній або громадській сфері. У даний час на використанні фемінітивів наполягають активістки феміністського руху, виступаючи проти лінгвістичної маскулінності [8, с. 9].

Зауважимо, що фемінітиви грають важливу роль в аспекті неології адже вони є новими словами і виразами, що у свою чергу відповідають поняттю неологізмів [9, с. 163]. Неологізми створюються для позначення нових понять,

що з'являються в тій чи іншій культурі. Вони номінують політичні та соціальні явища, називають реалії моди (одяг, зачіски, взуття та ін.), продукти харчування. При цьому, як правило, старі слова набувають нових значень або нові слова запозичуються з мови-донора. Цікаво, що нові слова найчастіше утворюються з уже існуючого в мові лексичного і словотвірного матеріалу і відповідно є продуктивними.

Таким чином, фемінітиви-неологізми представляють інтерес у перший час, а коли вони вже увійшли в уживаний склад мови, втрачають свою специфіку і незвичайність. Крім того, вони одночасно можуть виконувати кілька функцій: використовуватися як засіб для позначення нових понять і явищ – науково-пізнавальна функція; виконувати стилістичну функцію або забарвлення, так як несуть в собі ефект новизни, незвичайності для читацького сприйняття [10, с. 15].

Останнім часом одним з найактуальніших питань сучасного суспільства є питання фемінізму. Фемінізм – це суспільно-політичний рух, що виник в XVIII ст., метою якого було надання жінкам всієї повноти цивільних прав [5]. Дана проблема отримала досить широке поширення, але питання про введення фемінітивів у мови і їх співвідношення в мові з'явився відносно недавно.

Фемінітиви – це слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду, що належать до всіх людей незалежно від їхньої статі [7, с. 453]. Більшості людей не подобається, як звучать фемінітиви. І це цілком можна пояснити, наприклад, в українській мові немає універсального суфікса для їх утворення.

Процес фемінізації яскраво відбивається в німецькій мові. Фемінізація – зростання кількості жінок в будь-яких соціальних, економічних або політичних процесах або сферах, а також поява властивих жінкам характеристик [3, с. 384]. Німецькій мові, як і багатьом інших мовам, властива форма узагальнення для групи осіб: громадяни, студенти, відвідувачі і т. д. Останнім часом ця форма зазнає великих змін, особливо в письмовій формі мови.

Існує думка про те, що вперше зв'язок мови і статі стали розглядати в період античності, при осмисленні граматичного роду. Протягом досить довгого періоду часу єдиною теорією про причини функціонування в мові категорії роду визнавалася символіко-семантична теорія, яка ґрунтувалася на співвіднесенні біологічної статі *sexus* з граматичною категорією *genus*. Іншими словами, було прийнято вважати, що граматичний рід виник через існування різної статі у людей [1, с. 34].

Представниками символіко-семантичної теорії були такі вчені, як Я. Грімм, В. Гумбольдт. У результаті відкриття мов, в яких була відсутня категорія роду, дана теорія піддалася сильній критиці. Але все ж незмінним залишався той факт, що граматична категорія роду впливає на сприйняття слів. Це означає, що словам жіночого роду приписувалися жіночі характеристики, а словами чоловічого роду – чоловічі [4, с. 87].

На пострадянському лінгвістичному просторі дослідників явно більше цікавить квантитативна соціо- та психолінгвістика, хоча зараз збільшується число досліджень в області лексики, пареміології з метою виявлення гендерних асиметрій, ведеться вивчення ступеня андроцентричності різних мов [6, с. 298].

На сучасному етапі розвитку гендерної лінгвістики можна виділити кілька основних напрямків досліджень:

- соціо-та психолінгвістичний напрямок;
- лінгвокультурологічний;
- комунікативно-дискурсивний.

У рамках соціо-, психолінгвістичного напрямку досліджується мовна свідомість через письмові та усні тексти. Лінгвокультурологічний напрямок займається дослідженням особливостей стереотипів фемінінності і маскулінності, гендерних асиметрій, гендерних метафор. Проводяться порівняльні дослідження на матеріалі різних мов [6, с. 300].

Необхідно відзначити, що гендерні дослідження країн світу неоднакові в силу того, що рівень культурного, соціального і політичного розвитку не однаковий, отже, вивчення і тлумачення терміну мають відмінності. У різних

мовах поняття гендеру спочатку вживалося як синонім до слова стать, секс, а далі область функціонування даного концепту розширюється, і ми спостерігаємо цілу мережу соціальних, культурних та політичних відносин. Тому і розглядати це поняття можна тільки у взаємодії з іншими науками: культурологією, соціологією, історією і галузями лінгвістики – соціолінгвістикою, психолінгвістикою. Таким чином, не викликає сумніву той факт, що гендерні дослідження мають свою історію становлення і пройшли довгий шлях розвитку, сформувалися як новий напрямок лінгвістики і є одним з перспективних напрямків світової науки, що представляє особливий інтерес для дослідників і молодих вчених [2, с. 65].

Однак розвиток мови не зупиняється на цьому. Так як форми *Studenten und Studentinnen* (студенти і студентки), *Kollegen und Kolleginnen* (колеги і колеги жіночої статі), *Besucher und Besucherinnen* (відвідувачі і відвідувачки) є досить громіздкими, їх представили на письмі в скороченому вигляді. Результатом такого скорочення стали конструкції: *StudentInnen*, *BesucherInnen* і *KollegInnen*. Написання великої “I” дозволяє приймати форму *StudentInnen* як для чоловіків-студентів, так і для жінок-студенток. Дана форма звернення остаточно утвердилася в 2011-2013 рр.

У процесі розвитку німецького суспільства однією з проблем, з якою зіткнулася мова, став той факт, що деякі люди не ідентифікують себе однозначно з чоловічою або з жіночою статтю. Таким чином, позначення *StudentInnen* перестало бути універсальним. Однак нещодавно з’явилося рішення – форма *Student * innen*. Саме ця зірочка посередині включає в себе всі можливі прояву гендерної ідентифікації.

Цікавим є той факт, що дана форма набула поширення не тільки серед радикальних феміністок. Вперше така форма почала зустрічатися в 2016 р. Єврейський музей в Берліні став однією з перших організацій, яка повністю перейшла на форму із зірочкою. Так, євреї тепер у них позначаються не як *Juden*, не як *Juden und Jüdinnen* і навіть не як *JüdInnen*, а як *Jüd * innen* [9, с. 165].

Таким чином, багато факторів, особливо такі, як розвиток Інтернету як комунікативного простору для просування ідей, здатних впливати на особистість і суспільство в цілому, і численні мовні нововведення сприяють активній фемінізації. Фемінітиви представляють собою мовне явище, засноване на ідеологічних засадах мови і суспільства. Тому їх повний і детальний аналіз може бути продовжений лише з урахуванням ідеології, психологічних факторів і гендерної критики мови.

Тріумфом фемінізму в мові можна пояснити заміни однослівних колективних позначень нейтральної лексеми з суфіксом *-ung* або парної форми. Цікавим в цьому плані дослідженням є робота М. Дітріх [4, с. 86], виконана на мовному матеріалі «Конституції федеральної землі Нижня Саксонія», в новій версії якої деякі лексеми змінили на феміністські інновації.

Наприклад, у його роботах, іменник *Vertretung* замінив іменник *Vertreter*, така ж ситуація, також відбулась зі іншими іменниками, такими як: *Familienberatung, Geschäftsführung, Werksleitung, Gemeindeverwaltung*. Приклади нових парних форм: *Beamtinnen oder Beamte, Vertreterinnen und Vertreter, Ministerpräsidentin oder Ministerpräsident, Finanzministerin oder Finanzminister, Präsidentin oder Präsident, Vizepräsidentin oder Vizepräsident*. М. Дітріх наводить й інші приклади парних форм-замін, які використовуються в даний час в установах Німеччини: *Hochschullehrerin oder Hochschullehrer, Schriftführerin oder Schriftführer, Fragestellerinnen oder Fragesteller, Nachfolgerinnen oder Nachfolger*. Цікаві також випадки вживання слів *Mensch* або *Person* там, де раніше був іменник *Mann*, нейтрального словосполучення *alle Menschen* замість займенника *jedermann* [5].

Поборники жіночої рівноправності і незалежності вважають, що будова мови і її використання повинні бути орієнтовані на емансипацію та рівноправність жінок. Підкреслення особливостей ролей представників жіночої статі призвело до поділу, наприклад, звернення *Schüler* на *Schüler und Schülerinnen*.

У спеціальних словниках, наприклад, де зібрані сучасні молодіжні жаргонізми, звертає на себе увагу велика кількість слів, які використовуються для позначення і характеристики однолітків – дівчат і юнаків. У Г. Кюппер перераховано, наприклад, більше 370 слів, що позначають *Mädchen*. Це слова, які вживають в невимушеній, розкутій манері, любовно, глушливо або цинічно молоді люди в своєму колі. Слів зі значенням *Junge* приблизно в 4 рази менше, і в своїй більшості це теж, мабуть, слова «чоловічі» [10, с. 19].

Таким чином, семантичне поле «жінка» виявляє велику кількість синонімічних паралелей. Матеріал даної тематичної групи можна, в свою чергу, розподілити на підгрупи, враховуючи аксіологічний і характерологічний аспекти. Кожен вид оцінки – позитивний, негативний – є результатом відносин суб'єкта мовлення до об'єкта. Позитивна оціночність референта представлена не так широко, як негативна. Аксіологічна інтерпретація поняття «жінка» розпадається на дві численні групи: «красива жінка» – «негарна жінка». Так, позитивну оцінку краси включають в себе, наприклад, такі номінації: *Baby, Biene, Bluse, Bomber, Braut, Dulcinea, Girl, Hase, Lady, Nymphe, Käfer, Katze, Maus* і т. Негативно-оцінне значення простежується у колоквіального слова *Horrorbraut*, також – *Gesichtseimer, Schreckschraube, Schachtel, Zookrähe, Draculene*.

Фемінізація лексичних змін сучасної німецької мови простежується в численних метафоричних переосмисленнях. Метафоричний перенос з предмета на людину, а також з тварини/комахи на людину демонструють такі слова, які називають дівчину або жінку з позиції оцінки її краси.

Ще до епохи романтизму належать флоральні метафори *Tulpe, Blume* (= *Mädchen mit «blühender Pracht»*), *Kirsche (nblüte)*, *Hutblume, Lilie*, позначення рідкісних коштовностей *Perle*). Піднесені паралельні номінації *Sonne* і *Flamme* також відносяться до романтизму. Інша номінація *Puppe* відноситься до загальновідомих і, ймовірно, найбільш вживаним лексем [11, с. 467].

Соціолектні паралелі більш принижені, вони позбавлені височини і романтизму. У деяких лексемах, що представляють собою метафору, присутній

домінуючий компонент *süß*. Сюди відносяться такі експресивні слова, що виникли в результаті перенесення смакових відчуттів у зовнішнє середовище, як *Torte, Sahnetorte, Praline, Sahneschnitte*. За ступенем впливу на протилежну стать виділяються «технічні» метафори: *(scharfes) Gerät, heißer Reifen, (heiβes) Schiff, heiβes Eisen, Bomber, Feger, Luxusdampfer*. Гарну дівчину або жінку називають в молодіжному середовищі також *Bluse, Junggemüse, Brosche*.

Відзначається ізоморфізм між групами, які позначають привабливих і непривабливих дівчат або жінок. Серед слів, котрі негативно оцінюють жінок, відзначаються як «технічні» метафори: *Schiffsschraube, Schlachtschiff, Schraube, Minipanzer*, – так і флоральні: *Kaktus, saure Gurke*. Оновлені номінації, що позначають зовні менш привабливу дівчину або жінку, в стилістичному відношенні значно нижче. Негативна оцінка зовнішності відбивається в словах *Schrankkoffer (breit wie ein Schrank), Schraube (dick), Keule, Minipanzer*. Залежно від характеру жінку називають *Besen, Kaktus*. Вікова ознака знайшла відображення в розмовних лексемах *Konserve, Schachtel* [12, с. 201].

Зауважимо, що в утворенні метафор-неологізмів активну роль відіграють зооніми. Оновлені номінації, засновані на метафоричному перенесенні ознак тварини / комахи на людину, мають місце при вираженні зовнішніх даних дівчат або жінок. Так, молоду жінку ласкаво називають *Mieze*, дівчину старшу за віком назвуть *Katze*. Незалежно від віку для позитивного позначення жінки чи дівчини використовуються *Biene, Hase, Maus*, а також несподіване слово *Schnecke* і молодіжне *Käfer*. Витончену дівчину називають *Zierfisch*. Для позначення неприємної дівчини чи жінки вживаються такі зооніми, як *Nebelkrähe, Sumpfhuhn, (Nil-) Pferd* [8, с. 10].

Отже, у даний час зросла активність жінок в різних сферах суспільного життя. У зв'язку з цим останнім часом спостерігається інтерес до слів, які позначають осіб жіночої статі з професійної, соціальної, релігійної приналежності і місця проживання. Такі слова називаються фемінітивами. Фемінітиви – іменники жіночого роду, які позначають жінок, утворені від однокорінних іменників чоловічого роду, що позначають чоловіків, і є парними

до них. Тому на відміну від численних метафор, слів, що позначають жінок, оновлені номінації, що позначають чоловіків, представлені не так широко, що ще раз підтверджує висунуте положення про фемінізацію мовних змін, постійне оновлення мови та створення фемінітивів-неологізмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архангельська А. Н. До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиції і сучасність. *Мовознавство*, 2013. № 6. С. 27–40.
2. Брус М. П. Фемінітиви української мови в переплетінні давніх і сучасних тенденцій. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2009. Вип. 46. Ч. I. С. 61–69.
3. Брус М.П. Словотвірна семантика фемінітивів української мови XVI–XVII століття. *Актуальні проблеми українського словотвору*. Івано-Франківськ : «Плай», 2002. С. 403–413
4. Варикаша М. Гендерний дискурс: семіотичні аспекти. *Слово і час*. Київ, 2008. № 7. С. 83–89.
5. Вербовська М. П'ять причин вживати фемінітиви. URL: <http://rovaha.org.ua/pyat-prychyn-vzhyvaty-feminityvy/>
6. Гапон Н. Гендер у гуманітарному дискурсі: філософськопсихологічний аналіз. Львів: Літопис, 2002. 310 с.
7. Гінзбург М. Професійні назви як дзеркало гендерної рівності. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2012. С. 727.
8. Деякі аспекти гендерної ідентифікації та соціалізації особистості. *Український соціум*, 2004. № 1 (3). С. 7–13
9. Малюга Н. М. Продукування фемінітивів як спосіб подолання гендерної асиметрії в мові. *Філологічні студії*, 2015. № 12. С. 162–168.
10. Мельник Т.М. Гендер як наука та навчальна дисципліна. *Основи теорії гендеру: навч. посіб.* / ред В.П.Агеєва. Київ: К.І.С., 2004. С. 10–30.

11. Миронова Н. Гендер у лінгвістиці. Чоловіча і жіноча мова. Актуальні проблеми слов'янської філології : міжвуз. зб. наук. ст. / редкол.: В. О. Соболю та ін. Київ: Знання України, 2004. Вип. 9: Лінгвістика і літературознавство. 521 с.

12. Сидоренко Н. Гендерні детермінанти в інформаційній площині України. Філософсько-антропологічні студії: спецвипуск. Київ: Стилос, 2001. С. 197–209.

УДК 786.2

ФОРТЕПІАННІ ТВОРИ ДЛЯ ДІТЕЙ І ЮНАЦТВА У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ КОМПОЗИТОРКИ ЮДІФ РОЖАВСЬКОЇ

Касинець Наталія Василівна

Студентка

Дрогобицький державний педагогічний університет

ім. І. Франка

м. Дрогобич, Україна

Анотація: У статті розкриваються малознані сторінки творчості української композиторки Юдіф Рожавської (1923-1982), яка у своїй творчості надавала важливого значення творенню дитячого фортепіанного і пісенного педагогічного репертуару. Аналізуються фортепіанні мініатюри композиторки їхній художній і виховний потенціал.

Ключові слова: Юдіф Рожавська, композитор, фортепіанна музика, педагогічний репертуар.

Популяризація призабутого національного фортепіанного репертуару, введення його до навчального процесу школярів, дослідження його інтонаційних і стильових особливостей задля зростання виконавської майстерності та музично-творчого виховання молоді становить актуальність на сучасному етапі музичної освіти.

Видатна українська композиторка Юдіф Рожавська народилася 12 листопада 1923 року в Києві (померла 1982 року). З ранніх років майбутня мисткиня вирізнялася з-поміж усіх дітей своїм дзвінким голосом. Батьки мріяли, що Юдіф продовжить вокальну династію і, як і її мати, стане співачкою. Діди, а саме так в дитинстві називали Юдіф Рожавську [1], вже в свої три з половиною роки виконувала на фортепіано пісеньки на власноруч написані віршики («Білочка» і «Зозулька»).

Вже навчаючись в дошкільній групі при Київській державній консерваторії, Юдіф вражала своїх педагогів Н. Гольденберг і А. Писаревського не тільки своїми піаністичними здібностями, а й загальною музичною обдарованістю, художньою фантазією, що і стало першими проявами її композиторського таланту [3, с. 6].

У 1936 році Ю. Рожавська стала ученицею спеціальної музичної школи-десятирічки. В період навчання друкуються її твори і часто виконуються у програмах дитячих концертів. У дванадцятирічному віці Ю. Рожавська привернула увагу до своєї творчості композитора М. Гозенпуда, який був її вчителем по класу фортепіано, а саме своїми романсами на твори О. Пушкіна, Т. Шевченка, М. Лермонтова та І. Франка. Це і започаткувало її заняття з композиції [3, с. 6]. Упродовж навчання в школі продовжувала писати музику, виявляючи яскраве захоплення творчістю Ф. Ліста, Ф. Шопена, С. Рахманінова та раннього О. Скрябіна. Навчання на фортепіанному відділі Ю. Рожавська закінчила зі складною програмою, виконавши три фортепіанні концерти В.-А. Моцарта, Е. Гріга і П. Чайковського.

В сімнадцятирічному віці вступила до Київської консерваторії, де продовжувала навчатися у професора М. А. Гозенпуда. Паралельно здобувала освіту на фортепіанному та композиторському факультетах. Але навчання несподівано перервалося початком Другої світової війни, і Діди вимушено потрапила до Полтавської області в Гельмязівський район [3, с. 9].

Повернутися до рідного міста одразу не вдалося через те, що її батька перевели на роботу до Харкова, згодом до Ворошиловграда, а в другій половині 1941 року – під Сталінінград. В залі місцевого театру ім. М. Горького 22 грудня 1941 року відбувся концерт, де Юдіф виконала твори Ф. Шопена та власні фортепіанні композиції. Восени 1942 року вона переїхала до Свердловська, де в евакуації перебувала Київська консерваторія, продовживши здобувати музичну освіту. Під час навчання Ю. Рожавська часто консультувалася з композиції у А. Хачатуряна, В. Трамбицького, С. Богатирьова, а у Л. Мазеля – з питань музичної форми [3, с. 13]. 1944 року вона стала членом Співки композиторів.

Після закінчення з відзнакою фортепіанного факультету консерваторії, Рожавська вступила до аспірантури, під керівництвом Є. М. Сливака, яку також закінчила з відзнакою. Зі спогадів приятелів композиторки довідуємось, що вона володіла винятковим музичним слухом і пам'яттю, адже слухаючи будь-який твір могла відразу його бездоганно записати нотами.

Юдіф Рожавська була одружена з київським поетом Рюриком Немировським (1923-1991), який володів чудовими музичними здібностями і поетичним даром, проте його талант не був повноцінно реалізований. Р. Немировський навчався в музичній школі по класу скрипки [7], після війни завершив навчання в університеті, згодом, у 1966 році, став редактором новоствореного видавництва «Музична Україна». Як зазначає дослідниця І. Сікорська, у 1968 році в цьому видавництві вийшла друком збірка «М. В. Лисенко у спогадах сучасників», яке редагував Остап Лисенко – вже на той час дуже хворий син видатного композитора. Саме Р. Немировський підтримував Остапа Лисенка у цій праці, і «попросив допомогти літньому й недужому Остапові Миколайовичу Лисенкові в підготуванні книжки» [8, с. 78] Ростислава Пилипчука, який здійснив редагування текстів і писав коментарі. У подружжя зросла донька, яка з часом стала відомим режисером. Юдіф разом з донькою знялася у аматорському фільмі «Маша і мамаша» і ці кадри стали єдиною прижиттєвою згадкою про композиторку [1].

У 2004 році кіностудія «Контакт» випустила документальний фільм «Летять, ніби чайки» у циклі про 10 найвідоміших українських пісень, в якому розповідається про авторів тексту і музики однойменної пісні – Ладу Реву і Юдіф Рожавську. Режисер фільму Юлія Лазаревська подала цікаві спогади про мисткиню відомого композитора, багаторічного голови НСКУ, професора Михайла Степаненка, авторки тексту пісні, поетеси Лади Рєви і доньки композиторки, режисерки Марії Немировської.

З розповідей близьких людей Ю. Рожавська постає натхненною, вразливою, інтелігентною й талановитою особистістю. Михайло Степаненко, згадуючи авторів знаменитої пісні «Летять, ніби чайки» зазначав, що Л. Рева і

Ю. Рожавська «були дуже схожі. Це були люди, по яких пройшлася війна, вони дуже сильно любили життя, але не на гаслах, а життя душі» [6]. За словами М. Степаненка, Ю. Рожавська була музикантом-вундеркіндом, вона блискуче грала на фортепіано з п'яти років, була обдарована тонким і проникливим розумом, а також була українським патріотом, але не ура-патріотом, адже любила українську пісню, українську поезію у глибинах своєї душі.

Ю. Рожавська була чудовою піаністкою, виступаючи зі сольними концертними програмами та записуючи окремі твори на радіо. Про один з таких радіозаписів Марія Немировська віднайшла допис у записнику своєї матері. Він стосувався періоду, коли молода виконавиця вчила одну з сонат М. Метнера, і повинна була заграти її через тиждень на радіо, пишучи, що «на її думку, з сонатою все гаразд, залишилося вивчити два пасажі і, напевно, все буде добре» [6]. За родинними легендами, саме цей виступ Ю. Рожавської почув Р. Немировський і, не будучи знайомим з виконавицею, закохався в музику і молоду піаністку, яка згодом стала його дружиною.

Ю. Рожавська написала значну кількість творів для дітей, прикладами таких композицій є: опера «Казка про загублений час», симфонічна сюїта з балету «Королівство кривих дзеркал», також цикли дитячих пісень: «Пісні-прислів'я», «Пісні-загадки», «Пісні-малюнки», «Пісні-лічилки», «Мій квітник», «Карусель» [4, с. 53]. Спілкування з дітьми в таборах, на творчих зустрічах в школах давало можливість зрозуміти їхні почуття, вникнути в духовний світ молоді.

Як зазначають у своєму дослідженні Н. Кривошея Н. і О. Медяник: «У піснях композитор втілює і різноманітні фольклорні джерела, і дитячий інтонаційний словник, майстерно використовує виразові можливості фортепіано. (...) Головне для Ю. Рожавської – зробити пам'ятними прислів'я, у яких сконцентрований зміст кожної пісеньки. «Пісні-загадки» та «Пісні-лічилки» призначені не тільки для слухання, а й для дитячого виконання. Такі невибагливі жанри, як загадки і лічилки, невід'ємна частина дитячого побуту,

стають в піснях Ю. Рожавської цікавою формою музичного виховання» [4, с. 53-54].

Ю. Рожавська писала в багатьох жанрах: симфонії («Дніпро» 1951); вокально-симфонічному («Снігуронька» 1955, «Вальс кохання» 1969); камерно-інструментальному (Сюїта для скрипки і фортепіано 1944); романсу («Колискова» вірші Л. Українки 1947, «Не забудь» вірші І. Франка 1939, «Ще холодні вітри не вщухають» вірші О. Пушкіна 1948, «Як пам'ять одна», «То й навіщо» «Тож радію невимовно я», «Сум'яття» – цикл на вірші А. Ахматової 1966); вокальному; твори для дітей, твори для скрипки і віолончелі. Юдіф Рожавська створила чимало солоспівів на слова Дж. Байрона, Т. Шевченка, Л. Українки, М. Рильського, П. Тичини. Вона авторка понад 100 українських пісень – «Летять ніби чайки», «Коло вікон твоїх», «Сповідь пам'яті». Пісня «Летять ніби чайки» стала однією з найкращих зразків ХХ століття у виконанні народного артиста України Дмитра Гнатюка [1].

Для улюбленого інструмента – фортепіано Ю. Рожавська написала чимало творів: «Сонатина» (1948), «Веснянка» (1951), «П'єси для фортепіано» (1959), «Три мініатюри» (1966), «Етюд», «Гра» (1951), «Чути пісню з поля» (1951), Сюїта з балету «Королівство кривих дзеркал» (1964).

Є серед цих композицій три надзвичайно цікаві п'єси, що вийшли друком у видавництві «Музична Україна» в Києві у збірці «Музичний зоопарк» в 1969 році. Крім творів Ю. Рожавської, тут опубліковані фортепіанні мініатюри українських композиторів: А. Мухи, М. Степаненка, В. Губи, В. Клина, Ж. Колодуб, К. Мяскова, М. Кармінського. Цікаві ілюстрації до кожного твору в збірці здійснені художником В. Гриньком.

У творі Ю. Рожавської «Лебедя» [5, с. 8-9], який розкриває образ маленького пташеняти переважає фігураційний виклад фортепіанної фактури. До п'єси додається невеличкий поетичний текст С. Маршака, в якому йдеться про те, що маленьке лебедя, навчаючись плавати, замочило свої крильця і водичка так тече, що матері потрібно рушничка, щоб їх повитирати. П'ятнадцятитактова фортепіанна мініатюра написана в простій тричастинній

формі. Перша частина і реприза твору своїми висхідними і низхідними пасажоподібними шістнадцятковими форшлагами зображає переливання і гру води на крильцях пташки, а також приводить розвиток до основних мелодичних звуків, прихованих за цими фігураціями і викладеними половинними і четвертними тривалостями у партіях правої і лівої руки.

Важливо, вивчаючи і виконуючи цю мініатюру відпрацювати легкість у виконанні пасажів та глибоку опору на мелодичні звуки, вибудовуючи фразу. У середній частині мелодична лінія, схожа до мелодичного зерна першої частини, більш наспівна, проводиться у партії лівої руки і звучить неначе настанови матері-лебідки для свого дитинчати.

Права, виконуючи супровідну роль, творить мерехтливу канву розкладеними інтервалами, імітуючи водний простір. Хвилеподібна динаміка у сфері від *mp* до *mf*, постійне звучання штриха *legato*, накладання одночасного звучання мінорних тональностей (*g-moll* і *e-moll*) при густій педалізації творять неперевершений казковий образ із імпресіоністичним забарвленням.

У наступній композиції «Лев» [5, с. 50] Ю. Рожавська змальовує образ царя звірів – лева, й тут переважає октавно-акордовий виклад фортепіанної фактури. До п'єси додається вірш Д. Куровського, в якому йдеться про те, як лев дрімав у своїй клітці в зоопарку й малюки прирівняли його до маленького спокійного ягняти.

Думаючи, що лев такий лагідний, дивувалися, що в лісі є набагато страшніші і більші звірі в порівнянні з левом, але вони всеодно вважають його царем. Композиторка змальовує образ хижого звіра, передаючи його справжній характер. Твір звучить в повільному темпі й при виконанні важливо перейнятися цим характером, поважністю і величчю хижака.

Уся мініатюра – і мелодія, і супровід написані в низькому регістрі фортепіано, що надає звучанню густого забарвлення, тому виконання цих зворотів повинно бути на опорі. На початку твір звучить на *f*, а наближаючись до завершення, поступово затихає на *mf*, а згодом і на *mp*. Ю. Рожавська цікаво використовує уривисті репетиційні проведення зменшеного тризвука, спочатку

відображаючи ревіння лева, а в другій частинці твору вже його сонне пирхання. Важливо звернути увагу на штрихові позначення, а саме в тих випадках, де фактура звучить на *non legato*, а особливо – *marcato*. Вони є важливою ознакою, яка допомагає передати художній зміст твору і задум автора.

У третій п'єсі Ю. Рожавської «Кенгуру» [5, с. 21-22] йдеться про два образи – маму і малят кенгуру, яких вона носить в сумці, тут переважає октавно-акордовий виклад фортепіанної фактури. До п'єси додається невеликий вірш Б. Заходера, в якому розповідається, як в мамі в теплій сумці граються в жмурки її дітки кенгурята.

Твір виконується в помірному темпі, але незважаючи на те, має веселий, жартівливий характер. П'єса сприймається як музика до невеличкого мультиплікаційного фільму, адже виконувати його потрібно легко, інколи звертаючись до раптових акцентованих октав з форшлагом, а входячи в його образ, твір вимагає театралізації чи забавляння під час його виконання. Власне, з цією метою композиторка використовує виконавський прийом глісандо, контрастну динаміку, штрих *non legato*, які підкреслюють бешкетливість кенгурят.

Фортепіанна музика Ю. Рожавської як і її твори інших жанрів сьогодні, на жаль, залишаються у затінку. Фортепіанні композиції Ю. Рожавської для дітей своєю майстерністю та глибиною образного світу покликані залучати молодь до музичного мистецтва, вони шліфують виконавську майстерність, формують навик слухання музики, розуміння виразових та зображальних особливостей музики, додають широти емоційній палітрі дитячого сприйняття, формують відчуття краси, збагачують уяву дітей та музично-слухові уявлення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Рожавська Юдіф. Золотий Фонд української естради. URL: <http://www.uaestrada.org/kompozitori/rozhavska-yudif/>
2. Юдіф Рожавська. URL: <https://www.pisni.org.ua/persons/780.html>
3. Кулик Р., Токарєв Ю. Юдіф Рожавська. Київ: Музична Україна, 1982. 52 с.
4. Кривошея Н., Медяник О. Музично-естетичне виховання старших дошкільників засобами дитячої музики сучасних українських композиторів. *Молодий вчений*. 2018. № 10.1 (62.1). Жовтень. С. 51-56.
5. Музичний зоопарк / Упор. С. Кручина. К.: Музична Україна, 1969. С. 8-9; 21-22; 50.
6. Пісні серця. «Летять, ніби чайки». Телеканал / кіностудія: 1+1, Контакт, 2004. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4E-K7EZDy2s>
7. Рюрик Немировський. URL: <http://www.nekrassov-viktor.com/AboutOfVPN/Nekrasov-Nemirovksiy%20Ryrik.aspx>
8. Сікорська І. Вірний служитель його величності факту. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. Карпенка-Карого*. 2016. Вип. 19. С. 78.

**ОБОСНОВАНИЕ ЗАКОНА РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ
ДИНАМИЧЕСКИХ ПАРАМЕТРОВ АНАЛОГА
ОБЪЕКТА РЕГУЛИРОВАНИЯ**

Качанов Петр Алексеевич

д.т.н., профессор

Литвяк Александр Николаевич

к.т.н., доцент

Дуреев Вячеслав Александрович

к.т.н., доцент

Национальный технический университет
«Харьковский политехнический институт»

г. Харьков, Украина

²⁾Национальный университет
гражданской защиты Украины

г. Харьков, Украина

Вступление. Для удешевления отладки систем автоматического регулирования (САР) промышленных объектов вместо реального объекта управления (ОУ) может быть использован его аналог (АОУ). Аналог объекта управления, как правило, имеет близкие параметры с реальным ОУ статические и динамические характеристики [1]. Однако обеспечить полное совпадение статических и динамических характеристик реального объекта и его аналога редко удается [2]. Следует отметить, что применение аналогов ОУ при отладке САР может привести к непредвиденным результатам – развитию автоколебаний или неустойчивой работе системы автоматического регулирования [3]. Поэтому для качественного проведения испытаний и наладки регулирующей аппаратуры необходимо обеспечить идентичность статических и динамических характеристик ОУ и его аналога.

Цель работы. Целью данной работы является обоснование законов регулирования аналогов объекта управления, обеспечивающего идентичность статических и динамических параметров с реальным объектом.

Материалы и методы. Рассмотрим возможность изменения динамических параметров аналога объекта управления (АОУ) средствами автоматизации.

Предположим, что уравнение динамики реального ОУ имеет вид:

$$T_{OY} \dot{\bar{y}} + \bar{y} = K_{OY} \bar{n}, \quad (1)$$

где T_{OY} – постоянная времени объекта управления, с;

K_{OY} – коэффициент усиления ОУ по регулируемому фактору «n»;

$\bar{y}$ – регулируемый параметр;

$\bar{n}$ – регулирующий фактор.

Ставится задача – определить передаточную функцию регулятора АОУ, обеспечивающую динамические параметры САР(АОУ), близкие к динамическим параметрам реального объекта ОУ.

Рассмотрим структурно-динамическую схему автоматизированной системы управления АОУ (рис.1). При выборе передаточной функции регулятора необходимо учитывать следующее. Общий вид уравнения динамики САР(АОУ) должен соответствовать общему виду уравнения динамики ОУ. Кроме того для моделирования динамических параметров ОУ необходимо обеспечить независимое влияние, как на коэффициент усиления, так и на постоянную времени САР (АОУ).

Передаточная функцию САР (АОУ) при изменении параметра «n» основной САР имеет вид:

$$W_{\text{САР(АОУ)}} = \frac{K_{\text{АОУ}/n}}{(T_{\text{АОУ}}p + 1) + W_{\text{РЕГ(АОУ)}} \cdot K_{\text{АОУ}/m}}. \quad (2)$$

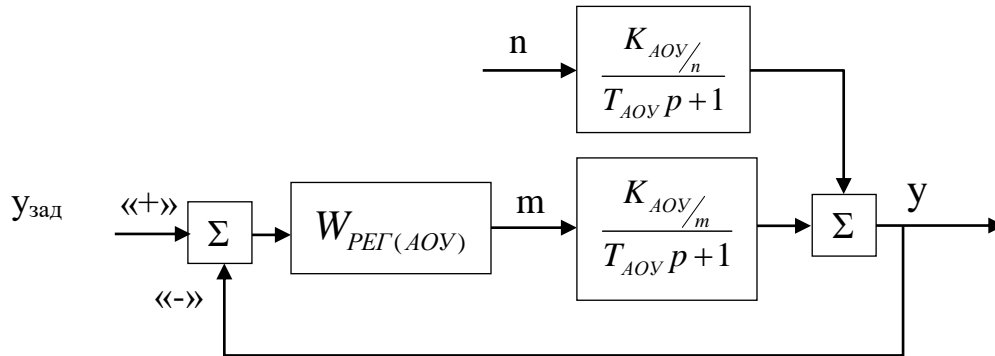
Передаточная функция регулятора в общем случае имеет вид:

$$W_{\text{РЕГ(АОУ)}} = \frac{A_{\text{РЕГ}}(p)}{L_{\text{РЕГ}}(p)} \quad (3)$$

где $A_{\text{РЕГ}}(p)$ – полином числителя передаточной функции регулятора;

$L_{\text{РЕГ}}(p)$ – полином знаменателя передаточной функции регулятора;

p – комплексная переменная преобразования Лапласа.

Рис. 1. Структурно-динамическая схема САР АОУ

Из анализа передаточных функций $W_{\text{РЕГ(АОУ)}}$ и $W_{\text{САР(АОУ)}}$ следует:

А) чтобы сохранить вид и порядок уравнения динамики САР(АОУ), соответствующий уравнению ОУ характеристический полином знаменателя передаточной функции регулятора должен стремиться к единице, а полином числителя не должен превышать первый порядок;

Б) чтобы обеспечить независимое влияние на коэффициент усиления и постоянную времени САР(АОУ) числитель передаточной функции регулятора должен содержать два независимых коэффициента.

Таким образом, передаточная функция регулятора в стандартном виде должна соответствовать реальному форсирующему корректору:

$$W_{\text{РЕГ(АОУ)}} = \frac{K_{\text{РЕГ}}(T_{\text{Ф}}p + 1)}{T_{\text{РЕГ}}p + 1} \quad (4)$$

где $K_{\text{РЕГ}}$ – коэффициент усиления регулятора;

$T_{\text{Ф}}$ – постоянная времени форсирующего корректора;

$T_{\text{РЕГ}}$ – постоянная времени регулятора.

Как было отмечено выше, постоянная времени регулятора должна быть малой величиной $T_{\text{РЕГ}} \approx 0$. В этом случае инерционностью самого регулятора

можно пренебречь. С учетом этого определим передаточную функцию $САР(АОУ)$ с форсирующим корректором при изменении параметра «n»:

$$W_{САР(АОУ)} = \frac{\frac{K_{АОУ/n}}{1 + K_{\Phi} K_{АОУ/m}}}{\left(\frac{T_{АОУ} + K_{\Phi} K_{АОУ/m} T_{\Phi}}{1 + K_{\Phi} K_{АОУ/m}} \right)^{p+1}} \quad (5)$$

Обозначим:

$$K_{САР(АОУ)} = \frac{K_{АОУ/n}}{1 + K_{\Phi} K_{АОУ/m}} ; \quad (6)$$

$$T_{САР(АОУ)} = \frac{\left(T_{АОУ} + K_{\Phi} K_{АОУ/m} T_{\Phi} \right)}{1 + K_{\Phi} K_{АОУ/m}} \quad (7)$$

Получим передаточную функцию в стандартном виде:

$$W_{САР(АОУ)} = \frac{K_{САР(АОУ)}}{T_{САР(АОУ)} p + 1} \quad (8)$$

Отсюда можно определить параметры регулятора, обеспечивающие такие же динамические параметра стабилизированного АОУ, как и у реального ОУ:

$$\frac{K_{АОУ/n}}{1 + K_{\Phi} K_{АОУ/m}} = K_{ОУ} ; \quad (9)$$

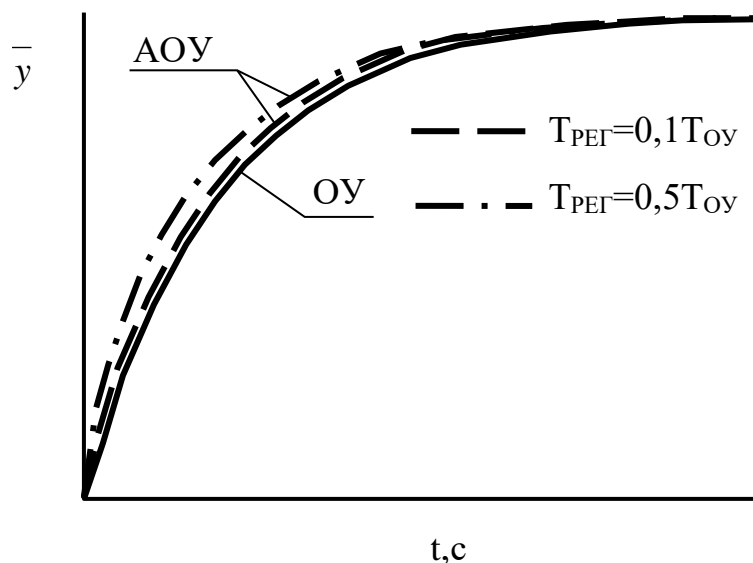
$$\frac{\left(T_{АОУ} + K_{\Phi} K_{АОУ/m} T_{\Phi} \right)}{1 + K_{\Phi} K_{АОУ/m}} = T_{ОУ} \quad (10)$$

Решив полученную систему уравнений (9), (10), получим значения параметров регулятора АОУ для конкретного ОУ:

$$K_{\Phi} = \left(\frac{\frac{K_{АОУ/n} - 1}{K_{ОУ}}}{K_{АОУ/m}} \right) ; \quad (11)$$

$$T_{\phi} = \frac{T_{AOY} \left(1 + K_{\phi} K_{AOY/m} \right) - T_{OY}}{K_{\phi} K_{AOY/m}} . \quad (12)$$

Результаты и обсуждение. На рис. 1 показаны переходные процессы САР с реальным объектом управления САР(ОУ) и с аналогом объекта управления САР(АОУ). Постоянная времени регулятора АОУ принята в эксперименте равной $0,1T_{OY}$ и $0,5T_{OY}$.

Рис.2 Переходные процесса САР (ОУ) и САР(АОУ)

Выводы:

1. Дано обоснование применения пропорционально-дифференцирующего закона регулирования аналогом объекта управления. Показано, что для обеспечения подобия динамических параметров АОУ и ОУ постоянная времени регулятора АОУ должна быть малой величиной, т. е. исполнительный механизм регулятора должен быть быстродействующим.

2. Получена эквивалентная передаточная функция САР(АОУ), позволяющая рассчитать параметры регулятора (K_{ϕ} , T_{ϕ}) под заданные динамические параметры реального объекта.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дерев'янку О. А., Литвяк О. А., Дурєєв В. О. Дослідження застосування широтно-імпульсного управління інерційними об'єктами в сучасних адаптивних системах безпеки // Проблеми надзвичайних ситуацій. 2020. № 31. С. 68 – 77. (ISSN 2524-0226). Режим доступу: <http://pes.nuczu.edu.ua/images/arhiv/31/6.pdf>
2. Литвяк О.М., Комар С.В. Обґрунтування законів регулювання гідрогальмівної установки для наземних випробувань турбовальних ГТД // Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил. – Харків, ХНУПС, – 2020. – №1(63). – С.96-102 с. (ISSN 2073-7378) – DOI:10.30748/zhups.2020.63.13.
3. Kachanov P., Lytviak O., Derevyanko O., Komar S. Development of an automated hydraulic brake control system for testing aircraft turboshaft gas turbine engines // Eastern European Journal of Enterprise Technologies, 6/2(102) 2019, – p.52-57. DOI:10.15587/1729-4061.2019.185539.

ЗАПОЗИЧЕНІ СЛОВА У ТЕКСТАХ ЮРИДИЧНОЇ ТЕМАТИКИ

Каширіна Ірина Олександрівна

старший викладач

Юдіна Маргарита

студентка юридичного факультету

Дніпропетровський державний університет

внутрішніх справ

Дніпро, Україна

Вступ В сучасному світі, багато змішаних мов. Одна мова доповнює другу, тобто позичає слова, стиль мовлення також культуру. Взагалі мова існує 10 відсотків із запозичених слів . взятих з других мов .

Мета: дослідити, що в англійська мова має багато запозичених слів , і також в юридичній тематиці

Взагалі , що таке запозичення? Запозиченні слова – це іншомовні слова , засвоєні іншою мовою, яка запозичила .

Більш всього в англійська мова має запозичених слів. Відома що кількість одвічних слів в словнику складає лише 30%. Коли починалися всі завоювання десь приблизно 11 століття , то Англія запозичила приблизно 10000 слів з французької мови (75% з яких використовується сьогодні – це 30% з усіх запозичених слів в англійській лексиці)Англійська мова збагачується також завдяки, німецький, іспанський, арабський.

Також не можна забувати про стародавні часи, коли все тільки починалося, англійська мова тільки формувалася на прикладі:

- індоєвропейські слова (спільні для багатьох мов): mother, brother, daughter, wolf, meat,hear, hundred, be, stand;
- германські слова: bear, finger, say, see, white, winter;
- західнонімецькі слова: age, ask, give, love, south;

– із споріднених мов: knight, low, flat, fellow, sale (з давньоскандинавської),
gummer, napper, fitter (з голландської);

– з іншої мовної системи: judo, samurai, sumo (з японської), xylophone,
erosh, echo (з грецької).

Навіть лексика англійської мови збігається з німецькою мовою. Також займенники they в усіх своїх формах і same, сполучники: till і though, дієслова: take і thrive взяті з скандинавської мови. Коли ми розглядаємо слово sport, нам не достатньо знати, що це слово запозичене в середньоанглійський період із давньофранцузької мови, в якій воно писалося як desport та походило від пізньо-латинського слова disportus.

Також є запозичені слова в англійській мові в юридичній тематиці. В 13 столітті писали закон французькою наприклад: attorney – адвокат, crime – злочин, government – уряд, judge – суддя. Латинська мова посідає одне з головних місць юриспруденції, тому правова система ґрунтується саме на Римському праві ось наглядні приклади:

Англійська мова	Латинська мова	Українська мова
accuse	accusāre	обвинувачувати
advocate	advocātus	адвокат, захисник
crime	crimen	злочин
defend	defendere	захищати
sentence	sententia	вирок
specimen	specimen	зразок
verdict	verdictum	вердикт

Висновок: Отже можна зрозуміти, що англійська мова складається з багатьох європейських мов, що є невід’ємною частиною. Також запозичені слова мають вплив на юридичну тематику, ось латинські вирази до сих пір використовуються не як латинська мова, а в англійській мові.

УДК 631.67.03:631.674

**ВИКОРИСТАННЯ СТИЧНИХ ВОД ПІСЛЯ ПОЛИВУ ДЕКОРАТИВНИХ
РОСЛИН В ТЕПЛИЧНОМУ КОМПЛЕКСІ ДЛЯ ІРИГАЦІЙНОГО
ПОЛИВУ ПОУКІСНИХ ТРАВ ЯК ПРИКЛАД
РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧОЇ ТЕХНОЛОГІЇ**

Коваль Наталія Михайлівна

к.мед.н., ст.н.с., ст.н.с.

ДУ «Інститут громадського здоров'я
ім. О.М. Марзєєва НАМНУ», Київ, Україна

Чебанов Леонід Сергійович

к.тех.н., ст.н.с., доцент

Київський національний університет будівництва
та архітектури, Київ, Україна

Чебанов Тарас Леонідович

комерційний директор

ТОВ «Мале наукове-виробниче підприємство «Інжтехбуд»
м. Бровари Київська область, Україна

Анотація: розглянуті питання доцільності використання стічних вод, які утворюються після поливу декоративних рослин у тепличному комплексі, для іригаційного поливу поукісних трав без зміни їх хімічного складу як ефективне ресурсозберігаюче технологічне рішення.

Ключові слова: стічні поливочні води, тепличний комплекс, іригаційний полив, системи зрошення

Застосування систем зрошення спрямоване на оптимальне вирішення завдання енерго- та ресурсозбереження. При цьому нормування зрошувальної води та добрив не повинно перевищувати біологічні потреби рослин для формування запланованої врожайності. На сьогодні широко використовуються

тепличні комплекси, де забезпечуються комфортні температурно-вологісні режими для вирощування різних видів рослин [1, 2].

На одному з таких тепличних господарств, де в процесі вирощування декоративних рослин утворюються стічні поливочні води, запропонована до впровадження технологія використання цих стічних вод для іригаційного поливу при вирощуванні багаторічних поукісних трав (люцерни). Для реалізації цієї технології ТОВ МНВП «ІНЖТЕХБУД» були розроблені відповідні технічні та планувальні рішення з будівництва системи зрошення технічних трав. Прийняте технологічне рішення забезпечує полив культури у вегетаційний період за рахунок повного використання (утилізації) стічних вод без необхідності їх спрямування на очисні споруди.

Максимальні обсяги стічних вод тепличного комплексу складають 650 м³/добу. В умовах зрошення за 8-10 укосів люцерна посівна дає 900-1500 т зеленої маси, або 30-60 т сіна з 1,0 га. У зрошувальних районах обов'язковою умовою догляду за люцерною є поливи. При цьому міжполивні періоди варіюють від 5 до 30 і більше днів, а норми одночасного поливу - від 600 до 1500 м³ (зазвичай 600-800 м³) із загальною витратою води за рік від 3 тис. до 11 тис. м³/га.

Відповідно до основних запроєктованих показників якості поливальних вод та норм їх витрат на іригацію ділянки площею близько 20,0 га, максимальний необхідний обсяг води - до 600 м³/добу. Річний вміст поживних хімічних елементів у стічній воді після поливу декоративних рослин очікується в кількості: азоту нітритів – 11,859 т, фосфору – 2,329 т, калію – 12,788 т. При цьому кількість цих елементів, яка необхідна для споживання впродовж року (вегетаційного періоду) культурою, що вирощується (люцерна), значно вища, а саме: азот нітритів – 18,057 т, фосфору – 38,016 т, калію – 18,533 т.

Отже, кількість хімічних поживних елементів, які будуть вноситись із стічними водами від тепличного комплексу, повністю засвоюватиметься культурою (люцерною), і є значно меншою за необхідну кількість цих елементів для технічної культури, а саме: азоту нітритів – у 15,2 рази, фосфору

– у 16,32 рази, калію – у 1,45 рази, що виключає накопичення цих елементів у ґрунті з можливими негативними наслідками як для ґрунту, так і підземних вод.

Таким чином, запропонована технологія використання стічних вод, які утворюються після поливу декоративних рослин у тепличному комплексі, для іригаційного поливу поукісних трав дозволяє:

- забезпечити економію цінного ресурсу – води поливочної з високим вмістом основних поживних (біогенних) речовин, необхідних для повноцінного розвитку і росту рослин;

- найбільш повно без втрат використати мінеральні добрива, які вносяться у воду для поливу декоративних рослин;

- суттєво знизити навантаження на систему водоочищення з необхідністю відведення в каналізаційну мережу.

- технологія використання стічних вод, які утворюються після поливу декоративних рослин (троянд) в існуючому тепличному комплексі на ТОВ «Асканія-Флора», для іригаційного поливу поукісних трав без корекції їх хімічного складу, 2020 р.;

- робочий проект «Нове будівництво систем зрошення технічних трав (лінійні інженерні магістралі), площею 46 га тепличного господарства ТОВ «Асканія-Флора» в с. Квітневе Броварського району Київської області», Т. 1, ЗПЗ, розроблений ТОВ МНВП «ІНЖТЕХБУД», м. Бровари, 2020 р.;

- результати хімічного аналізу дренажних вод від 16.03.2020 р., проведений агрохімічною лабораторією «Деметра» ПОСП «Уманський тепличний комбінат».

Вказана господарська діяльність

Стічні води, які утворюються після поливу декоративних рослин (троянд) в існуючому тепличному комплексі, будуть використовуватись для іригаційного поливу багаторічних поукісних трав без корекції їх хімічного складу, які висіватимуться на вказаній вище земельній ділянці. Таке технологічне рішення забезпечує полив культури у вегетаційний період за

рахунок повного використання (утилізації) стічних вод без необхідності їх спрямування на очисні споруди.

Відповідно до наданих матеріалів, для впровадження технології поливу на земельній ділянці передбачається облаштування підземного стаціонарного трубопроводу з колодязями з гідрантами, що виходять на поверхню, з підключенням до них дощувальних установок дефлекторного типу. Стаціонарний трубопровід підключений до стаціонарної насосної станції стічних вод тепличного комплексу. Добові максимальні обсяги стічних вод складають 650 м³. Система іригації продуктивністю 57,6 м³/год. з радіусом поливу (дощування) 52 м.

В умовах зрошення за 8-10 укосів люцерна посівна дає 900-1500 т зеленої маси, або 30-60 т сіна з 1,0 га. У зрошувальних районах обов'язковою умовою догляду за люцерною є поливи. При цьому міжполивні періоди варіюють від 5 до 30 і більше днів, а норми одночасного поливу - від 600 до 1500 м³ (зазвичай 600-800 м³) із загальною витратою води за рік від 3 тис. до 11 тис. м³/га.

Згідно з результатами хімічного аналізу стічних вод, що утворюються від поливу декоративних рослин тепличного комплексу ТОВ «Асканія-Флора» від 16.03.2020 р., проведеного агрохімічною лабораторією «Деметра» ПОСП «Уманський тепличний комбінат», ці води в достатній кількості містять хімічні макро- та мікроелементи, які необхідні для живлення рослин впродовж вегетаційного періоду, зокрема (мг/л): амонійний азот – 0,00; азот нітритів – 173,6-207,2; калій – 187,2-191,1; фосфор – 34,1-37,1; залізо – 1,92-2,2; цинк – 0,31-0,53; бор – 0,14-0,36; мідь – 0,26-0,30. Проби стічних вод, що досліджувались, були відібрані в дренажному колодязі теплиці та у вхідній камері на очисних спорудах на ТОВ «Асканія-Флора». З метою запобігання надмірного накопичення хімічних елементів, необхідних для живлення рослин, у ґрунті на підставі проведених досліджень агрохімічною лабораторією «Деметра» ПОСП «Уманський тепличний комбінат» від 16.03.2020 р., визначається оптимальний об'єм поливальних вод від тепличного комплексу для іригаційного поливу. Розроблені норми внесення стічних вод від

тепличного комплексу, які використовуються як органічне добриво, відповідають вимогам СОУ 41.00-37-688:2007 щодо застосування при вирощуванні технічних культур.

Технологія використання поливальних вод від тепличного комплексу для іригаційного поливу передбачає проведення попереднього агрохімічного дослідження проб ґрунту з ділянки, призначеної під полив на вміст поживних хімічних речовин, які присутні в цих водах, з періодичністю один раз на 14 днів. При цьому дозу внесення стічних поливальних вод на одиницю площі земельної ділянки визначають з урахуванням вмісту загального азоту і виносу його культурою рослин, що вирощуються.

Згідно з наданими матеріалами, технологія вирощування поукісних трав на запроектованій ділянці площею 19,8 га потребує значних обсягів поливальних стоків (за розрахунками): 592 м³ у день, близько 68310 м³ за вегетаційний період. Полив передбачається проводити із застосуванням стаціонарної іригаційної установки дощувального типу XLR продуктивністю 18,5 м³/год. з радіусом розбризкування 30 м.

Відповідно до основних запроектованих показників якості поливальних вод та норм їх витрат на іригацію ділянки площею 19,8 га, максимальний обсяг цих вод складає до 600 м³/добу, річний вміст поживних хімічних елементів складає: азоту нітритів – 11,859 т, фосфору – 2,329 т, калію – 12,788 т. При цьому кількість цих елементів, яка необхідна для споживання впродовж року (вегетаційного періоду) культурою, що вирощується, значно вища, а саме: азот нітритів – 18,057 т, фосфору – 38,016 т, калію – 18,533 т.

Отже, кількість внесених із стічними водами від тепличного комплексу хімічних поживних елементів повністю засвоюється культурою, є меншою за необхідну кількість цих елементів для культури, що вирощується, зокрема: азоту нітритів – у 15,2 рази, фосфору – у 16,32 рази, калію – у 1,45 рази, що виключає накопичення цих елементів у ґрунті та виникнення засолення ґрунту.

Таким чином, технологія використання стічних вод, які утворюються після поливу декоративних рослин (троянд) в існуючому тепличному комплексі

на ТОВ «Асканія-Флора», для іригаційного поливу поукісних трав без корекції їх хімічного складу може бути рекомендована до затвердження як така, що має важливе еколого-гігієнічне значення, оскільки забезпечує вирішення проблеми поливу культури у вегетаційний період за рахунок повного використання (утилізації) стічних вод без корекції їх хімічного складу та виключає необхідність їх спрямування на очисні споруди.

Висновок: враховуючи вищевикладене, рекомендувати Держпродспоживслужбі *погодити* технологію використання стічних вод, які утворюються після поливу декоративних рослин (троянд) в існуючому тепличному комплексі на ТОВ «Асканія-Флора», для іригаційного поливу поукісних трав без корекції їх хімічного складу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Селізар В.М., Чебанов Т.Л., Чебанов Л.С., Савченко В.М., Міненко С.В. Особливості розробки проектно-кошторисної документації будівництва теплиць. – Будівельне виробництво, № 68, 2019. – С. 47-51.
2. Притула В.Г., Чебанов Т.Л., Чебанов Л.С., Береза В.Б., Романьков Д.О. О классификации теплиц. – М. : Теплицы России, 2018, № 1. - с. 12-16.

**BLENDED LEARNING AS A MEANS OF IMPROVEMENT FOREIGN
LANGUAGE SKILLS**

Копжасарова Умит Ибжановна

к.п.н., ассоциированный профессор
профессор кафедры теории и
методики иноязычной подготовки

Токтау Мадина Кайратбеккызы

магистрант КарУ имени
академика Е.А.Букетова
Казахстан, г. Караганда

Abstract: The article considers blended learning as an educational technology that combines traditional face-to-face learning with the presence of a teacher and students and online learning using digital technologies. The research paper focuses on the problems and benefits of the use of blended learning technology. The scientific works of numerous foreign researchers are analyzed in the article on the basis of which authors come to the conclusion of opportunities of the use of blended learning technology.

Keywords: blended learning, online, offline, learning, media, hybrid learning, technology, foreign language.

Due to the coronavirus outbreak in 2020, the education sector around the world has undergone changes and faced a number of challenges such as organizing the educational process and finding teaching methods that meet the requirements of the educational system as a whole and provide effective training of students during the pandemic, and as a result, the education system was forced to turn to online learning. With the transition of educational institutions to online learning and using the advantages of digital technologies, there arose the issue of employing so-called

blended learning technologies. Currently, not detracting from the huge role and advantages of information technology, alongside their use many researchers suggest the introduction of blended learning [1, p. 4] [2, p. 22] [3, p. 3] [4, p. 367], as they have great opportunities for improving foreign language communicative skills [5, p.45], [6, p.14] and enhancing the learning process by combining online and offline learning.

Initially, the use of the given term was associated with the company “Interactive Learning Centers” dealing with computer skills certification and software training, when this company offered courses using the blended learning methodology in 1999[7]. The origin of this term is also associated with the publication of the book “Blended learning” by Sharma P. and Barrett B. in 2007 [8, p. 7].

The notion of blended learning has appeared not so long ago and therefore it is quite a complicated process to judge its advantages, disadvantages and opportunities. However, despite its widespread use in education system as a whole and also in language teaching, researchers’ viewpoint on the definition and treatment of the term “blended learning” is differentiated [9, p. 106] [10, p. 61] [11, p. 22]. The term itself did not have a clear definition until 2005, till the publication of the book “The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs” by Curtis Bonk and Charles Graham, where blended learning is defined as a learning system that combines face-to-face learning with mediated computer learning [12, p. 13].

The concept of “blended learning” is interpreted in different ways: in the report “Defining Blended Learning” American researcher Norm Friesen suggests that blended learning refers to the range of possibilities presented by combining Internet and digital media with established classroom forms that require the physical co-presence of teacher and students [13, p. 1]. The Oxford dictionary offers the following definition of this concept: “Blended learning is a style of education in which students learn via electronic and online media as well as traditional face-to-face teaching” [14]. Clayton Christensen Institute treats the term “blended learning” as a formal education program in which a student learns – at least in part – through online delivery of instruction and content, with some element of student control over

time, place, path and/or pace and at least in part at a supervised brick-and-mortar location away from home[15, p. 3].

To this day, we can see discrepancies in attempts to define this concept. E.A. Banados treats “blended learning” as a technology [16, p. 534], some researchers define it as a form of organization of educational process [17, p. 175], a style [14], or an educational approach [18, p. 220]. Thus, there is no exact, unified definition of the notion of “blended learning”. We would like to consider this concept as a technology and approach and we will try to justify our opinion. It is considered that the style of learning is an individual system of forms, methods, techniques used by the teacher in the course of activities [19, p. 47], i.e. this concept is extensive, since it includes both techniques, methods and forms at the same time, so we come to the conclusion that blended learning cannot be treated as a style of learning. The form of education is called the external side of the organization of the educational process, its types include: individual, group, school, out of class etc. [20, p. 102] In this case, blended learning as a form of education has to combine classroom and out of class activities. If we consider the notion “blended learning” in the given context, then blended learning can also be a form to some extent.

Learning technology is considered as a set of ways of organizing the educational and cognitive process; or as a sequence of certain actions, operations related to a specific activity of the teacher and aimed at achieving goals [21, p. 93]. In pedagogy, blended learning is regarded as a technology, and we consider it to be the most appropriate word for its definition. The term “blended learning” is also treated as an “approach” in pedagogy and it is defined as a methodological orientation of a teacher or head of an institution that encourages the use of a certain characteristic set of interrelated ideas, concepts and methods of pedagogical activity [22, p. 200].

Taking into consideration all above mentioned, we would give the following definition of this term: “blended learning is an educational technology that combines traditional face-to-face learning with the presence of a teacher and students and online learning with the use of digital technologies”. Also, at current period, new terms such as “hybrid learning”, “combined learning”, “personalized learning” have

appeared in pedagogy, they are used as synonyms for blended learning. Foreign researchers Gruba P. and Hinkelman J. in the book “Blended Technologies in Second Language Classrooms” attempt to differentiate these terms using percentages and treating “hybrid learning” as the learning in which online classes replace 45-80% face-to-face classes, while in the framework of blended learning, they replace less than 45 % of face-to-face classes [23, p. 4].

Hybrid learning is a complex concept and sometimes in practice may involve online and offline learning at the same time. Some researchers point out this difference in following ways: “blended learning” means blending two types of learning, and “hybrid learning” means finding the right combination of learning opportunities, regardless of their being online or offline; their difference is also explained by the use of digital assets, that is, blended learning is usually a combination of digital and classroom methods of formal learning, and hybrid learning combines formal learning with informal and experiential learning in the workflow [24, p. 2].

Blended learning technology can be treated as “combined learning”, which involves alternating face-to-face classes with online work, which allows to fully replace the concept of “blended training” with this term. Blended learning is also considered as personalized for the reason that this technology allows students to choose their own path, pace, time and place, and therefore it is aimed at improving the creative potential, independence in cognitive activity, as well as the development of critical thinking of students.

All above mentioned types and forms of education are compared to blended learning due to their similar elements. The term “blended learning” hasn’t yet thoroughly and carefully studied. Many researchers in the field of pedagogy and teaching methodology point to the effectiveness of blended learning compared to traditional school teaching, since this technology, combining online and offline learning, allows to use their advantages and organize a productive learning process.

The advantages of blended learning technology are as follows:

1. The use of information and communication technologies in the framework of blended learning improves students' attitude to learning, increases their motivation and interest; [25, p. 367]

2. Blended learning provides teachers, students and parents with detailed information on students' performance through online tests and tasks, so digital technologies provide instant feedback. In addition, the study of researcher Brett P. revealed that it is easier for students to assess their understanding of material using computer-based assessment modules [26, p. 195].

3. Blended learning allows personalizing of learning process, replacing the traditional model, this technology also allows students to work at their own pace, becoming confident in their fully understanding new concepts before moving on;

4. A classroom environment in the framework of blended learning develops students' responsibility, independent work and autonomy, since within this technology, students are responsible for their own results and academic success;

5. Within "blended learning" technology talented and gifted students develop their knowledge and skills beyond the existing curriculum;

6. Blended learning contributes to the development of critical thinking, the ability to process and analyze information, and draw one's own conclusions;

7. The use of blended learning technology makes it possible to individualize, i.e. to build the educational process in accordance with the individual needs and capabilities of students;

8. It allows to organize project and research activities of students and group work;

9. In the content of online learning, a blended model provides greater freedom for students: they can choose their own material, pace, time and place of learning;

10. Blended learning ensures flexibility in organizing and conducting educational process. In the framework of blended learning a teacher has more freedom of presentation of educational materials as well as in control and evaluation.

It should also be noted that such properties of digital educational resources as the variety of tasks and forms of providing information, the multi-level content make it possible to implement the principle of content variability, provide flexibility and adaptability of the educational process, which, in turn, creates conditions for personalization of learning process.

A number of studies investigate learners' attitudes towards blended learning. Leakey and Ranchoux found that "the students in large measure found the blended learning experience a positive and motivating one and tended towards preferring this approach to the traditional classroom based learning" [25, p. 367]. The results of the questionnaire conducted by Brett P. showed "strongly favorable attitudes; that learners believed they could learn effectively from multimedia and that it delivered a high quality independent learning experience" [26, p. 196].

Blended learning technology is especially effective and beneficial in foreign languages teaching and learning process, since it involves both the need for live communication, and the need for online reading, watching videos, visual "memorizing" words, introducing a game moment and interactivity that promotes memorization. The results of Banados E. showed "significant improvements in speaking skills" in addition to "important improvements in all skills, especially in listening, pronunciation, vocabulary, and grammar" in a study conducted with University of Chile students studying English as a foreign language [16, p. 539].

Alongside, we should also point to some difficulties in the use of blended learning technology in teaching and learning process:

1. As blended learning involves the use of digital technologies, there are several factors which prevent their effective realization, for instance: poor level of knowledge of ICT which hinders the process of group work;
2. The need of following school curriculum;
3. The dependence of the teacher's work on various subjective and objective factors as: dependence on the Internet, stability of its work and the necessity of the constant access to it, etc.

4. Technical supply by computers of all school learners takes place, which is not always available.

Blended learning is undoubtedly an advanced and innovative technology that has broad prospects for the use and further development.

First of all, this is due to the fact that blended learning contributes to the development of valuable personal qualities that are highly required in the 21st century, such as:

- Ability to solve complex problems;
- Critical thinking, the skills to process information and update new knowledge, generate new ideas and solutions;
- The ability to work in team and interact with other people;
- Ability to make decisions and take responsibility.

Taking into consideration all above said, we conclude that blended learning technology which implies combination of traditional model of learning and digital technologies will have beneficial impact on the improvement of the quality of teaching and learning process.

REFERENCES

1. Marsh G.E., McFadden A.C. and Price B.J. Blended Instruction: Adapting Conventional Instruction for Large Classes – 2003.
2. MacDonald J. Blended Learning and Online Tutoring. - Aldershot, Hampshire: Gower, 2006.
3. Nicolson M., Murphy L. and Southgate M. Language Teaching in Blended Contexts. - Edinburgh: Dunedin Academic Press, 2011.
4. Leakey J. and Ranchoux A. A blended language learning approach for CALL. Computer Assisted Language Learning. – 2006.
5. Sharma P. Try a blend that creates a new class of learning. - Guardian Weekly - 2007.
6. Hockly N. Five things you always wanted to know about blended learning (but were afraid to ask). English Teaching Professional - 2011.

7. Podberezkina A. Blended Learning: move to blended learning in 5 steps: [Electronic source]. - 2013. - URL: <https://zillion.net/ru/blog/375/blended-learning-pieriekhod-k-smieshannomu-obuchieniiu-za-5-shaghov#>
8. Sharma P. and Barrett B. Blended Learning. - Oxford: Macmillan. – 2007.
9. Kerres M. and De Witt C. A didactical framework for the design of blended learning arrangements. - Journal of Educational Media 28/2–3: 101–113, 2003.
10. Tomlinson B. and Whittaker C. Blended Learning in English Language Teaching: Course Design and Implementation. – 2013.
11. Oliver M. and Trigwell K. Can ‘blended learning’ be redeemed? E-Learning 2/1: 17–26. - 2005.
12. Curtis J. Bonk, Graham C. The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs. – 2005.
13. Norm Friesen. Defining Blended learning. – 2012.
14. Oxford dictionary: [Electronic source] URL: <https://www.teachthought.com/learning/the-definition-of-blended-learning/>
15. Heather Staker and Michael B. Horn. Classifying K–12 Blended Learning. – 2012.
16. Banados E. A blended-learning pedagogical model for teaching and learning EFL successfully through an online interactive multimedia environment. CALICO Journal 23/3: 533–550. - 2006.
17. Evseeva A.M. Blended learning as a form of organization of the educational process in a foreign language teaching at a technical university. - Nauchnoe obozrenie. Pedagogicheskie nauki. – 2015. – № 1. – С. 175-175; URL: <https://science-pedagogy.ru/ru/article/view?id=799> (25.11.2020).
18. Banditvilai C. (2016). Enhancing students’ language skills through blended learning . - Electronic Journal of e-Learning, Volume 14, Issue 3, pp. 220–229.
19. Vishnyakova S.M. Professional education. Dictionary. Key terms, concepts. – 1999.
20. Gamezo M. V. The dictionary of pedagogical psychology. - 2001.
21. Bepalko V.P. Components of pedagogical technologies. - 1989.

22. Azimov E.G., Shukin A.N. New dictionary of methodological terms and concepts (theory and practice of language teaching). - 2009.
23. Gruba P. and Hinkelman J. Blended Technologies in Second Language Classrooms. Basingstoke: Palgrave Macmillan. – 2012.
24. Jessica K. Beaver, Brittan Hallar, Lucas Westmaas, Blended Learning: Defining Models and Examining Conditions to Support Implementation PERC Research Brief – 2014.
25. Leakey J. and Ranchoux A. BLINGUA. A blended language learning approach for CALL. Computer Assisted Language Learning 19/4: 357–372. – 2006.
26. Brett P. Using multimedia: an investigation of learners' attitudes. Computer Assisted Language Learning 9/2–3: 191–212. – 1996.

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ТВОРЧОСТІ Ф. КАФКИ

Коротіч Галина Вікторівна

канд. філос. наук, доцент

доцент кафедри філософських наук та історії України

Державний вищий навчальний заклад

«Приазовський державний технічний університет»

м. Маріуполь, Україна

Анотація: Досліджуються філософські проблеми, наявні у творчості Ф. Кафки. Підкреслюється, що до таких проблем належать проблема пошуку сенсу життя, усвідомлення власної людської гідності, відчуження і втрати довіри, а також складних і суперечливих відносин людини й суспільства. Наголошується на актуальності вивчення творів Ф. Кафки при осмисленні проблем філософської антропології, соціальної філософії.

Ключові слова: людина, сутність людини, гідність, відчуження, провина.

Філософські ідеї в художній літературі, зв'язок філософії й літератури, їхній взаємний вплив – тема дуже цікава для осмислення. Яскравим доказом цього можна вважати багатоаспектну дискусію, опубліковану на сторінках часопису «Філософська думка» [1, с. 5-112]. До того ж, звернутися до художньої літератури спадає на думку, шукаючи шляхи висвітлення філософських проблем і розкриття сутності філософських понять під час викладання філософії. На нашу думку, глибока за змістом література допомагає привернути увагу здобувачів освіти до цих проблем, посилити інтерес до їхнього обговорення. Прикладом такої літератури можуть бути твори талановитого письменника Франца Кафки. Він не був філософом, однак філософські ідеї в його творчості є, безперечно, присутніми. Одним із достатньо поширених фантастичних сюжетів у ХХ столітті був сюжет про те,

як створені мозком і руками людей роботи захоплюють владу і встановлюють свої «залізні», «механічні», «бездушні» політичні, соціальні, економічні порядки. Людина в прямому або переносному сенсі стає рабом могутньої Техніки, перетворюється на гвинтик величезного механізму або машини. Водночас, жива, мисляча, здатна відчувати і співчувати, істота позбувається свого людського єства, почуття власної гідності, перебуває у пониженому стані, поступово перетворюється на річ, у кращому випадку, на тварину. Наразі ці сюжети вдосконалилися, адже з'явилися сучасні інформаційно-комунікаційні технології, віртуальна реальність, яка вже в інший спосіб захоплює і підкорює собі індивіда. До таких само результатів уже в реальному, а не книжковому житті призводить існування людини в умовах тоталітарної держави, багаторівневої бюрократичної Системи, які кожного дня відчужують людську сутність, пригнічують бажання любити, щиро співчувати, творити нове, знищують довіру, відповідальність, прагнення до солідарності й взаємодопомоги. Понад те, людина поступово стає нездатною навіть на негативні емоції, почуття, афекти, такі як ненависть, злоба, гнів. Вона стає нездатною самостійно мислити, шукати гідний, розумний вихід із життєвих ситуацій, часом насправду складних і трагічних, а часом – зовсім простих, дріб'язкових. Вона не знає, до кого звернутися за допомогою, тому що є зовсім самотньою і нікому вже не вірить. Людські якості, які пов'язували й споріднювали її з іншими людьми, від неї (як і від інших) є відчуженими. Про таку людську трагедію пише Ф. Кафка. Його романи, притчі, новели – реквієм за втраченою людиною власною сутністю і за марністю людських спроб її знайти і повернути. Герої творів письменника – звичайні люди, які живуть або прагнуть жити звичайним, спокійним буденним життям, сумлінно виконуючи свої службові й домашні обов'язки. Вони законослухняні, намагаються бути добросовісними і корисними державі (наскільки це можливо в їхніх ситуаціях). Однак ці благі наміри і повне підкорення Закону ніяк не захищає від негараздів. У якийсь момент життя чомусь погіршується, і з вільних люди перетворюються на маріонеток у руках незбагненої Долі. Існує багато інтерпретацій цих

сюжетів. Герої Ф. Кафки часто є знеособленими, не мають повних імен – на їхньому місці може опинитися будь-хто. Дійсно, будь-яку людину, а не тільки Йозефа К. (роман «Процес»), можуть обмовити [2, с. 15-186]. Але в нормальних правових умовах його б виправдали, вибачилися за наклеп і відпустили б. Так велить закон і моральний порядок. Але героя Ф. Кафки заарештовують. Арешт спочатку не заважає йому виконувати службові обов'язки, вести майже звичайне життя, слідуючи своїм усталеним звичкам, ніби нічого й не сталося. Однак занепокоєння в душі Йозефа К. наростає, він починає розуміти, що заарештований довічно, що жити колишнім життям неможливо, воно є принесеним у жертву «величезному, страшному процесу». Інакше кажучи, саме життя перетворилося на судовий процес. Герою «Процесу» поступово стає зрозуміло, що «все на світі має відношення до суду». Правової держави, виявляється, не існує, нещасному обвинуваченому залишається один вихід – відразу визнати свою провину, навіть не збагнувши, в чому вона. Швидше за все, вона – у тому, що людина ще не втратила усвідомлення власної гідності, своє «я». Людина взагалі відразу народжується винною: винуватість завжди є безсумнівною. Люди поділяються на тих, хто судить або має відношення до судових порядків, і тих, кого судять. У такій обстановці починають боятися навіть дітей. Суд є таким, що скільки б обвинувачений не виправдовувався, все одно він не зможе зняти з себе звинувачення повністю. Людина завжди є винуватою перед Системою та її Законом. Замок графа Вествеста (роман «Замок») – теж частина цієї Системи. Наївний землемір К. намагається потрапити до Замку [2, с. 187-432]. Але всі його спроби закінчуються провалом. Замок його «не помічає» (як «не помічає» Закон Йозефа К.), жителі Села ставляться до чужинця холодно, насторожено або з байдужістю. Повагою у них користується тільки той, хто має хоч якийсь відношення до Замку (себто Системи, Закону). Сенсом життя К. стає проникнення у Замок, в якому його абсолютно не бажать бачити; сенсом останніх місяців життя Йозефа К. стає проникнення у браму Закону, до якої його абсолютно не хочуть пускати. Але «винними» в тому є вони самі: Системі (тоталітарній, бюрократичній)

подобається, щоби людина з самого початку вважала себе абсолютно їй покірною, навіть рабські покірною, не сміючи виявляти своє «я», свої бажання й наміри, свою індивідуальність. Системі подобається, коли людина із самого початку визнала себе винною взагалі й наперед, і тому постійно чекає за це покарання, постійно хвилюється і боїться всього, навіть залишків свого почуття власної гідності. У виправній колонії (новела «У виправній колонії») засудженому, якого ведуть до апарату для екзекуцій, навіть не пояснюють, за що саме він був засуджений, не оголошують вирок – останній машини зубцями «пишуть» на тілі обвинуваченого [2, с. 503-526].

Герої Ф. Кафки іноді виявляють людські почуття, нехай у мінімальному обсязі, боязко, соромлячись, при цьому потай сподіваючись, що їм відповідатимуть тим само. Це означає, що Система (Замок, Закон) не знищили в них людську сутність, що вона ще жива. Але Йозефа К., за його власними словами, як собаку вбивають, без суду, без вироку – до чого тут церемонії? Роман «Замок» залишився не закінченим. Можна припустити, що в подальшому землемір К., остаточно пригнічений абсурдом бюрократичної системи, може просто збожеволіти. Георга Замзу (новела «Перетворення») смертельно ненавидять родичі, і він вмирає, засуджений ними до смерті за замкненими ними дверима [2, с. 461-502].

Колись Ж.-П. Сартр був змушений виправдовуватися, доводячи, що екзистенціалізм – це гуманізм, і ніхто з філософів не бажає, щоб у людей після прочитання їхніх творів опускалися руки і з'являлося прагнення швидко піти на той світ від безнадійності. А чи дають людині надію твори Ф. Кафки? На перший погляд, ні. Правдиво відображена в них трагічна ситуація людини в ХХ столітті здатна надовго занурити у безпросвітний відчай і тугу за «кращими часами». Однак герой новели «Захисники», який кожного дня перебуває в будівлі суду в безрезультатних пошуках своїх захисників, не втрачає надії [2, с. 717-718]. Він поки ще не зрозумів, що найкращим його захистом у таких умовах є він сам. Проте, він переконаний: якщо ти вибрав шлях, то йди цим шляхом за будь-яких обставин, не відступаючи, не повертаючи назад. Не

впадай у відчай, дій, не дозволяй Системі поглинути тебе і знищити свою людську сутність, борися за своє життя, йди вперед, піднімайся вище по сходах, долай труднощі, вір у себе.

У буденній свідомості більшою довірою користується саме література, а не філософія, яка видається такій свідомості дуже зарозумілою і далекою від проблем звичайного життя. Саме художня література, яка містить філософські розмисли, може виконувати важливе завдання допомогти увійти у світ філософських проблем, впевнитися, що вони породжені самим життям. Творчість Ф. Кафки включає й наразі актуальні для обговорення філософські теми, як-от пошуки сенсу життя, усвідомлення свого «я», власної гідності, власної людської сутності, проблему відчуження і втрати довіри, а звідси й наростання почуття самотності, страху, приниження, проблему складних і суперечливих відносин людини й суспільства, врешті-решт, ситуацію поглинання людини суспільством – за яких умов останнє є можливим. Найстрашніше те, що людина може сприймати це як щось буденне, звичайне, непереборне, з абсолютною покорою, визнавши власну малу значущість для світу. Тому під час вивчення проблем філософської антропології, соціальної філософії читання й обговорення творів Ф. Кафки допоможе здобувачам освіти більш глибоко зануритися в ці проблеми, не злякавшись їхньої складності, краще усвідомити їхню сутність і можливі шляхи вирішення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Філософська думка: український науково-теоретичний часопис. – 2011. – № 1. – 156 с.
2. Кафка Ф. Процесс. Замок : Романы. Новеллы и притчи. Афоризмы. Письмо отцу. Завещание : пер. с нем. – М. : НФ «Пушкинская библиотека», ООО «Изд-во АСТ», 2005. – 878, [2] с.

БЛАГОПОЛУЧИЕ ЖИВОТНЫХ И ЭТИКА ЧЕЛОВЕКА

Косьянчук Нина Ивановна

к., вет. н., доцент

Вивыч Артем Юрьевич

магистр

Национальный университет биоресурсов и
природоиспользования Украины

Аннотация: Статья посвящена изучению благополучия животных. Проанализированы законодательные аспекты «Европейской конвенции по защите домашних животных», WSPA и других законодательных документов по защите животных. Рассмотрен этический вопрос в отношении человека к животным.

Ключевые слова: благополучие, животные, этика, человек, гуманность.

Вступление. В современном мире забота о благополучии животных всё больше входит в сферу общественных интересов, а соблюдение прав животных обеспечивается на государственном уровне. Именно поэтому вопросы защиты животных во всем мире регулируются в законодательном порядке, как на уровне национального законодательства стран, так и на наднациональном уровне [1].

Согласно «Европейской конвенции по защите домашних животных» от 13 ноября 1987, «Человек имеет моральный долг по отношению к живым существам и должен помнить о том, что домашние животные имеют особенную связь с людьми, и способствуют улучшению качества жизни, и вследствие этого - имеют большую ценность для общества» [2].

Впервые пять свобод были введены Советом по благосостоянию продуктивных животных (FAWC) у Великобритании и были приняты во всем мире.

Основной текст. Благополучие животных – это когда животное совладевает с теми условиями, в которых оно живет. Животное находится в благополучных условиях (Broom, 1986) если оно здорово, находится в комфортных условиях, хорошо питается, в безопасности, имеет возможность выразить врожденные поведенческие акты, и, если оно не страдает от таких состояний как боль, страх и не находится в стрессе. Благополучие животных рассматривает все аспекты жизни, в том числе условия содержания, эксплуатации, питания, профилактики и лечения заболеваний, ответственного ухода, гуманного обращения, и при необходимости, гуманной эвтаназии.

Всемирная организация по охране животных (WSPA) в содружестве с ветеринарным факультетом Бристольского университета в течение последних 50 лет занимаются разработкой научных исследований по вопросам благополучия животных. В этих исследованиях большое внимание уделяется таким понятиям: как благополучие - это путь к правильному пониманию животных; этика - поступки людей по отношению к животным; право благополучия - как люди должны вести себя с животными (законодательная база) [3].

Ветеринарные врачи должны быть лидирующими защитниками благополучия всех животных, признавая тот вклад, который животные приносят человеческому обществу, являясь пищевой продукцией, будучи компаньоном людей, а также участие в биомедицинских исследованиях и образовании.

Юридические и физические лица, деятельность которых связана с содержанием и обращением с животными, обязаны: охранять здоровье и благополучие животных, путем обеспечения выполнения ветеринарно-санитарных мероприятий, включая зоогигиенические требования и условия; обеспечивать животных качественными и безопасными кормами и водой;

проводить ветеринарно-санитарные мероприятия, обеспечивающих здоровье животных; своевременно обращаться за услугами врача ветеринарной медицины по установлению диагноза и лечения больных животных [4].

Согласно требованиям МЭБ профилактика и контроль заразных болезней животных, управляемых и контролируемых компетентным органом, включают контроль передвижения, вакцинацию и лечение.

Люди должны бережно относиться к животным потому, что :

1. Многие дикие виды животных - один из важнейших пищевых ресурсов человечества. Прежде всего это рыбы (морские и пресноводные), моллюски, ракообразные, а также многочисленные объекты охотничьего промысла.

2. Животные - источник разнообразных непищевых продуктов, используемых человеком (мех, пух, рог, кость и др.).

3. Дикие животные могут быть со временем одомашнены. Кроме того, они представляют собой генетический фонд для селекции самых разнообразных сельскохозяйственных пород.

4. Многие животные представляют ценность как регуляторы численности, нежелательных для человека видов животных и растений (вредителей сельского и лесного хозяйства, переносчиков заболеваний, сорняков), а также как "санитары", отбраковывающие больных и слабых особей в популяциях экономически ценных видов.

5. Животные могут быть использованы как модельные объекты в медицине и бионике.

6. Животные - объекты спортивной охоты и рыболовства.

7. Эстетическая ценность животных. Дикие животные как объекты фото- и киноохоты.

Основной этический вопрос в отношении человека к животным может быть сформулирован как вопрос о праве животных на существование независимо от их пользы для человека. Дело в том, что "право" как юридическое понятие само по себе есть достояние человеческой культуры и служит для регулирования отношений в пределах человеческого общества. В

тех же случаях, когда закон защищает животных от посягательств человека, то основанием для введения подобного закона служит ценность данного вида или данной особи для человека, причем зачастую ценность эта вполне материальная. Обычно, чем выше на эволюционной лестнице стоит животное, или, точнее сказать, чем ближе оно к отряду приматов и особенно к *Homo sapiens*, тем больше защитников у него найдется и тем большее число людей посчитает его убийство аморальным. Это мнение о восприятии широкими массами людей разных животных подтверждается и результатами опроса 12 тысяч детей в возрасте от 4 до 14 лет, проведенного Британским телевидением. На вопрос: какое ваше любимое животное, - 97,15% детей назвали представителей млекопитающих, только 1,6% назвали птиц, 1% - пресмыкающихся, по 0,1% - рыб и различных беспозвоночных и 0,05% - земноводных. По мнению философа Альберта Швейцера, человек будет этичен только тогда, когда священным для него станет не только его жизнь, но и жизнь всех животных и растений. Умерщвление животных, по мнению философа, должно происходить в исключительном случае «при истинной и реальной необходимости», а также при условии причинения минимальной боли. А. Швейцер утверждал, что человек обязан делать столько добра другим существам, «насколько это возможно в любых обстоятельствах».

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Хусяинов Т.М., Дударь А.И. — Основы защиты домашних животных в соответствии с конвенцией Совета Европы // Международное право. – 2015. – № 3. – С. 102 — 111.
2. Европейской конвенции по защите домашних животных. - №125. - 13/11/1987. - Страсбург.
3. WSPA (World Society for the Protection of Animals) “Improving Animal Welfare at Slaughter”, 2009.
4. Закон України « Про ветеринарну медицину», (ВВР), 1992, № 36, - 531с.

УДК 94(477.84) «1920»

ГАЛИЦЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА РАДЯНСЬКА РЕСПУБЛІКА ЯК ОДНА З ФОРМ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ КВАЗІДЕРЖАВНОСТІ

Краснодемська Ірина Йосипівна

к.іст.н.

завідувачка відділу історичних студій

Науково-дослідний інститут українознавства

м. Київ, Україна

Анотація. В статті відтворені суперечливі сторінки історії створення та діяльності одного із маріонеткових радянських утворень – ГСРР.

Ключові слова. ГСРР, Галревком, декрети, галичани, Східна Галичина.

Після розпаду Російської та Австро-Угорської імперій в нових центральноевропейських державах почалася боротьба за владу. Радянська Росія у 1919 – 1920 рр. прагнула перемістити світову революцію на Захід. На початку 1919 р. в Станіславові була створена Комуністична партія Східної Галичини. Керманічі РСФРР розглядали Галичину як плацдарм для поширення комуністичних ідей, революційних подій до європейських країн, зокрема Польщі, Румунії, Угорщини тощо. Ленінське керівництво, захоплене соціалістичними революціями в Угорщині та Баварії, ще навесні 1919 р. розробило план застосування червоноармійських військ для завойовницького походу на захід.

В. Ленін зауважував, що захопивши Східну Галичину, більшовики отримали підґрунтя в боротьбі проти всіх тодішніх країн і поставали сусідами Підкарпатської Русі, яка запалювалася дужче за Німеччину, і є безпосереднім шляхом в Угорщину, де було достатньо дрібної сутички для початку революції [1, с. 111].

Отже, ленінське керівництво було надзвичайно зацікавлене Галичиною та створило низку органів: Галбюро при ЦК РКП(б), при губернських парткомітетах Росії для праці серед 80 тис. галицьких біженців і колишніх військовополонених, при політвідділі (резервної армії в Казані та фронтових 12-ї та 14-ї армій, націлених на Галичину) тощо [1, с. 112].

Питання формування Галицького революційного комітету (Галревкому) розглядалося на найвищому рівні ще до початку українсько-польсько-радянської війни в квітні – травні 1920 р. Проте після воєнних фронтових подій було вирішено його створення тимчасово відкласти.

У тім 30 червня 1920 р. на засіданні ЦК КП(б)У в Харкові ухвалили постанову про утворення Галревкому та курсів для 150 агітаторів, призначених для роботи в зайнятих районах Галичини. Але щодо його персонального складу згоди не досягли. Врешті 8 липня на спільному засіданні Галоргкому КП(б)У і Політбюро ЦК КП(б)У Галревком – тимчасовий революційний галицький більшовицький уряд – було сформовано. Однак його не обирали галичани, як УНраду чи Державний секретаріат ЗУНР у листопаді 1918 р. Головою Галицького ревкому В. Ленін призначив В. Затонського, якого ЦК РКП(б) затвердив 16 липня 1917 р. Галревком спочатку розташовувався у Жмеринці, а з 1 серпня – у Тернополі. Цього ж дня було схвалено склад, план діяльності Галревкому та виділено на його потреби 50 млн. крб. [2, с. 59–60; 1, с. 112].

Ще до вступу більшовицьких військ на західноукраїнські землі, 15 липня 1920 р. Галревком декларацією «До працюючих всього світу, до урядів Соціалістичних Радянських Республік і до урядів усіх капіталістичних держав» на частині території Західної України проголосив утворення Галицької соціалістичної радянської республіки (ГСРР), яка охоплювала 20 повітів, 16 із яких були повністю під владою червоноармійців, а 4 – частково [3], площа її становила 18 тис. км², населення 1,3 млн. осіб, яке мешкало у 1500 населених пунктах, серед яких було 94 міст і містечок [4]. Проголошувалася повна державна самостійність Східної Галичини, урядам соціалістичних радянських

республік і всіх капіталістичних держав пропонувалося встановити з ГСРР дипломатичні відносини [5, с. 4].

Створюючи ГСРР, Галревком підкреслював тимчасовість документа та вирішення її подальшої долі на з'їзді радянських робітничих і селянських депутатів, який невдовзі мав відбутися, та вважався найвищою виконавчою владою до нього [3]. У формування Галревкома брали безпосередню участь Політбюро ЦК РКП(б) та особисто В. Ленін. Його членами в різний час були: В. Затонський (голова), М. Баран (заступник), І. Немоловський (секретар), Ф. Конар, К. Литвинович, М. Левицький та А. Бараль [2, с. 60–64, 68–69].

Спочатку уряд складався з 12, пізніше з 18 відділів. Ще до приходу Червоної армії була створена Галицька надзвичайна комісія для боротьби з контрреволюцією, згодом відділи: закордонних справ (очолював В. Затонський), земельний (керівника не було), праці та соціального забезпечення (К. Люткевич), фінансовий (І. Немоловський), харчовий (Д. Кудря, Н. Боголюб), торгово-промисловий (А. Бараль), юстиції (Ф. Конар, М. Козоріс), народного здоров'я (К. Гаврилів), транспортний (Лакіза), внутрішніх справ (М. Левицький), військовий (О. Палієв), робітничо-селянської інспекції, народної освіти, всегалицьке видавництво, пошт і телеграф. Не менш важливими були Організаційно-політичне управління та Рада народного господарства (В. Затонський) [2, с. 95–98].

Ряд відділів поділялися на підвідділи, комітети, комісії, секції. Наприклад, відділ народної освіти складався з 8 підвідділів та мистецької ради (голова – І. Кулик), яка мала кілька секцій відповідно до мистецької галузі [2, с. 98].

В офіційному органі ЦК КП Галичини «Більшовик» друкувалися всі документи та матеріали Галревкома. Першими трьома урядовими декретами було припинено повноваження органів влади, дію законів та постанов Польської держави та інших попередніх режимів в Східній Галичині; ліквідовано приватну власність на фабрики, заводи, банки, промислові підприємства, рудники, надземні та підземні багатства тощо, які ставали

загальнодержавною власністю й надалі мали бути націоналізовані та соціалізовані; церква відокремлювалася від держави й школи та скасовувалися усі привілеї духовних осіб, усі форми державної допомоги церквам; впроваджувалися грошовий обіг [5, с. 4–11], загальна трудова повинність, 8 годинний робочий день та оголошувалася мобілізація галичан (декрети 1–3), які мешкали на теренах УСРР і РСФРР. В декретах 4–10 скасовувалася обов'язкова державна мова (всі мови оголошувалися рівноправними й кожен громадян мав право звертатися до державних установ усно чи письмово рідною мовою); створювалися відділи: внутрішніх справ (міліція), військовий, заборонялися дитяча праця, виробництво і продаж алкогольних напоїв та мати зброю [3; 6; 7]. В подальших декретах декларувалися загальне виборче право, рівність прав представників різних національностей, їхнє право на працю, освіту та соціальне забезпечення, а також йшлося про формування місцевих органів влади, народних судів, відділів народної освіти, кооперативного комітету Галичини, єдиної трудової школи, поштових відділів і телеграфу, революційні трибунали та касаційний трибунал у ГСРР [3; 7].

В Постанові «Про земельні маєтки й плоди, про збір хліба й паші» від 1 серпня 1920 р. визначалася земельна політика Галревкому, зокрема наголошувалося про перехід всіх поміщицьких, державних («цісарських»), церковних та монастирських земель із всіма будівлями, живим та неживим інвентарем безкоштовно «через місцеві органи радянської влади у користування всіх працюючих» [5, с. 13]. Таким чином, земля ставала державною власністю, право користування якою надавалося селянам. При Галревкомі було створено земельний комітет, який контролював облік, збереження і розподіл земельних наділів. Його повітові підрозділи мали відразу спровадити землевласників з їхніх колишніх помість і виробництв, організувати їхню охорону від грабіжників. Після повного обрахунку майно, оснащення повинні були використовуватися для своєчасного збору врожаю, обробки та посіву землі [5, с. 14]. Постанова визначала, що за збір хліба та кормів безземельні сільськогосподарські наймані робітники (форнали) та безземельні й

малоземельні селяни отримували одну третину зібраного врожаю, а дві третини його залишалося в розпорядженні харчового відділу Галревкому для потреб в наступному році. Виняток становили дрібні орендарі, які одержували весь урожай, якщо не застосовувалася наймана праця [5, с. 14–15]. З панських помість, церков і монастирів передбачалось створити зразкові радянські господарства – радгоспи, колгоспи та артілі. Новоутворений уряд ставив перед собою за мету реорганізувати економіку краю, надати їй нового соціалістичного порядку. Через постійні бойові дії під час Першої світової війни та майбутніх збройних протиборств у 1918–1920 рр. місцеве господарство зазнало значної руйнації. Наприклад, у липні 1920 р. упродовж відходу польської та частин Дієвої армії було вивезено або знищено матеріальні ресурси, які мали цінність для більшовиків. До 1920 р. аграрне господарство краю зазнало збитків майже на 1 млрд. крон. Галичанам не вистачало харчів, коней, сільськогосподарських знарядь та засівного фонду. Загострилося також питання з придбанням будівельних матеріалів для будівництва освітніх закладів, церков, житлових будинків тощо. Серед найголовніших проблем у переважно аграрному регіоні більшовики визнавали відновлення знищеного воєнними операціями краю, продовольче та земельне питання [8, с. 70–71].

Урядом ГСРР сповідувалися економічні моделі, притаманні російському типу господарювання, зокрема надавалася перевага колективному веденню сільського господарства, тимчасом коли в Україні, та в Східній Галичині зокрема, переважала індивідуальна форма господарювання, зі значною частиною приватної власності на землю [8, с. 72]. Відповідно до наказів земля розподілялася між селянами у Заліщицькому, Збаражському, Чортківському, Терехівському повітах. Першими мали отримати землю безземельні й малоземельні селяни, а насправді її одержували наближені до членів сільських ревкомів особи. Зростало розшарування селян, між ними збільшувалася конфронтація. Зокрема у Гусятинському повіті бідняки побили заможних за намагання останніх отримати землю, а ревком у Чортківському повіті

оприлюднив наказ, в якому йшлося про примусову надання заможними селянами знарядь праці бідним для обробки своїх земельних ділянок [8, с. 72].

Одним із першочергових завдань радянської влади було постачання продовольства робітникам різних інституцій. В першу чергу харчами забезпечувалося населення, що працювало. Пріоритети надавалися воїнам Червоної армії, галицьких червоних частин, міській і сільській бідноті та добровольцям і мобілізованим. Продовольче питання мало для Галревкому вагомий політичний відтінок [8, с. 73]. Більшовиками була введена хлібна монополія; не дозволялося торгувати продуктами харчування (хлібом, м'ясом, олією); населення почало здавати надлишки хліба; всі приховані запаси продовольства конфісковувалися без відшкодування; відбиралися продукти харчування у безробітних [8, с. 73–74].

З метою запобігання хабарництва була оприлюднена постанова про ліміти на перевезення продовольчих товарів, зокрема печеного хліба, м'ясних продуктів, риби, картоплі, олії, масла, яєць, цукру, чаю, кави, солі, тютюну, мила, сірників. За нею заборонялося перевозити муку, крупи і корма, тоді як молочні продукти, конину, м'ясо домашньої птиці, овочі, мед тощо дозволялося провозити без обмежень. Спеціальна загоны мали право доглядати майно, здійснюючи контроль на всіх транспортних шляхах [8, с. 74].

В продовольчій політиці уряд керувався декретом Ч. 16 «Про організацію громадського харчування» від 25 серпня 1920 р., в якому декларувалося про необхідність, у зв'язку з подорожчанням, для тих, хто працює, надати для життя мінімум харчових продуктів. Для узгодження діяльності управлінських органів створили Раду громадського харчування, до функцій якої входило розроблення необхідних заходів для покращення продовольчого забезпечення галичан. Відповідно до §3, харчування дітей до 16 років було безкоштовним. В першу чергу продовольством забезпечувалися військові частини Червоної армії та військові лазарети, далі – громадські лікарні, міліція, діти. Після цього робітники важливих підприємств, заклади соціального забезпечення, громадського харчування, в'язниці, інші робітники та службовці [8, с. 74–75].

У зв'язку з перебуванням в обігу валют різних держав, одна з основних економічних сфер – фінансова галузь – потребувала реформ і суттєвих змін.

В постанові Галревкома Ч.3 від 1 серпня 1920 р. «Про грошові знаки» встановлювалася монополія на визначення курсу і розміну валют, які були в ГСРР. За спекуляцію грошовими знаками оголошувалися конфіскація майна, арешт та суд військового трибуналу. Розраховуватися можна було грошовими знаками УСРР, РСФРР та інших радянських республік. Решта паперових грошей були «необов'язковими». Щоб вийти зі скрутного фінансового становища, уряди УСРР і РРФСР переказали значні, відповідно 50 млн. крб. та 500 млн. рублів. Також старі гроші замінювалися новими, радянськими. Щодо купюр дрібної вартості, то або дозволявся їх обіг, або на них проставлявся штамп, що давало змогу перелічити існуючу в обігу грошову масу. Інфляцію грошових знаків здебільшого спричиняли заходи більшовицьких урядів РСФРР та УСРР масовим друком радянських грошей, які не були підкріплені виробництвом та цінними паперами. Такі дії були корегувалися з більшовицькою класовою боротьбою із заможними верствами та знеціненню їх заощаджень. Незважаючи на намагання впорядкувати грошову систему, населення не довіряло радянським грошам [4; 8, с. 76].

Певна діяльність здійснювалася з розвитку освіти. Зокрема, відкривалися дошкільні та шкільні навчальні заклади. Декларація № 3 надавала можливість навчатися у школі рідною мовою. Діти віком від 8 до 17 років навчалися безкоштовно. Керували освітою й соціальним вихованням молоді створені при ревкомах відділи та секції народної освіти, в яких передбачалися посади інструкторів з театрального, музичного і образотворчого мистецтва та охорони пам'яток старовини [4]. Серед галичан значні перестороги спричинив четвертий декрет, в якому проголошувалася рівноправність мов і був направлений проти українців та української мови. В цьому сенсі заслуговує уваги вчинок повітового комісара Тернополя Ф. Заморі, який не проголосив цей документ і свою діяльність здійснював українською мовою. На запитання В. Затонського, чого він так вчиняє, він відповів, що вважає декрет недоречним, шкідливим і

зауважив про право народу на свою рідну мову [2, с. 80– 81]. Радянське політичне управління фронту й армії намагалися привернути симпатії місцевого населення й сформувати у нього прихильне ставлення до Червоної армії. В директивах, розісланих у війська, вимагалось при вступі на західноукраїнські землі ввічливо, уважно поводитись з населенням, оскільки метою було не захопити край, а звільнити від поляків самостійну дружню державу. Було наказано пильно стежити за діями червоноармійців, не вдаватися до грабежів і розбоїв та входити в міста й села, співаючи українські пісні. Однак ці настанови не реалізовувалися, що підтверджує грубе і цинічне поводження червоних у Галичині в серпні – вересні 1920 р. [1, с. 113–114].

Відповідно до міркувань більшовиків місцева влада зосереджувалася у ревкомах (було створено 20 повітових і 1150 сільських). Вони, як правило, обиралися галичанами на східцях під наглядом військових або чекістів. Проаналізувавши декрети Галревкому, можна стверджувати, що вони написані в дусі відповідних документів Раднаркому РСФРР й УНР, тобто не відповідали дійсності й виконавча влада не забезпечувала їх реалізацію. Це стосувалося зокрема націоналізації великих і середніх промислових підприємств та розповсюдження її на дрібні побутові та торговельні установи, що завдало населенню значної моральної й економічної шкоди. Виникли проблеми з вирішенням земельного, мовного питань тощо.

Однією з основних своїх функцій Галревком вважав боротьбу з контрреволюцією. З цією метою була створена Надзвичайна Комісія (НК), яка за своє недовге існування двічі змінювала назву на Галицька надзвичайна комісія (ГНК) та Всегалицька надзвичайна комісія (ВГНК). Її завданнями було попередження і боротьба з контрреволюцією; створення розгалуженої інформаційної мережі; ліквідація проявів саботажу у господарстві та спекуляції в торгівлі; виявлення підлягаючих обліку товарів; контроль трудових ресурсів ГСРР; облік, для майбутніх репресій, підприємців, духовенства та педагогів; взяття заручників; контроль жорсткого пропускового режиму; цензура листування; контррозвідка та арешти дезертирів; боротьба з хабарництвом,

посадовими злочинами та мародерством радянських службовців. Крім оперативно-розшукової роботи, їй були притаманні й функції бойових органів, яким доводилось вступати в безпосередні зіткнення із озброєним супротивником, а також під час складної бойової обстановки на фронтах брати участь разом із частинами Червоної армії в боях [9, с. 118–119].

Керівним органом ГНК була Колегія у складі М. Наваловського (голова), С. Лебединського (заступник), Є. Томкевича (секретар), Й. Цвілінга та М. Бельского. Колегія ГНК розпочала свою роботу 22 серпня 1920 р. В структурі ГНК діяли Загальна Канцелярія, Інформаційний, Оперативний та Слідчий відділи [9, с. 119]. Тут потрібно відзначити, що репресії ГНК в Галичині не мали таких великих масштабів, як в Наддніпрянській Україні. Пояснити це можна коротким часом існування її на Тернопільщині. Хоча структурне та кількісне зростання ГНК–ВГНК передбачало вихід на новий виток переслідування класових ворогів, для чого складались списки ворожих елементів [9, с. 121].

ВГНК як орган Галревкома була ліквідована 22 вересня 1920 р. Її працівники отримали заробітну плату, перепустки на нові місця праці чи відпустки. Всі справи та документацію було передано відділу управління Галревкому [9, с. 123].

ГСРР проіснувала всього 52 дні. У зв'язку з відступом Червоної армії 10 вересня 1920 р. ЦК КПСГ прийняв рішення розпустити партію через переважання в ній «міщансько-націоналстичних елементів». 15 вересня 1920 р. Галревком покинув Тернопіль, а 21 вересня він разом зі своїми місцевими органами припинили своє існування та разом із частинами Червоної армії відступили за р. Збруч. Порівнюючи ГСРР з південно-східними маріонетковими утвореннями, зазначимо, що вона була новим типом квазідержав, оскільки опинилась на території, яка не входила до складу Російської імперії, а була частиною Австро-Угорщини та через брак часу свого не змогла реалізувати намічені в декретах завдання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Литвин М. ЗУНР і Галицька ССР у геостратегії більшовицької Росії // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2009. – № 18. – С. 110–118.
2. Верига В. Галицька соціалістична советська республіка (1920 р.) (Перша більшовицька окупація Галичини) // Записки НТШ. Том 203. Історико-філософська секція. – Нью-Йорк – Торонто – Париж – Мельбурн, 1986. – 202 с.
3. Чехович В. Галицька Соціалістична Радянська Республіка // Юридична енциклопедія: [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998–2004. <https://cyclop.com.ua/content/view/1013/58/1/1/#91>
4. Федорів О. 52 дні Галицької радянської республіки // <https://liva.com.ua/galician-socialist-republic.html>
5. Збірник декретів, декларацій і постанов Галицького Революційного Комітету. Випуск 1. – Тернопіль: Всегалицьке Радянське Видавництво, 1920. – 19 с.
6. Капелюшний В. П., Литвин М. Р. Галицька соціалістична радянська республіка // Енциклопедія сучасної України. Т. 5. ВОД – ГН. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень, 2006. – С. 328.
7. Сливка Ю. Ю. Галицька соціалістична радянська республіка // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г – Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: Наукова думка», 2004. – С. 29.
8. Кузьмин Р. Я. Военный коммунизм у Східній Галичині: соціально-економічні перетворення Галревкому в 1920 р. // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 69 (№2). – С. 70–78.
9. Кузьмин Р. Я. Створення та діяльність Галицької Надзвичайно Комісії (ГНК-ВсеГНК) у серпні – вересні 1920 року // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць. – К.: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 54 (№ 11). – С. 117–124.

**НЕОБХОДИМЫЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ МОДЕЛИ
КОМПЛЕКСНОЙ ИНТЕГРИРОВАННОЙ СИСТЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ
САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ**

Кулаева Залина Асланбековна

преподаватель

Национальный университет

физического воспитания и спорта Украины

г. Киев, Украина

Аннотация: статья рассматривает новый подход к созданию резервной линии параллельного обучения в высшей школе. Закономерной реакцией педагогической системы на воздействие современного социума является смещение основного акцента в учебном процессе на самостоятельную работу студентов и межпредметную интеграцию. Создание комплексной системы организации самостоятельной работы студентов требует соблюдения шести определенного количества условий, необходимых для проектирования самостоятельно осуществляемой учебной деятельности.

Ключевые слова: педагогическая система, социум, межпредметная интеграция, самостоятельная работа студентов, рефлексивная деятельность, целостное единство, педагогическое условие.

Анализ литературы по проблеме определения сущности понятия «педагогическая система» показал отсутствие чёткого разграничения между понятиями «система элементов» и «комплекс элементов». Система, как правило, обладает интегративностью структурных составляющих, что не присуще каждому его элементу в отдельности. Комплекс элементов обладает совершенно новым свойством, присущим каждому составляющему. Практически все авторы включают в состав системы содержание учебного

материала, педагогов, учащихся, формы, методы и средства обучения, методы педагогического воздействия, исключая цель и результаты. Без данных компонентов система не может нормально функционировать, так как её существование определяется целью, а регулируется результатом. Рассматривают также такие структурные компоненты системы, как оценка результатов, их анализ и контроль. Они отражают функциональные связи системы – контроль управления по полученному результату. В этом случае отсутствует разграничение между структурными и функциональными компонентами системы. Стандартная концепция большинства исследователей основана на том, что любые процессы, протекающие в определённых условиях в совокупности с данными обстоятельствами образуют системы, в которых различают элементы объектов и их взаимодействие, то есть, элементы взаимного влияния структуры и функции. Системы, в которых осуществляются данные процессы, называются педагогическими. Если исходить из общего определения системы, данного в философии как совокупности элементов, находящихся в отношениях и связях между собой, преобразующих определённую целостность и процесса как закономерной, последовательной трансформации явления, его переход в другую форму, то можно отметить, что определение нуждается в расшифровке состава системы и условий протекания процесса.

Педагогическая система в данном случае является подсистемой социальной структуры, в которой отсутствует результат как составляющий компонент, так как неясен характер функциональных связей предлагаемой модели. Прямые связи между педагогами и учащимися часто подразумеваются опосредованно, через дидактические процессы, которые точнее было бы отнести к функциональным компонентам. Влияние социума на педагогическую систему позволяет рассматривать его как важный системообразующий фактор. Большинство авторов делает вывод о необходимости перестройки и адаптации всех образующих элементов, но игнорируют замкнутость педагогической системы, в результате чего перестроенный элемент либо выпадает из системы,

либо вступает в противоречие с другими составляющими. Более часто наблюдаемое явление – отторжение изолированно преобразованного элемента, что может привести к полному разрушению всей структуры. Закономерной реакцией педагогической системы на воздействие современного социума является перенесение центра тяжести в учебном процессе на самостоятельную работу студентов и межпредметную интеграцию. За этим шагом или же параллельно с ним должна осуществляться последовательная перестройка и адаптация всех других элементов системы.

Учёт влияния системообразующего фактора при проектировании интегрированной системы самостоятельной учебной деятельности можно выделить в качестве первого условия.

При этом структура и содержание основных частей педагогического процесса зависят от исходного уровня свойств и качества личности обучаемого.

Следовательно, возникает необходимость выбора соответствующего варианта построения дидактического процесса в зависимости от личностных качеств студентов, периода обучения и его готовности к самостоятельной профессионально ориентированной учебной деятельности, что зависит от ведущей деятельности индивидов. Наша концепция деятельности определяет ее как процесс, складывающийся из совокупности запланированных и реализованных действий и операций. Предмет, мотивы, потребности, действия и операции деятельности являются её составляющими. Определяя функцию обучения в системе общего воспроизводства, мы исходим из того, что она состоит в формировании у индивидов типов деятельности в соответствии с образцами в сфере этнической или общекультурной действительности. Информационная трансляция трансформирует деятельность в предметную или знаковую форму, а обучение обеспечивает ретрансляцию предметных и знаковых форм в деятельность обучаемых. Таким образом, деятельность является вторым важнейшим условием формирования готовности к самостоятельному обучению. Способность обучаемого к самостоятельной

рефлексирующей деятельности должна отражаться при построении системы организации самостоятельной работы студентов.

Фактически, педагогическая система является совокупностью взаимосвязанных структурных и функциональных компонентов, подчинённых целям воспитания, образования и обучения, включающих цель, учебную информацию, педагога, учащегося и средства педагогической коммуникации. Модель обязана включать результат как структурный элемент, чтобы отражать свойства системы по управлению и саморегуляции. Функциональные компоненты системы отражают внешние и внутренние связи между системой и социумом и внутрискруктурными элементами. Модель самостоятельной учебной деятельности обычно выделяет проектировочный, конструктивный, коммуникативный и организаторский функциональные компоненты. Первый компонент включает знание учебного материала, умение и навыки по получению его из различных источников информации. Второй – отражает перспективное планирование задач обучения и способов их решения. Третий – передаёт композиционное построение, четвёртый – отображает взаимосвязь между педагогами и учащимися в процессе обучения, и пятый – фиксирует действие педагогов по организации процессов обучения. Если первый тип связей отсутствует, то система функционирует в некоей некоторой замкнутой среде, под которой подразумеваются все внешние связи системы. Характер внутренней связи ограничен только сферой учебной информации.

Система организации самостоятельной работы студентов – это упорядоченное множество взаимосвязанных структурных и функциональных компонентов, образующих целостное единство, подчинённое целям воспитания, образования и обучения в условиях отсутствия непосредственного участия преподавателя. Предлагаемая модель отражает определенные свойства педагогической системы с учётом специфики организации работы учащегося в самостоятельном режиме. Структурные компоненты «педагог» и «учащийся» заменены на соответствующие определяющие категории «деятельность педагога» и «деятельность учащегося». Взаимосвязь деятельности субъекта и

объекта определяет и регулирует все остальные связи в данной системе. Особо отражена роль социального и коммуникативного факторов в обучении и воспитании специалистов. В предлагаемой схеме ведущей в обучении является роль функция социума. Гностический функциональный компонент отражает операции по приобретению знаний и выработке умений и навыков в ходе образовательной деятельности. Проектировочный компонент фиксирует деятельность педагога и учащегося по определению методов и средств самостоятельной работы. Конструктивный компонент представляет действия педагога и учащегося по структурированию учебного материала в процессе самостоятельной работы студентов, коммуникативный – предполагает уровни взаимодействия обучаемого со средствами обучения, социальной средой. Организаторский аспект отражает действия педагога и учащегося по организации независимой учебной деятельности. Чем больше опыт студента в этой области, тем больше он склонен решать эту проблему самостоятельно. Управляющий компонент подразумевает действия преподавателя по опосредованному руководству самостоятельной работой и действия студента по саморегуляции своей деятельности. Эта проблема была и остается актуальной, так как даже при предоставлении студенту вариативной модели алгоритма действий по планированию и выполнению заданий в режиме самостоятельной учебной деятельности, учащийся, как правило, пренебрегает возможностью программировать свои действия. Данный фактор определяет третье необходимое условие для проектирования системы организации самостоятельной работы студентов, состоящее в преднамеренной организации контуров познавательной саморегуляции. Это условие тесно связано с учётом физических данных обучаемого, его возраста и базового образования, так как чем старше учащийся, чем больше у него опыта, тем больше в большей степени будет модифицировано требование саморегулирования, так как студент старших курсов обязан владеть навыками самоорганизации учебной деятельности.

Внешнее воздействие на систему организации самостоятельной работы представлено в виде таких факторов, как воздействие влияние социальной системы, воздействие индивидуально-личностного фактора проявления, воздействие межпредметной интеграции в рамках общей педагогической системы.

Наша модель организации самостоятельной учебной деятельности студентов имеет замкнутый характер, так как любая функциональная система, нацеленная на получение полезного эффекта, имеет циклический характер и не функционирует, если не имеет обратной связи. Соподчинённость систем более высокого порядка и соответствующих подсистем позволяет сформулировать четвёртое условие системы организации самостоятельной работы студентов – постоянная взаимосвязь с системами высшего и низшего порядка. В реальных условиях учебного процесса перед преподавателем возникает необходимость принятия множества ситуативных решений, правильность которых определяется профессиональными и личностными характеристиками педагога. Это делает невозможным жёсткую алгоритмизацию действия учащихся. Следовательно, пятое условие проектирования самостоятельной учебной деятельности - алгоритмизация действия учащегося ограничена индивидуально-личностным фактором, то есть психологическими особенностями студента как субъекта и объекта обучения. Результат обучения может прогнозироваться, но не гарантироваться. Чтобы приблизить предполагаемый результат к требуемому, следует предложить правильный комплекс средств и методов обучения, что даст студенту возможность выбрать те, которые наиболее соответствуют его психофизиологическим возможностям. Это шестое условие, которое должно учитываться при проектировании системы организации самостоятельной работы студентов.

Обеспечение всех этих данных или рассмотренных условий позволяет представить модель обучения через самостоятельную работу студентов как организованную детерминированную систему, реализующую психолого-педагогические закономерности обучения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ.

1. Беспалько В.П. Основы теории педагогических систем. - Воронеж: ВГУ. - 1977. 304 с.
2. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. — М.: Педагогика.- 1989. — 192 с.
3. Беспалько В.П. Теория создания и применения: учебник / В.П. Беспалько. — М.: НИИ школьных технологий.- 2006. — 256 с.
4. Беспалько В.П., Татур Ю.Г. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов: Учебно-методическое пособие. — М.: Высшая школа. - 1989. — 144 с.
5. Блум Б. Систематика (таксономия) образовательных целей // Handbook-I, cognitive domain. N/Y, honginann. - 1956. —196 с.
6. Гальперин П.Я. Основные результаты исследований по проблеме «Формирование умственных действий и понятий». — М., 1965.
7. Герасимов Е.Н. Теория дидактических систем и реализующая её технология обучения: учебное пособие. — Чайковский.: ЧГИФК, 2008. — 250 с.
8. Кудряшова М.Е. Модернизация таксономии В.П. Беспалько в рамках компетентностного подхода в вузе // Научное обозрение: гуманитарные исследования. — 2013. — № 1. — С. 9—18.

УДК: 378.37

**ВВЕДЕНИЕ В ПЕДАГОГИЧЕСКУЮ НАУКУ МЕТОДОВ ВЫЯВЛЕНИЯ
И ЛЕЧЕНИЯ ВНУТРЕННИХ БОЛЕЗНЕЙ В КАРАКАЛПАКСКОЙ
НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЕ**

Курбанбаева Асель Жумабаевна

ассистент

кафедра методики преподавания химии
Нукусский государственный педагогический
институт им Ажинияза

Аннотация. В статье исследуются древние методы лечения каракалпаков в мире медицины. Исходя из этого, была изучена важность методов лечения, известных каракалпаков с древних времен по сравнению с современной медициной.

Ключевые слова: целители, внешние болезни, внутренние болезни, шертпек, скальпель, массаж, боярышник, корень солодки.

Мир народной медицины каракалпаков смог найти лекарство от многих болезней и лечить больных людей. Искусство народного целительства каракалпацкого народа с древних времен на протяжении многих веков передается из поколения в поколение и в периоды пика и развития сохраняет свои народные целебные качества. В результате отдельного целительского познания лекарства началось заложение основы учения о целительстве. В древнем каракалпацком народном медицине общество имело многочисленный эмпирический репертуар лекарственных средств природного происхождения. Традиционный целители старался наблюдать за особенностями тела пациента, глядя на его внешность, поведение, цвет лица [1, с.73]

Народные целители болезни проверяли с кончиками пальцев и почувствовал необходимость почувствовать боль пациента, точно знать, откуда

взялся пот, откуда он взялся, настроение дыхания, проверить сердцебиение, мягко надавить на живот, заменить внутренние органы, определял температуру тела, знал количество слюны, кал и мочу. Народные целителей разделили болезни на две группы: внешние и внутренние болезни, и им удалось найти лекарство от этих болезней и лечили население. Во всех периодах развития человечества в любой нации всего мира были свои особенные и личные народные описания и способы лечения. Народное целительство возникло на первых стадиях образования человеческой жизни. Оно не руководствовалось никакими научными правилами. Только с помощью примерных показателей развития достижения свойств своеобразного народного лечения имело место дальнейшему продолжению. Однако определить истоки истории целительства не так трудно. Условно, к одному направлению относится восточное целительство, а ко второму берущая начало из ранних времен традиционная медицина. Однако, объекты и цели лечения всегда бывают похожими, соответствующими и общими. Лишь понятия о болезнях, способы их изложения и практика лечения не всегда были похожими друг на друга. Это не означает, что увеличилось количество болезней, просто сформировались идентичные способы лечения. Лечение начиналось с отличного знания человеческой анатомии и физиологии, и нашло свое продолжение в умелом и уместном использовании целебных свойств растений и органов животных. Не смотря на неторопливое познание строения и функции организма человека, процесс лечения с каждым разом продвигался на новый уровень, приобретал различные традиционные продолжения. Отличное знание строения и функции организма человека, грамотное различие целебных свойств растений, правильное использование лечебной силы в соответствии с болезнью – если все эти свойства находились в одном человеке, то они становились основой целительства. Искусство народного целительства каракалпакского народа с древних времен на протяжении многих веков передается из поколения в поколение и в периоды пика и развития сохраняет свои народные целебные качества. В результате отдельного целительского познания лекарства началось

заложение основы учения о целительстве. Такие понятия как «Целительское познание» и «целительство» только недавно по новому начали вноситься в научный мир. Однако полноценно раскрывающее содержание данных понятий еще не конкретизировано [2, с. 230]

В связи с чем, возникает необходимость специально остановиться на указанных понятиях. Традиционный целители (целитель) старался наблюдать за особенностями тела пациента, глядя на его внешность, поведение, цвет лица. Он был очень проворен с кончиками рук и чувствовал чувствительность и способность чувствовать боль пациента. Они обратили внимание на то, как появляется пот и откуда он взялся, и наблюдали за настроением дыхания, проверял сердцебиение, осторожно давил на живот, определял расположение внутренних органов, температуру тела, количество слюны, кал и мочу, обращал внимание на их запах и внешний вид. Узнав все это лекари как и сегодняшние врачи, не задавали вопросов, таких как, когда и как происходит заболевание, но задумчиво смотрели на лицо пациента, осторожно поглаживали его глаза, держали вены и рассказывали ему, от чего он страдал. Это, конечно, оказывает наибольшее влияние на больного человека. Сначала пациент, кажется, убежден, что обследуемый является хорошим лекарем. Или пациент, который расстроен из-за того, что произойдет, затем испытывает большое облегчение, и в его сердце начинает гореть огонь надежды [1, с. 75]

Теперь пациент внимательно слушает каждое слово доктора и от всего сердца посвящает себя лечению. Это пример традиционной медицины для современных подготовленных врачей. Чем больше в каракалпакском целительстве познавали причины болезни человека, тем дальше развивались пути культуры лечения. Целители каракалпакского народа обладали рациональным сознанием и выдвигали мнение о том, что различные погодные явления очень сильно влияли на стабильность здоровья человека, а так же на мир животных и растений. Поскольку национальное целительство воздух, воду, землю и солнечные лучи считало основными жизненными истоками. В ранние периоды народные целители наружные и внутренние признаки болезни

человека определяли с помощью прислушивания, определения пульса, внешнего вида человека, его слов, общего состояния и легкого массирования. Эта целительская традиция существует с древних времен, с помощью определения пульса появлялась возможность выявления не только внутреннего состояния, но и болезни человека. Целители определял болезни человека как с помощью определения пульса – на голодный желудок ранним утром, так и наблюдением за его внешностью, дыханием, по состоянию зрачков и цвету языка. Целителей умели ставить и диагноз и лечить болезнь определяя насколько сильно, медленно, средне или неощутимо бьется пульс. После определения болезни, целитель давал приготовленные им лекарства, а затем лечил с помощью очищения крови, массажа, лечения радикулита, пропуска холода и тепла сквозь тело, принятия минеральных и солнечных ванн, ингаляции (сосновыми, полынью, березовыми ветками, мятой и др.), окутывания бараньей шерстью и кожей, большим количеством мяса, молока, сгустков, творога, курта, кефира, свежего кумыса и многими видами лечения и продуктов питания. Народные целители по разному выполняли способ взятия крови с больного. В Каракалпакском народном медицине переливание крови было основной формой лечения. Народные целители четыре группы поделил человеческую кровь на четыре группы – «чистая кровь», «нечистая кровь», «кровь бешенства» и «гнилая кровь». Забор крови производился, когда предполагалось, что у пациента накопилась нечистая кровь. Здесь, после того, как традиционный целитель осмотрел пациента, он пришел к выводу, что его болезнь была вызвана сгустком крови, и целитель предложил взять кровь. Для взятия крови использовались специальные инструменты под названием «шертпек (медицинский инструмент древних времен)», «узын найза (скальпель)», «биз (игла, шило)», «мүйиз (рога)». Кровь была взята из вен, со лба, локтей или под языком от плоской области руки к пальцам. Количество взятой крови определяется каждым лекарем [1, с. 80]

Указанные места были дренированы резким кровоизлиянием над веной перед пациентом. Поскольку кровь, вытекающая из вены, темно-фиолетовая, ее

называют нечистой кровью. Некоторые из них получены из кожи, а не из вен. Чтобы сделать это, он порезал кожу острым ножом и приклеил рога к области, где оно все еще кровоточило. Острый конец рога, используемый донорами крови, имеет отверстие, похожее на иглы, и его плоская сторона хорошо сглажена. Сделанный таким образом рога прикреплен к краю кожи, где забирается кровь, и воздух высасывается из отверстия на острой стороне, и он покрыт его тонкой крышечкой. Таким образом, поскольку внутри рога нет воздуха, он прилипает к порезу кожи, и кровь начинает отсасываться из пореза кожи. Когда получатель крови вовремя вытаскивает рог, скопившаяся в нем кровь начинает вибрировать и выпадать из рога. Это оказывает особое влияние на заболевание, о чем свидетельствует выброс нечистой крови из организма, что приводит к депрессии и выздоровлению от заболевания. После этого будет легче избавиться от тяжелых мыслей в их сердцах, вера больного человека говорит, что я избавился от этой болезни от смущения. Целители каракалпакского народа своим выводам по мере смены сезонов, предложил определение о процессе бесполезного изменении в крови человека в весенний период и смогли доказать свою идею. Так же, целители смогли доказать, что кровь является основным средством жизни человека и как бы осуществляет функцию «смазывателя» внутренних органов. Бледность, седение, покраснение, головокружение глаз, заложенность носа больных никогда не были оставлены без внимания народных целителей которые знали, что они являются серьезными симптомами болезни. Среди традиционных целителей были лекари определяющие болезни с биением пульса. Они видели пульс в соответствии с различными заболеваниями и снова классифицировали его как плавающий корень, осадочный корень, корень красителя, интенсивный корень, сидячий корень, аортальную корень, большеберцовую корень, слабую корень. Говорят, что сердце является наиболее важной частью человеческого тела, и желание узнать его корни усилило желание населения пустить корни. На самом деле пульс, его специфика, особенно помогает диагностировать различные пороки сердца. Поскольку корень бьется чаще и медленнее, порядок его биений

меняется, и иногда это происходит, когда биение едва заметно. Такое ненормальное биение корня называется ударом [4, с. 93]

Тепло тела и настроение влияют на сосудистую борьбу. Если вы изучите все это и привыкнете различать особенности сердцебиения, вы сможете различать эти заболевания, удерживая корни, если обнаружите, что оно тесно связано с различными заболеваниями. Таким образом, увидев симптомы болезни своими глазами и руками, народный целитель рассказал им что это за болезнь и назначали различные виды лечения. То есть на языке современной медицины ему был поставлен диагноз. Например, прикладывая три пальца в область запястья левой руки определяли: если под указательным пальцем пульс бьется сильнее значит болит тонкая кишка или если пульс бьется глубже и сильнее значит болит сердце и т.д. Народные целители также разделили болезни на различные группы и классы и разработал полную классификацию болезней. Согласно классификации таких народных целителей, болезни в основном делятся на две группы: внешние и внутренние.

Внешние заболевания включают раны, язвы, переломы, сыпь и другие высыпания, которые появляются на коже. Это такие заболевания, как оспа и корь. В общем, сыпь на губах и губах называется оспой. Например, «ветряная оспа» - оспа.

Внутренние болезни включают в себя все заболевания, появление которых менее очевидно, в том числе инфекционные заболевания. Если состояние пациента начинает ухудшаться без каких-либо внешних признаков заболевания, говорят, что «болезнь ушла внутрь» [1, с. 86]

Народные целители каракалпакского народа хорошо знали о том, что такие заразные болезни как чума, оспа, проказа, тиф, сибирская язва и краснуха являются очень опасными, знали пути защиты и сохранения от них, а некоторые даже умели лечить. Например, человека подвергнувшегося чуме держали в отдельном доме, запрещали с ним контактировать, кормили с помощью длинной палки (еду привязывали к палке), ну а если было очень опасно, то этого человека со всем имуществом сжигали, вся родня переезжала с

этого места и никогда не возвращались туда. Эти способы очень схожи с современными требованиями гигиенической защиты научной медицины. Внутренние болезни целители в основном лечили сливанием крови, массажем тела, окутыванием плотным одеялом, искусственным поносом и рвотой, голоданием, для обильного потения давали настойку отварных лекарств или порошков, очищение от мокроты, ну а с помощью природной минеральной воды и грязи лечили болезни рук, ног и кожи. Народные целители так же умели лечить наружные раны, порезы, переломы, вывихи, ожоги, опухоли, растяжение и разрыв сухожилия. Целители также разделили все болезни на две группы: инфекционные и простые. Каракалпакские народные целители считали что кроме переломов все болезни инфекционные. Народные целители называли болезни по разным причинам, в зависимости от восприятия населения. Например, если одним из заболеваний является «болезнь легких», «болезнь сердца», «болезнь желудка», «болезнь почек», «заболевание печени» с названием внутренних органов, в другом случае «корь», «эпилепсия» в зависимости от их внешних признаков, далее болезнь называлась нерешительной простудой, жаром, едой, глистной болезнью легких. Иногда для обозначения их назвали отдельные симптомы заболевания: «головокружение», «звон», «зуд», «тошнота», «застойные явления», «астма», «корь», «желтуха» и другие. «Народная медицина является одной целой всех знаний и практики, она не только лечит, но и на протяжении всей жизни человека служит предвестником». Народные целители, зная природу большинства психических заболеваний, дали им подходящие имена. Например, появление следующих заболеваний: «бред» (шатасыу), «помешательство» (еси ауыў), «амения, бессмыслица, бред» (сандырак), «бешенство» (кутырыў), галлюцинация (елес), депрессия (түсинликке түсиў), психоз (жилли), припадочный (қояншық) судороги, обмороки, алкоголизм, гашиш и т. д. В то же время люди пытались не только назвать заболевания, но и понять, как они развиваются и появляются. Народные целители предостерегал пациентов от дополнительных заболеваний и предупредил, что сочетание двух заболеваний может привести к смерти.

Каракалпакские народные целители знали несколько видов кашля, это коклюш и сухой кашель. Изменение цвета мокроты считалось признаком заболеваний легких и кишечника [4, с. 97]

Для лечения сухого кашля народные целители использовали корень солодки (боян) и боярышник. В целом, самостоятельное питание важно для типа и порядка питания. Люди заметили, что с этим заболеванием связаны некоторые движения пищи, поэтому люди сказали: «Если у вас болит живот, остановите рот, если у вас болят глаза, остановите руки». Народные целители предложили настойку мендуаны людям с язвой двенадцатиперстной кишки. Например, если лекари случайно заявили, что заболевание было вызвано пищевыми отравлениями, они использовали теплую воду, рвоту мазями для очистки желудка. В отличие от доступных материалов, каракалпакские целители не смогли провести углубленный анализ болезней сердца. Они заметили только внешние признаки заболевания и лечили его в целом. Например, учащенное сердцебиение, одышка, отек и тошнота, как думали, были связаны с болезнью сердца, и их лечили корнем солодки и настойкой мяты. А лечение отваром корень солодки (боян) и боярышника является более точным и используется современной медициной. Каракалпакские народные целители смогли найти причину некоторых заболеваний позвоночника и вылечили их с настоями полыни и боярышника. Народные целители также лечили болезни почек и мочевыводящих путей, давая пациентам много воды и чая [3, с. 57]

В то же время целителям приходилось учитывать, что результаты лечения варьируются в зависимости от внешних симптомов заболевания. В частности чай расщепляет пищу, ускоряет пищеварение, утоляет жажду, успокаивает желудок, успокаивает нервы, улучшает работу почек, снимает усталость, укрепляет память, разжижает кровь, расширяет кровеносные сосуды, улучшает кровообращение, улучшает дыхание, удаляет слизь, подтягивает тело, кожу лица таким образом устраняя морщины. Чай является отличным средством при лечении диабета, кожных заболеваний, желтухи,

гипертонии, язвы в полости рта, солнечного удара и других заболеваний. По этому чай и жидкости также используется в современной медицине. Каракалпакские народные целители смогли найти способы лечения в кожных заболеваниях например как чесотки и достатку железа в организме человека. Для исцеления кожных болезней еще с эпохи каракалпакского народа широко применялся чистотел. Этот опыт лечения дерматологических заболеваний сохранился и в народной медицине: сок чистотела использовали для выведения бородавок, веснушек, сыпи, при лечении язв, коросты, чесотки. Целебные свойства черных болот арасана и озера давно известны в пустынях Каракалпака. Люди замечали такие целебные природные источники в своей повседневной жизни. Несомненно, горячая вода, выходящая из земли, привлекает всеобщее внимание, ее уникальный запах и приятное тепло заставляют человека использовать такую воду. Таким образом, люди открыли целебные свойства природы. Народные целители открыли целебные свойства болот и пресных вод озера и подумали, как использовать его очень священным образом. Целители использовали болота озера для лечения болезней оленей в жаркие летние дни и доставляли больных к берегам озера. В первый день лечение таким болотом заняло некоторое время. Время испарения увеличивалось с каждым днем. Каракалпакские целители также приказали пациентам пить арасановую воду, и таким образом пациент лечился без каких-либо лекарств. В древние времена каракалпакские врачи использовали в основном природные методы лечения заболеваний. Таким образом, люди нашли целебные источники природы и передали их будущим поколениям. В современной научной медицине это основное направление называется бальнеотерапия, курортотерапия [5, с 47]

В настоящее время проблема обработки природных болот природной минеральной водой была возрождена и признана новым направлением в медицине. В нашей работе мы исследовали методы лечения целителей в каракалпакском народном медицине. В данной работе приведены конкретные доказательства того, что у кочевого каракалпакского народа еще пять веков

тому назад был великий целитель, создавший своеобразную медицинскую науку. Это в свою очередь лишний раз доказывает, что каракалпаки были уникальным народом с развитой медициной и наукой. Метод лечения болезней человека растением и пищей животных лежит у истоков древнейшей истории. Данное достижение может послужить основой для дальнейшего, более глубокого исследования культуры народного целительства.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алдашев А., Алимханов Ж. Қазақтың халық медицинасының құпиясы. – Алматы: Қазақстан, 1992.– 160 с.
2. Большая энциклопедия народной медицины –М: Высшая школа, 2009.- 747 с.
3. Знахарство и народная медицина. – М: Ахул-З. 2011. -384 с.
4. Соколов И.И, Степанов В.В. Народная медицина наука и традиционная знания.– Москва-Санкт-Петербург, 2012.
5. Абу Али Ибн Сино. Канон врачебной науки. - Ташкент: Фан, 1979.Т. 1-5.

ІМУНОЛОГІЧНИЙ СТАТУС ЖІНОК РЕПРОДУКТИВНОГО ВІКУ З ДОБРОЯКІСНОЮ ПАТОЛОГІЄЮ МАТКИ

Курочка Валентина Валеріївна

кандидат медичних наук
кафедра акушерства і гінекології №3
Національний медичний університет
імені О.О. Богомольця, Київ, Україна
Адреса: 03148, Київ, вул. В. Кучера 7
Київський пологовий будинок №3
кафедра акушерства і гінекології №3.

Лінійчук Тетяна Олександрівна

студентка 5 курсу Медичного факультету №2
Національний медичний університет
імені О.О. Богомольця, Київ, Україна
Адреса: 01601, Київ, Проспект Перемоги 34

Згідно даних світової літератури загальноновизнаними етіологічними чинниками, що виконують роль пускового механізму у патогенезі аденоміозу та гіперплазії ендометрія є вік, расова належність, соціально-економічний стан, спадковість, гормональні та імунні порушення [1, 4].

Важлива роль у патогенезі ендометріозу належить порушенню параметрів імунних механізмів, у тому числі як місцевих факторів імунітету, так і імунологічних компонентів, які циркулюють в крові [3,6]. Підвищена аутоантигенна стимуляція на тлі активації В-лімфоцитарної системи призводить до посилення продукції аутоантитіл, які беруть участь у блокаді рецепторів Т-лімфоцитів кілерів, перешкоджають їх цитолітичну дію, що сприяє збільшенню естрогенів. Розвитку геніального ендометріозу сприяють порушення цитотоксичної активності Т-лімфоцитів та природних кілерів [2, 5].

Мета дослідження: вивчення імунологічного статусу жінок

репродуктивного віку у разі аденоміозу з гіперплазією ендометрія та впровадження комплексної поетапної гормональної імуностимулюючими засобами.

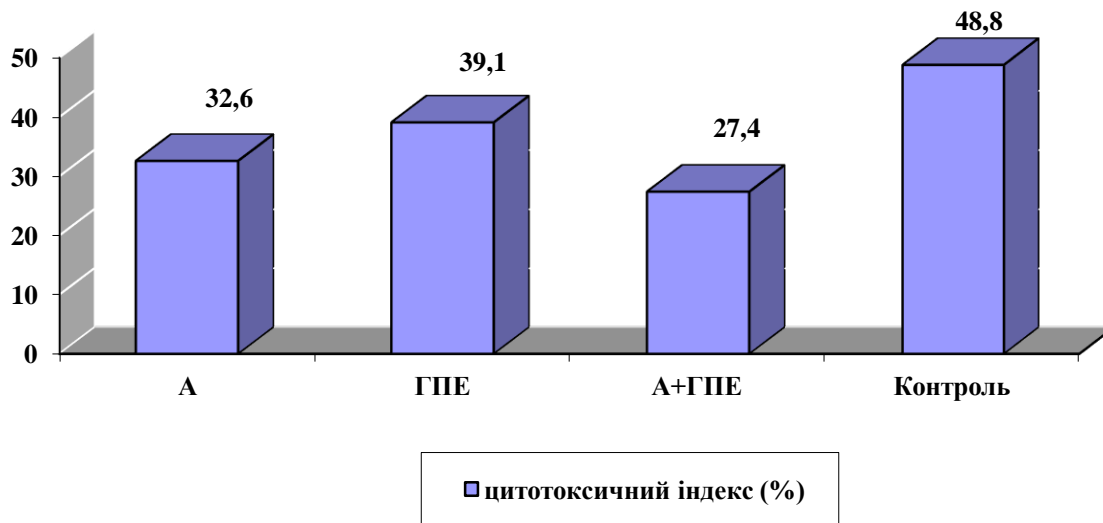
Матеріали і методи. На I етапі проведена оцінка впливу гормонотерапії на імунну систему жінкам з аденоміозом та гіперплазією ендометрія: I група – 45 жінок, що використовували гестаген протягом 6 місяців; II – 45 жінок, які застосовували агоніст гонадотропін – рилізінг гормона (а-ГнРГ) 3,75 мг 1 раз в 28 днів (6 місяців). На II етапі проведена оцінка ефективності комплексного лікування поєднаної доброякісної патології матки у 45 жінок репродуктивного віку (III група) по запропонованій схемі: а-ГнРГ 3,75 мг 1 раз в 28 днів протягом перших 6 місяців та імуностимулятор (низькомолекулярний синтетичний індуктор інтерферону) внутрішньом'язово через день №20, з подальшим застосуванням таблетованих форм по 0,15 г 1 раз на тиждень (курс – 6 місяців), після цього протягом наступних 6 місяців застосовували гестаген в II фазу менструального циклу з 16 по 25 день. Оцінку показників стану здоров'я проводили через 3, 6 та 12 місяців терапії.

Активність натуральних кілерів (НК) оцінювали за методом Намаока в модифікації М.Т. Рикової. Цитотоксичний індекс розраховувався за формулою: $ЦІ = (1 - \text{дослід/контроль}) \times 100\%$.

Результати. Нами проведено вивчення ролі імунної системи в патогенезі аденоміозу в поєднанні з гіперпластичними процесами ендометрія у жінок репродуктивного віку шляхом оцінки цитотоксичної активності НК-клітин, оскільки цей компонент визначає її надзорні функції. Дані про імунний статус жінок обстежуваних груп представлені на рис. 1.

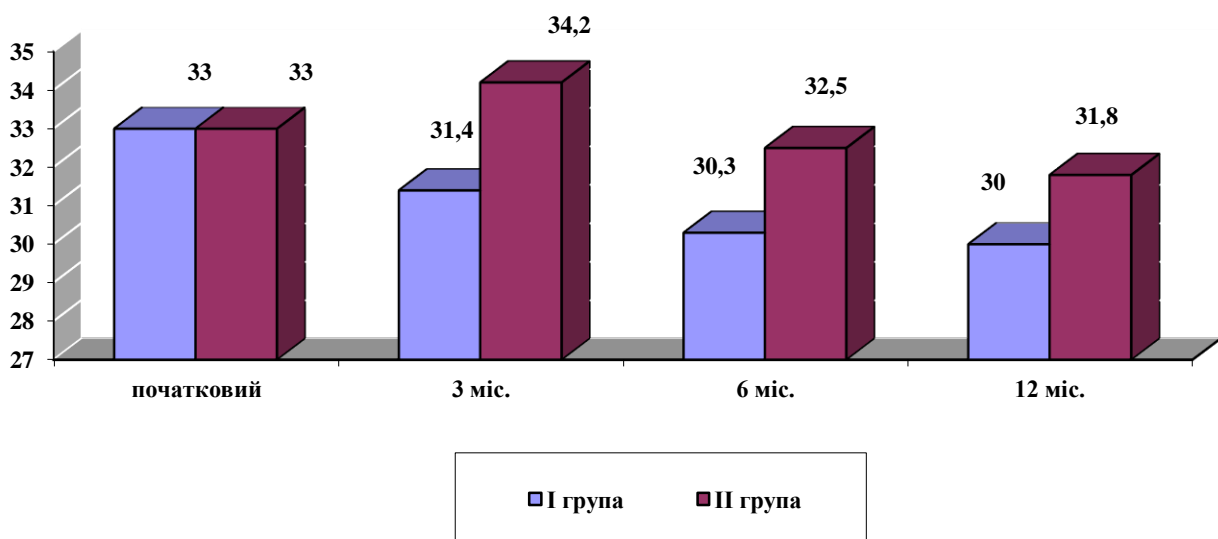
Як видно із представлених на рисунку 1 даних, у жінок контрольної групи (гінекологічно здорові жінки) показники цитотоксичного індексу НК-клітин перебували в межах норми і склали $48,8 \pm 2,4\%$. У всіх клінічних групах жінок з доброякісною патологією матки відмічається порушення імунної системи, про що свідчить низький цитотоксичний індекс НК-клітин: у разі А – $32,6 \pm 2,0\%$,

ГПЕ – $39,1 \pm 1,7\%$, а з А+ГПЕ – $27,4 \pm 1,9\%$, що вдвічі нижче нормативних значень ($p < 0,05$).

Рис. 1. Цитотоксичний індекс НК-клітин у жінок з доброякісною патологією матки.

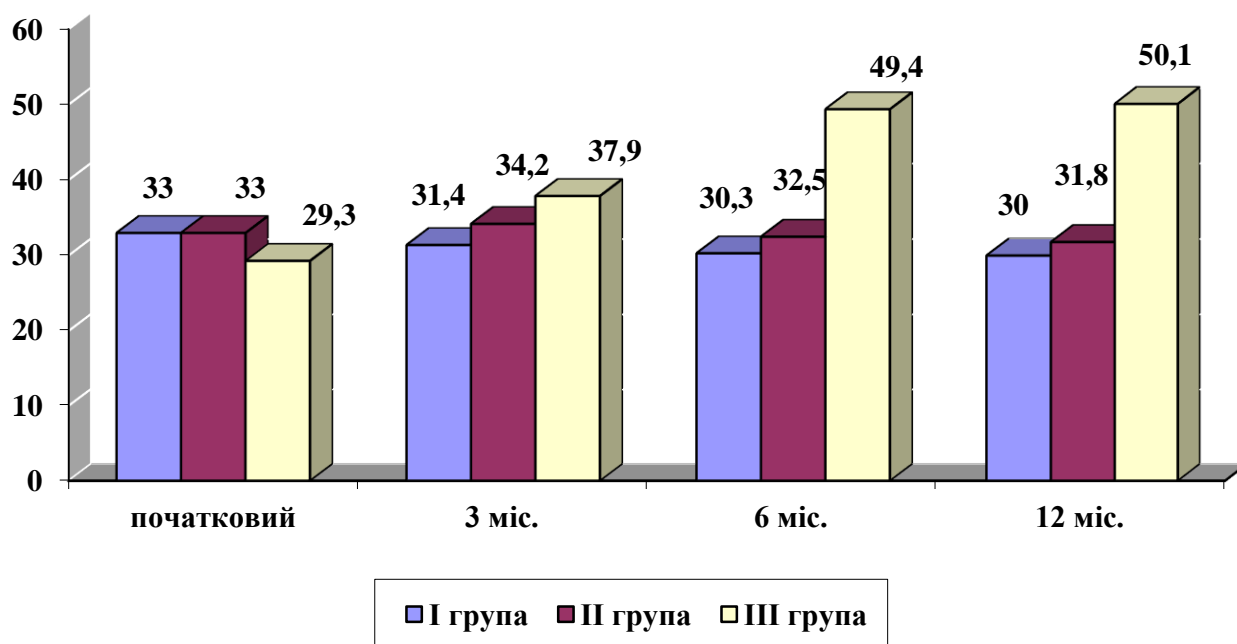
Дані цитотоксичного індексу НК-клітин у обох досліджуваних групах на тлі застосування протягом 6 місяців гестагену та а-ГнРГ представлені на рисунку 2.

Рис. 2. Цитотоксичний індекс НК-клітин у жінок з доброякісною патологією матки при проведенні гормонотерапії.

Як видно із представлених даних, протягом 12 місяців спостереження на тлі гормонотерапії гестагеном та а-ГнРГ цитотоксичний індекс НК-клітин залишався низьким і мав тенденцію до зниження ($30,0 \pm 1,7\%$ та $31,8 \pm 1,5\%$ відповідно). Це дало підставу для включення в розроблену комплексну терапію імуномодулятора.

Проведено вивчення імунного статусу у жінок репродуктивного віку з доброякісною патологією матки на тлі запропонованої нами комплексної гормонотерапії представлені на рисунку 3.

Рис. 3. Цитотоксичний індекс НК-клітин у жінок з доброякісною патологією матки на тлі гормонотерапії.

Вихідний рівень цитотоксичного індексу НК-клітин в I та II групах склав $33,0\%$, що у 1,5 рази нижче норми, у III групі – $29,3\%$, вдвічі нижче нормативних значень і свідчить про зниження імунного статусу у даної категорії жінок. Рівень цитотоксичного індексу НК-клітин через 3 місяці збільшився в 1,2 рази ($37,9 \pm 3,2\%$), через 6 місяців – в 1,7 разів ($49,4 \pm 2,91\%$) від вихідних даних і досяг нормативних значень. Через 12 місяців спостереження показники імунного статусу жінок обстежуваної групи перебували в межах норми і не мали статистично достовірної різниці від даних на 6 місяці спостереження.

Висновки. Проведений аналіз цитотоксичної активності НК-клітин свідчить про зниження імунного статусу у жінок з доброякісною патологією матки, при чому існує статистично достовірна різниця рівня даного показника при аденоміозі в поєднанні з гіперпластичними процесами ендометрія (цитотоксичного індексу НК-клітин при А+ГПЕ в 1,8 разів нижче норми та в 1,4 рази нижче від А та ГПЕ).

Розроблена нами комплексна поетапна гормональна терапія для жінок репродуктивного віку з поєднаною доброякісною патологією матки нормалізує показники імунного статусу(цитотоксичний індекс НК-клітин збільшився в 1,7 разів від вихідних даних), що достовірно підвищує загальний стан здоров'я та життєвої активності, покращує рівень якості життя жінок.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Д. М. Алтибаєва, В. В. Курочка, Т. Г. Петренко. Особливості гормонального гомеостазу при аденоміозі в поєднанні з гіперпластичними процесами ендометрія у жінок репродуктивного віку. Збірник наукових праць Асоціації акушерів України. Випуск 2 (38). - 2016. – С. 17-21.
2. Адамян Л.В., Азнаурова Я.Б. Молекулярные аспекты патогенеза эндометриоза. Проблемы репродукции.21(2). - 2015. – С. 66-77.
3. Paolo Vercellini, Paola Viganò, Edgardo Somigliana, Luigi Fedele. Endometriosis: pathogenesis and treatment // Nature Reviews Endocrinology V.10, May 2014- С.261-275
4. Khmil, S. V., Kulyk, I. I., &Pidhaina, I. Y. Ендометріоз та безпліддя: (огляд літератури). Актуальні питання педіатрії, акушерства та гінекології, (2)– 2020. С. 83-90.
5. Maeda N. Role of NK Cells in Endometriosis. In: Harada T. (eds) Endometriosis. Springer, Tokyo. -2014. -С. 49-59
6. S. H. Ahn, K. Khalaj, S. L. Young. Immune-inflammation gene signatures in endometriosis patients. - Fertil. Steril. – 2016. – Vol. 106. – P. 1420–1431.

УДК 004.021

ПОРОГОВЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ И ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТИ С РАЗНЫМИ СУММАМИ ПОДПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТЕЙ

Лавер Василий Александрович

к.ф.-м.н.

Мостовой Андрей Владимирович

Цар Орест Валериевич

Свид Андрей Андреевич

Аспиранты

Ужгородский национальный университет

г. Ужгород, Украина

Аннотация: Предлагается новый подход к исследованию пороговых элементов, который базируется на свойствах матриц толератности и последовательностях с разными суммами подпоследовательностей.

Ключевые слова: пороговая логика, матрица толерантности, последовательности с разными суммами подпоследовательностей.

Пороговая логика является важной ступенью исследования штучных нейронных сетей, которые показали свою эффективность при решении многих задач. Одной из первых реализаций нейронных сетей является многослойный перцептрон [1], в основании которого лежит использование нейронов с пороговой функцией активации.

Кроме того, пороговые элементы широко используются при проектировании электросетей [2], а также при рассмотрении генных регуляторных сетей — так, одним из популярных подклассов данных сетей являются пороговые булевы сети [3].

Метод матриц толерантности является одним из эффективных методов исследования пороговых элементов [4]. Данный метод реализовано, в

частности, в пакете Thelma (Threshold Elements, Modelling and Applications) для системы компьютерной алгебры GAP System [5].

Пороговым элементом будем называть функцию n булевых переменных x_i , которая каждой переменной ставит в соответствие некоторый вес w_i и принимает значение 1, если скалярное произведение векторов переменных $x = (x_1, \dots, x_n)$ и весов $w = (w_1, \dots, w_n)$ больше или равно некоторого заданного порога T , и принимает значение 0 в противоположном случае.

Ядром $K(f)$ булевой функции f называем множество векторов, на которых данная функция принимает значение 1 если в векторе истинности f меньше единиц, или множество векторов, на которых f принимает значение 0 в противном случае. Приведенным ядром $T(f)$ называется множество множеств вида $x+K(f)$, где x — вектор из ядра, а $+$ - это повекторная операция сложения по модулю два.

Каждому булевому вектору $a = (a_1, \dots, a_n)$ поставим в соответствие неотрицательное целое число $m(a) = a_1 + 2a_2 + \dots + 2^{n-1}a_n$. Упорядочим все столбцы $K(f)$ по невозрастанию количества единиц, а потом строки — по возрастанию соответствующих значений $m(a)$. Таким образом, каждому ядру, и каждому элементу из приведенного ядра, мы можем поставить в соответствие некоторую последовательность неотрицательных целых чисел.

Следующим этапом построения порогового элемента является определение значения порога T , с помощью которого мы можем реализовать заданную булеву функцию. Следует отметить, что для большого количества наборов весов, возможна ситуация, когда на разных наборах скалярное произведение вектора переменных и вектора весов будет принимать одинаковое значение. Это приводит к трудностям выбора такого порога, который бы мог разграничить данные наборы векторов.

Для преодоления этих трудностей предлагается выбирать в роли весов порогового элемента последовательности с разной суммой подпоследовательностей [6]. Наиболее простым примером такой подпоследовательности является последовательность степеней двойки: 1, 2, 4,

8, Выбрав произвольные, не равные между собой, подпоследовательности, можем легко убедиться, что суммы элементов этих двух подпоследовательностей не равны. Одной из основных задач в данном направлении является построение последовательностей, которые обладают данным свойством (разными суммами подпоследовательностей), но наибольший элемент которых меньше соответствующей степени двойки.

Предлагается использовать последовательности с разной суммой подпоследовательностей для построения и исследования пороговых элементов. Данный подход позволяет произвольным образом выбирать порог, позволяя реализовывать различные булевы функции.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Rosenblatt, F. The Perceptron: a Probabilistic Model for Information Storage and Organization in the Brain. *Psychological Review* Vol. 65, No. 6, 1958
2. Ryan Williams. 2014. New algorithms and lower bounds for circuits with linear threshold gates. In *Proceedings of the forty-sixth annual ACM symposium on Theory of computing (STOC '14)*. Association for Computing Machinery, New York, NY, USA, 194–202. DOI:<https://doi.org/10.1145/2591796.2591858>
3. Emmert-Streib F., Dehmer M., Haibe-Kains B. Gene Regulatory Networks and Their Applications: Understanding Biological and Medical Problems in Terms of Networks. *Frontiers in Cell and Developmental Biology*, 2014. No 2 (38).
4. Гече Ф.Е. Аналіз дискретних функцій та синтез логічних схем у нейробазисі. Ужгород: –УжНУ, 2010. –209 С.
5. Bovdi V., Laver V. Thelma, a package on threshold elements, Version 1.02. (GAP Package) 2019. <https://gap-packages.github.io/Thelma>
6. Frenkel, P.E. Integer sets with distinct subset sums. November 1998 *Proceedings of the American Mathematical Society* 126(11)

УДК 343.91

**СЕКСУАЛЬНО-НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ
СВОБОДИ ТА НЕДОТОРКНОСТІ ДІТЕЙ: СОЦІАЛЬНО-
ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ЗЛОЧИНЦЯ-ПЕДОФІЛА**

Ларіонова Алла Вікторівна

кандидат соціологічних наук

доцент кафедри

соціології та психології

Харківський національний

університет внутрішніх справ

Шелкошвеев Ігор Володимирович

старший викладач кафедри

соціології та психології

Харківський національний

університет внутрішніх справ

м. Харків, Україна

Анотація: розглянуто соціально-психологічний портрет злочинця на підставі соціально-демографічних показників (вік, стать, рівень освіти, сімейний стан), психологічних особливостей особи, що схильна до скоєння сексуально-насильницьких дій до неповнолітніх. Додані деякі індикатори для складання більш точного портрета злочинця.

Ключові слова: психологічний портрет, злочинець, злочин, особи, що схильні до дій сексуально-насильницького характеру, неповнолітні особи, соціальний стан, соціальний статус.

Україна визначає проблему педофілії як надважливу, актуальну, гостру та злободенну, то ж нагальна потреба в її комплексному дослідженні не викликає сумнівів.

Однак задекларованість та розповсюдженість проблеми сексуальних злочинів стосовно неповнолітніх осіб не означає успішне її подолання за замовчуванням. Отримання емпірично-обґрунтованих результатів, які дадуть можливість більш детально представити соціально-психологічний портрет злочинця-педофіла та сприятимуть розробці відповідних соціально-профілактичних та попереджувальних програм щодо запобігання злочинів проти статевої свободи та недоторканості дітей є нагальною потребою сьогодення, що визначило мету нашого дослідження.

Дослідження було проведено в установах виконання покарань, пов'язаних з позбавлення волі Північно – Східного міжрегіонального управління, повноваження якого поширюється на територію Харківської, Луганської, Полтавської та Сумської областей. Дослідження проводилось за участі психологів Диканівської виправної колонії № 12, Холодногірської виправної колонії № 18, Первомайської виправної колонії № 117, Темнівської виправної колонії № 100, Харківської виправної колонії № 43.

Було опитано 20 ув'язнених чоловічої статі у віці від 20 до 70 років. Серед них 2 засуджених - 20-24 роки; 2 особи – 25-30 років; 1 чоловік – 31-36 років; 2 – у віці 37-40 років; серед респондентів старше 40 років – 13 чоловіків, із них 3 засуджених у віці старше 60 років.

Очевидним постає факт, що переважна більшість опитаних перебували у сімейних відносинах. Серед опитаних засуджених, які відбувають покарання у виправних установах Харківської області, більшість знаходяться у зареєстрованому та цивільному шлюбі або раніше були одружені (9 чоловіків – офіційний або цивільний шлюб, 6 - розлучені). Ніколи не були одружені, відповідно, 5 осіб.

Слід зауважити, що опитані респонденти виховувались переважно в повних сім'ях, на неповну сім'ю вказали 4 чоловіки. Більшість респондентів зазначили, що в сім'ях, в яких вони виховувались, конфліктів між батьками не було зовсім або були досить рідко (11 осіб). Деяко менше (9 чоловіків) вказали на часті конфлікти в їхніх сім'ях. Такий результат засвідчує переважну

відсутність конфліктів в сім'ях, де виховувались ув'язнені. Разом з тим, тільки 4 особи вказали на повну відсутність конфліктів в їхніх сім'ях.

у своєму дослідженні ми використали тест Векслера, що включає комплекс субтестів, направлених на діагностику вербального та невербального інтелекту. Цікавість для нас представляв субтест №1 «Обізнаність», який спрямований на виявлення та вимірювання загального обсягу та рівня щодо простих знань. Даний субтест визначає спрямованість і широту пізнавальних. Опитані респонденти в більшості ідентифікують себе як «робочий» або «робітник сільського господарства» (9 та 7 відповідно), 2 назвали себе підприємцями.

Засуджені мають середню або середню спеціальну освіту (12 та 8 відповідно), у жодного немає вищої або навіть вищої незакінченої освіти.

14 ув'язнених проживають в селі або селищі міського типу, лише 6 – у місті.

Це дає нам змогу припустити, що рівень освіченості засуджених за сексуальні злочини стосовно неповнолітніх осіб корелює з місцем їх проживання, що, в свою чергу, зумовлює рід їхньої професійної діяльності.

До речі, лише 1 респондент зазначив, що частіше за все відвідував інформаційні сайти на протигагу сайтам знайомств, ігровим та порносайтам. Всі інші зазначили, що відвідували сайти знайомств, ігрові сайти (по 5 чоловіків) та порносайти (1 чоловік). Це дає змогу засвідчити, що цілком використання інтернету є виключно розважальний контент. Інформаційно-пізнавальні сайти, що сприяли б обізнаності та усесторонньому розвитку, на жаль, не популярні серед опитаних засуджених. Такий результат став поштовхом для більш детальної діагностики рівня освіченості опитаних.

Для виміру рівня розвитку інтелекту у засуджених процесів, ступінь розвитку основних інтелектуальних функцій (пам'яті і мислення). Успішність виконання субтесту безпосередньо залежить від освіченості випробуваного, його загальної культури.

В своєму дослідженні ми звернули увагу на наступні показники:

- 1) загальний обсяг і рівень щодо простих знань;
- 2) спрямованість та широту пізнавальних процесів;
- 3) ступінь розвитку основних інтелектуальних функцій (пам'яті та мислення).

На більшу частину географічних, загальнокультурних та інших світоглядних питань переважна більшість опитаних відповіли невірно. Так, на запитання «Чому одяг темнішого кольору, тепліший за світлий?», «Де знаходиться Єгипет?» та на ряд подібних питань майже всі респонденти відповіли неправильно або взагалі не надали відповіді.

Отже, ми можемо констатувати низький інтелектуальний рівень та загальну обізнаність і ерудицію - нижче норми, що підтверджується виявленою недостатністю обсягу загальноосвітніх знань і словникового запасу; у висловлюваннях опитані в основному використовують прості речення; відповіді надають короткі, односкладові; запас знань про навколишній світ малий, пізнавальний інтерес низький; в соціальному плані використовується стратегія поведінки, судження, які характерні соціально незрілим індивідам; при ускладненні завдання були відмови від їх виконання, що свідчить про неготовність до тривалої розумової діяльності.

Таким чином, результати першого субтесту тесту Векслера демонструють низькі результати, що проявились у фрагментарності знань і уявлень про навколишній світ, труднощах актуалізації необхідних знань та їх активного використання у повсякденному житті. Можна припустити, що деякі запитання із тесту в принципі були знайомі опитаним, але саме активна актуалізація відомої інформації в контексті «тут-і-зараз» ускладнювала надання відповідей.

Варто зауважити, що жоден із засуджених не вказав на незнайомця, члена сім'ї, вихователя та тренера як першого сексуального партнера. Цей факт може свідчити про відсутність сексуальних посягань та насильницьких дій щодо опитаних у їхньому ранньому віці з боку тренерів, членів сімей, вихователів

тощо, що в свою чергу зменшує ймовірність кореляції між станами «жертва насильницьких дій з боку дорослих» та «злочинець - педофіл».

Таким чином, результати дослідження в установах виконання покарань Харківського регіону дозволили скласти узагальнений соціально-психологічний портрет злочинця, що вчинив сексуально-насильницькі дії щодо неповнолітніх:

1. Це переважно особа чоловічої статі, як правило, від 40 до понад 60 років.
2. Здебільшого – мешканець села або селища міського типу.
3. Зазвичай особа з низьким освітнім та професійним рівнем (засуджені мають середню або середню спеціальну освіту, у жодного немає вищої або навіть вищої незакінченої освіти).
4. За родом занять, це кваліфіковані і малокваліфіковані види праці (в більшості засуджені ідентифікують себе як «робочий» або «робітник сільського господарства»).
5. Переважно одружені або розлучені чоловіки, що свідчить про їхній достатній сексуальний досвід (незначна кількість тих, які ніколи не були одружені, є доказом їх слабкої адаптації в статеві-партнерських відносинах).
6. Низький інтелектуальний рівень, загальна обізнаність та ерудиція (ціллю використання інтернету є виключно розважальний контент).
7. Виховувались переважно в повних сім'ях, в яких конфлікти між батьками були не частими.

Разом з тим, на наш погляд, соціально-психологічний портрет злочинця буде не повним, якщо не враховувати наступні зовнішні прояви особи злочинця:

- наявність спроби зав'язати знайомство та увійти в довіру з дітьми біля дошкільних та шкільних закладів;
- наявність надмірної зацікавленості особи літературою з психології дитячого віку і методів впливу на неповнолітніх;

- наявна активність в соціальних мережах Інтернету, (сайти знайомств, відвідування сайтів, що спеціалізуються на контенті дитячих фото та відеоматеріалів порнографічного характеру);

- наявність спроби чи бажання знайти роботу без певної освіти та досвіду: (в закладах шкільної освіти, інтернатах, дитячих гуртках мистецького та спортивного напрямку, дитячих лагерьх відпочинку та ін.);

- наявність у минулому фактів насильства по відношенню до друзів, знайомих, до молодших членів сім'ї, та до дітей, які були усиновлені.

Підсумовуючи результати нашого дослідження, варто зауважити, що крім системного вивчення комплексу соціально-демографічних та соціально-психологічних ознак, які прямо або побічно обумовлюють злочинну поведінку індивіда та характеризують його суспільну небезпеку, слід зосередитись на кримінально-правових, пенітенціарних та інших ознаках, що допоможуть розкрити причини та передумови вчинення злочину. Такий комплексний підхід сприятиме більш ефективному впровадженню профілактичних та попереджувальних заходів в сфері сексуально-насильницьких злочинів проти статевої свободи та недоторканості дітей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Боков С.Н. О психолого-криминалистическом портрете преступника // Воронежские криминалистические чтения: Сб. науч. трудов. Вып. 4 / |Под ред. О. Я. Баева. - Воронеж: Изд-во Воронеж. Гос. ун-та, 2003. - С.77.

2. Гриценко Г. Розбираємося з насильством: соціологія і психологія явища <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/rozbiraemosyaz-nasilstvom-sotsiologiya-i-psihologiya-yavischa-134066.html>.

3. Джужа О. М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством: монографія / О. М. Джужа.– К.: Атіка, 2009.– 240 с.

4. Якімова С. В. Кримінологічний портрет особистості насильницького злочинця, який учиняє злочини з мотивів задоволення статевої пристрасті. http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/29241/1/037_220_225.pdf.

СТРАТЕГІЧНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ КОМУНІКАЦІЇ

Луценко Людмила Олексіївна

канд. філол. Наук

доцент кафедри англійської філології

Савіцька Анастасія Геннадіївна

магістрантка

Криворізький державний педагогічний університет

м. Кривий Ріг, Україна

Анотація: У статті розглянуто підходи до класифікації стратегій у сучасному мовознавстві, а також представлено одну із поширених моделей дискурсивної стратегії.

Ключові слова: класифікація, стратегія, тактика, мовленнєвий засіб.

Стратегічність спілкування є предметом наукового інтересу лінгвістів вітчизняного, пострадянського та зарубіжного простору і набуває оновленого концептуального наповнення в сучасних наукових розвідках ще з кінця минулого століття. Проблема класифікації стратегій, яка залишається предметом серйозної теоретичної рефлексії, тому досі далека від вирішення, і найближчим часом навряд чи буде створена універсальна типологія комунікативних стратегій.

Класифікація О. Іссерс ґрунтується на інтенційно-жанровому типі комунікативної дії, при цьому виокремлюються головні стратегії (семантичні і когнітивні), що є найбільш значущими на певному етапі комунікативної взаємодії з точки зору ієрархії мотивів та цілей і переважно пов'язані з впливом на адресата, його модель світу, систему цінностей та поведінку, а також допоміжні, які сприяють ефективній організації діалогової взаємодії,

оптимальному впливу на адресата і визначаються дослідницею як прагматичні, риторичні та діалогічні [3, с. 106-109].

Мовознавець Г. Матвеева виокремлює регулятивні стратегії, спрямовані на спричинення бажаних змін у широкому екстракомунікативному контексті ситуації, диктальні стратегії, ціль яких – це інформування співрозмовника про факти об'єктивної реальності, здатність розмірковувати, розповідати, описувати, логічно осмислювати тему бесіди та модальні стратегії, зорієнтовані на висловлення своїх почуттів, оцінки, комунікативної інтенції, настрою по відношенню до мовлення та комунікативної ситуації [4, с. 123].

У класифікації стратегій, запропонованій Т. ван Дейком, виокремлено глобальну, локальну та мовленнєву стратегії. Глобальна – стратегія всього дискурсу, тобто загальна стратегія учасника мовленнєвої взаємодії, локальна – стратегія, спрямована на досягнення більш конкретних цілей, і мовленнєва – функціональна одиниця послідовності дій, яка сприяє розв'язанню локального або глобального завдання [2, с. 274].

Дослідниця І. Фролова використовує класифікацію Т. ван Дейка і вибудовує наступну модель дискурсивної стратегії [5, с. 117], схематично представлену на *Рис. 1* :

Рис. 1. Модель дискурсивної стратегії за І. Фроловою

Як бачимо, глобальна, локальна та мовленнєва стратегії реалізуються за допомогою тактик. У разі подальшої диверсифікації характеристик останніх, залучаємо прийоми. На нижчому рівні ієрархічної моделі дискурсивної

стратегії знаходяться мовленнєві засоби, які актуалізують тактику або прийом. Зауважимо, що «співвідношення між тактикою і прийомом характеризується як асиметричне: з одного боку, один і той самий прийом може залежати від різних тактик, тобто одна структурна одиниця може передавати різні смисли, а з іншого – одна тактика може вербалізувати за допомогою різних прийомів» [6, с. 277].

Влучне використання стратегій, тактик та прийомів, коли враховуються всі аспекти комунікативного акту, дозволяє у ході комунікації корегувати напрямок розвитку інтерації згідно з пріоритетною настановою комунікантів на конфлікт або кооперацію. За цим параметром виокремлюємо такі типи стратегій, як кооперативні та конфронтаційні.

Більшість авторів, які вивчають механізми мовного спілкування, виходять з того, що стандартним є випадок, коли всі учасники комунікації йдуть назустріч одне одному згідно з принципом кооперації. Між тим, реальні ситуації спілкування переконують нас в тому, що ці оптимістичні установки є перебільшенням. Однією з відмінних рис комунікативних правил є їх постійне порушення. Комуніканти не тільки зацікавлено вислуховують одне одного і прагнуть до співпраці, а й протистоять одне одному (у думках, оцінках, поглядах).

Не підлягає сумніву той факт, що не всі види спілкування однаково кооперативні. Так, поставлене питання не завжди передбачає повне і безкорисливе прагнення партнерів по спілкуванню до релевантності висловлювань, до ясності, повноти тощо. На думку деяких лінгвістів, спілкування, засноване на співпраці, швидше є «ідеальним образом поведінкового стереотипу, ніж відображенням реального стану речей» [1, с. 31].

Отже, явище стратегічності є безсумнівно важливим аспектом комунікації, який впливає на її ефективність.

ЛИТЕРАТУРА

1. Готлиб Н. В. Типы социальной ситуации и «право» говорящего на антисоциальное речевое поведение / Н. В. Готлиб // Язык в эпоху знаковой культуры. Тезисы докладов междунар. научн. конфр. – Иркутск : ИГПИИЯ, 1996. – С. 31 – 33.
2. Дейк Т. А. ван Язык. Познание. Коммуникация / Тён Адрианус ван Дейк; пер. с англ. ; сост. В. В. Петров ; под ред. В. И. Гарасимова. – Москва : Прогресс, 1989. – 312 с.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / Оксана Сергеевна Иссерс. – Москва : Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.
4. Матвеева Г. Г. К вопросу о речевых стратегиях скрытого воздействия отправителя текста на его получателя / Г. Г. Матвеева // Личность, речь и юридическая практика : межвуз. сб. науч. тр. – Вып. 6. – Ростов н/Д., 2003. – С. 122 – 128.
5. Фролова И. Е. Регулятивный потенциал стратегии конфронтации в англоязычном диалогическом дискурсе : инструментарий и принципы Анализа / Ирина Евгеньевна Фролова // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2013. – № 7. – С. 111 – 130.
6. Clayman S. The News Interview: Journalists and Public Figures on Air / S. Clayman, J. Heritage. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 372 p.

УДК 332.1:656.1/.7(477)

**ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИЙ КЛАСТЕР ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ
НАПРЯМ РОЗВИТКУ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ СЛОБОЖАНСЬКОГО
ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ**

Ляшенко Вячеслав Іванович

д.е.н., професор

Осадча Наталія Вікторівна

д.е.н., доцент

Трушкіна Наталія Валеріївна

к.е.н.

Інститут економіки промисловості НАН України

м. Київ, Україна

Дослідження виконано в рамках науково-дослідної роботи Інституту економіки промисловості НАН України «Формування інституційного середовища модернізації економіки старопромислових регіонів України» (номер держреєстрації 0118U004490, IV кв. 2018 р. – III кв. 2021 р.).

Досягнення збалансованого сталого регіонального розвитку, трансформація транспортно-логістичної системи та формування якісно нової інноваційної екосистеми можливо завдяки створенню транспортно-логістичного кластеру як елементу інноваційної інфраструктури економічного району на засадах смарт-спеціалізації [1-7]. Розглянемо це на прикладі Слобожанського економічного району, до складу якого входять Полтавська, Сумська та Харківська області. Як показує статистичний аналіз за 2010-2019 рр., питома вага підприємств, що займалися інноваціями в Слобожанському економічному районі, збільшилася на 4,4 в.п. у результаті зростання в Харківській області на 7,4 в.п., Полтавській – на 4,8 в.п., Сумській – на 1 в.п. Частка підприємств, які впроваджували інновації в районі, зросла на 2,4 в.п., що пов'язано із збільшенням у Харківській області на 7,9 в.п., Полтавській – на 2,5

в.п. Однак значення даного показника в Сумській області зменшилося на 3,1 в.п. (табл. 1).

У Слобожанському економічному районі спостерігається тенденція скорочення питомої ваги реалізованої інноваційної продукції на 5,7 в.п. Це обумовлено зниженням частки в Полтавській області на 10,2 в.п. і Сумській – на 6,8 в.п. (табл. 2).

Таблиця 1

Динаміка частки підприємств, що займалися та впроваджували інновації у Слобожанському економічному районі, %

Роки	Слобожанський економічний район		у тому числі області:					
			Полтавська		Сумська		Харківська	
	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)
2010	16,5	14,7	11,8	9,9	17,9	16,2	19,7	18,0
2011	14,6	13,6	8,2	7,4	17,3	16,0	18,4	17,5
2012	16,3	15,0	8,3	7,4	18,6	16,8	22,1	20,8
2013	15,1	13,8	8,1	6,9	14,0	13,2	23,2	21,4
2014	16,0	13,4	8,0	6,8	17,6	12,3	22,4	21,0
2015	21,5	19,1	16,2	14,6	19,8	19,0	28,6	23,7
2017	19,7	16,9	10,4	8,9	20,5	15,4	28,1	26,6
2019	20,9	17,1	16,6	12,4	18,9	13,1	27,1	25,9

Примітка: питома вага підприємств, що займалися інноваціями (1); питома вага підприємств, впроваджували інновації (2). Складено за даними Головних управлінь статистики у Полтавській, Сумській, Харківській областях.

Таблиця 2

Динаміка питомої ваги реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції промислових підприємств Слобожанського економічного району, %

Роки	Слобожанський економічний район	у тому числі області:		
		Полтавська	Сумська	Харківська
2010	7,4	10,4	8,8	3,1
2011	13,0	24,3	12,4	2,4
2012	9,9	14,4	10,6	4,8
2013	7,2	6,5	10,4	4,8
2014	7,7	8,9	10,4	3,8

2015	4,1	1,9	7,1	3,4
2017	1,5	0,2	2,0	2,2
2019	1,7	0,2	2,0	3,0

Складено за даними Головних управлінь статистики у Полтавській, Сумській, Харківській областях.

За досліджуваний період питома вага обсягу витрат на інноваційну діяльність у Полтавській області зросла на 18,3 в.п. або з 14,3 до 32,6% загального обсягу цих витрат у Слобожанському економічному районі; у Сумській – на 13 в.п. або з 25,2 до 38,2%. Разом з тим питома вага витрат на інноваційну діяльність підприємств у Харківській області знизилася на 31,3 в.п. або з 60,5 до 29,2% (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств Слобожанського економічного району, тис. грн

Роки	Слобожанський економічний район	у тому числі області:		
		Полтавська	Сумська	Харківська
2010	868875,6	124446,2	218539,2	525890,2
2011	1408265,0	186530,5	415776,6	805957,9
2012	1114497,9	126243,6	250022,2	738232,1
2013	1136275,1	212153,4	281834,5	642287,2
2014	1647295,7	348459,1	587702,7	711133,9
2015	957883,2	128525,6	162349,5	667008,1
2017	1557590,3	68226,6	598478,2	890885,5
2019	2297901,2	749059,9	876689,7	672151,6

Складено за даними Головних управлінь статистики у Полтавській, Сумській, Харківській областях.

У структурі витрат на інноваційну діяльність підприємств економічного району найбільшу частку в 2019 р. становили витрати на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення 79,9% (у 2010 р. – 70,2%); дослідження й розробки – 17,9% (у 2010 р. – 16,8%); інші напрями – 1,8% (у 2010 р. – 8%) (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств Слобожанського економічного району за напрямками, тис. грн

Напрями	Слобожанський економічний район		у тому числі області:					
			Полтавська		Сумська		Харківська	
	2010	2019	2010	2019	2010	2019	2010	2019
Дослідження і розробки	14571,5,6	411114,2	48105,5	48394,4	25475,2	37604,7	72134,9	325115,1
у тому числі внутрішні НДР	11735,1,2	369001,8	45009,8	48394,4	10329,4	10425,0	62012,0	310182,4
зовнішні НДР	28364,4	42112,4	3095,7	-	15145,8	27179,7	10122,9	14932,7
Придбання інших зовнішніх знань	43360,7	-	784,4	-	322,8	-	42253,5	-
Придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	61026,4,7	183715,6,6	73124,3	69340,2,5	14930,5,5	82091,7,6	38783,4,9	32283,6,5
Інші напрями	69534,6	42367,4	2432,0	-	43435,7	18167,4	23666,9	24200,0

Складено за даними Головних управлінь статистики у Полтавській, Сумській, Харківській областях.

Аналіз статистичних даних свідчить, що фінансування інноваційної діяльності в Слобожанському економічному районі здійснювалося, як правило, за рахунок власних коштів підприємств. Так, у структурі обсягів фінансування інноваційної діяльності підприємств економічного району найбільшу частку (62,3%) в 2019 р. становили власні кошти (у 2010 р. – 97,4%); кошти державного бюджету – 12,3%; інші джерела – 3,3% (у 2010 р. – 1,6%); кошти

вітчизняних інвесторів – 2,9% (у 2010 р. – 0,7%). Іноземні інвестори майже не вкладають кошти в інноваційний розвиток району (табл. 5).

Таблиця 5

Джерела фінансування інноваційної діяльності підприємств Слобожанського економічного району, тис. грн

Джерела	Слобожанський економічний район		у тому числі області:					
			Полтавська		Сумська		Харківська	
	2010	2019	2010	2019	2010	2019	2010	2019
Власні кошти підприємств	84671 6,8	143082 3,1	12444 6,2	30457 5,5	21328 9,7	58378 8,7	50898 0,9	54245 8,9
Кошти державного бюджету	-	282050,0	-	-	-	282050,0	-	-
Кошти вітчизняних інвесторів	5717,1	65735,8	-	-	-	-	5717,1	65735,8
Кошти іноземних інвесторів	2851,4	-	-	-	225,6	-	2625,8	-
Кошти інших джерел	13590,3	74807,9	-	-	5023,9	10851,0	8566,4	63956,9

Складено за даними Головних управлінь статистики у Полтавській, Сумській, Харківській областях.

У Слобожанському економічному районі спостерігалася позитивна ситуація щодо впровадження інновацій на промислових підприємствах, у першу чергу, це стосується маловідходних і ресурсозберігаючих інновацій. Однак за досліджуваний період кількість впроваджених нових технологічних процесів на підприємствах району знизилася на 53,8% через суттєве зменшення у Харківській області на 83,6%. Кількість найменувань впроваджених

інноваційних видів продукції скоротилася в економічному районі на 5,2% унаслідок зниження у Сумській області на 41,9% (табл. 6).

Таблиця 6

**Впровадження інновацій на промислових підприємствах
Слобожанського економічного району**

Показники	Слобожанський економічний район		у тому числі області:					
			Полтавська		Сумська		Харківська	
	2010	2019	2010	2019	2010	2019	2010	2019
Кількість впроваджених нових технологічних процесів, од.	995	460	24	31	94	285	877	144
у тому числі маловідходних, ресурсозберігаючих	74	95	12	20	24	35	38	40
Кількість найменувань впроваджених інноваційних видів продукції, од.	609	578	72	98	346	201	191	279

Складено за даними Головних управлінь статистики у Полтавській, Сумській, Харківській областях.

На сьогоднішній час у Полтавській, Сумській і Харківській областях розроблено й затверджено Стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки (табл. 7), у яких до пріоритетних напрямів включено активізацію інноваційної діяльності на засадах смарт-спеціалізації та концепції Індустрія 4.0 [8-16]. У Стратегії розвитку Полтавської області на 2021-2027 роки серед ключових завдань визнано забезпечення умов для інституційної підтримки розвитку інновацій, їх комерціалізації та трансферу технологій в усі сфери регіональної економіки; сприяння переходу до Індустрія 4.0. (пріоритетність у підтримці модернізації та автоматизації виробничих процесів, кластерності виробництв; оптимізації логістики тощо). Як зазначено у Стратегії регіонального розвитку Сумської області на 2021-2027 роки, розвиток регіональної економіки на засадах смарт-спеціалізації включає створення інфраструктури з управління

регіональним економічним розвитком; розбудову індустріальних парків; створення нових і технологічна модернізація діючих промислових підприємств. У Стратегії розвитку Харківської області на 2021-2027 роки до пріоритетних завдань віднесено створення високоякісної інноваційної інфраструктури, мереж трансферу знань і технологій, які сфокусовані на смарт-спеціалізованих напрямках економіки; розвиток мережі індустріальних і технологічних парків та кластерів; підтримку інноваційних стартапів; сприяння впровадженню інноваційних вітчизняних і закордонних технологій у виробництво.

Таблиця 7

Аналіз стратегій регіонального розвитку на період до 2027 року в частині формування транспортно-логістичних кластерів як елементу інноваційної інфраструктури

Назва документу	Складові	
	Стратегічна ціль	Операційна ціль
Стратегія розвитку Полтавської області на 2021-2027 роки	Збалансована інноваційна конкурентоспроможна економіка Ефективне управління просторовим розвитком, забезпечення балансу екосистем та охорону довкілля	Інноваційний та науковий розвиток економіки області на основі смарт-спеціалізації. Інфраструктурний розвиток територій і пріоритетна увага сільській місцевості
Стратегія регіонального розвитку Сумської області на 2021-2027 роки	Розвиток регіональної економіки на засадах смарт-спеціалізації Розвиток регіональної інфраструктури	Конкурентоспроможний промисловий та аграрний комплекс регіону. Транспортна доступність
Стратегія розвитку Харківської області на 2021-2027 роки	Забезпечення інвестиційно привабливого клімату в регіоні і створення інноваційної та інвестиційної привабливості	1)Інституційне й інфраструктурне забезпечення інноваційної та інвестиційної діяльності, формування регіональної інноваційної системи. 2)Розвиток транспортної інфраструктури та сполучення

Складено авторами.

Вищеперелічені стратегічні документи відповідають Цілям сталого розвитку до 2030 року та основним положенням Законів України «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про засади державної регіональної політики», Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року, у якій до першочергових цілей включено сприяння впровадженню інновацій та зростанню технологічного рівня регіональної економіки, підтримку інноваційних підприємств і стартапів; сталий розвиток промисловості; розвиток транспортної інфраструктури. Досягнення поставлених цілей має відбуватися за рахунок розроблення та впровадження механізму державної фінансової підтримки проектів регіонального розвитку, що передбачають розвиток пріоритетних видів економічної діяльності, визначених на засадах смарт-спеціалізації.

Однак, як показує аналіз, у наведених стратегічних документах не вказано на необхідність формування транспортно-логістичного кластеру як ключової складової та форми партнерства стейкхолдерів регіональної інноваційної інфраструктури. Не прописано фінансовий механізм реалізації його функціонування із залученням нетрадиційних джерел інвестування (венчурний капітал, краудінвестинг, міжнародно-приватно-державне партнерство на основі залучення приватних інвестицій, грантів міжнародних фінансових організацій тощо). У Планах реалізації Стратегій регіонального розвитку відсутні заходи зі сприяння створенню та інтенсивному функціонуванню транспортно-логістичного кластеру як перспективного напрямку розвитку смарт-спеціалізації регіону, що сприятиме активізації інноваційної діяльності.

З метою модернізації регіональної інноваційної інфраструктури Слобожанського економічного району доцільно розробити Концепцію взаємодії транспортно-логістичного кластеру (ТЛК) та інноваційної екосистеми.

Створення ТЛК може стати ефективним механізмом забезпечення інноваційного розвитку через більш раціональне використання наявних потужностей і ресурсів.

Ця структура має бути формою партнерства підприємницьких структур (підприємства транспортно-логістичного комплексу, малий бізнес, споживачі транспортно-логістичних послуг), наукових установ, закладів вищої освіти, інституцій логістичної інфраструктури та органів влади з метою трансформації регіональної інноваційної екосистеми.

Необхідно відмітити, що співпраця транспортно-логістичного кластеру з елементами інноваційної інфраструктури має полягати в:

- участі у реалізації Стратегій регіонального розвитку на період до 2027 року у частині виконання завдання із створення транспортно-логістичного кластеру; засіданнях робочої групи;

- розробленні Концепції створення транспортно-логістичного кластеру і Положення про транспортно-логістичний кластер;

проведенні спільних наукових досліджень з Північно-східним науковим центром НАН України та МОН України, Національною академією аграрних наук України, регіональними відділеннями Академії економічних наук України з модернізації інноваційної екосистеми на основі формування ТЛК; організації науково-методичного супроводу Концепції; проведенні круглих столів і конференцій з обговорення проблем тощо.

Ключовою метою створення даного інституту регіонального розвитку є: зниження логістичних витрат за рахунок модернізації об'єктів діючої транспортної інфраструктури; надання комплексної послуги від «дверей до дверей» за участю всіх видів транспорту з будівництвом термінальних комплексів, регіональних логістичних центрів із створенням структури нового типу (логістичного оператора) для обслуговування транспортно-логістичної системи.

Реалізація Концепції має відбуватися із застосуванням таких фінансових інструментів, як венчурне інвестування, краудінвестинг, факторинг, міжнародно-приватно-державне партнерство на основі залучення приватних інвестицій, коштів кредитних установ, іноземних інвестиційних ресурсів, грантів міжнародних фінансових організацій тощо. Реалізація механізму

міжнародно-приватно-державного партнерства може призвести до успішного планування розвитку транспортної інфраструктури та надання інтегрованих мультимодальних логістичних послуг; ефективного забезпечення сполученості між різними видами транспорту та їх інтеграції з містами й територіальними громадами; підвищення економічного потенціалу об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури для залучення приватних інвестицій.

Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні й розробленні кластерної моделі організації логістичної діяльності на прикладі Слобожанського економічного району.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Іванов С.В., Ляшенко В.І., Трушкіна Н.В. Правові аспекти створення транспортно-логістичних кластерів в регіонах України. *Gesellschaftsrechtliche Transformationen von wirtschaftlichen Systemen in den Zeiten der Neo-Industrialisierung: Collective monograph / Akademie der Wirtschaftswissenschaften der Ukraine. Nürnberg: Verlag SWG imex GmbH, 2020. S. 661-668.*

2. Ляшенко В.І., Іванов С.В., Трушкіна Н.В. Транспортно-логістичний кластер як елемент регіональної інноваційної інфраструктури Придніпровського економічного району. *Latest Technologies of Neo-industrial Transformations: Financial, Legal and Sociological Aspects: Collective monograph / L. Gutsalenko, V. Liashenko, O. Sukach and others; ed. by Yu. Pasichnyk. Austria, Steyr: Shioda GmbH, 2020. P. 220-231.*

3. Іванов С.В., Ляшенко В.І., Трушкіна Н.В. Транспортно-логістичний кластер як «ядро» оновленої регіональної транспортної системи Придніпровського економічного району. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Економічні науки. 2020. Вип. 15. С. 360-367.*

4. Іванов С.В., Ляшенко В.І., Шамілева Л.Л., Трушкіна Н.В. Тенденції розвитку транспортно-логістичної системи Придніпровського економічного

району. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 2(37). С. 143-150. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2\(37\).143-150](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).143-150).

5. Ivanov S., Dzwigol H., Trushkina N. Proposals for the Formation of a Transport and Logistics Cluster as an Institution of Regional Development (on the Example of Donetsk Economic Region). *Economic Herald of the Donbas*. 2019. No. 4(58). P. 51-60. [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-4\(58\)-51-60](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2019-4(58)-51-60).

6. Trushkina N.V., Rynkevych N.S. Proposals for the creation of the appropriate institutional conditions of the formation and development of logistic clusters in the economic regions of Ukraine. *Економічні інновації: зб. наук. праць*. Т. 21. Вип. 3(72). Одеса: Ін-т проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2019. С. 138-149. [https://doi.org/10.31520/ei.2019.21.3\(72\).138-149](https://doi.org/10.31520/ei.2019.21.3(72).138-149).

7. Kwilinski A., Trushkina N. Logistics cluster as an institution of regional development in the context of economic modernization. *Science and practice: collection of scientific articles*. June 28, 2019, University of Macedonia. Midas S.A., Thessaloniki, Greece, 2019. P. 55-59.

8. Dźwigoł H. Business management – compendium. Oxford: Alpha Science International Ltd, 2017. 178 p.

9. Dzwigol H., Dźwigoł-Barosz M. Scientific Research Methodology in Management Sciences. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2018. Vol. 2(25). P. 424-437. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i25.136508>.

10. Dźwigoł H. Research methods and techniques in new management trends: research results. *Virtual Economics*. 2019. Vol. 2. No. 1. P. 31-48. [https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.01\(2\)](https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.01(2)).

11. Dzwigol H., Aleinikova O., Umanska Y., Shmygol N., Pushak Y. An Entrepreneurship Model for Assessing the Investment Attractiveness of Regions. *Journal of Entrepreneurship Education*. 2019. Vol. 22(1S). P. 1-7.

12. Інституціональна модель інноваційної економіки / за ред. В. І. Ляшенка, О. В. Прокопенко, В. А. Омеляненко; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 327 с.

13. Україна в європейському науково-освітньому та інноваційному просторі: концепція адаптації та інтеграції в умовах Угоди про асоціацію з Європейським Союзом: навчально-наукове видання / С. В. Іванов, В. І. Ляшенко, І. Ю. Підоричева та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2019. 312 с.
14. Dzwigol H. Innovation in Marketing Research: Quantitative and Qualitative Analysis. *Marketing and Management of Innovations*. 2020. No. 1. P. 128-135. <http://doi.org/10.21272/mmi.2020.1-10>.
15. Dźwigoł H. Interim Management as a New Approach to the Company Management. *Review of Business and Economics Studies*. 2020. Vol. 8(1). P. 20-26. <https://doi.org/10.26794/2308-944X-2020-8-1-20-26>.
16. Kharazishvili Y., Kwilinski A., Grishnova O., Dzwigol H. Social Safety of Society for Developing Countries to Meet Sustainable Development Standards: Indicators, Level, Strategic Benchmarks (with Calculations Based on the Case Study of Ukraine). *Sustainability*. 2020. Vol. 12(21). Article 8953. <https://doi.org/10.3390/su12218953>.

**ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ВИМІРИ ЕПІСТОЛЯРІЮ
І. СВІТЛИЧНОГО ТА В. СТУСА**

Мазоха Галина Степанівна

д.ф.н., професор

Університет Григорія Сковороди у Переяславі

м. Переяслав, Україна

Анотація. У статті на основі фактичного матеріалу комплексно проаналізовано приватні кореспонденції в'язнів сумління 70-80-х рр. ХХ ст. Досліджено й синтезовано наукові підходи до епістолярію митців із неволі, охарактеризовано означені листи як художньо-філософське осягнення буття людини. Наголошено на тому, що вектор епістолярію українських письменників тяжіє до своєрідної замкнутої системи, де теми й ситуації, що повторюються, виробляють визначені лейтмотиви, які згодом об'єднують ці кореспонденції в єдине ціле.

Ключові слова: лист, епістола, кореспонденція, адресат, адресант, листовні діалоги, категорія буття.

В епістолярній спадщині вітчизняних письменників особливе місце належить листуванню І.Світличного та В.Стуса. У цих листах по-особливому розкриваються характери, художньо-естетичні пошуки, глибокий інтелектуалізм і громадянська активність. Їхня творчість, що виросла на національному ґрунті, тісно пов'язана з інтересами України, її визвольним рухом. Як яскраві поетичні натури, вони належать до борців з гостро розвинутим почуттям національної гідності, не дивлячись на те, що упродовж усієї історії українського народу почуття українця-патріота всіляко принижувалося. Бути українцем – означало «бути постійно в стані доказування свого права на існування» (В. Винниченко).

Поезія і влада, особистість – нація – все людство, природа й людина, тимчасове й вічне, характер і доля народу – ці проблеми неодноразово порушувалися в листах майстрів слова. Але бачення їх щоразу ставало глибшим і багатшим. Це сплески найвищих емоцій і найглибших роздумів, повний синтезу рацію й емоцію, інтелектуального й громадського болю, віри й відчаю, любові й страждання людей, які прагнуть глибин самоусвідомлення.

Отже, маємо змогу стверджувати, що кореспонденції означених майстрів слова виходять за порівняно вузькі межі побутового інформаційного зв'язку, являючи собою різноманітні можливості модусів діалогу з іншими авторами і текстами, сучасниками та їх висловлюваннями.

Відчуваючи на собі наслідки страшної нахабної українофобії, яка завжди була стрижнем імперського московського месіанства, В.Стус, який ніколи не стояв осторонь у вирішенні найгостріших проблем, у своєму листі до А.Малишка від 12.12.1962 р. з приводу денационалізації України пише: «Інколи, зосереджуючись на однотонних враженнях від навколишнього, шукаючи кінцевих результатів дуже стрімкого процесу денационалізації значної частки українців, відчуваєш, що це – божевілля, що – це трагедія, якої лише інколи не відчуваєш в силу притаманної нам (як національної риси) байдужості і, може, трохи релігійної віри в те, що все йде на краще». І далі: «Коли хвиля русифікації – це об'єктивний процес і потрібний для майбутнього (історично справедливий), то чом нашим діячам культури і не служити прогресові? Чому б тоді не «перекваліфікуватись», щоб не пхати палиць в колеса того воза, який котиться по трупах таких дон-кіхотів, як козацькі літописниці, і Капніст, і братчики, і Тарас, і «громадяни», і Драгоманов, і Франко і т. ін., і т.п.» [1, с. 11-12].

За слушним зауваженням М.Коцюбинської, «у цьому листі – за словом, інтонацією, абсолютною щирістю самовіддачі прочитується майбутня доля автора» [2, с. 165]. І справді, вже з самого початку свого трагічного шляху В. Стус носив у душі трагічне відчуття фатальної пов'язаності з долею України, а своїх внутрішніх моральних та інтелектуальних проблем – з долею народу.

Стиль листа відзначається афористичністю висловлювань, що спричиняється гостротою реакції поета. Відточеність влучного слова органічна для його ментальності із високою «патріотичною гравітацією». Всупереч усім перешкодам, кореспонденції поета залишаються абсолютно далекими від такого неоднозначного явища, як епістолярна дипломатія, маємо на увазі текст, підтекст, натяки, приховані різними стилістичними фразеологізмами, езопівську мову. Листи поета в найближчій мірі близькі до творів доби полемічного спалаху, доби, котра підняла епістлографію до рівня наджанру.

Поет також слушно відзначає, що «в факті такої денаціоналізації народу багато вина традиційної, давньої, багато тут завинили минулі покоління, Але це лишень пояснення і пояснення часткове. «Від сорому, який нащадків пізніх палитиме, заснути я не можу», - писав великий наш поет. А ми нині маємо (та й не тільки нині), що українське стає часом синонімом відсталого, неглибокого, примітивного навіть» [3, с. 13].

На наш погляд, листування поета експонує не лише його епістолярну манеру, але і творче цілісне бачення ним світу, його орієнтацію на культурну європейську традицію. Кореспонденції В.Стуса, в яких переплелися полемічні інтерпретації з образами, темами, сюжетами, входять до контексту загальнолюдського культурного діалогу, який залишається і понині майже не дослідженим.

Епістолярна спадщина письменників посідає значне місце за об'ємом, за масштабами хронологічного охоплення та важливістю поставлених проблем. Йдеться про митців, життя яких переплалося в слово з вичерпною повнотою. Під «життям» ми маємо на увазі не стільки зовнішній перебіг подій, тобто всю хронологію біографічних і географічних віх, а передовсім – його внутрішній хід, тобто те, що прийнято називати «біографією духу» або «духовною біографією» майстрів слова.

Наприклад, В.Стус мав особливий смак до епістолярної літератури, цінував її, використовував як матеріал для роздумів. Підстави для таких висновків можна віднайти у кореспонденціях поета до дружини, де адресант не

лише розмірковує над різними проблемами, а й висловлює певні думки щодо епістолярію окремих майстрів слова (І. Франка, Л. Українки та ін.).

Надзвичайно різноманітний також епістолярій І.Світличного – організатора національно-демократичного руху в Україні серед шістдесятників – поета, перекладача, літературознавця. Його листи, що є, як правило, результатом імпровізації, зберігають насамперед емоційну напругу. Смісл форми листа усвідомлюється митцем у свідомому відтворенні його давнішньої структури, у засвоєнні не стільки зовнішніх ознак епістоли, скільки самої її суті: інтимного «ти», довірливих інтонацій дружньої розмови, гострого відчуття співрозмовника, особливого слова – слова-звернення. У такій кореспонденції можна було поєднати все: опис подій «сучасних», тих, які щойно відбулися, почуттів, пережитих, відчutih зараз, сьогодні, недавно, і водночас вона допускала й ретроспективний погляд, «віддаленість» від факту, його «пережитість». Однак такий лист вимагав відповідної наснаги, активізував уяву, загострював спостереження.

Листи І.Світличного зайве переконують нас у тому, як мало ми знаємо людину взагалі, а іноді й людина саму себе. І як непередбачувано вона розкривається в години випробувань. Із кореспонденцій в'язня совісті постає приязний і лагідний, затятий і гордий, іронічний і злий, непокірний і безстрашний, але внутрішньо абсолютно вільний громадянин: ув'язнити дух – неможливо.

Епістолярна спадщина І.Світличного – своєрідна документалістика тоталітарної системи з її репресивними інституціями – судочинством і тюрмою. Листи засвідчують, що поет в ув'язненні не піддався тисковій репресій і провокацій. Виборовши для себе духовну незалежність, він своєю епістолярною творчістю продовжував естафету руху опору. Його кореспонденції повністю відповідають духовному станові їх автора. Читаємо в листі, датованому 27 серпня 1973 р.: «Життя моє зараз вельми не схоже на Ваше, але в ньому далеко не самі від'ємності, багато й плюсів, більше, ніж ви там, на волі, уявляєте. На волі (не знаю чому) незручності нашого життя дуже

перебільшують, а тим часом життя всюди є життя, і людина – це така істота, що звикає до всього, і то досить швидко, а звикнувши, і в несприятливих умовах знаходить свої втіхи і свої можливості. Одне слово, жити можна всюди – і якби Ейнштейн творив свою теорію відносності не про фізичний світ, а про духовний, - її, напевно, ніхто і ніколи б не спростував. А в деякому відношенні багато хто тут побував, то відчуває себе зручніше ніж деінде» [4, с. 20]. З іншого листа до сестри Надії, від 2 вересня 1973 р. «Акліматизувався я дуже швидко і відчуваюся так, ніби я тут уже був давно, а тепер повернувся в знайомі місця, як додому. Крім товаришів, яких я давно не бачив, скучив і радий спілкуватися, тут, виявляється багато книг, у декого такі бібліотеки, яких і на свободі не в кожного зустрінеш, і якби я читав день і ніч, то й тоді б усього не перечитав» [5, с. 22].

Це листи сильної і цілеспрямованої натури, яка глибоко усвідомлювала свою участь у протистоянні «вселенській робінзонаді». Відвойовування власної свободи за стінами в'язниці – свідчення героїчного духу поета.

Однак найглибше епістолярій відображає внутрішню духовність письменників, оскільки вміщує інформацію, яку неспроможні зафіксувати інші джерелознавчі матеріали чи документи. Листи розкривають широкий світ митців, найтонші порухи їхньої душі, глибину тривоги і поривань. Усе це допомагає адекватно й нюансованіше уявити постать письменника, який постає з листування з надзвичайною конкретністю, детальніше збагнути цінність цього літературного явища.

Для І.Світличного та В.Стуса – центр уваги не тільки в них самих, а й у тих, з ким вони спілкуються. Кореспондент для них – це насамперед співрозмовник. У цьому сенсі митці утворюють буберівське твердження про діалогічну особистість, яка «не відокремлює себе від інших, а значить, не відокремлює себе від буття» [6, с. 273]. Навіть у глибокій самоті літератори не втрачають відчуття перебування обличчям до обличчя з кимось, оскільки завжди перебувають у духовному зв'язку зі світом.

В.Стуса, І.Світличного і їхніх кореспондентів об'єднувала єдина система ціннісних уявлень та понять про громадянський обов'язок, Україну, мову. Через те їхнє листування має свідомий і цілеспрямований характер. Це мистецтво, майстерність, результат праці й уміння, а не лише одних емоційних поривів і безпосереднього самовираження.

Отже, навіть побіжний огляд епістолярних зібрань політв'язнених літераторів дозволяє стверджувати, що їхні кореспонденції характеризуються тематичним розмаїттям. Ступінь прагматичної спрямованості листування залежить від ступеня активності адресата презентувати себе. Чим вища інформативність епістоли, тим більша її прагматична спрямованість на відповідну дію адресата. Незважаючи на те, що кожна кореспонденція адресована до конкретної особи, пов'язана із попереднім листуванням, автор не тільки вільний у виборі тематики, але й у її інтерпретації, через те діапазон спілкування дуже різноманітний: перекладацький процес, літературна діяльність, обговорення віршової техніки, сюжетів, критика різних авторів та конкретних творів, книжкові новинки, побутові проблеми, здоров'я. Перед нами весь спектр тем, мотивів і роздумів, що визначають як зміст листів в'язнів, так і їхніх кореспондентів.

Процес самопізнання й самовираження особистості, який відіграє важливу роль в епістолярії письменників, передбачає постійне звернення до подій, що відбуваються, а також зіставлення теперішнього з минулим і майбутнім. З цим пов'язане й особливе, незвичайне значення, якого набувають в листах різноманітні алюзії, що проявляються у вигляді прямих або прихованих цитат, натяків. І якщо епістолярні алюзії, особливо літературні, слугували переважно дидактичній меті, або щоб прикрасити мову, то в аналізованих листах вони органічно пов'язані з усією тканиною епістоли і не відокремлені від образу автора.

Отже, епістолярій І.Світличного та В.Стуса - письменників-в'язнів – це кореспонденції професійних літераторів, які, незважаючи на відірваність від літературного життя, були його активними учасниками. Жодна деталь

(наскільки це було можливо в ув'язненні), жоден прояв українського національного духу і самоусвідомлення не приходить у листах повз увагу адресантів; у листах модифікується формула звертання, оскільки кореспонденції адресуються одночасно і дружині, і батькам, і сину (В.Стус); для письменників-в'язнів лист є передусім формою безпосереднього спілкування. Через те прийоми написання листа різноманітні і складні, мають виразно діалогічний характер; листи В.Стуса можна виокремити як кореспонденції з підвищеною історичною самосвідомістю; листи В. Стуса за зверненням до адресата можна визначити як «гуртові», які тяжіють до форми щоденника й есе, особливо новаторське письмо полягає в емоційності, експресії, філософічності, що допомагає відтворювати життєву правду.

Багатофункціональний лист українських письменників розглядається нами як різновид приватної неофіційної кореспонденції і визначається як особистісно орієнтований засіб спілкування. Епістоли означеної модифікації є синкретичними. Вони утворилися внаслідок дифузії інтимного, дружнього, сімейного та почасти дидактичного листування. Багатофункціональні кореспонденції відзначаються певними ознаками: діалогізацією, синтезом елементів різних функціональних стилів, специфічною структурою, формалізованою рамкою, що фіксує прескрипт і клаузулу листа.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Стус В. Листи до сина. - Івано-Франківськ: Лілея. Н. В., 2001.- 192с.
2. Коцюбинська М. «Зафіксоване й нетлінне». Роздуми про епістолярну творчість. - Київ: Дух і літера, 2001. - 299 с.
3. Стус В. Листи до сина. - Івано-Франківськ: Лілея. Н. В., 2001.-192 с.
4. Світличний І. Голос доби: Кн. 1. Листи з «Парнасу». - Київ: Сфера, 2001. - 544 с.
5. Світличний І. Голос доби: Кн. 1. Листи з «Парнасу». - Київ: Сфера, 2001. - 544 с.
6. Бубер М. Два образа веры. - Москва: Аст, 1956. - 590 с.

УДК 574.472

**ІНДИКАЦІЯ СТАНУ ЕДАФОТОПІВ МІСТА КРИВИЙ РІГ ЗА
ЦИТОГЕНЕТИЧНИМИ ТА МОРФОМЕТРИЧНИМИ
ПОКАЗНИКАМИ РОСЛИН**

Маленко Яна Вячеславівна

к.б.н.

завідувач кафедри ботаніки та екології

Фартушна Діана Миколаївна

магістр

Криворізький державний педагогічний університет

м. Кривий Ріг, Україна

Анотація. Зазначено об'єктивність впливу антропогенних факторів на розвиток природних систем. Здійснено хімічний аналіз зразків ґрунту двох адміністративних районів міста Кривий Ріг та порівняння отриманих результатів. Встановлено зміни цитогенетичних і морфометричних показників тест-культур (*Allium cepa* L., *Lepidium sativum* L.) обумовлені специфікою антропогенно трансформованих едафотопів. Визначено актуальна та обмінна кислотність, вміст гумусу і рухомих форм важких металів у зразках ґрунтів, мітотичний індекс, індекс хромосомних аберацій, цитогенетичні аномалії, співвідношення надземної та підземної частин тест-культур, відносний приріст коренів рослин. На підставі даних фактологічно доведений несприятливий вплив забруднення ґрунтів на ріст і розвиток рослин.

Ключові слова: індикація, ґрунт, рослини, цитогенетичний аналіз, морфометричні показники, едафотоп.

Сучасна наука, що розглядає вслід за В.І. Вернадським роль людини як головної геологічної сили у ноосфері, все частіше наголошує на реальності загрози омніциду, руйнування усталених систем та зв'язків біосфери,

об'єктивності змін динаміки різноманіття біологічних систем і, навіть, генетичних і фізіологічних основ здоров'я. Концептуальний та методичний потенціал біології, екології, природознавства загалом, застосований для аналізу причин, напрямів, форм, рушійних впливів, швидкості еволюції біосфери, акцентує увагу дослідників на різних аспектах проблеми впливу антропогенних факторів на трансформацію природних систем, осмислення меж та умов існування живих організмів, і зокрема, людини.

Антропогенні фактори, пов'язані з прямим чи опосередкованим впливом діяльності людини, - об'єктивна і невід'ємна складова сучасного розвитку екологічних систем. Незавжди ефективне нарощування продуктивних сил, споживацький підхід до розміщення виробництв та експлуатації родовищ, недоліки в організації комплексного використання природних ресурсів та умов, недосконалість систем контролю якості середовища та дієвих законодавчої та громадської систем його захисту обернулося сьогодні насущною проблемою трансформації природних систем, їх фрагментації та деградації, поширенням негативних деструктивних та руйнівних процесів у різних середовищах існування, загрозами і втратами біорізноманіття. В наш час, позбавлені примарності питання впливу антропогенних факторів на екосистеми усіх рівнів, без перебільшень, це питання, буття життя і людини, можливого їх небуття, виживання людства.

В цих умовах пріоритету набуває проведення різнорівневого, багатопланового моніторингу стану навколишнього середовища, що, цілком логічно, визначає актуальність, як складових комплексних біоіндикаційних (фітоіндикаційних) досліджень, вивчення цитогенетичних ефектів та визначення морфометричних характеристик коренів рослин, з метою прогнозування еколого-економічних наслідків динаміки основних ґрунтових процесів при антропогенних навантаженнях, розробки та впровадження ґрунтоохоронних заходів. Інформативність дослідження цитогенетичних ефектів та морфометричних характеристик коренів рослин як індикаційних

показників рівня та характеру забруднення урботехногенних територій і, зокрема, ґрунтів, небезпеки мутагенів, визнана багатьма вченими.

Мета досліджень – індикаційна оцінка стану едафотопів міста Кривий Ріг.

Дослідження стану едафотопів проводились протягом 2017-2019 років на території Металургійного та Покровського районів м. Кривий Ріг України, які зазнають потужного техногенного навантаження, пов'язаного з високою концентрацією промислових підприємств. В їх межах було закладено 4 моніторингові ділянки, розташованих наступним чином: I. Металургійний район: 1) прохідна до підприємства ПАТ “АрселорМіттал Кривий Ріг”, 2) район станції “Червона” у сквері поблизу залізничного вокзалу; II. Покровський район: 1) район Криворізької районної електростанції (Крес), поблизу копра шахти Жовтнева, 2) 1,5 км від промислового майданчика ПРАТ “Центральний гірничо-збагачувальний комбінат”. На моніторингових ділянках було відібрано 16 зразків ґрунту (4x4) з метою визначення вмісту важких металів, гумусу, кислотності.

В ході роботи використовувалися загальноприйняті загальнонаукові методи. В процесі розв'язання основних завдань застосовувалися різнотипні екологічні дослідження: польові, лабораторні. Відбір зразків ґрунту, визначення гумусу, обмінної кислотності, місту важких металів проведено згідно діючим стандартам [1, 5, 6, 7]. Актуальну та обмінну кислотності ґрунтових витяжок визначали лабораторним іономіром (рН-метр) – 160МІ. Для визначення обмінної кислотності застосовували 1,0н. розчин КСІ. Аналіз було здійснено у 3-кратній повторності. Рухомі форми важких металів (Pb, Cd, Zn, Ni, Cu) визначали атомно-абсорбційною спектрофотометрією в амонійно-ацетатній витяжці з рН 4,8 [8]. Дослідження впливу забруднюючих речовин на розвиток рослин проведено з використанням стандартних методик: пророщування рослин на субстратах, токсичність котрих потрібно оцінити (ґрунт, вода); полив проростків досліджуваними розчинами (витяжка з ґрунту); накрапування розчину між сім'ядолями дводольних рослин тощо. В якості тест-культур

обрано *Allium cepa* L. та *Lepidium sativum* L. Фіксацію, мацерацію, приготування тимчасових препаратів проводили за З.І. Паушевою [3].

За результатами досліджень 2018 р. встановлено, що зразки ґрунтів Покровського району мають нейтральні показники обмінної та лужні актуальної кислотності, а зразки Металургійного – лужні показники як актуальної, так й обмінної кислотності [4]. В 2019 р. тенденція до нейтральності показників обмінної кислотності та лужності актуальної залишилася майже незмінною [2]. Вміст гумусу в зразках Покровського району вищий майже в 2 рази, ніж у зразках Металургійного (табл. 1).

Таблиця 1

Буферні показники ґрунтів досліджуваних районів (2018-2019)

Район	Статистичні параметри	Кислотність, рН				Гумус	
		Актуальна		Обмінна		2018	2019
		2018	2019	2018	2019		
Покровський	Min	7,31	7,25	6,59	6,34	5,81	5,74
	Max	8,47	8,13	7,40	7,12	6,99	6,76
	M	7,82	7,69	6,98	6,73	6,16	6,25
	m	0,58	0,32	0,41	0,28	0,59	0,42
Металургійний	Min	8,17	7,95	7,55	7,42	2,26	2,65
	Max	8,62	8,25	7,65	7,48	2,43	2,54
	M	8,38	8,10	7,63	7,45	2,34	2,60
	m	0,22	0,19	0,12	0,11	0,15	0,14

Примітки: Min – мінімальне значення вибірки; Max – максимальне значення вибірки;

M – середнє значення вибірки; m – абсолютна похибка середнього значення

Визначення вмісту форм важких металів дозволило зафіксувати в 2018 р. перевищення нормативних показників вмісту Pb та Cd у зразках обох районів у 1,2 рази [4]. Крім того, в зразках Металургійного району було зареєстровано підвищення концентрації Cu в 1,1 рази. В 2019 р. спостерігалась тенденція до зростання перевищення нормативних показників вмісту важких металів I та II класу небезпеки, про що свідчать дані таблиці 2.

Таблиця 2

Вміст рухомих форм важких металів у зразках ґрунтів досліджуваних районів

Район	Статистичні показники	Вміст важких металів 2018/2019				
		І клас небезпеки			II клас небезпеки	
		Pb	Cd	Zn	Ni	Cu
ГДК		2	0,7	23	4	3
Покровський	M	2,47 / 2,40	0,86 / 0,87	2,90 / 3,00	0,71 / 0,55	2,04 / 2,04
	m	0,07 / 0,07	0,04 / 0,04	0,04 / 0,06	0,01 / 0,01	0,01 / 0,01
Металургійний	M	1,02 / 2,93	1,02 / 1,34	2,85 / 3,03	0,66 / 0,73	3,27 / 3,30
	m	0,06 / 0,02	0,06 / 0,04	0,07 / 0,03	0,06 / 0,16	0,03 / 0,02

Примітки: М – середнє значення вибірки; m – абсолютна похибка середнього значення.

Аналіз результатів цитогенетичного тестування *Allium cepa* L. наведений в таблиці 3 дозволяє констатувати, що мітотичний індекс має вищі значення в контролі, а гірші в зразках моніторингових ділянок Металургійного району. Індекс хромосомних аберацій наближений до норми у зразках Покровського району, на відміну від Металургійного. У досліджах з використанням в якості тест-об'єкту *Lepidium sativum* L., що пророщувалися в аналогічних витяжках з ґрунту, простежуються ідентичні тенденції у змінах показників тест-рослин (табл. 4).

Таблиця 3

Цитогенетичне тестування ґрунтів районів дослідження з використанням *Allium cepa* L.

Моніторингові Ділянки	Мітотичний індекс, %		Індекс хромосомних аберацій,	
	2018	2019	2018	2019
1	68,80	71,80	15,86	12,10
2	38,16	35,70	28,08	31,30
3	35,50	34,50	26,56	29,80
4	44,70	40,70	21,88	18,58
5	48,16	45,16	19,25	16,55

Примітки: Моніторингові ділянки: 1 – контроль (чорнозем звичайний), 2 – прохідна до підприємства ПАТ “АрселорМіттал Кривий Ріг”, 3 - район станції “Червона” у сквері поблизу залізничного вокзалу; 4 - район Кресу, поблизу копра шахти Жовтнева, 5 - 1,5 км від проммайданчика ПРАТ “Центральний гірничо-збагачувальний комбінат”.

Таблиця 4

Цитогенетичне тестування ґрунтів районів дослідження з використанням *Lepidium sativum* L. (2019 рік)

Моніторингові	Мітотичний індекс, %	Індекс хромосомних аберацій,
1	75,60	11,80
2	40,10	34,50
3	41,55	30,20
4	50,60	17,15
5	55,30	18,20

В процесі досліджень виявлені такі види хромосомних аномалій: фрагментація хромосом, відставання хромосом, хромосомний міст у телофазі, двоядерні та багатоядерні клітини. Як засвідчують наведені дані індекс хромосомних аберацій у зразках Металургійного району перевищує контроль в 2 рази. Абератні клітини з’являються з частотою від 26,56 до 28,08% в 2018 році та від 29,80 до 31,30% в 2019 році. Зразки моніторингових ділянок 2 і 3 характеризуються зниженням схожості насіння тест-рослин, причому найбільші відхилення такого роду зафіксовані на ділянці № 3, розташованій у сквері поблизу станції “Червона”.

Загальновизнано, що первинною реакцією рослинного організму на дію токсичних металів є пригнічення росту кореня, а найчутливішою зоною до дії

токсикантів визнаний кореневий апекс. Методика роботи передбачала культивування вилучених з природних місць існування індивідуумів (у вигляді насіння або вегетативних зачатків) в лабораторії. В ході досліджень виявлена нерівномірність проростання тест-культури [2]. Інгібітором проростання або надмірного стимулювання, ймовірно, є токсичні складові ґрунту. Показники довжини підземної частини тест – рослини контролю коливаються в межах від 3 мм до 15 мм та мають середнє значення $8,9 \pm 0,62$ мм. В зразку № 2 показник довжини підземної частини тест-рослини коливається в межах від 5 до 12 мм та має середнє значення $9,1 \pm 0,35$ мм. У зразку ґрунту №3 зафіксована активація росту – $12,9 \pm 0,75$, при максимальному значенні 21 мм. Довжина підземної частини тест – рослини в зразку дослідної ділянки №4 коливається в межах від 3 до 13 мм при середньому значенні $12,9 \pm 0,51$ мм. В зразку № 5 показник довжини підземної частини тест-рослини коливається в межах від 2 до 16 мм та має середнє значення $8,9 \pm 0,76$ мм (табл. 5). Результати фітотестування в 2019р. були схожі на попередні. Зафіксовано зниження середнього значення довжини як підземної, так й надземної частини рослин у зразках Металургійного району та збільшення середнього показника в підземній і надземній частинах у зразках Покровського району.

Визначення морфометричних показників для крес-салату демонструють суттєву різницю в результатах фітотестування, що може бути обумовлено анатомо-морфологічними особливостями рослинних видів. Проте, тенденція росту тест-культур у зразках певних адміністративних районів подібна (табл. б).

Важливим показником нормального росту та розвитку рослини є співвідношення надземної та підземної частин. У нормі наявне пропорційне співвідношення маси листків до маси коренів незалежно від виду рослини. Дослідженнями 2018р. встановлено наступне значення показника: мінімальне

Таблиця 5

Показники фітотестування стану ґрунтів району досліджень (2018-2019)

Монітор інгові ділянки	Морфометричні показники <i>Allium cepa</i> L.					
	Підземна частина, мм			Надземна частина, мм		
	min	max	M±m	min	max	M±m
2018 рік						
1	3	15	8,9±0,62	1	23	11,47±0,82
2	5	12	9,1±0,35	2	26	10,81±0,82
3	6	21	12,9±0,75	2	19	10,13±0,79
4	3	13	8,4±0,51	3	20	10,79±0,72
5	2	16	8,9±0,76	5	23	12,42±0,79
2019 рік						
1	4	17	10,50±0,33	3	24	13,50±0,35
2	4	10	7,00±0,42	2	21	11,50±0,44
3	5	11	10,50±0,54	2	16	9,00±0,38
4	4	15	9,75±0,41	5	23	14,00±0,55
5	4	17	10,50±0,56	6	25	15,50±0,64

Примітка: min – мінімальне значення вибірки, max – максимальне значення вибірки, M – середнє арифметичне, m – абсолютна похибка; 1 - контрольний зразок ґрунту, 2 - моніторингова ділянка №2 Металургійного району, 3 - моніторингова ділянка №3 Металургійного району, 4- моніторингова ділянка №4 Покровського району, 5- моніторингова а ділянка №4 Покровського району.

Таблиця 6

Показники фітотестування стану ґрунтів двох районів міста Кривий Ріг з використанням *Lepidium sativum* L. (2019р.)

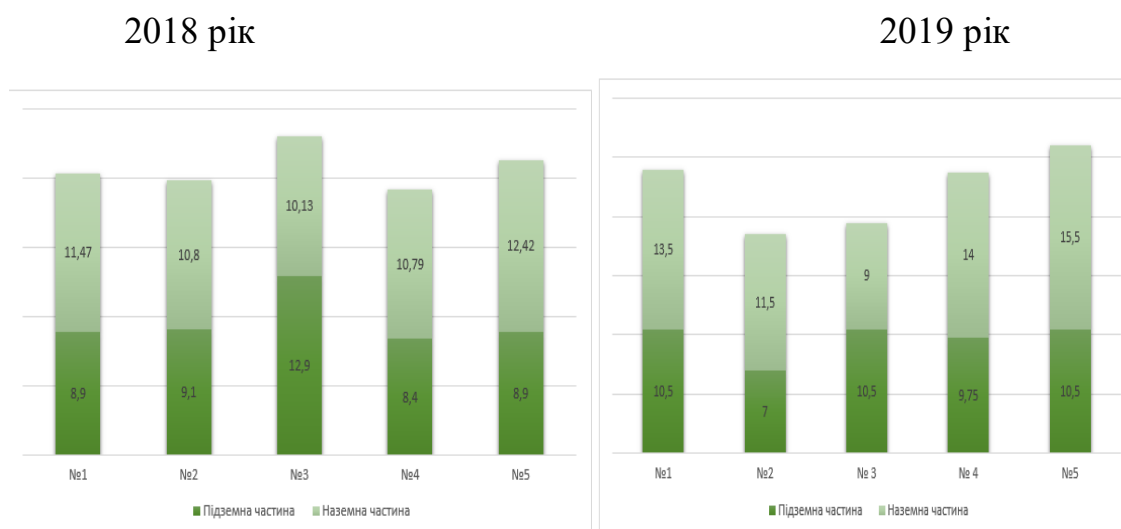
Монітори інгові ділянки	Морфометричні показники <i>Lepidium sativum</i> L.					
	Підземна частина, мм			Надземна частина, мм		
	min	Max	M±m	Min	max	M±m
1	6	15	10,5±0,50	11	55	33,0±0,35
2	4	8	6,0±0,21	8	36	22,0±0,44
3	3	11	7,0±0,44	9	41	25,0±0,38
4	5	15	10,0±0,32	10	59	34,5±0,55
5	4	13	8,5±0,48	9	54	31,5±0,64

Примітка: min – мінімальне значення вибірки, max – максимальне значення вибірки, M – середнє арифметичне, m – абсолютна похибка; 1- контрольний зразок ґрунту, 2- моніторингова ділянка №2 Металургійного

району, 3- моніторингова ділянка №3 Металургійного району, 4- моніторингова ділянка №4 Покровського району, 5- моніторингова а ділянка №4 Покровського району.

– 0,78 для зразку ґрунту № 3, максимальне – 1,39 для зразку № 5 (рис.1).

Пригнічення росту кореневої системи та надземної частини, а також не зовсім пропорційне їх співвідношення спостерігається у зразку моніторингової ділянки №5, що розташована на відстані 1,5 км від ЦГЗК. У зразку №3 зафіксовано стимуляцію росту кореневої системи та майже пропорційне співвідношення. Аналогічні дослід з *Lepidium sativum* L. мають певні відмінності від *Allium cepa* L., що імовірно пов'язані з видовою специфікою та не залежать від хімічного складу ґрунту. Таким чином можна констатувати, що ґрунти як Металургійного району, так і Покровського характеризуються значним рівнем токсичності, відсутністю пропорційних співвідношень довжини підземної до надземної частин рослини, високими фітотоксичними показниками.

Рис.1. Співвідношення показників довжини кореня до стебла *Allium cepa* L.

Розрахунки відносного приросту коренів проростків *Allium cepa* L. та *Lepidium sativum* L. порівняно з контрольним, взятим за 100,00% свідчать, що найменші значення ці показники мають у зразку №2, а найбільші – №5. Отже, у зразку №2 виявили інгібуючу дію витяжки ґрунту, а в №5 – стимулюючу. У

2019р. у зразках № 2 та 3 відносний приріст став меншим, а в зразках №4 і 5 – збільшився (табл. 7). Результати тестів з *Lepidium sativum* L. у 2019 р. аналогічні результатам тестів з *Allium cepa* L.

Аналіз результатів індикаційних досліджень стану едафотопів міста Кривий Ріг за цитогенетичними та морфометричними показниками дозволяє зробити наступні узагальнення: 1) фітоіндикація – один з важливих напрямів біоіндикації, що дозволяє за допомогою оцінки стану та характеру змін рослинних організмів та рослинності аналізувати, оцінювати умови навколишнього середовища, прогнозувати наслідки впливу антропогенних факторів; 2) аналі

Таблиця 7

Відносний приріст коренів *Allium cepa* L., *Lepidium sativum* L. (2018 - 2019)

Моніторингова ділянка	Відносний приріст, %		
	<i>Allium cepa</i> L.		<i>Lepidium sativum</i> L.
	2018 рік	2019 рік	2019 рік
1	100,00	100,00	100,00
2	30,62	28,72	30,55
3	31,27	30,74	31,64
4	47,15	49,55	52,33
5	62,47	65,12	61,70

зразків ґрунту моніторингових ділянок виявив нейтральні показники обмінної кислотності та лужні актуальної в Покровському районі Кривого Рогу, лужні показники актуальної та обмінної кислотності в Металургійному. Протягом двох років за незначного варіювання виявлена тенденція зберігалася. Вміст гумусу в зразках Покровського району майже вдвічі вищий, ніж у зразках Металургійного. Дослідження вмісту рухомих форм важких металів в зразках Покровського та Металургійного районів вказує на перевищення нормативних показників вмісту Pb та Cd в 1,2 рази, а Cu (металу другого класу небезпеки) в 1,1 раз. Отримані результати дозволяють констатувати гірші показники якості (нижчий вміст гумусу, гірші буферні властивості, високий вміст рухомих форм важких металів) зразків ґрунтів Металургійного району порівняно з Покровським; 3) аналіз показників цитогенетичного тестування дозволив встановити суттєве збільшення частоти хромосомних аберацій за умови

пролонгованої дії на насіння *Allium cepa* L. та *Lepidium sativum* L. водних витяжок ґрунтових зразків Металургійного району, зменшення мітотичного індексу, збільшення частоти цитогенетичних аномалій (фрагментація та відставання хромосом, поява хромосомного моста у телофазі, двоядерних і багатоядерних клітин); 4) морфометричні дослідження дозволили зареєструвати ідентичні цитогенетичному аналізу результати: в зразках Металургійного району міста показники мають більш суттєві відхилення від норми, ніж в Покровському. Ґрунти як Металургійного району, так й Покровського характеризуються значним рівнем фітотоксичності, відсутністю пропорційних співвідношень довжини підземної до надземної частин рослин. Довжина надземної та підземної частин рослин, їх співвідношення, відносний приріст коренів – інформативні показники, спряжені та корелюючі залежно від змін складу хімічних елементів едафотопів; 5) на теперішній час індикаційні дослідження у Кривому Розі перспективні та мають важливе значення для моніторингу антропогенного, техногенного навантаження, визначення мутагенного і тератогенного фону високо урбанізованих територій, впровадження природозахисних та охоронних заходів та програм.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Балюк С.А. Методика визначення складу та властивостей ґрунтів / С.А. Балюк, В.О. Барахтян, М.Є. Лабезна. - Харків: Книга. – 2004. – 224с.
2. Маленко Я.В. Індикація стану едафотопів м. Кривий Ріг за морфологічними ознаками / Я.В. Маленко, Д.М. Фартушна // Perspectives of world science and education. Abstracts of the 3rd International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. – Osaca, Japan. - 2019. - Pp.285-292.
3. Паушева З.П. Практикум по цитологи растений.- Москва: Агропромиздат, 1988. – 271с.
4. Фартушна Д.М. Біоіндикація стану едафотопів м. Кривого Рогу за цитогенетичними показниками *Allium cepa* L. / Д.М. Фартушна, І.О. Комарова // Екологічний вісник Криворіжжя. – 2018. – вип.3. С.55 – 58.

5. Якість ґрунту. Відбирання проб: ДСТУ 4287:2004. - [Чинний від 2005.07.01]. – Київ: Держспоживстандарт України, 2005. – 9с.
6. Якість ґрунту. Методи визначення органічної речовини: ДСТУ 4289:2004 [Чинний від 2008.01.01]. – Київ: Держспоживстандарт України, 2008. – 14с.
7. Якість ґрунту. Визначення обмінної кислотності: (2016). ДСТУ 7910:2015 [Чинний від 2015.06.22] - Київ: Держспоживстандарт України, 2016. – 9с.
8. Якість ґрунту. Визначення вмісту рухомих сполук (цинку, кадмію, заліза, кобальту, міді, нікелю, хрому, свинцю) в ґрунті в буферній амонійно-ацетатній витяжці з рН 4,8 методом атомно-абсорбційної спектрофотометрії: ДСТУ 4770.1:2007 - ДСТУ 4770.9:2007 - [Чинний від 2009.01.01]. – Київ: Держспоживстандарт України, 2009. – 117с.

616.314-76-053.2

**КЛІНІКО-БІОХІМІЧНІ І МІКРОБІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ХРОНІЧНОГО КАТАРАЛЬНОГО ГІНГІВІТУ ТА ЙОГО ЛІКУВАННЯ У
ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ, ЩО ПРОЖИВАЮТЬ НА ЗАКАРПАТТІ**

Мельник Володимир Семенович

к.мед.н, доцент

Горзов Віталія Володимирівна

Ст. викладач

Звонар Ганна Дмитрівна

Студентка

Ужгородський національний університет

м. Ужгород, Україна

Анотація: Забруднення навколишнього середовища антропогенними чинниками призводить до зростання показників захворюваності даних зон у порівнянні з відносно чистими у 1,5-5,3 рази.

Так, аналіз МОЗ України з проекту концепції реформування стоматологічної служби України свідчить про високий рівень поширеності хронічного катарального гінгівіту у дітей віком 12-15 років, який в середньому становить 70-80 %, досягаючи у деяких регіонах до 95-98 %. Розповсюдженість даної проблеми зростає з віком: у 7 річних дітей клінічні прояви запалення в тканинах ясен спостерігаються у 16-55% випадків, у 10- річних - 69% випадків, у 12-ти річних - 77%. У дітей 15-17 років гінгівіт діагностується у 87% випадках. У дорослого населення найчастіше (90%) спостерігається хронічний катаральний гінгівіт (Данилевський М.Ф., Борисенко А.В., 2008).

Пацієнти, в особливості шкільного та дошкільного віку, часто звертаються по допомогу при більш тривалому періоді перебігу захворювання через відсутність явних суб'єктивних відчуттів на ранніх стадіях. Основними факторами виникнення хронічного катарального гінгівіту прийнято вважати

патогенну мікрофлору, порушення механічного самоочищення тканин та інші патологічні чинники. Спонукаючи фактором до хронічного катарального гінгівіту вважається й ортодонтичне лікування, які часто супроводжується низьким рівнем гігієни порожнини рота. Дефіцит таких важливих мікроелементів, як фтор та йод, суттєво знижують резистентність тканин порожнини рота до екзо- та ендогенних чинників, що в подальшому призводить до розвитку різноманітних захворювань, одним з яких і є хронічний катаральний гінгівіт.

Мета: мікробіологічне та біологічне дослідження та лікування 21 дитини 8, 10 та 12 років, що страждають на хронічний катаральний гінгівіт різного ступеню важкості в умовах фтор- та йоддефіциту.

Ключові слова: хронічний катаральний гінгівіт, діти, мікроорганізми, еластаза, уреаза, антибіотики

Результати та їх обговорення: Було обстежено 246 дітей віком 8, 10 та 12 років, серед яких 129 дівчат (52,44%) та 117 хлопців (47,56%). Серед них було виявлено 44 особи з різною важкістю захворювання на хронічний катаральний гінгівіт. Обстеження даних пацієнтів полягало у візуальній оцінці стану тканин пародонта та використання індексної оцінки відповідних тканин порожнини рота (РМА), а також у застосуванні бактеріологічного дослідження, що передбачало забір клінічного матеріалу з подальшим мікробіологічним (мазок та ідентифікація видів збудника з пробами на чутливість до різних видів антибіотиків) та біохімічним роботами.

Візуальна оцінка тканин пародонту показала набряк, гіперемію з ціанотичним відтінком та кровоточивість ясен при чищенні зубів. Отримані дані виявлялися в різних ступенях важкості залежно від клінічного випадку. Враховуючи результати клінічного обстеження, було виділено

3 ступені захворювання на хронічний катаральний гінгівіт: легкий (РМА= 18,6±6,3%) в 21 особи, середньої важкості з наближенням до важкого (

РМА= 42,5±7,1%) в 16 осіб та важкий (РМА= 57,9±4,3%) в 7 осіб. Дані, що стосуються розподілу пацієнтів, наведені в Таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл дітей за віком та ступенем захворювання на підставі обстеження

Стан Вік	Легкий	Середній	Важкий
8р.	9	5	3
10р.	7	6	2
12р.	5	5	2
Всього	21	16	7

Бактеріологічні дослідження показали результати, які відрізнялися між собою, що пов'язуємо з рівнем складності перебігу захворювання. Варто зауважити, що було виявлено тенденцію до розташування мікроорганізмів у парах, що спостерігалось у важкий та середній ступенях важкості захворювання.

Дослідження клінічного матеріалу пацієнтів з легким ступенем хронічного катарального гінгівіту виявило в усіх них *Peptostreptococcus* spp., і лише один пацієнт з даної групи мав у парі ще й *Peptostreptococcus niger*.

В середньому ступені важкості виявлені такі результати: у 13 з 16 пацієнтів було виявлено *Peptostreptococcus* spp. (81,25%), переважно в комбінації з іншими мікроорганізмами, а саме: з *Bacteroides fragilis* у 7 пацієнтів даної групи(43,85%), з *Fusobacterium* spp.- 5 пацієнтів(31,25%), з *Eubacterium lentum* – 1 пацієнт(6,25%).

У 3 пацієнтів було виявлено переважання *Fusobacterium* spp. (18,75%) над іншими патогенними мікроорганізмами.

Результати аналізу пацієнтів з важким ступенем захворювання: *Peptostreptococcus* spp. I *Actinomyces naeslundii* (42,86%), *Peptostreptococcus* spp. I *Prevotella melaninogenica* (28,57%), по 3 і 2 пацієнти відавідно на кожну пару мікроорганізмів, *Veillonella parvula* та *Fusobacterium* spp. (14,28%) та *Candida*

albicans (14,28%), по 1 пацієнту на результат дослідження.

Дані, що стосуються цього дослідження, зазначені в Таблиці 2.

Таблиця 2

Мікробна контамінація при ХКГ у дітей

Ступінь ХКГ	Кількість випадків серед хворих, 100%	Мікроорганізми	% від загальної кількості випадків
Легкий	21	Peptostreptococcus spp.	100%
		Peptostreptococcus niger	4,76%
Середній з наближенням до важкого	16	Peptostreptococcus spp.	81,25%
		Fusobacterium spp.	50 %
		Eubacterium lentum	6,25%
		Bacteroides fragilis	43,85%
Важкий	7	Fusobacterium spp.	14,28%
		Peptostreptococcus spp.	71,42%
		Candida albicans	14,28%
		Prevotella melaninogenica	28,57%
		Actinomyces naeslundii	42,86%
		Veillonella parvula	14,28%

Мазок хворих на хронічний катаральний гінгівіт показав велику кількість нейтрофільних гранулоцитів на різних етапах фагоцитозу та мікробну контамінацію, переважно коків та паличок, відсотковий вміст якої залежить від важкості захворювання.

Біохімічні дослідження показали зростання активності таких речовин як лізоцим, еластаза, уреаза та інших. Нами було розглянуто такі два ферменти, як еластаза (деструктивний протеолітичний фермент) та уреаза (гідролітичний фермент). Варто зауважити, що еластаза продукується нейтрофілами, які у вогнищі запалення виконують функцію поглинання та знешкодження мікроорганізмів, тому зростання її кількості прямо залежне як від рівня контамінації збудником, так і від стану тканин пародонта при захворюванні хронічним катаральним гінгівітом. У свою чергу, уреаза -гідролітичний фермент, що відображає ступінь обсіменіння порожнини рота патогенною мікрофлорою.

Дані щодо зростання активності цих ферментів наведені у Таблиці 3.

Таблиця 3

Зростання рівня ферментів при ХКГ, %

Стан Вік	Еластаза			Уреаза		
	Легкий	Середній	Важкий	Легкий	Середній	Важкий
8р.	2,1	2,65	3,2	2,78	3,09	3,42
10р.	2,03	2,49	2,77	2,38	2,57	2,91
12р.	1,23	1,26	1,72	1,2	1,43	1,96

Примітка: Норма еластази – $0,16 \pm 0,02$ (мккат/л)

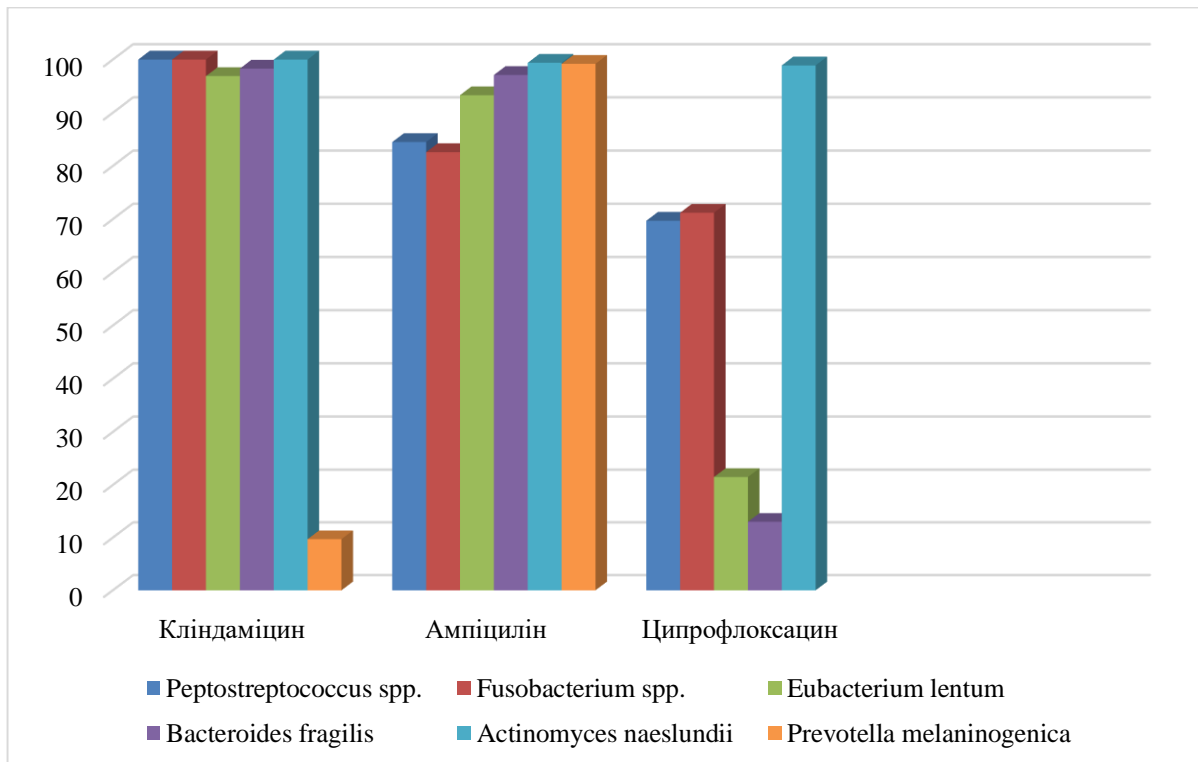
Норма уреазы – $0,292 \pm 0,018$ (мккат/л)

Пацієнтам було запропоновано стандартну програму лікування хронічного катарального гінгівіту, яка створена на сучасних принципах пародонтології, а саме:

- професійна гігієна
- легкий стан – 1 раз на 6 місяців
- середньої ступені важкості – 1 раз на 3/4 місяці
- важкий стан – 1 раз на 2/3 місяці
- антибактеріальна терапія (хлоргексидин, мірамістин та інші)
- закріплення основних навичок догляду за порожниною рота (стандартний метод чищення зубів, особливо для дітей молодшого віку)
- усунення патологічних проявів у порожнині рота та чинників, що призвели до них (підбір засобів та предметів догляду за порожниною рота: флоси, міжзубні йоржики, пасти з протизапальним компонентом, зубні щітки з м'якими ворсинками та ін.)

Пацієнтам з важким ступенем запалення було вирішено підібрати антибіотик, використовуючи диско-дисфузійний метод. Для визначення чутливості мікроорганізмів до антибіотиків було вибрано такі препарати: Кліндаміцин, Ампіцилін та Ципрофлоксацин. Дані дослідження представлені в

Рисунок 1.

Рисунок 1. Графік чутливості мікроорганізмів до основних антибіотиків

Контрольні огляди, що здійснювались через курс лікування та через місяць, свідчили як про місцеві покращення стану тканин пародонта, так і про зниження рівня мікроорганізмів та ферментів, особливо при легкій формі хронічного катарального гінгівіту.

Висновки: Території, що знаходяться під впливом забруднення антропогенних чинників, особливо підвладні до захворювань порожнини рота унаслідок зниження опірності тканин. Таким чином, хронічний катаральний гінгівіт є актуальною проблемою сьогодення, яка стосується не тільки пацієнтів дорослого віку, а й дітей, тому своєчасне виявлення даної патології в разі збільшує ефективність та якість лікування, полегшуючи його перебіг.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Данилевский Н.Ф. Заболевания пародонта / Н.Ф.Данилевский, А.В.Борисенко. - Киев: Здоров'я, 2000. – 460 с.
2. Деньга О.В. Индивидуальная профилактика и лечение хронического катарального гингивита у детей в домашних условиях / О.В.Деньга, И.А. Спичка // Вісник стоматології. 2003. № 4.
3. Абрамова О.Е. Профілактика та лікування хронічного катарального гінгівіту в дітей залежно від умісту фтору в питній воді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мед. наук: спец.14.00.22 «Стоматологія» / О.Е. Абрамова. – Полтава, 2006. – 16 с.
4. Безвушко Е.В. Особливості формування патології тканин пародонта у дітей, що проживають у різних екологічних умовах /Е.В. Безвушко // Вісник стоматології. – 2008. – № 2.

УДК 629.7.015; 627.01

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЧАСТОТ І ФОРМ КОЛИВАНЬ
КОНСОЛЬНО ЗАКРІПЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЙ, ЩО ПОШКОДЖЕНІ**

Мітрахович Михайло Михайлович

д. т. н, професор

Расстригін Олександр Олексійович

д. т. н, професор

Комаров Володимир Олександрович

Заслужений винахідник України

Центральний науково-дослідний інститут

озброєння та військової техніки

Збройних Сил України

м. Київ, Україна

Анотація: В статті розглянуто систему організації процесів діагностування авіаційної техніки, а також напрями підвищення її надійності і ресурсу при проведенні технічного обслуговування для безпечної і надійної експлуатації. Обґрунтовано застосування методу контролю частоти власних коливань для виявлення пошкоджень в силових елементах крила літального апарату, закритих обшивкою.

Ключові слова: технічний стан, технічне обслуговування, експлуатація, літальний апарат, діагностика, діагностичні параметри, контроль частоти, власні коливання, несправність, дефект, пошкодження.

Складність авіаційної конструкції і характеристики її, як об'єкта випробувань, що потрібно визначити в результаті експерименту, є недоступними для безпосередньому виміру. Сукупність техніко-економічних показників, за якими проводяться оцінки технічного стану об'єкта випробувань, не збігається, як правило, з сукупністю параметрів об'єкта, що визначаються за

результатами натурного експерименту.

Проблемою також є наявність у об'єктів авіаційної техніки процесів функціонування, що носять складний динамічний характер і схильні до значних впливів умов зовнішнього середовища або експлуатаційних факторів. Дуже важливим при випробуваннях складних авіаційних конструкцій є врахування тих чинників, що надають на діагностичні характеристики об'єкта максимальний вплив і усунення яких не є можливим. Найчастіше це пов'язано також з великими витратами ресурсів та часу. Для вирішення практичних завдань визначення залишкової міцності конструкції літального апарату при наявності пошкоджень із застосуванням методу контролю частоти власних коливань необхідно якомога точніше визначати динамічні характеристики об'єкта контролю з урахуванням впливу на них експлуатаційних факторів.

Існуючі методи діагностики технічного стану авіаційних конструкцій спираються на чинні стандарти і методичні рекомендації [1]. При цьому успіх діагностування значною мірою обумовлювався правильністю побудови діагностичної моделі конструкції і обраного методу планування статистичного аналізу результатів її випробувань з урахуванням всіх лінійних і нелінійних властивостей, а також вибором інформативних компонент діагностичного сигналу.

Для визначення умов безпечної експлуатації конструкції літального апарату при наявності різних факторів, що характеризують відповідні пошкодження її конструкції доцільно використати математичну теорію планування, складовою частиною якої є багатофакторне або повнофакторне планування експерименту, що дозволяє підвищити ефективність праці дослідника, скоротити терміни і витрати на проведення досліджень, підвищити достовірність висновків і розробити відповідні рекомендації [2].

Відомо, що методи повнофакторного (однофакторного) планування експерименту мають наступні недоліки:

- відсутня інформація про взаємодію факторів;
- необхідність проведення великої кількості дослідів;

- труднощі обліку впливу некерованих факторів;
- низька точність при визначенні коефіцієнтів регресії.

При традиційному методі планування експерименту вплив декількох факторів на об'єкт дослідження вивчається послідовно, тобто спочатку змінюють один з них, а решта є незмінними, потім змінюється тільки другий фактор при постійному значенні інших і т.п. Такий експеримент є однофакторним. При такому експерименті встановлюють ступінь впливу кожного фактору окремо на досліджуваний процес або явище.

На відміну від однофакторного в багатофакторному експерименті варіюються всі або майже всі фактори одночасно.

Багатофакторний експеримент в порівнянні з традиційним однофакторним має ряд переваг, серед яких можна виділити наступні [2]:

-значне скорочення кількості дослідів в порівнянні з однофакторним методом, де послідовно вивчається дію кожного фактору;

-поява можливості узагальнення матеріалів досліджень у вигляді математичної моделі і отримання для них статистичної оцінки;

-збільшення обсягу отриманої інформації за рахунок отримання даних про роль взаємодії різних факторів між собою.

За допомогою багатофакторного експерименту вирішуються два основних завдання: планування експерименту з метою математичного опису об'єкта (інтерполяційне завдання); планування експерименту при пошуку оптимальних умов (оптимізаційне завдання).

При вирішенні першого завдання метою експериментального дослідження є отримання емпіричної математичної моделі об'єкта, тобто відшукання залежності кожної з вихідних величин об'єкту від варійованих факторів.

У другій задачі метою експерименту є пошук таких значень варійованих факторів, при яких вихідна величина об'єкту (параметр оптимізації) приймає екстремальне (максимальне або мінімальне) значення, тобто вирішується завдання щодо оптимізації досліджуваного процесу.

Крім зазначених двох завдань іноді при плануванні експерименту ставиться спеціальний експеримент для визначення з великої кількості варійованих факторів найважливіших, що є визначними для даного процесу.

При цьому слід мати на увазі, що:

-для детального вивчення об'єкту кількість факторів не повинна перевищувати шести-восьми, інакше експеримент стає дуже трудомістким;

-із загальної кількості чинників тільки невелика їх кількість істотно впливає на процес, їх необхідно виявити та врахувати на другому етапі дослідження, тобто при вирішенні інтерполяційної або оптимізаційної задачі.

Відомо [2], що без правильно побудованої математичної моделі неможливо здійснити планування експерименту, його проведення і обробку результатів. Тому, для дослідження складних процесів випробувань авіаційних конструкцій обрано методи багатфакторних експериментів.

Використовуючи співвідношення, що зв'язують фізико-механічні характеристики конструкції з його параметрами, можливо обґрунтувати перелік необхідних випробувальних заходів і їх раціональну послідовність, сукупність реєстрованих величин, вимоги до точності вимірювань, частот реєстрації та інших.

При цьому математичний опис будується на основі моделей множинної регресії і може бути використаний для прогнозування значень показників діагностування технічного стану конструкції за даними контрольованих змінних. Переваги такого методу досліджень полягають в тому, що експеримент проводиться за спеціально розробленими планами.

Облік випадкових впливів і експлуатаційних факторів дозволить планувати скорочену кількість експериментів, а оцінка помилок і сукупності впливів різних факторів дозволить підвищити точність апроксимації експериментальних даних і представити їх в упорядкованому і візуальному вигляді.

План експерименту, що розробляється, базується на завданнях дослідження і своїми математичними моделями повинен на завершальному етапі встановити:

-взаємозв'язок залишкової міцності (несучої здатності) конструкції, що пошкоджена, з частотами її власних коливань;

-взаємозв'язок між параметрами пошкодження, частотами власних коливань і навантаженнями, що руйнують конструкцію.

Наявність співвідношень, що зв'язують фізико-механічні характеристики конструкції з його параметрами, дозволяє обґрунтувати перелік необхідних випробувальних заходів і їх раціональну послідовність, сукупність необхідних для реєстрації параметрів, встановити вимоги до точності вимірювань навантаження і частоти власних коливань.

Багатофакторний експеримент дозволяє ефективно визначити основні фактори, що є найвпливовішими [3].

Дослідження процесу оперативного визначення умов безпечної експлуатації елементів конструкції літака, що закріплені консольна, пов'язана з вирішенням задач щодо їх оптимізації.

Ефективність прийнятих оптимізаційних рішень залежить від правильності вибору критеріїв, за якими оцінюється рівень залишкової міцності конструкції з пошкодженнями в заданих умовах експлуатації.

Критерії оптимізації обиралися з урахуванням наступного комплексу вимог:

-зручний, простий і зрозумілий фізичний зміст критерію, що достатньо повно характеризує об'єкт або процес, що досліджується;

-відповідність кожному значенню незалежних змінних одного значення відгуку;

-відтворюваність критерію, тобто збігання отриманих його значень при повторенні дослідів у номінально однакових умовах з точністю до помилки експерименту;

-вимірюваність значень критерію при будь-якій комбінації обраних рівнів факторів;

-ефективність критерію як з точки зору досягнення мети, так і у статистичному відношенні [4].

З огляду на те, що основною задачею дослідження є удосконалення науково-методичного апарату для підвищення ефективності і безпеки експлуатації літаків з пошкодженнями шляхом оперативного визначення умов безпечної експлуатації елементів конструкції літака, що закріплені консольна, за частотою власних коливань, то в якості критеріїв оптимізації обиралися параметри, що можуть найбільш вичерпно та якісно охарактеризувати саме ці властивості конструкції.

При плануванні експерименту дослідження складних систем типу крила літака, замість однофакторного експерименту, що не дає достатньо позитивних результатів, обирають багатофакторний експеримент [4].

При плануванні експерименту фактори визначаємо наступні керовані фактори:

- розмір розташування пошкодження;
- місце розташування пошкодження;
- ступінь заповнення бака рідким паливом.

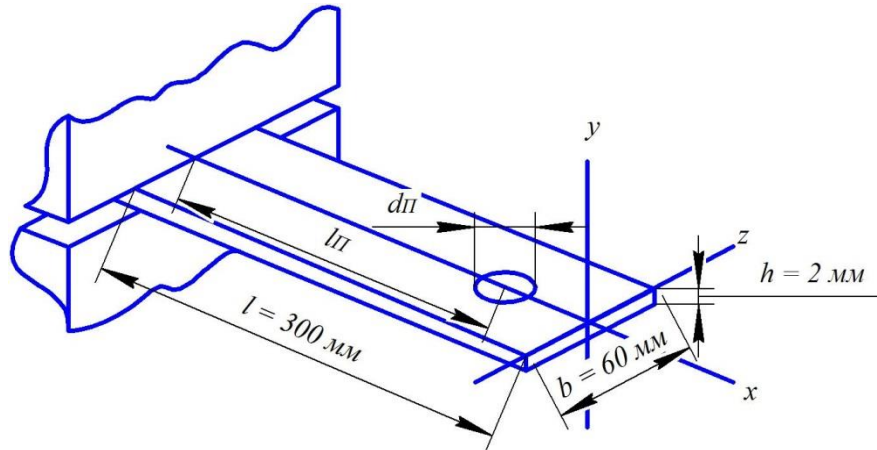
Відгуком конструкції, що залежить від зазначених факторів є частота власних коливань і форма коливань конструкції.

Відповідність експерименту задачам, що досліджуються, залежить від вибору експериментатором даних, що будуть оброблятися, способів та послідовності їх обробки та ін. Усі ці проблеми повинні вирішуватись на етапі планування експерименту [5].

Завдання планування експерименту для дослідження впливу розміру і місця пошкодження на частоту форму коливань конструкції математично може бути сформульоване наступним чином [5].

Для оцінки впливу розміру пошкодження і місця його розташування проведено модельні дослідження плоскої пластини, що виготовлена з сплаву Д-16Т (з внесеними пошкодженнями) і закріплена консольно.

Схему модельної конструкції наведено на рис. 1.

Рис. 1 – Схема модельної конструкції

Необхідно отримати відповідне уявлення про поверхню відгуку факторів, що можна в загальному випадку, зобразити у вигляді функції, що є власною частотою коливань конструкції - f_i за i -ю формою при зміні розміру пошкодження d_{Π} і місця l_{Π} його розташування

$$f_i = f(d_{\Pi}, l_{\Pi}), \quad (1)$$

Функція (1) - є вихідним процесом - відгуком, розмір пошкодження і місце його розташування є відомими факторами, що вивчаються та які можливо змінювати при постановці експерименту.

Вигляд функції y^e , що отримуємо експериментально є невідомим, але при рішенні задач планування експерименту можливо обмежитись пошуком такої функції у вигляді степеневого ряду. Точність, з якою ряд описує функцію, залежить від кількості його членів. При незначних варіаціях змінних $x_1, x_2, x_3, \dots, x_i$ можливо скористатись степеневим рядом [5], наприклад:

$$y = b_0 + \sum_i b_i \cdot x_i + \sum_{ij} b_{ij} \cdot x_i \cdot x_j \quad (2)$$

який не містить членів вищих порядків, коефіцієнти регресії якого (b_0, b_i, b_{ij}) потрібно знайти, користуючись результатами експерименту.

Постановка повного факторного експерименту здійснюється в п'ять основних етапів: вибір рівняння регресії; складання плану експерименту; розрахунок коефіцієнтів регресії; оцінка значимості цих коефіцієнтів; аналіз рівняння регресії.

Залежно від кількості факторів, що вивчаються, записують рівняння регресії (без членів вищих порядків).

Для двох факторів рівняння регресії має вигляд:

$$y = b_0 + b_1 \cdot x_1 + b_2 \cdot x_2 + b_{12} \cdot x_1 \cdot x_2. \quad (3)$$

Для трьох факторів рівняння регресії має вигляд:

$$y = b_0 + b_1 \cdot x_1 + b_2 \cdot x_2 + b_3 \cdot x_3 + b_{12} \cdot x_1 \cdot x_2 + b_{13} \cdot x_1 \cdot x_3 + b_{23} \cdot x_2 \cdot x_3. \quad (4)$$

Аналогічно створюються рівняння при збільшенні факторів.

Визначення коефіцієнтів регресії здійснюється відповідно до з плану, що повинен відповідати наступним вимогам:

1. Для кожного фактору, що досліджується, у відповідному досліді визначається умовний нульовий рівень 0_x . Вибір може бути довільним, якщо немає інших міркувань.

2. Для кожного фактору, що досліджується, у відповідному досліді визначається одиниці варіювання λ_i - величини, на які в даному досліді можна змінювати кожен фактор на збільшення або зменшення значення відносно нульового рівня.

При подальшому викладенні рівні $0_x - \lambda_i$ та $0_x + \lambda_i$ позначуємо відповідно символами «-1» (або «-») та «+1» (або «+»). Якщо величина λ_i є занадто малою, то може трапитись, що даний фактор не буде впливати на величину виходу, а якщо занадто велика – зменшується точність опису поверхні виходу. В останньому випадку виникає потреба вводити в модель члени вище першого порядку.

3. При складанні матриці експерименту використовуються такі плани: плани першого порядку – повний факторний експеримент (ПФЕ) та дрібний факторний експеримент (ДФЕ); плани другого порядку – ортогональне центральне композиційне планування, рототабельне центральне композиційне планування; відсіюючі експерименти – насичені плани та плани "випадкового" балансу.

Повний факторний експеримент являє собою реалізацію усіх точок гіперкубу, що досліджується. Тобто, під час експерименту повинні бути вичерпані всі можливі комбінації значень факторів, що варіюються на нижньому та верхньому рівнях. Необхідна кількість варіантів при ПФЕ дорівнює $N = 2^k + n_0$, де k - кількість факторів, що досліджується, n_0 - кількість паралельних дослідів у нульовій точці плану (як правило $n_0 = 3...10$).

У таблиці 1 наведено план ПФЕ для трьох факторів (ПФЕ типу 2^3).

Таблиця 1.

Матриця планування ПФЕ типу 2^3

u	x_0	x_1	x_2	x_3	$x_1 \cdot x_2$	$x_1 \cdot x_3$	$x_2 \cdot x_3$	y
1	+	-	-	-	+	+	+	y_1
2	+	+	-	-	-	-	+	y_2
3	+	-	+	-	-	+	-	y_3
4	+	+	+	-	+	-	-	y_4
5	+	-	-	+	+	-	-	y_5
6	+	+	-	+	-	+	-	y_6
7	+	-	+	+	-	-	+	y_7
8	+	+	+	+	+	+	+	y_8
9	+	0	0	0	0	0	0	y_9

Коефіцієнти поліному регресії обчислюються за формулою:

$$b_i = \frac{\sum x_{iu} \cdot y_u}{N}, \quad (5)$$

де x_{iu} - значення незалежної змінної (для ПФЕ та ДФЕ беруть знак «+» або «-»), y_u - значення функції виходу, N - кількість експериментів, i - номер

стовця, u - номер рядка.

Висновки. За результатами визначення основних задач експериментального дослідження конструкції з пошкодженнями, що закріплена консольно, обрання основних факторів (розмір і місце пошкодження), що визначають пошкодження, основних вимог до експерименту, створена експериментальна установка, визначено необхідне обладнання для експерименту та сформовано план експерименту. На основі результатів експериментального дослідження конструкції з пошкодженнями, що закріплена консольно, встановлено зв'язок між частотами власних коливань конструкції, місцем і розміром пошкодження у вигляді поліноміальної залежності частоті власних коливань конструкції від факторів впливу (місця і розміру пошкодження). Результати досліджень впливу розміру і місця пошкодження на частоту власних коливань можливо використати для верифікації методу математичного моделювання шляхом порівняння результатів фізичного експерименту і чисельного моделювання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Биргер И. А. Техническая диагностика. – М.: «Машиностроение», 1978. 240 с.
2. Свиридов Л.Т., Третьяков А.И. Основы научных исследований : учебник. М-во образования и науки РФ, ФГБОУ ВО «ВГЛТУ» имени Г.Ф. Морозова. Воронеж, 2016. 362 с.
3. Острейковский В.А. Теория надежности: учебник. — М.: Высшая школа, 2003. — 463 с. — ISBN: 5-06-004053-4.
4. Адлер Ю. П. Планирование эксперимента при поиске оптимальных условий / Ю. П. Адлер, Е. В. Маркова, Ю. В. Грановский. – М.: Наука, 1971. – 283 с.
5. Моделювання електромеханічних систем: Підручник / Чорний О.П., Луговой А.В., Родькін Д.Й., Сисюк Г.Ю., Садовой О.В. – Кременчук, 2001. – 410 с.

**ТЕРИТОРІАЛЬНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС
ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Нагаєва Світлана Павлівна

керівник, к.т.н., доцент

Чернякова Оксана Іванівна

ст. в.к.

Демчук Дмитро В'ячеславович

магістрант

Одеський державний екологічний університет

м.Одеса, Україна

Актуальність теми: Оцінка територіально-рекреаційного комплексу Тернопільської області є актуальною для потенційного розвитку та забезпечення ефективного і комплексного використання наявного туристичного та курортно-рекреаційного потенціалу.

Мета роботи: Оцінка територіально-рекреаційного комплексу Тернопільської області шляхом аналізу забезпеченості області природно-рекреаційними, історико-культурними ресурсами та об'єктами інфраструктури та формування основних напрямків перспективного розвитку.

Об'єкт дослідження: територіально-рекреаційний комплекс Тернопільської області України.

Методи дослідження: порівняльно-описовий, бальної оцінки, розрахунково-конструктивний, аналітичний.

Ключові слова: територіально-рекреаційний комплекс, рекреаційні ресурси, історико культурні ресурси.

Результати та обговорення: Тернопільська область за територією належить до невеликих областей України і займає 23 місце серед них, але за

наявним природним потенціалом і багатством архітектурної спадщини має одні з найвищих показників серед регіонів.

Природні рекреаційні ресурси у Тернопільській області в цілому сприятливі для відпочинку населення і представлені всіма видами: кліматичні, ландшафтні, курортологічні, ресурси поверхневих та підземних вод.

Окрім цього, область належить до тих регіонів України, в яких найбільше у кількісному відношенні пам'яток природи, культури, історії та архітектури у т. ч. 634 об'єкти природно-заповідного фонду.

Головними природними лікувальними ресурсами є мінеральні води, виділяються їх 4 типи: без специфічних компонентів та властивостей, сульфідні води, води з підвищеним умістом органічних речовин та розсоли.

Для оцінки туристично-рекреаційного комплексу використовувалась кількісно-якісна характеристика з обліком бальної оцінки та визначенням інтегрального показника, котрий показує рівень сучасного стану територіально-рекреаційного комплексу 17 районів Тернопільської області.

Принциповим моментом у дослідженні складу сукупності туристично-рекреаційного потенціалу є аналіз його як системи [1].

Оцінка потенціалу ТРК проводилась за трьома групами критеріїв: історико-культурні ресурси та інфраструктура, природні лікувальні та рекреаційні ресурси, територій та об'єкти ПЗФ.

Найкращі результати за розрахунком показників історико-культурних критеріїв отримав Тернопільський район, тут максимальна розвинута інфраструктура, найбільша в області кількість готелів, закладів харчування, 4 театри, музеї, найбільша площа доріг з твердим покриттям. У районі знаходиться аеропорт, єдиний у області. У лідерах Борщівський район, тут найбільша кількість пам'яток історії та культури – 402, Гусятинський район, в якому знаходяться 2 санаторно-курортні заклади.

Взагалі область мало забезпечена санаторно-курортними закладами, їх кількість – 8. Вони розташовані у 7 районах області з 17.

Істотно відчутна різниця у кількості закладів розміщення та харчування у Тернопільському районі та інших 16 районах області, в середньому в Тернопільському районі їх більше у 10 разів.

Результат вище середнього показали Кременецький, Бучацький, Заліщитський, Зборівський, Збаражський та Теремовлянський райони. В Кременецькому районі добре розвинутий релігійний туризм через розташування у м. Почаїв Свято Успенської Почаївської лаври, що істотно вплинуло на розвиток інфраструктури району. У Бучацькому районі - 7 музеїв, це найбільший показник серед районів області. Теремовлянський район найкраще забезпечений будинками культури та клубами, тут 355 пам'яток історії та культури. Середню забезпеченість та нижче середньої показали

Чортківський, Шумський, Підволочиський, Бережанський, Монастирський райони. У Чортківському районі відсутні музей, театри, кінотеатри та санаторно-курортні заклади. Пам'яток історії та культури – 161, ця кількість нижче середньої для районів області, 2 готелі, 9 закладів харчування.

У Підволочиському районі відсутні театри, кінотеатри, санаторно-курортні заклади та лише 1 готель. У Бережанському районі відсутні лише театри, але бали по усіх групах критеріїв не перевищують 2,4.

Найменші результати отримали Козівський та Підгаєцький райони з інтегральним балом 6,1 та 8,4 відповідно. В Козівському районі відсутні кінотеатри, театри, музей, санаторно-курортні заклади, розміщений лише 1 готель. У Підгаєцькому районі – 1 музей, 3 готелі, 9 закладів харчування, але відсутні санаторно-курортні заклади та довжина доріг з твердим покриттям найменша серед районів області.

Для розрахунку інтегрального показника ПЗФ Тернопільщини використовувались дані з Регіональної доповіді про стан навколишнього середовища Тернопільської області за 2017 р. [2] та Перелік об'єктів та території ПЗФ [3].

Станом на 1 січня 2017 р. мережа заповідних територій та об'єктів ПЗФ Тернопільської області складається з 684 одиниць. Загальна площа територій та об'єктів ПЗФ – 134569,9599 га, або 8,9 % від територій Тернопільщини.

Фактична площа ПЗФ Тернопільщини – 123177,3267 [2].

Найкращі інтегральні показники за якісно-кількісною оцінкою ПЗФ отримали також Теремовлянський та Тернопільський райони, через наявність ботанічних садів місцевого значення, дендрологічних парків та парків пам'яток садово-паркового мистецтва.

Природні рекреаційні ресурси області в цілому сприятливі для відпочинку населення і представлені усіма видами – кліматичні, ландшафтні, курортологічні, ресурси поверхневих та підземних вод.

Природні лікувальні ресурси в області представлені мінеральними водами 4 видів:

- Без специфічних компонентів та властивостей;
- З підвищеним умістом органічних речовин;
- Сульфідні;
- Розсоли.

За результатами проведеної оцінки ТРК у 17 районах Тернопільської області найбільшим територіально-рекреаційним потенціалом володіють – Тернопільський (62,7 балів), Гусятинський (60,0 балів) та Борщівський (52,4 бали) райони. Козівський та Підгаєцький райони показали мінімальний результат, 13,9 та 12,5 балів відповідно – відчутний низький розвиток інфраструктури, замала площа ПЗФ та відсутні свердловини МВ, але можна відмітити забезпеченість лісовкритими та прибережними територіями.

Для всіх районів Тернопільської області перспективним є розвиток санаторно-курортних установ за рахунок використання лікувального клімату, аттрактивних ландшафтів, розкриття водоносних горизонтів з метою видобутку мінеральних вод, що може послужити важливим поштовхом у розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. — Одеса : ОНЕУ, 2016. — 262 с. ISBN 978-617-7128-150.
2. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Тернопільській області у 2016 р. □ Тернопіль: 2017р. / під керівництвом Сінгалевич О. В., Управління екології та природних ресурсів Тернопільської обласної державної адміністрації.
3. Перелік території та об'єктів ПЗФ [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. — Електронні дані. — Тернопіль. — Режим доступу: <http://ecoternopil.gov.ua/index.php/pryrodni-resursy/pryrodno-zapovidnyi-fond/merezha-pzf>

УДК 550

**ОЦІНКА РЕКРЕАЦІЙНОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ
БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА «АСКАНІЯ НОВА»**

Нагаєва Світлана Павлівна

к.геогр.н., доцент

Чернякова Оксана Іванівна

ст. викладач

Зубарєва Юлія Антонівна

Студентка

Одеського державного екологічного університету

м.Одеса , Україна

Анотація: Для регулювання рекреаційного навантаження метою збереження, раціонального використання і відтворення природних комплексів проведена оцінка сучасного рекреаційного навантаження на території біосферного заповідника “Асканія Нова”

Ключові слова: природно-заповідний фонд, біосферні заповідник, рекреаційне навантаження, рекреаційна місткість території.

Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» для організації масового відпочинку населення і туризму визначаються рекреаційні зони, які разом з територіями та об'єктами природно -заповідного фонду, курортними і лікувально-оздоровчими зонами утворюють єдину територіальну систему і підлягають особливій охороні. Земельним кодексом України за основним цільовим призначенням на рівні з іншими категоріями виділяються землі природно-заповідного та іншого природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

При надмірному тривалому рекреаційному навантаженні природне середовище, незважаючи на те, що рекреаційна діяльність є одним з найбільш екологічно безпечних видів господарства, зазнає серйозних змін,

Рекреаційна місткість території один з найважливіших показників при плануванні рекреаційно-туристського господарства, в тому числі в процесі формування спеціальних (вільних) економічних зон туристично-рекреаційного типу. Вона впливає на якісний стан рекреаційних ресурсів, навколишнє середовище, психологічний комфорт рекреантів [2].

Рекреаційний період туристичної діяльності біосферного заповідника «Асканія -Нова» триває з квітня по жовтень(включно).

Сприятливі природно-кліматичні умови, унікальні особливості ландшафту, дивовижне н не повторне біорізноманітя, що в свою чергу приваблює значну кількість туристів як вітчизняних, так й іноземних. Аналіз статистичних даних щодо відвідування біосферних заповідників організованими туристами за останні 10 років показав, що найбільша кількість рекреантів зареєстрована влітку 2016 року, який прийнятий за розрахунковий. Середня тривалість перебування туристів складала 2 доби.

Показник рекреаційного навантаження залежить від особливостей ландшафтної будови і визначається за формулою [2]:

$$P = K * T / S, \quad (1)$$

де P - рекреаційне навантаження, осіб за рік/км' (осіб за день/км'); K - кількість рекреантів; T - тривалість окремого виду відпочинку, рік (день); S - площа території рекреаційного впливу (км:).

Рекреаційна місткість території - кількість рекреантів, при якій з урахуванням часу їх перебування не відбувається істотних змін у просторовій ландшафтні структурі та відновних властивостях ландшафтних комплексів розраховується за формулою [2]:

$$V_i = N_i S_i * C / D_i \quad (2)$$

де V, рекреаційна місткість i-ї території, осіб; N, - норма рекреаційного навантаження па i- і у територію, осіб/км'; S, - площа i-ї рекреаційної території,

км'; С - тривалість рекреаційного періоду, днів; Ді - середня тривалість перебування туристів і відпочиваючих на і-н території, днів.

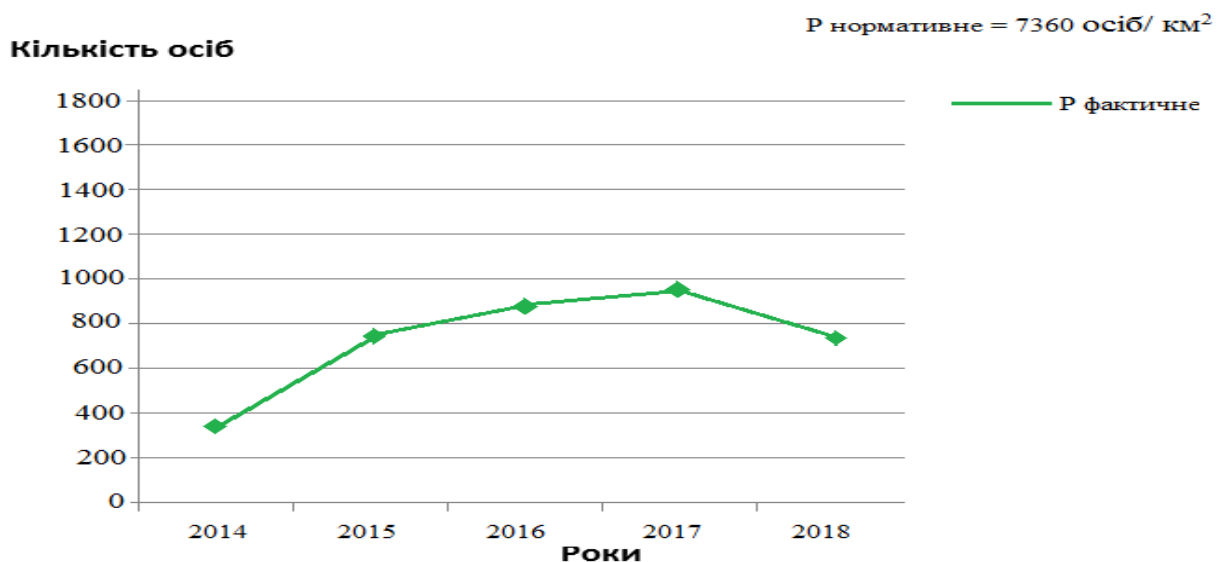
Найбільша кількість організованих туристів перебуває в зонах заповідного режиму, буферній та антропогенних ландшафтах.

Таблиця 1

Результати розрахунків рекреаційного навантаження за літній період 2014-2018 років.

Роки	Кількість, осіб.	T, днів	S, км ²	P розр. осіб/ км ²	P норм. осіб/ км ²
2014	22000	92	53,6	368	7360
2015	38000	92	53,6	736	7360
2016	45000	92	53,6	828	7360
2017	50000	92	53,6	920	7360
2018	42000	92	53,6	785	7360

Для наглядності результати розрахунків представлені у графічному вигляді на рисунку 1

Рис.1.Динаміка зміни рекреаційного навантаження на територію біосферному заповіднику «Асканія-Нова»

Рекреаційна місткість розрахована за літній період використовуючи середнє значення нормативного рекреаційного навантаження та складає 493120 осіб. Фактична місткість заповідника складає 232000 осіб.

Таким чином, виконані дослідження показали, що фактичне рекреаційне навантаження на територію ПЗФ складає 12.5% від мінімального нормативного значення. Спроможність біосферного заповідника «Асканія-Нова» значно більша і може прийняти більшу кількість туристів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України "Про природно-заповідний фонд України"[Електронний ресурс] // Режим доступу: [litn://zakon.rada.uov.ua](http://zakon.rada.uov.ua)
2. Кравців В.С., Гринів Л.С., Копач М.В., Кузник С.П. -Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери Наукове видання. - Львів: ПАН України - ІРД НАМ України. - 1999. - 78 с.
3. Офіційний веб-сайт біосферного заповідника «Асканія-Нова» <http://askania-nova-zanovidnilc.trov.ia>

**СКЛАДНІ ДЕРЖАВИ ЯК СУБ'ЄКТИ
МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВІДНОСИН**

Наливайко Олег Іванович

к. ю. н., доцент
старший науковий співробітник

Павловський Гліб Олегович

студент юридичного факультету
Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна

Анотація: у статті зроблено правовий аналіз правового статусу суб'єктів міжнародного права. Системно розглянуто різні класифікації суб'єктів міжнародного права.

Ключові слова: міжнародне право; міжнародні правовідносини; суб'єкти міжнародних правовідносин; держава як учасник міжнародних правовідносин; міжнародна правосуб'єктність.

Міжнародне право сьогодні – це дуже динамічна система, зміни в якій значною мірою зумовлені участю різних суб'єктів правовідносин. Питання суб'єктів міжнародного права, їх участі у міжнародно-правових відносинах вже давно є предметом бурхливих дискусій. [1, с. 90-91] Водночас одним із найбільш суперечливих питань є участь частин держав та державних утворень у міжнародних відносинах.

Загальнотеоретичні питання міжнародно-правової суб'єктивності вивчали вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як: М. В. Буроменський, Г. М. Велямінов, К. А. Бекашев, П. Н. Бірюков, М. А. Баймуратов, Г. В. Ігнатенко, Л. А. Моджорян, А. В. Тарасов, Г. І. Тункін, Д. Ансілотті, А. Фердросс та інші.

Поняття предмета є одним із ключів у теорії права. Суб'єктами правовідносин є індивідуальні або колективні учасники правовідносин, які використовують свою правосуб'єктність у конкретних правовідносинах, виступають реалізаторами суб'єктивних юридичних прав та обов'язків, повноважень та юридичної відповідальності. [2, с. 90] Суб'єктами міжнародно-правових відносин є їх учасники, правовий статус яких регулюється міжнародним правом і які забезпечені "правовою незалежністю та можливістю самостійно здійснювати права та обов'язки, встановлені цими правилами". [3, с. 28] Слід зазначити, що не всі суб'єкти міжнародного права мають однакову юридичну незалежність та здатність самостійно здійснювати права та обов'язки.

На думку В. М. Лисика, для суб'єктів міжнародного права характерні елементи міжнародно-правової суб'єктивності: здатність володіти та здійснювати міжнародні права та обов'язки, створювати норми міжнародного права та нести відповідальність за їх порушення. [4, с. 72] У цьому контексті вчений зазначає, що суб'єкт міжнародного права може не мати всіх елементів правосуб'єктності, але може брати участь у певних міжнародних відносинах, як правило, за допомогою інших органів міжнародного права. До таких суб'єктів належать фізичні, юридичні та певні урядові структури.

Питання про типи суб'єктів міжнародного права досі залишається дискусійним. Так, деякі автори початку ХХ століття розділили суб'єкти міжнародного права на непрямі та непрямі. [5, с. 115-116] Водночас А. Н. Стоянов відносив не лише державу, а й уряд до непрямих суб'єктів міжнародного права. [6, с. 279] Цікаво також відзначити Н. Н. Голубев, що в міжнародному праві окремий суб'єкт часом піднімається до непрямого суб'єкта. [7, с. 8] Якби вони були державами, вони могли б бути різними учасниками міжнародних відносин, такими як дипломати, юридичні та фізичні особи. До середини ХХ ст. переважала ідея держав як виключних суб'єктів міжнародного права. Після Другої світової війни міжнародна правосуб'єктність міжнародних міжурядових організацій, а згодом і держав, що борються за

незалежність, була офіційно визнана. Питання про визнання фізичних та юридичних осіб, неурядових міжнародних організацій та інших державних утворень суб'єктами міжнародного права залишається невизначеним. Держава, як суб'єкт міжнародно-правових відносин, таким чином посідає одне з перших і основних місць серед інших учасників міжнародного права.

На думку деяких вчених, міжнародне право виникло у зв'язку з необхідністю регулювання певних аспектів відносин між державами, які в майбутньому залишаються основними суб'єктами міжнародного права. [4, с. 73] Причини такі: по-перше, держава має суверенітет, над нею немає організації політичної влади, і вона вступає у відносини з іншими державами на тій же правовій основі. Це держави, які в переважній більшості випадків є творцями та гарантами норм міжнародного права, що регулюють міжнародні відносини; по-друге, держави мають універсальну правоздатність, яка не має обмежень щодо предмета законодавства, і, таким чином, відрізняється від інших суб'єктів міжнародного права. Хоча держави залишаються основними та головними суб'єктами міжнародного права, їх участь у правовідносинах зазнала певних змін. Такі зміни є результатом змін у складі території, багатонаціонального населення, виробничої специфіки регіонів, впливу форми правління та виникнення складних держав. Держави як суб'єкти міжнародного права можуть бути простими (унітарними) або складними (союзними) у формі системи.

США (Італія, Угорщина, Україна, Франція та ін.) Беруть участь у міжнародних відносинах як єдина політико-правова освіта. Права та обов'язки суб'єкта міжнародного права здійснюють вищі законодавчі, виконавчі та судові органи унітарної держави. Найпоширенішою формою складних держав є федерація (США, Німеччина, Австрія, Росія та ін.) Федерація - це федеральна держава, що складається з державних утворень, що мають юридичну та політичну незалежність. [7, с. 522] Федерація складається з республік, штатів, країн, кантонів та інших підрозділів, що мають певну автономію. Це виражається у наявності власних законодавчих, виконавчих та судових органів федерації, які мають повноваження в межах, встановлених федеральною

конституцією. Слід зазначити, що будь-які державні утворення, які утворюють федерацію, мають юридичну, політичну незалежність, певну автономію. Ступінь такої незалежності та самостійності цікавий, оскільки саме ці особливості визначають можливість для цих державних утворень стати учасниками міжнародних відносин. Представники української доктрини міжнародного права бачать можливість надання суб'єктам федерації права брати участь у міжнародних правовідносинах, одночасно надаючи їй статус похідного суб'єкта міжнародного права. [4, с. 34] Отже можемо зазначити, що причинами залучення суб'єктів Федерації до міжнародних відносин є, з одного боку, здатність укладати міжнародні угоди, а з іншого – здатність самостійно брати участь у міжнародних організаціях та здатність нести відповідальність за міжнародні зобов'язання. Однак усі ці повноваження залежать від держави як основного суб'єкта права. І це надає органу федерації розумний ступінь правоздатності, який, будучи суб'єктом юрисдикції такої держави, має право здійснювати.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Таубе М. А. Навчання про суб'єкта міжнародного права в радянській юридичній літературі. *Известия МЗС*. 1914. Кн. 3. С. 9091.
2. Скакун О. Ф. теорія держави і права. Харків: Консум, 2004. 656 с.
3. Тимченко Л. Д. Міжнародне право. Харків: Консум; Ун-т внутр. справ, 1999. 528 с.
4. Репецький В.М., Лисик В.М., Міюєвіч М.М. Міжнародного публічне право: підручник. Київ: Знання, 2012. 437 с.
5. Право народів і дипломатія: рукопис. Харків, 1844. С. 115-116, 186.
6. Стоянов А. Н. Нариси історії та догматики міжнародного права. Харків. 1878.
7. Голубев Н. Н. Нотатки з деяких питань міжнародного права *Юридичні записки*, 1914. - Т. 7. Вип. 19-22.

УДК: 330.15.338.1 (479.24)

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ТОПЛИВНО- ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА АЗЕРБАЙДЖАНА

Нуралиева Рагима Нурали гызы

Канд. экон. наук, доц.

Академия

Цель исследований заключается в анализе и оценке современного состояния использования экономического потенциала Азербайджана топливно-энергетического комплекса на основе новых реалий. На основе новых реалий произведен анализ и оценка современного состояния использования экономического потенциала топливно-энергетического комплекса Азербайджана.

Ключевые слова: топливно-энергетический комплекс, экономический потенциал, нефтегазовая промышленность.

Введение. Подписание «Контракта века», заложившего основ реализации первого широкомасштабного проекта в Каспийском море и международного сотрудничества, другие соглашения, заключенные с авторитетными, известными компаниями мира, владеющими высокими технологиями, создали фундамент для развития не только нефтегазовой промышленности Азербайджанской Республики, но и всех отраслей национальной экономики. Работы, выполненные в рамках реализации этих соглашений, способствовали значительному развитию инфраструктуры нефтегазовой промышленности страны.

Ускоренное развитие экономики создало условия для еще большего улучшения социально-экономического положения в стране. По расчетам Всемирного Давовского Экономического Форума в 2018 году экономика

Азербайджана по конкурентоспособности занимала в мире 39, на пространстве СНГ 1 место.

Наряду с высокой оценкой этих достижений можно отметить, что ещё не исчерпаны резервные возможности для использования экономического потенциала топливно-энергетического комплекса страны и чувствуется потребность в разработке рекомендаций в направлении эффективного использования ими.

Нефтегазовые ресурсы Азербайджана и их использование

Как известно, подземные богатства Азербайджана не ограничиваются только нефтяными запасами, в стране имеются и богатые газовые месторождения. В результате осуществления масштабных мероприятий Азербайджан представил себя миру и как газовая страна. На газоперерабатывающем заводе страны вопросы, связанные с переработкой сырого газа, хранением, направлением на повторную переработку и загрузкой для продажи во внутреннем и зарубежном рынках продуктов, полученных от переработки газа, регулируются между Производственным Объединением «Азнефть» как «Заказчиком» и Газоперерабатывающим заводом как «Переработчик» на основе соответствующих сервисных, коммерческих и торговых агентных договоров.

Выполнение плана по основным показателям переработки природного газа на Газоперерабатывающем заводе в 2019 году отражают следующие данные: в 2019 году Производственным Объединением «Азнефть» для переработки на завод вместо 3520,0 млн. м³ природного газа было направлено 3226,7 млн. м³, что на 293,3 млн. м³ меньше плановых показателей. Объем переработанной в 2019 году природного газа увеличился по сравнению с 2018 годом на 262,8 млн. м³. Объем сданного после переработки очищенного природного газа составил 3161,0 млн. м³. Показатели, характеризующие процесс переработки за 2015-2019 годы, представлены ниже.

Таблица 1

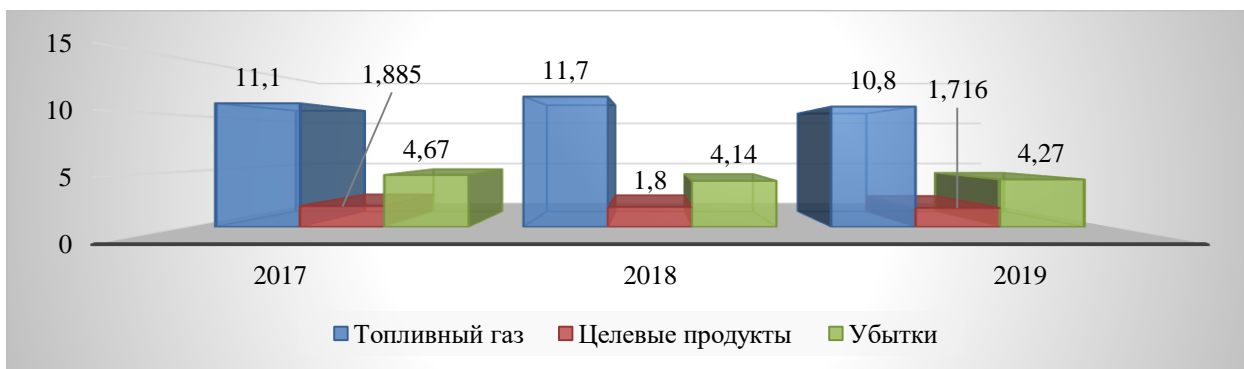
Баланс переработки природного газа (2015-2019 годы)

№	Показатели	Объем м ³	2015	2016	2017	2018	2019	
			факт	факт	факт	факт	план	факт
1	Природный газ	м ³	34018 21217	30007 19892	29182 85601	295662 8740	35200 00000	322668 2390
2	Природный газ направленный на переработку	м ³	37000 00000	30007 19892	29182 85601	295218 5639	35200 00000	321498 9547
3	Очищенный природный газ	м ³	33610 99799	29542 86481	28666 66039	289997 2270	34579 00000	316101 7253
4	Технический бутан	м ³	70051 39	64664 81	54708 11	528498 3	55053 00	548868 9
5	Газобензин (нафта)	м ³	39366	34204	29997	29966	36260	29745
6	Расход топлива	м ³	31048 943	33384 505	32486 419	346699 89	41219 200	347374 80
7	Потери	м ³	26279 70	65482 21	13632 335	122284 31	15339 240	137163 80

Показатели, характеризующие процессы переработки природного газа на заводе, отражают кривые, показанные на рисунках 1 и 2.

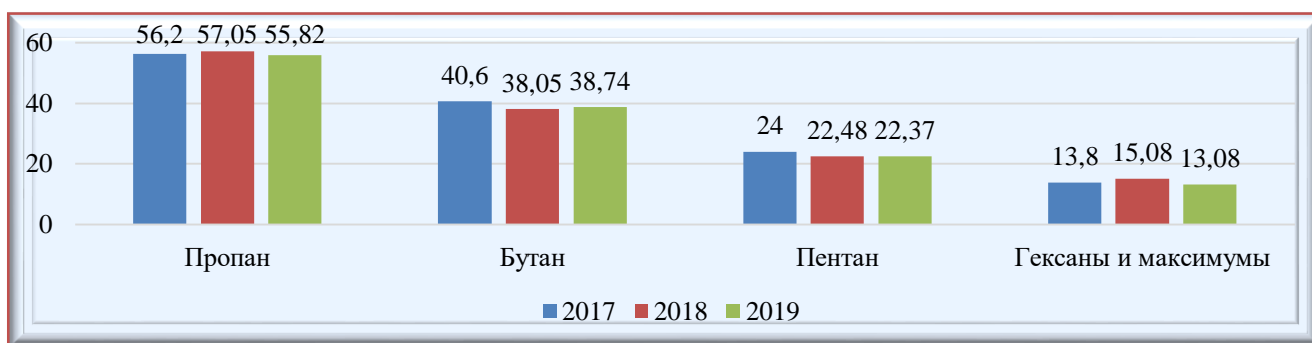

Источник: на основе сведений годовых отчетов SOCAR за 2010-2018 годы и прогнозов отраслевых институтов по этим показателям [10,11,12] составлен автором.

Источник: на основе сведений годовых отчетов SOCAR за 2010-2018 годы и прогнозов отраслевых институтов по этим показателям [10,11,12] составлен автором.

В анализа было установлено, что в составе поступившего на переработку в 2019 году природного газа средняя масса C_3+ компонентов составила 5,64%, а количество 133794,9 тонн. В течении года от переработки поступившего на завод газа сырья получено 32378,3 тонн нестабильного газобензина, что означает 24,2% имеющего в потенциале C_3+ компонентов. В то же время количество произведенного нестабильного газобензина было на 405.5 тонн больше фактического показателя предыдущего года. Выявлено, что на Газоперерабатывающем заводе в 2019 году в процессе переработки природного газа при абсорбции первой ступени из состава природного газа было извлечено в массе 13,08% пропана, 22,37% бутанов, 38,74% пентанов, 55,82% гексана и максимумов (рисунок 3).

Источник: на основе сведений годовых отчетов SOCAR за 2010-2018 годы и прогнозов отраслевых институтов по этим показателям [10,11,12] составлен автором

Реализуемая национальная нефтяная стратегия, построенная на прочной политической стабильности экономика позволили Азербайджану занять высокую позицию и повысило его авторитет в мире.

Благодаря реализации в соответствии с нефтяной стратегией страны широко-масштабных проектов в газовом секторе «Шахдениз-2», Трансанатолийский (*TANAP*) и Трансадриатический (*TAP*) продолжается повышение добычи газа. Полномасштабная разработка гигантского месторождения «Шахдениз-2» является проектом, нацеленным на поставку Азербайджанского газа в Европу и Турцию. Основными акционерами проекта *TANAP*, являющегося составной и неразделимой частью Южного Газового Коридора (*ЮГК*), являются: *ЮГК* (Азербайджан) - 58%, *BOTASH* (Турция) – 30% и *BP* (Великобритания) – 12%. Протяженность трубопровода 1802 км, начальный объем перекачки 16 млрд. м³ в году с возможностью увеличения до 31 млрд. м³. Проект *TANAP* обеспечит ежегодную поставку 6 млрд. м³ газа, добываемого в рамках 2-го этапа разработки месторождения «Шахдениз» в Турцию, а 10 млрд. м³ в Европу.

Проект *TAP* будучи продолжением Южного Газового Коридора и *TANAP* предусматривает поставку природного газа, добываемого в рамках проекта «Шахдениз 2», через территории Греции, Албании и Адриатическое море на юг Италии, а оттуда в Западную Европу. Доставка Азербайджанского газа по этому трубопроводу в Европу планируется на 2020 год. Акционерами проекта являются: *BP* (Великобритания) – 20%. *ЮГК* (Азербайджан) -20%, «*SNAM S.p.A*» (Италия) – 20%, «*Fluxys*» (Бельгия) -19%, «*Energias*» (Испания) – 16%, «*Aхро*» (Швейцария) – 5%. Протяженность трубопровода составляет 878 км, начальный объем перекачки 10 млрд. м³ в году с возможностью увеличения до 20 млрд. кубометров. Необходимо отметить, что в 2019 году на месторождении добыто приблизительно 16,8 млрд. м³ газа и 3,6 млн тонн (приблизительно 28,6 млн. баррелей) конденсата [13]. В 2019 году на месторождении «Шахдениз» на операционные расходы потрачено приблизительно 544 млн., а на основные расходы 1.1 млрд. долларов, большая часть основных расходов были связаны с

проектом «Шахдениз-2». Наряду с этими общая стоимость второго этапа и проекта расширения Южного Газового Трубопровода составит 28 млрд. долларов. Этот проект будучи одним из самых больших в мире, связанный с добычей газа ещё больше укрепит позиции страны в международной арене. Среднесуточная производительность Южного Газового Трубопровода в 2019 году составила 29 млн. m^3 газа.

Увеличение из года в год нефтедобычи в стране вызвало необходимость создания многосторонней системы экспортных маршрутов и построения трубопроводов с более высокими возможностями транспортировки углеводородов. Стал реальностью основной экспортный трубопровод «Баку-Тбилиси-Джейхан» имени Гейдара Алиева, названный как «Легенда трёх морей». По этому трубопроводу протяженностью 1768 км со дня передачи в эксплуатацию до конца 2019 года было транспортировано более 3,35 млрд. баррелей (более 447 млн. тонн) сырой нефти, которая загружена в Джейхане на 4381 танкер и отправлено на мировые рынки [1,4].

На месторождении «Азери-Чираг-Гюнешли» за 1997-2017 годы добыта 445 млн. тонн нефти и 140 млрд. m^3 газа. Эти продукты по подводным трубопроводам транспортируются на берег, на Сангачальском терминале приводятся в кондицию, готовую для экспорта и под торговой маркой «Azerilight» направляются на экспорт. Ежедневная мощность систем технической переработки терминала составляет 1,2 млн. баррелей нефти и приблизительно 80 млн стандартных m^3 газа из месторождения «Шахдениз». В конце 2019 года включая попутного газа из месторождения «Азери-Чираг-Гюнешли» общая технологическая мощность переработки и экспорта составила 100 млн. стандартных m^3 ежедневно. В то же время в 2019 году из терминала «Сангачал» экспортировано приблизительно 263 млн. баррелей нефти, из которых 235 млн. баррелей транспортировано по трубопроводу «Баку-Тбилиси-Джейхан», а 28 млн. баррелей по Западному Экспортному Трубопроводу. В течении 2019 года из терминала ежедневно было экспортировано в среднем более 45 стандартных m^3 (приблизительно 1 млрд. 600 млн стандартных

кубфутов) Шахденизского газа. Необходимость вывоза добытой в стране в результате реализации проектов нефти на зарубежные рынки стало причиной осуществления реконструкционных работ на экспортном нефтепроводе «Баку-Новороссийск», а позднее строительства двух магистральных нефтяных экспортных трубопроводов: «Баку-Супса» и «Баку-Тбилиси-Джейхан».

Осуществленные в стране мероприятия по социально-экономическому развитию и проекты по модернизации в рамках нефтяной стратегии ещё больше укрепили позицию Азербайджана как экспортёра нефти и повысили эффективность деятельности страны в обеспечении энергетической безопасности ряда стран мира. Азербайджан, занимающий присущее ему место на энергетической карте мира, в настоящее время играет важную роль в обеспечении глобальной энергетической безопасности.

Потенциальные возможности углеводородных месторождений Азербайджана

Объём подтвержденных ресурсов Азербайджана и ресурсов, добыча которых предполагается в будущем, составляет 4,5 млрд. тонн условного топлива.

«Азери-Чираг-Гюнешли» является самым крупным месторождением в Азербайджанском секторе Каспийского бассейна. В рамках проекта добычи в блоке нефтегазовых месторождений «Азери-Чираг-Гюнешли» осуществляются мероприятия по закачке в пласты воды и газа с целью поддержания постоянным пластового давления и добычи нефти и увеличения коэффициента нефтеотдачи.

С целью увеличения добычи газа в стране также осуществлены ряд технико-технологических мероприятий. В конце 2019 года на месторождении «Азери-Чираг-Гюнешли» в целом эксплуатировались 125 нефтяных, 46 водо и 7 газонагнетательных скважин. В течении года были построены и введены в эксплуатацию 10 нефтяных и 1 водонагнетательная скважина, на месторождении продолжена безопасная и надежная нефтедобыча, в среднем в 2019 году ежедневная добыча составила 535 000 баррелей, а в целом более 195

млн. баррелей, или 26 млн. тонн. При этом в течении года SOCAR было передано ежедневно в среднем 5,7 млн. м³ попутного газа с месторождения, что в годовом исчислении составляет в целом 2,1 млрд. м³. За год на месторождении на операционные расходы были затрачены приблизительно 567 млн., а на основные расходы 1476 млрд. долларов. В апреле 2019 года партнёры приняли решение начать работы по очередному этапу разработки месторождения. Этот этап включает проектирование новой морской платформы «Азери-Центральная-Восточная» и сооружений стоимостью 6 млрд. долларов для осуществления ежедневной добычи до 100 000 баррелей нефти. В рамках проекта ожидается, что добыча начнется в 2023 году, а в период эксплуатации на месторождении будет добыта до 300 млн. баррелей нефти.

В контексте успешной реализации нефтяной стратегии Азербайджана открытие новых месторождений газа и сохранение роли нашей страны в обеспечении энергетической безопасности Европы на длительное время являются составной частью энергетической политики страны. Благодаря открытию новых месторождений в Азербайджанском секторе Каспия объём запасов достиг 6 трлн. кубометров [9].

Исходя из этого и после введения в эксплуатацию магистральных нефтепроводов «Баку-Супса» и «Баку-Тбилиси-Джейхан» и газопровода «Баку-Тбилиси Эрзерум» возникла необходимость поиска альтернативных путей для вывоза на мировые рынки запасов углеводородов Каспия. Собственно эта цель сделала необходимой реализацию трубопроводов *TANAP* и *TAP*.

В 2019 году в Азербайджане объём экспорта природного газа увеличен на 23% и достиг 11,6 млрд. м³. Общий прирост экспорта связан повышением уровня добычи на газоконденсатном месторождении «Шахдениз». На рынок Турции доставлено в целом 9,2 млрд. м³, в том числе по Южному Газовому Коридору и *TANAP* 2,8 млрд. м³ природного газа, таким образом, доля рынка Турции в общем экспорте газа Азербайджана составила 79%.

Сегодня уровень добычи газа в Азербайджане примерно равен 30 млрд. м³ исследования дают основание полагать, что за короткое время добычу газа можно увеличить до 40-50 млрд. кубометров [9,11].

Сообщается, что по сведениям, полученным за счёт проведенных разведывательных работ, в пробуренной на месторождении «Умид» во время разведки пятой скважине имеются 250 млрд. газа. С действующих на месторождении двух эксплуатационных скважин ежедневно добывается 1150 тысяч м³ газа и 150 тонн конденсата. Открытые на месторождении запасы газа являются поддержкой энергетического потенциала страны.

Запасы месторождения «Бабек» в два раза превышают показатели месторождения «Умид» и оцениваются 400 млрд. м³ газа и 80 млн. тонн конденсата.

Предполагается, что имеются углеводородные запасы в месторождении «Абшерон» составляют 350 млрд. газа и 45 млн. м³ тонн конденсата [6]. Если в целом выразить объём подтвержденных запасов природного газа в 2 трлн. кубометрами, то открытие таких новых газоконденсатных месторождений как «Умид», «Абшерон», «Нахчыван», «Бабек», «Шафаг», «Зафар» и «Капаз» даёт большие надежды на будущее.

Проведенный анализ показывает, что наряду с вводом в эксплуатацию новых нефтяных и газохимических предприятий наблюдается прирост объёма экспорта продукции нефтепереработки и нефтехимии на 22%. Так, в 2019 году SOCAR на эксплуатируемых непосредственно в рамках внутренних возможностей добился стабилизации добычи нефти и газа, было добыто 7,7 млн. тонн нефти и 6,8 млрд. м³ газа. Общий объём добычи газа в сравнении с предыдущим годом увеличился на 17% и достиг 35,6 млрд. кубометров, нефти 37,5 млн. тонн.

Заключение. Успешно реализуемая в стране нефтяная стратегия не только обеспечивает макроэкономическую стабильность, но и одновременно является фактором, способствующим экономическому развитию страны. Мировой опыт показывает, что концепция развития топливно-энергетического

комплекса, ориентированная на нефтяные доходы, создает базу для развития и других отраслей экономики. Проведенный анализ подтверждает, что в нефтегазовой отрасли экономики создание, реконструкция и модернизация систем добычи, переработки и транспортировки должно быть осуществлено на научно обоснованных концепциях.

Одним очень важных вопросов для эффективного использования топливно-энергетических ресурсов и обеспечения энергетической безопасности является учет экономических и политических интересов стран, импортирующих и экспортирующих энергоносители. Одновременно поиск, разведка, транспортировка и продажа сырья, полномасштабная разработка месторождений в Азербайджанском секторе Каспия, открытие новых месторождений, повышение эффективности использования потенциала энергетического сектора, недопущение потерь при добыче нефтегазовой продукции, а также оптимизация нефтегазодобычи на море и на суше в значительной степени ускорит динамическое развитие экономики страны и увеличит её потребности в энергетических ресурсах.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Алиев Н.А., Мамедов М.А. (2008) «Топливо-энергетический комплекс Азербайджана - этапы развития и перспективы. Баку, 176 стр.
2. Гаджизаде Э.М. Национальная энергетическая стратегия: концептуальное обоснование и перспективы. Новости НАНА. (2010). №1. Бакинская «Наука».
3. Гаджизаде Э.М. Оценка влияния развития нефтегазового сектора на экономический рост. Налоговый журнал Азербайджана. (2012). №2.
4. Ядигаров Т.А. Анализ рентабельности производства судоремонтных заводах с применение экономико-математического метода //Конкурентоспособность в глобальном мире: экономика, наука, технологии, Россия, №1 ч.3, 2017.с.154-157
5. Алиев Н.А., Мирзаев М.А. (2003). Перспективы освоения

углеводородных ресурсов и некоторые аспекты проблемы правового статуса Каспийского моря. Баку, «Азербайджан», с.122.

6. Отчет Международного энергетического агентства.

7. ВР в Азербайджане. Отчет об устойчивом развитии 2013.

8. Информация Управления энергетической информации США.

9. Краткое изложение комплексного плана стратегического развития SOCAR до 2025 года (2016).

10. www.stat.gov.az. - Государственный комитет по статистике Азербайджанской Республики.

11. www.oilfund.az Официальный сайт Государственного нефтяного фонда Азербайджанской Республики.

12. www.socar.az.-Страница Государственной нефтяной компании Азербайджанской Республики.

13. www.br.com. - Официальный сайт ВР.

14. Журнал SOCAR (2016). Баку.

ГРУПУВАННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА ВІДПОВІДНІСТЮ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ ТРАЄКТОРІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Омельчук Валерій Олексійович

д. е. н., професор

професор кафедри

соціальної і гуманітарної політики

Національна академія державного управління

при Президентові України

м. Київ, Україна

Анотація. В статті проведено групування регіонів України за ступенем відповідності змін у доходах громадян траєкторії сталого розвитку регіональних соціально-економічних систем. Виокремлено групу регіонів, де тенденції в доходах відповідають сталому розвитку, групу регіонів з частковою відповідністю доходів сталому розвитку та групу регіонів, де тенденції в доходах населення створюють загрози сталому розвитку.

Ключові слова: доходи, бідність, сталий розвиток, регіональні диспропорції, сталий розвиток, соціальний добробут, соціальна справедливість.

Постановка проблеми. Концепції сталого розвитку приділяється чимало уваги в сучасній науковій літературі [5, с. 171, 6, с. 130, 9, с. 3023] та програмних документах міжнародних організацій [10, с. 27]. Доходи населення відіграють важливу роль в забезпеченні сталого розвитку, який неможливий без подолання бідності в суспільстві. Згідно з опитуванням, проведеним на замовлення Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), близько 69% українців, особливо мешканці невеликих міст і сіл, зазначили зниження своїх доходів з весни 2019 року [8, с. 33]. Це посилює актуальність дослідження доходів населення як ключового фактору забезпечення сталого розвитку як на національному, так і на регіональному рівнях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Існує досить багато визначень сталого розвитку [5, с. 171, 10, с. 41]. З точки зору доходів населення, на наш погляд, найбільш вдалим є трактування сталого розвитку як нової парадигми господарювання, при якій головною метою функціонування будь-якої соціально-економічної системи ставиться досягнення соціальної справедливості та суспільного добробуту разом із забезпеченням екологічної безпеки. В зазначеному визначенні вдало підкреслено дві головні функції, які відіграють доходи населення в концепції сталого розвитку: (1) забезпечення соціальної справедливості та (2) досягнення суспільного добробуту.

Так, дві з сімнадцяти затверджених на Саміті ООН зі сталого розвитку восени 2015 цілей глобального сталого розвитку мають прямий зв'язок з доходами та двома вищезазначеними функціями.

Першою ціллю сталого розвитку в даному програмному документі ООН визначено подолання бідності у всіх її формах, що неможливо здійснити без зростання доходів найбідніших верств населення. Подолання бідності є важливим елементом досягнення суспільного добробуту [2, с. 58] та політичної стабільності. Зростання ж доходів визнається одним з головних завдань у подоланні бідності [9, с. 3023].

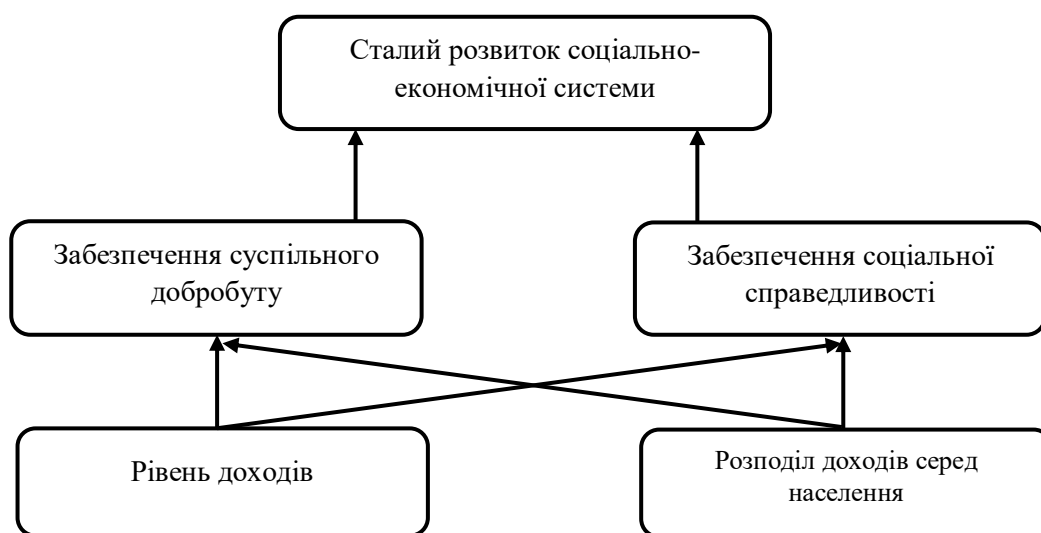
Ціллю сталого розвитку номер десять в зазначеній резолюції ООН є зменшення нерівності всередині країн та між країнами. Дана ціль передбачає забезпечення в кожній країні зростання доходів найменш забезпечених 40 відсотків населення темпами, що перевищують середній рівень. Зменшення нерівності у доходах визначається як один з головних чинників забезпечення соціальної справедливості [1, с. 11].

Мета дослідження. Метою даної статті є узагальнення основних функцій доходів населення в забезпеченні сталого розвитку та розробка методичних підходів до оцінки динаміки доходів громадян, враховуючи базові функції доходів населення в забезпеченні сталого розвитку. Цієї статтею автор також запроваджує системний моніторинг відповідності динаміки доходів населення сталому розвитку регіонів та національної соціально-економічної системи.

Роль доходів населення в забезпеченні сталого розвитку. Зростання та справедливий розподіл доходів населення відіграють важливу роль в концепції сталого розвитку насамперед як інструменти забезпечення суспільного добробуту та соціальної справедливості, що веде до зменшення соціальної напруги в суспільстві [3, с. 61].

Отже, два атрибути доходів населення: абсолютна величина (у вартісному вираженні) та розподіл доходів серед населення є визначальними при дослідженні їх відповідності сталому розвитку національно-економічної системи будь-якого рівня, зокрема й регіонів (рис. 1).

Рис. 1. Функції доходів населення у забезпеченні сталого розвитку соціально-економічної системи

Джерело: розроблено автором.

Всі регіони України можна згрупувати в три групи у відповідності до того, наскільки динаміка величини доходів забезпечує покращення добробуту (табл. 1).

Таблиця 1

Групування регіонів за відповідністю динаміки величини доходів населення сталому розвитку регіональних соціально-економічних систем у 2018 році

Групи за відповідністю динаміки величини доходів сталому розвитку	Регіони України
Група 1: покращення в забезпеченні суспільного добробуту. Динаміка доходів повністю відповідає сталому розвитку.	Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Київська, Миколаївська, Одеська, Харківська, Хмельницька, Чернівецька, м. Київ
Група 2: тенденції протилежні за напрямками. Динаміка доходів частково відповідає сталому розвитку.	Волинська, Донецька, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Чернігівська
Група 3: погіршення в забезпеченні суспільного добробуту. Динаміка доходів не відповідає сталому розвитку.	Закарпатська, Івано-Франківська, Полтавська, Черкаська

Джерело: складено автором згідно з [7, с. 17].

Наявність суттєвих регіональних диспропорцій в доходах населення створює значні загрози сталому розвитку регіональних соціально-економічних систем. В таблиці 2 наведено середньодушові доходи у відсотках до середніх доходів по країні.

Таблиця 2

Наявні середньодушові доходи населення по регіонах у % до середніх по Україні

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Україна	100	100	100	100	100	100	100
Вінницька	86.08	87.45	93.01	95.05	96.12	95.37	95.86
Волинська	74.12	75.19	78.02	79.51	81.48	78.92	78.31
Дніпропетровська	113.40	119.62	123.71	122.04	121.29	127.91	129.03
Донецька	116.20	97.95	66.34	54.58	53.48	57.90	57.96
Житомирська	81.04	82.53	87.11	88.29	90.30	90.20	91.76
Закарпатська	67.10	64.81	69.86	70.33	71.70	70.87	70.33
Запорізька	106.25	112.69	114.50	118.27	114.79	111.33	111.67
Івано-Франківська	78.55	76.01	82.94	84.18	85.85	83.37	82.24
Київська	102.51	106.20	106.97	110.02	107.18	112.29	111.28

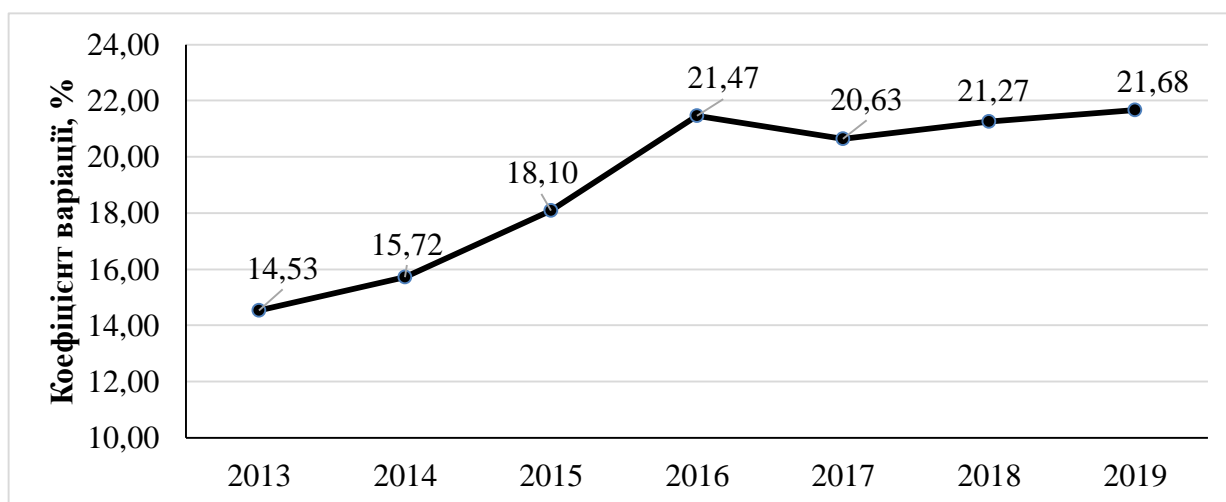
Кіровоградська	81.11	81.97	85.78	87.00	89.33	86.19	86.32
Луганська	95.77	73.89	47.94	33.47	34.73	36.36	36.25
Львівська	86.60	88.10	92.68	94.56	95.16	96.83	97.28
Миколаївська	89.33	87.59	92.06	93.19	95.95	94.91	94.31
Одеська	95.70	90.52	101.61	105.96	106.01	108.06	107.81
Полтавська	94.95	97.81	100.64	102.20	102.95	105.49	106.07
Рівненська	79.21	81.33	83.60	83.56	85.31	82.45	80.24
Сумська	88.17	89.38	96.03	95.32	97.00	95.53	96.72
Тернопільська	71.09	68.70	74.98	75.50	76.59	74.56	73.81
Харківська	97.68	98.10	101.34	102.75	102.33	96.54	97.05
Херсонська	81.30	77.39	87.19	87.74	88.21	85.89	84.57
Хмельницька	85.29	84.71	91.89	91.69	92.32	86.65	85.90
Черкаська	80.96	81.25	84.48	85.96	88.54	86.58	87.09
Чернівецька	72.75	68.98	74.53	75.37	76.61	73.17	71.46
Чернігівська	88.32	86.23	89.20	89.04	89.91	87.63	87.23
Київ	208.99	234.17	244.15	256.55	250.07	245.84	244.42

Джерело: розраховано автором згідно [4, с. 117].

Зростання показників, які менші за 100%, слід вважати позитивною тенденцією в контексті відповідності сталому розвитку. В той же час, негативна динаміка показників, що перевищують 100% також відповідає сталому розвитку, так як сприяє зменшенню міжрегіональних диспропорцій у доходах населення.

На рис. 2 наведено динаміку коефіцієнта варіації, який є одним з показників, що дозволяє оцінити ступінь розсіяння доходів по регіонах (без м. Києва) навколо середнього значення.

Згідно з рис. 2, коефіцієнт варіації середньодушових доходів населення в розрізі регіонів України зростає в усі роки, окрім 2017. Це вказує на посилення регіональних диспропорцій в доходах населення, а відтак на невідповідність регіонального розподілу доходів сталому розвитку. Потрібно також відзначити що середні доходи в м. Києві є в декілька разів вищими, ніж доходи в будь-якому іншому регіоні України, що ще раз підтверджує наявність суттєвих міжрегіональних диспропорцій у доходах населення.

Рис. 2. Коефіцієнт варіації середньодушових доходів населення в розрізі регіонів України

Джерело: розраховано та побудовано автором згідно даних табл. 2.

Комбінуючи оцінку динаміки відносного рівня доходів (табл. 2) та групування регіонів за відповідністю доходів населення сталому розвитку, а також базуючись на виконанні доходами функції забезпечення суспільного добробуту (табл. 1), отримуємо підсумкову таблицю (табл. 3). Дана таблиця дозволяє здійснити підсумкову класифікацію регіонів України за відповідністю динаміки величини та розподілу доходів парадигмі сталого розвитку.

Таблиця 3

Групування регіонів України за відповідністю доходів населення траєкторії сталого розвитку

	Функції доходів населення в забезпеченні сталого розвитку	
	Забезпечення добробуту	Забезпечення соціальної справедливості
Відповідають сталому розвитку		
Житомирська	+	+
Запорізька	+	+
Одеська	+	+
Хмельницька	+	+
Частково відповідають сталому розвитку		
Вінницька	+	-
Дніпропетровська	+	-

Київська	+	–
Миколаївська	+	–
Харківська	+	–
Чернівецька	+	–
Волинська	+/-	+
Донецька	+/-	+
Луганська	+/-	+
Львівська	+/-	+
Кіровоградська	+/-	–
Рівненська	+/-	–
Сумська	+/-	–
Тернопільська	+/-	–
Херсонська	+/-	–
Чернігівська	+/-	–
Існують загрози сталому розвитку		
Закарпатська	–	–
Івано-Франківська	–	–
Полтавська	–	–
Черкаська	–	–

* «+» – відповідність (група регіонів 1 за табл. 2), «+/-» – часткова відповідність, відповідає групі 2 з табл. 1, «–» – не відповідає сталому розвитку (група 3 з табл. 2).

Таким чином, базуючись на даних табл. 3, динаміка доходів населення в чотирьох регіонах (Житомирська, Запорізька, Одеська та Хмельницька області) відповідає сталому розвитку регіональних соціально-економічних систем. Тенденції в доходах населення в Закарпатській, Івано-Франківській, Полтавській та Черкаській областях створюють загрози сталому розвитку даних регіонів. В решті регіонів динаміка доходів населення частково відповідає сталому розвитку.

Висновки.

Доходи населення відіграють важливу роль в забезпеченні сталого розвитку, створюючи можливості для зростання суспільного добробуту та соціальної справедливості. Тому оцінювання відповідності динаміки доходів сталому розвитку має враховувати виконання ними двох основних зазначених функцій.

Проведена комплексна оцінка відповідності доходів населення показала,

що в чотирьох регіонах зміни в доходах населення створюють загрози сталому розвитку, так як спостерігалось погіршення виконання доходами обох базових функцій (Закарпатська, Івано-Франківська, Полтавська та Черкаська області).

Потрібно відзначити, що Державна служба статистики України не здійснює спостереження як змінюються доходи 40% найменш забезпеченого населення. Це унеможливує моніторинг ефективності державних заходів, програм та стратегій щодо подолання бідності в контексті сталого розвитку, використовуючи як стратегічний показник співвідношення динаміки доходів 40% найменш забезпеченого населення та середьонаціонального показника. Тому доцільно було б включити даний показник в систему статистичних спостережень, які здійснюються Державною службою статистики на національному та регіональному рівнях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Галушка З. Економічна та соціальна ефективність функціонування ринкового розподілу доходів: підходи до оцінки / З. Галушка, А. Дутчак // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – Вип. 2. – С. 11-18.

2. Глубіш Л. Я. Еволюція наукових поглядів на зміст теорії добробуту та її специфіка на сучасному етапі соціально-економічних відносин / Л. Я. Глубіш // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2016. – Вип. 6(1). – С. 58-63.

3. Дучинська Н. І. Нерівномірність у розподілі доходів в умовах ринкової економіки / Н. І. Дучинська // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – 4(114). – С. 61-64.

4. Статистичний щорічник України за 2019 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf.

5. Філіппов В. Ю. Парадигма сталого розвитку: генезис, передумови та

витоки [Електронний ресурс] / В. Ю. Філіппов // Економічні інновації. – 2019. – Т. 21, Вип. 4. – С. 171-179.

6. Holden, E., Linnerud, K., & Banister, D. (2014). Sustainable development: Our Common Future revisited. *Global Environmental Change*, 26(1), 130-139. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2014.04.006>.

7. Омельчук В. О. Доходи населення в концепції сталого розвитку: національний та регіональний виміри / В. О. Омельчук // Економіка та держава. – 2020. – №12. – С. 17-29.

8. Incomes of 69% of Ukrainians have been affected by COVID-19: UNICEF survey [Електронний ресурс]. – UNICEF. – 2020. – Режим доступу: <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/incomes-69-ukrainians-have-been-affected-covid-19-unicef-survey>.

9. Sinding S. W. (2009). Population, poverty and economic development. *Philosophical transactions of the Royal Society of London. Series B, Biological sciences*, 364(1532), 3023-3030. <https://doi.org/10.1098/rstb.2009.0145>.

10. United Nations. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development [Електронний ресурс]. – Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. – Режим доступу: <https://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/Agenda2030%20eng.pdf>.

**ИНТЕГРАЦИЯ РАЗЛИЧНЫХ ПРЕДМЕТНЫХ ГРУПП ЧЕРЕЗ
КОНЦЕПТУАЛЬНОЕ ПОНИМАНИЕ УЧЕНИКОВ В РАМКАХ
МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ**

Омралина Меруерт Атаровна

учитель-эксперт

Токсеитова Галия Кокимбаевна

учитель биологии

Сарсенбекова Сымбат Серипбековна

учитель экономики

Медет Аяган Ерланулы

учитель географии

Назарбаев Интеллектуальная школа города Нур-Султан

Республики Казахстан

Аннотация В данной статье особое внимание уделяется использованию и развитию концептуального понимания учеников при междисциплинарном планировании. В руководстве по междисциплинарному обучению в программе основной школы (руководство МҮР, сентябрь 2014 / январь 2015) отмечается что, междисциплинарные исследования состоят из трех основных этапов: планирования, обучения и оценки междисциплинарных юнитов. Мы акцентируем внимание на этап планирования междисциплинарного юнита, так как успешность планирования - это ожидаемая результативность преподавания и оценивания учебного раздела. Интегрировать предметы в МҮР возможны через содержание, глобальный контекст и концепции. Мы решили интегрировать предметы: экономику, биологию и географию через концептуальное понимание учеников. Более конкретно интеграция происходила через глобальный контекст, так как этот метод очень актуален для

современного этапа развития педагогики, он способствует развитию исследовательских навыков и навыков критического мышления.

Ключевые слова: междисциплинарный юнит, планирование, МҮР(программа основной школы), глобальный контекст, концепция, АТЛ навыки (подходы к обучению), дифференциация, рефлексия.

Введение Междисциплинарное преподавание и обучение - это одна из важных особенностей средней школы Международного бакалавриата (МҮР программы), так как оно дает различные возможности ученикам рассматривать глобальные проблемы современного мира. МҮР ІВ считает, что междисциплинарное обучение позволяет ученикам использовать основы знаний и пониманий по различным предметам, чтобы прийти к новым пониманиям на основе процесса синтеза; обеспечивает целостный подход к изучению сложных вопросов и идеи; развивает гибкость ума, которая готовит к непрерывному образованию. Междисциплинарное планирование и обучение способствует сотрудничеству между учителями различных предметных групп, что приводит к профессиональному развитию педагогов. А так же учителя через творческий поиск развивают исследовательские навыки у учащихся, которые необходимы для современной педагогики в меняющемся мире (руководство МҮР, сентябрь 2014/январь 2015).

При планировании междисциплинарного юнита «Жизнь в Амазонских лесах», были использованы такие методы педагогических исследований, как: наблюдение, анализ школьной документации, особенно руководство по междисциплинарному планированию, изучение опыта своих коллег, проведение анкетирования среди учеников.

Данная статья имеет практическую направленность. Данной статьей учителя хотели поделиться с коллегами опытом планирования и оценивания междисциплинарного юнита, результатами, основанными на собственном опыте, предложить некоторые решения и выводы для улучшения междисциплинарной деятельности.

Основная часть В начале планирования учителями было установлено для изучения текущих юнитов по всем трем дисциплинам выбран один и тот же глобальный контекст - «глобализация и развитие». На основе данного открытия было решено интегрировать свои предметы не через контент, т.е предметное содержание, а именно через глобальный контекст. Именно глобальный контекст основной школы обеспечивает более точные перспективы для исследования, и он предлагают общие точки входа для интегрирования различных предметных групп. Темой для междисциплинарного юнита было выбрано «Жизнь в Амазонских лесах», в связи с тем, что было решено рассматривать проблемы локального характера, которые возникли из-за масштабной вырубке и пожаров в влажных тропических лесах Амазонки, которые могут привести к глобальным проблемам. Для углубления знаний и пониманий по каждому предмету были выбраны предметные концепции: по географии - «причинность», по биологии - «последствия», а по экономике - «потребления».

Идея исследования юнита была взаимосвязанна с глобальным контекстом, основными и предметными концепциями. Так же мы обратили внимание на то, чтобы идея исследования могла обеспечивать такое понимание, которое ученики смогли бы использовать в других ситуациях или предметах. Таким образом идея исследования была сформулирована так: “чрезмерное потребление жизненно важных ресурсов может оказать пагубное влияние на окружающую среду и привести к множеству причин и последствий в отношениях между людьми и объектами», она была понятной для учеников. Мы пришли к этому выводу после защиты продуктов междисциплинарного юнита и рефлексии учеников. Например, в своей рефлексии ученик пишет : «Данную идею можно разделить на три части по смысловой нагрузке, каждая из которых имеет тесную связь с каждым из дисциплин. Во-первых, “чрезмерное потребление жизненно важных ресурсов” в нашем случае подразумевает именно экономику, так как именно для улучшения экономического состояния страны Бразилия пришла к вырубке лесов, через

которое они хотели повысить экспорт древесины, мяса крупно-рогатого скота, пальмового масла и бумаги. Во-вторых, данное нерациональное использование ресурсов способствовало разрушению экосистем этого тропического леса, так как неразумное уничтожение лесов ведет за собой не только снижение количества деревьев и загрязнению воздуха, но также и потере дома для огромного количества флоры и фауны, что имеет пагубное влияние данных процессов на окружающую среду с точки зрения биологии. А “причины и следствия в отношениях между людьми, объектами” показано через географию, потому что решение данной проблемы стало причиной объединения многих зарубежных стран для Бразилии, что имеет не только политический, но и экономический характер тоже. Таким образом, можно сделать вывод о том, что данная работа стала очень полезной и эффективной для нас, для поколения, которое будет бороться и изучать ее решения, потому что через этот проект стало ясно многие разные аспекты всего происшествя, тем более и ее взаимосвязь с разными дисциплинами».

Одним из важных этапов процесса планирования является выбор и поиск необходимых ресурсов. Необходимо было выбрать такие ресурсы, чтобы они были интересными для учеников, так же содержательными и информативными. Для более четкой интеграции было решено использовать одни и те же ресурсы на уроках различных предметов, чтобы у учеников сформировался единое визуальное представление единства изучения проблемы на уроках трех предметов. Например: видеофильмы «What if we lost the Amazon Rainforest?», «Амазонский апокалипсис: миллионы гектаров земли выжжено, гибнут редкие животные» (<https://www.youtube.com>), космический снимок лесных ресурсов мира (<https://u-stena.ru>). Рефлексии после каждого урока рассеяли некоторые сомнения о эффективности данного метода. Ученики смогли рассматривать одни и те же ресурсы с различных ракурсов и в различных контентах, в зависимости от целей каждого конкретного урока.

В ходе планирования данного юнита было решено развивать навыки переноса знаний и умений между различными предметными группами.

Запланировано упражнение по АТЛ навыку, где ученики в группе выбирали глобальную проблему по своему усмотрению, затем определяли роли внутри группы (они должны были выбирать роли эксперта различных дисциплин) и обсуждали, высказывали свое мнение по отношению к выбранной проблеме, в конце работы выяснили преимущества и недостатки мнения каждого эксперта при обсуждении данной проблемы, определили, что общего было между ними, т.е. какие у них были общие взгляды или мнения по этой проблеме и какие различия были между ними.

Дифференциация была применена методом деления студентов на группы. Студенты были поделены по способностям. Было решено, что учитель поделит доску на три колонки. В первой колонке учащимся было предложено внести «аргументы», во вторую «сбор информации и умение оформлять ссылки на использованные ресурсы по АРА стилю», а в третьей колонке «организация информации и дизайн постера». Затем студенты внесли свои имена в ту колонку, где они посчитали себя наиболее успешными. Потом учитель поделил студентов по горизонтали, то есть, в одну группу попали студенты с разными способностями, что привело к эффективной работе.

При проведении уроков были запланированы такие стратегии и методы, как составление аргументированных ответов, моделирование сложных понятий и идеи, взаимооценка постеров методом "ротация», словесные и символические уравнения фотосинтеза, викторина «реактивы и продукты фотосинтеза», работу с виртуальным симулятором эффектов и работу над индикатором человеческого развития и т.д.

В ходе междисциплинарного юнита студенты реально осознавали масштабы последствий пожаров на Амазонке и это воодушевляло их на исследование. Студенты развивали профиль МБ студента, такие как думающий и широко мыслящий и заботливый благодаря глобальному контексту, что помогло осознать масштаб проблемы. Студенты задавались вопросами, связанными с разными сферами жизни, например, что будет, если эти леса не восстановятся, как сохранить животный мир, как это отразится на здоровье

людей. Наряду с этим, студенты испытывали большие трудности в реализации продукта исследования. Они думали над тем, как связать эти три области знаний как биология, география и экономика. В связи с этим в будущем нужно более четко поработать над организацией данного юнита, а именно планирования сроков, четкой инструкции, регламентов. Например, время юнита совпало с концом второй четверти, поэтому студенты могли забыть свои некоторые идеи или эмоции, которые они ранее испытывали.

Как конечный продукт этого юнита ученики приготовили постер и защитили его. Самые лучшие постера были выбраны для общешкольной выставки, где ученики воодушевленно защищали свои постера перед огромной аудиторией учеников и учителей. Результатами своих работ многие ученики остались довольными, об этом мы узнали из их рефлексий. Были очень интересные предложения со стороны учеников по улучшению данной работы, и мы будем все это учитывать в следующих междисциплинарных юнитах уже с другими предметными группами.

Вывод: Результативность планирования оценивается после завершения юнита. Оценивая конечный продукт, особенно рефлексии учеников, мы пришли к выводу, что ученики в полной мере поняли то, что без междисциплинарного понимания трудно рассматривать данную проблему с разных перспектив, так как различные предметные дисциплины дополняют друг-друга, позволяют глубже понять суть данной проблемы. Преимущества были в том, что при междисциплинарном понимании ученики смогли синтезировать и интегрировать понятия из разных предметов в одну общую работу и выразить свои знания в объемном проекте. Также они развивали социальные навыки, работая сообща в группе со своими одноклассниками.

Преимуществами данного междисциплинарного юнита стали:

– Три предмета объединялись через один и тот же глобальный контекст «глобализация и развитие» и зоны его исследования, что дало возможность рассматривать проблему с разных перспектив.

– Использование одних и тех же ресурсов так же дало возможность ученикам представить целостность рассматриваемой проблемы.

– Рефлексия дала возможность увидеть сильные и слабые стороны нашего МДЮ планирование.

Для улучшения данной работы мы предлагаем:

– Больше времени выделить на самостоятельного исследования проблемы на каждом из предметов.

– Развивать навыки мышления, говорения, с умением формулировать хорошо аргументированные ответы, умение интерпретировать данные (анализировать графики, диаграммы, стат.данные и т.д)

– Дать возможность ученикам свободу выбира конечного продукта.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Междисциплинарное обучение в программе основной школы. International Baccalaureate Organization. Сентябрь 2014/Январь 2015

2. Междисциплинарное преподавание и обучение. Му ИВ. <https://resources.ibo.org/myp/subject-group/Interdisciplinary-teaching-and-learning?lang=en>

3. What if we lost the Amazon Rainforest? <https://www.youtube.com/watch?v=pRZKGLIc9DA&t=221s> .

4. Амазонский апокалипсис: миллионы гектаров земли выжжено, гибнут редкие животные. <https://www.youtube.com/watch?v=rmPrxXG8nnc>.

5. https://u-stena.ru/katalog-fotooboev/karty-mira/geograficheskaya-karta-mira-so-sputnika-letom_060113/ Космический снимок лесных ресурсов мира. Приложение: Фотодокументы с общешкольной выставки по междисциплинарному юниту:

**ХАРЧОВИЙ БАРВНИК І ПЕКТИН З ЧЕРВОНОГО
БУРЯКУ, ЇХ ОТРИМАННЯ**

Островка Марія Вікторівна

спошукач

Соколенко Надія Михайлівна

аспірант

Островка Віктор Іванович

старший викладач

Мороз Олексій Валерійович

к.т.н.

Попов Євген Вадимович

д.т.н., професор

Кафедра екології та технології полімерів

Інститут хімічних технологій

Східноукраїнського національного університету

ім. В. Даля, м. Рубіжне, Україна

Альтернативою синтетичним харчовим барвникам є барвники з природної натуральної сировини: овочів, фруктів, ягід [1]. Вони не є чужорідними людському організму і без наслідків для здоров'я переробляються їм. Крім того, багато природних барвників володіють антиоксидантами і рядом корисних властивостей для людського організму навколишньому середовищу. В цьому підрозділі розглядається удосконалена технологія отримання харчового барвника червоного кольору з природної сировини – червоного буряку.

Для підфарбовування більшості харчових продуктів використовують харчові синтетичні барвники, однак більшість країн світу займаються питанням поступової заміни синтетичних харчових барвників барвниками з натуральної

сировини рослинного походження, тому удосконалення технології отримання якісного харчового барвника і мінімізація енергетичних затрат на його виробництво є актуальним і для України, яка імпортує до 100 тн. у рік харчових синтетичних барвників.

1. Технологія безвідходного виробництва харчового барвнику з червоного буряку

Синтетичні барвники у ряді випадків є шкідливими для здоров'я [2], тому що містять домішки початкових і проміжних речовин, які спричиняють онкологічні захворювання, мають алергенну і мутагенну дію, тому актуальними є поступова заміна синтетичних барвників барвниками з натуральної сировини рослинного походження з одночасним підвищенням якості та удосконалення технології при мінімізації енергетичних затрат на їх виробництво.

Одним з широко розповсюджених харчових барвників рожево-червоного кольору є екологічно безпечний барвник з червоного буряку. У виробництві барвника з червоного буряку, зберіганні і вживанні важливим є процес стабілізації нестійких в лужному середовищі компонентів буряку – бетацианів. Для збільшення тривалості стійкості бурякового соку від окислення були досліджені в якості стабілізаторів наступні харчові кислоти: лимонна, молочна, щавлева, саліцилова до надання величини рН буряковому соку не більше 4,5 згідно ДСТУ [3]. Результати проведених експериментів по стабілізації бурякового соку приведені в табл.

Таблиця 1

Зміна величини рН бурякового соку від маси добавляємих в нього кислот-стабілізаторів

Величина рН	Маса добавляємих кислот-стабілізаторів, г/100г соку			
	Щавлева	Саліцилова	Лімонна	Молочна
6,0	-	-	-	-
5,5	0,02	0,025	0,035	0,050
5,0	0,03	0,055	0,100	0,125
4,75	0,05	0,080	0,150	0,200
4,50	0,07	0,125	0,275	0,275

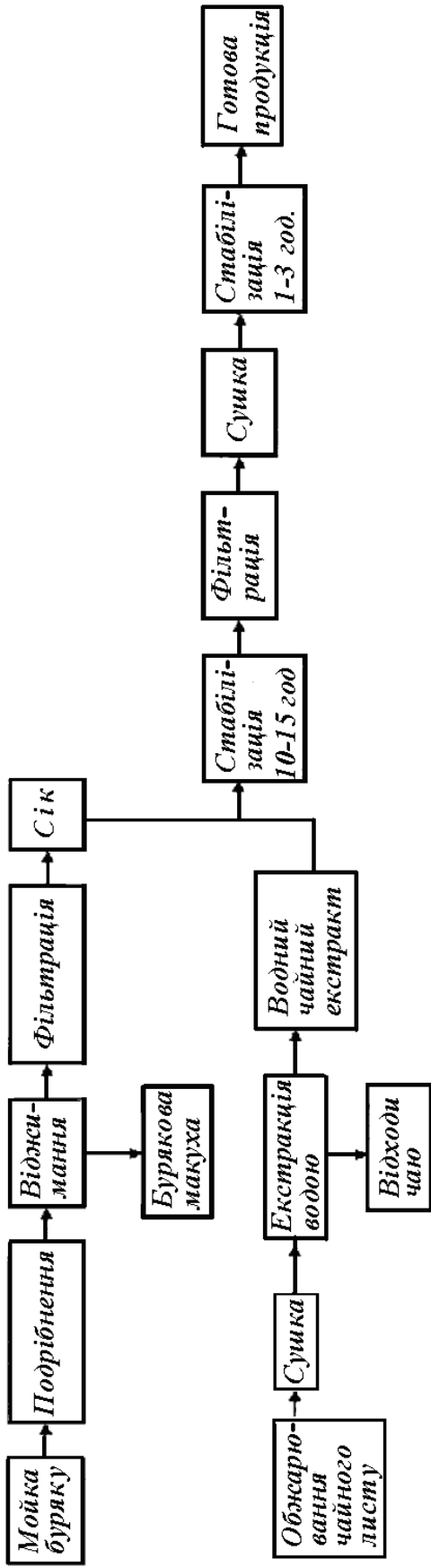

Як видно із табл., найбільш ефективним стабілізатором бурякового соку є двоосновна щавлева кислота. Лимонна і молочна кислоти мають практично однакову стабілізуючу ефективність, проміжне положення по стабілізації бурякового соку займає саліцилова кислота. У зв'язку з тим, що лимонна кислота із усіх досліджених стабілізаторів є найбільш доступною і дешевою, саме її використовували для стабілізації отриманого харчового червоного барвника з бурякового соку. Проведені дослідження дозволили використовувати розпилювальну сушарку, удосконалити та спростити технологію (див. блок-схеми, в) отримання цільового продукту з такими перевагами в порівнянні з відомими варіантами отримання харчового бурякового барвника (схеми а, б): скороченням тривалості технологічного процесу з одночасним зменшенням енергозатрат.

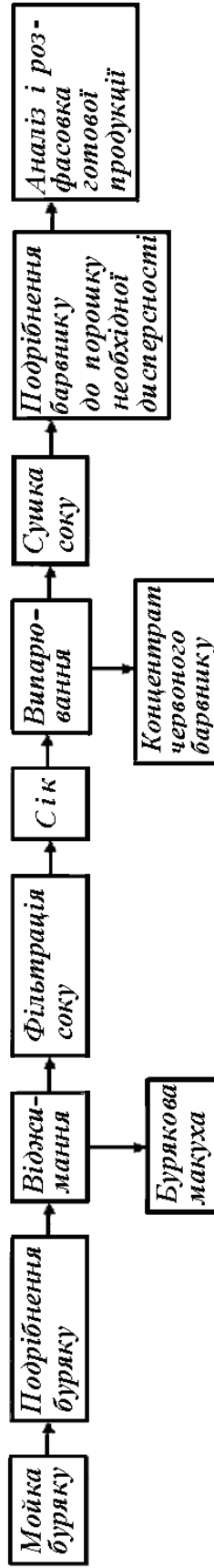
Вдосконалена технологія отримання харчового барвника червоного кольору з бурякового соку має переваги з виключенням із технологічного процесу трьох стадій:

- спрощення технології за рахунок підвищення концентрацію бурякового соку в плівково-роторному випарнику, виключення з процесу подрібнення барвнику після сушіння з класифікацію часточок на фракції за розмірами;
- виключення із технологічної схеми використовуваних апаратів: плівково-роторного випарювача, розмельного обладнання;
- підвищення виходу барвника за рахунок виключення втрат, які могли б появлятися на завершальних стадіях виробничого процесу.

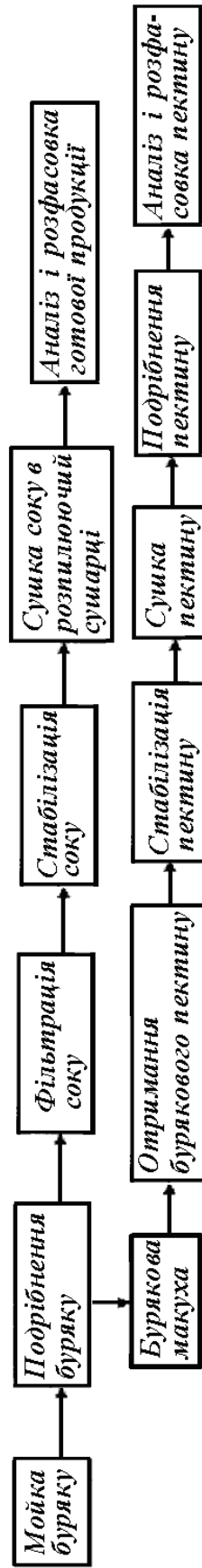
1. Технологічна схема отримання червоного барвника із буряку у виді буряково-чайного концентрату

2. Технологічна схема отримання червоного барвника із буряку у виді концентрату і порошку

3. Технологічна схема отримання червоного барвника із буряку і пектину у виді порошку

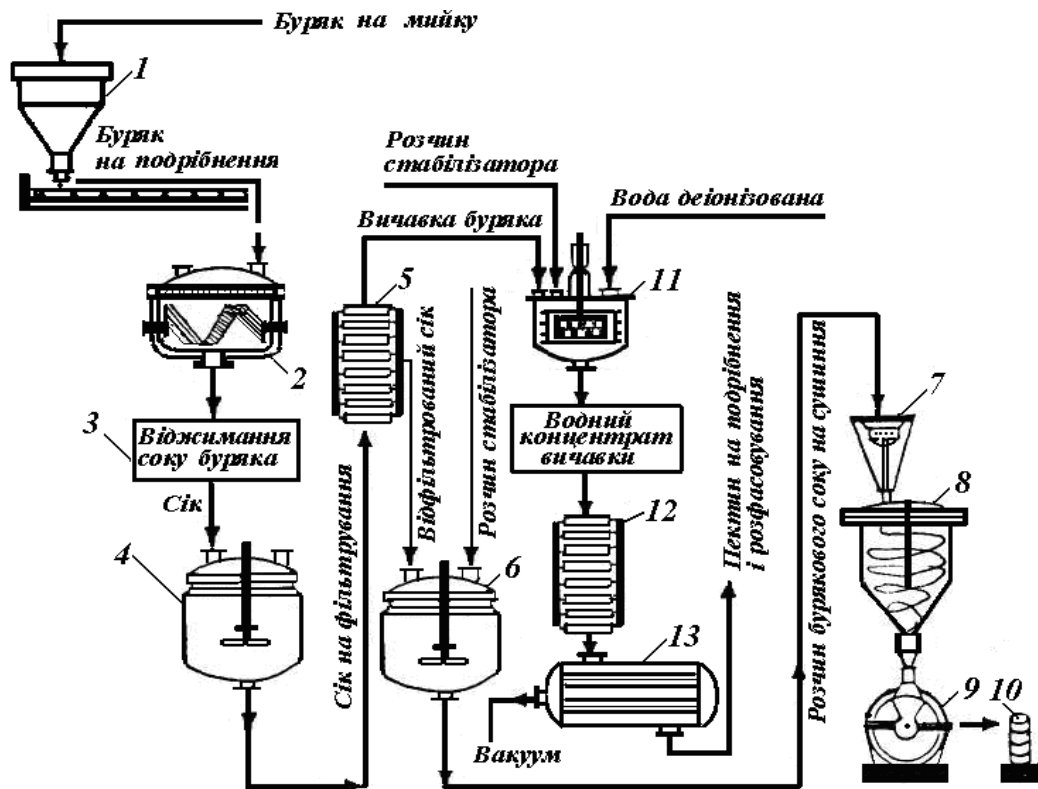
Блок-схеми отримання червоного харчового концентрату барвника із суміші червоного буряку і чаю (а); червоного буряку (б); отримання червоного харчового порошкоподібного барвнику з червоного буряку за пропонуваною технологією із стабілізованим буряковим соком і з використанням розшилюючої сушарки (в).

Проведені дослідження дозволили скласти калібрувальні графіки зміни концентрації водневих іонів (рН) бурякового соку в залежності від маси використовуваних харчових кислот (лимонної, молочної, сорбінової, щавлевої) в якості стабілізатора-антиоксиданта, за допомогою яких по зміні рН бурякового соку методом титрування експериментально визначені їх затратні норми. Харчовий червоний барвник із буряка може також випускатися (після упарювання) у виді готового до застосування стабілізованого розчину-концентрату та в сухому порошковому виді. Експериментальним шляхом в промислових умовах був заздалегідь визначений оптимальний температурний режим висушування стабілізованого бурякового соку в розпилюючій сушарці (температура входу теплоносія – $140\pm 5^{\circ}\text{C}$, температура виходу теплоносія – $80\pm 5^{\circ}\text{C}$). Запропонована технологія виробництва червоного харчового барвника може бути економічно вигідно використана не тільки на харчосмакових підприємствах України, але і безпосередньо в сільськогосподарських районах зростання червоного буряка.

На основі проведених досліджень апробована методика визначення фарбувальної концентрації червоного харчового барвника з бурякового соку за величиною оптичної щільності його водних розчинів з будь-яких гатунків буряка при однаковому або близькому значенні рН ще до стадії сушіння соку в розпилювальній сушарці.

2.2. Отримання бурякового пектину з бурякових вичавків

Проведені також дослідження по створінню безвідходної технології за рахунок отримання на технологічній схемі бурякового пектину з бурячних вичавків шляхом диспергування, висушування їх у вакуум-гребковій сушарці типу «Венулет» з подальшим подрібненням в дисмембраторі (рис. 2). Схema включає ємкість 1 для мийки буряка, який далі поступає по транспортеру на подрібнення в подрібнювач 2

Рис. 2. Універсальна технологічна блок-схема виробництва харчового червоного барвника з бурякового соку і з відходу (бурякової вичавки) – бурякового пектину: 1 – апарат для мийки буряку; 2 – подрібнювач буряку; 3 – прес для віджимання подрібненого буряку від соку; 4 – приймач соку; 5, 12 – фільтрувальні апарати; 6 – апарат для стабілізації соку; 7 – витратна ємкість; 8 – розпилююча сушарка; 9 – класифікатор часточок харчового червоного барвника за розмірами; 10 – готовий харчовий барвник; 11 – апарат для подрібнення і стабілізації пектину з бурякової вичавки; 13 – вакуумна сушарка для сушки водної пасти вичавки до готового пектину.

і потім – на прес 3 для віджимання соку. Віджятий сок поступає в апарат 4, з якого сок надходить у фільтрувальний апарат 5 на фільтрування, звідки подається в апарат 6, де відбувається процес стабілізації соку. Далі сок поступає в розпилюючу сушарку 8 і через класифікатор частинок по розмірах 9 готовий харчовий барвник після аналізу згідно технічних умов за усіма показниками якості зважують на вагах 10 передають на розфасовку і упаковку.

Харчовий червоний барвник із буряка відповідав за усіма показниками ДСТУ України 3845-99 «Барвники натуральні харчові».

З фільтрувального апарату 5 бурякові вичавки передають в апарат 11 на їх подрібнення, заздалегідь завантаживши розчинений в дистильованій воді стабілізатор, звідки подрібнений концентрат вичавки надходить до апарату 12, де концентрат вичавки фільтрують, віджимають і передають на сушку у вакуумну сушарку типу «Венулет» 13. Отриманий харчовий буряковий пектин аналізують за усіма показниками якості, розфасовують в тару і упаковують. Такий буряковий пектин відповідав за усіма показниками стандарту України.

Зразок бурякового пектину, що утворився, по зовнішньому виду мав червоно-фіолетовий колір і був випробуваний при випічці кондитерських і хлібобулочних виробів. В разі добавлення в буряковий пектин кормових мікроелементів і гранулювання він може використовуватися сільськогосподарськими підприємствами як ефективна добавка в комбікорми для птахів і худоби, а також застосовуватися кондитерськими фабриками, хлібзаводами і населенням для випічки виробів з тіста.

Напрацьовані в дослідницько-промисловому виробництві інституту хімічної технології і промислової екології (НТУ ІХТПЕ, м. Рубіжне) зразок червоного харчового барвника із бурякового соку і зразок пектину з відходу (бурякової вичавки) у кількості по 2 кг кожного відповідали за усіма показниками стандарту України. Розроблено синтез стійкого до окислення харчового бурякового барвнику і бурякового пектину з вичавків за спрощеною технологією, який може застосовуватися кондитерськими фабриками, хлібзаводами і населенням для випічки виробів з тіста і використовуватися сільськогосподарськими підприємствами в якості корму для птахів і худоби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Харламова О.А., Кафка Б.В. Натуральные пищевые красители. – М.: Пищевая пром-сть. –1979. – 192 с.
2. Иванова Т. Н., Позняковский В. М. Товароведение и экспертиза пищевых концентратов и пищевых добавок: Учебник для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2004.
3. Нечаев А.П. Пищевые добавки / А.П. Нечаев, А.А. Кочеткова, А.Н. Зайцев / – М.: Колос-Пресс. – 2002.
4. Селиванов Е.В. Красители в биологии и медицине: Справочник. – Барнаул: Азбука. – 2003. – 40 с.
4. Родионов В.М., Богословский Б.М., Федорова А.М. Лабораторное руководство по химии промежуточных продуктов и красителей. – М.-Л.; Госхимиздат. – 1948. – 212 с.
5. Смирнов В.А. Пищевые кислоты (лимонная, молочная, винная). – М.: Легкая и пищевая промышленность. – 1983 – 264 с.
6. Нечаев А.П. Пищевая химия. Учебник для студентов вузов, обучающихся по направлению: 552400 «Технология продуктов питания» / А.П. Нечаев, С.Е. Траубенберг, А.А. Кочеткова / СПб.: ГИОРД. – 2003. – 640 с.
7. Донченко Л.В. Технология пектина и пектинопродуктов. М.: ДеЛи, 2000.– 378 с.
8. Олабоді О.В. Виробництво та використання пектинів у харчовій промисловості. Наук.-допом. галузевий бібліограф. покажчик под ред. В.С.Каленської. К.: Серія «Гідроколоїди». – Вип. 1. – 2016. – 131 с.
9. Ромазанова Г.Р. Сорбционно-спектроскопическое определение синтетических анионных пищевых красителей. Дис. на соиск. уч. степ. канд. хим. наук (специальность 02.00.02. – Аналитическая химия). – М.: 2016. – 167 с.; ДСТУ 3845. Красители натуральные пищевые.

ОНТОМОРФОГЕНЕЗ *LATHYRUS ODORATUS*
L. В ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

Павленко Людмила Леонідівна

кандидат біологічних наук

старший викладач

Галицький коледж ім. В. Чорновола

м. Тернопіль, Україна

Анотація: Описано 3 періоди та 7 вікових стани онтоморфогенезу рослин виду *Lathyrus odoratus* при різних способах вирощування: весняний посів у відкритий ґрунт та посів в умовах захищеного ґрунту. Наведено морфологічний опис вегетативних та генеративних органів. Вказано тривалість онтогенезу.

Ключові слова: онтоморфогенез, чина запашна, генеративні рослини, крилате стебло, *L.odoratus*, віковий стан, ліана.

Інтродукція рослин в ботанічних садах дозволяє проводити їх всебічне вивчення, у тому числі й дослідження онтоморфогенезу у нових умовах вирощування. Перспективними для інтродукції в Україна є види декоративних трав'янистих ліан, придатні для вертикального озеленення. Серед цих рослин цікавим видом є Чина запашна (*Lathyrus odoratus* L.) – витка ліана з родини Fabaceae, життєва форма якої гемікриптофіт, а в умовах Лісостепу України вирощується як однорічна рослина.

L. odoratus – витка рослина, яка чіпляється за опору за допомогою вусиків [1]. Пагін тонкий, крилатий, слабо розгалужений [2].

Насіння зберігає схожість 3–4 роки, плід – біб [3, 4]. Рослини *Lathyrus* дуже світло- і вологолюбиві та холодостійкі, витримують зниження температури до -5°C [2, 5]. Для доброго росту потребують легких,

суглинистих, багатих гумусом ґрунтів, регулярного зволоження [4] та підживлення [3].

L. odoratus можна вирощувати як у відкритому ґрунті протягом усього року, так і в оранжереях у зимово-весняний період, а також як горшкову та контейнерну культуру для оформлення приміщень та зимових садів [1].

Природним ареалом виду є Середземномор'я – Південна Італія, Сицилія, Канарські острови. Введення в культуру відносять до XVII ст. (1697–1699 рр.). У 1699 році завдяки монаху-італійцю Ф. Купані *L. odoratus* була завезена із Сицилії в Англію, а звідти і у всю Європу [2, 6]. В результаті аналізу доступних літературних джерел, даних про онтоморфогенез *L. odoratus* виявлено не було або вони носять фрагментарний характер [7, 8, 9].

Мета дослідження – вивчення етапів онтоморфогенезу даного виду в умовах інтродукції. Спостереження проводились на колекційних ділянках і в теплицях Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України за різних способів вирощування:

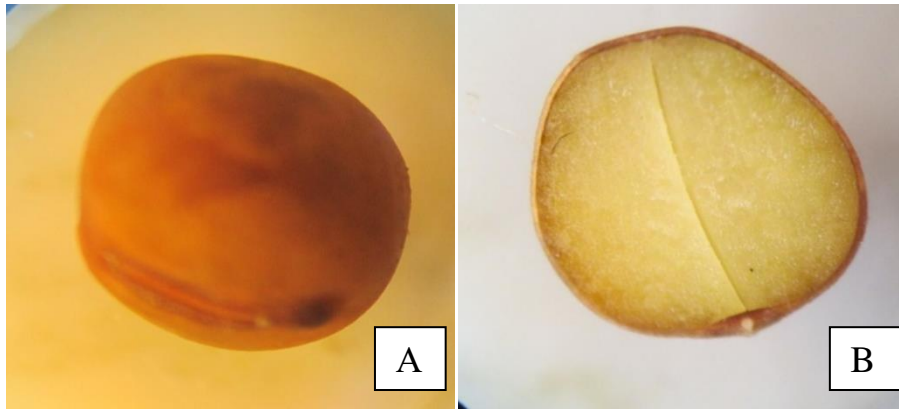
1) весняний посів у відкритий ґрунт;

2) посів в умовах захищеного ґрунту. Онтогенетичний морфогенез рослин вивчали за методичними вказівками І.П. Ігнат'євої [10, 11], Ф.М. Куперман [12], термінологія періодів і вікових станів онтогенезу наведена за Т.А. Работновим [13, 14]. Опис різних органів рослин проводили згідно з атласами описової морфології вищих рослин С.М. Зиман [15], З.Т. Артющенка [16, 17],

І. Латентний період

Насіння (se). Форма насінини куляста, або чотиригранно-куляста, діаметром 0,5–0,7 см. Поверхня безструктурна, матова, не опушена. Добре помітний насінний рубчик, білого кольору, довжиною – 0,3 см (рис. 1).

Рис. 1. Загальний вигляд (А) та поперечний переріз (В) насінини *Lathyrus odoratus* (8х, 7х)

Забарвлення насіння однотонне, переважно темно-коричневе. Зріла насінина ендосперму не містить. Зародок зігнутий або прямий, диференційований на дві сім'ядолі, гіпокотиль, потужний корінець та слабо розвинену брунечку. Також зародок містить хлорофіл, олії, білок та крохмаль. В 1 г міститься 12 насінин. Останнє проростає через 8–9 діб, а масові сходи з'являють на 10–12-ту добу. Проростання підземне.

II. Прегенеративний період

Проростки (р). Після проростання зародкового корінця на поверхні ґрунту з'являється епикотиль, 1–2 пари справжніх листків. Епикотиль має молочне забарвлення та 1,0–2,5 см довжини. Стебло салатове, чотиригранне, 3–5 см довжиною. Листок простий, двічірозчичений (рис. 2).

Рис. 2. Початкові вікові стани онтогенезу *Lathyrus odoratus*: se – насіння, р – проростки, j – ювенільний стан, im – іматурний стан.

Листкова пластинка (довжина – 1,5–1,8 см, ширина – 0,9–1,2 см) зелена, її форма обернено яйцеподібна, основа – клиновидна, верхівка – гострокінечна, край – хрящуватий. Жилкування перисте. При основі черешка знаходяться два вільні, бокові прилистки, довжиною 0,2–0,4 см та шириною 0,1–0,2 см. Черешок 0,2–0,6 см довжиною, закінчується язичком. Форма черешка жолобоподібна, його положення на стеблі припідняте. Коренева система стрижнева. Довжина головного кореня 4,0–6,5 см, бічних 3–4 см. Тривалість вікового стану незалежно від способу вирощування становить 6–10 діб.

Ювенільний стан (j). Рослини характеризуються початком активного росту стебла, висота якого 13–17 см. Розвиваються 4–6 пар двійчасто-складних листків (рис. 3.10.). Довжина нижніх листкових пластинок – 2,4–2,6 см, їх ширина – 1,5–1,7 см. Розміри верхніх листків менші: 1,4–2,3 та 0,8–1,1 см відповідно. Довжина прилисток збільшується до 0,5–0,7 см. Листкорозміщення почергове, довжина міжвузлів 1,5–3,0 см. Біля третьої та четвертої пар листків розвиваються перші вусики (2–4 см), які починають закручуватися у пошуках опори. Довжина головного кореня до 10 см, також добре розвинені бічні корені першого порядку, довжиною 1,5–7,0 см. На останніх розвиваються поодинокі бічні корені другого порядку, довжина яких 0,1–0,2 см.

Тривалість вікового стану за посіву насіння у закритий ґрунт 18–28 діб, за весняного посіву у відкритий ґрунт 12–18 діб.

Іматурний стан (im). Рослини у віці 40–45-ти діб мають висоту 20–25 см. Пагін простий, галузиться від основи та займає в просторі лазяче положення. Форма стебла увігнуто-трикутна. На останньому розвиваються пагони галуження першого порядку (3–5), довжиною 7–10 см. На верхівках пагонів присутнє пухнасте опушення. На пагоні формування розвиваються 8–14 пар листків, на бокових – 3–6. Розміри листкових пластинок збільшуються: довжина 2,2–4,7 см, ширина 1,8–2,3 см. Довжина міжвузлів 1,5–3,7 см. Прилистки бокові, вільні, пазушні, довжиною 1,2 см та шириною 0,5 см. Вусики, які являють собою видозміну черешка, починають галузитися. Довжина нерозгалуженої частини 5 см, а розгалужених відростків – 3 см. Слід

зауважити, що на пагонах галуження першого порядку листові пластинки більші, міжвузля довші, а опушення густіше.

Коренева система мичкувата, головний корінь не збільшується. Активно наростають бічні корені першого порядку (до 20 см), на яких розвиваються бічні корені другого (3–5 см) та третього порядків (1 см). Таким чином коренева система проникає в ґрунт на глибину до 30 см.

Віковий стан за посіву насіння у захищений ґрунт та за весняного посіву у відкритий ґрунт триває 27–40 та 20–34 доби, відповідно.

Віргінільний стан (v). Особини *L. odoratus* даного вікового стану характеризуються активним розвитком пагонів галуження першого (7–10) та другого (3–5) порядків (рис. 3). Довжина їх відповідно становить 18–50 та 3–10 см. Пагін формування досягає 45–50 см. На пагонах розвиваються 7–12 пар листків, у верхніх листках яких стають помітними перші бутони. У рослин, вирощених через розсаду це явище спостерігається на 65–80 добу після посіву, а при безрозсадному вирощуванні – 58–70 добу.

Рис. 3. Прегенеративний та генеративний періоди онтогенезу

***Lathyrus odoratus*:**

v – віргінільний стан; g₂ – фрагмент пагона генеративних рослин.

Довжина бічних коренів першого порядку збільшується на 3–5 см, другого – на 5–7 см, а бічних коренів третього порядку – на 1–2 см. Напрямок росту бічних коренів – горизонтальний.

Тривалість вікового стану незалежно від способу вирощування 4–10 діб.

III. Генеративний період

Молоді генеративні рослини (g₁). У особин спостерігається активне наростання вегетативних органів. Квітування у рослин починається через 85–95 діб після посіву. Квітки зигоморфні, «метеликоподібні», зібрані у суцвіття – малоквіткову кисть. Забарвлення квіток може бути від білого до темно-вишневого. Ще через 7–10 діб після початку квітування на рослинах зав'язуються перші плоди. Висота пагона формування збільшується до 50–58 см. Пагони галуження першого порядку утворюють дві групи за рівнем росту. Довжина перших 45–70 см, других 7–40 см. Кількість пагонів другого порядку збільшується до 10–12, їх довжина 8–25 см. Останнім властива базитомна симетрія. Стебло крилатої форми, в просторі займає лаяче положення (рис. 3).

Листок двійчасто-складний, листкорозміщення – двохрядно почергове. Довжина міжвузлів 3,0–5,5 см. Довжина та ширина листової пластинки відповідно становлять 4,2–6,4 та 2,3–3,3 см. Черешок (2,7–5,3 см) жорсткий, займає на стеблі відхилене положення. Довжина вусиків 6–9 см. Вільні бокові прилистки мають довжину 1,5–2,1 см та ширину 0,5–0,7 см. Жилкування перисто-крайобіжне. Головна жилка проходить через усю листову пластинку, бічних жилок нараховується 6–8, а їх розгалуження досягає третього порядку.

Коренева система проникає в ґрунт на глибину 20–40 см. Довжина 3–5 рівноцінних бічних коренів першого порядку 27–32 см, другого порядку – 17–22 см, а бічних коренів третього порядку 5–7 см. На бічних коренях другого та третього порядку розвиваються численні кореневі бульбочки.

Тривалість вікового стану 14–26 діб за посіву насіння у захищений ґрунт та 18–37 діб за весняного посіву у відкритий ґрунт.

Середньовікові генеративні рослини (g₂). Віковий стан характеризується зменшенням рясності квітування та масовим формуванням

плодів, а закінчується із початком їх досягання. Висота пагона формування 120–130 см. Кількість пагонів галуження першого порядку збільшується до 12–15, їх довжина до 100 см. Пагонів другого порядку утворюється до 20, вони досягають 30–70 см у висоту.

Довжина бічних коренів збільшується в середньому на 5–7 см. Бічні корені першого порядку дерев'яніють, мають коричневе забарвлення та діаметр 0,3–0,7 см. Діаметр бічних коренів другого та третього порядку становить 0,4–0,5 та 0,1–0,3 см, відповідно. Тривалість вікового стану за посіву насіння у захищений ґрунт та за весняного посіву у відкритий ґрунт істотно не відрізняється і становить 25–36 та 24–32 доби відповідно.

Старі генеративні рослини (g₃). Ріст вегетативних органів та кореневої системи припиняється. Завершується квітання, листки стають жовтими та починають опадати. Дозріває більше 90 % плодів. Плід – біб, що розкривається двома стулками (довжина 3,7–5,2 см, ширина 0,9–1,4 см). В одному плоді міститься 4–7 насінин. До кінця вікового стану на рослинах залишаються голі сухі пагони із плодами на них.

Тривалість вікового стану рослин *L. odoratus* за посіву насіння у захищений ґрунт та за весняного посіву у відкритий ґрунт становить 18–26 та 10–25 діб, відповідно (таблиця 1).

Таблиця 1.

Тривалість вікових станів онтогенезу *Lathyrus odoratus* за різних способів вирощування

Способи вирощування	Місяці та декади													
	I		V		V		V		V		I		X	
	V				I	II	III			X				
Посів у захищений ґрунт	p	j	im	v	g1	g2	g3							
Весняний посів у відкритий ґрунт			p	j	im	v	g1	g2	g3					

Примітка. Онтогенетичні стани: р – проростки, j – ювенільний стан, im – іматурний стан, v – віргінільний стан, g₁, g₂, g₃ – молоді, середньовікові та старі генеративні рослини.

Весь онтогенез триває 125–166 діб за посіву насіння у захищений ґрунт та 125–133 доби за весняного посіву насіння у відкритий ґрунт. В останньому випадку тривалість онтогенезу рослин зменшується за рахунок пізнішого посіву насіння та скорочення тривалості стану старих генеративних рослин.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Улейская Л.И. Вертикальное озеленение. – М.: ЗАО «Фитон +», 2001. – 224 с., ил.
2. Большая советская энциклопедия – ЗН.М.: 2008. – 672 с.
3. Декоративные растения открытого и закрытого грунта: Справочник/ Под. общ. ред. А.М. Гродзинского; Сост. С.Н. Приходько, Л.М. Яременко, Т.М. Черевченко и др. – К.: Наук. думка, 1985. – 664 с.
4. Савва В.Г. Интродукция однолетних декоративных растений в Молдавии. – К.: Штиинца. – 1986. – 177 с.
5. Ботаника. Энциклопедия «Все растения мира»: Пер. с англ. Botanica / ред. Д. Григорьев и др. – М.: Köpennann, 2006 (русское издание). – 1020 с.
6. Черепанов С.К., Федеров. А.А. Сосудистые растения СССР. – Л.: Наука. – 1987. – 509 с.
7. Кернер фон Маріланд А. Жизнь растений. Спб., 1899. – Т.1. – 321 с.
8. Колекционный фонд цветочно-декоративных растений Национального ботанического сада им. Н.Н. Гришко НАН Украины. Каталог растений. – Тернополь: Медобори, 2008. – 180 с.
9. Рубцов Л.И. Деревья и кустарники в ландшафтной архитектуре. – К.: Наук. думка, 1977. – 277 с.
10. Игнатьева И.П. Онтогенетический морфогенез вегетативных органов травянистых растений: Метод. указания. – М.: ТСХА, 1983. – 55 с.

11. Игнатъева И.П. Онтогенетический морфогенез вегетативных органов травянистых растений. – М.: ТСХА, 1989. – 61 с.
12. Куперман Ф.М. Биология развития культурных растений. – М.: Высш. шк, 1982. – 342 с.
13. Работнов Т.А. Жизненный цикл многолетних травянистых растений в луговых ценозах // Тр. БИН АН СССР Сер.3., Геоботаника. – 1950. – Вып. 63. – С. 7–204.
14. Работнов Т.А. Периоды онтогенеза растений / [Елект. ресурс]. – Режим доступа – <http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl>.
15. Ілюстрований довідник з морфології квіткових рослин. Навчально-методичний посібник. Видання друге, виправлене й доповнене / С.М. Зиман, С.Л. Мосякін, Д.М. Гродзинський, О.В. Булах, Н.Г. Дремлюга. – Київ: Фітосоціоцентр, 2012. – 176 с.
16. Артюшенко З.Т., А.А. Федорова Атлас по описательной морфологии высших растений. Плод. – Л.: Наука, 1986. – 204 с.
17. Артюшенко З.Т. Атлас по описательной морфологии высших растений. Семя. – Л.: Наука, 1990. – 204 с.

**ОСОБЛИВОСТІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Пішенін Ігор Костянтинович

доктор економічних наук

Департамент інтеграції освітніх програм

Деркач Максим Максимович

студент 4-го курсу

Київський інститут бізнесу і технологій

м. Київ, Україна

Економічний розвиток України в значній мірі залежить від економічного механізму управління якістю продукції. Способи та методи, спрямовані на забезпечення ефективного виробництва і забезпечення продукції високої якості включають комплекс норм, правил і вимог до якості продукції.

Стандартизація встановлює і застосовує правила участі всіх зацікавлених сторін. Для досягнення загальної оптимальної ефективності при дотриманні умов експлуатації і вимог безпеки забезпечується стандартизація.

Стандартизація, заснована на об'єднанні досягнень науки, техніки і передового досвіду, визначає основу модернізації економіки країни. Таким чином стандартизація - це планова діяльність по встановленню обов'язкових правил, норм і вимог, виконання яких забезпечує економічно оптимальний розвиток і забезпечення доданої вартості при ефективному використанні ресурсного потенціалу та дотриманні вимог безпеки.

Стандарт - нормативно-технічний документ, який встановлює комплекс норм, правил, вимог до об'єкта стандартизації і затверджений компетентним органом. Розроблений на основі наукових досліджень, сучасних технічних розробок, повинен передбачати оптимізацію основних технологічних рішень.

Стандарти містять показники, які гарантують можливість підвищення якості продукції та економічності виробництва.

Процес стандартизації повинен надати:

- встановлення вимог до якості продукції, сировини, матеріалів, напівфабрикатів, комплектуючих;
- встановлення норм і правил в галузі проектування;
- формування єдиної системи показників якості продукції та методів її контролю,
- випробувань, єдиних термінів і позначень;
- створення єдиних систем класифікації та кодування продукції.

Державна система стандартизації складається з комплексу державних і галузевих стандартів.

**ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ**

Попелюшко Роман Павлович

к.психол.н., доцент

Повстюк Олена Юрївна

Студент

Хмельницький національний університет

м. Хмельницький, Україна

Анотація. В статті проаналізовано проблеми емоційного розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями зору. Обґрунтовано необхідність батьків таких дітей до встановлення близького контакту з дітьми. Встановлено необхідність ролі навчання, виховання, корекції первинних і вторинних відхилень у розвитку вихованців з порушеннями зору. Оскільки порушення зору зумовлює труднощі у пізнавальному, емоційному, соціальному та особистісному розвитку дитини доцільною є подальша корекція цих відхилень.

Ключові слова: дошкільний вік, порушення зору, емоційний розвиток, емоції, соціалізація.

Сучасні дослідження доводять, що по всьому світі збільшується кількість дітей, що мають різні порушення зору. Тому порушення емоційної сфери як вторинний дефект у даної категорії дітей стають більш поширеними та різноманітними, що створює труднощі для здійснення корекційної роботи психолога.

Зосереджуючи увагу на проблемі психоемоційних особливостей дітей дошкільного віку з порушеннями зору, основна увага належить найбільш поширеним хворобам, серед яких амбліопія і косоокість. Амбліопія – це хвороба, яку ще називають станом «ледачого ока», характеризується зниження

гостроти зору, через порушення зв'язку між роботою ока і мозку, розвивається через функціональні розлади зорового аналізатора. Розрізняють такі види амбліопії: рефракційна, страбізматична (дисбіокулярна), обскураційна (деприваційна), анізетропічна, змішана та істерична.

У свою чергу, косоокість – це офтальмологічне порушення, при якому очі дивляться в різні напрямки. Оскільки мозок не сприймає зображення від ока, що має зміщену вісь, образи не мають цілісності та об'єму.

Різні прояви порушення зору в дітей впливають на зміни емоційної сфери дошкільника. В емоційному розвитку дошкільників з косоокістю і амбліопією і їх однолітків, зір яких перебуває в межах норми є істотні відмінності. Зокрема, для дітей з порушенням зору характерними стають такі риси, як емоційна нестійкість, коливання настрою, переважання негативних емоцій, підвищена тривожність і як наслідок, самотність, страхи, проблеми в формуванні морально-естетичної сфери. Їм складно інтегруватися в соціум, бути емоційно відкритими як з однолітками, з близькими дорослими.

Особливості дослідження емоційної сфери дітей дошкільного віку – це одне з основних питань, що знаходиться в поді зору науковців, які працювали над дослідженням гармонійного росту і розвитку особистості (роботи Л.С. Виготського, В.Т. Кудрявцева, М.Л. Фігуріна, Г.В. Нікуліна).

Вплив емоцій на всі види психічної діяльності дитини дошкільного віку, підтверджено роботами науковців (педагоги - С.А. Козлова, Т.С. Комарова, Н.П. Сакуліна, К.В. Тарасова), (психологи - Б.Г. Ананьєв, Л.І. Божович, С.Л. Рубінштейн, П.М. Якобсон, М.І. Земцова, Н.Г. Морозова, Л.І. Плаксіна).

Дослідження О.Г. Литвака доводять взаємозалежність різного роду психічних процесів від глибини соматичного дефекту. У своїх працях він підтверджує, що зменшення можливості емоційних проявів нерозривно пов'язане з порушенням сприйняття зовнішньої інформації, використовуючи зір. Тобто вплив порушення зору на деякі психічні стани і процеси особистості [1]. Позицію дослідника розділяють й інші вчені, серед яких І. Моргуліса, Є. Синьова, Л. Вавіна, Л. Солнцева.

Л.І. Плаксіна доводить, що ненаповнене емоційне життя дошкільника, що має порушення зору, примітивність його емоційного досвіду не завжди покращується навіть з приходом в молодшу школу, це призводить до зменшення рівня готовності до інтерсуб'єктної взаємодії. Оскільки дошкільнята у разі порушення зору не виділяють на належному рівні глибину, віддаленість, протяжність, це може спричинити фрустрацію – незадоволеність в спілкуванні з оточуючим світом [2].

Психоемоційні чинники можуть відігравати важливу роль у функціонуванні зору. Якщо збір інформації залежить від інших органів чуття, то для дитини важливою є сенсорна інтеграція (здатність мозку розуміти всі сенсорні дані). Це має вагоме значення, оскільки дитина з порушенням зору отримує менше інформації про довкілля (як в кількісному, так і в якісному відношенні), ніж діти з нормальним зором. Якщо порушення зору дозволяють дитині користуватися оптичними приладами або читати друковані видання, то візуальне сприйняття (здатність розуміти візуальну інформацію) буде мати вирішальне значення. Пізнавальні здібності можуть спонукати до навчання і розуміння більш абстрактних концепцій. Такі особистісні фактори, як цікавість, мотивація і наполегливість, можуть багато в чому сприяти розвитку ефективного функціонування зору. Зрозуміло, що діти з порушеннями зору потребують особливих умов для повноцінного всебічного розвитку [3].

Емоційні недуги і дезадаптація дітей з порушеннями зору можуть бути сформовані цілим комплексом біологічних і соціальних факторів. До них відносяться: особливості їх індивідуального психічного здоров'я, їх психічного і сенсорного розвитку, а також безпосередні емоційні переживання, пов'язані з їх фізичним станом. У цей період діти, як правило, відчувають психічне напруження; часто уникають спілкування з іншими дітьми і вихователями, їх реакція на вимоги дорослих не завжди відповідає нормі.

Досить часто причини емоційних та поведінкових порушень можуть мати зв'язок з розвитком дитини в сім'ї: майже у всіх випадках, крім деяких вроджених захворювань, дитяча нервозність є наслідком невідповідного

навчання та неправильного ставлення батьків до своїх дітей із порушеннями зору [4].

Отже, виховний вплив сім'ї є головною детермінантною здорового емоційного розвитку. Найчастіше батькам не вистачає знань, та проявляють замало інтересу до емоційної ситуації дитини з вадами зору в сім'ї та поза нею. Дитина з порушеннями зору дошкільного віку гостро потребує тісних стосунків та спілкування з батьками. Якщо сім'я не може задовольнити нагальні потреби дитини (любов, ніжність, увага), формується неадекватна самооцінка дитини, емоційні порушення та девіантна поведінка.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Литвак А.Г. Психология слепых и слабовидящих [Електронний ресурс] / Литвак А.Г. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.twirpx.com/file/265306/>.
2. Плаксина Л. И. Развитие зрительного восприятия у детей с нарушениями зрения / Л.И. Плаксина. – М.: ВОС, 2015. – 118 с.
3. Virginia E. Bishop. Blind and Visually Impaired [Електронний ресурс] / Virginia E. Bishop. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.tsbvi.edu/curriculum-a-publications/3/1069-preschool-children-with-visual-impairments-by-virginia-bishop>.
4. Emotional Status and Development in Children Who Are Visually Impaired [Електронний ресурс] / Michal Ophir-Cohen, Eyal Ashkenazy, Ayala Cohen, Emanuel Tirosh // Volume 99. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ697358.pdf>.

УДК 94+823(100)"654":008(100)(045)

ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ: РОЗВИТОК ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ ТА ЇЇ ЛІТЕРАТУРИ

Розман Ірина Іллівна

к.пед.н., доцент

Мукачівський державний університет

Україна, м. Мукачево

Мийгеш Вікторія Іванівна

студентка 1-го курсу освітнього ступеню «Магістр»

спеціальності «Мова та література (англійська)»

Мукачівського державного університету

У статті зазначена велика роль Стародавньої культури та літератури для розвитку сучасних видів мистецтва. Наголошено на визначній ролі та престижу письменників, філософів, істориків, взагалі людей, освічених і талановитих в будь-якій області. Закцентована увага на важливість розвитку демократії, освіти, культури та мистецтва.

Ключові слова: історія літератури, Античність, цивілізація, розвиток, знання.

Історія виникнення зарубіжної літератури охоплює період, починаючи з Античності. Це час, який і далекий від нас так і близький.

У побутовій мові та в наукових текстах ми оперуємо чималою кількістю слів грецького і латинського походження. Навколишня архітектура вражає нас цілком античними елементами: колони, капітелі, арки, барельєфи, ліпні прикраси, – полонять нас гармонією, витонченістю, симетрією. Всі вони-плоди творчих шукань древніх будівельників і зодчих. Школярі, опановуючи основи математики і фізики, пізнають закони, відкриті великими вченими античності: Архімедом і Піфагором [3].

Стародавні елліни (поряд з народами Сходу) були першопроходьцями в різних областях знань: точних, природних і гуманітарних науках, фізиці, математиці, астрономії, медицині, анатомії, філософії, філології, ораторстві та іншому.

Основоположні висновки Платона і Арістотеля зберігають і сьогодні свою життєвість і залишаються наріжним каменем історико-теоретичного пізнання естетики, науки про прекрасне. Концепція атомів вперше осяяла греків; ця геніальна здогадка отримала пізніше експериментальне підтвердження та була поглиблена, конкретизована. Гіппократ допоміг закласти багато підстав медицини, сформулював етику лікаря-клятву Гіппократа [3].

Досліджуючи зазначене питання необхідно звернути увагу на одну з безцінних заслуг еллінів – надати владу народові, на демократію. У процесі історичного розвитку людства демократія довела свою перевагу над іншими державними системами. Фундамент демократичної системи, що пережила розквіт в Елладі, перш за все в Афінах, – три базових принципи: виборність влади, її відповідальність і змінюваність [3].

Афінська демократія, розквіт якої припав на V-IV ст. до н. е., отримала назву «століття Перикла». Цей історико-літературний період виявився найбільш плодоносним для розвитку і збагачення всіх видів мистецтва, художньої творчості і взагалі культурної, духовної діяльності.

Необхідно зосередити свою увагу на Давньогрецькій літературі, яка зіграла величезну роль у становленні римської словесності і стала, тим самим, неповторною та універсальною. У творіннях еллінів вчені та цінителі Античності вбачають монументальність і одночасно наївність, безпосередність світосприйняття, «дитинство людства».

Греки були відмінними мореплавцями. Брак родючих земель в континентальній Елладі спонукала їх до освоєння нових територій. Грецькі колонії розташовувалися по узбережжю Малої Азії, в Південній Італії, Північній Африці. Геніальні твори Гомера «Одіссея» та «Іліада» доводять те, що воїни Античності проявляли свою міць як на суші, так і на морі. У творах

давньогрецької словесності, в міфах ми зіткнемося з багатьма географічними назвами: Афіни, Коринф, Аргос, Фіви, острови Лесбос, Крит, Сицилія, Саламін, Ітака, Фермопільська ущелина, Колхіда та ін.

Привабливий мальовничий ландшафт вдало поєднувався в Греції з субтропічним кліматом.

Філолог Ф. Ф.Зелінський писав з цього приводу: «європейська культура, створена грецьким народом, – «дочка моря і землі»» [2].

Головні джерела знань про античність – літературні пам'ятки, зокрема, праці істориків Геродота, Фукідида, Ксенофонта, майстра літературного життєпису Плутарха, а також власне художні твори, наприклад «Іліада» і «Одіссея». Літературні твори писали на папірусі. За багатовікову історію вивчення словесного мистецтва еллінів траплялися щасливі знахідки: виявлялися як цілі твори, так і їх фрагменти.

Істотні відомості були отримані у результаті аналізу різних написів давньогрецькою мовою на будівлях, кам'яних плитах, надгробках, глиняних судинах. Важко переоцінити роль знахідок і відкриттів, зроблених археологами.

Всесвітньо знаменитою залишається експедиція німецького вченого Г.Шлімана (1822-1890), який присвятив себе пошукам стародавньої Трої, оспіваної в гомерівському епосі [1].

Англійським археологом А. Евансом (1851-1941) на острові Крит був виявлений найдавніший архітектурний комплекс, Кносський палац, що будувався з XX по XV ст. до н. е., тобто близько 500 років. На рубежі III-II ст. до н. е. настає розквіт культури Криту. Однак потім критська культура загинула. Мабуть, однією з причин став грандіозний землетрус.

Не виключено, що ця подія послужило основою для створення старовинного міфу про Атлантиду, – острова, що опустився на дно Атлантичного океану. В «Іліаді» ми знаходимо згадки про багатих золотом Мікенах [3].

Отже, привабливі риси еллінського характеру – універсалізм, різноманітність обдарувань; потреба в гармонії, коли фантазія з'єднувалася з

розсудливістю, а пристрасть – з холодним розрахунком, – є головними етичними цінностями елліна. Громадянські чесноти, любов до своєї держави, діяння, гідні предків, здорове потомство, а захист Батьківщини був вищим обов'язком громадянина незалежно від того, наскільки високий пост він займав.

ЛІТЕРАТУРА

1. Генріх Шліман (1822-1890) – Європейський діалог. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http // : blogger eucenter.blogspot.com](http://blogger.eucenter.blogspot.com) > 2016/09 18221890
2. Зелінський Ф.Ф. Книги онлайн. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http// : www.koob.ru](http://www.koob.ru) > zelinskiy_fad...
3. Історія зарубіжної літератури. Бібліотека МДПУ ім.Б ...lib.mdpu.org.ua > load > angliskii > Istora_zarubignoï_. Львів: Світ, 1993. – 312 с.

ЗНАЧЕННЯ ГРИ В ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Рой Аліна Анатоліївна

Студент (магістр)

Національного університету

«Чернігівський колегіум»

імені Т.Г.Шевченка

Анотація: в роботі розглянуто значення гри в системі дошкільної освіти. Проаналізовано вплив гри на розвиток дитини. Описано сучасні проблеми застосування гри, зокрема в закладах дошкільної освіти. Звернено увагу на підміну вільної гри дидактичними та освітніми іграми.

Ключові слова: гра, вільна гра, значення гри, дошкільна освіта, заклади дошкільної освіти.

Гра займає важливе місце в системі фізичного, морального, трудового та естетичного виховання дошкільників. Вона активізує дитину, сприяє підвищенню її життєвого тону, задовольняє особисті інтереси та соціальні потреби. Особистісні якості дитини формуються в активній діяльності, і перш за все в тій, яка на кожному віковому етапі стає провідною, визначає інтереси дитини, ставлення до дійсності, особливості взаємин з оточуючими людьми. У дошкільному віці такою провідною діяльністю є гра. Саме в грі діти мають найбільшу можливість бути самостійними, за своїм бажанням спілкуватися з однолітками, реалізовувати і поглиблювати свої знання та вміння. Чим старшими стають діти, чим вищим є рівень їхнього загального розвитку і вихованості, тим більш значущою є педагогічна спрямованість гри на формування поведінки, взаємини дітей, на виховання активної позиції. У грі поступово розвивається цілеспрямованість дій.

Цінність гри для дитячого розвитку визнається практично всіма фахівцями. Доведено, що саме ігрова діяльність має вирішальне значення для формування головних новоутворень дошкільного дитинства: довільної поведінки, творчої уяви, самосвідомості тощо. Саме гра є змістом спілкування дошкільнят, в ній складаються міжособистісні відносини і комунікативні здібності дітей. Однак, незважаючи на ці загальновизнані та безумовні аргументи, гра все більше витісняється з системи дошкільної освіти. В режимі дня дитячих освітніх установ на вільну гру фактично не залишається часу.

Причини відходу гри з дошкільного дитинства очевидні. Перш за все, це нерозуміння розвиваючого значення цієї дитячої діяльності. Гра все частіше розглядається дорослими як розвага, даремне дозвілля, якому протистоїть цілеспрямоване навчання і оволодіння корисними навичками. Цьому багато в чому сприяє орієнтація дорослих (батьків, педагогів, фахівців) на навчання дошкільнят. Раннє навчання для більшості батьків видається більш важливим і корисним дитячим заняттям, ніж гра. При цьому освіта розуміється переважно як засвоєння знань і отримання навчальних навичок (головним чином читання, лічби, письма). Пріоритет знань і навчальної діяльності витісняє гру з життя і освітнього процесу дошкільнят. Ще однією причиною відходу гри є маркетизація дитинства. Достаток товарів і розваг для дітей формує установку на споживання. Так іграшки все частіше перестають бути засобом гри та перетворюються в товар, який дорослі купують для дітей. Установка на споживання активно формується і посилюється експансією сучасних ЗМІ та відеопродукції для дітей. Домінуючим заняттям дошкільників став перегляд мультфільмів, художня краса і розвивальний потенціал яких в більшості є дуже сумнівним. Це заняття інтенсивно витісняє гру як більш активну і творчу форму діяльності.

Гра – це перш за все зображення, а не уява: зображуючи, дитина встає по відношенню до власної активності в позицію глядача. Таким чином, утримуються відразу дві позиції (автора і глядача), що є проявом самосвідомості і найважливішою передумовою її розвитку. Завдяки цим

якостям гри, в ній розвиваються головні новоутворення дошкільного віку: творча уява, образне мислення, самосвідомість і ін. Становлення цих якостей найбільшою мірою сприяє формуванню свідомості і внутрішнього плану дії як специфічних характеристик людини [1].

Розглянемо можливі причини недостатнього розвитку ігрової діяльності дошкільнят. Практика свідчить, що переважна більшість сучасних батьків прагнуть наповнити життя дитини різноманітним освітнім змістом, скеровуючи дітей в дитячі розвиваючі центри. Ті, в свою чергу, не маючи можливості дублювати зміст дошкільної освіти в рамках освітнього стандарту, включають в програму «дорослі» навчальні предмети, які не завжди відповідають віковим можливостям дітей: риторика, фізика, іноземні мови, комп'ютерна грамотність та ін. Мотивуючи це прагненням забезпечити більш успішну і, як може здатися на перший погляд, легку адаптацію дитини до дорослого життя, дорослі тим самим позбавляють дитину можливості грати, вважаючи гру порожньою забавою і марною тратою часу. Однак, згідно досліджень, така практика тягне за собою цілий ряд шкільних труднощів: недорозвинення вольової готовності до шкільного навчання, втрату пізнавального інтересу, труднощі з адаптацією до шкільного режиму та ін.

Зазначимо, що гра як раз і є природною, адекватною віку формою адаптації та соціалізації особистості дошкільника [2]. Через гру дитина знайомиться зі світом професій, соціальними і особистими відносинами, привчається до побутових обов'язків, опановує навички соціальної поведінки і т. д. Нерозуміння батьками значимості і незамінності дитячої гри як вільної творчої діяльності, її унікальності і самоцінності виступає однією з головних причин низького рівня ігрової діяльності дітей.

Особливість ситуації полягає в тому, що гри, як самостійної творчої дитячої діяльності, яка розгортається виключно за власним бажанням задуму дітей, треба навчати, ігрові вміння треба цілеспрямовано формувати. Спостереження науковців показують, що дошкільник не почне раптом розгортати цікаві ігрові сюжети. В умовах дошкільної групи функція навчання

дітей ігровим умінням лягає на вихователя. В першу чергу педагог повинен розуміти сутність і значення дитячої творчої гри, знати закономірності її розвитку в різні вікові періоди. Крім того, необхідно володіти технологією психологічного супроводу різних видів дитячої гри, вміти організувати адекватне за віком та інтересами дітей ігрове предметно-просторове середовище.

Однак однією з головних причин витіснення гри з дошкільної освіти є підміна гри ігровими формами навчання. Гра наче не зникає, а стає засобом навчання, тобто більш «корисною» і спрямованою на засвоєння нового. Дійсно, в сучасній дошкільній педагогіці значення гри не заперечується, а, навпаки, постійно підкреслюється. Однак значення гри переважно розглядається як чисто дидактичне. Гру використовують для отримання нових умінь, уявлень, для формування корисних навичок тощо. Про це, зокрема, свідчать численні методи педагогічної роботи, в яких так чи інакше присутні терміни «ігрова форма», «ігрові засоби», «ігрові технології», «ігрові заняття» та ін. Гра підмінюється ігровими прийомами і методами навчання, ігровими технологіями і все більш стає не самостійною діяльністю, а засобом навчання.

Проте важливим є вміння стати на позицію дітей, побачити ситуацію їхніми очима, увійти в уявний світ разом з дитиною, щиро повірити в те, що в даний момент це не група дитячого садка, а, наприклад, кабіна льотчика або палуба військового корабля. Доводиться констатувати, що вихователь часто під грою має на увазі освітню ситуацію з використанням ігрових прийомів. Простору для дитячої творчості не залишається, гра як самодіяльність не розвивається.

Ще однією ключовою проблемою є якість оснащення ігрового середовища як в дитячому садку, так і в домашніх умовах. Вчені в один голос стверджують, що серед найважливіших умов розвитку ігрової діяльності іграшки займають особливе місце. Вони за своєю суттю мають бути засобом організації гри, допомагати дошкільнику створювати ту чи іншу уявну ситуацію, той чи інший сюжет. Однак сучасний ринок дитячих іграшок

представлений досить специфічною продукцією. Домінуючі на прилавках технічні іграшки, які досить часто купують батьки дітям, не тільки не розвивають ігрову діяльність, але навіть перешкоджають її розвитку. Це обумовлено тим, що подібні іграшки не стимулюють самостійної активності дітей, а самі створюють велику кількість руху, музики чи світлових ефектів, які відволікають дитину та не дають можливості дитині «включити» вільну гру. Внаслідок цього гра перетворюється в просте маніпулювання і споглядання можливостей сучасних технічних іграшок [3].

Проте головним призначенням іграшки, як уже зазначалося вище, - стимулювати ігрову діяльність, спонукати до самостійної гри з однолітком. Сучасні дошкільнята живуть у своїй особливій субкультурі, що формується індустрією дитячих іграшок, мультсеріалів, комп'ютерних ігор і т. д. У ній панують специфічні цінності і ідеали, докорінно відрізняються від тих, що були традиційно притаманні дитинству в попередні десятиліття, і тому незрозумілі для дорослої людини. Діти мало спілкуються, мало грають, мало читають, їх складно чимось здивувати. Замість цього у них є гаджети і соціальні мережі, а разом з ними – псевдоігри і псевдоспілкування.

Наслідком такої соціалізації, як показують дослідження вчених, є нездатність до самоорганізації, ситуативність поведінки, недостатній розвиток мотивації і довільності, самосвідомості і відповідальності. В першу чергу ці особливості проявляються в процесі адаптації до шкільного навчання, викликаючи серйозні труднощі і проблеми [4].

Отже, серед причин низького рівня розвитку гри сучасних дошкільників, в тому числі в закладах дошкільної освіти, можна відзначити відсутність можливості різновікової спілкування дітей, домінування в режимі дня дитячого садка навчального компонента, некомпетентність педагогів в питаннях педагогічного супроводу гри, низький розвиваючий потенціал іграшок. Специфіка сучасної дитячої субкультури з її інформаційною насиченістю і мобільністю з одного боку, і недооцінка дорослими розвиваючого потенціалу

вільної творчої гри – з іншого, виступають основними причинами в практиці дефіциту дитячої гри.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Завязун Т.В. Вплив ігрової діяльності на всебічний розвиток дитини-дошкільника. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи.* Випуск 64, 2018. С. 93-96.
2. Довбня С.О., Кудикіна Н.В. Методика керівництва творчими іграми дітей дошкільного віку на суб'єкт-суб'єктних засадах у практиці дошкільної освіти. *Дитячий садок.* 2012. №5 (67). С.24-27.
3. Патій І.В. Організована ігрова діяльність в ДНЗ – важлива передумова для розгортання самостійних ігор дітей та ознайомлення їх з предметним довкіллям URL:<http://leleka.rv.ua/index.php?m=content&d=view&cid=474>
4. Вернюк С.В. Роль ігрової діяльності в житті дитини URL : <http://leleka.rv.ua/index.php?m=content&d=view&cid=501>

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАРМАЦЕВТІВ

Сайфудінова Ріта Петрівна

завідувач фармацевтичного відділення

Черкаська медична академія

м.Черкаси, Україна

Анотація. В статті досліджується ефективність впровадження інноваційних методів навчання в підготовці кваліфікованих спеціалістів фармації у сучасних умовах реформування системи вищої освіти, зокрема в галузі охорони здоров'я України, глобальними змінами на європейському ринку праці, прогресом світової фармацевтичної та медичної науки, змінами в соціальному, економічному, правовому й освітянському просторі.

Наразі у час бурхливого розвитку вітчизняної фармацевтичної індустрії, з впровадженням основних положень Закону України «Про вищу освіту», який пропонує нову парадигму навчання, постає необхідність акцентувати увагу на якісній підготовці майбутнього фармацевтичного працівника, здатного гідно виконувати свої професійні обов'язки, мати високий рівень знань з фармацевтичних дисциплін. Головним завданням діяльності вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів, є не тільки розвиток особистості, її світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, як того вимагає саме значення вищої освіти, а й ґрунтовна підготовка майбутнього фахівця до його входження до сучасного ринку праці шляхом набуття ним професійних навичок.

Інноваційні інформаційні та інтерактивні технології навчання, спрямовані на активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів, формують і розвивають у них позитивний інтерес до навчальної дисципліни, перетворюючи на активних учасників навчального процесу. Саме такі форми і методи навчання, які розвивають інтерес до самостійного набуття знань, досить

швидко були визнані викладачами Черкаської медичної академії як дієвий засіб впровадження нових освітніх технологій.

Технологія розвитку критичного мислення, як і будь-яка інша навчальна технологія, ґрунтується на певних засадах і принципах. На різних етапах навчання критичного мислення науковці радять удаватися до різних методів. У межах вивчення фармацевтичних дисциплін пропонуємо застосовувати такі методи розвитку критичного мислення як “Сенкан”, “Есе”, “Розумний куб”, “Прес”, “Асоціативний куц”, “Знаємо – хочемо дізнатися – дізналися”, “Сократівське опитування”, “Конкурс на краще проблемне питання заняття”, “Експерти проти журналістів”, “Атака на викладача”, “Атака на студента”, “М-схема”.

Ігрові методи багатопланові, і кожен з них у той чи інший спосіб сприяє виробленню певної навички. З огляду на це виокремлюють ігри-вправи, ігрові дискусії та ігрові ситуації. Ділові ігри часто мають імпровізаційний характер, оскільки ігрові ситуації бувають непередбачуваними, а тому будь-яке рішення, що приймається членом ігрової команди, ґрунтується на його власному баченні вирішення проектної ситуації. Тому ділова гра, незалежно від її форми та сформульованої мети, виконує функції самонавчання та самореалізації. Проекти, рішення, ідеї, вироблені у процесі гри, досить часто оригінальніші від тих, що вироблені традиційними способами.

Ділова гра несе в собі такі навчальні цілі: перевірка рівня підготовки; навчання аналізу вихідної ситуації, можливих альтернатив та їх наслідків для відповідного виду діяльності; навчання вирішенню конкретного управлінського завдання; навчання прийманню управлінських рішень в екстремальних ситуаціях. Ділова гра – це метод пошуку рішень в умовній професійній та проблемній ситуації. Її структурними елементами є: розподіл за ролями, змагання, особливі правила. Вона застосовується як метод активного навчання її учасників, з метою вироблення у них навичок прийняття рішень у нестандартних ситуаціях, а також як засіб тестування здібностей. Ділова гра сприяє формуванню почуття професіонала, розвиває у студентів ряд важливих

здібностей: спільного прийняття рішень, творчого професійного мислення.. Ділова гра проводилась у вигляді роботи у малих групах. Для ділової гри розподіляються ролі, кожний студент виконує свою роль і відповідає за виконання запланованих завдань. Алгоритм проведення ділової гри складається з трьох етапів. Перший — організаційний. Всі учасники гри знайомляться зі структурою і змістом, цілями і завданнями гри, отримують літературу, розподіляють ролі. Другий етап — самостійна робота студентів в ігрових групах, передбачає вирішення проблемної ситуації (знайти і виправити помилки, які були допущені, наприклад, при виписуванні рецепта). Третій ігровий цикл передбачає виконання робіт, пов'язаних з прийманням рецепта відповідно до правил: розрахунок вищих разових та вищих добових доз, норм одноразового відпуску, розрахунок вартості екстемпорального лікарського засобу, реєстрація рецепта квитанційним методом. На заключному етапі проводиться аналіз роботи малих груп, звертаючи увагу на правильні рішення і дії команд та допущені помилки.

Отже, усі названі технології спрямовані на розвиток мислення студентів, вироблення вміння знаходити рішення у певній проблемній ситуації.

Серед інноваційних технологій, які застосовуються в навчальному процесі в нашому навчальному закладі, виділяються інтегровані заняття. Так, викладачі акдемії провели інтегроване практичне заняття-семінар з дисциплін “Організація та економіка фармації” та “Українська мова (за професійним спрямуванням)”. Особливістю інтеграції було передусім те, що інтегровано було не лише навчальні дисципліни, а й форми проведення занять (практичне заняття та семінар). Таке поєднання дозволило актуалізувати необхідність вивчення української мови майбутніми фармацевтами, розширити їх професійний світогляд, закріпити професійну термінологію. Перевагами такої форми заняття є: створення оптимальних умов для розвитку мислення, розвитку логічності, критичності, пізнавальної активності; розвиток системного світогляду студентів; інтегроване заняття — спосіб вдосконалення педагогічної майстерності викладачів.

Оскільки у сучасному суспільстві неможливо уявити молодь, яка не використовує активно ресурси інтернету, різноманітні гаджети, можливості сучасних технологій, їх можна задіяти на заняттях. Так, Інтернет має вражаючі інформаційні можливості та величезний ряд послуг, які можна використати з навчальною метою. Для кращого закріплення теоретичних знань з предметів фармацевтичного циклу та підвищення мотивації при підготовці до занять було запропоновано використати соціальні мережі.

Для цього потрібно було уважно опрацювати достатньо велику кількість інформації, обрати потрібні пункти та використати їх в роботі. Оскільки кожен відповідав за одну субстанцію, то велика кількість навчального матеріалу розділилась і підготовка до заняття у окремого студента займала не так багато часу. Також в Google формах було розроблено низку варіантів тестових завдань і студентам відкритий до них доступ. За даними тестами можна було готуватися до опитувань на практичних заняттях. Контроль підготовки проводився на початку заняття: кожен отримував вже роздрукований варіант з тестовими завданнями, при цьому запитання обов'язково перемішувались і відповіді змінювались в нумерації, для того, щоб студенти не завчали візуально розташування правильної відповіді, а розуміли саме запитання та правильно шукали відповідь на нього. На думку В.В. Бур'янової, доцільно використовувати робочий зошит з друкованою основою, який виконує функції інноваційного поліфункціонального дидактичного засобу, що є водночас як засобом викладання, так і засобом навчання. Робочий зошит з друкованою основою – це навчальний посібник, який являє собою збірник завдань, вправ, інструкцій для самостійного виконання завдань різного рівня складності, лабораторно-практичних робіт (залежно від специфіки фармацевтичної дисципліни), він має особливий дидактичний апарат, що допомагає студентові в засвоєнні навчальної дисципліни, а викладачеві – реальну можливість оптимізувати навчальний процес. Використання робочого зошита на практичних заняттях з фармацевтичних дисциплін допомагає перенести основне навантаження викладача на етап підготовки до заняття. Тому на

самому занятті можна зосередити увагу на роботі зі студентами. Це збільшує динамізм завдання, його емоційність, вивільняє значну кількість часу і дає змогу більш ефективно контролювати процес навчання шляхом змін видів діяльності студентів. Робочий зошит для практичних занять з фармацевтичних дисциплін є одним із основних компонентів навчально-методичного комплексу дисципліни. Робочі зошити для занять з фармацевтичних дисциплін розроблені відповідно до чинної робочої програми.

Вони забезпечують дидактичний супровід студента на всіх етапах навчання. Тому змістове наповнення робочого зошита складається з:

- понятійного блоку (назва теми, мета заняття, література, оснащення);
- блоку самоконтролю (різні за рівнем складності тести, алгоритмічні та диференційовані практичні завдання, порівняльні таблиці тощо, які виконуються студентами при підготовці до практичного заняття);
- блок формування практичних умінь та навичок (план практичного заняття, завдання на засвоєння, узагальнення, порівняння, систематизацію, закріплення інформації);
- блоку контролю та корекції знань та умінь (включає контрольні питання та (або) контрольні тести, ситуативні завдання тощо).

Послідовність дій викладача на практичному занятті під час роботи студентів з розробленим робочим зошитом: формулювання певного твердження, гіпотези в процесі інтерактивної взаємодії студента і викладача, яка відбувається завдяки застосуванню робочого зошита з друкованою основою; після цього студенти самостійно працюють в невеликих групах або індивідуально, виконуючи окремі завдання і заповнюючи робочий зошит; перевірка практичних умінь; корекція набутих знань; домашнє завдання. Інтерактивність навчання забезпечується тим, що всі студенти самостійно або у міні - групах виконують практичну роботу, розв'язують проблемні та ситуаційні завдання, проводять ситуаційний аналіз тощо.

Таким чином, інноваційні технології викликають зміни в організації освітнього процесу у вищій фармацевтичній освіті, збагачення змісту

навчальних дисциплін, пошук нових ідей та методичних підходів, удосконалення професійної компетентності та педагогічної майстерності викладача, підвищує мотивацію навчання і пізнавальну активність студентів, постійно підтримує викладача у стані творчого пошуку дидактичних новацій. Інтерактивна діяльність на практичних заняттях з фармацевтичних дисциплін припускає організацію і розвиток діалогового спілкування, яке веде до взаєморозуміння, взаємодії, до сумісного вирішення загальних та професійних завдань. В ході діалогового навчання студенти навчаються критично мислити, вирішувати складні проблеми на основі аналізу обставин і відповідної інформації, зважувати альтернативні думки, ухвалювати продумані рішення, брати участь в дискусіях, спілкуватися з іншими людьми.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. — К. : Академвидав, — 2014. — 352 с.
2. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Бойчук І. Д. (2010) Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх фармацевтів у коледжі. Project Report. ЖДУ, Житомир. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://eprints.zu.edu.ua/3949/>
4. 2. Козак Л. В. Дослідження інноваційних моделей навчання у вищій школі / Л. В. Козак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://elibrary.kubg.edu.ua>.
5. Силадій І. Якісна освіта в контексті управління впровадженням інновацій / І. Силадій // Вища освіта України. – 2011. – № 4. – С. 105–112.
6. Скринник З. Е. Психологія і педагогіка. Проведення індивідуального заняття за методом аналізу конкретних навчальних ситуацій (case study) : навч.-метод. посіб. / З. Е. Скринник. – Львів : ЛІБС УБС НБУ, 2012. – 145 с.

РОЗВИТОК ТРАДИЦІЙ ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА В УКРАЇНІ

Сбітнєва Олена Федорівна

к.п.н., доцент

Київський університет імені Бориса Грінченка

м. Київ, Україна

Анотація: У статті досліджується процес розвитку традицій хорового мистецтва в Україні від дохристиянських часів до початку ХХ ст. Зазначено, що важливу роль у становленні та розвитку українського хорового мистецтва відіграв музично-обрядовий фольклор. Підкреслено, що українська народна пісня завжди була невичерпним джерелом для будь-якого хорового твору. Хорове мистецтво завжди було тісно пов'язане із народною творчістю, яка була невід'ємною частиною народного побуту.

Ключові слова: хорове мистецтво, хор, хоровий спів, хорове виконавство, традиції хорового мистецтва, церковний спів.

У сучасних умовах хорове мистецтво завдяки своїй глибокій духовності відіграє важливу роль у відродженні та становленні культурних та художніх цінностей, в інтеграції та культурному розвитку українського суспільства.

Питання історичного розвитку українського хорового мистецтва, творчість та діяльність видатних композиторів-хоровиків досліджується у роботах відомих вчених О. Батовської, О. Бенч-Шокало, М. Бурбана, А. Гуменюка, Л. Кияновської, В. Коротя-Ковальської, О. Козаренка, А. Лашенка, Я. Михайлюка, Л. Пархоменко, О. Скопцової, В. Шаян та інших.

Метою написання статті є дослідження процесу розвитку традицій хорового мистецтва в Україні.

Звертаючись до теми розвитку традицій хорового мистецтва в Україні, розглянемо спочатку етимологію поняття «хор».

В енциклопедичних виданнях поняття «хор» (від грецького – *choros*) трактується як колективний учасник давньогрецького спектаклю; співаюча, танцююча, декламуюча група виконавців (хоревтів). У сучасному трактуванні, хор – це колектив, який виконує вокальну музику з інструментальним супроводом або а капела.

К. Пігров вважає хором організований творчий колектив, основним завданням якого є виконавська діяльність, ідейно-художнє та естетичне виховання народних мас.

Походження хорового співу у давніх слов'ян О. Бенч-Шокало пов'язує із дохристиянським світоглядом, із традицією поклоніння богам. Дослідник зазначає, що традиційний хоровий спів у давньо-слов'янській культурі є молитвоспівом, зверненням до Духу Сонця – Хорса, бога громадського ладу [1].

Давні слов'яни співали молитви Хорсу на священних пагорбах, котрі були у давнину святилищами. На цих пагорбах на честь Духа Сонця прадавні українці палили слобідку, справляючи купальські обряди. Звідси і походить назва «хори» – підвищення, на яких розміщувалися співаки та музиканти.

Таким чином, поняття «хор» пов'язане із теонімом Хорс та дослівно перекладається як «лад», або «сонячне коло». Поняття «хор» зустрічається в астральних міфах різних народів, що належать до аграрної культури, – вавилонян, єгиптян, іранців, германських та романських народів.

Як зазначає О. Бенч-Шокало, поняття «хор» є також основою понять «грумада», «гурт», «колектив». Так, наприклад, слово «грумада» складається із двох слів: «хорогоро» – Сонце, та «мата» – мада. Хор, як злагоджена грумада є своєрідним модулем суспільства, в якому органічно пов'язані принципи культуротворення та ладоутворення [1].

У первісних хорах співаки розміщувалися по колу, за Сонцем, про що свідчать назви традиційних народних танців – хоровод, коломийка, аркан. Завдяки саме такому розташуванню співаків створювалася особлива вібрація голосів та налагоджувався спів. З другого боку, це мало глибокий релігійно-духовний смисл: саме в такий спосіб грумада радилася із богом Хорсом, у

людей з'являлася радість і віра у краще майбутнє, наставляв Лад. Із плином часу же, духовну сутність хору було втрачено. А широкого вжитку набуло вузьке трактування поняття хору – «співати разом» [1].

Традиційно, хори поділяються на академічні та народні. У чому ж відрізняється академічний хор від народного? Одним із перших вчених, хто намагався пояснити цю різницю, був чеський етнограф та фольклорист Л. Куба. Він писав: «...в академічному хоровому співі, який відносять до традицій візантійської хорової культури, творчі індивідуальності зливаються в одне ціле, підпорядковані волі диригента» [5, с. 112].

Завданням художньої діяльності академічного хорового колективу є художньо-технічна досконалість виконання, йому притаманний «суб'єктивний централізм». Дослідник писав, що академічний спів, з погляду на технічну майстерність виконання, перевищує народний, адже у народному виконавстві мистецьким завданням є самовияв співаків. Також варто зазначити, що народний хоровий спів відтворює особливості етнічної, локальної виконавської традиції [7, с. 12].

Різниця між академічним та народним хором полягає також і в особливостях звукоутворення та інтонування. Л. Куба зазначає: «Професійний спів не може припустити найменшого відхилення від даної композиції, навіть тоді, коли воно не пішло б на шкоду милозвучності та гармонії, і індивідуальності відхилення переслідуються так, як розростання квітів... У народному хорі, навпаки, це відповідає законам гармонії і самобутності стилю, підкорення яким здійснюється безпосередньо, але стихійно» [5, с. 113].

Б. Асаф'єв у своєму дослідженні «Музыкальная форма как процесс» говорить, що у народному співі, на відміну від академічного, процес інтонування має специфічні ознаки, постає як одночасна реалізація двох органічно поєднаних сторін – інтонаційно заданої структури та її звукового образу. Ця органічність зумовлена особливостями світосприйняття та емоційного переживання виконавців.

Українська народна пісня завжди була невичерпним джерелом для будь-якого хорового твору. Витоки хорового співу пов'язані із періодом формування професійного хорового мистецтва ще за часів Київської Русі. В результаті синтезу пісенно-культуової традиції дохристиянської ери із запозиченням візантійського богослужбового ритуалу на протязі століть сформувався давньоруський тип хорової культури [4, с. 248].

Прийнявши візантійський варіант християнства, русичі запозичили канонічний ритуал церковного співу, гімнографічні тексти й жанри, систематизацію співів за вісьмома гласами, а також характерний спосіб їхньої фіксації. Церковні співи постійно знаходились поруч із багатомістовими дохристиянськими пісенними надбаннями. Таким чином, із плином часу церковний спів ставав українським національним музичним явищем, вбираючи у себе усі елементи потужного генотипу та способу мислення [2].

Становлення традицій сучасного хорового мистецтва відбувається у контексті церковнослов'янської хорової культури XI – XV століть, поширення християнства, поглиблення культурних зв'язків із європейськими країнами, впливів болгарського, візантійського, закавказького та західноєвропейського хорових співів [3, с. 27].

Починаючи із XIII століття церковний спів набуває дещо інших характеристик та наповнюється місцевими пісенними рисами. При цьому, звужується репертуар саме церковних пісень, а посилюється народне зацікавлення у святкових та урочистих жанрах, виникають хорові пісні на честь місцевих святих. У цей час відбувається вдосконалення безлінійного (невменного чи знаменного) нотного запису, що в українських джерелах називається кулізм'яним. Здійснюється взаємопроникнення жанрів усної пісенної народної творчості та церковних співів [3, с. 27].

Яскравим осередком християнського храмового співу є найстаріша українська науково-освітня установа - Острозька академія, в якій не тільки займалися розвитком науки та мистецтва, а також надавали важливого значення хоровому церковному співу. За підтримки засновника закладу, князя К.-В.

Острозького тут діяв студентський присоборний хор та міський цех музикантів. Таким чином, «духовна спадщина Острозької академії живила українську культуру майже до кінця XVIII ст.» – вважає дослідник хорового мистецтва Я. Михайлюк [6].

На початку XVII століття виник партесний спів - вид церковного багатоголосного хорового співу. В. Коротя-Ковальська вважає, що українські митці, беручи до уваги досягнення польської та західноєвропейської технік церковного хорового письма, і своєрідно їх застосовуючи, не відмовлялися від народних традицій (давньоукраїнської монодії, кантів, фольклору). Таким чином, їм вдалося поєднати своє та чуже, та створити українську модель церковної музики стилю бароко [4, с. 249].

У 1632 році була заснована Києво-Могилянська академія, яка стала осередком музичного життя в Україні. Засновником Академії був Петро Могила. У той час склалися рукописні «Богогласники», збірники кантів, які співали студенти закладу. Масове навчання співу сприяло поширенню загальної музичної грамотності. У Різдво бурсаки ходили містом із щедрівками, колядками, вертепами [4, с. 249].

На початку XVIII ст. у Львові вперше було надруковано «Ірмолой» - музичний збірник духовних церковних піснеспівів, для виконання під час Богослужіння в православних церквах. Має візантійське походження.

Традиції церковного хорового мистецтва продовжували розвиватися в Україні. При Харківському колегіумі з 1737 року було засновано музичні класи - вокальний та інструментальний. Також існувала Січова співацька школа - найдавніший в Україні музичний навчальний заклад і подібні заклади були майже при всіх приходських церквах і деякі із них називалися «школами вокальної музики і церковного співу» для навчання хлопчиків [4, с. 250].

Одним з осередків музичного життя в Україні став двір гетьмана К. Розумовського в Глухові, в якому капельмейстром був А. Рачинський. Саме з його школи вийшли відомі композитори: А. Ведель, М. Березовський, Д. Бортнянський та інші.

У першій половині XIX століття система музичної освіти виявилася дієвою для залучення в музичні події всіх прошарків населення за допомогою впливу церкви, навчальних закладів, народної музичної педагогіки. Новий світський напрям у педагогіці, який спирався на традиційну вокально-хорову основу, почав розробляти М. Лисенко, а потім і М. Леонтович та К. Стеценко, використовуючи фольклорно-пісенний репертуар.

Наприкінці XIX сторіччя Михайлівський монастир мав старовинні рукописні збірники XV століття. Особливо багатими були зібрання А. Веделя, М. Львова, М. Глінки, М. Римського-Корсакова, П. Чайковського. Ці партитури використовували у своїй творчості М. Лисенко, К. Стеценко та інші видатні композитори, які створили основу для подальшого розвитку хорового мистецтва в Україні.

У XX столітті розвиток професійного хорового мистецтва в Україні тісно пов'язаний із музичною творчістю відомих українських композиторів М. Лисенка, О. Кошиця, М. Леонтовича, К. Стеценка, Л. Ревуцького, Я. Степового. Саме вони популяризували українську народну творчість, створюючи професійні хорові обробки українських мелодій, пропагуючи українське хорове мистецтво не лише у нашій країні, а й закордоном.

Висновки. Хоровий спів - один із найстаріших та найвеличніших видів українського музичного мистецтва, який тісно пов'язаний з народною творчістю і сформований на стародавніх зразках пісенної культури та церковної музики, та є невід'ємною частиною народного побуту. Важлива роль у розвитку традицій хорового мистецтва в Україні належить музично-обрядовому фольклору та гуртовому співу.

Відродження інтересу до української музичної культури спрямовують увагу вчених до ґрунтовного аналізу процесу розвитку хорового мистецтва в Україні, особливостей розвитку вокально-хорових жанрів, творчості відомих українських композиторів та спонукають до подальших історико-музикознавчих досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бенч-Шокало О. Г. Український хоровий спів. Актуалізація звичаєвої традиції: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. / О. Г. Бенч-Шокало. – Київ: Ред. ж-лу «Український світ», 2002. – 440 с.
2. Козаренко О. Українська духовна музика і процес становлення національної музичної мови / О. Козаренко // Мистецтвознавство України. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 139 – 155.
3. Корнішева Т. Л. Розвиток традицій хорового диригування в Україні / Т. Л. Корнішева // Вісник МСУ, мистецтвознавство. – Херсон, 2013. – № 1. – С. 24 – 32.
4. Коротя-Ковальська В. Українознавчий погляд на хорове мистецтво України / В. Коротя-Ковальська // Українознавство. – 2010. – №4. – С. 248 – 252.
5. Людвіг Куба про Україну / упоряд. М. Мольнар. – Київ, 1963. – 224 с.
6. Михайлюк Я. Київська школа музики XVII ст. / Я. Михайлюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dolya.org.ua/main/179>
7. Скопцова О. М. Становлення та особливості розвитку народного хорового виконавства в Україні (кінець XIX – XX ст.): монографія / О. М. Скопцова. – К.: Ліра-К, 2017. – 180 с.

**РОЛЬ ІНГІБІТОРІВ АКВАПОРИНУ 4 У ПРОФІЛАКТИЦІ І
ТЕРАПІЇ НАБРЯКІВ**

Святенко Анастасія Сергіївна

студент

Харківський національний університет

імені В.Н. Каразіна

м. Харків, Україна

Святенко Людмила Костянтинівна

к.х.н., доцент

Голодаєва Олена Анатоліївна

к.х.н., доцент

Донецький національний медичний університет

м. Кропивницький, Україна

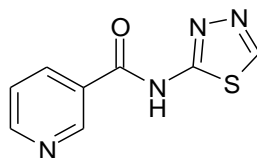
Анотація: Проведено квантово-хімічне моделювання структури та енергетичних характеристик потенційних інгібіторів аквапорину 4 методом теорії функціонала густини SMD/M06-2X/6-311++G(d,p). Досліджено вплив замісників на величину енергії зв'язування модельних сполук з аквапорином 4 методом молекулярного докінгу.

Ключові слова: аквапорин, квантово-хімічний розрахунок, молекулярний докінг, інгібітор, енергія зв'язування.

В останні роки накопичується все більше відомостей про залучення аквапоринів (AQP), водних каналів клітин, в патогенез багатьох захворювань. Доведено, що AQP4 – головний водний канал в усіх структурах мозку. Експериментальне дослідження кристалічної структури AQP4 показало, що довжина водної пори становить приблизно 25 Å, а діаметр – від 1,5 Å до 4,2 Å, що дозволяє лише одномолекулярне проходження молекул води по всьому

каналу [1]. Шлях через канал є амфіпатичним. Гідрофобні центри утворені бічними ланцюгами Phe77, Ile81, Val85, Leu170, Ile174 і Val197. Карбонільні групи основного ланцюга Gly93, Gly94, His95, Ile96, Gly209, Ala210, Ser211 і Met212 утворюють гідрофільні акцептори водневого зв'язку для восьми положень молекул води, що транспортуються. Ця конструкція дозволяє здійснювати двонаправлену провідність води з будь-якої сторони мембрани. Секреція і абсорбція спинномозкової рідини чітко контролюється, оскільки мозок укладений у жорсткий череп; таким чином, будь-яке збільшення внутрішньочерепного тиску, викликане набряком, може призвести до стиснення тканин мозку, що призводить до неврологічних розладів і загибелі клітин. В умовах травми голови, інсульту, епілепсії активується діяльність AQP4, що сприяє утворенню набряків. Інгібітори AQP4 можна розглядати як потенційні агенти для розробки препаратів для профілактики і терапії набряку мозку, ґрунтуючись на їх здатності зв'язуватися з AQP4 і блокувати роботу трансмембранних водних каналів. Таким чином, розробка структур інгібіторів AQP4 є актуальною проблемою сьогодення.

Нами здійснено цілеспрямований пошук потенційних інгібіторів AQP4. Структури модельних сполук створено на основі каркасу сполуки TGN-020 (рис.1), яка була ідентифікована як інгібітор AQP4 шляхом віртуального скринінгу, з наступним експериментальним підтвердженням її інгібуючої активності *in vitro* з $IC_{50}=3 \mu M$ [2]. Введення TGN-020 при високій дозі (200 мг/кг) знижує ішемічний набряк мозку і об'єм інфаркту в моделі щурячого ішемічного інсульту [3-5].

Рис. 1. Структура сполуки TGN-020

Оптимізація геометрії модельних сполук у водному розчині проведена методом SMD/M06-2X/6-311++G(d,p) за допомогою програми Gaussian 09. Для проведення молекулярного докінга застосовано програму AutoDock Vina.

Кристалографічну модель AQP4 взято з бази даних Protein Data Bank під кодом 3GD8. Порівняльний аналіз величин енергії зв'язування модельних сполук з AQP4 дозволив виявити сполуки потенційно більш ефективні, ніж TGN-020, завдяки утворенню більшої кількості водневих зв'язків між модельною сполукою і амінокислотними залишками AQP4 у місці зв'язування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ho J.D. Crystal structure of human aquaporin 4 at 1.8 Å and its mechanism of conductance / Ho J.D., Yeh R., Sandstrom A. [et al] // Proceedings of the National Academy of Sciences. – 2009. – № 106. – P.7437–7442.

2. Huber V.J. Identification of aquaporin 4 inhibitors using in vitro and in silico methods / V.J. Huber, M. Tsujita, T. Nakada // Bioorg. Med. Chem. – 2009. – № 17. – P. 411–417.

3. Pirici I. Inhibition of aquaporin-4 improves the outcome of ischaemic stroke and modulates brain paravascular drainage pathways / Pirici I., Balsanu T.A., Bogdan C. [et al] // Int. J. Mol. Sci. – 2017. – Vol. 19, № 1. – P. 46.

4. Igarashi H. Pretreatment with a novel aquaporin 4 inhibitor, TGN-020, significantly reduces ischemic cerebral edema / Igarashi H., Huber V.J., Tsujita M. [et al] // Neurol. Sci. – 2011. – № 32. – P. 113-116.

5. Popescu E.S. Three-dimensional organ scanning reveals brain edema reduction in a rat model of stroke treated with aquaporin 4 inhibitor / Popescu E.S., Pirici I., Ciurea R.N. [et al] // Rom. J. Morphol. Embryol. – 2017. – № 58. – P. 59-66.

УДК 159.922.7

**СТРАХИ ЯК ПОКАЗНИК НЕРВОВО-ПСИХІЧНОГО СТАНУ
ОСОБИСТОСТІ ТА ЗАСОБИ ЇХ ПСИХОКОРЕКЦІЇ**

Сербін Юрій Вікторович

к. психол. н., доцент

доцент кафедри психології та сціології

Східноукраїнський національний університет

імені Володимира Даля

м. Северодонецьк, Україна

Глазкова Юлія Олегівна

Жирук Ольга Юрївна

студентки

Східноукраїнський національний

університет імені Володимира Даля

м. Северодонецьк, Україна

Анотація. На початку третього тисячоріччя все гостріше стає криза цінностей в сучасному суспільстві, все сильніше розрив між зовнішнім благополуччям людини і наростаючою духовною спустошеністю, безглуздям буття. У всьому світі спостерігається індустріальний бум, який зачіпляє кожен аспект людського життя, її здоров'я, спосіб життя, її соціальні стосунки, якість її навколишнього середовища, її господарство, технологію і політику. У погоні за новітніми технологіями, а також за матеріальним благополуччям та достатком, сучасна людина все більше забуває про свої духовні потреби, не усвідомлює своїх справжніх бажань. Усі ці фактори сприяють поразці самопочуття та здоров'я людини, знижують її загальний психологічний та фізичний тонус, сприяють появі негативних емоцій, у тому числі різноманітних страхів через матеріальні, соціальні, любовні проблеми. В цих умовах представники багатьох напрямків психології, зокрема, гуманістичної,

екзистичній, глибинній та психоаналітичній, відмічають потребу зрозуміти людину, зрозуміти її сутність. Людина невичерпна, але її самопізнання обмежене, через нерозв'язні проблеми, невпевненість, страхи. Важливість самопізнання полягає в тому, що, лише намагаючись зрозуміти причини розвитку своєї особистості, розчищаючи джерела свого життя, людина здатна перебороти власні страхи й забобони, звільнитися від оковів упереджень і стати по-справжньому вільною. Задачею психологів усіх напрямків у даному випадку стає допомога людині усвідомити свої страхи, знайти їх коріння в ранньому психічному розвитку, звернути увагу на важливість виховних мір у профілактиці страхів, у гармонізації особистості й суспільства.

Ключові слова: страхи, особистість, емоції, психоемоційний стрес, психічні (нервово-психічні стани), ситуація, тривога, психічне та фізичне здоров'я людини.

Теоретичний аналіз літературних джерел показав, що страх – реальна частина життя людини. Ця емоція виникає, коли прогнозується щось неприємне, коли людина сприймає ситуацію як загрозу її спокою й безпеці, а вона при цьому не може захиститися, позбутися від погрози, утекти. Страх завжди є сигнал і попередження про небезпеку, але він також містить і імпульс до подолання цієї небезпеки. Страх виконує позитивну функцію, роблячи людину більше обережною і обачною. Однак за результатами досліджень з опитування представників різних країн, страх є саме тією емоцією, що люди найбільше не хочуть переживати. Саме по собі переживання страху лякає людину. Видів страху людини нескінченна безліч. Один страх паралізує, іншої активізує. Кожен страх індивідуальний і відбиває особистісні особливості кожної людини [1].

Страх представляє собою негативний емоційний стан, який найчастіше супроводжує такі нервово-психічні стани людини, як психоемоційна напруженість, психоемоційний стрес, фрустрація, афект. Під психічним (нервово-психічним) станом, як відомо, розуміється конкретна структурна

організація всіх наявних у людини психічних компонентів, обумовлена даною ситуацією й передбаченням результатів дій, їхньою оцінкою з позицій особистісних орієнтацій і установ, цілей і мотивів всієї діяльності [1; 4].

Страх може бути викликаний як фізичною, так і психологічною погрозою. Аналізуючи стан страху і його причини, можна виділити два види страху: біологічний (природний) та соціальний (придбаний) [4].

Природні сигнали небезпеки, на які людина біологічно схильна реагувати страхом: біль (очікування болю), самотність, раптова зміна стимуляції, стрімке наближення об'єкта, висота, щось незнайоме.

До придбаних активаторів страху можна віднести: присутність чогось загрозливого; відсутність того, що забезпечує безпеку; події, які відбуваються в очікуваному місці й в очікуваний час; контекст події; індивідуальні розходження; страждання. Страх збільшується, коли людський спосіб життя й діяльності змінюється всупереч їх бажанню. Людина відчуває страх, що може втратити власні сили. Страх виникає в тих випадках, коли людина виявляється в нерозв'язної, на її погляд, ситуації. Все нове, невідоме, уперше виникле також супроводжується страхом. Кожний вік супроводжується тим або іншим страхом. Страх може бути результатом оцінки ситуації як потенційно небезпечної. Для одним пусковим механізмом страху є самотність, для інших - скупчення людей, треті не можуть перебувати в замкнутому просторі тощо. Людина може переносити свій непереборний страх на необразливі об'єкти, від яких йому легше ухилитися, чим від щирого джерела його страху (у цьому випадку необхідно провести роботу з виявлення реальних джерел страху, щоб могли дозволити ситуацію). У різних людей можна спостерігати різноманіття страхів. Причинами страху можуть бути люди, події, умови або ситуація, що є сигналом небезпеки. Іноді страх не пов'язаний із чимсь конкретним, такі страхи переживаються як безпредметні. Базовим є страх смерті [1].

Страх проявляється на поведінковому, тілесному рівнях, на рівні психічних станів. У порівнянні з іншими емоціями страх спричиняє найбільш стримуючий вплив: а) обмежується сприйняття; б) мислення вповільнюється,

стає більше вузьким по обсязі й більше ригідним за формою; в) мускули напружуються; г) скорочується число ступенів волі в поведінці. Переживання страху супроводжується почуттям непевності, незахищеності, неможливості контролювати ситуацію. Причому переживання самого страху найчастіше більш болісно, ніж емоційна реакція на ситуацію, у якій уже відбулося те, чого людина боялася [2; 4].

Страх дуже часто супроводжується інтенсивними проявами з боку показників фізіологічної реактивності, такими як тремтіння, хекання, серцебиття. Багато хто відчувають почуття голоду або, навпаки, різке зниження апетиту. Для подолання страху найчастіше використовуються наступні прийоми: людина намагається продовжувати свої справи, витісняючи страх зі свідомості; знаходить полегшення в сльозах, у прослуховуванні улюбленої музики, у палінні та ін. І лише деякі намагаються спокійно зрозуміти причину страху.

Поняття страху тісно пов'язане з поняттям тривоги. У цьому випадку страх розуміється як конкретизована тривога. Стан тривоги виникає в ситуаціях невизначеності, коли характер або час виникнення погрози не піддається пророкуванню. Тривога - сигнал небезпеки, що ще не реалізована. Стан тривоги переживається як почуття дифузійного побоювання, як невизначене занепокоєння – «вільнопливуча тривога». Коли рівень тривоги дуже підвищується, відбувається її зміщення в сторону конкретних об'єктів [3]. Тривога та страх змінюють характер поведінки людини, ведуть до посилення поведінкової активності, спонукають до більш інтенсивних і цілеспрямованих зусиль і тим самим виконують адаптивну функцію. Однак у випадку, якщо інтенсивність і тривалість тривоги, або страху неадекватні ситуації, це перешкоджає формуванню адаптивної поведінки, а іноді веде до клінічно виражених порушень психіки. Страх у своїх екстремальних варіантах може приймати руйнівні форми, викликати реакції паніки, заціпеніння, втечі від небезпеки. Гнітять і роблять людину хворою ті страхи, розмір яких перевищує критичний поріг і які вона довгостроково стримує [4].

Для того щоб людина могла подолати свої страхи і зв'язані з ними нервово-психічні стани, необхідне усвідомлення того, що означають для конкретної особистості ці страхи, яку захисну роль вони відіграють, які особливості становлення особистості і на якій стадії розвитку виникли конфлікти, які призвели до появи цих страхів. Страхі деяких людей частково пояснюються їхнім становищем і життєвими умовами; деякі страхи пов'язані з такими причинами й умовами, джерела яких залишаються прихованими від розуміння [5].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурбо Лиз. Пять травм, которые мешают быть самим собой. Перев. с англ. под ред. И. Старых / Бурбо Лиз. – М.: София, 2004. – 176 с.
2. Гримак Л. П. Резервы человеческой психики: Введение в психологию активности / Гримак Л. П. – М.: Политиздат, 1987. – 286 с.
3. Реан А. А. Психология человека от рождения до смерти. Психологический атлас человека / Реан А. А. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 651 с.
4. Изард К. Психология эмоций / Изард К. – СПб.: Питер, 2006. – 464 с.
5. Рейнуотер Д. Это в ваших силах. Как стать собственным психотерапевтом / Рейнуотер Д. – М.: Прогресс, 1992. – 240 с.

УДК 159.922.8

**ВПЛИВ САМООЦІНКИ НА ЗДАТНІСТЬ ДО ЕФЕКТИВНОГО
НЕКОНФЛІКТНОГО СПІЛКУВАННЯ У ЮНАЦЬКОМУ ТА
СТУДЕНТСЬКОМУ ВІЦІ**

Сербін Юрій Вікторович

к. психол. н., доцент

доцент кафедри психології та сціології

Східноукраїнський національний університет

імені Володимира Даля

м. Северодонецьк, Україна

Алексєєва Анна Володимирівна

студентка

Східноукраїнський національний

університет імені Володимира Даля

м. Северодонецьк, Україна

Анотація. В сучасному світі з особливою гостротою постає проблема неефективного спілкування, що проявляється в частих неконструктивних конфліктах, психологічному маніпулюванні, труднощах самопрезентації, низькому рівні емпатії і т. д. Необхідність вирішення цього питання зумовлена тим, що на даному етапі розвитку суспільства колективна діяльність не може бути побудована без спілкування між її учасниками, а відсутність комунікативних навиків затрудняє цю діяльність та знижує її продуктивність.

Ключові слова: самооцінка, спілкування, конфлікти, ефективне неконфліктне спілкування, юнацький та студентський вік, комунікативні навички, статусне положення у групі.

Знання про себе, поєднане з певним ставленням до себе, становить самооцінку особистості. Однією з підстав для виокремлення видів самооцінки є

така її характеристика, як адекватність. Відповідно до ступеня адекватності звичайно розрізняють два види самооцінки: адекватну й неадекватну. У свою чергу неадекватна самооцінка може бути завищеною або заниженою [1, с. 673]. Здатність особистості до ефективного неконфліктного спілкування значною мірою залежить від рівня та стабільності її самооцінки.

Ефективне спілкування – це не просто передача інформації. Для того, щоб цей процес був продуктивним, важливо не тільки вміти говорити, але ще і вміти слухати, чути і розуміти, про що говорить співрозмовник.

Ефективне неконфліктне спілкування являє собою, в першу чергу, вміння активно слухати і асертивно говорити. Іншими словами, мова йде про вміння розуміти, що хоче сказати співрозмовник, і про здатність говорити впевнено, переконливо, в доброзичливій і прямій манері, формуючи навколо себе так звану афініті – теплий фон спілкування, симпатію співрозмовників.

Як не дивно, зазначені здібності в значній мірі залежать не тільки від уміння людини будувати відносини з іншими, але і від її ставлення до самої себе та самооцінки. На думку психологів, те, як людина ставиться до себе, визначає те, як вона спілкується з іншими [4, с. 204].

Говорячи про особливості самооцінки в юнацькому та студентському віці, слід зауважити, що її рівень, властивий особистості в даний віковий період, є відносно стійким, проте в юності, в зв'язку з руйнуванням колишньої системи цінностей і новим усвідомленням своїх особистих якостей, уявлення про власну особистість піддається перегляду. Юнаки нерідко схильні висувати завищені, нереалістичні домагання, переоцінювати свої здібності, положення, займане ними в колективі, і т.д. Ця безпідставна самовпевненість часто дратує дорослих та однолітків, викликає численні конфлікти і розчарування. Тільки шляхом численних проб і помилок молода людина досягає міру своїх реальних можливостей.

Але, якою б неприємною не була юнацька самовпевненість, психологічно набагато небезпечнішою є знижена самоповага та самооцінка. Низькі показники роблять уявлення людини про саму себе суперечливим і нестійким.

Юнаки та дівчата зі зниженою самоповагою часто відчують труднощі в спілкуванні і прагнуть закритися від оточуючих, виставивши на показ несправжнє обличчя, маску. Необхідність грати роль підсилює внутрішню напруженість. Такі люди особливо болісно реагують на критику, сміх, осуд, на те, що думають про них оточуючі. Чим нижчою є самоповага людини, тим більша ймовірність того, що вона страждає від самотності. А це, в свою чергу, підкріплює її занижену самооцінку [3].

Аналіз співвідношення рівня самооцінки юнаків і реального статусного положення в групі показує, що найбільш сприятливе становище в системі особистих взаємин з однолітками займають юнаки та дівчата, які мають середній рівень самооцінки. Такі особи під час спілкування орієнтуються на позитивні якості співрозмовника, здатні адекватно аналізувати його вчинки та бачити мотиви, які спонукають до них. Такий рівень самооцінки дозволяє ефективно передавати та сприймати інформацію, усвідомлювати та долати комунікативні бар'єри, правильно виходити з конфліктних ситуацій. Високий рівень самооцінки не перешкоджає юнакам користуватися популярністю в групі, але якщо самооцінка занадто завищена, це може привести до високої конфліктності в спілкуванні, або взагалі до ізоляції в групі. Навпаки, низька самооцінка виявляється взаємопов'язаною з невизнанням юнаків в групі однолітків, робить їх непомітними серед інших членів групи, що унеможливорює ефективне спілкування [2].

Переоцінка власних можливостей, «юнацька самовпевненість» зустрічається досить часто і часом штовхає молодих людей на невиправданий ризик і перешкоджає побудові продуктивного діалогу як з однолітками, так і з дорослими. Негативна Я-концепція, яка проявляється в низькій самооцінці і низькому рівні домагань, слабкій вірі в себе, боязні отримати відмову, пов'язана з соціальною пасивністю, самотністю, конформістською позицією, деградацією, агресивністю, тобто всім тим, що унеможливорює побудову ефективного неконфліктного спілкування [5].

На основі вищесказаного можна зробити висновок про те, що здатність до ефективного неконфліктного спілкування в юнацькому та студентському віці залежить від рівня самооцінки. Неадекватний рівень самооцінки заважає будувати ефективний діалог в будь-якій сфері життя, в той час як адекватна самооцінка сприяє розвитку продуктивного спілкування. Отже, в період навчання у ВНЗ, поряд з вивченням основних дисциплін, важливо залучати студентів до виховних заходів, занять та тренінгів, спрямованих на формування адекватної самооцінки та навиків ефективного неконфліктного спілкування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Варій М. Й. Загальна психологія.: підр. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. Й. Варій – [3-тє вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 1007 С.
2. Возрастная психология. Юнита 3. Характеристика психологических особенностей подростков и юношей. / [сост. канд. психол. наук Ю. В. Александровой]. – М.: Современный Гуманитарный Университет, 1999. – 66 С.
3. Ермолаева М. В. Психология развития: Методическое пособие для студентов заочной и дистанционной форм обучения. – 2-е изд. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2003. – С. 262-263
4. Лопарев, А. В. Конфликтология : учебник для академического бакалавриата / А. В. Лопарев, Д. Ю. Знаменский. – М. : Издательство Юрайт, 2017. – 290 С.
5. Шаповаленко И. В. Возрастная психология (Психология развития и возрастная психология). – М.: Гардарики, 2005. – 349 С.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РОЗЛАДІВ

Сердюк Наталія Миколаївна

к.пед.н., викладач

Азатян Вікторія Гіголівна

студентка

Одеський національний медичний університет

м. Одеса, Україна

Анотація: в роботі розкриваються особливості проявів психосоматичних розладів. Досліджуються основні фактори, які впливають на їх виникнення. Розглядаються та аналізуються різні підходи щодо діагностики та психокорекції психосоматичний розладів. Відзначається важливість застосування системного інтегративного підходу до корекційних заходів та надання допомоги.

Ключові слова: психосоматика, психосоматичні розлади, фактори виникнення психосоматичних розладів, механізми формування, несприятливі психічні впливи, емоції.

Психосоматичні розлади становлять значну частину так званих «хвороб цивілізації» та протягом останнього часу, зважаючи на зростаючу роль їх у загальній захворюваності населення, є об'єктом інтенсивних досліджень у рамках психосоматичної медицини.

Тісний зв'язок між здоров'ям людини та її думками, емоційним станом вже в давнину був відомий людству. Адже ще давньогрецькі мислителі були переконані, що свідомість людини безпосередньо впливає на її тіло. Саме тому здавна основоположною позицією під час лікування будь-якого захворювання було врахування єдності душі («психо») і тіла («сома»). З позиції сучасних уявлень можемо стверджувати, що медицина вже тоді була психосоматичною, а

зв'язок емоцій із відхиленнями окремих органів організму людини, яка є центральною проблемою сучасної психосоматичної медицини, можна простежити навіть у філософії Платона, який жив більше двох тисяч років тому.

Проблему взаємозв'язку соматичних функцій і психічних процесів досліджували як фізіологи (І. Сеченов, В. Бехтерев, П. Анохін та інші), так і психологи (В. Вундт, Б. Теплов, В. Небиліцин, О. Леонтьєв, П. Сімонов та інші).

Двома основними групами психосоматичних розладів є «великі» психосоматичні захворювання, до яких відносять ішемічну хворобу серця, гіпертонічну хворобу, виразкову хворобу шлунка і дванадцятипалої кишки, бронхіальну астму та деякі інші, та «малі» психосоматичні розлади – невротичні порушення внутрішніх органів, або так звані «органні неврози» [1, с. 57].

Сучасні уявлення про сутність проблеми психосоматичного здоров'я передбачають врахування всієї сукупності змін, які зачіпають як біологічний рівень порушень (соматичні симптоми і синдроми), так і соціальний рівень функціонування пацієнта зі зміною рольових позицій, цінностей, інтересів, кола спілкування, з переходом у принципово нову соціальну ситуацію зі своїми специфічними заборонами, приписами та обмеженнями.

Хронічна перенапруга і внутрішні психологічні конфлікти є повсякденністю сучасної людини, що відчуває на собі постійний тиск із боку соціальних та економічних інститутів. Внаслідок цього ми маємо причину значного підвищення числа соматичних захворювань, етіологія яких тісно пов'язана із особливостями психологічного здоров'я. За деякими даними розповсюдженість психосоматичних розладів в індустріальних країнах складає від 20 до 30% всього населення, що підтверджує актуальність роботи [2, с. 307].

Під психосоматичними розладами розуміються симптоми і синдроми порушень соматичної сфери (різних органів і систем), обумовлені індивідуально-психологічними особливостями людини і пов'язані зі стереотипами його поведінки, реакціями на стрес і способами переробки

внутрішніх особистісних конфліктів. На сучасному етапі, найпоширенішими є декілька моделей формування психосоматичних розладів: а) психофізіологічна; б) психодинамічна; в) нейрогуморальна; г) соціопсихосоматична [3, с. 52].

Фізіологічні перебудови при стресових ситуаціях і психологічні установки та особистісні позиції, а також генетична схильність можуть істотно впливати на виникнення соматичних захворювань.

На сьогодні, психологи, психіатри та фізіологи встановили залежність між соматичними захворюваннями людини та її особистісними особливостями і виділили коло хвороб, що виникають внаслідок стресу. До найбільш поширених захворювань відносять захворювання серцево-судинної системи, шлунково-кишкового тракту, ендокринні, алергічні, ревматоїдні та цілий ряд захворювань, пов'язаних із дихальною функцією.

Під час консультування хворих із психосоматичними захворюваннями основна увага приділяється діагностиці, тобто встановленню причин захворювання, механізмів формування певних патернів поведінки тощо. На основі отриманих даних, із врахуванням індивідуальних особливостей, вибираються методи, методики та прийоми для проведення комплексних корекційних заходів для роботи із психосоматичними хворими [4, с. 78].

Висока стресогенність соціально-економічних чинників, екологічних умов і стилю життя в сучасному суспільстві обумовлює прогресивне зниження в останні роки рівня психофізичного стану і психосоціального здоров'я населення. Саме тому особливої актуальності на сьогодні набуває пошук найбільш адекватних шляхів і методів зміцнення психофізичного стану населення і розробка оздоровчих технологій, здатних забезпечити формування стійких особистісних установок на здоровий стиль життя. Розробка систем інтегрованого психофізичного тренінгу для зміцнення психічного здоров'я та позитивного особистісного саморозвитку – як необхідна умова для підтримання психосоматичного здоров'я [5, с.703].

Наше дослідження дозволяє нам зробити висновок, що психосоматичні захворювання є досить поширеними в усьому світі. Саме тому ця тема

актуальна та потребує подальшого вивчення. На нашу думку, важливо використовувати інтегративний підхід із виявлення та профілактики психосоматичних розладів на основі описаних загальних психосоціальних, поведінкових, індивідуально-типологічних та нейродинамічних факторів для всіх психосоматичних розладів і диференційований підхід до окремих суб'єктивних психосоматичних скарг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Харченко Д. М. Психосоматичні розлади. Теорії, методи діагностики, результати досліджень : навчальний посібник / Д. М. Харченко. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2015. – 280 с.
2. Александер Ф. Психосоматична медицина. Принципи і практичне застосування / Пер. з англ. С.Могілевського. - М. : Изд-во ЕКСМО-Прес, 2002. - 352 с. (Серія «Психологія без кордонів») - www.koob.ru.
3. Єлісеєв Ю.Ю. Психосоматичні захворювання. Довідник. - www.koob.ru.
4. Собчik Л.Н. Психологія індивідуальності. Теорія і практика психодіагностики. - СПб. : Видавництво «Річ», 2005. - 624 с.
5. Малкіна-Пих І.Г. Психосоматика: Довідник практичного психолога. - М. : Изд-во Ексмо, 2004. - 992 с.

**ІЗОСЕРОЛОГІЧНА НЕСУМІСНІСТЬ КРОВІ МАТЕРІ ТА ПЛОДА:
ДІАГНОСТИКА ТА ПРОФІЛАКТИКА (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)**

Семеняк Аліна Вікторівна

к.мед.н., доцент

Боднар Христина Миколаївна

Студент

Буковинський державний медичний університет

м. Чернівці, Україна

Анотація: в статті представлені історичні відомості та сучасні аспекти щодо обґрунтування діагнозу, методів діагностики та анти-Д-імунопрофілактики імунного конфлікту вагітних.

Ключові слова: ізосерологічна несумісність, профілактика, ізосенсибілізація, ізоімунізація, анти-Д-імуноглобулін

Резюме Ізосерологічна несумісність є актуальною проблемою. Незважаючи на всестороннє дослідження даної патології та наявність адекватної нормативної бази в лікуванні та профілактиці, захворюваність та перинатальні втрати при ізоімунізації залишаються.

Історичні Відомості У багатьох країнах світу проблема імунного конфлікту та гемолітичної хвороби плода/новонародженого більшою мірою вважається вирішеною. З 1969 року у Великобританії почала працювати програма по профілактиці резус-сенсибілізації, завдяки чому було досягнуто зниження частоти летальних випадків плода/новонародженого з 46 на 100 тис. живонароджених (1969 рік) до 1,6 на 100 тис. живонароджених (1990 рік).[1] Також дана програма набула чинності в Австралії, Німеччині, а згодом - і в інших країнах. В Україні імунопрофілактику почали використовувати у 80-х

роках ХХ століття, наразі ведення вагітних з ізосенсибілізацією та її профілактика регламентовані в клінічному протоколі № 676 від 31.12.2004 р.[2]

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття відсоток сенсibilізованих D-негативних жінок в Україні помітно зменшився, і гострота проблеми ГХН, здавалося б, суттєво знизилася. Проте слід констатувати, що протягом останнього десятиріччя кількість резус-конфліктних вагітностей в Україні немає тенденції до зниження і складає 1,2–1,5 %. У 2013 р. було зареєстровано 3674 випадки ГХН, що становить 7,39 на 1000 народжених живими, а в регіонах країни стабільно щорічно реєструються випадки перинатальних втрат у зв'язку з ГХН.[1]

Патогенез Система резус – сукупність алогенних еритроцитарних антигенів (АГ) людини – включає шість основних: Dd, Cc, Ee. Кожний генний комплекс складається із 3 антигенних детермінант: D або відсутність D, C або c, E або e у різних комбінаціях. Всі три гена спадкуються одночасно. В зв'язку з тим, що дитина успадковує по одному гену від кожного з батьків, існує не менше 36 можливих генотипів системи-резус. Різні антигени системи резус мають різну частоту розповсюдженості і мають неоднакову ізоантигенну активність. Остання найбільш виражена у антигена D (RhO). D-антиген міститься в еритроцитах 85% людей європейського походження, не є однорідним і включає ряд дрібніших субодиниць RhA, RhB, RhC, RhD, внаслідок різниці яких іноді розвивається ГХН у резус-позитивних матерів.[2] Дана диференціація у плода розпочинається вже з 6-8 тиж. Ізоімунізація розвивається внаслідок потрапляння еритроцитів плода в кров'яне русло матері. Через невідповідність антигенів плода, імунна система матері утворює антитіла до еритроцитів плода. Антитіла, які утворилися, проникаючи крізь плаценту, викликають екстравакулярний гемоліз та анемію, що призводить до розвитку еритробластозу плода та підвищення непрямой фракції білірубіну.

Ступінь ізоімунізації прямо пропорційна кількості несумісної крові плода, яка потрапила у кров'яне русло матері. Достатнім мінімальним об'ємом крові плода для розвитку імунної відповіді вважають 0,1 мл. Надмірний гемоліз

веде до звільнення біологічно активних речовин, у тому числі ферментів тромбіногенезу та фібринолізу.

Підвищені концентрації вільного білірубіну обумовлюють токсичну дію на цілий ряд функцій клітин і тканин плода та новонародженого.

При руйнуванні великої кількості комплексів антиген-антитіло має перевагу утворення тромбопластичних субстанцій, під дією яких розвивається синдром дисемінованого внутрішньосудинного згортання. Мікротромбоутворення призводить до порушення мікроциркуляції, появи крововиливів та набряку в тканинах.

Асцит у плода – це результат гіпертензії в портальній та пуповинній венах через збільшення та анатомічні зміни печінки. Внаслідок еритробластозу в печінковій тканині водночас розвивається гіпопротеїнемія плода як результат печінкової недостатності і неможливості набряковій плаценті забезпечувати нормальний переніс амінокислот та пептидів.[2]

Виділяють 3 форми ГХН:

1. Гемолітична анемія без жовтяниці і водянки.
2. Гемолітична анемія з жовтяницею.
3. Гемолітична анемія з жовтяницею і водянкою.

Діагностика Діагностика базується на: даних анамнезу (переливання крові без урахування Rh-належності, аборти, мертвонародження чи народження дітей з ГХ, відомості про специфічну профілактику ізоімунізації при попередніх вагітностях); визначення титру Rh -Ат у динаміці з ранніх термінів вагітності починаючи з 20 тижнів вагітності; зростання та нестабільність титру Rh -Ат свідчать про Rh-конфлікт.

При титрі 1:32 і вище ГХ зустрічається частіше, ризик внутрішньоутробної загибелі плода високий.

Ультразвукове сканування дає можливість встановити ознаки ранньої водянки плода і водянки плода, що розвинулася; доплерометрія середньої мозкової артерії – анемію плода.

Кардіотокографія виявляє ознаки хронічної гіпоксії плода та зниження компенсаторної здатності фетоплацентарного комплексу.

Трансабдомінальний амніоцентез виконують у термін після 26 тижнів вагітності (при наявності показань до проведення).

Кордоцентез — взяття крові з пуповини плода через передню черевну стінку жінки проводять у закладі охорони здоров'я III рівня надання медичної допомоги при наявності підготовлених спеціалістів згідно з наказом МОЗ від 31.12.03 № 691/84 “Про удосконалення медико-генетичної служби в Україні”.

При Rh-негативній крові у плода необхідності в подальших дослідженнях немає.[3]

Етапи Та Особливості Імунопрофілактики Можливості специфічної профілактики утворення анти-D АТ у D-негативних жінок були визначені за результатами досліджень, в подальшому було встановлено, що введення D-негативним породіллям анти-D Ig класу M не тільки не пригнічувало імунізацію, а навіть посилювало її, тоді як від уведення анти-D Ig класу G було досягнуто позитивний ефект зменшення вмісту в крові матері D-позитивних клітин плода. Поясненням цього стали дані про те, що первинною відповіддю матері на попадання в кровообіг D-АГ є продукція IgM з великою молекулярною масою, які спричиняють сенсibilізацію, але не проникають через плацентарний бар'єр. Повторне попадання D-АГ у сенсibilізований організм ініціює швидко і масивну продукцію IgG АТ низької молекулярної маси, які легко проникають через плаценту і є безпосередньо стають причиною розвитку ГХН.

Припускається існування подвійного механізму дії введеного ззовні анти-D імуноглобуліну щодо пригнічення специфічної імунної відповіді: шляхом блокування антигенних ділянок еритроцитів та інгібіції антитіло-продукуючих В-клітин за рахунок зв'язування гетерологічних рецепторів.

На сьогодні існує доказова база того, що для ефективного попередження ГХН на майбутнє недостатньо післяпологової анти-D імунопрофілактики. Тому цей період охоплює лише другий етап анти-D-імунопрофілактики –

постнатальний. Режими проведення післяпологової імунопрофілактики передбачає введення 1500 IU (міжнародних одиниць) анти-D-Ig у разі народження у не сенсibilізованої резус-негативної матері резус-позитивної дитини.

Загальновизнані керівництва з методології програми анти-D-імунопрофілактики [the Royal College of Obstetrics & Gynaecologists, 2011; British Committee for Standards in Haematology, 2014; Guidelines for the use of Rh (D) Immunoglobulin (anti-D) in obstetrics in Australia, 2015] дозволяють визначити декілька ключових положень, в проведенні імунопрофілактики:

1) забезпечити введення імуноглобуліну слід якомога скоріше, не пізніше 72 год від події з потенційним ризиком сенсibilізації. У виняткових випадках кінцевим можливим терміном є 10-й день;

2) принциповим моментом є залежність дози імуноглобуліну, яка потрібна конкретній жінці, від терміну вагітності, в якому мала місце подія з потенційним ризиком. При вагітності <12 тижнів анти-D-імунопрофілактика, як правило, проводиться однократно, у мінімальній дозі (250 IU). У діапазоні 12–20 тижнів також застосовується 250 IU протягом 72 год, без потреби визначення обсягу плодово-материнської трансфузії. У разі розвитку клінічних подій з потенційним ризиком сенсibilізації мінімально достатньою є доза 500 IU, а тест на обсяг плодово-материнської трансфузії є необхідним. За результатами цього тесту визначається потреба у повторному введенні анти-D-Ig;

3) рутинна антенатальна профілактика проводиться всім D-негативним жінкам без сенсibilізації, при цьому можливе використання як режиму однократного введення близько 28 тиж, так і двох доз, які вводять у 28 і 34 тижні;

4) необхідною умовою є тестування крові на АТ безпосередньо у 28 тижнів для підтвердження відсутності сенсibilізації перед першою обов'язковою імунізацією;

5) моментом є необхідність типування крові з пуповини після народження дитини, а також дослідження крові матері на АВ0 і Rh-D, і при підтвердженні D-позитивного типу у дитини і відсутності сенсibilізації жінки потрібним є щонайменше 500 IU анти-D-Ig протягом 72 год. Тестування зразка крові матері на обсяг плодово-материнської трансфузії дозволяє визначитися з потребою додаткової дози;

б) у випадках антенатальної загибелі плода, одразу після встановлення діагнозу, незалежно від часу до настання пологів має бути застосовано анти-D-Ig;

7) останній пункт ключових рекомендацій стосується випадків, в яких під час операції кесарського розтину D-негативним жінкам проводиться забір крові для наступного введення (реінфузія). У таких випадках у разі визначення D-позитивного типу крові з пуповини, мінімальною дозою анти-D-Ig слід вважати 1500 IU одразу після реінфузії.

Питання обсягу плодово-материнської трансфузії має бути вирішено шляхом дослідження зразка материнської крові, взятої протягом 30–45 хв, для визначення доцільності введення додаткової дози анти-D-Ig.[1]

Підсумок Отже, гемолітична хвороба плода, яка виникає на фоні ізосерологічної несумісності крові матері і плода це - захворювання, що характеризується гемолізом еритроцитів під впливом антитіл, які утворюються в матері до антигенів еритроцитів плода внаслідок проникності їх через плацентарний бар'єр. Це зумовлює анемію, збільшення кількості бластних форм еритроцитів, підвищення непрямого білірубину в крові плода. Тому важливо проводити ранню діагностику та профілактику даного захворювання, адже ізоімунізація при вагітності значно підвищує ризик розвитку ускладнень плода.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. До питання профілактики гемолітичної хвороби плода і новонародженого / В.І. Пирогова, Н.В. Щурук, М.Й. Малачинська, С.О. Шурпак // Consilium Medicum Ukraina.– Т.8,№11.home/mainfnx/public_html/consiliummedicum.com.ua/issues.php on line 473
2. Імунологічна несумісність крові матері та плода : метод. вказ. для самост. роботи студентів / упор М. О. Щербина, О. П. Ліпко, Д. І. Демиденко. – Харків :ХНМУ, 2015. – 20 с.
3. Наказ МОЗ України про ведення вагітних з ізосенсибілізацією та її профілактика регламентовані в клінічному протоколі № 676 від 31.12.2004 р.
4. Акушерство і гінекологія: у 4 т. : підручник. Том 1. Акушерство/ заред. В.М.Запорожана.- 2 видання. ВСВ “МЕДИЦИНА” 2017.- 449-460 с.

УДК 615.014.2:615.454.2:615.276

ПІДБІР ДОПОМІЖНИХ РЕЧОВИН ДЛЯ ОТРИМАННЯ КАПСУЛ ДЛЯ ЛІКУВАННЯ СЕЧОВИВІДНОЇ СИСТЕМИ

Сліпченко Галина Дмитрівна

к.фарм.н, доцент

Герасименко Христина Іванівна

Магістр

Національний фармацевтичний університет

м. Харків, Україна

Анотація: Проведено аналіз літератури щодо захворювань сечовивідної системи та методів їх лікування. Як об'єкти досліджень обрано висушені ягоди журавлини та чорниці, квітки календули та листя шавлії. Досліджено фізико-хімічні та фармакотехнологічні показники діючих речовин та обрано раціональний склад твердих желатинових капсул.

Ключові слова: рослинна сировина, капсули, сечовидільна система

Сечовивідна система відіграє одну з важливих функцій, забезпечує виведення з організму азотистих шлаків, рідини, регулювання об'єму циркулюючої крові, артеріального тиску, підтримання кислотно-лужної рівноваги і електролітного балансу в організмі людини.

Неускладнені інфекції сечової системи становлять найчисельнішу групу в структурі нефрологічних захворювань та посідають друге-третє місце серед інфекцій організму людини загалом. Розповсюдженість інфекцій сечової системи зростає в Україні і лишається майже на однаковому рівні в розвинутих країнах [1, с.50]. Основним методом лікування є антимікробна терапія.

Сучасний зарубіжний та вітчизняний досвід свідчить, що використання фітопрепаратів є на сьогодні одним із перспективних напрямів розвитку фармакології. Особливостями впливу на організм лікарських рослин та їх

перевагами є те, що вони швидко й активно включаються в біохімічні процеси, позитивно впливають на обмін речовин. Рослинні препарати також мають специфічні особливості дії, завдяки наявності в рослинах численних активних речовин з різноманітною фармакологічною активністю, що дає змогу використовувати їх мультисистемно [2, с. 3]. Тому метою нашої роботи було створення капсул на основі висушених ягід журавлини та чорниці, квіток календули та листя шавлії. Дозу діючих речовин було обрано згідно даних літератури.

Для встановлення оптимального складу капсул нами було проведено вивчення технологічних характеристик діючих речовин і сумішей з різними допоміжними речовинами. Проведені дослідження показали, що суміш діючих речовин має недостатню плинність та потребують корегування цього показника [3, с. 28].

З метою вибору раціонального складу в якості наповнювачів використовували лактозу, мікрокристалічну целюлозу, кальцію карбонат, сорбіт та кальцію гідрофосфат; серед розпушуючих використовували модифікований крохмаль, натрій крохмаль гліколят, кросповідон та натрій кроскармелозу; антифрикційну речовину обирали серед наступних речовин: кремнію діоксид (аеросил), магнія стеарат, кальція стеарат та ПЕГ 6000.

В результаті проведених досліджень обрано лактозу, мікрокристалічну целюлозу, кросповідон та кальція стеарат. Результати вивчення вологопоглинання суміші довели про необхідність введення вологорегулюючих речовин, тому до складу було додано AEROPERL® 300 Pharm в кількості 1 %. Таким чином ми отримали раціональний склад капсул, які за показниками якості відповідали вимогам ДФУ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Никонов АП, Асцатурова ОР. Инфекции мочевыводящих путей и беременность: практические рекомендации по диагностике и антимикробной химиотерапии. Фарматека. 2013;12 (256): 50-53
2. Державний реєстр лікарських засобів України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.drlz.kiev.ua/>
3. Допоміжні речовини в технології ліків: вплив на технологічні, споживчі, економічні характеристики і терапевтичну ефективність: навч. посіб. для студентів вищ. фармацевт. навч. закл. / авт.-уклад. : І. М. Перцев, Д. І. Дмитрієвський, В. Д. Рибачук [та ін.]. – Харків : Золоті сторінки, 2010. – 598 с.

УДК 615.014.2:615.454.2

ПЕРСПЕКТИВА РОЗРОБКИ ПРОТИГЕЛЬМІНТНОГО ПРЕПАРАТУ НА РОСЛИННІЙ ОСНОВІ

Сліпченко Галина Дмитрівна

к.фарм.н, доцент

Куліченко Юлія Юрївна

Магістр

Національний фармацевтичний університет

м. Харків, Україна

Анотація: Проведено аналіз літератури щодо поширеності гельмінтозів, асортименту існуючих препаратів та методів їх лікування. Як об'єкти досліджень обрано сухі екстракти імбиру, календули та чебрецю. Досліджено фізико-хімічні та фармакотехнологічні показники діючих речовин та обрано оптимальний склад твердих желатинових капсул.

Ключові слова: екстракти, гельмінтози, капсули

Гельмінтози – найпоширеніші паразитарні захворювання людини, що виникають унаслідок складних взаємовідносин між високоорганізованими багатоклітинними паразитами (гельмінтами) та макроорганізмом. Нині відомо близько 300 видів гельмінтів, які можуть спричиняти захворювання у людини. В Україні існує приблизно 30 таких видів [1, с. 621].

За даними ВООЗ, паразитарними захворюваннями в світі уражено близько 4,5 млн осіб. В Європі на гельмінтози страждає кожний третій. Згідно з даними офіційної статистики, в Україні реєструють 300-400 тис. випадків гельмінтозів щороку [2, 23]. На думку експертів ВООЗ, гельмінтози в сучасних умовах стали певною мірою «забутими хворобами»: в усьому світі спостерігають тенденцію до недооцінки їх медико-соціального значення.

Актуальність проблеми гельмінтозів зумовлена передусім значною поширеністю, вираженим негативним впливом на організм людини, поліморфізмом клінічних проявів, який утруднює диференційну діагностику захворювань, відсутністю стерильного імунітету та специфічних методів профілактики. ВООЗ рекомендує проводити лікування та профілактику лікування паразитарних інвазій такими препаратами: альбендазол, мебендазол, івермерцитін, діетилкарбамазін (ДЕК), празіквантел [3, с. 4]. Рослинних препаратів для лікування гельмінтозів дуже незначна частина, що і спричинило наші пошуки рослинної сировини з протигельмінтною дією з метою створення на її основі твердої лікарської форми у вигляді капсул. За даними літератури літератури, нами в якості об'єкту дослідження було обрано сухі екстракти імбиру, календули і чебрецю.

Для підбору складу капсул ми вивчали фізико-хімічні та фармакотехнологічні властивості діючих речовин, які наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Фармакотехнологічні властивості субстанцій

Компонент	сухий екстракт календули	сухий екстракт чебрецю	сухий екстракт імбиру	суміш діючих речовин
Плинність с/100г	95 ± 0,04	83 ± 0,02	48 ± 0,01	76 ± 0,03
Насипна густина, г/см ³	0,517	0,505	0,428	0,48
Кут природного скосу, градуси	50°	45°	38°	44°
Пресування, Н	15,0 ± 1,24	35,0 ± 1,02	25,0 ± 1,22	25,0 ± 1,22

Отримані показники свідчать, що суміш субстанції потребує введення речовин для покращення плинності та здатності до пресування. Враховуючи, що склад діючих речовин дорівнює 0,35 г, отримати капсульну масу методом змішування діючих речовин з допоміжними неможливо. Тому було введено зв'язуючі речовини в концентрації 1-5% (розчини метилцелюлози, полівінілпіролідону, крохмального клейстеру) [4, с. 28]. Як наповнювачі до

складу капсул було введено лактозу та мікрокристалічну целюлозу, як розпушуючу натрій кроскармелозу та аеросил в якості антифрикційної речовини. В якості зв'язуючої речовини обрано 2 % Kollidon® 17PF. Отримані капсули за всіма показниками якості відповідали вимогам ДФУ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бодня Е.И. Гельминтозы: современный взгляд на терапию. Новости медицины и фармации. – 2017. – № 9 (621)
2. Вінницька О.В., Пронюк Х.О. Гельмінтози: діагностичний пошук та лікування. – Клінічна імунологія. Алергологія. Інфектологія. – 2009. – № 4 (23).
3. Державний реєстр лікарських засобів України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.drlz.kiev.ua/>
4. Допоміжні речовини в технології ліків: вплив на технологічні, споживчі, економічні характеристики і терапевтичну ефективність: навч. посіб. для студентів вищ. фармацевт. навч. закл. / авт.-уклад. : І. М. Перцев, Д. І. Дмитрієвський, В. Д. Рибачук [та ін.]. – Харків : Золоті сторінки, 2010. – 598 с.

УДК 341.244.8

ЗАГАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Слісаренко Олександр Миколайович

д.і.н, доцент

Ганзюк Олександр Олександрович

студент

Дніпровський національний університет

імені Олеся Гончара

м.Дніпро, Україна

Анотація: Ще з часу здобуття незалежності України основним вектором її зовнішньої політики було визначено курс на європейську інтеграцію. Процес європейської інтеграції став причиною багатьох новел, у тому числі правового характеру, які зумовили привабливість європейської моделі регіональної інтеграції для країн всього світу, в тому числі для України. Безпосередньою правовою підставою для проведення широкомасштабних перетворень на законодавчому рівні стало підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р., яку ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014, а набула чинності з 1 вересня 2017 року. Після офіційного підписання угода стала певним дороговказом суспільно-важливих реформ, забезпечуючи незворотність європейської інтеграції України, підтверджуючи остаточний вибір на користь європейської моделі суспільного та економічного розвитку. Враховуючи вищезазначене, дослідження впливу угоди про асоціацію на українське законодавство залишається актуальною темою сьогодення і потребує подальших розвідок.

Ключові слова: угода про асоціацію, європейська інтеграція, політична асоціація, галузеве співробітництво, зона вільної торгівлі.

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони визначає якісно новий формат відносин з ЄС на принципах «політичної асоціації та економічної інтеграції» та є стратегічним орієнтиром системних реформ в Україні.

З початком застосування Угоди з Україною, ЄС започаткував процес укладення нового типу угод про асоціацію з країнами-сусідами, які за своїм змістом охоплюватимуть максимально широке коло питань взаємного інтересу та пропонуватимуть поглиблену співпрацю на основі принципу обумовленості.

Угода є унікальним двостороннім документом, який виходить далеко за рамки угод про асоціацію, які були укладені ЄС свого часу з країнами Центральної та Східної Європи. Угоду можна розглядати як важливий крок на шляху наближення в перспективі до наступного етапу – укладення договору про вступ до ЄС. За своїм обсягом і тематичним охопленням, Угода є найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію України та найбільшим міжнародним договором з третьою країною, коли-небудь укладеним ЄС.

Для України значення Угоди про асоціацію варто розглядати за двома основними напрямками: по-перше, як чинник поступової інтеграції України до Європейського союзу, а по-друге, як стратегія, що сприятиме розвитку України.

Угода складається із преамбули та семи розділів: «Загальні принципи»; «Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики»; «Юстиція, свобода та безпека»; «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею»; «Економічне та галузеве співробітництво»; «Фінансове співробітництво»; «Інституційні, загальні та прикінцеві положення». Угода містить 486 статей, 44 додатки, 3 протоколи. Також до Угоди додано одну декларацію, вчинену Україною [1].

Угода про асоціацію, таким чином, виступає новим етапом у розвитку договірних відносин між Україною та ЄС. Даний етап передбачає політичну асоціацію та економічну інтеграцію, а також відкриває шлях до подальших прогресивних перетворень. Угода про асоціацію забезпечує спільне підтримання тісних і тривалих відносин на основі спільних цінностей у повній відповідності до демократичних принципів, верховенства права, належного державного управління, прав і основоположних свобод людини.

Досліджуючи правову природу Угоди про асоціацію з ЄС, угоди, які уклав Європейський Союз з іншими країнами, можна класифікувати за їхньою метою:

– угоди про асоціацію з метою членства в ЄС (до них можна віднести угоди з країнами Центральної та Східної Європи, угоди про асоціацію і стабільність з балканськими країнами. Їх уклали на підставі ст. 217 Договору про діяльність ЄС);

– угоди про асоціацію з метою тісної економічної інтеграції з ЄС (Серед них Угода про Європейський Економічний Простір, секторальні угоди зі Швейцарією, які уклали на підставі ст. 217 Договору про діяльність ЄС);

– угоди про доступ на Внутрішній ринок ЄС на умовах взаємності (це до прикладу, угоди про створення зони вільної торгівлі чи митного союзу, угоди про партнерство та співробітництво, які уклали на підставі ст.ст. 211, 207, 352 Договору про діяльність ЄС);

– угоди про співробітництво в галузі політики та безпеки (їх Європейський Союз укладав на підставі ст. 211 Договору про діяльність ЄС) [2,с.156].

В свою чергу, угоди про асоціацію належать до групи зовнішніх угод ЄС, укладених відповідно до «змішаної зовнішньої компетенції» ЄС, тобто разом з усіма державами-членами. Їх укладають відповідно до ст. 217 Договору про діяльність ЄС, в якій зазначено, що союз може укладати з однією чи кількома третіми країнами чи міжнародними організаціями угоди про створення

асоціації, яка характеризується взаємними правами та обов'язками, спільними діями і особливими процедурами.

Як свідчить судова практика, угода про асоціацію передбачає: «формування особливих відносин між країною-нечленом, яка зобов'язана, принаймні в певних межах, брати участь у системі». Саме цей один з керівних принципів укладення угод про асоціацію було закріплено в рішенні суду ЄС у справі Demirel [3].

Отже, можна визначити кілька ознак, які стосуються угод про асоціацію, закріплених в праві ЄС:

- 1) взаємні права та обов'язки;
- 2) спільні дії та спеціальні процедури;
- 3) особливі відносини між ЄС та іншою країною;
- 4) участь третьої країни у системі ЄС.

Угода між Україною та Європейським Союзом — одна з найбільш детальних угод про асоціацію, яку коли-небудь укладав Європейський Союз. Саме так вона була охарактеризована Президентом Європейської Ради Германом ван Ромпем [4].

Обсяг угоди – 486 статей з 44 додатками, протоколами і спільною декларацією. Її офіційний текст налічує приблизно 2000 сторінок. Це свідчить, що це безпрецедентний, як за обсягом, так і за рівнем деталізації, документ. По суті, Угода про асоціацію має на меті поглиблення політичних та економічних відносин між Україною та ЄС через створення розширеного інституційного механізму і закріплення нових положень щодо зближення законодавства.

Особливе значення має прагнення створити поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (ПВЗВТ), що веде до поступової інтеграції України до Внутрішнього ринку ЄС.

Таким чином, варто відзначити, той факт, що Угода про асоціацію належить до окремої групи «інтеграційних угод». Це угоди, які містять принципи, поняття та положення права ЄС, що тлумачать і застосовують таким чином, ніби інша держава є «віртуальним» членом ЄС. Крім добре відомих

багатосторонніх Договору про Європейський Економічний Простір (ЄЕП), Договору про Енергетичне Співтовариство (Договір про ЕНС) і Угоди про спільний європейський повітряний простір, існує мало прикладів двосторонніх угод такого типу.

Можна стверджувати, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС створює новий тип інтеграції без набуття членства. Вона має три особливості: всеохоплюючий, комплексний і обумовлений характер, які, в свою чергу розглянуті в таблиці 1.

Таблиця 1

Основні особливості угоди про асоціацію між Україною та ЄС*

Всеохопність	Комплексність	Обумовленість
<p>Угода про асоціацію – це всеосяжна рамкова угода, положення якої поширюються на весь спектр відносин між Україною та ЄС.</p> <p>Вона містить положення щодо низки заходів ЄС, включно з співробітництвом і зближенням в галузі зовнішньої політики і політики безпеки (СЗБП), а також співробітництвом в галузі свободи, безпеки і юстиції (СБЮ).</p>	<p>Комплексний характер Угоди пояснюється поставленими цілями: досягненням поступової економічної інтеграції України у внутрішній ринок ЄС через створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі між ЄС та Україною (ПВЗВТ).</p> <p>Досягнення «поглибленої» інтеграції вимагає наближення національного законодавства до <i>acquis</i> ЄС, зокрема складних механізмів забезпечення однакового тлумачення і ефективного застосування відповідного національного законодавства ЄС та <i>acquis</i> ЄС.</p>	<p>Зв'язок між виконанням зобов'язань іншою країною та поглибленням співпраці з ЄС — ключова характеристика Європейської Політики Сусідства (ЄПС) і Східного Партнерства (СП).</p> <p>У Преамбулі прямо вказано, що «політична асоціація та економічна інтеграція України в Європейський Союз залежатиме від результатів імплементації цієї Угоди, а також забезпечення Україною поваги до спільних цінностей та досягнення зближення з ЄС у політичній, економічній та правовій сферах».</p>

*розроблено автором

Однією з першооснов політичної асоціації та економічної інтеграції виступає широкий спектр галузевого співробітництва. Амбітна та новаторська Угода - це чітко визначений спосіб використання динаміки відносин між Україною та ЄС для підтримки основних реформ, відновлення і зростання економіки, здійснення державного управління і галузевого співробітництва у більш ніж 30 сферах. Серед таких сфер виділяють: енергетику, транспорт, захист навколишнього середовища, співпраця у сфері промисловості та малого і середнього бізнесу, соціальний розвиток і захист, рівноправ'я, захист прав споживачів, освіта, навчання і молодіжна політика, а також культурне співробітництво.

Важливою складовою частиною угоди про асоціацію з ЄС є Розділ 4 про створення Поглибленої та Всеохоплюючої Зони Вільної Торгівлі (ПВЗВТ) між Україною та ЄС. Це економічна основа співробітництва та здійснення реформ, спрямованих не тільки на покращення торговельних відносин між Україною та ЄС, але й на сприяння наблизенню законодавства до стандартів ЄС в галузях, пов'язаних з розвитком бізнесу та поліпшення інвестиційного клімату [5].

Угода про Асоціацію містить положення про Глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі (ПВЗВТ). ПВЗВТ забезпечує Україні умови для модернізації її торговельних відносин та для економічного розвитку шляхом відкриття ринків та поступової ліквідації митних тарифів та квот, та всеохоплюючого процесу гармонізації законів, норм та правил у різних сферах, пов'язаних із торгівлею. Це створить умови для приведення ключових секторів економіки України у відповідність до стандартів ЄС. Що стосується торгівлі і суміжних питань згідно з Угодою, то тісніша економічна інтеграція завдяки ПВЗВТ стане потужним стимулом до економічного зростання країни. Для цього планується наблизити законодавство, норми та стандарти України до ЄС. Як основний елемент Угоди про асоціацію ПВЗВТ створюватиме можливості для бізнесу в ЄС і в Україні та сприятиме економічній модернізації й інтеграції з ЄС.

Це, в свою чергу має привести до підвищення стандартів продукції, кращого обслуговування громадян і, найголовніше, готовності ефективно

конкурувати на міжнародних ринках. Таким чином, загально-правовий аналіз Угоди про асоціацію, дає підстави вважати, що обраний шлях європейської інтеграції є логічним наслідком прагнення України до цивілізованої правової держави та розбудови демократичного суспільства, зумовленим сучасними реаліями та вимогами об'єктивних суспільно-економічних і політичних законів розвитку. Напрацювання нормативно-правової бази для зближення України та Європейського союзу призвело до підписання Угоди про асоціацію у два етапи – 21 березня 2014 року та 27 червня 2014 року Угоду про асоціацію було підписано в м.Брюссель Україною, ЄС та його державами-членами.

В свою чергу, сама Угода про асоціацію є унікальним прикладом укладення нового типу угод про асоціацію, яка належить до окремої групи «інтеграційних угод» країнами-сусідами, які за своїм змістом охоплюватимуть максимально широке коло питань взаємного інтересу та пропонуватимуть поглиблену співпрацю в різноманітних галузях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Редакція від 30.11.2015 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 15.11.2020).

2. Право Європейського Союзу : навч. посіб. / В. М. Бесчасний, В. П. Філонов, О. В. Філонов, В. М. Субботін та ін. ; за ред. В.М. Бесчасного. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2017. – 366 с.

3. C-12/86 - Demirel v Stadt Schwäbisch Gmünd URL:<https://eu-agreement.ed-era.com/b1/p2> (дата звернення: 20.11.2020)

4. Правова природа та структура угоди про асоціацію. URL: <https://eu-agreement.ed-era.com/b1/p2> (дата звернення: 16.11.2020)

5. М.Кузьо, Д.Черніков, С.Павлюк, Р.Хорольський Угода про асоціацію між Україною та ЄС: зміст та імплементація, Київ. 2018 URL:https://parlament.org.ua/upload/docs/final_1.pdf

УДК: 331.3

ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА В РАМКАХ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО ОЦІНЮВАННЯ

Стецевич Андрій Ігорович

аспірант

Університет банківської справи

Львів, Україна

Анотація: У матеріалах тез розкрито сутність формування, розподілу та використання капіталу на підприємствах. Окреслено завдання управління процесом капіталоутворення на підприємствах. Зазначено основні показники, що характеризують кругообіг капіталу.

Ключові слова: фінансовий стан підприємства капітал кругообіг капіталу

Стійкий фінансовий стан підприємства формується в процесі всієї його виробничо-господарської діяльності. Тому оцінку фінансового стану можна об'єктивно здійснити не через один, навіть найважливіший, показник, а тільки за допомогою комплексу, системи показників, що детально та всебічно характеризують господарський стан підприємства [1].

Показники оцінки фінансового стану підприємства мають бути такими, щоб усі ті, хто пов'язаний із підприємством економічними відносинами, могли одержати відповідь на запитання, наскільки надійне воно як фінансовий партнер, а отже, прийняти рішення про економічну доцільність встановлення або продовження своїх відносин з ним. У кожного з партнерів підприємства – власників, банків, податкових органів – свій критерій економічної доцільності. Тому й показники оцінки фінансового стану мають бути такими, щоб кожний партнер зміг зробити вибір, виходячи з власних інтересів.

Зрозуміло, що в підтримці доброго фінансового стану зацікавлений менеджмент підприємства. Такий фінансовий стан формується в процесі взаємовідносин його із постачальниками, покупцями, власниками, банками та іншими юридичними та фізичними особами. Інша річ, що безпосередньо від підприємства залежить міра його економічної привабливості для всіх цих юридичних осіб, котрі завжди мають можливість вибору між багатьма суб'єктами господарювання, спроможними задовольнити свій економічний інтерес [2].

Отже, необхідно систематично, детально та в динаміці аналізувати рух капіталу підприємства, оскільки від поліпшення його фінансового стану залежить економічна перспектива.

Дослідження теорії та практики оцінки фінансового стану й ефективного управління функціонуванням підприємств в умовах недостатньо визначеного та швидкозмінного зовнішнього середовища дозволяють сформулювати такі завдання, що стоять перед системою показників, покликаних служити інструментом діагностики та прийняття оптимальних управлінських рішень в цій сфері:

-кількісно й якісно оцінювати процес руху капіталу на підприємстві, причому як на певний момент часу (статика), так і за певний проміжок часу (динаміка);

-встановлювати стохастичні причинно-наслідкові зв'язки в процесі руху капіталу;

-виявляти чинники, що дестабілізуюче впливають на рух капіталу;

-вибирати оптимальні управлінські рішення щодо нейтралізації дестабілізуючих чинників, що впливають на рух капіталу, та стимулювати вплив позитивних факторів, які покращують цей процес.

Вирішувати завдання, що стоять перед менеджментом підприємства слід, використовуючи показниками оцінки та діагностики процесу руху капіталу, з позиції системного підходу. У зв'язку з цим під системою показників, що

характеризують кругообіг капіталу, варто розуміти сукупність взаємозалежних величин, що комплексно відображають цей процес [3].

З даного визначення випливає, що система показників, які характеризують кругообіг капіталу на підприємстві, повинна відповідати таким вимогам:

-бути достатньо широкою по охопленню, тобто всебічно характеризувати процес кругообігу капіталу на підприємстві;

-бути змістовною, тобто необхідний внутрішній взаємозв'язок показників, що характеризують процес кругообігу капіталу;

-логічно розгортати одні показники, що характеризують кругообігу капіталу в інші.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бень Т. Л. Інтегральна оцінка фінансового стану підприємства / Т. Л. Бень, С. Б. Довбня // Фінанси України. – 2012 . – № 6. – С. 53-60.

2. Бердникова Т. Б. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия: учеб. пособие / Т. Б. Бердникова. – М.: ИНФРА-М, 2011. – 215 с.

3. Ярощук, О. В. Концепції визначення вартості власного капіталу акціонерного товариства [Текст] / Олексій Вікторович Ярощук // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо- поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2013. – Том 14. – № 3. – С. 236-240.

УДК 1751

СПЕЦИФІКА ІНОНАЦІОНАЛЬНИХ СТОСУНКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ СМІХОВІЙ КУЛЬТУРІ ХІХ СТ

Стоколос-Ворончук Оксана Олександрівна

к.ф.н., доцент

Гасюк Галина Григорівна

викладач української мови та літератури

ВНКЗ ЛОР «Львівська медична академія

ім. Андрея Крупинського»

м. Львів, Україна

Анотація: Бачення інонаціональних стосунків у площині сміхової творчості, аналіз її історичної динаміки, як процесу віддзеркалення традиційних народних уявлень та стереотипів поведінки, що пов'язані із сміхом - питання, які зараз лише осмислюються, як істотні риси народного світогляду. Описуючи українсько-єврейські, українсько-російські, українсько-німецькі стосунки, але у призмі народної сміхової культури ХІХ ст., хочеться показати їх у всій прозорості та складності.

Ключові слова: інонаціональні стосунки, сміхова творчість, стереотипи, етнотипи, комічне та смішне, анекдоти, ХІХ ст.

Розумінням ролі комічного, природи сміху і особливостей української сміхової традиції вирізняються праці О.Потебні (1894), М.Драгоманова (1886; 1899), М.Сумцова (1896; 1898; 1918), В.Гнатюка (1917;1919), І.Франка (1981; 1899), А.Кримського (1904; 1906), С.Єфремова (щод), О.Дея(1989), Г.Нудьги (1959; 1961), Ф.Лаврова(1959; 1963), З.Нестер(1958), В.Яценко (1977), С.Мишанича (1986), І.Кімакович (1996) та багато інших.

Хочемо наголосити, що у наведених вище працях - дослідження вчених стосувались проблем походження, характеристики та психології сміху у

певному культурно-історичному періоді. А питання інонаціональної тематики народного світогляду і її відображення у площині сміхової творчості - в українській науці розроблено ще недостатньо. У межах заокресленого простору є різні етнічні одиниці і складні взаємини між осідлим народом і представниками тих, що прибули. Це стосується соціальних і релігійних почувань, духовного, інтелектуального та культурного стану того чи того народу.

Бурлескні вірші, шкільні драми, вірші-травестії - це те підґрунтя, на якому продовжила розвиватись і вдосконалюватись національна сміхова традиція. Хоча її основою була українська культура, але корінням сягала - світової. Саме мандрівні дяки започатковують ту світську літературу, яка "віддзеркалює" сміхові традиції. Це твори І.Вишенського [3] І.Галятовського [9], Ф.Прокоповича [30], Г.Сковороди [34], які мали велике значення для розвитку сміхової культури. Як доводив Л.Махновець, що тут "зустрічаються окремі сатиричні картини, сатиричні образні комплекси, сатиричні вкраплення, принизливі епітети, глузливі прізвиська" [21, с. 377]. Але хочемо наголосити, що сміх у цих творах лише пародіював ситуацію, а не заперечував релігійних поглядів.

Звичайно, з-посеред найрізноманітніших жанрів українського фольклору, анекдот - найвагоміший "поціновувач" гумору та сміхової культури, її органічний складник. Саме у ньому сміх став необхідною умовою побутування. А сміх, як відомо – "веселий лікар". "Він існує задля того, щоб сміятися над усім, що ганьбить справжню красу людини", - писав М.Гоголь [4, с. 5].

Щодо інонаціонального спрямування сміхової культури, дозволимо собі навести слова Петрушевича [29, с. 105], де він наголошує, що коли нам є цікавою автобіографія хоча б однієї людини, то ще більш захоплюючою і повчальною, буде характеристика "руської землі і її жителів, що заключається в прізвиськах, говорах ..., що висловлюють неупереджений і щирий суд наших предків" (Там само, с.105). Так, в цій характеристиці буде щось їдке і сварливе, а щось – добре і сатиричне. Варто відзначити і роботу П.Шафарика "Slowanske

starozitnosti, zepsal P.I.Safarik w Praze 1837”,-де він порівнює різні народи з тваринами. Де турчин є змієм, татарин – тхір, русин – видра, болгарин – бик, німець – сорока, єврей – хом”як або язвець [45]. Що це - випадковість, чи тривале дослідження теми націй? Адже, від адекватного і повного сприйняття цих сукупностей залежить пізнання духу і звичаїв всіх націй, що проживали на території “землі руської”.

Стає зрозумілим, що інонаціональні стосунки повинні були займати велику площину на жанровому полі усної словесності. Але, на жаль, відповідних досліджень чи теоретичного осмислення цього мистецького пласту майже не було. Хоча, у II п. XIX ст. про таку потребу збирання та тлумачення фактажу, де б яскраво проявлялися різні національні типи, ставив питання Л.Мацевич у праці “Поляки і Русини”[22]. Він вказував на необхідність історичних досліджень які б базувались на проблемах співіснування народів на політичному рівні. Мацевич обгрунтував думку про вивчення таких стосунків на побутовій основі. Вчений намагався виокреслити більш-менш конкретний проект нового предмета дослідження, а саме – історію звичайних людських стосунків, від якої людство "може тільки виграти, настільки вона є цікавою і повчальною"(Там само).

Очевидно, що кожна епоха і кожен народ наділені таким почуттям гумору, який стає незрозумілим для інших епох. Зв"язок між комічним об"єктом і людиною залежить як від особистого характеру, так і від історичного, соціального та національного бачення. М.Бахтін зазначав, що з плином часу сміхові форми зазнали суттєвих змін. При цьому "народна й офіційна культура дають різні оцінки навколишньої дійсності" [1]. Адже фольклор завжди був надзвичайно чутливим барометром суспільних настроїв і думок. А питання сприйняття інших етнотипів та їх культури самими українцями – залишається одним із найскладніших та найцікавіших.

Щоб з"ясувати характер української сміхової культури XIXст., її національну специфіку - потрібно зауважити, що вона, культура, "співіснувала" з російською чи польською. Але, як зауважила І.Кімакович, що через

"навернення" до національної мови та національної традиції заявила про свою рівноцінність [15]. Крім цього, слід зважати і на ті риси, які є спільними з європейською культурою цієї доби.

В нашій усній словесності були представлені і москалі, і євреї, і цигани, і мадяри, і литовці, і поляки. Всі вони рясніють - хто густіше, а хто дрібніше. Тобто, ми маємо певну тенденцію, певну закономірність і хотіли з'ясувати: як ми ставились до всіх народів? Чомусь бо П.Чубинський включив це питання в плани наукової експедиції[44], так чи інакше І.Франко не оминав цього питання у "Галицько-Руських приказках", чи далі, у своїх художніх творах [43]. Та й з тих матеріалів, які я збрала на підставі преси ХІХст., можна свідчити, що ця царина науки і літератури цікавила М.Драгоманова [17] і М.Костомарова [16], П.Ковалько [15] і т.п. Люди дивились на нас і ми на них. Всім відомі книжки "Чужинці про українців"В.Січинського[32] чи "Україна в російській літературі" В.Сиповського [33]. Їх читають, з ними погоджуються і сперечаються, їх помічають і виявляють потрібність для нації.

Можемо зазначити, що гумор і сатира завжди були вірними супутниками українців упродовж віків. Століття поневірян і залежності від інших націй створили таку ситуацію, в якій українці почали набувати мистецтва знаходити комічні моменти та іронічно трактувати різні форми людського життя. Тому, розглядаючи твори ХІХ ст., ми повинні враховувати соціально-історичну епоху, в якій вони творились. Адже, як писав О.Вертій, народний автор про суспільний устрій, який його оточує: "не сміючи або й не вміючи висказати своїх вражень просто, висказує їх гумористично-іронічним способом, у їдких насмішливих пісеньках". [2, с. 38]. Гумор – це частина духовності народу, яскрава риса національної вдачі українця. Він виявляється і в мові, і в народнопоетичній творчості, що "виграє барвами"(Ковалько) веселого та дотепного слова у різних відтінках сміху. "Легка насмішка, жарт проникли навіть в їх прокляття, чого, здається, немає у інших народів". [36, с.17].

Погодьмося, що життя українського народу у його співпраці і спілкуванні з іншими націями, знайшли своє віддзеркалення у розмаїтті форм сміхової

культури. А соціальні, побутові й культурні елементи в творах на інонаціональну тематику стають тією причиною, що спонукала до різних “оцінок” етнотипів. Адже різноманітні вияви сміхової традиції не існують відокремлено, вони взаємопов'язані, а це і стало запорукою їх життєдіяльності та довготривалості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бахтин М.М. Епос и роман. –СПб.: Азбука, 2000.- 304с.
2. Вертій О. Народні джерела творчості І.Франка.- Тернопіль, 1998.- с.178
3. Вишенський І. Твори.- К.; Худ. література, 1959.- 270с.
4. Гоголь Н.В. Собрание сочинений. В 6-ти т. Под ред. С.И.Мошинского [и др.]. М.;Гослитиздат, 1959.- Т.6.Избранные статьи и письма. [Подготовка текста и примеч. А.Н.Дубовикова]. 1959. - 562с.;9л.илл.
5. Дашкевич Я. Світ. 1991, №3-4.- С.25 // Матеріали міжнародної наукової конференції: “Проблеми українсько-єврейських відносин”, 7-9червня 1991р., Київ/.
6. Денисюк І.О. Розвиток української малої прози ХІХ – поч. ХХст.- Львів: Академічний експрес, 1999.- 277с.
7. Єфремов С. Історія українського письменництва.- Вид. 4-те.- Т.1.: Від початків по М.Костомарова.- Мюнхен, 1989.-446с.- /Укр.-ке Літературознавство. Вип.1.
8. Жидівська тематика: / Вирізки із іноземних періодичних видань / зібрав О.Корчак – Городинський. – Чікаго, 1986.- нenum.літ.
9. Західні угорські-руські комітети П.Бач – Бодрогський комітет. Т. III: Етнографічні матеріали з Угорської Русі / Зібрав: Володимир Гнатюк. – Львів, 1900.- 283с.-/ЕЗ.Т(Х)
10. Збірник праць єврейської історично-археографічної комісії.- Т.II. // Кудрявцев П. Єврейство, євреї та єврейська справа в творах І.Франка.- С.1-76.

11. Интерлюдия М.Довгалева ХУШ века. // КСт., год 16, т. , Київ, 1897.- С.97-117.
12. Историческая правда о поляках и евреях в Польше // Польская вольность / Перепечатано из «Нов. Пролома»/-Я.Г.-Львов, 1883.-32с.
13. Казки, байки, оповідання про історичні особи, анекдоти / Зібрав: Володимир Гнатюк. – Львів, 1898. – 254с.- // ЕЗ.-Т.4.
14. Кікмакович І. Традиційний анекдот у контексті сміхових явищ укр. культури // Дис. канд. філол. наук.- К., 1996.- 248с.
15. Ковалько П. Очерки национальных типов в украинской народной словесности. Черты типа еврейского// КСт., 1883.-Ш.- С.667-672.
16. Костомаров М. Іудеям.// “Основа”.- К., 1862, №1.- С.38-50.
17. Малорусские народные предания и рассказы / Свод М.Драгоманова. – Киев: Издательство Юго-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества, 1876.- Т.ХХУ.- 434с.
18. Маркевич Н. Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян //Українці: народні вірування, повір*я, демонологія.- К.: Либідь, 1991.- 169с.
19. Марковський Є. Український вертеп / Розвідки й тексти.- Випуск І.- Київ, 1929.- 198с.- (з нотним додатком та фотографіям
20. Материалы по этнографии Новороссийского края, собранные в Елисаветградском и Александрийском уездах Херсонской губернии В.Н.Ястребовым.- Одесса, тип.Шт., Одес. Воен. Округа, 1894.- 202с.
21. Махновець Л.Сатира і гумор української прози ХУІ – ХУШ ст.- К., “Наукова думка”, 1964.- 479с., з іл.
22. Мацевич Л. Поляки и Русины. К истории их бытовых отношений // КСт., 1882.-П.-С.301-312.
23. Народная русская сказка А.Н.Афанасьева : в 3т. / Изд. подготов. Л.Г.Бараг, Н.В.Новиков.- М.: Наука, 1984.- Т.І.- 511с.; Т.ІІ.- 463с.; Т.ІІІ. – 495с.
24. Нельга О.В. Теорія етносу. Курс лекцій // Навчальний посібник.- Київ: Тандем, 1997.- 368с. (Трансформація гуманітарної освіти в Україні).

25. Нудьга Г.А. Пародія в українській літературі.- К.: Академія наук УРСР, 1961. – 173с.
26. Памятники литературы древней Руси XIII века.- // «Легенда о граде Китеже».- Москва «Художественная литература»,1981.- 558с.
27. Пельтцер И. Происхождение анекдота // Сборник Харьковского Истор. Филолог. Общества, кн. XI, 1899.- С.59-65.
28. Петров М. Старинный южно-русский театр и в частности вертеп // КСт, 1882, кн. X.- С.438-480.
29. Петрушевич А.С. Общерусский дневник церковных, народных, семейных праздников и хозяйственных занятий, примет и гаданий.- Врем. на 1866 год.- Львов, Типом и иждевением Института Ставропигийскаго, 1865.- 104с
30. Прокопович Ф. Слова и речи. Поучительные, похвальные и поздравительные, собранные и некоторые вторым тиснением, а другие вновь напечатанные. Ч. 1-2. СПб, 1760; Ч. 1. - 270с. ; Ч.2.- 256с.
31. Пропп В.Я. Проблемы комизма и смеха. Ритуальний смех в фольклоре (по поводу сказки о Несмеяне). (Собрание трудов В.Я. Проппа.). — М.: “Лабиринт”, 1999. — 288 с.
32. Січинський В. Чужинці про Україну: Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань про Україну за 10 століть.- Львів: Видав. Кооператива “Червона калина”, 1938.- 208с., бл. іл.
33. Сиповський В. Україна в російському письменстві / Частина I – 1801-1850рр.- Київ. З друкарні Укр. Акад. Наук, 1928.- 457с.
34. Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги.Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи // Упоряд. і прим. І.В. Іваньо /.- К.: Наукова думка, 1983.- 543с.
35. Стоколос-Ворончук О. Етнотипи та їх художні стереотипи в українському анекдоті (на матеріалі видань XIX століття) [Текст] : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.07 / Стоколос-Ворончук Оксана Олександрівна ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. - Л., 2005. - 18 с.

36. Сумцов Н.Ф. Пожелания и проклятия /Преимущественно малорусские/.- Х., 1896.- 26с.
37. Тимошенко П. Опыт систематического изложения теории словесности.- Спб., Заленский, 1870.- ХУ.- 219с.
38. Українська народна сатира і гумор / Упорядкував та вступна стаття: Г.Нудьги. – Л.: Книжково-журнальне вид-во, 1959. – 281с.
39. Український анекдот. Від козацьких часів і по наші дні / Упорядник і автор передмови В.Чемерис. –К.т : Український письменник, 1995. – 382с.
40. Українські людські вигадки / Зібрані Опанасом Шимченком // ЕЗ. - Львів, 1895, Т.1.-С.1-28.
41. Франко І. Нові матеріяли до історії українського вертепа ХУІІІ в., ЗНТШ, т.82.-Львів, 1908.-с.30-32.
42. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис / Упоряд.приміт. та вступна ст. М.Пазяка. – К.: Либідь, 1993. – 768 с.
43. Франко І. Мозаїка: із творів, що не ввійшли до зібрання творів у 50т.; Упоряд. З.Т.Франко, М.П.Василенко.- Львів: Каменярь, 2001.- 434с.; портр.
44. Чубинський П. Українські народні казки: У 2т.- Київ, Відень, Львів: Чайка. – Т.1.- 171с.; Т.2. –201с.
45. Шафарик П.И. Славянские древности. Пер с чеш. И.Бодянского.Т.1-2.М., Погодин, 1857; Т.1. Часть историческая. Кн.1.-1837. УШ., 319с.; Т.1. Часть историческая. Кн.2.-1837. /3/, 331с.
46. Швей М. К типологии языковых анекдотов (контрастивный аспект проблемы) // Studia metodologica. – 2002. – №11. – С. 16–29.
47. Шестопал М.М. Євреї на Україні / Історична довідка.- К.: Оріяни, 1998.- 102с.
48. Южная Русь / Очерки, исследования и заметки А. Ефименко.- Т.П., С.-Петербург, 1905. –358с.
49. Skreb Z. Stamac A. Uvod u kniztwnost. Teoria, metodologia.- Zagreb, 1989.- S. 187.

ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Сулковський Анатолій Володимирович

викладач-методист

викладач вищої кваліфікаційної категорії

викладач загальнотехнічних дисциплін

Невмержицький Олександр Петрович

викладач вищої кваліфікаційної категорії

викладач загальнотехнічних дисциплін

Коростишівський педагогічний фаховий

коледж імені І.Я. Франка

м. Коростишів, Житомирська обл. Україна

Вступ. У статті розглянуто питання формування творчої особистості майбутніх вчителів трудового навчання. Використання сучасних освітніх тенденцій: технологій та інструментів розвитку фахової компетентності. Запропоновано один із варіантів практичних робіт, що в повній мірі забезпечує зростання професіоналізму студента як майбутнього педагога трудового навчання.

Навчаючи майбутніх вчителів трудового навчання велика увага приділяється розвитку студента як творчої особистості. Проаналізувавши їх діяльність на заняттях з декоративно-прикладного мистецтва ми дійшли висновку, що актуальним залишається правильний підбір завдань, при вирішенні яких в повній мірі розкриваються можливості студента.

Мета статті полягає в узагальненні підбору практичних робіт на заняттях декоративно-прикладного мистецтва при формуванні творчої особистості майбутніх вчителів трудового навчання.

До професіоналізму педагога відноситься одна з таких якостей як особистісно-індивідуальна компетентність, що включає такі педагогічні вміння як:

- вміння вивчати та розвивати особистість учнів;
- вміння вивчати і розвивати свої особистісні якості, розуміти і зберігати моральні цінності у праці педагога;
- вміння будувати і реалізовувати плани свого особистісного і професійного саморозвитку;
- вміння вивчати і хронометрувати процес своєї праці;
- вміння бачити сильні і слабкі сторони своєї праці, особливості свого індивідуального стилю;
- вміння підтримувати працездатність і ін;

Особливістю професійної і педагогічної позиції є: самодіагностика, усвідомлена індивідуальність;

Майбутній педагог повинен розвивати такі професійно важливі якості як:

- педагогічне цілепокладання (як здатність планувати свою діяльність з урахуванням можливостей учнів);
- будувати плани власного професійного розвитку;
- педагогічна рефлексія як зверненість свідомості педагога до самого себе, педагогічна самосвідомість;

Все це в сукупності можливо реалізовувати при виконанні творчих проектів на заняттях з декоративно прикладного мистецтва. Дати можливість проявити свої здібності і набути нових. Одним із таких проектів є виготовлення виробу «Таця», що включає в себе виготовлення різноманітних з'єднувальних елементів, використання сучасних технологій обробки деревини, оздоблення та опорядження виробу.

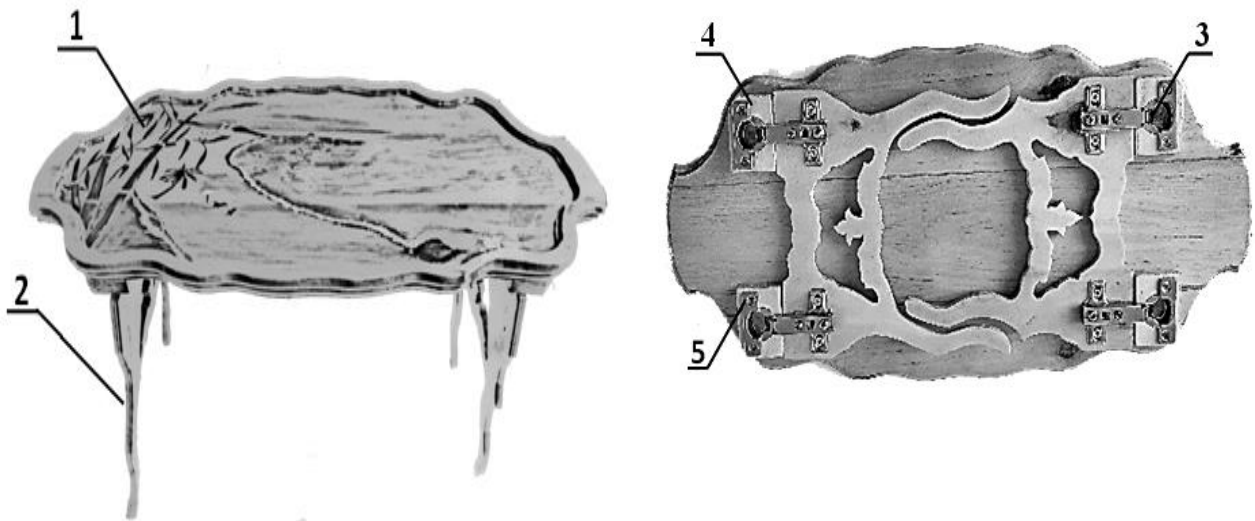
Особливістю виробу «Таця» є те, що він багатофункціональний, має широкий спектр варіацій виконання в залежності від особистих уподобань. При виконанні завдання студенти оволодівають такими якостями як розробка

творчого проекту, пошук нових можливостей даного виробу, економія матеріалу, ефективне використання відходів пиломатеріалів, відпрацювання техніки виконання та оздоблення в своєму стилі, що спонукає їх до творчості в роботі та самореалізації, підвищує самовпевненість в своїх можливостях. В основному при виготовленні даного виробу використовується ручний електрифікований інструмент, який підвищує ефективність виконання та професіоналізм.

Розробка проекту включає ряд технологічних операцій:

- проектування та виготовлення основи
- проектування та виготовлення опор та їх елементів
- складальні операції

Ескіз проекту «Таця»

Деталі таці

1. Основа

2. Опори

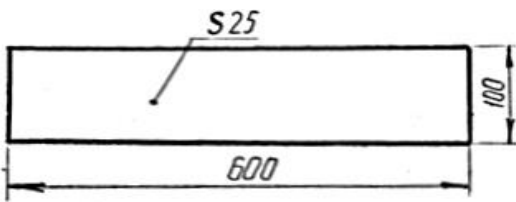
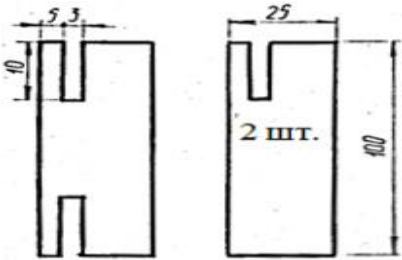
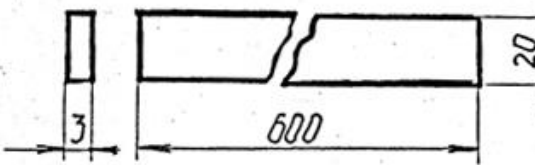

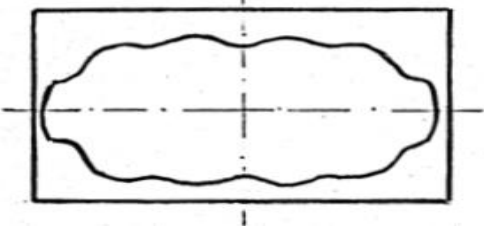

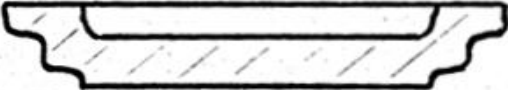
3. Завіси

4. Бобишки підкладні

5. Саморізи

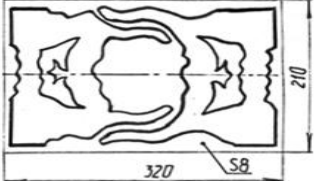
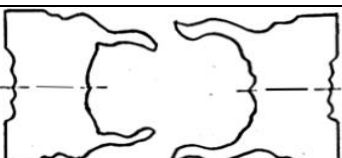

Таблиця 1

Технологічна картка на виготовлення «Основи»

№ з/п	Поопераційний перехід	Поопераційний ескіз	Інструменти, пристрої та обладнання
1	Вирізати та простругати дошки 3шт.		ФПШ – 5, лінійка, олівець, кутник
2	Вибрати паз по повздовжньому ребру. Зачистити		ФПШ – 5, лінійка
3	Вирізати вставний шип 2шт. Зачистити		ФПШ – 5, лінійка
4	Склеїти деталі у ваймах		Вайма, клей ПВА, пензлик, ганчірка, волога
5	Накреслити за шаблоном та обрізати "основу"		Олівець, шаблон, електролобзик
6	Вифрезерувати дно основи на глибину 10мм.		Ручний електрофрез, лінійка, циліндрична торцева фреза Ø16.
7	Профрезерувати зовнішню та внутрішню кромку		Ручний електрофрез, фасонна та радіусна фреза
8	Шпаклювання, шліфування		Шпаклівка "вільха", шліфпапір №40,80,100

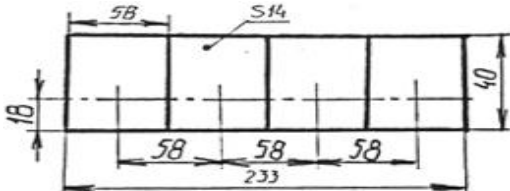
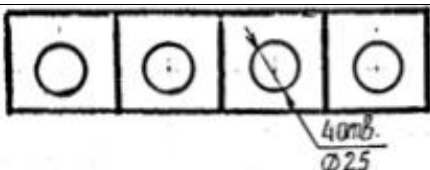
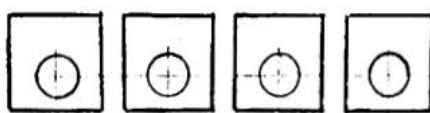
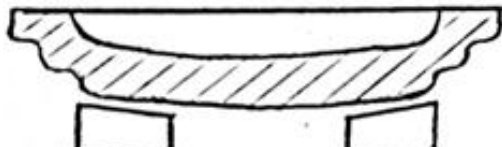
Таблиця 2

Технологічна картка на виготовлення «Опори»

№ з/п	Поопераційний перехід	Поопераційний ескіз	Інструменти, пристрої та обладнання
1	Розмітити за шаблоном "опори" вздовж волокон фанери		Шаблон, олівець
2	Випиляти по зовнішньому контуру деталі		Ручний лобзик, пилючка, столик для лобзика
3	Просвердлити отвір Ø4 під пилючку лобзика у внутрішньому контурі. Випиляти внутрішній контур. Шліфувати.		НС-12, свердло Ø4. Ручний лобзик, пилючка, столик для лобзика. Шліф-шкурка №40, 80, 100

Таблиця 3

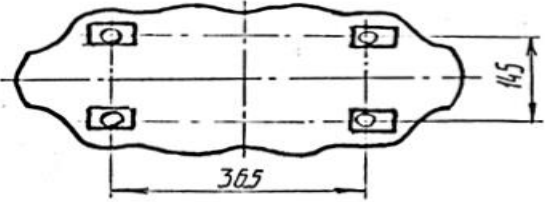

Технологічна картка на виготовлення «Бобишки» під завіс

№ з/п	Поопераційний перехід	Поопераційний ескіз	Інструменти, пристрої та обладнання
1	Розмітити на заготовці чотири "бобишки"		Лінійка, кутник, олівець, шило
2	Просвердлити глухі отвори в деталях Ø25 пробковим свердлом на глибину 10		НС-12, свердло
3	Розрізати заготовку на чотири частини		Ножівка, лещата
4	"Бобишки" підігнати під профіль дна. Шліфувати		Стамеска, шліфпапір №40, 80, 100

Таблиця 4

Складальне креслення

№ з/п	Поопераційний перехід	Поопераційний ескіз	Інструменти, пристрої та обладнання
1	Приклеїти "бобишки"		Клей ПВА, пензлик
2	Прикрутити "опори" з дотриманням зазорів між ними. Нанести оздоблення. Полакувати трьох разовим покриттям.		Свердло Ø2, НС-12, викрутка, саморізи 3,5x8 16шт. Олівець, гумка, прозорий лак, пензлі.

Проаналізувавши технологію виготовлення виробу можемо підсумувати, що виріб в повній мірі задовольняє сучасні вимоги для розвитку особистісно-індивідуальної компетентності студента як майбутнього педагога.

УДК 619.616.995.576.8

ИНВАЗИРОВАННОСТЬ ЖИВОТНЫХ ГЕЛЬМИНТАМИ В УСЛОВИЯХ В МАНГИСТАУСКОЙ ОБЛАСТИ

Сулейменов Маратбек Жаксыбекович

к.в.н, профессор
заместитель генерального директора по науке
РГП «Институт зоологии» г. Алматы, Казахстан

Аманжол Рафилбек Аманжолулы

к.в.н.
старший научный сотрудник
филиал «ЗапКазНИВС»
ТОО «Казахский научно-исследовательский
ветеринарный институт»
г. Уральск, Казахстан

Аннотация: в статье приведены результаты проведенной лабораторно-камеральной обработки учетных данных и биоматериалов, количественной и качественной характеристики фауны паразитов и переносчиков в мониторинговых зонах Мангистауской области и результаты изучения эпизоотической ситуации по основным гельминтозам.

Ключевые слова: паразиты, гельминтозы, экстенсивность инвазии, интенсивность инвазии.

Введение. Гельминты, паразитируя в органах и тканях животных, вызывают патологические изменения в них, оказывают существенные воздействия на все системы организма и, в частности, на иммунную систему, вызывая вторичные иммунодефициты в организме, способствуют развитию секундарных инфекций, снижают резистентность организма и продуктивность на популяционном уровне [1,2]. Рост заболеваемости населения Казахстана

паразитарными болезнями и обсемененности окружающей среды их возбудителями выдвинули чрезвычайно важную проблему оценки влияния факторов окружающей среды на состояние здоровья человека. Необходимость изучения этого вопроса обусловлена тем, что различные виды гельминтов и кишечных патогенных простейших выделяются во внешнюю среду на разных стадиях своего развития. Научные исследования, связанные влиянием природно-климатических явлений на проявления эпизоотического процесса инвазионных патологий животных, всегда интересовали исследователей [3,4]. В свете изложенного, изучение распространения инвазионных болезней животных является весьма актуальной проблемой и требует своего практического решения.

Материалы и методы исследований. Материалом исследования служили сельскохозяйственные животные, патологический материал, материалы ветеринарной отчетности и данные собственных исследований, полученные во время экспедиционных выездов.

Эпизоотическая ситуация по основным паразитарным болезням домашних копытных животных изучена по общепринятым гельминтологическим исследованиям в соответствии с ГОСТ 27318-87. Интенсивность инвазии определены путем подсчета среднего количества яиц или личинок гельминтов в 1 г фекалий по методу Трача (1985). Проведено полное и неполное гельминтологическое вскрытие желудочно-кишечного тракта и легких (по К.И. Скрябину). Этот метод самый точный, но трудоемкий, так как предусматривает обследование многих органов и тканей животного для извлечения всех гельминтов, которые были найдены. Неполные гельминтологические исследования отдельных органов это наиболее простой метод и он состоит в сборе гельминтов, обнаруженных в тех или других органах животных. Диагноз на паразитов ставили на основании эпизоотических данных, клинических признаков болезни и результатов микроскопического исследования. Экстенсивность и интенсивность инвазии определяли копрологическими и гельминтологическим вскрытием животных.

Проведены копрологические исследования фекалий на предмет обнаружения яиц гельминтов, неполные вскрытия желудочно-кишечных трактов павших и вынужденно убитых животных с последующей выборкой матриксов и подсчета количества гельминтов в отдельных хозяйствах области. Для определения зараженности гельминтами проведен отбор проб фекалий животных на наличие характерных яиц трематод, нематод, цестод, исследованы свежие пробы фекалий, взятые от спонтанно зараженных животных различных половозрастных групп в разные сезоны года. Метод гельминтоскопии используют как для постановки прижизненного, так и для посмертного уточнения диагноза. Наиболее простой метод гельминтоскопии это поверхностный осмотр фекалий, в которых при интенсивной инвазии можно обнаружить гельминтов или их фрагментов и поставить групповой диагноз на гельминтоз.

Экстенсивность инвазии проведена посредством копроовоскопических и копролярвоскопических исследований фекалий методами последовательных промываний, метод нативного мазка, Вайда, Фюллеборна, Дарлинга, Котельникова-Хренова, Демидова, Бермана и Орлова.

Результаты. Проведена лабораторно-камеральная обработка учетных данных и биоматериалов, количественной и качественной характеристики фауны паразитов и переносчиков в мониторинговых зонах Мангистауской области. Составлен каталог региона по опасным паразитарным болезням домашних копытных животных и их переносчиков[5].

В мониторинговых зонах Мангистауской области в гг. Актау, Жанаозен и Форт-Шевченко исследовано 270 животных. В результате проведенных лабораторно-камеральной обработки данных, установлено зараженность опасными паразитарными болезнями животных и людей следующих паразитов: из нематод - стронгилятозыжелудочно-кишечного тракта, трематод – фасциолез и дикроцелиоз, цестод – эхинококкоз и мониезиозы. Среди населения зарегистрированы аскаридиоз, энтеробиоз, лямблиоз, описторхоз, анизакидоз и чесотка. В окрестности г. Актау пораженность животных

стронгилятозами желудочно-кишечного тракта составила до 20%, эхинококкозом - 12%, при интенсивности инвазии (ИИ) от 2 до 9 цист в печени, легких – 12, одновременно в печени и легких -5; трематодами (фасциолез и дикроцелиоз) от 3 до 4,5 % соответственно, интенсивность инвазии от 5 до 46 экземпляров/голову, а в окрестности Жанаозен и Форт-Шевченко зараженность животных стронгилятозами желудочно-кишечного тракта составила от 3 до 15%, эхинококкозом от 2 до 7,2% соответственно. Зараженных животных трематодами не обнаружили. Кроме того было исследовано 25 моллюсков являющимися переносчиками трематод. У исследованных моллюсков был выявлен один вид гельминта *Dicrocoelium lanceatum*. При изучении паразитофауны моллюсков использовались методы прижизненной диагностики, компрессорногепатопанкреаса моллюсков.

По результатам копрологических исследований были установлены яйца гельминтов следующих паразитов: фасциол и стронгилятозов желудочно-кишечного тракта (нематодир, хабертии, маршаллагии, гемонхов и др.) от 3 до 60% от количества исследованных животных. Кроме того, проанализировано влияние на эпизоотологическую и эпидемиологическую ситуацию паразитарных заболеваний в мониторинговых территориях в зависимости от климатологических условий территорий, а также характера ведения животноводства и землепользования исследуемого региона. Среди населения Мангистауской области (по данным Департамента прав потребителей области) за 2015 и 2016 гг. зарегистрированы эхинококкоз на 100 тысяч населения – 1,55 и 1,35; энтеробиоз -95,84 и 37,7; аскаридоз – 0,93 и 0,15; лямблиоз – 7,30 и 5,72 соответственно.

Таким образом, на основании данных полученных в результате проведенных гельминтологических исследований, можно заключить, что гельминтозы имеют распространение в условиях изучаемого региона и эти данные необходимо учитывать при разработке мер профилактики.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ.

1. Аманжол Р.А., Султанов А.А., Абуталип А.А., Сулейменов М.Ж., Каратаев А.Б., Гайсин А.А., Искаков А.Б., Мураткалиев А.А. // Бактерий и гельминты как сочлены паразитоценоза животных. Аналитический обзор, Алматы, 2013 г. 26 стр.
2. Ордабеков С.О., Акшулаков С.К., Кулакеев О.К. Эхинококкоз человека - Алматы, 2009. – 508 с.
3. Горохов В.В., Скира В.Н., Пешков Р.А., Пузанова Е. В. Эпизоотическая ситуация по основным гельминтозам животных в стране в текущий период // Теория и практика борьбы с паразитарными болезнями. - Москва, 2014. - С.79-82.
4. Абдыбекова А.М., Жуйриктаев К.Б. О зараженности собак кишечными гельминтами на юге Казахстана // Материалы Межд. конференции по сов. Госпрограмме «АУЛ». - Алматы, 2003. - С. 20-22.
5. Сулейменов М.Ж., Байжанов М.Х., Жантелиева Л.О. Каталог паразитов болезней человека и животных в Казахстанской части Прикаспия (Атырауская и Мангистауская области) // Методическое пособие - Алматы, 2017. 39 с.

ПОНЯТТЯ КОНСАЛТИНГОВОЇ ПОСЛУГИ

Телестакова Арменуї Абриківна

доцент, кандидат юридичних наук

завідувачка кафедри

приватного та публічного права

м. Київ, Україна

Київський національний університет

технологій та дизайну

Анотація: Проаналізовано поняття «консалтинг», «управлінське консультування», «консалтингова послуга». Звернено увагу на специфіку консалтингової послуги.

Ключові слова: консалтинг, управлінське консультування, консалтингова послуга, нормативно-правове регулювання.

Вступ. Складно переоцінити нині значення для суб'єктів господарювання послуги консалтингу, в цілому, та управлінського консалтингу, зокрема. У ринковій економіці отримання послуг консалтингових фірм є ознакою високої ділової культури фірми. На тепер, в Україні працює понад 300 вітчизняних консалтингових фірм, з яких 42% займаються виключно наданням послуг з питань управлінського консультування, відкриті представництва провідних консалтингових фірм, що є лідерами консультаційного бізнесу, в тому числі «великої п'ятірки». В Україні згідно із класифікацією видів економічної діяльності консалтингові послуги здійснюються в межах коду 74.14.0 «Консультування з питань комерційної діяльності та управління», що включає: «консультування, надання рекомендацій та практичної допомоги суб'єктам підприємницької діяльності та державним службам у галузі зв'язків із громадськістю та обміну інформацією, розроблення систем бухгалтерського

обліку, програм обліку виробничих витрат, процедур контролю за виконанням кошторису; консультування та надання практичної допомоги комерційним підприємствам та державним службам в галузі планування, організації, забезпечення ефективності та контролю, інформації для управління; консультування фермерів з питань управління, а також спеціалістами у галузі сільського господарства (агрономами, економістами); арбітраж та вирішення конфліктів між працівниками та роботодавцями» [1].

Сьогодні на ринку консалтингових послуг України працює понад 600 фірм, що опосередковано вказує на рівень розвитку ділової культури в Україні. Серед українських організацій, котрі вважаються консалтинговими, 42% займаються тільки консультуванням, 30% — присвячують консультуванню лише 80% загального обсягу продажу. Окрім того, третина закладів освіти має власні консультаційні підрозділи. Сам термін «консалтинг» означає «радитись» [2, 238]. На думку Б. Чубака консалтинговими послугами (консалтингом) слід вважати виокремлений у самостійну сферу діяльності комплекс послуг комерційного характеру, метою якого є підготовка та забезпечення процесу виробництва та реалізації продукції.

Консалтинг як дія не має відчутного вихідного продукту. Відчутним продуктом може бути посередник, завдяки якому послуга надається покупцю — консалтинговий проект з виявлених проблем, розробки рішень, впровадження пропозицій, але він не є кінцевим продуктом [3]. Специфіка консалтингової послуги полягає в її удаваній невідчутності, непомітності та, як правило, у відсутності завершеної матеріальної форми. Тому ідентичні консалтингові продукти, виконані двома консалтинговими фірмами, можуть відрізнятися не тільки за формою, але й мати різну методологію розробки та зміст. Клієнт може оцінити якість наданої йому послуги або відразу після завершення процесу консультування, або через деякий проміжок часу [4].

Поняття консалтингу доволі нове і не співпадає з поняттям консультування. Так, В.А. Амінов стверджує, що «під консультуванням прийнято розуміти процес відповіді на питання, поставлений неспеціалістом

фахівцю. Причому розробка відповідей проводиться за схемою: «яке питання – така й відповідь». Намагаючись виділити кваліфікуючі ознаки консалтингу, згаданий В.А. Амінов відзначає, що консалтинг як професійне консультування припускає не розробку відповідей на питання, а надання допомоги при розв'язанні проблем, причому допомоги комплексної, а рішення, що рекомендуються, повинні носити системний характер. Він пропонує визначати «консалтинг» як допомогу керівникам фірм у розробці комплексних і системних рішень [5]. Таке визначення консалтингу в більшості орієнтоване на такий вид консалтингу, як управлінський. Позитивним у його визначенні вбачається акцент на ціль консалтингу – комплексне і системне управлінське рішення, а не набір окремих юридичних, технічних, фінансових та інших консультацій.

Під управлінським консультуванням розуміють професійну діяльність, яка полягає у наданні незалежних і об'єктивних порад та технічної допомоги кваліфікованими спеціалістами фірмам, організаціям, окремим підприємцям з метою сприяння останнім у визначенні та дослідженні управлінських проблем, пошуку їх оптимальних рішень, методології впровадження рекомендацій.

За допомогою управлінського консультування можна ідентифікувати та проаналізувати управлінські проблеми і можливості, запропонувати альтернативні варіанти вирішення цих проблем та надавати допомогу в реалізації рекомендацій та впровадженні конструктивних змін, що визнані доцільними [4].

На американському ж ринку консалтингових послуг найбільшого поширення зазнали послуги зі встановлення систем управління бізнесом, «реінжиніринг бізнес-процесів» (послуги зі створення нових і більш ефективних бізнес-процесів без врахування того, що було раніше) [6, 13].

Інтелектуальний творчий початок такої діяльності є очевидним. Зміна систем управління, бізнес-процесів може являти собою інформацію, визнану як «ноу-хау».

Така інформація має потребу в правовій охороні, а тому виконавець і замовник повинні подбати про охорону своїх прав. Послуги управлінського консалтингу можуть бути визначені як наукомісткі послуги, що надаються професійним виконавцем, спрямовані на задоволення потреби замовника з удосконалювання управління і бізнес-процесів, що мають на меті досягнення нематеріального результату і в деяких випадках пов'язані зі створенням охороноздатного об'єкта – «ноу-хау».

Ознаками, властивими даним послугам, є професіоналізм виконавця; творче начало такої послуги, що призводить до створення в цілій низці випадків охороноздатного об'єкта – «ноу-хау»; специфічність об'єкта впливу; така послуга служить способом задоволення потреби замовника з удосконалення, пропозиції нових схем управління, бізнес-процесів; нематеріальними результатами таких послуг можуть бути: збільшення прибутку, досягнення стратегічних завдань планування тощо; «ексклюзивність» послуг, що не піддаються у своїй оцінці стандартним показникам якості.

На думку Ковтун О.М. консалтинг – поняття, що з'явилося у нашому розмовному словнику одночасно з поняття ринкової економіки. У широкому розумінні консалтинг означає залучення сторонніх консультантів для вирішення задач всередині компанії, пов'язаних з її оперативним функціонуванням, і, або розвитком. При цьому, основними сферами консалтингу є: галузі управління компанією (стратегічне, бюджетне, процесне, проектне), галузь інформаційних технологій і ІТ архітектури компанії, сфера юридичного структурування, а також юридична підтримка оперативної діяльності та деякі інші [7].

Виділяють п'ять видів консалтингових організацій:

1) багатопрофільні компанії, основою спеціалізації яких виступає конкретна область консультування, а управлінське консультування – це додаткова послуга;

2) спеціалізовані компанії у визначеній області управлінського консультування, де інші види консалтингу вводяться для підтримки базового продукту консультування;

3) лідерські організації, де центр компанії – лідер, особистість, що організовує всю роботу компанії;

4) партнерство. У партнерстві складаються незалежні консультанти, які віддають перевагу вести справи як в команді, так і окремо, використовуючи всі можливості офісної інфраструктури;

5) індивідуальні консультанти [8, с. 13].

Комплексні послуги в сфері стратегічного розвитку організацій надають не багато міжнародних компаній. Це, в першу чергу, McKinsey&Company, PwC (Price Waterhouse Coopers), EY (Ernst & Young), Bain&Company, Boston Consulting Group, AT Kearney, Deloitte і інші.

Висновки. В даний час консалтинг – це цілий напрямок бізнес-діяльності, причому, якщо для України це відносно нове явище, то у всьому світі необхідність і корисність консалтингових послуг вже не викликає сумнівів. Серед перешкод розвитку ринку консалтингових послуг в Україні можна назвати несприятливе законодавство та податкову систему, які призводять до основної проблеми – неплатоспроможності споживачів консалтингових послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Класифікація видів економічної діяльності. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ klasf/nac_kls/op_dk009_2016.htm.
2. Словарь иностранных слов и выражений / авт.-сост. Е.С. Зенович. М., 1998. 608 с.
3. Чубак Б. Особливості консалтингових послуг. *Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя*. 2020.
4. Ринок консалтингових послуг в Україні. URL: <http://leschishin.org>.
5. Аминов В. А. Консалтинг и право. URL: <http://www.i2r.ru/static>.

6. Робсон М., Уллах Ф. Практическое руководство по реинжинирингу бизнес процессов / пер. с англ, под ред. Н. Д. Эриашвили. М.: Аудит, ЮНИТИ, 1997. 224 с.

7. Ковтун О. Н. Необходимость в консалтинге, все «за» и «против». URL: <http://www.intalev-ural.ru>.

8. Грабоздин Ю. П. Развитие консалтинга в малом и среднем бизнесе: монография. М.: Мир науки, 2016. 95 с.

УДК 658.5

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Телестакова Арменуї Абриківна

доцент, кандидат юридичних наук

завідувачка кафедри

приватного та публічного права

Володін Олексій Вікторович

Васковнюк Сергій Ігорович

студент

м. Київ, Україна

Київський національний університет

технологій та дизайну

Анотація: Проаналізовано положення нормативно-правових актів, що містять поняття «інновації», «інноваційний продукт», «інноваційна діяльність». Звернено увагу на відсутність системного підходу під час кодифікації нормативно-правових актів у сфері регулювання інноваційної діяльності України. Виділено шляхи вдосконалення правового регулювання інноваційної діяльності України.

Ключові слова: інновації, інноваційний продукт, інноваційна діяльність, нормативно-правове регулювання.

Вступ. Швидкий розвиток інновацій, зміна під їх впливом усієї структури економіки, виникнення нових виробництв зумовлюють суспільну важливість інноваційних процесів. Тому проблема їх правового врегулювання стає вкрай необхідною.

Одним із ключових напрямів виходу економіки із кризового становища є залучення до господарського обігу результатів наукової і науково-технічної

діяльності. Вочевидь, економічний розвиток країни в своїй основі характеризується провідною роллю науково-технічного прогресу та інтелектуалізацією основних факторів виробництва [1, с. 60].

З метою ефективного використання інновацій при веденні інноваційної діяльності та поліпшення економічних показників потрібні все більш певні і рішучі кроки в області формування правового поля, що регулює інноваційну сферу. Правове регулювання інноваційної діяльності передбачає цілеспрямований вплив на суспільні відносини, що виникають у процесі створення і впровадження інновацій у суспільне життя.

Тому, основне завдання науковців полягає у встановленні кола суспільних відносин, що виникають в ході ведення інноваційної діяльності, визначенні сучасного стану правового регулювання в інноваційній сфері, виявленні основних проблем і протиріч, що складаються в цій області, розробці та внесенні пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Не дивлячись на те, що за багато років історії інноваційної діяльності затверджена велика кількість нормативних актів, однією з найважливіших проблем для українських інновацій залишається відсутність ефективного правового регулювання. Варто погодитись з тими вченими, котрі стверджують, що такий стан справ не відповідає вимогам переходу економіки України на інноваційно-орієнтовану модель і стримує розвиток інноваційної діяльності [2, с.22-25]. Інноваційна діяльність є невід'ємною частиною господарської діяльності. Вона відіграє особливе значення у зв'язку з орієнтацією України на забезпечення інноваційного шляху розвитку її економіки. Темпи інновацій у сучасному світі зростають дуже швидко, тому не дивно, що деякі проблеми їх розвитку ми відчуваємо на собі щоразу гостріше. Серед проблем правового регулювання інноваційної діяльності, у першу чергу, можна назвати нез'ясованість понятійного апарату. Так, наявною є велика кількість нормативно-правових актів, що містять поняття «інновації», «інноваційний продукт», «інноваційна діяльність». Але, ці поняття не відзначаються однаковістю. У свою чергу, відсутні положення про суб'єктів і об'єкти

інноваційної діяльності, про механізми її здійснення, види і форми цієї діяльності. Крім цього, відсутнє чітке розмежування між поняттями «наукова діяльність», «науково-технічна діяльність» та «інноваційна діяльність». Водночас, поняття «інноваційна діяльність» не може бути визначено однією галуззю права. Для повного і всебічного визначення цього поняття мають бути поєднані норми господарського, цивільного, адміністративного, податкового права.

Також слід звернути увагу на безсистемність державної політики, пов'язаної з регулюванням цієї сфери та її декларативний характер. Сьогодні не приділяється належної уваги проблемі співвідношення публічно-правових і приватноправових інтересів, відсутні дієві механізми реалізації пріоритетів науково-технологічного розвитку. Це свідчить про те, що регулювання інноваційної діяльності в багатьох аспектах є недосконалим і відбувається без належного пізнання застосовуваних категорій та інструментів. Цілий комплекс проблем, пов'язаних з правовою регламентацією відносин в області інноваційної діяльності, до теперішнього часу не має однозначного вирішення. До них в першу чергу відноситься недостатнє дослідження і визначення теоретичних основ природи і ознак інноваційної діяльності [1, с. 63].

Однією з проблем є технологічна відсталість України від держав з високим рівнем розвитку, зниження конкурентоздатності вітчизняної економіки. Як відомо, цей чинник має провідне значення, адже визначає значущість, роль і місце нашої країни у світовій спільноті. Серед причин варто назвати і різке скорочення державного фінансування науково – технологічної сфери, якій повинна бути приділена значна увага, а також постійні зміни (в тому числі колізійного характеру) вітчизняного законодавства та відомчих актів. Крім того, розвиток національної інноваційної системи як окремого об'єкта державної політики, стратегічні цілі розвитку, основні засади та функціонування національної інноваційної системи не забезпечуються належним чином нормативно-правовою базою України, в більшості статей відсутні конкретні пропозиції щодо змін, які можуть поліпшити ситуацію.

Ще однією проблемою є відсутність системного підходу під час кодифікації нормативно-правових актів. Мова йде про колізію норм Цивільного та Господарського кодексів. Оскільки одночасно із Цивільним кодексом був прийнятий Господарський кодекс, що у свою чергу викликало цілу низку суперечностей, які були усунені тільки протягом трьох наступних років. Ситуація існування двох кодексів, що суперечать один одному відіграла гальмівну роль для надходжень інвестицій та реорганізації економіки України.

Не менш важливою проблемою є ставлення держави до підприємницької діяльності. Можна з впевненістю сказати, що ефективність контролю держави є низькою, а способи її здійснення викликають щораз все більше скарг і невдоволень [3, с. 80]. Наступною проблемою на якій варто зацентувати увагу є проблема правового режиму державної власності. Після отримання Україною незалежності розпочалася реорганізація її економіки і швидкий розвиток приватного сектору. Державна власність і на сьогоднішній день має важливе значення, проте існує багато дискусійних і досі не вирішених питань щодо законодавчого регулювання права державної власності. Можна пересвідчитись у тому, що процеси поступового зменшення державного сектору і масової приватизації були недосконалими. Це у свою чергу спричинило низький рівень захисту прав власності, ризики інвесторів і несприятливу інвестиційну обстановку.

Останніми слід виділити проблеми інвестицій та захисту прав інвесторів. Проблематика захисту прав інвесторів у першу чергу пов'язана із державними гарантіями, зокрема страхування ризиків та відповідальності. Вирішення питання інвестування є дуже важливим, адже воно у свою чергу дозволить не тільки оновити основні фонди, але й запроваджувати інноваційні технології. Варто зазначити, що цей процес є постійним і циклічним. Вкладаючи капітал інвестор прагне одержати прибуток. Прибуток можливий тільки у разі ефективної діяльності компанії, а це, у свою чергу, залежить від виготовлення конкурентоспроможної продукції. На даний час більша частина обладнання у нашій країні перебуває у незадовільному стані (якщо порівнювати із

провідними європейськими країнами, такими, як Німеччина, Франція) і ми не можемо встигати за темпами їх технологічного розвитку. Така відсталість у першу чергу пов'язана із численними проблемами законодавчого забезпечення інноваційної діяльності [3, с. 81].

Висновки. Можна виділити наступні шляхи вдосконалення правового регулювання інноваційної діяльності України, а саме: 1) опрацювати українське право на предмет його гармонізації з правом Європейського союзу, надати висновок щодо існуючих у законодавстві прогалин та висунути пропозиції щодо їх усунення; 2) опрацювати державні цільові програми й оцінити їх дієвість, узгодженість і ефективність механізмів їх впровадження для вирішення завдань інноваційного розвитку України; 3) усунути конкуренцію і колізію законів України; 4) посилити державний контроль за додержанням прав у сфері інтелектуальної власності; 5) створити ефективні системи патентування, оцінки, обліку наукових результатів; 6) сприяти запровадженню у виробництво винаходів і нових технологій; 7) запропонувати способи стимулювання створення інноваційних центрів, технологічних парків за спеціалізацією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Килимник І.І., Домбровська А.В., Бровдій А.М. Деякі аспекти нормативно-правового регулювання інноваційної діяльності в Україні. Проблеми нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності та шляхи їх вирішення. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017. С. 60-63.

2. Александрова В. Економічні передумови інноваційної трансформації державних науково-технічних програм. Економіст. 2015. № 4. С. 22-25.

3. Мартинишин Г.Р. Інноваційна діяльність в Україні: проблеми нормативно-правового регулювання. Проблеми нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності та шляхи їх вирішення: К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017. С. 80-82.

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Телестакова Арменуї Абриківна

доцент, кандидат юридичних наук

завідувачка кафедри

приватного та публічного права

Серик Богдан Валерійович

Побережник Іван Сергійович

студент

м. Київ, Україна

Київський національний університет

технологій та дизайну

Анотація: Проаналізовано конкуренцію як основу ринкової системи. Визначено правову природу та особливості кваліфікації певних дій як недобросовісної конкуренції. Досліджено поняття недобросовісної конкуренції. Проаналізовано практику застосування конкурентного законодавства України.

Ключові слова: недобросовісна конкуренція, конкурентне законодавство, господарські відносини, протидія недобросовісній конкуренції.

Вступ. Конкуренція як основа всієї ринкової системи є стимулом забезпечення нормального функціонування ринку. Конкурентне середовище в державі може бути досягнуто лише завдяки вдало розробленій конкурентній політиці держави, що в свою чергу потребує ретельно розробленої стратегії та тактики.

Основною метою і спрямуванням економічної політики держави є реалізація та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, на основі поєднання приватних і публічних інтересів завдяки

методам стимулювання конкуренції. Не менш важливою метою є зростання ефективної соціально-орієнтованої економіки ринкового типу на основі подолання недобросовісної конкуренції.

Сфера господарських відносин є специфічною та складною, оскільки охоплює широке коло питань щодо врегулювання зв'язку між суб'єктами господарювання. З огляду на сучасний агресивний стан суб'єктів господарювання через жагу до збагачення постійно виникає проблема застосування ними різних протиправних дій. Зокрема, такими діями є використання недобросовісної конкуренції. Все вищезазначене свідчить про необхідність комплексного науково-теоретичного дослідження юридичної сутності недобросовісної конкуренції.

Визначенню правової природи та особливостям кваліфікації певних дій як недобросовісної конкуренції присвячені праці українських та зарубіжних дослідників, зокрема О. Безуха, З. Борисенко, І. Дахна, А. Дерінгера, І. Коваль, О. Кондратьєвої, С. Кузьміної, Н. Круглової, О. Мельниченка, І. Нойффера, М.Панченка, Н. Саніахметової, С. Стефановського та інших науковців.

Аналіз досліджених джерел дає підстави стверджувати, що в юридичній науці не достатньо приділялося уваги питанню правової природи, сутності недобросовісної конкуренції, а тому існує гостра потреба дослідити вищезазначене питання.

Не викликає сумнівів той факт, що протидія недобросовісній конкуренції завжди була й залишається центральним питанням національного права. Варто звернути увагу на той факт, що в п. 8 ч. 1 ст. 92 Конституції України проголошено, що виключно законами нашої держави визначаються правила конкуренції й норми антимонопольного регулювання [1]. Так само згідно з Римським договором про створення Європейського економічного співтовариства (1957 р.), контроль за практикою недобросовісної конкуренції визнається питанням національного права.

У внутрішньому законодавстві України легальне трактування досліджуваного поняття вперше з'явилося в ст. 1 Закону України «Про захист

від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996 р. Недобросовісною конкуренцією відповідно до Закону визнавалися будь-які дії у конкуренції, що суперечили правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності [2].

Для застосування положень Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» має бути, в першу чергу, визначено, чи існують конкурентні відносини між порушником та особою, права якої було порушено. Чи є конкурентна дія недобросовісною, визначається згідно з чесними звичаями у відповідній галузі. Це формулювання відповідає також відомому чи не всім цивільним законодавствам принципу віри та довіри, згідно з яким за браком законодавчих чи договірних положень зобов'язання повинні бути виконаними відповідно до традиційних для даного типу стосунків вимогами [3, с.8].

Загальне положення ст. 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» поширюється на всі відомі та невідомі форми недобросовісної конкуренції. Однак для полегшення застосування зазначеного вище Закону в статтях 4-19 наведено цілу низку конкурентних дій, які, зокрема, вважаються недобросовісними. Тобто ці статті містять тільки приклади найважливіших форм недобросовісної конкуренції. Проте є багато інших форм і постійно будуть виникати нові, які не охоплені прикладами, але мають кваліфікуватися у зв'язку з цим на основі загального положення ст. 1 Закону [3, с.8].

Варто зазначити, що аналіз практики застосування конкурентного законодавства України надає змогу визначити, що протягом майже двадцяти п'яти років свого існування положення ст. 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» застосовувалися досить часто. Навіть у тих випадках, коли при кваліфікації окремих правопорушень вдавалося обґрунтувати та належним чином підтвердити недобросовісність поведінки окремого суб'єкта господарювання, і органи Антимонопольного комітету України, і представники сторін для доведення і обґрунтування своєї позиції застосовують посилення на генеральну заборону недобросовісної конкуренції,

що міститься в ст. 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» та в ст. 10bis Паризької конвенції про охорону промислової власності [2].

Разом з тим, невизначеність та неконкретність поняття недобросовісної конкуренції, що міститься в ст. 1 Закону, досить часто приводила до невизнання та оскарження рішень антимонопольних органів як з боку підприємців, так і з боку судів. В окремих випадках ця невизначеність і до сьогодні є підставою для зловживання правом з боку окремих адвокатів та суддів при оскарженні рішень Антимонопольного комітету України та його органів та прийнятті рішень судами з конкретних справ [5, с. 88].

З огляду на вищезазначене та з метою вдосконалення чинного механізму захисту від недобросовісної конкуренції 18.12.2008 р. до Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» було внесено зміни і доповнення, які, з одного боку, істотно розширили поняття недобросовісної конкуренції, а з іншого — надали можливість органам Антимонопольного комітету України і судам повніше враховувати сучасні тенденції розвитку господарської діяльності в Україні та забезпечувати надійний та ефективний захист прав і інтересів учасників конкурентного змагання, споживачів та суспільства від проявів недобросовісної конкуренції.

Вітчизняне право визначає сферу законодавства в галузі недобросовісної конкуренції не чітко, рівно як і коло суб'єктів, які можуть нести відповідальність за неї. Звернімо увагу, наприклад, на те, що ЗУ «Про захист економічної конкуренції» у ст. 1 необґрунтовано відносить до суб'єктів господарювання органи державної влади й органи місцевого самоврядування. У той же час АМКУ в одному зі своїх інформаційних листів указав безпосередньо на те, що названі суб'єкти відповідальність за недобросовісну конкуренцію нести не можуть. З точки зору деяких дослідників, ця проблема виникла у зв'язку з неузгодженням цього ЗУ у відповідність з положеннями господарського законодавства, в тому числі й з ГК України.

Недоліки понятійного апарату містить ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції». Наприклад, профільний Закон, трактуючи поняття недобросовісної конкуренції, звертається до сфери господарської діяльності, хоча ГК України – до підприємницької. Вважаємо, що визначення недобросовісної конкуренції за ГК України є більш обґрунтованим та повним, оскільки суб'єктами відповідальності за недобросовісної конкуренції можуть бути виключно суб'єкти підприємницької діяльності, адже непідприємницькі товариства (некомерційні суб'єкти господарювання – за ГК України) здійснюють свою господарську діяльність, спрямовану на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку (ст. 85 ЦК України і ст. 52 ГК України). Недобросовісна конкуренція може охоплювати поведінку, яка порушує існуючі стандарти сумлінності в комерційній діяльності або яка не розрахована на отримання звичайних конкурентних переваг (більш низькі ціни, великі обсяги виробництва й вища якість товарів). А тому, й не всі ознаки недобросовісної конкуренції відіграють рівнозначну роль під час первинної кваліфікації судом цього поняття.

Висновки. Недобросовісна конкуренція - це будь-яка винна дія, яка суперечить діловим звичаям, професійній етиці або добропорядності при здійсненні господарської діяльності з метою конкуренції. Недобросовісна конкуренція є міжгалузевим правопорушенням, яке заборонене нормами одночасно декількох галузей законодавства, а тому, для притягнення особи до цивільної, адміністративної або кримінальної відповідальності її дії мають відповідати як загальним ознакам недобросовісної конкуренції, так і тим, що передбачені для конкретного складу правопорушення. Окреслити коло актів, які стосуються недобросовісної конкуренції, дозволяють такі загальні ознаки, як: а) наявність дій, об'єктивно здатних вплинути на ринкові відносини (виробництво і просування на ринку товарів, робіт і послуг); б) учинення таких дій у рамках конкурентної боротьби; в) порушення ними норм закону, торгових та інших чесних звичаїв, спрямованих забезпечити добросовісну конкуренцію на ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України № 254к/96 від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року: *Ліга Націй*; Конвенція, Міжнародний документ від 20.03.1883. Зібрання чинних міжнародних договорів України від 1990 р., № 1, с. 320.
3. Безух О. В. Захист від недобросовісної конкуренції як інститут конкурентного права. Підприємництво, господарство і право. 2001. № 7. С. 8.
4. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 № 236/96-ВР. Відомості Верховної Ради України від 03.09.1996. 1996 р. № 36. Ст. 164.
5. Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності : Закон України від 18.02.1992 № 2133-XII. Верховна Рада. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2132-12>.

**ДО ПИТАННЯ ЛАКУНАРНИХ ІНФАРКТІВ ГОЛОВНОГО МОЗКУ
У ПАЦІЄНТІВ З АРТЕРІАЛЬНОЮ ГІПЕРТЕНЗІЄЮ
(ВІЙСЬКОВО-МЕДИЧНИЙ КЛІНІЧНИЙ ЦЕНТР ПІВДЕННОГО
РЕГІОНУ, М. ОДЕСА)**

Тещук В. Й.

Заслужений лікар України
кандидат медичних наук, доцент
начальник ангіоневрологічного відділення
клініки нейрохірургії і неврології
Військово-медичного клінічного центру
Південного регіону України
полковник медичної служби, м. Одеса, Україна

Тещук Н. В.

лікар-невролог
Центру медичної реабілітації та санаторного лікування
«Одеський» м. Одеса, Україна

Руських О. О.

студент 6-го курсу
III-го медичного факультету Одеського національного
медичного університету
м. Одеса, Україна

Резюме: В умовах ангіоневрологічного відділення (АНВ) Військово-медичного клінічного центру (ВМКЦ) Південного регіону (ПР) обстежено 157 пацієнтів, котрі страждають артеріальною гіпертензією (АГ) і перенесли гіпертонічні кризи (ГК) із явищами гострої гіпертензивної енцефалопатії. У 47 (30 %) пацієнтів виявлені клінічно «німі» лакунарні інфаркти (ЛІ). Аналіз результатів досліджень показав, що ЛІ частіше ускладнюють перебіг ГК при есенціальній АГ, а також при наявності

гемодинамічно значимих стенозів магістральних артерій голови (МАГ). Ризик розвитку ЛІ у меншій мірі залежить від кількості перенесених ГК, однак при повторних ГК частіше виявляються множинні лакунарні осередки. ЛІ вірогідно частіше ускладнює перебіг АГ при тривалості захворювання понад 5 років.

Ключові слова: артеріальна гіпертензія, гіпертонічні кризи, лакунарний інфаркт.

Проблема церебро-васкулярних захворювань (ЦВЗ) в цілому та гострих порушень мозкового кровообігу (ГПМК) зокрема, є однією з найактуальніших медико-соціальних проблем в світі. Широке поширення ГПМК та ЦВЗ висока смертність та інвалідизація населення внаслідок цієї патології зумовлюють постійну увагу до цієї проблеми. Відповідно до звітів ВООЗ, смертність від судинних захворювань головного мозку (ГМ) складає 30-50% від смертності внаслідок всіх захворювань системи кровообігу та біля 14% від загальної смертності населення [1;2].

Один з провідних чинників ризику ЦВЗ та ГПМК є артеріальна гіпертензія (АГ). Частим ускладненням перебігу АГ є церебральні гіпертонічні кризи (ГК). Гостре підвищення артеріального тиску, котрі регулярно повторюються, супроводжуються некрозом міоцитів судинної стінки, плазморагією та її фібриноїдним некрозом, що може призвести принаймні до двох патологічних результатів: формування міліарних аневризм з розвитком в подальшому крововиливу в мозок, а також до набубнявіння стінок, звуження або до закриття просвіту артеріол внаслідок гіалінозу, з розвитком малих глибинних лакунарних інфарктів (ЛІ) мозку [2;3].

ЛІ - один із видів ГПМК за ішемічним типом (ІТ) АГ, котрий характеризується розвитком невеликих осередків некрозу в глибинних відділах ГМ, внаслідок ураження перфоруючих артерій і визначається певною морфологічною та клінічною картиною [2;4]. ЛІ є найчастішою патологоанатомічною знахідкою, виявленою при аутопсії в осіб похилого та старечого віку, котрі страждають АГ. Кількість ЛІ по відношенню до загальної

кількості розтинів становить від 11 до 26,6% [5]. Частка ЛІ по відношенню до загальної кількості ГПМК за ІТ досягає 35%, а в структурі ЦВЗ 13% - 20% [5;7]. Серед всіх випадків ГПМК при АГ понад 15% припадає на ЛІ ГМ [8].

Величина ЛІ ГМ - від 0,1 см і менше до 2,0 см (визначається по максимальній зоні інфаркту). Деякі ЛІ виявляються тільки при гістологічному дослідженні [5;9]. Лакуни діаметром більше 2,0 см зустрічаються вкрай рідко і називаються гігантськими. Класичні ЛІ, виникають при АГ, рідко вражають кору великих півкуль мозку, що пояснюється порушенням кровотоку виключно в басейні пенетруючих, перфорантних, внутрішньомозкових артерій діаметром від 40 до 900 мк [9].

З прогностичної точки зору, особливий інтерес представляють «німі» ЛІ, оскільки множинні ЛІ в таких випадках, не проявляються грубоорганічною неврологічною симптоматикою, можуть служити причиною виражених когнітивних порушень і деменції. Тому вивчення питання патогенезу «німих» ЛІ має велике значення.

Метою нашого дослідження став аналіз особливостей церебральної гемодинаміки та нейровізуалізаційних характеристик клінічно «німих» ЛІ, котрі виникли після (ГК) з клінікою гострої гіпертонічної енцефалопатії (ГГЕ).

Матеріали і методи дослідження

Під нашим спостереженням знаходилося 157 пацієнтів, котрі страждали АГ І-ІІ ст., у віці від 40 до 80 років, в анамнезі у деяких мали місце ГК з клінічними проявами ГГЕ. Всі пацієнти, які знаходились на стаціонарному лікуванні в ангіоневрологічному відділенні (АНВ) клініки нейрохірургії і неврології Військово-медичного клінічного центру (ВМКЦ) Південного регіону (ПР) проводилось обстеження:

— клініко-неврологічний огляд ;

— КТГМ у ВМКЦ ПР (для ідентифікації, верифікації і локалізації розміру, характеру осередка) на 16-и зрізовому комп'ютерному томографі « Neusoft- NeuViz-16» (2010р. в. ; КНР) та МРТ ГМ в медичному центрі « Магні- тайм » (для верифікації та локалізації розміру, характеру осередка)

проводилась на МР томографі 1,5 Тл «MAGNETOM Espree», Siemens, Німеччина, 2011р.в. ;

— УЗДГ+ТКДГ (аналіз ЦГД з використанням ультразвукового діагностичного апарату типу «Logiq 500 MB», GE Medical Systems, Індія ; 1998р.в. Визначалась лінійна систолічна швидкість кровоплину (ЛСШК) та лінійна діастолічна швидкість кровоплину (ЛДШК) ; індекс резистентності судинної стінки (RI) та пульсаторний індекс (PI) ;

— ЕЕГ (аналіз БАГМ здійснювався з допомогою ЕЕГ комп'ютерного комплексу «BRAINTEST», Україна, 2014 р.в.) ;

— оцінку рівня повсякденної активності по шкалі Бартел ;

— загально-клінічні методи обстеження ;

— для аналітичної оцінки отриманих результатів використані програми «Microsoft® Excel 97», «Statistica® for Windows 6,0».

Результати та обговорення

Вивчення клінічної характеристики АГ показало, що у 111 пацієнтів мала місце есенціальна АГ (гіпертонічна хвороба), у 46 пацієнтів - симптоматична форма АГ.

Перш за все слід зазначити, що ЛІ достовірно частіше розвивалися у пацієнтів, страждаючих не симптоматичною, а есенціальною формою АГ. За цього клінічний аналіз характеру перебігу АГ показав, що в розвитку ЛІ ГМ основну роль відіграє не рівень середнього артеріального тиску, а тривалість захворювання. Зокрема, ЛІ мозку в 100% випадків розвивалась після ГК з клінікою ГГЕ у хворих з давністю захворювання понад 5 років.

Нами відмічено, що лише після першого ГК ризик розвитку ЛІ відносно нижчий, ніж в групах пацієнтів, котрі перенесли два і більше ГК. Починаючи з 2-го ГК в подальшому істотної різниці в плані ризику розвитку ЛІ не виявляється. Поряд з цим, чисельність осередків ЛІ мозку за даними МРТ ГМ має чітку залежність від кількості перенесених кризів. Зокрема, після першого кризу у всіх обстежуваних пацієнтів спостерігаються поодинокі осередки ЛІ ГМ, тоді як 3 і більше осередків виявлялися після 3-4 ГК.

Одним із завдань наших досліджень також входив аналіз залежності розвитку ЛІ ГМ при АГ від вихідного стану МАГ за даними УЗДГ. Нами виявлена тенденція до переважання осіб з гемодинамічно значущим стенозом МАГ в групі хворих з наявністю вогнищ ЛІ після перенесених ГК. За цього, як показують наші дані, значну роль відіграє гемодинамічно значимий стеноз МАГ в каротидному басейні, включаючи як загальну, так і внутрішню сонну артерію.

Висновок

Таким чином, на підставі отриманих даних ми прийшли до наступних висновків:

1. Ризик розвитку «німих» ЛІ у хворих після ГК значно вищий при наявності гемодинамічно значимого стенозу МАГ, особливо в каротидному басейні.

2. Клінічно «німі» ЛІ мозку після перенесених ГК з клінікою ГГЕ частіше розвиваються у пацієнтів, які страждають гіпертонічну хворобу, з терміном тривалістю захворювання більше 5 років.

3. Ризик розвитку «німих» ЛІ мозку немає чіткої залежності від числа перенесених в анамнезі ГК. Однак множинні «німі» ЛІ виявляються в основному у осіб, які перенесли 3 і більше кризів в анамнезі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Чазова И.Е., Мычка В.Б., Горностаев В. В. и др. Цереброваскулярные осложнения у больных артериальной гипертензией: первичная и вторичная профилактика // Consilium medicum. — 2003. — Т. 5, № 2. С. 61-64.

2. Тещук В.Й., Тещук В.В. Гострі порушення мозкового кровообігу – О. Наука і техніка, 2011,- 200с.

3. Верещагин Н.В., Моргунов В.А., Гулевская Т.С. Патология головного мозга при атеросклерозе и артериальной гипертензии. — М., 1997.

4. Калашникова Л.А. Лакунарные инфаркты мозга: Обзор// Журн. невропатологии и психиатрии им. С. С. Корсакова. — 1988. — № 7. - С.131-140.
5. Fisher C. Lacunar strokes and infarcts: a review // Neurology. - 1982. - Vol. 32, № 8. - P. 871-876.
6. Тещук В.Й., Мурзін В.М., Медвідь Н.А., Тещук Н.В., гістологічна картина уражень головного мозку при гострих порушеннях мозкового кровообігу за ішемічним типом// Актуальні проблеми транспортної медицини.- 2011.- №3(25).-С.101-104.
7. Шмырев В.И., Мартынов А. И., Гулевская Т.С. Поражение белого вещества головного мозга (лейкоареоз): частота, факторы риска, патогенез, клиническая значимость// Неврол. журн. — 2000. — № 3. — С. 47-54.
8. Мякотных ВС, Боровкова ТА. Лакунарные инфаркты головного мозга // Госпитальный вестн. — 2004. — № 2. — С. 14-17.
9. Мякотных В.С., Боровкова Т. // Проблема образования, науки и культуры. — 2006. — Выпуск 20, № 45.

УДК 378.61:37.091.33-027.22:7:004:376-056.24:616.831-053.2-009.11

**ОСОБЛИВОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-
МЕДИКІВ МОЛОДШИХ КУРСІВ В УМОВАХ
ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

Троценко Олексій Володимирович

старший викладач кафедри
суспільних наук ХНМУ

Седнєва Людмила Русланівна

Сніга Яніна Валеріївна

Грицаєнко Марина Володимирівна

студентки ХНМУ
м. Харків, Україна

Анотація: в умовах поширення інклюзивної моделі по відношенню до проблем людей з обмеженими можливостями, все більшої актуальності набуває процес удосконалення підготовки студентів – майбутніх лікарів. Автори розглядають можливі варіанти удосконалення підготовки студентів-медиків молодших курсів та виховання в них інклюзивних цінностей у процесі догляду за дітьми з діагнозом ДЦП у поза навчальний час.

Ключові слова: дитячий церебральний параліч, інклюзивна освіта, сегрегативна модель, арт-терапія, гейміфікація.

Однією з найскладніших для лікування проблем, з якою стикається сучасна медицина є дитячий церебральний параліч (ДЦП). На сьогоднішній день це захворювання повністювилікувати не можливо і, на жаль, такий стан справи у найближчій перспективі залишиться не змінним. Особи, які мають таке захворювання, все своє життя повністю залежать від сторонньої підтримки, потребують значних фінансових витрат і уваги. Тому, дане

захворювання відноситься до тих, які вимагають широкого залучення всіх можливих ресурсів суспільства і держави.

У той же час, подібні захворювання стали одним з факторів переходу суспільної свідомості у ставленні до таких хворих від сегрегативної моделі до інклюзивної. Якщо сегрегативна модель передбачала відокремлене від здорових людей існування хворих з особливими потребами в державних або приватних установах, то в умовах зростання кількості населення, і збільшення чисельності людей з особливими потребами, це стало неможливим.

Тому, починаючи з 90-х рр. ХХ ст., провідною моделлю сучасних суспільно-соціальних стосунків стосовно осіб з обмеженими можливостями визначено інклюзивну модель [2, с. 11]. Її суть полягає у формуванні такої суспільної свідомості і порядку організації життя, який би давав можливість людям з особливими потребами максимально повно реалізувати свої можливості. Тобто, наше суспільство повинне функціонувати на принципах доповненості, включення таких людей у суспільні процеси, а не сегрегації, відчуження і обмеження.

Першочергову роль у формуванні інклюзивного світогляду у майбутніх громадян нашої держави покладено на систему освіти. Інклюзивна освіта (інклюзія – inclusion (англ.) – залучення) направлена на створення освітнього середовища, яке відповідало б потребам і можливостям кожної особи, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку [2, с. 15]. У той же час, таке навчання необхідно забезпечити відповідним медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом.

Фахівці вважають, що у цьому питанні потрібно удосконалити систему загальної та спеціальної освіти і ліквідувати існуючі між ними кордони. У цьому контексті актуальним питанням є формування інклюзивного світогляду у студентів-майбутніх медичних працівників.

Незважаючи на суттєві зміни в медичній освіті, робота зі студентами по вихованню інклюзивних цінностей та організації практичної взаємодії з інклюзивними пацієнтами ще не набула достатньої уваги. Протягом періоду

свого навчання, коли самеї формується професійний світогляд студента-медика, вони отримують недостатній досвід спілкування зі специфічними пацієнтами. Крім того, останнім часом спостерігається тенденція до скорочення в закладах вищої освіти аудиторних навчальних годин. А в умовах пандемії COVID-19, відбувся перехід на майже 100% дистанційну форму навчальної діяльності, що суттєво вплинуло на якість підготовки майбутніх фахівців.

Постає питання про пошук форм залучення студентів, починаючи з молодших курсів, до взаємодії з інклюзивними пацієнтами, зокрема, тими, що мають захворюваність на ДЦП.

Невелика кількість аудиторних занять за умови їх значного розпорошення протягом семестру не сприяють міцному засвоєнню інформації, не кажучи вже про набуття важливих навичок. Самостійна робота студентів, незважаючи на великий об'єм виділених годин, слабко задіяна у навчальному процесі, оскільки базується на здатності студентів самостійно мотивувати себе при вивченні матеріалу. Це змушує нас приділити увагу, в першу чергу, поза аудиторним ресурсам навчального процесу і компенсувати цю нестачу.

Яким же чином можна поєднати у медичній освіті виховання інклюзивного світогляду, набуття практичного досвіду взаємодії з людьми що мають обмеження та відсутність достатнього часу аудиторної підготовки?

На наш погляд, це можна здійснити шляхом залучення студентів, починаючи з 1 курсу, у допомозі тим родинам, які мають дітей з ураженнями типу ДЦП. Ця допомога має проводитися в рамках навчальної практики у поза навчальний час та обов'язково оцінюватися. Координувати таку практику студентів повинні відповідні фахівці.

Вважається, що реабілітація ДЦП базується на руховій терапії. Саме тренування рухових функцій у найбільшій мірі дозволяє підвищити здатність пацієнта до соціалізації в суспільстві. Згідно європейської класифікації потенціал дітей з ДЦП поділяється на 5 рівнів, де 1 і 2 рівні за умови постійних тренувань дають надію на значну результативність. Широкомасштабні

дослідження ДЦП, які були проведені в Європі в 2008 році, показали, що 54% дітей з ДЦП можуть самостійно ходити.

Пацієнти 3 рівня здатні навчитися рухатися за допомогою додаткових засобів, і лише пацієнти 4-5 рівні вважаються повністю паліативними, хоча теж потребують догляду і постійних вправ для підтримання мінімальної рухової активності. Вони складають 30% дітей, які не можуть пересуватися.

Діти-пацієнти 1-2 і навіть 3 рівнів здатні до засвоєння більш складних функцій. Існує багато родин, де не завжди вдається приділяти достатньо часу на проведення тренувань таких дітей, бо батьки змушені заробляти на життя. Саме тут і можна долучити студентів, які можуть приділити кілька годин після навчання для проведення таких тренувань і простого спілкування.

Крім вправ на рухливість, студенти можуть допомогти у загальному розвитку дітей з ДЦП, зокрема, використовуючи засоби арт-терапії та ігрових технологій. Згідно теорії поколінь, створеної у 1991 р. американськими вченими Нейвом Хоулом (економіст, демограф) та Уільямом Штраусом (драматург, історик), кожне покоління – це відносно автономні соціальні спільноти, об'єднані спільною історичною локалізацією і відповідно подібним історичним досвідом проживання значимих соціальних ситуацій, загальними характеристиками на індивідуальному та системному рівні.

Тобто, студенти можуть краще зрозуміти дітей-пацієнтів ніж дорослі лікарі. Вони можуть застосовувати більш продуктивні канали комунікації і досягати потрібної мети застосовуючи такі види допомоги, як арт-терапія (терапія мистецтвом).

Мета арт-терапії полягає в гармонізації розвитку особистості через розвиток здатності самовираження і самопізнання. До основних видів арттерапії відносяться: малювання, музикотерапія, бібліотерапія, танцювальна терапія, казкотерапія, лялько терапія тощо [1, с.55].

Творчість розкриває все те, що діти не можуть виразити звичайним способом. При подальшому розвитку творчого потенціалу діти будуть здатні до

ухвалення рішень, які дозволять їм сприймати оточення і не почувати себе відчуженими, успішно соціалізуватися у соціумі.

Застосування різних методик арт-терапії, спрямованих на соціалізацію дітей з ДЦП, максимально впливає на усі аналізатори, стимулює функціональну активність мозку.

В результаті цього відбувається формування практичних, предметних дій, що для дітей з обмеженими можливостями здоров'я має велике значення. Завдяки арт-терапії діти знайомляться, розкриваються, пізнають нове. У дітей з ДЦП розвиваються нові творчі здібності, основи творчого мислення і уяви. Формується прагнення в напрямі "я - хочу" і "я - можу", діти з обмеженими можливостями здоров'я прагнуть до самостійної творчості.

Іншим засобом є залучення дітей з ДЦП до активного життя через використання ігрових технологій, тобто, гейміфікація процесу реабілітації. Сучасні діти народжуються у світі, де гаджети оточують людину з усіх сторін життя.

Гра – це специфічний феномен, яка функціонує на рівні підсвідомості і здатна утримувати увагу людини тривалий час, що є дуже важливим у роботі з пацієнтами ДЦП. У такому просторі студенти себе відчувають дуже комфортно, і здатні зацікавити пацієнтів до участі у грі, що дозволить розвинути цілу гамму важливих якостей.

Важливим моментом тут є те, що арт-терапія не потребує дуже високої кваліфікації при застосуванні. Головне - це щира співучасть у творчості, в грі уяви пацієнта і тренера.

Саме це здатні демонструвати студенти молодших курсів медичних ЗВО і паралельно з цим набувати навички взаємодії з такими пацієнтами і формувати в себе інклюзивний світогляд.

Отже, в умовах формування інклюзивного світогляду в суспільстві та впровадження інклюзивної освіти в Україні, підвищується актуальність удосконалення спеціальної освіти, зокрема, медичної.

Одним із напрямків удосконалення медичної освіти є залучення студентів-медиків до справи догляду за дітьми-пацієнтами, які постраждали на захворювання ДЦП, у поза навчальний час. Головна мета – це допомогти родинам таких дітей та залучити таких пацієнтів до суспільного життя через засоби арт-терапії та ігрових технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акатов, Л.И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Л.И. Акатов –М.: ВЛАДОС, 2003. –368 с.
2. Колупаєва А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою.//«Особлива дитина: навчання і виховання», № 2, 2014. 12 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ МІКРОФЛОРИ ПІХВИ ЖІНОК РІЗНИХ ГРУП РИЗИКУ

Ткаченко Дмитро Пилипович

к. мед. н.

Єгорова Катерина Ігорівна

Маглиш Людмила Борисівна

викладачі

Кам'янський медичний коледж

обл. Дніпропетровська

м. Кам'янське, Україна

Анотація: У роботі було досліджено мікрофлору піхви жінок різних груп ризику. За допомогою клініко-інструментальних та мікробіологічних досліджень було виявлено потенційні фактори ризику виникнення патогенної мікрофлори піхви у жінок різних груп ризику.

Ключові слова: мікрофлора, репродуктивна система, групи ризику, умовно-патогенні мікроорганізми.

Вступ За даними епідеміологічних досліджень в наш час в структурі інфекційно-запальних захворювань жіночої репродуктивної сфери переважають запальні процеси, етіологічним фактором яких виступають умовно-патогенні бактерії та гриби, що є складовою частиною нормальної мікрофлори. Відсутність специфічної картини запалення, торпідний, а все частіше безсимптомний перебіг ускладнює діагностику цих захворювань, що сприяє хронізації процесу, несприятливо впливає на репродуктивну функцію, знижує якість життя [9,2].

Дестабілізація мікрофлори пов'язана як з фізіологічними (вагітність, пологи, менопауза) так із патологічними (викидень, онкологічний процес) змінами, що здатні негативно впливати на демографічні показники та здоров'я населення в цілому. Показники ускладнень вагітності, невиношування плода, а

також фізіологічні стани ускладнені патологічними процесами, що викликані транзиторною біотою досягли колосальної розповсюдженості серед жіночої частини населення. Таке неконтрольоване збільшення запальних захворювань уrogenітальної системи викликає занепокоєння, оскільки здатне в майбутньому призвести до необоротних змін, як стану макроорганізму так і всієї нації [1,7].

Метою роботи було виявлення потенційних факторів ризику виникнення патогенної мікрофлори піхви у жінок різних груп ризику.

Для реалізації мети було поставлено такі завдання:

- визначити наявність дисбіотичних порушень репродуктивного тракту у пацієнток гінекологічного відділення комунального некомерційного підприємства Кам'янської міської ради «Міської лікарні №9»;
- проаналізувати склад мікрофлори уrogenітального тракту жінок різних груп ризику;
- розробити заходи по відновленню мікрофлори.

Матеріали Та Методи Досліджень Предметом дослідження був аналіз частоти виявлення збудників запальних захворювань жіночих статевих органів від жінок з різним станом репродуктивної системи.

Об'єктом дослідження був біологічний матеріал отриманий під час проведення клініко-інструментальних досліджень репродуктивного тракту жінок.

Критерієм відбору жінок для дослідження вагінальної мікрофлори була відсутність системної й місцевої антибактеріальної терапії протягом 1 місяця до даного обстеження.

Дослідження проводились на базі комунального некомерційного підприємства Кам'янської міської ради «Міської лікарні №9». На наявність збудників запальних захворювань жіночих статевих органів було обстежено 100 жінок.

Діагностику здійснювали за допомогою клініко-інструментальних та мікробіологічних досліджень. При загальному огляді слизової оболонки звертали увагу на стан слизової оболонки вагіни, характер виділень та

структурні зміни. Бактеріологічне дослідження проводилось шляхом забору матеріалу та подальшим його дослідженням на поживних середовищах. Мікробіологічна діагностика дозволяє точно встановити факт наявності збудника в досліджуваному матеріалі.

За допомогою даного дослідження було виявлено ряд представників умовно-патогенної мікрофлори, серед яких *S. aureus*, *M. hominis*, *G. vaginalis*, *Fusobacterium spp.*, *Prevotella spp.* Найбільше було виявлено *C. albicans* та *E. coli*.

За результатами проведеної методики фарбування за Грамом досліджуваного матеріалу було виявлено такі патогенні та умовно-патогенні мікроорганізми, що викликають порушення репродуктивної системи жінок: *Fusobacterium spp.*, *Prevotella spp.*, *Mobiluncus spp.*, *M. hominis*, *S. aureus*, *N. Gonorrhoeae*, але найбільше було виявлено збудників *G. vaginalis*, *E. coli* та *C. albicans*.

У процесі дослідження була вивчена мікрофлора генітального тракту жінок 4-х груп ризику: вагітні ($n=25$), пацієнтки зі злякисними новоутвореннями репродуктивної системи ($n=25$), жінки у яких трапився викидень ($n=25$) та жінки з порушенням менструального циклу ($n=25$).

Проведений мікробіологічний аналіз показав, що найчастіше дисбіотичні порушення генітальної біоти зустрічаються у жінок з елімінацією плоду- 100% з 25 обстежених, у жінок зі злякисними новоутвореннями репродуктивної системи 85,5% із 25 обстежених, з меншою частотою - у жінок з порушенням менструального циклу 53,9% із 25 обстежених та у 32,7% вагітних з 25 були наявні патогенні мікроорганізми, що викликали розвиток бактеріального вагінозу та урогенітального кандидозу.

За результатами досліджень виявлено, що порушення мікробіоценозу піхви виникає за наявності провокуючого фактора: вагітності, імунопатій, онкогенних процесів. В ході дослідницької роботи було вивчено мікробний пейзаж генітальної сфери жінок кожної обстежуваної групи [6].

В обстежуваній групі вагітних жінок у 32,7% було виявлено 70 штамів збудників дисбіотичних порушень: *S. aureus* – 2,9%, *E. coli* – 4,1%, *Mobiluncus spp.* – 6,4%, *G. vaginalis* – 5,8%, *C.albicans* – 13,5% випадків, у 67,3% вагітних ознак дисбіозу не було.

При аналізі складу мікробіоценозу піхви в групі жінок зі злоякісними новоутвореннями спостерігається значна кількість штамів ($n=180$) як патогенних, так і умовно-патогенних мікроорганізмів, серед них: *C. albicans* – 14,0%, *E. coli* – 18,5%, *G. vaginalis* – 21,5% та інші, а у 14,5% обстежених жінок зі злоякісним процесом вагінальна біота була в межах норми.

Із урогенітального тракту жінок після елімінації плоду було виявлено 30 штамів умовно-патогенних мікроорганізмів як в монокультурах: *S. aureus* – 4,3%, *Mobiluncus spp.* - 8,6%, *M. hominis* – 8,6%, *C. albicans* – 13,0%, *E. coli* – 17,3%, *G. vaginalis* – 17,3%, так і в асоціаціях *C. albicans* + *S. aureus*– 8,6%, *G. vaginalis* + *Prevotella spp.* – 8,6%, *C. albicans* + *E. coli*– 13,0%.

Дисбіоз піхви представляє стан, при якому на фоні зниження складових нормальної біоплівки спостерігається ріст умовно-патогенної мікрофлори (*S. aureus*, *E. coli*, *G.vaginalis*, *Fusobacterium spp.*, *C. albicans* та ін.)[8].

Варто зазначити, що наявність в досліджуваному секреті *Mobiluncus spp.* та *M. Hominis* є ключовим при встановленні причин передчасних пологів на ранніх термінах та переривання вагітності, адже представники роду *Mobiluncus* володіють здатністю прикріплюватись до епітеліоцитів урогенітального тракту та продукувати муколітичні ферменти: муциназу і нейрамінідазу. Підвищення активності цих ферментів в вагінальному секреті може призвести до розриву плідних оболонок та передчасним пологам [4].

У жінок з порушенням менструального циклу було виявлено 110 штамів представників облигатно - та факультативно-анаеробної бактеріальної мікрофлори, переважна більшість яких це *M.hominis* – 8,4%, *Fusobacterium spp.* – 10,0%, *Mobiluncus spp.* – 11,0% та інші. У 46,1% пацієнток склад мікрофлори піхви відповідав нормі.

При вивченні медичної документації (історії хвороб) було виявлено фактори, які могли б бути причиною виникнення патогенної мікрофлори піхви та розвитку запальних процесів, серед таких варто відмітити: вживання антибіотиків – 10%, запальні процеси статевих органів в анамнезі – 12%, гормональні розлади, що супроводжуються клінічними проявами гіпоменструального синдрому – 14%, використання оральної контрацепції або тривале використання внутрішньоматкової – 15%, гінекологічні лікувально-оздоровчі маніпуляції - 19% та багато іншого.

Отримані результати показали, що факторів ризику, як і причин виникнення патогенної мікрофлори існує безліч, але ключовим питанням залишається профілактика та попередження їх виникнення. Саме дисбіотичні порушення репродуктивної сфери жінок посідають провідне місце в структурі урогенітальної патології та є однією з найбільш поширених причин звернення жінок за кваліфікованою допомогою. Крім того, вони спричиняють низку порушень репродуктивного здоров'я жінок фертильного віку та загрожують зміні демографічних показників населення [5].

Ефективність лікування хворих в сучасних умовах передусім залежить від ранньої та своєчасної діагностики. Це на пряму стосується регулярності проведення гінекологічних обстежень, бо як відомо кожна жінка, що найменше раз на рік повинна пройти обстеження у лікаря-гінеколога з метою ранньої діагностики та профілактики захворювань [3].

Висновки

1. За результатами обстеження 100 пацієнток гінекологічного відділення комунального некомерційного підприємства Кам'янської міської ради «Міської лікарні №9» у 59,9% пацієнток виявили ознаки дисбіотичних порушень репродуктивної системи.

2. Проведений мікробіологічний аналіз показав наявність дисбіозів генітальної біоти у жінок з елімінацією плоду в 100% випадків, у жінок зі злякисними новоутвореннями репродуктивної системи – 85,5% пацієнток, з

меншою частотою у жінок з порушенням менструального циклу у – 53,9% пацієнток та у 32,7% вагітних.

3. За результатами клініко-інструментальних ймовірною причиною порушення мікрофлори піхви та виникнення запальних захворювань жіночої репродуктивної системи є: вживання антибіотиків – 19%, використання оральної контрацепції або тривале використання внутрішньоматкової – 15% та гормональні розлади, що супроводжуються клінічними проявами гіпоменструального синдрому – 14% випадків.

За результатами досліджень, при наданні медичної допомоги жінкам даних груп ризику варто проводити своєчасні лікувально-оздоровчі заходи з метою попередження розвитку дизбіозу репродуктивної системи жінок.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Акушерство: підручник / В.І. Грищенко, М.О. Щербина, Б.М. Венцківський та ін.; за ред. В.І. Грищенко, М.О. Щербини. – 2-ге вид. випр. – К.: ВСВ «Медицина», 2015. – 424 с.
2. Гінекологія: підручник / Кол. авторів; за ред. В.І. Грищенко, М.О. Щербина, Б.М. Венцківський та ін.; за ред. В.І. Грищенко, М.О. Щербини. – 2-ге вид. випр. – К.: ВСВ «Медицина», 2011. – 376 с. + 8 кольор. вкл.
3. Люта В.А. Мікробіологія з технікою мікробіологічних досліджень, вірусологія та імунологія : підручник / В.А. Люта, О.В. Кононов. – К.: ВСВ «Медицина», 2017. – 576 с.
4. Потапов В.А., Губа И.А., Пономарева С.Р. Полемические вопросы терапии бактериального вагиноза: преимущества комбинированного препарата Вагиклин / В.А. Потапов, И.А. Губа, С.Р. Пономарева // Здоровье женщины. – 2015. - №1. – С. 74-78.
5. Резниченко Н.А., Белявцева Е.Ф. Диагностика и лечение патологии урогенитального тракта женщин, ассоциированной с сексуально-трансмиссивными заболеваниями / Н.А. Резниченко, Е.Ф. Белявцева // Здоровье женщины. – 2013. - № 10. – С.18-20.

6. Роговская С.И. Вагинальная микробиота / С.И. Роговская // З турботою про жінку. – 2015. -№3. – С.14-15
7. Самойленко В.Б. Репродуктивне здоров'я та планування сім'ї: підручник / К.: ВСВ Медицина, 2018. – 224с.
8. Сторчак А.В., Грищенко О.В. Проблемные вопросы восстановления биоценоза влагалища / А.В. Сторчак, О.В. Грищенко // Здоровье женщины. – 2015. - №1. – С.52-58
9. Татарчук Т.Ф. Инновационные подходы в акушерстве, гинекологии и репродуктологии / Т.Ф. Татарчук // Здоровье женщины. – 2015. - №1. – С.33-35

УДК 343.9

ОКРЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ

Тимчишин Андрій Михайлович

к.ю.н., доцент

Університет «Україна»

м. Київ, Україна

Анотація: На сьогоднішній час однією з основних причин недостатньо ефективної діяльності правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю є успішна протидія розкриттю та розслідуванню злочинів з боку злочинців та інших осіб, які не зацікавлені у встановленні об'єктивної істини в кримінальних провадженнях. Останніми роками криміналістика поповнилася окремими теоретичними дослідженнями з питань протидії розслідуванню, проте дана проблематика ще потребує подальшого наукового обґрунтування.

Ключові слова: кримінальне провадження, злочинність, криміналістика, протидія розслідуванню, кримінальне правопорушення, приховування злочинів.

Комплексні дослідження структури злочинного світу показують, що процеси, які відбуваються в ньому, а особливо в тих сферах суспільних відносин, де діє організована злочинність, неабияк загрожують конституційному ладу України. Сучасні організовані злочинні утворення спрямовують свою діяльність не тільки на засвоєння різних видів злочинного промислу (торгівля наркотичними засобами, зброєю та боєприпасами, торгівля людьми, контрабанда, скоєння умисних убивств на замовлення, злочини у сфері господарської діяльності тощо), завдаючи непоправної шкоди національній безпеці України, але й паралельно з цим прагнуть створювати на державному й місцевому рівнях механізми, які б забезпечували їхню безпеку та захист

злочинних інтересів, розробляють відповідну тактику підготовки, здійснення й приховування своєї злочинної діяльності.

Однією з актуальних проблем сьогодення, із вирішенням якої пов'язані оптимізація розслідування злочинів й удосконалення процесу доказування в складних кримінальних провадженнях, є дослідження сутності й форм протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб, а також діяльності слідчих органів у ході провадження досудового розслідування. Важливим також є вивчення особливості відображення способів впливу протидіючих суб'єктів на певні носії інформації, яка має доказове значення, а також розроблення методів виявлення, нейтралізації та попередження протидії розслідуванню.

Відзначимо, що вирішення проблеми подолання протидії здійсненню правосуддя не можна розглядатися окремо від боротьби зі злочинністю. Протидія є елементом злочинної діяльності, однією з умов її тривалого та успішного функціонування. Дієве подолання протидії розкриттю та розслідуванню злочинів, судовому розгляду кримінальних проваджень буде сприяти боротьбі зі злочинністю в цілому.

У криміналістичній літературі висловлюється думка про становлення відносно нової для криміналістики теорії – учення про протидію розслідуванню злочинів і способи її подолання [1, с. 251]. Аналіз змісту існуючих у криміналістиці теорій свідчить, що різні прояви протидії розслідуванню розглядаються в публікаціях про способи вчинення й приховування злочинів, про негативні обставини, слідчу ситуацію, розшук тощо. Однак у рамках цих публікацій відбиваються лише окремі аспекти протидії. Маючи чітко визначену предметну галузь, жодна з них повною мірою не відображає накопичених знань про закономірності вчинення протидії розслідуванню та її подолання, відтак не є теоретичною основою для консолідації нових знань про них.

Теоретичними основами вчення про протидію розслідуванню та способи її подолання виступають: криміналістичні теорії, що мають з ними вертикальні зв'язки, наприклад вчення про механізм слідоутворення, про ознаки, причиновість, фіксацію інформації, що має доказове значення, і

криміналістичні теорії, які перебувають з ним у тісних горизонтальних зв'язках, наприклад приватні вчення про способи вчинення й приховування злочинів, негативні обставини та їх види, про слідчу ситуацію, розшук, наукові основи теорій діагностики, моделювання, прогнозування, спілкування й алгоритмізації розслідування тощо.

Окремі вчені-криміналісти правильно відзначають необхідність застосування комплексу заходів для подолання протидії. Так Аркуша Л.І. зазначає: «Багаторівневий та різнонаправлений характер протидії потребує вироблення та здійснення комплексу заходів...» [2, с. 168]. У свою чергу Белкін А.Р. відзначає: «Заходи подолання протидії повинні скласти своєрідну систему захисту діяльності по доказуванню. Дослідження всіх стадій процесу доказування повинно враховувати реальність такої протидії та озброювати суб'єкта доказування арсеналом відповідних засобів і методів її подолання» [3, с. 35].

Зазначимо, що об'єктом учення про протидію вбачаються реально існуючі прояви протидії розслідуванню злочинів, які виражаються в конкретних формах і способах, застосовуваних особами, котрі перешкоджають установленню об'єктивної істини про подію злочину, а також процес подолання протидії розслідуванню, який включає взаємодію протидіючих осіб із суб'єктами розслідування злочину, тактичні прийоми їх виявлення, нейтралізації і попередження дій, спрямованих на протидію розслідуванню.

Основною діючою особою (суб'єктом) у подоланні протидії розслідуванню є слідчий, який повинен володіти конкретними прийомами та способами подолання протидії, використовувати всі існуючі можливості, весь тактичний арсенал для вирішення даного завдання. В компетенції слідчого безпосередньо використання наявного арсеналу тактичних прийомів і тактичних комбінацій у ході проведення слідчих (розшукових) дій, планування та організація тактичних операцій. На цьому реальні можливості слідчого, в основному, й закінчуються. Проте, одного лише тактичного арсеналу слідчого при сучасних масштабах протидії недостатньо. Для подолання системи

організованої протидії розслідуванню застосування лише тактичних заходів може виявитися неефективним. Створення системи заходів необхідне і тому, що проведення деяких заходів (тактичних операцій тощо) неможливо без спільних та погоджених зусиль ряду зацікавлених у цьому осіб, служб, відомств.

Накопичення емпіричного матеріалу про прояви протидії розслідуванню окремих видів злочинів (насильницьких, корисливих, корисливо-насильницьких) і його наукове узагальнення стосовно зазначених закономірностей, будучи фактичною основою у вигляді різноманітної інформації про реальні процеси, що протікають при здійсненні протидії розслідуванню та її подоланні, дозволяє поки що на загальному рівні пояснювати їх сутність, причини, особливості й наслідки.

На нашу думку, для боротьби з протидією розслідуванню злочинів слідчий повинен вжити наступних дій:

1) використовувати правові заходи щодо попередження та подолання протидії (застереження про неприпустимість втручання у розслідування, заборона на участь у слідчих діях, відмова у задоволенні клопотань, відсторонення з посади та ін.);

2) аналізувати способи протидії окремих суб'єктів (адвокатів, представників злочинців) для вживання відповідних заходів щодо їх подолання в ході розслідування;

3) використовувати тактичні прийоми для подолання протидії в ході проведення слідчих (розшукових) дій;

4) здійснювати заходи щодо захисту потерпілих, свідків, понятих та інших учасників кримінального судочинства;

5) використовувати таємне (нелегальне) листування підозрюваних осіб, відомості, що у ньому містяться, для організації та проведення слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій «захист доказів» тощо;

6) використовувати сучасні можливості судових експертиз;

7) широко використовувати науково-технічні засоби для виявлення прихованих об'єктів, предметів, слідів тощо;

8) використовувати можливості ЗМІ для дезінформації та дезорієнтації злочинців про наміри слідства тощо.

Організаційні аспекти розслідування включають все, що сприяє його раціональному проведенню: планування, підготовку до проведення слідчих дій, забезпечення застосування науково-технічних засобів, організацію взаємодії з оперативно-розшуковими підрозділами. Тактика слідчої діяльності полягає у використанні специфічних способів дії для отримання доказової інформації, які полягають у виборі та застосуванні тактичних прийомів, що відповідають характеру ситуації розслідування, що склалася, і спрямованих на подолання та нейтралізацію протидії встановленню об'єктивної істини [4, с. 116].

До прийомів психологічного характеру слід віднести: переконання підозрюваного у необхідності змінити свою позицію відмови від давання показань, самообмови, заперечування тощо. До прийомів тактичного характеру належать «припущення легенди», який іноді поєднується з прийомом «припинення неправди»; «повторність», «відволікання уваги» (або непрямий допит); «промовка», «вичікування» та ін. [5, с. 144-147]. Протидіюча слідчому сторона найчастіше всіх дій слідчого передбачити не може через інформаційну невизначеність свого положення та слідчу ситуацію яка склалася [6, с. 389].

Вплив слідчого на осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, є одним з основних елементів слідчої тактики. Слідча діяльність, в основному, і складається з заходів впливу на учасників розслідування: переконанням, заходами виховного характеру, застосуванням різних тактичних прийомів, або примушуванням, використовуючи свої владні повноваження. Примушування реалізується шляхом застереження від невиконання яких-небудь дій (неявка за викликом слідчого, відмова від давання показань) чи реального застосування передбачених законом заходів (привід та ін.).

Зауважимо, що правомірний вплив відрізняється від психічного насильства наявністю у особи, яка піддається впливові, свободи вибору тієї чи

іншої позиції. Правомірний вплив сам по собі не диктує конкретної дії, не вимагає показання того чи іншого змісту, а, втручаючись у внутрішні психічні процеси, формує правильну позицію людини, і лише опосередковано приводить її до вибору визначеної лінії поведінки (добровільність вибору відрізняє, наприклад, допит, спрямований на отримання правдивих показань, від вимагання визнання) [7, с. 195]. Слід зазначити, що правової заборони застосування дій, які можуть бути неоднозначно оцінені особою в сучасній практиці не існує. Так, ч. 2 ст. 11 КПК України забороняє під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність, а стаття 373 КК України передбачає кримінальну відповідальність за примушування давати показання при допиті шляхом незаконних дій з боку особи, яка проводить дізнання або досудове слідство [8, с. 194].

Таким чином, підводячи підсумки, слід зауважити, що в доповіді окреслено лише окремі заходи, для успішного подолання протидії вони повинні вдало поєднуватися з іншими засобами. Без здійснення надійного захисту свідків, потерпілих буде неефективним подолання протиправного впливу на них з боку злочинців. Створення системи заходів подолання протидії розслідуванню потребує скоординованих зусиль державних установ і значних фінансових витрат. Без такої системи боротьба з протидією буде обмежуватися подоланням лише окремих її проявів та буде не результативною, що в загальному негативно позначиться на стані боротьби зі злочинністю. Форма, методи і прийоми протидії мають відповідати загальному критерію допустимості тактичних прийомів у кримінальному провадженні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Корж В.П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными группами, преступными организациями. Руководство для следователей: Научно-практическое пособие. – Х., 2002. – 279 с.
2. Аркуша Л.И. Основы методики выявления и расследования организованной преступной деятельности при наличии коррумпированных связей: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. - Одесса, 2001. - 230 с.
3. Белкин А.Р. Теория доказывания. Научно-методическое пособие. - М.: Издательство НОРМА, 1999. – 429 с.
4. Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002). - К., 2002. – 268 с.
5. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования /Под ред. Т.В. Аверьяновой и Р.С. Белкина. - М.: Новый Юристъ, 2007. – 400 с.
6. Белкин А.Р. Теория доказывания. Научно-методическое пособие. - М.: Издательство НОРМА, 1999. – 429 с.
7. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей. М.: ООО Издательство “Юрлитинформ”, 2001. – 352 с.
8. Лук’янчиков Є Д. Тактика подолання протидії розслідуванню / Є. Д. Лук’янчиков, Б. Є. Лук’янчиков // Матеріали ІV Міжнародної науковопрактичної конференції «Малиновські читання». (м. Острог, 13-14 листопада 2015 р.). – Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозіка академія», 2015. - С. 193-195

УДК 373.25

**ВИКОРИСТАННЯ ПРИЙОМІВ МНЕМОТЕХНІКИ ЯК ЕФЕКТИВНОГО
МЕТОДУ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ ЦИФР ДІТЬМИ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ**

Тимощук Аліна Миколаївна

вчитель-дефектолог вищої категорії

Комунальний заклад

«Дошкільний навчальний заклад

(ясла-садок) №303 комбінованого типу»

Криворізької міської ради

Кривий Ріг, Україна

Анотація: в статті розкриті шляхи оптимізації освітнього процесу за допомогою прийомів мнемотехніки як ефективного методу запам'ятовування цифр дітьми старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку в умовах сучасної дошкільної освіти.

Ключові слова: мнемотехніка, цифрообраз, затримка психічного розвитку, подача інформації, образне мислення, пам'ять, освітній процес.

У сучасній освітній системі приділяється велика увага до проблеми інтелектуального розвитку, пізнавального інтересу та пізнавальної активності дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку - розвитку особистості дитини з особливими освітніми потребами. Особливістю сучасної системи дошкільної освіти в цьому питанні є діяльнісний підхід, який заснований на зміні способу подачі інформації.

Але як вирішити проблему запам'ятовування отриманої нової інформації та збереження її в пам'яті дітей із затримкою психічного розвитку?

Адже однією з причин низького рівня навченості таких дітей є:

- збереження мимовільної пам'яті в порівнянні з довільною;

- переважання наочної пам'яті над словесною;
- недостатня пізнавальна активність і цілеспрямованість при запам'ятовуванні та відтворенні інформації;
- невміння використовувати прийоми запам'ятовування;
- недостатній обсяг і точність запам'ятовування;
- переважання механічного запам'ятовування над словесно-логічним.

Тому, крім зміни способу подачі інформації, необхідно навчати дітей прийомам обробки та запам'ятовування матеріалу, що подається.

Аби діти щось запам'ятали, потрібно викликати в них «живі» враження, задіяти в процес запам'ятовування якомога більше органів чуття. При цьому зорові враження є найсильнішими.

Завдяки стрімкому розвитку засобів інформаційних технологій виникає нове інформаційне середовище сучасної людини. Вчителю-дефектологу, який працює з дітьми з особливими освітніми потребами, важливо організувати процес навчання так, щоб дитина активно, із захопленням і цікавістю пізнавала нове під час освітньої діяльності. У зв'язку з цим педагог повинен знаходити шляхи оптимізації освітнього процесу, використовувати технології, що максимально знижують інформаційне навантаження на дітей [3]. Одним із найефективніших методів зниження зазначеного впливу є застосування мнемотехнічних прийомів запам'ятовування, що дозволяє оптимізувати освітній процес.

Мнемотехніка (грец. та μνημονιχα — мистецтво запам'ятовування) сукупність спеціальних прийомів і способів, що полегшують запам'ятовування і збільшують обсяг пам'яті шляхом утворення штучних асоціацій. Це нова освітня технологія, що допомагає кожній дитині комфортно та легко здобувати знання. Мнемотехніка використовує природні механізми пам'яті мозку і дозволяє повністю контролювати процес запам'ятовування, збереження і пригадування інформації.

Мнемотехніка допомагає прискорити процес запам'ятовування у вихованців, розвинути увагу, образне, логічне мислення, пам'ять та уяву.

Застосування прийомів мнемотехніки збагачує словниковий запас і сприяє формуванню зв'язного мовлення. Сучасні дослідники О. Л. Дроботій,

О. В. Копилова, М. Л. Кривоніс, Г. А. Чепурний стверджують, що застосування мнемотехніки на заняттях в закладі дошкільної освіти дозволяє дітям більш успішно освоювати і запам'ятовувати нові знання. Мнемотехніка належить до здоров'язбережувальних технологій, що забезпечує оптимізацію розумової діяльності в умовах сучасної освіти [3].

Використання даної технології на занятті з цікавої математики з дітьми потрібно починати зі старшої групи, адже пам'ять дітей в цей період набуває якісно нових особливостей: інтенсивний розвиток мимовільної пам'яті (краще запам'ятовують події, факти, предмети, явища, близькі до отриманого життєвого досвіду). Найголовніша зміна в розвитку пам'яті це довільність процесів запам'ятовування та відтворення. З цією особливістю органічно пов'язані і такі як більша міцність пам'яті та широкий обсяг.

Відзначаються труднощі у запам'ятовуванні вербального матеріалу (зоровий матеріал сприймається ліпше) [2].

Математика в старшій групі починається з вивчення цифр. Найчастіше запам'ятовування відбувається мимоволі, просто тому, що цифра потрапила в поле зору дитини. Якщо ж дитина буде намагатися вивчити і запам'ятати те, що не підкріплене наочною картинкою, на успіх розраховувати не варто. Тому одним із найефективніших методів є застосування мнемотехнічних прийомів запам'ятовування цифр за допомогою цифрообразів. Цифрообраз – прийом, за якого цифрову інформацію, що запам'ятовується, асоціативно пов'язують з певними образами або системами образів. Прийоми мнемотехніки полегшують запам'ятовування дітьми нової інформації та збільшують обсяг пам'яті шляхом утворення додаткових асоціацій.

Використання методів розвитку пам'яті: оживлення (добре розвиває уяву та образне мислення); образні зачіпки; пригадування дають свої позитивні результати під час вивчення цифр[4]. Коли людина у своїй уяві поєднує кілька незвичних, яскравих, емоційних зорових образів, мозок фіксує цей

взаємозв'язок, і надалі в процесі пригадування по одному з образів цієї асоціації відтворює всі раніше об'єднані образи [5].

Для формування у дітей навичок запам'ятовування будь-якої інформації, потрібно використовувати такі, найбільш ефективні методи:

- метод асоціацій – встановлення між предметами асоціативних зв'язків, знаходження «схожості» в тому, що на перший погляд є зовсім несхожим, але іноді в уяві дітей вибудовуються інші, відмінні від тих, що пропонуються мною, асоціації зв'язки між об'єктами. У дитини може вибудовуватися своя система запам'ятовування. Вона може здаватися абсурдною і незрозумілою для інших. Головне – ця система має бути, оскільки вона розвантажує інформацію, і новий матеріал стає «легкозасвоюваним»;

- метод «малюнквого письма» (від франц. Croquis - схема, малюнок);

- метод, який використовує образне мислення (ейдетика).

Застосування мнемотехніки під час вивчення цифр з дітьми із затримкою психічного розвитку дає можливість своєрідного «відволікання» від науки на рівень життєвих асоціацій, гри, уяви і фантазії. І тому важливою є постійна робота педагога у напрямку застосування різних технік запам'ятовування матеріалу. Мнемотехнічні методи і прийоми особливо важливі для дошкільнят. так як розумові завдання вирішуються з переважним сприйманням матеріалу через зорові канали, а не через вербальні.

Сучасна освіта вимагає від вчителя-дефектолога не тільки майстерності та вдосконалення методики роботи, але й особистісно-зорієнтованого підходу до освітнього процесу.

Етапи роботи при ознайомленні з цифрами дітей старшого дошкільного віку із затримкою психічного розвитку

— Підготовчий етап. Для створення емоційно-позитивної атмосфери під час занять з математики необхідно:

- використовувати «Ситуація успіху» - впровадження емоційного відгуку на успіх кожного вихованця, констатація будь-якого, навіть незначного позитивного результату діяльності, навіювання у дитини віри в себе;

- створювати мікросередовище, насичене інформацією, позитивними пізнавальними емоціями, що захоплює дитину, формує у неї стійкий інтерес до взаємодії з дорослим.

— Перший етап. Складання розповіді казки. Щоб дітям було набагато простіше запам'ятати інформацію про цифри використовуються розповіді – казки з використанням яскравої наочності, технічних засобів навчання, що зацікавлюють дітей перспективою вивчення навчального матеріалу.

— Другий етап. Вивчення цифрообразів чисел. На цьому етапі при ознайомленні дітей з цифрами важливо навчити дитину, дивлячись на відповідну цифру, створювати собі певний образ, тобто згадувати предмети, які вона їм нагадує. Наприклад: цифрі 1 відповідає образ палиці, 6 - свисток, 7-вантажний кран, 0 – колесо від машини тощо.

Одним з мотиваційних моментів ефективного вивчення чисел - використання стимульного інтересу. прагнення отримати медаль « Я дружу з цифрою». Це додатково стимулює дітей на продуктивне навчання.

Використання мнемодоріжок і мнемотаблиць про цифри є одним із головних етапів в роботі. Робота за мнемодоріжкою та мнемотаблицею складається з двох етапів:

1) розглядання мнемодоріжки (мнемотаблиці), розбір того, що на ній зображено;

2) здійснення перекодування інформації, тобто перетворення з абстрактних символів в образи.

При складанні мнемотаблиці враховуються різні прийоми і методи запам'ятовування, які зрозумілі і прості для дітей. Крім перерахованих методів і прийомів можна використовувати додаткові ігри та вправи: «Цифрообрази»,

«З яких цифр намальований предмет», «Малюнок з цифр», «Введи код», «На яку цифру схожа хмаринка», «Парні картинки», «Чейз і ЧоМухи», «Цифрові дороги», «Снігові цифрозвірята», «Цифрозаврики», «Робот Віллі».

Ігри з математичним змістом допомагають розвивати у дітей пізнавальний інтерес, здатність до дослідницького і творчого пошуку, бажання і вміння вчитися. Організуючи з дітьми математичну гру, потрібно викликати найрізноманітнішу мотивацію: ігрову, змагальну, особистісно-значущу. Мнемотехнічні методи і прийоми доречно використовувати і на індивідуальних заняттях з дітьми, які випереджають однолітків у інтелектуальному розвитку або відстають від них, а також для розвитку психічних процесів, необхідних для інтелектуальної діяльності.

— Третій етап. Закріплення знань умінь та навичок (самостійне відтворення

та використання образів і образних асоціацій при виконанні завдань, пов'язаних з цифрами).

Таким чином, дитині з особливими освітніми потребами треба допомагати запам'ятовувати, вчити контролювати правильність запам'ятовування, так як це є одним з головних умов адаптації дитини до школи, до навчальної діяльності, до постійних розумових навантажень.

Впровадження методів і прийомів мнемотехніки в роботу з дітьми з особливими освітніми потребами:

- допомагає керувати процесом запам'ятовування цифр, сприяє розвитку образного мислення, довільної уваги;
- допомагає дітям переступити бар'єр невпевненості, заниженої самооцінки;
- сприяє підвищенню інтересу дітей до освітнього процесу, активізує пізнавальну діяльність, підвищує якість засвоєння програмного матеріалу;
- сприяє підвищенню професійного рівня педагога, спонукає його шукати нові нетрадиційні форми і методи корекційно-розвиткової роботи, проявляти творчі здібності, креативність;

- сприяє підвищенню рівня педагогічної компетентності батьків, інформованості про використання нетрадиційних технологій в роботі та результатах знань, вмінь та навичок конкретної дитини.

Використання прийомів мнемотехніки, як ефективного методу запам'ятовування цифр для здобувачів дошкільної освіти старшого віку із затримкою психічного розвитку, необхідно в умовах сучасної дошкільної освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кривоніс М.Л. Ейдетика як засіб підготовки дитини до школи/ Авт.-упоряд. М. Л. Кривоніс, О. Л. Дроботій. – Х.: Вид-во «Ранок», 2012. – 176 с.
2. Прохоренко Л.І. Програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку «Віконечко» / за ред. Прохоренко Л.І. – 2018. – 236 с.
3. Чепурний Г. А. Мнемотехніка: технологія ефективного засвоєння інформації в умовах сучасної освіти: навчально-методичний посібник / Г. А. Чепурний. – Тернопіль: Мандрівець, 2015. – 152 с.
4. Чепурний Г. А., Палійчук Ю.В. Серія «Як навчитися легко вчитися» книга 1. Асоціативний зв'язок ,цифри та творче мислення /Навчально методичний посібник. Вінниця: ВМГО «Розвиток» , 2006 . – 80с.
5. Шикун Т. Використання прийомів мнемотехніки в пізнавально-мовленнєвому розвитку дошкільників Дошкільне містечко. –2014. – № 3. – С. 26 – 29.
6. Яловська О. «Цікаві цифри» , Тернопіль, Мандрівець, 2014. – 152с.

**ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВИКЛАДАЧА УНІВЕРСИТЕТУ НА БАЗІ ПЛАТФОРМИ
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ KIDDOM**

Тищенко Микола Андрійович

викладач

Національний технічний університет України

«КПІ ім. І. Сікорського»

м. Київ, Україна

Анотація: у статті розглянуто переваги та недоліки використання платформи дистанційного навчання Kiddom. Проведено аналіз функцій цієї платформи у порівнянні з іншими широко використовуваними платформами дистанційного навчання. У висновках містяться рекомендації для подальшого дослідження запропонованої теми.

Ключові слова: дистанційна освіта, платформа, навчальний процес, програмний комплекс, інформаційно-комунікаційні технології, Kiddom

В останні роки освітяни усього світу потребують більш простих і в той самий час більш функціональних інструментів для реалізації дистанційної форми навчання. Наразі ми можемо бачити, що у розвинутих країнах навчальні заклади вкладають кошти в розробку власних платформ, які будуть здатні підтримувати освітній та організаційний процес у закладі освіти. Деякі навчальні заклади намагаються зекономити кошти і використовують безкоштовні платформи дистанційної освіти (наприклад, MOODLE), витрачаючи бюджет лиш на команду програмістів, яка змінює вихідний код платформи задля задоволення потреб саме цього навчального закладу. Але що робити, коли закладам освіти бракує коштів на фінансування таких стратегій? Відповіддю на це питання може бути використання безкоштовних платформ

дистанційної освіти, які створюються програмістами і працюють за рахунок інтеграції реклами або надавання більшого функціоналу за невелику суму грошей. Однією з таких платформ є платформа дистанційної освіти Kiddom, яка, хоч і має велику кількість переваг, але не позбавлена і низки недоліків.

Головними перевагами використання платформи дистанційної освіти є наступні:

- використання платформи є безкоштовним. Є додаткові функції, за використання яких викладач повинен сплачувати кошти, але еквівалентне програмне забезпечення можна знайти в Інтернеті і використовувати його безкоштовно;

- інтерфейс платформи дуже простий і зрозумілий. Хоча він не перекладений українською, але елементи меню дуже схожі на такі самі елементи в Google Classroom, тож досвідчені викладачі одразу зрозуміють як працювати з платформою та використовувати її функціонал на сто відсотків;

- особливої уваги платформа дистанційного навчання може заслуговувати у закладах освіти та університетах, оскільки в цьому програмному комплексі інтегровано журнал контролю відвідування та оцінювання знань учнів. Проводячи аналогію з журналом, який реалізовано в Google Classroom, ми можемо зазначити, що під час реєстрації на курс, користувач може обирати одну з трьох ролей, а саме: «учень», «викладач», «батьки». В Google Classroom батько або мати може переглядати результати навчальної діяльності своєї дитини лише увійшовши в обліковий запис дитини, але в платформі дистанційного навчання Kiddom ця функція реалізована на більш професійному рівні.

На жаль, ця платформа дистанційного навчання не є ідеальною і її вади можна побачити вже з перших кроків використання. Найголовнішою проблемою, з якою стикається викладач, є обмеження в 50 учнів, які можуть долучитись до курсу. Проводячи аналіз роботи різних платформ дистанційного навчання, таке обмеження ми вже спостерігали в безкоштовній версії платформи MOODLE. Але, як і в ситуації з MOODLE, викладач може купити

преміальний обліковий запис і тоді це обмеження пропаде. Другим недоліком платформи дистанційного навчання Kiddom є відсутність можливості працювати на мобільних пристроях, використовуючи окремий програмний застосунок, як це реалізовано, наприклад, в MOODLE або Google Classroom. Коли студент переходить на смартфоні за посиланням до навчального курсу, йому потрібно постійно збільшувати екран, щоб бачити що на ньому написано. це дуже дратує та забирає багато часу.

Підводячи підсумки аналізу організації навчальної діяльності викладача університету на базі платформи дистанційного навчання Kiddom, слід зазначити, що цей програмний продукт має великий потенціал для реалізації дистанційного навчання на теренах України в навчальних закладах всіх типів акредитації. На жаль, це не сталось через низку вад, які були проаналізовані та зазначені нами вище. Але, на нашу думку, за умови підтримки програмістів, які створили цю платформу, та поетапного плану реалізації такого підходу, якість викладання має тенденцію до зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Horvat, Ana; Dobrota, M.; Krsmanovic, M.; & Cudanov, M. (2019). "Student perception of Moodle learning management system: a satisfaction and significance analysis". *Interactive Learning Environments*. 23 (4): 515–527.
2. Jordan, Sally (2020). "E-assessment: Past, present and future". *New Directions*. 9 (1): 87–106.
3. Rogers, Patricia L. (2019). *The Encyclopedia of Distance Learning*, Vol1. ISBN 9781605661995.

МЕДІАКОНТЕНТ ЯК СУЧАСНА ФОРМА КОМУНІКАЦІЙ

Туманська Маріанна Андріївна

Старший науковий співробітник

Військовий інститут

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

м.Київ, Україна

Анотація: Стаття присвячена вивченню терміну «медіаконтент». Автор звертає увагу на форми медіаконтенту, запропоновано їх визначення та наведено приклади. Окрема увага приділена складовим медіаконтенту у рамках підтримки діяльності Міністерства Оборони України та Збройних Сил України.

Ключові слова: медіаконтент, контент, комунікації, засоби масової інформації, вплив.

Актуальність. Нині спостерігається стрімкий розвиток технологій, який спричиняє трансформацію сфери масової комунікації. Сучасна медіасистема розвивається, відбуваються зміни у процесах медіавиробництва, відбувається введення нових термінів та понять. Сьогодні засоби масової інформації стали основним джерелом отримання нової інформації для користувачів. Саме тому так важливо з'ясувати значення медіаконтенту та його види.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питанням вивчення медіаконтенту займалися такі українські науковці, як О. Пономарева, К. Серажим, В. Здоровега, А. Капелюшний, Б. Потятиник, М. Яцимірський. Серед зарубіжних дослідників питання медіаконтенту досліджували Ю. Лотман, Г. Солганик, Я. Засурський, Т. Добросклонський та інші.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження полягає у виділенні теоретичних основ та розкритті сутності медіаконтенту, а також виділенні його

форм. Дослідження проведено за допомогою методу системного аналізу наукової літератури.

Сутність дослідження.

Серед визначень медіаконтенту, на наш погляд, найточнішим є:

«Медіаконтент – це змістове наповнення друкованого, аудіовізуального, електронного чи конвергентного засобу масової інформації матеріалами у формі тексту, зображення чи звукозапису з метою передачі інформативних, загальнозначимих, естетично привабливих різножанрових повідомлень, спрямованих на масову аудиторію.» [1]

Основною ознакою медіаконтенту є спрямованість на маси.

Проаналізувавши наукові роботи на тему медіаконтенту, виділяємо чотири його форми:

1. Візуальний медіаконтент. До цієї групи належить контент, який сприймається за допомогою органів зору. Зокрема, логотипи, інфографіка, таблиці, фотографії, відео та інше. Відповідно до спостережень психологів, саме за допомогою органів зору людина одержує до 80% чуттєвих вражень.

2. Аудіальний медіаконтент – це контент, який сприймається за допомогою органів слуху. Наприклад, радіо, музика, аудіо-книги, підкасти та інше.

3. Вербальний медіаконтент – це текстовий контент на різноманітні теми. Виділяють наступні види вербального медіаконтенту: імпорт контенту з з джерел іншомовного походження, блогінг у соціальних мережах, моніторинг тенденцій на форумах, рерайт та ін.

4. Змішаний медіаконтент передбачає використання кількох форм медіаконтенту одночасно. Саме дана форма є найпопулярнішою, оскільки дає змогу найбільш точно та широко передати необхідну інформацію. До цієї групи належать вебінари, відео ролики, прямі ефіри та інші види контенту.

Для виконання своєї функції медіаконтент повинен відповідати наступним характеристикам: оперативність, актуальність, значущість, зрозумілість, логічність, спрямованість, достовірність, валідність, посилення на

джерела, контекстність, інтерактивність, релевантність, ефективність, значущість, людиноорієнтованість.[1]

Розглянемо складові медіаконтенту у рамках підтримки діяльності Міністерства Оборони України та Збройних Сил України. Виділяємо наступні групи медіаконтенту:

- Радіо та телебачення («Військове телебачення України», телерадіостудія Міністерства оборони України «Бриз», військове радіо Армія FM);
- Інформаційне агентство МОУ «Армія інформ»;
- Офіційні веб-сторінки органів військового управління різного рівня;
- Інформаційні платформи органів військового управління різного рівня та військових частин (установ), військово-навчальних закладів МО в соціальних мережах;
- Науково-теоретичні та науково-практичні журнали за військовою тематикою, зокрема журнал МО України «Наука і Оборона»;
- Представництво військової компоненти в блогосфері;
- Контент оборонного спрямування, підготовлений за участі інформаційно-медійних структур МО та ЗСУ, в засобах масової комунікації країни та за її межами.

Враховуючи, що медіасистема складається з різноманітних складових, які мають різні завдання і можливості, контент який вони продукують у рамках підтримки діяльності Міністерства Оборони України та Збройних Сил України, є різноплановим.

Основні висновки.

Таким чином, медіаконтент є змістовно значущим наповненням ресурсу, який поєднує різну та змістом та формою інформацію. Виділяють чотири види медіаконтенту: візуальний, аудіальний, вербальний та змішаний.

Медіаконтент знаходиться у постійному розвитку та змінюється відповідно до розвитку технологій. При формуванні медіаконтенту необхідно пам'ятати, що він повинен бути орієнтованим на аудиторію та сприйматись.

Саме тому медіаконтент повинен містити не тільки корисну інформацію, а також бути емоційним та естетичним.

Саме медіаконтент є одним з основних видів презентації інформації у сучасному світі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кросмедіа: контент, технології, перспективи: колективна моногр. / за заг. ред. д. н. із соц. ком. В.Е. Шевченко; Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К.: Кафедра мультимедійних технологій і медіадизайну Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, – 2017. URL : <http://journalib.univ.kiev.ua/mono/cross.pdf>
2. Пильгун М.А. Формирование контента в современном коммуникационном пространстве : монография. – Москва : РГСУ. – 2012. – 212с.

УДК 811.161.1

ИЗУЧЕНИЕ СЛОЖНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ НА ПРОПЕДЕВТИЧЕСКОМ КУРСЕ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЦИОНАЛЬНОЙ ГРУППЕ

Хамраева Ёркиной Набижановна

к.ф.н., доцент

Амонов Мухаммад Отабек угли

студент

Каршинский государственный университет

г. Карши, Узбекистан

Аннотация: В статье рассматриваются сложные предложения русского языка в сопоставлении с узбекскими. Объясняется причина трудности усвоения русских сложносочиненных и сложноподчиненных предложений учащимися национальных групп, а также анализируются пути предотвращения ошибок при составлении грамматически правильно построенных предложений.

Ключевые слова: сложные предложения, грамматические правила, синтаксические законы, синтаксические конструкции, структура сложного предложения, причастные обороты, послелог.

«Пропедевтический курс русского языка» (которому отводится 114 часов) как основная дисциплина изучается на 1-2 курсах направления бакалавриата «Русский язык и литература в иноязычных группах» (в данном случае – это национальные, т.е. узбекские группы). Данная дисциплина охватывает все разделы современного русского литературного языка и ставит перед собой цель – совершенствование устной и письменной речи студентов, обобщение, систематизация и углубление знаний по русскому языку. По окончании курса студенты должны знать все разделы языка, свободно выражать свои мысли на изучаемом языке, при этом уметь правильно составлять простые и сложные предложения.

Сейчас русский язык в нашей республике не входит в число иностранных языков, таких как английский, немецкий, французский и другие. Однако уровень владения молодежью русским и одним из этих иностранных языков – одинаков, так как у учащихся средних школ, особенно в отдаленных районах, нет непосредственной коммуникации на данных языках. Поэтому в процессе изучения синтаксических конструкций, а также грамматических правил в целом, учащиеся национальных групп сталкиваются с некоторыми трудностями. Между синтаксическими законами узбекского и русского языков есть немало общего: так, например, многие типы предложений в обоих языках одинаковы по своей структуре; в основном сходны наиболее употребительные способы выражения главных и второстепенных членов предложения. Однако между узбекским и русским языками имеются довольно существенные различия в способах построения предложений, выражающих в обоих языках один и тот же смысл.

Следует отметить, что большинство выпускников сельских школ не умеют строить сложные предложения, допускают большое количество неточностей грамматического характера. В письменных работах часты ошибки в расстановке знаков препинания в сложных предложениях. Наибольшие трудности для узбекских студентов представляет усвоение правил построения сложноподчиненных предложений. В узбекском языке не получили широкого развития подчинительные союзы, и поэтому русские придаточные предложения во многих случаях передаются в узбекском языке при помощи особых причастных оборотов в сочетании с падежными суффиксами, а иногда с послелогоми или при помощи отглагольных именных образований в сочетании с падежными суффиксами или иногда с послелогоми. «Как известно, каждый. Кто изучает второй язык склонен рассматривать нормы изучаемого языка с точки зрения своего родного языка, подменять грамматические нормы изучаемого языка нормами родного языка, несмотря на их подчас резкие различия» [1, с. 5].

Как правило «Сложное предложение представляет собой структурное, смысловое и интонационное единство» [4, с. 132] и отличается от простого,

прежде всего, характером образующих его компонентов, связь между которыми может быть сочинительной или подчинительной. Как в узбекском, так и в русском языке сложные предложения делятся на три группы: 1) сложносочиненные; 2) сложноподчиненные; 3) бессоюзные сложные предложения. В каждом из сравниваемых языков сложносочиненные предложения состоят из двух или нескольких простых, соединенных сочинительными союзами. Эти общности предоставляют легкое усвоение материала при изучении другого языка. Однако студенты затрудняются при изучении сложноподчиненных предложений. По пропедевтическому курсу русского языка на изучение сложноподчиненных предложений отводится всего лишь два часа. На наш взгляд, такое количество не достаточно для усвоения столь сложного материала.

Сложноподчиненные предложения составляют содержательное, грамматическое и интонационное целое, где одна часть подчиняется другой в семантическом и грамматическом плане. Как известно, в русском языке сложноподчиненные предложения соединяются обычно при помощи относительных слов (*кто, что, который, где, куда*) и подчинительных союзов (*если, так, как, чтобы, хотя* и др.). Если в русском языке «подчинительные союзы присоединяют придаточные части к главным частям сложноподчиненного предложения» [3, с. 222], то в узбекском для оформления сложной мысли, наряду с союзными сложноподчиненными предложениями, часто используется другая конструкция предложений. Эта конструкция с точки зрения русской грамматики может быть рассмотрена только как особый оборот внутри простого распространенного предложения. Для передачи русских сложноподчиненных предложений в узбекском языке в основном используются деепричастные обороты. Этот оборот, являясь фактически логическим эквивалентом придаточного предложения, служит оригинальным способом оформления мысли, осложненной наличием в придаточной части самостоятельного, грамматически выраженного подлежащего.

Рассмотрим несколько примеров:

1. Biz manzilga yetib kelganimizda hali quyosh botmagan edi (буквально: При нашем доходе до назначенного места солнце еще не зашло). При правильном переводе на русский язык данное предложение имеет такое построение: «Когда мы дошли до назначенного места, солнце еще не заходило».

2. Bu maktubni menga yetkazgan odam ertaga Samarqandda bo'ladi (буквально: Это письмо передавший мне человек завтра в Самарканде будет). Правильный перевод: Человек, который передал мне это письмо, завтра будет в Самарканде.

3. Onam xursand bo'lsin deb, hamma yoqni tozaladik (буквально: Маму обрадовать в целях мы убрали весь дом). Правильный перевод: Чтобы обрадовать маму, мы убрали весь дом.

3. Men kutubxonadan o'zimga kerakli kitoblarni oldim (буквально: Я взял в библиотеке нужные мне книги). Правильный перевод: Я взял в библиотеке книги, которые нужны мне.

Как видим из примеров, только в последнем предложении буквальный перевод соответствует предложению, составленному на основе грамматических правил русского языка. В узбекском языке придаточное предложение русского сложноподчиненного предложения, стоит перед главным, всегда предшествуя тому члену главного, к которому непосредственно относится. Не знание грамматических правил построения русских сложноподчиненных предложений приводит к тому, что студенты часто прибегают к буквальному переводу, которые указаны выше.

В заключение следует подчеркнуть, что поскольку в формировании знания русского языка в нерусской аудитории большая роль отводится грамматике, необходимо увеличить количество часов по дисциплинам специальности, а именно пропедевтическому курсу русского языка, а также совершенствовать методику преподавания русского языка в национальных группах, уделяя при этом особое внимание разделам грамматики, которые

трудно усваиваются студентами национальных групп. Требуется уделить особое внимание разработке новой стабильной программы по данному предмету.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Азизов А.А. Сопоставительная грамматика русского и узбекского языков. – Ташкент: Ўқитувчи, 1989. - 183 с.
2. Греков В.Ф. Пособие для занятий по русскому языку в старших классах. М.: ООО Изд-во Ионикс, 2008. – 512 с.
3. Камынина А.А. Современный русский язык. Морфология. М.: Изд-во Московского университета, 1999. - 240 с.
4. Современный русский язык: Учебник / Под редакцией Н.С. Валгиной. - 6-е изд., перераб. и доп. Москва: Логос, 2002. - 528 с.
5. Талипова Р. Т. Сопоставительный курс грамматики русского и узбекского языков. Ташкент: CHASHMA PRINT, 2009. – 136 с.

ЗАСТОСУВАННЯ КІНЕЗІОТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДИК У ФІЗИЧНІЙ ТЕРАПІЇ ПРИ ТРАВМАХ НАДП'ЯТКОВО-ГОМІЛКОВОГО СУГЛОБУ

Худецький Ігор Юліанович

доктор мед. Наук
завідувач кафедри біобезпеки і здоров'я людини

Антонова-Рафі Юлія Валеріївна

канд. тех. Наук
доцент кафедри біобезпеки і здоров'я людини
канд. тех. наук, доцент кафедри біобезпеки і здоров'я людини

Гончаров Іван Олексійович

магістрант кафедри біобезпеки і здоров'я людини

Ключові слова: фізична терапія, методи, опорно-руховий апарат, травма, надп'яtkово-гомiлковий суглоб.

Надп'яtkово-гомiлковий суглоб відіграє важливу роль в статико-динамічній рівновазі людини, концентруючи на собі всю тяжкість опори тіла. При наявності ротації в колінному суглобі, будова гомiлковостопного суглоба дозволяє стопі приймати практично будь-яке положення в просторі і пристосовуватися до будь-яких опорних поверхонь.

Обсяг руху в гомiлковостопному суглобі несхожий за даними різних авторів, оскільки залежить від особливостей експерименту (діючої сили для пасивного розтягування суглоба і м'язів). Тильне згинання стопи (дорсіфлексія) в середньому становить 25°, а підшовне згинання (плантарна флексія) – 50°. Еверсія (підйом зовнішнього краю, пронація) та інверсія (підйом внутрішнього краю, супінація) стопи є функціями підтаранного суглоба, які в середньому складають 10 і 25° відповідно.

Втрата рухливості через поранення в наш час на жаль дуже поширена явище. Багато військових отримують поранення, що призводять

доімобілізації кінцівок, тому питання їх реабілітації постало гостро останнім часом. Травми трапляються практично з усіма. За статистикою більше чверті спортивних травм припадає на гомілковостопний суглоб. Також травми гомілковостопного суглоба дуже поширені при дорожньо-транспортних пригодах. Перелом гомілки вважається однією з найнебезпечніших, оскільки кістка біля основи стопи досить тонка. Проте, саме на неї припадає вся опора і вага організму. Період реабілітації пошкодженого гомілковостопного суглоба залежить від тяжкості травми і становить в середньому від 1 до 4 тижнів [5].

Але не тільки травми є причинами порушення функціональності стопи і гомілковостопного суглоба. За даними головного позаштатного спеціаліста з питань неврології МОЗ України професора Тамари Міщенко, в Україні щороку реєструється більше 111 тис. інсультів. Інсульт – гостре порушення мозкового кровообігу, в результаті якого прилив крові до мозку припиняється, що призводить до загибелі клітин головного мозку і може тягнути за собою параліч м'язів. Параліч м'язів однієї половини тіла, викликаний інсультом, називають геміплегією, а стан, при якому в результаті інсульту спостерігається слабкість м'язів однієї половини тіла – геміпарезом. У деяких випадках функції організму можна повністю відновити при правильно призначеному курсі лікування.

Реабілітація гомілковостопного суглоба безпосередньо залежить від виду травми, патогенезу захворювання. Виходячи з індивідуальних особливостей кожної людини (вік, стать, ступінь пошкодження зв'язок - розтягнення або перелом, методика лікування і т.д.), терміни відновлення після ушкодження зв'язок варіюються від 1 до 5 місяців. [1] Для підвищення ефективності дуже важливо протягом 28 днів після травми почати реабілітацію. Після повної іммобілізації у різних пацієнтів, цей час може значно коливатися.

Мета роботи: Розробити нову або вдосконалити стару інноваційну програму з фізичної терапії після травми гомілковостопного суглоба.

Для досягнення поставленої мети і вирішення завдань використані наступні методи дослідження: соціологічні анкетування, бесіда, експертне

опитування; педагогічні спостереження, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний), контент-аналіз медичних карт, клініко-функціональні тести і шкали, антропометрія; біомеханічна гоніометрія.

Антропометричні дослідження проводилися шляхом вимірювання окружності стегна і гомілки травмованої нижньої кінцівки за загальноприйнятими анатомічними точками з метою визначення вираженості набряків, швидкості їх розсмоктування і ступеня гіпотрофії м'язів, а також порівняння вимірюваних показників з показниками здорової нижньої кінцівки. Під впливом використаних засобів фізичної реабілітації відбувається рост м'язової маси, що призводить до збільшення обхватних розмірів сегментів нижніх кінцівок. Вимірювання обхватних розмірів стегна і гомілки проводилося за методикою Є.Г. Мартіросова [4]. Пацієнт перебував у в.п. лежачи на спині. Дослідник накладав вимірювальну сантиметрову стрічку на 10 см нижче сідничної складки так, щоб нульовий розподіл стрічки знаходився спереду і в полі зору, а інший її кінець – над нульовим кінцем і відзначав поділ, що припадає проти останнього. Стрічка повинна прилягати щільно до вимірювальної частини тіла, але без вдавнення в шкіру. Обхватні розміри гомілки вимірюються у місті найбільшого розвитку литкового м'яза [3].

Для оцінки амплітуди руху (градуси) у суглобах кінцівок в практиці фізичного виховання і фізичної реабілітації використовується метод гоніометрії. Контроль рухливості в колінному суглобі пошкодженої кінцівки у спортсменів з множинними переломами кісток гомілки проводився за допомогою гоніометра В.О. Гамбурцева, що складається зі штанги з прикріпленою перпендикулярно до її кінця браншею, інша бранша прикріплена до ковзної по штанзі рамці. На штанзі нанесені міліметрові ділення. З боку протилежної бранші штангенциркуля, за допомогою рухомого шарніра кріпиться гоніометр, який може бути зорієнтований в різних площинах незалежно від вимірюваного сегмента [1]. Гоніометр складається з підставки, круглого корпусу зі шкалою і стрілки схилу, що вільно обертається навколо осі. Всього на шкалі 360 позначок. Нульовий розподіл розташований зверху.

Точність вимірювання складає 2° . Амплітуда руху розглядається як різниця між максимально можливим розгинанням ізгинанням в суглобі.

Методологія виконаної роботи ґрунтується на об'єктивній оцінці сучасними методами дослідження особливостей рухової функції гомілковостопного суглобу, в динаміці відновного процесу, спрямованого на стабілізацію опорної функції і усунення патологічного процесу.

На I етапі дослідження було здійснено теоретичний аналіз сучасної науково-методичної літератури та практичного досвіду у сфері фізичної реабілітації людей з травмою гомілковостопного суглоба вітчизняних і закордонних дослідженнях, що дозволило оцінити загальний стан проблеми, визначити мету, завдання, об'єкт, предмет та програму дослідження. Відповідно до мети і завдань роботи були опановані клінічні та інструментальні методи оцінки стану хворих і методики вивчення їх функціонального статусу [2].

На II етапі проводився експеримент. Під час дослідження експерименту отримано результати, які дозволили об'єктивно оцінити показники функціонального стану опорно-рухового апарату та врахувати їх при розробці комплексної програми фізичної реабілітації для досліджуваної категорії пацієнтів.

На III етапі було здійснене статистичне та аналітичне опрацювання результатів формувального експерименту, визначено ефективність запропонованої комплексної програми фізичної реабілітації, сформульовано висновки, представлено та апробовано основні результати досліджень, здійснено оформлення дисертаційної роботи.

Висновки Проведений аналіз літературних джерел, що присвячені розробці індивідуальних реабілітаційних програм після травми гомілковостопного суглоба із застосуванням сучасних методів та засобів реабілітації.

Вдосконалена відома інноваційна програма з фізичної терапії після травми гомілковостопного суглоба із застосуванням сучасних методів та засобів реабілітації.

Проведені порівняльні дослідження зі практичного застосування відомих традиційних програм та розробленої нової інноваційної програми фізичної терапії після травми гомілковостопного суглоба із застосуванням сучасних методів та засобів реабілітації.

Проведений порівняльний аналіз ефективності відомих традиційних програм та розробленого підходу до побудови індивідуальних програми фізичної терапії після травми гомілковостопного суглоба із застосуванням сучасних методів та засобів реабілітації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мухін В.М. Фізична реабілітація / Мухін В.М.// . - К.: Олімпійська література, 2000. – 424 с.
2. Основи фізичної реабілітації: навч.посіб./О.В.Бісмак, Н.Г. Мельнік.– Х.:Вид-во Бровін О.В., 2010–120с.
3. Полустрев А.В. Теоретические и методические основы восстановления физической работоспособности травматологических больных с переломами верхних и нижних конечностей: Учебное пособие. -Омск: ОГАФК,2009. - 150 с.
4. Юрьев В.П. ЛФК при диафизарных переломах костей нижних конечностей: Методические рекомендации. - Л.,2002.
5. Jeffrey D. Placzek, David A. Boyce Orthopaedic Physical Therapy Secrets / Elsevier Health Sciences, - p.704.
6. David X. Cifu Braddom's Physical Medicine and Rehabilitation / Elsevier Health Sciences, - p.1520.

К ВОПРОСУ О ПРОТОТИПИРОВАНИИ ИНТЕРФЕЙСА СИСТЕМЫ

Чайников Сергей Иванович

к.т.н., профессор

Сердюк Артур Викторович

Студент

Харьковский национальный университет радиоэлектроники

г. Харьков, Украина

Аннотация: целью исследования является автоматизация процедуры прототипирования интерфейса, а именно создание максимально эффективного прототипа интерфейса, который будет удовлетворять все требования пользователя. Метод исследования – методология структурного анализа и проектирования информационно-управляющих систем, а именно методика прототипирования интерфейса. Спроектирован и разработан прототип интерфейса пользователя, имеет интуитивно понятный интерфейс с целью обеспечения наиболее эффективной работы, позволяет пользователям системы работать с различными проектами и вносить изменения по мере разработки данного приложения. Область применения – процесс проектирования информационно-управляющих систем.

Ключевые слова: прототип, прототипирование, интерфейс, спецификация прототипирования, проектирование, система.

На современном этапе развития экономики все большее значение отводится информационной поддержке бизнес-процессов и успех любой компании или предприятия напрямую зависит от качества и функциональных возможностей используемой информационно-управляющей системы. Поэтому, учитывая скорость развития современных информационных технологий, все чаще появляется необходимость преобразования существующей системы

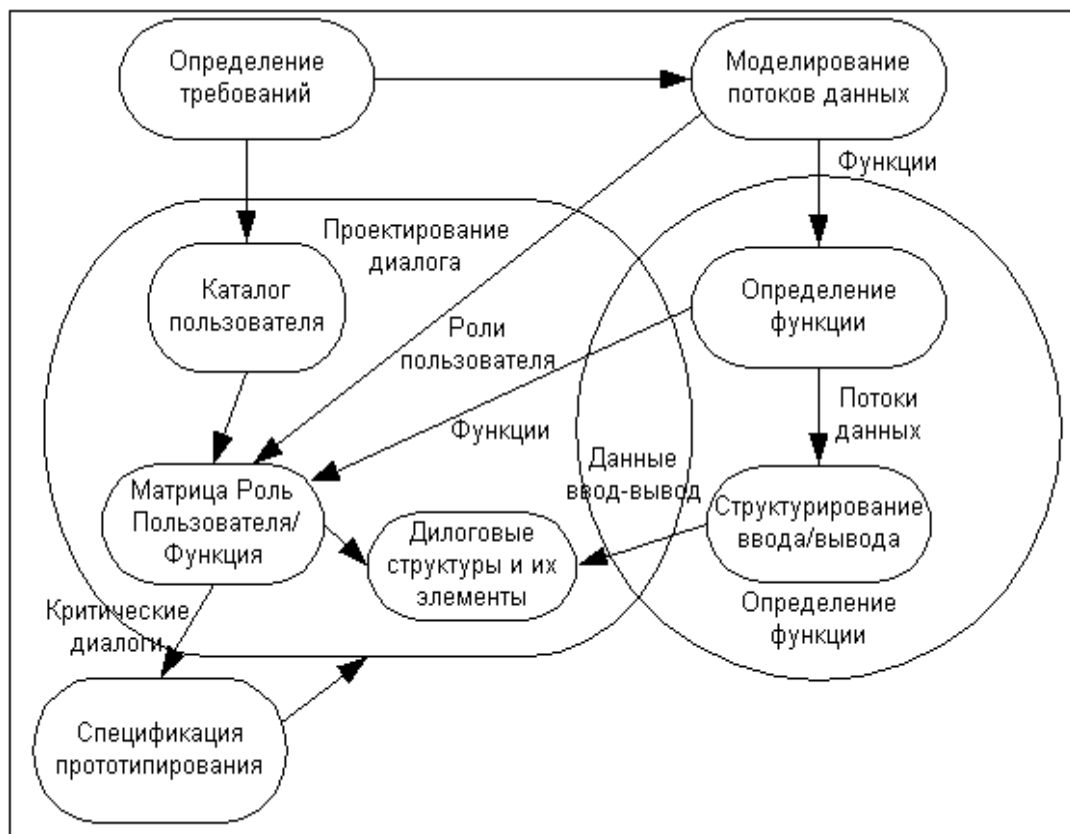
управления или её замены на новую с целью повышения эффективности экономической деятельности предприятия. В связи с этим появляется необходимость применения современных технологий и инструментальных средств проектирования сложных систем. Методология структурного анализа и проектирования систем (SSADM), которая является ярким примером воплощения принципа проектирования сверху вниз в технологии создания сложных информационно-управляющих систем, что позволяет повысить эффективность процессов проектирования [1, с. 104]. Одной из процедур, выполняемых в рамках этой методологии, процедура прототипирования интерфейса. Важность этой процедуры объясняется тем, что заказчику уже на ранних этапах проектирования предоставляется прототип интерфейса будущей системы, и в связи с этим у него появляется возможность дополнить и уточнить набор требований к интерфейсу и к самой системе в целом.

Создание максимально эффективного прототипа интерфейса является чрезвычайно важной задачей. Прототип должен хорошо выглядеть, чтобы понравиться заказчику и не вызывать вопросов у субъектов тестирования, он должен быть максимально дешевый, максимально полный и, что немаловажно, должен с легкостью обновляться. При создании прототипа наиболее частой ошибкой является чрезмерное наводнение глянца и вообще стремление сделать прототип как можно больше походить на результирующую систему. В самом таком подходе нет ничего плохого, проблема в том, что в большинстве случаев прототип после тестирования оказывается неправильным. Его приходится переделывать, причем иногда полностью, при этом все вложенные в прототип ресурсы оказываются выброшенными на ветер [2, с. 54]. К счастью, требования к прототипу меняются со временем. Сначала наиболее актуальными его свойствами является скорость создания и простота модификации. Эти свойства позволяют быстро разработать и проверить несколько версий интерфейса, при этом еще и исправить значительную часть ошибок. Только потом на первый план выходят функциональность и эстетичность, простота же модификации становится не такой важной, поскольку с каждой новой исправленной ошибкой

снижается вероятность того, что прототип придется полностью переделывать при обнаружении новой ошибки. Поэтому всегда лучше создавать прототип настолько похожим на результирующую систему, насколько позже является версия прототипа. Первый прототип стоит делать максимально простым. Только после того, как тестирование подтверждает его правильность, стоит делать более детализированный прототип. На начальном этапе проектирования необходимо определить необходимость выполнения задач прототипирования в рамках разработки процесса. Количество критериев должна быть оценена так, чтобы установить, будет ли получена выгода от прототипирования.

Цель спецификации прототипирования заключается не в том, чтобы представить заключительную версию системы или любой ее части, а чтобы продемонстрировать заказчику, какие аспекты необходимой системы являются выполненными, и какие – нет. Если спецификация прототипа будет удобна или осуществима в действующем проектном окружении, то это будет дополнительным преимуществом, но не главной целью [3, с. 248]. Цель задачи прототипирования в том, чтобы определить и предотвратить ошибки в спецификации пользовательских требований и увеличить приоритет этих требований к выполнению детализированных логических задач разработки. В рамках SSADM эта цель встречается при конструировании комплекта моделирования прототипов, при демонстрации содержания прототипа пользователю и формировании обратной связи пользователя для поддержки той части документации SSADM, в которой отражены требования пользователей. Набор прототипов обеспечивает пользователя анимированным представлением того, как будет работать система, и как она будет выглядеть. Это улучшает представление пользователя, способствует лучшей идентификации несоответствий и недостатков в пользовательских требованиях. Набор прототипов выдвигает на первый план ошибки в документации SSADM, и несогласованности или пропуски в SSADM спецификации. Процедура прототипирования в пределах ядра SSADM базируется на необходимости утвердить и согласовать с будущими пользователями системы выбранные части

спецификации требований. Место спецификации прототипирования в методологии SSADM (рис. 1).

Рис. 1. Место спецификации прототипирования в методологии SSADM

Наиболее важным преимуществом разработки прототипа является уточнение и дополнение пользовательских требований. При разработке и демонстрации готовых прототипов интерфейсов устанавливается эффективное взаимодействие между разработчиком и пользователями системы, помогая таким образом обеспечить правильную интерпретацию пользовательских требований. В результате такого тесного взаимодействия получается наиболее точный и корректный каталог пользовательских требований. Следует учесть повышение пользовательского восприятия возможностей системы. Спецификация на бумаге, особенно когда они связаны с использованием таких элементов интерфейса, как экраны и браузеры, могут быть сложными для пользовательской оценки. Создание спецификации прототипов сразу же облегчает эту проблему и обеспечивает пользователей изображением системы, это также позволяет им расширить их восприятие способностей системы и

компьютерных систем в целом. Очередным преимуществом является повышение степени участия пользователей в разработке будущей системы. Тесное взаимодействие пользователей с разработчиком при разработке спецификации прототипирования приводит к решению проблемы участия пользователей. Кроме того, пользователь и разработчик путем применения прототипа обеспечиваются быстрым и практичным механизмом изучения работы друг друга.

К основным недостаткам прототипирования следует отнести риски различной степени. Рисков, связанных со спецификацией прототипирования, очень много, но это не должно удерживать менеджеров от рассмотрения его использования. Ведь осведомленность о потенциальных ошибках позволит гарантировать руководству и группе прототипирования, что от процесса прототипирования будет получена максимальная выгода. Одним из важных рисков является повышение пользовательских ожиданий более ранней разработки системы. В жизненном цикле проекта спецификации прототипирования пользователю рано выдаются на рассмотрение потенциально рабочие системы. Это может привести к тому, что пользователь будет ждать более быстрой разработки конечного продукта, чем предусмотрено в спецификации требований. Поэтому цель спецификации прототипирования четко объясняется пользователям, как можно раньше и как можно чаще. После того, как спецификация прототипа представлена пользователю, у него растет пользовательская осведомленность о возможностях компьютерных систем, это может закончиться неконтролируемыми изменениями масштабов пользовательских требований. Также если не сделать тщательного планирования и контроля за процессом прототипирования, то есть вероятность выполнить очень много лишних итераций прототипа. Это может привести к чрезмерным расходам временных и финансовых ресурсов. Следует также разрабатывать и соблюдать стандарты по созданию прототипов, поскольку различные разработчики могут разрабатывать и передавать разные стили диалога. Важным

моментом является то, что любая документация системы должна сохранять свою актуальность.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Петров Э.Г., Чайников С.И., Овезгельдыев А.О. Методология структурного системного анализа и проектирования крупномасштабных ИУС. Концепции и методы. Часть 1.-: Харьков. «Рубикон», 1997. - 140 с.
2. Технологія структурного системного аналізу та автоматизованого проектування інформаційно-управляючих систем. Навч. посібник / Упоряд.: Е.Г. Петров, С.І. Чайніков, В.М. Левикін та інш. – Харків: ХНУРЕ, 2004. - 73 с.
3. Кіріленко О., Кузнецова Ю., Соколова Є., Фролова Г. Методи оцінювання інтерфейсу користувача. Навчальний посібник. Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського "ХАІ", 2013. 256 с.

**ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ
СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ**

Шарай Дарья Сергіївна

асистент кафедри біології та агрономії

Бунегін Максим Євгенович

студент магістратури

спеціальності «Психологія»

ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»

місто Старобільськ, Україна

Анотація: У статті визначено ознаки емоційного вигорання. Визначено основні фактори, що відіграють істотну роль у феномені психоемоційного вигорання працівників системи професійної освіти. Одним із найважчих наслідків довготривалого професійного стресу є феномен «емоційного вигорання», якому піддаються працівники.

Ключові слова: фактори, система професійної освіти, емоційне вигорання, освіта.

Важливою особливістю діяльності працівників системи професійної освіти є взаємодія з людьми, як із студентами так і колегами. Вміння спілкуватися, контактувати з навколишніми, добиватися взаєморозуміння у процесі виконання професійних функцій є найважливішою умовою високої ефективності діяльності працівників системи професійної освіти [1,2]. Аналіз роботи сучасних закладів системи професійної освіти засвідчує, що більшість педагогів працюють у доволі неспокійній, емоційно напруженій атмосфері, що вимагає постійної уваги і контролю за діяльністю та взаємодією з людьми. Сучасні психологи визначають, що найбільшим навантаженням та найсильнішим випробуванням для людини є інша людина. Саме тому,

актуальності набуває проблема стресових ситуації на роботі для працівників системи професійної освіти. За таких умов існує безліч факторів, що можуть спричиняти стрес. Одним із найважчих наслідків довготривалого професійного стресу є феномен «емоційного вигорання», якому піддаються працівники. Якщо педагог реагує адекватним, адаптивним чином, він діє успішніше та ефективно, підвищує власну функціональну активність та впевненість. Натомість невміння давати раду в складних, емоційно напружених ситуаціях, веде до емоційного вигорання.

У дослідженні ми звертатимемося до наукових розробок С. Сидорова, Е. Хартмана, І. Сергеева, Т. Зайчикової, Н. Назарука, пов'язаних теоретичними та практичними напрацюваннями авторів щодо емоційного вигорання.

За твердженням С. Сидорова [3, с. 45], виділяють три основних фактори, що відіграють істотну роль у феномені психоемоційного вигорання – особистісний, рольовий і організаційний. Е. Хартмана емоційне вигорання розглядається як динамічний процес (динамічна модель емоційного вигорання), що розвивається у часі та характеризується наростаючим ступенем виразності його проявів. Зазначений синдром вони описують у вигляді прояву трьох основних класів реакцій на організаційні стреси: 1) фізіологічні реакції, що проявляються у фізичних симптомах (фізичне виснаження); 2) афективно-когнітивні реакції (емоційне та мотиваційне виснаження, деморалізація, деперсоналізація); 3) поведінкові реакції (дезадаптація, дистанціювання від професійних обов'язків, зменшення робочої мотивації та продуктивності).

Дослідники Н. Водопьянова, Є. Старченкова зазначають, що розвитку феномену психоемоційного «вигорання», як правило, передує період підвищеної активності («аврал», робочий «цейтнот») [1, с. 227].

У цей час людина практично повністю, як кажуть, «з головою» входить у роботу, яка поглинає її цілком. Забуваються звичні потреби, які не стосуються трудового процесу.

Через визначений проміжок часу (у кожної людини його тривалість індивідуальна) настає виснаження, яке набуває форми відчуття перенапруження

та вичерпування емоційних і фізичних ресурсів особистості, в тому, що не минає після нічного сну. Потім настає особистісна відстороненість.

У дослідженнях Т. Зайчикової визначено, що стрес на робочому місці – невідповідність між особистістю і пред'являються до неї вимогами – є ключовим компонентом емоційного вигорання.

До основних організаційних факторів, що сприяють вигорання, відносяться: високе робоче навантаження, відсутність або нестача соціальної підтримки з боку колег і керівництва; недостатня винагорода за роботу; висока ступінь невизначеності в оцінці виконуваної роботи; неможливість впливати на прийняття рішень; двозначні, неоднозначні вимоги до роботи; постійний ризик штрафних санкцій; одноманітна, монотонна і безперспективна діяльність; необхідність зовні виявляти емоції, які не відповідають реаліям; відсутність вихідних, відпусток та інтересів поза роботою [2, с.19].

Розвиток психології професійної діяльності за останні десятиріччя за змістом теоретичних, експериментальних та прикладних робіт відображало основні наукові і соціальні позиції взаємовідношення психології і трудової діяльності, а саме: направленість результатів досліджень не лише на полегшення людської праці, але й на прагнення зробити її ефективною та безпечною; забезпечити взаємне пристосування людини і діяльності (її змісту, засобів, умов та організації); отримання знань про індивідуальні особливості людини, про опосередковані прояви психіки (особливо для працівників системи професійної освіти за педагогів зокрема) та можливостях управління, корекції функціональних станів і професійної придатності [3,4].

Синдром емоційного вигорання – стан душевного і фізичного виснаження, що виникає виключно на ґрунті роботи. Звідси і його друга назва – синдром професійного вигорання.

Основна причина в надлишку спілкування «чисто по роботі» (т.зв. комунікативне перевантаження), емоційно напружених умов праці, наприклад підвищеної відповідальності, ненормований робочий день, постійної

невизначеності щодо робочих планів і при цьому відсутність гідної фінансової та моральної винагороди, а також скупченість колективу і тощо.

У науковій літературі відокремлюють ознаки емоційного вигорання, розподіляючи їх на п'ять ключових груп:

1. *Фізичні ознаки емоційного вигорання* (втома, фізичне стомлення, виснаження; зміна ваги; недостатній сон, безсоння; поганий загальний стан здоров'я, в т.ч. по відчуттях; утруднене дихання, задишка, нудота, запаморочення, надмірна пітливість, тремтіння; підвищення артеріального тиску; виразки і запальні захворювання шкіри; хвороби серцево-судинної системи).

2. *Емоційні ознаки емоційного вигорання* (нестача емоцій; песимізм, цинізм і черствість у роботі й особистому житті; байдужість, втома; відчуття безпорадності і безнадійності; агресивність, дратівливість; тривога, посилення ірраціонального занепокоєння, нездатність зосередитися; депресія, почуття провини; істерики, душевні страждання; втрата ідеалів; збільшення деперсоналізації своєї чи інших - люди стають безликими, як манекени; переважає почуття самотності).

3. *Поведінкові ознаки емоційного вигорання* (робочий час більше 45 годин на тиждень; під час роботи з'являється втома і бажання відпочити; байдужість до їжі; мала фізичне навантаження; виправдання вживання тютюну, алкоголю, ліків; нещасні випадки - падіння, травми, аварії тощо; імпульсивна емоційне поведінка).

4. *Пригнічений інтелектуальний стан* (падіння інтересу до нових теорій і ідей в роботі, до альтернативних підходів у вирішенні проблем; нудьга, туга, апатія, падіння смаку та інтересу до життя; більшу перевагу стандартним шаблонам, рутині, ніж творчому підходу; цинізм або байдужість до нововведень; мале участь або відмова від участі в розвиваючих експериментах - тренінгах, освіті; формальне виконання роботи).

5. *Пригніченість соціальних ознак* (низька соціальна активність; падіння інтересу до дозвілля, захоплень; соціальні контакти обмежуються роботою;

мізерні відносини на роботі і вдома; відчуття ізоляції, нерозуміння інших та іншими; відчуття нестачі підтримки з боку сім'ї, друзів, колег) [1,2].

Таким чином, емоційне вигорання характеризується вираженням поєднанням симптомів порушення в психічній, соматичній і соціальній сферах життя.

Головна причина вигорання – психологічна перевтома від професійно вимушеного спілкування. Сам синдром – це процес поступової втрати емоційної, розумової (пам'ять, мислення, увага) і фізичної енергії, що проявляється симптомами емоційного, розумового виснаження, фізичної втоми, відстороненості й наростаючої байдужності до своїх обов'язків на роботі, негативізму у ставленні до оточуючих, відчутті власної професійної неспроможності.

Одним з показників емоційного вигорання в професійній діяльності працівників системи професійної освіти є стан психічної напруженості, викликаний конфліктами, труднощами у вирішенні складних соціальних проблем, що приводять до відчуттів дискомфорту, тривоги, фрустрації, песимістичні настрої.

Характерним для працівників системи професійної освіти, є розвиток почуття невдоволення собою або розчарування, які формуються в результаті спілкування з людьми. Помічаючи за собою відчуження або сплески внутрішнього роздратування по відношенню до своїх підопічних, працівники системи професійної освіти переживають це як власну неспроможність, некомпетентність чи людські недоліки, часто звинувачують те, що відбувається з ними самих себе [1,2].

У повсякденному рутині вигоряння працівників системи професійної освіти підкрадаються непомітно, в навколишньої ситуації як ніби нічого не змінилося, ситуаційні причини ідентифікувати важко, і, отже, людина мимоволі починає шукати причини того, що відбувається в самому собі.

Крім того, як правило, ці проблеми не обговорюються в своєму колективі, здається, що оточуючі нічого подібного не переживають, і це також сприяє

приписування причин свого зміненого стану собі самому. У вітчизняній практиці безсумнівний вплив роблять також соціальні вимоги відповідності певним професійним зразкам, які є особливо жорсткими для працівників системи професійної освіти, що посилює переживання власної неспроможності. Найчастіші фактори емоційного вигорання для працівників системи професійної освіти це: необхідність завжди бути в центрі уваги – щохвилини випромінювати енергію, професіоналізм і упевненість в собі, а також добре виглядати і відповідати на будь-які питання; тісне та постійне спілкування з людьми (колегами та студентами), особливо з конфліктними; надмірне залучення педагога до потреб студентів або колективу, бажання будь-що допомогти, занадто глибоке співчуття та співпереживання іншим; відсутність професійної мотивації (коли кожен працівник сам на сам зі своїми виробничими завданнями, а винагорода не залежить від результатів роботи та докладених зусиль); брак часу чи матеріального забезпечення для відпочинку; конфлікти та конкуренція всередині колективу, непорозуміння або неповне розуміння інтересів керівника та структурних підрозділів; надмірне захоплення професією, що допомагає досягти успіху, але призводять виникнення проблем у родині.

Підсумовую чи відзначимо, що емоційне вигорання – один з достатньо нових, розглянутих в науковій літературі механізмів захисту, тому його визначення є дещо розмитим.

Слід відзначити, що емоційне вигорання завжди розглядається і трактується лише з негативного боку. Адже коли людина перебуває у напруженому емоційному стані це відображається і на якості виконання професійної діяльності, у тому числі: на відносинах зі студентами, колегами, родиною тощо. І разом із тим емоційне вигорання приводить до емоційної і особистісної відстороненості, незадоволеності собою, виникнення відчуття тривоги, ознак депресивного стану і неадекватне емоційне реагування на звичайні життєві ситуації.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у подальших дослідженнях щодо визначення напрямів профілактики емоційного вигорання працівників системи професійної освіти [1,2].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Водопьянова Н. Е., Синдром выгорания: диагностика и профилактика/ Н. Е. Водопьянова, Е. С Старченкова// 2-е изд. СПб.:Питер, 2008. – 336 с.
2. Зайчикова Т.В. Соціально-психологічні детермінанти синдрому «професійного вигорання» у вчителів / Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.05; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2005. – 20 с.
3. Сидоров П.И. Синдром эмоционального выгорания // Медицинская газета, 2005. – № 43. URL: [http://medgazeta .medserv.com/2005/43/article_1322.html](http://medgazeta.medserv.com/2005/43/article_1322.html) (дата звернення: 25.03.2020).
4. Hartman, E. Burnout: summary and future research // Human relations, 1982. – Vol. 35 (4). – p. 283-305.

УДК 159.92

АДАПТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Шахова Олена Григорівна

канд.біол.наук

доцент кафедри соціології та психології

Чепіга Лада Петрівна

канд.психол.наук, доцент

доцент кафедри соціології та психології

Каліберда Людмила Андріївна

студентка

Харківський національний університет

внутрішніх справ

м. Харків, Україна

Анотація: В статті представлені результати дослідження особистісного адаптивного потенціалу та самооцінки психічних станів старших підлітків під час тривалої дії комбінованих стресогенних факторів в умовах карантину на тлі пандемії COVID-19. Виявлено серйозні порушення адаптації більшості підлітків, що пов'язано з низьким рівнем їх поведінкової регуляції і комунікативного потенціалу, недостатньо розвиненою моральною нормативністю та неадекватною оцінкою своїх психічних станів.

Ключові слова: пандемія COVID-19, підлітки, адаптивний потенціал

Стрімке поширення пандемії COVID-19 з початку 2020 року за рекордно короткий термін змінило життя мільйонів людей в усьому світі. Страх бути інфікованим та серйозно захворіти, втратити джерела фінансового доходу, тривога за здоров'я та життя своїх близьких у поєднанні з адаптаційною напругою, яку спричиняє істотна зміна укладу життя внаслідок карантинних

обмежень – це серйозні стресогенні фактори сучасної пандемії [1, 2]. Специфікою пандемії є те, що, велика кількість людей опинилися у ситуації «двостороннього тиску» – як від самого вірусу та хвороби, так і від заходів протидії їх поширенню.

Результати наукових досліджень психологічних та психічних наслідків пандемії COVID-19 у всьому світі свідчать про те, що близько 30 % населення випробовують стрес, тривогу та напругу [1, 2]. Однією з найбільш вразливих до стресу верств населення, в силу вікових особливостей їх психічного розвитку, є підлітки. Тому, з метою побудови програм психологічної допомоги, в цей час є важливим дослідження адаптивного потенціалу підлітків та виявлення причин і факторів, які найбільшою мірою спричиняють порушення їх адаптаційних ресурсів [3, с. 75]

Дана робота присвячена дослідженню особистісного адаптивного потенціалу старших підлітків під час тривалої дії комбінованих стресогенних факторів в умовах пандемії COVID-19 - тотальної карантинної ізоляції в суспільстві, дистанційного навчання (яке до цього часу взагалі не практикувалося у школі); щоденного інформаційного тиску (цілодобові повідомлення у ЗМІ, Інтернет-ресурсах, Інтернет суспільствах щодо пандемії), обмеження спілкування із однолітками, недоступності звичайних розваг, нестабільності матеріального становища батьків, тощо. Особливістю даного дослідження є те, що не існувало «контрольної» групи, яка б не піддавалась дії зазначених вище стресогенних чинників.

Адаптаційні можливості підлітків вивчали за допомогою багаторівневого особистісного опитувальника «Адаптивність» МЛЮ-АМ, самооцінку психічних станів проводили за допомогою відповідного тесту Айзенка (онлайн). В дослідженні взяли участь 50 підлітків віком 14–15 років чоловічої та жіночої статі.

У результаті аналізу даних дослідження адаптивності підлітків встановлено, що переважна більшість із них має низький рівень особистісного

адаптивного потенціалу (98 %) за рахунок низького рівня поведінкової регуляції (94 %) та комунікативного потенціалу (78 %) (таблиця 1).

Таблиця 1

Рівні прояву показників адаптивності у старших підлітків, %

Показники адаптивності	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
	Кількість осіб, %		
Особистісний адаптивний потенціал	98	2	-
Поведінкова регуляція	94	6	-
Комунікативний потенціал	78	22	-
Моральна нормативність	40	58	2
Дезадаптаційні порушення	32	38	30
Астенічні реакції	28	48	24
Психотичні реакції	20	58	22

Виявлено також, що в більшості підлітків спостерігається середній і високий рівень дезадаптаційних порушень (68 %), які мають свій прояв у астенічних (72 %) та психотичних реакціях (80 %).

Ці результати свідчать про те, що більшість підлітків вибірки даного дослідження має низьку нервово-психічну стійкість, процес їхньої адаптації має важкий перебіг, у них можливі нервово-психічні зриви, тривалі порушення функціонального стану, конфліктні та делінквентні вчинки.

Для них є характерним низький рівень поведінкової регуляції, відсутність адекватності самооцінки і адекватного сприйняття дійсності, низький рівень соціалізації, неадекватна оцінка свого місця і ролі в колективі. У результаті аналізу самооцінки психічних станів за тестом Г. Айзенка виявлено, що переважна більшість опитаних підлітків мають низький та середній рівні прояву тривожності (88 %), фрустрації (86 %), агресивності (90 %) та ригідності (84 %).

Отримані дані свідчать про те, що переважна більшість підлітків вибірки даного дослідження не усвідомлює власні психічні стани як такі, що знаходяться під загрозою.

Вони вважають себе тривожними та фрустрованими на припустимому рівні, достатньо стійкими до невдач і труднощів, достатньо здатними до змін програм діяльності, стереотипів, способів мислення тощо.

За даними дослідників, в період пандемії є принципові відмінності у психологічному стані школярів порівняно зі старшими віковими групами населення.

Для школярів проблема загрози життю і здоров'ю внаслідок поширення COVID - 19 є значно менш впливовою на їх моральний стан. Для них психологічний дискомфорт спричиняють скоріше вимушена самоізоляція, зміна режиму життя і навчання, а також обмеження можливостей дозвілля і спілкування з однолітками.

В таких умовах школярі є дезорієнтованими та потребують допомоги дорослих у створенні нових правил роботи й дозвілля [4].

Отже, результати даного дослідження свідчать про серйозні порушення адаптації більшості підлітків до дії комплексних стресових факторів в умовах пандемії COVID-19, що пов'язано з низьким рівнем їх поведінкової регуляції і комунікативного потенціалу, недостатньо розвиненою моральною нормативністю і посилюється неадекватною оцінкою своїх психічних станів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Mental health and psychosocial considerations during the COVID-19 outbreak // World Health Organization. 18 March 2020 <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331490/WHO-2019-nCoV-MentalHealth-2020>.
2. The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence / K. B. Samantha, K. W. Rebecca, E. S. Louise та ін. //The

Lancet. 2020. Vol. 395. P. 912-920. DOI:[https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8).

3. Панок В.Г. Роль практичної психології і соціальної роботи у протидії пандемічній загрози // Психологія і педагогіка у протидії пандемії COVID-19: Інтернет-посібник / за наук. ред. В.Г. Кременя ; [координатор В.В. Рибалка ; колектив авторів]. Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2020. 243 с. – С. 75-76.

4. Досвід переживання пандемії COVID-19: Дистанційні психологічні дослідження, дистанційна психологічна підтримка. Електронне видання / За наук. ред. М.М. Слюсаревського, Л.А. Найдьонової, О.Л. Вознесенської// Матеріали онлайн-семінарів 23 квітня 2020 року «Досвід карантину: дистанційна психологічна допомога і підтримка» та 15 травня 2020 року «Дистанційні психологічні дослідження в умовах пандемії COVID-19 і карантину». – К., 2020. – 212 с.

УДК 376:353:3.071 ("20"/2000"20")

**ШКІЛЬНА ОСВІТА В УКРАЇНІ У ДОБУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ОСВІТА
ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ (2000-І РР.).**

Шевченко С. М.

канд. пед. наук, ст. наук. сп.

ст. наук

співробітник відділу історії та філософії освіти

Інституту педагогіки НАПН України

м. Київ, Україна

Анотація: Основою наукових історико-педагогічних досліджень є історіографічний аналіз, що дає змогу визначити мету, завдання, ступінь розробленості досліджуваної проблеми та її наукову новизну. Обґрунтування шкільної освіти спеціальних закладів несе в собі важливе теоретичне і практичне значення для сучасної освіти, оскільки допомагає усвідомити роль інтернатних закладів у становленні та вдосконаленні системи суспільного виховання дітей.

Ключові слова: спеціальна школа, «Положення...», «Навчально-реабілітаційний центр», Статут, корекційні заняття, форми роботи, молодший шкільний вік, спеціальні школи з вадами слуху.

Роки незалежності в Україні були сприятливими для реформування шкільної світи, зокрема і спеціальної. Нині перед державою нові освітні вимоги, реалізація яких знайшла відображення в законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», державних програмах «Освіта» (Україна XXI століття), «Діти України», Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті. Названими основними документами законодавчо закріплені прогресивні зміни, що відбулися в освітній політиці в період становлення незалежної української

державності, і одночасно накреслено нові завдання щодо подальшого розвитку системи освіти. Саме тому особливий інтерес викликають дослідження діяльності закладів спеціальної освіти в історичному аспекті.

Теоретичні й методичні основи діяльності щодо розвитку спеціальних шкіл висвітлені в працях вітчизняних вчених (А.Бондарь, В.Демиденко, І.Єрьоменко, В.Покиданов, В.Слюсаренко, М.Ярмаченко, В. Шевченко та ін. учених та дослідників спеціальної освіти).

Із прийняттям у першому десятилітті незалежності України Декларації прав національностей України (1991), Законів України: «Про освіту» (1991, 2017), «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991, 2004), «Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів» (ООН, 1993), «Про охорону дитинства» (2001), «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2001) було *закладено* нову законодавчу базу спеціальної освіти. Робота з дітьми з особливими потребами є одним із важливих і пріоритетних напрямів спеціальної педагогіки, в основі якої – правові чинники соціального захисту та підтримки цієї категорії дітей. Суспільство адаптує діючі стандарти до потреб дітей з особливими потребами. Основним документом в організації діяльності спеціальної школи для дітей з особливими потребами та їх соціального захисту в роки незалежності України було *уперше впроваджено* «Положення про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу, клас) України для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку» (1993), яке було вдосконалене у 2000 р. і спрямоване на забезпечення розвитку дітей спеціальної школи [1, с.1].

Обґрунтовано, що 2010 р. згаданий документ набув подальшого розвитку у новому формулюванні: «Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах» наказ Міністерства освіти і науки України від 09.12.2010 р. №1224 (зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 29.12.2010 р. №1412/18707) [2, с.1]. Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту», розділу IV Національного плану дій на 2012 р. 16 серпня 2012 р. (№ 920) було затверджено наступне «Положення про навчально-реабілітаційний

центр» [3, с.1]. Доведено, що метою діяльності його було реалізація права на освіту дітей з особливими освітніми потребами, зумовленими складними вадами розвитку, їх інтеграція в суспільство шляхом здійснення комплексних реабілітаційних заходів, спрямованих на відновлення здоров'я, здобуття освіти відповідного рівня, розвиток та корекцію порушень. Також реабілітаційний процес включав медичну, фізичну, психолого-педагогічну, соціально-побутову реабілітацію згідно з індивідуальною програмою реабілітації дитини-інваліда, яка відвідувала чи перебувала, навчалася в Центрі. Діяльність реабілітаційного відділення Центру була спрямована на комплексний характер і забезпечувалася психолого-педагогічними, соціально-побутовими, медичними (лікувально-профілактичними) та фізичними заходами. Розкрито, що кожна спеціальна школа мала свій розроблений Статут. Він розроблявся відповідно до встановлених норм-правових документів та загальних положень спеціальної школи. Встановлено, що колишній будинок для глухонімих (нині Комунальний загальноосвітній навчальний заклад І-ІІІ ступенів «Навчально-реабілітаційний центр» №6 м. Києва) та інші спеціальні школи та Навчально-реабілітаційні центри України діяли на підставі розроблених Статутів. Мета їх полягала у створенні сприятливих соціокультурних умов соціалізації особистості дітей у спеціальному закладі та конкретизувалася низкою таких завдань: адаптація особистості у перші дні вступу до спеціальної школи; збереження та покращення фізичного, психічного та соціального здоров'я особистості; створення сприятливих умов у мікросоціумі для розвитку здібностей та самореалізації особистості; надання соціальної, психологічної, педагогічної підтримки та медичної допомоги особистості; корекційно-реабілітаційна робота; попередження та локалізація негативних впливів на особистість факторів соціального середовища.

Виявлено, що у Статуті серед основних форм роботи, у молодшому шкільному віці, було передбачено: навчання дітей з розладами слуху та мовлення за допомогою корекційних занять; за індивідуальними дозованими завданнями (особистісно-орієнтовані на конкретного учня: розвивати мову і

мовлення (за допомогою різних артикуляційних вправ вимовляння букв, слів, простих речень); увага на дитячі потреби. З'ясовано, що в досліджуваний період відбувалося постійне контролювання режиму роботи спеціальної школи з урахуванням особливостей організації навчально-виховного процесу відповідно до контингенту вихованців; адміністрація спеціальної загальноосвітньої школи сприяла організації відпочинку та оздоровлення вихованців у дитячих санаторіях, таборах відпочинку; забезпечувалися умови проживання та організаційної діяльності дітей з особливими потребами, під час канікул дітей позбавлених батьків та напівсиріт.

Відповідно до затверджених наказом Міністерства освіти України від 24.12.99 № 442/311/155, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 13.01.2000 за № 14/4235 (із змінами) всі учні спеціальної школи забезпечувалися підручниками та навчальними посібниками за рахунок держави. Доведено, що учні молодших класів спеціальних шкіл з вадами слуху, зору забезпечувалися засобами індивідуальної корекції (для учнів з вадами слуху – різнопланові картки, ігри з розвитку мови та мовлення, логічного мислення; з вадами зору – спеціальні розвиваючі кубики, настільні ігри та ін.), а діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування – перебували на повному державному утриманні та користувалися пільгами, отримували предмети гардеробу, текстильної білизни та предмети першої потреби, установлені законодавством для цієї категорії дітей відповідно до Норм матеріального та нормативів фінансового забезпечення (наказ Міністерства освіти і науки України від 17.11.2003 № 763, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 12.01.2004 за № 27/8626). Доведено, що 6 березня 2019 р. Кабінет Міністрів України затвердив нове «Положення про спеціальну школу» у якому визначалися основні засади діяльності спеціальних шкіл усіх видів незалежно від форми власності, яке діє і до нинішнього часу [4, с.1].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про затвердження «Положення про спеціальну загальноосвітню школу-інтернат (школу, клас) України для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку» № 136 від 13.05.93 р. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 1 верес. 1993 р. за № 120. Погоджено Заступник міністра охорони здоров'я України В.М. Пономаренко 13.05.93 р. Режим доступу : [08file:///F:/%D1%81%D0%BC19/%D0%9F%D1%80%D0%BE%20%D0%B7%D0B7%202\).html](08file:///F:/%D1%81%D0%BC19/%D0%9F%D1%80%D0%BE%20%D0%B7%D0B7%202).html)

2. Про затвердження «Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах» зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 29 грудня 2010 р. за №1412/18707. Міністр Д.В. Табачник. Режим доступу : <https://studfile.net/preview/5242153/page:5/>

3. Положення про навчально-реабілітаційний центр. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 16 Серпня 2012 року № 920. Міністр Д. В. Табачник. Режим доступу : <https://studfile.net/preview/5242153/page:26/#52>

4. Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр. Кабінетом Міністрів України Постанови «Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр» від від 6 березня 2019 р. № 221. Прем'єр-міністр України В. Гройсман. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text>

ІСТОРИЧНИЙ І МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ В СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Шевчук Лариса Дмитрівна

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри математики

інформатики та методики навчання

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ

ім. Григорія Сковороди», Україна

Войтюк Катерина Василівна

магістрантка спеціальності 014

Середня освіта (математика)

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ

ім. Григорія Сковороди», Україна

Анотація. У статті розглядається вивчення історичного та методологічного аспекту підготовки вчителя математики, що є корисно для розвитку інтересу до математики. Історичний та методологічний аспект підготовки вчителя математики, з одного боку, фундаменталізує його професійно-педагогічну підготовку в її методичному аспекті, з іншого боку, будучи історичною, а отже гуманітарною за своєю суттю, активно її гуманітаризує.

Ключові слова: методична культура, неперервна освіта, підготовка вчителя, академічна освітня система, методичний професіоналізм.

Під математичною культурою розуміється певний рівень сформованості математичного мислення, вміння доцільно викласти і пояснити вироблені дії, наявність уявлень про різноманіття специфічних для математики понять і операцій, про можливості, що представляються математикою для сучасної

науки і практики, а також розуміння внутрішніх зв'язків між різними розділами математики.

Історичний та методологічний аспект підготовки, не може внести нічого нового в математичну культуру та в зміст самої математики педагогічного університету. Він скоріше спирається на якийсь вже сформований рівень математичної культури і зокрема тому краще її віднести на заключний рік підготовки фахівця.

Але тим не менше історичний та методологічний аспект підготовки опосередковано впливає на формування математичної культури, дозволяючи, по-перше, формувати уявлення про динаміку впровадження досягнень математики як науки в освіту, залежно цієї динаміки від зовнішніх обставин і персоналій, наведемо приклади:

Приклад 1. Надзвичайно цікавим є питання про використання систем числення. Аж до XVII ст. на Русі використовувалася давньослов'янська алфавітна десяткова непозиційна система числення, в той час як в Європу вже в XI-XII ст. проникла і досить швидко поширилася індо-арабська десяткова позиційна система числення, яка по праву вважається одним з найбільших досягнень людської цивілізації. Це багато в чому пояснюється тим, що після татаро-монгольського ярма, яке призупинило розвиток Росії, в XV-XVI ст. духовенство виступало в якості запеклого ворога поширення математичної культури: церква зарахувала до числа «відречених книг, в які не повинен заглядати добро-віруючий християнин, астрономію та землевпорядкування», а також книги, статті в які були писані цифрами. Відступники каралися аж до страти.

Приклад 2. Сучасний варіант тригонометрії як науки створив, будучи академіком Санкт-Петербурзької Академії наук і мешкаючи в Росії, великий математик Леонард Ейлер: він вперше розглянув тригонометричні функції як функції довільного аргументу, ввів коло одиничного радіуса, вирішив питання про знаки тригонометричних функцій, вивів формули приведення, систематизував «формульну тригонометрію». Ці наукові досягнення

надзвичайно оперативно впроваджені в математичну освіту: в 1780 р написаний, а в 1789 р опубліковано підручник тригонометрії учня Ейлера «Плоска і сферична тригонометрія з алгебраїчними доказами, зібраними Михайлом Головіним, надвірним радником, Академії наук членом і професором Учительській семінарії», в якому М. Є. Головіну вдалося чітко і ясно викласти сучасну теорію тригонометрії. Зміст і методика викладу матеріалу цього підручника визначили розвиток навчальної літератури з тригонометрії практично на століттям.

По-друге, курс історії математичної освіти сприяє формуванню у майбутніх вчителів математичних адекватних уявлень про структуру науки, в тому числі математичної, історії розвитку найважливіших інститутів науки.

При характеристиці педагогічної культури спираємося на її визначення, за Є.В. Бондаревскою: «В індивідуально-особистісному плані ми розглядаємо педагогічну культуру як сутнісну характеристику цілісної особистості педагога, що представляє собою динамічну систему педагогічних цінностей, діяльності та професійної поведінки вчителя», в основі якої лежить педагогічне знання.

Характеризуючи в процесі реалізації історичного та методологічного аспекту підготовки, історичні етапи розвитку неперервної математичної освіти, неможливо обійтися без педагогічного контексту, в який вписана історія математичної, як і будь-якої іншого, освіти.

Перша особливість педагогічного контексту полягає в тому, що аналізу піддається система дидактичних принципів, на яких будується та чи інша освітня система, що включає в якості компонента математичну освіту, або підручник математики.

Наприклад, характеризуючи підручник арифметики Л. Ейлера «Керівництво до арифметики для вживання в гімназії при імператорській Академії наук», підкреслюється, що він спробував поєднувати в ньому принципи науковості та доступності у викладі матеріалу: Ейлер в передмові критикує підручники «... містять або тільки одні правила з багатьма при них належними прикладами, а при підставі, на якому ті правила затверджуються, не

згадується в них жодним словом; або хоча праведні підстави сіючі науки в деяких посібниках і показуються, однак ж так важким і незрозумілим чином, що якщо хтось до математичного порядку не звик, то чи не можна майже того і зрозуміти».

Звернувши увагу на разючий факт: практично йдеться про найсучаснішу інтерпретації принципів дидактики – розглядається пара принципів, що поєднують нестабільні характеристики, що втілює загальнонаукових принцип взаємодоповнюваності. Ейлер реалізував в своїх підручниках і принцип систематичності викладу матеріалу і обліку вікових особливостей учнів.

Другою особливістю педагогічного контексту історичного та методологічного аспекту підготовки вчителя математики є цілісна педагогічна характеристика освітніх систем, в які вбудована в якості підсистеми, система математичної освіти, характерна для курсу історії вітчизняного неперервної математичної освіти.

Так, характеризуючи академічну освітню систему XVIII ст., що включає гімназію і університет при Санкт-Петербурзькій Академії наук, розглядаються такі питання, як викладацький склад, структура і програми навчання, віковий, кількісний і якісний склад студентів, результативність навчання, різні проекти навчання в гімназії. Тільки після цього аналізуються змістовні, методичні та організаційні проблеми математичної освіти в академічній освітній системі.

Значний педагогічний потенціал характерний для висновків про основні етапи розвитку неперервної математичної освіти і періодів всередині цих етапів. Перерахуємо як приклад педагогічні проблеми укладення першої книги історії вітчизняної математичної освіти, що підводить загальні підсумки його розвитку в XVIII ст.: динаміка освітньої політики вищого керівництва країни, традиції державного патронажу освіти, особливості функціонування ідеї цінності освіти на різних ступенях соціуму, основні освітні парадигми і відповідні їм освітні системи (професійна, академічна, університетська, масова загальноосвітня, духовна, станова), центри освіти.

Проблема методичної культури вчителя математики висвітлюється в роботах Т.А. Корінцевої, Л.А. Прежевалінської та інших. На думку Н.А. Новик методична культура вчителя математики зводиться до формування «загальних, спеціальних і конкретних умінь, що спираються на глибокі знання і навички, набуті під час вивчення математики, педагогіки, психології, суспільних дисциплін та пов'язані з викладанням математики в системі народної освіти» [3. С. 111].

Характеризувати внесок історичного та методологічного аспекту підготовки в формування методичної культури вчителя математики не потрібно, оскільки вона апріорі забезпечує його методичну компетентність в ретроспективному її аспекті і тому повністю включена в формування методичної культури в силу того, що: історія прийшла в область методичної науки зовні і залишилась в ній як її пам'ять; для людини ж методичної культури, яким повинен бути вчитель математики, необхідно «розвивати історичну пам'ять»; сам зміст історичного та методологічного аспекту підготовки є узагальненим, досвідом попередніх поколінь щодо ефективного будівництва неперервної математичної освіти.

Оволодіння цим досвідом і відбувається в процесі вивчення студентами-математиками курсу історії математичної освіти. Паралельно цей досвід є інтеріоризацією і при певних умовах у вищих своїх проявах стає компонентом особистісного досвіду. Ці складні процеси виходять за рамки нашого дослідження. Ми обмежуємося лише констатацією можливості такого роду інтеріоризації історичного досвіду, не вдаючись у механізми його формування та оцінку результативності.

Отже, історичний та методологічний аспект підготовки забезпечує насамперед методичну компетентність вчителя математики в ретроспективному її варіанті, збагачуючи його знаннями про історію математичної освіти і історію методики викладання математики. Методичний професіоналізм забезпечується історичним та методологічним аспектом підготовки в дещо меншій мірі, в

основному розвиває методичне мислення студента за допомогою знайомства з зовнішнім досвідом, а не накопиченням власного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буняев М.М. О содержании математической подготовки учителя. Часть 1. // М.М. Буняев, А.Я. Хинчина – М.: МПГУ, 1994. – с.10-14.
2. Бутова, Н.А. Курс истории математики как фактор гуманизации и гуманитаризации математического образования, в педагогическом вузе / Н.А. Бутова – Новосибирск: 2000. – 196 с.
3. Новик Н.А. Формирование методической культуры учителя математики в педагогическом институте: Автореф. дисс. на соискание уч. ст. доктора пед. наук. – М., 1990. – 38 с.

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Шилова Тамара Олександрівна

аспірантка

Одеський національний економічний університет

м. Одеса, Україна

Анотація: Обґрунтовано роль вартості підприємства як ключового критерію ефективності господарювання. Досліджено складові ризик-орієнтованого підходу до формування показників вартості підприємств транспортно-логістичної галузі. Охарактеризовано алгоритм визначення кожного з ключових факторів ризику, притаманних галузі. Визначено принципи управління ризиками підприємства на засадах міжнародного стандарту ISO 31000.

Ключові слова: вартість підприємства; генератор вартості; ризик-орієнтований підхід; транспортно-логістична діяльність.

Провідними закордонними науковцями управління ризиками визначається по-різному: як процес, під час якого використовуються різні інструменти, які мають призвести суб'єкт господарювання до прийняттого рівня ризику [1, с. 13]; як безперервна діяльність, що виконується на підприємстві, метою якої є одночасний мінімізація ризику та максимізація захисту від його наслідків [2, с. 149]; як комбінація ідентифікації, оцінки, управління та моніторингу ризику із застосуванням різних інструментів [3, с. 5]; як довготривалий процес, що полягає у виявленні ризику разом з його причинами та наслідками з метою: пом'якшення, запобігання, передачі чи усунення його [4, с. 143]. Тому перед процесом управління ризиками ставляться різні цілі, і вони значною мірою визначають типи інструментів, які можуть бути використані в процесі управління ризиками в окремих суб'єктах

господарювання. Таким чином, існує цілий спектр методологій та інструментів, що використовуються в процесі управління ризиками, і це значною мірою залежить від цілей, які ставлять перед цим процесом [5, с. 145]. Однак варто зазначити, що діяльність у галузі управління ризиками (включаючи всі ризики, що виникають у даному суб'єкті господарювання) – це діяльність, наслідки якої можуть бути оцінені лише протягом тривалого періоду часу. Тому вжиті заходи, пов'язані з управлінням ризиками, повинні бути довготерміновими – від них не варто відмовлятися за відсутності негайних наслідків.

Процеси управління ризиками є результатом як місцевих, національних, так і професійних настанов та глобальних стандартів цього процесу. Приклади міжнародних стандартів включає популярний стандарт ISO 31000 [6, с. 496–497], який може використовуватися як в приватних, так і державних структурах. Більше того, розроблено низку передових практик та керівних принципів, включаючи Керівні принципи оцінки спроможності ЄС щодо управління ризиками (2015) та стандарти внутрішнього контролю та управління корпоративними ризиками COSO (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission). Проте, незважаючи на багато правових норм у галузі ризику, необхідно організувати загальні правила [6, с. 497] щодо впровадження цього процесу та класифікації інструментів, що використовуються для цього. І хоча на основі наявної літератури можна знайти все більше загальних матеріалів щодо областей компетенції в галузі управління ризиками, не існує комплексного підходу, який включає різні зацікавлені сторони, що підпадають під процес управління ризиками [6, с. 512]. Огляд публікацій також показує набагато ширший погляд на управління на основі вартості (англ. *Value Based Management*), невід'ємним елементом якого є управління ризиками в організації. Реалізація інвестицій вимагає моніторингу процесів прийняття рішень та виконавчих процесів та визначення їх впливу на вартість підприємства у довгостроковій перспективі. Змінні умови реалізації інвестицій, що виникають, наприклад, через затримку з отриманням відповідних адміністративних погоджень або непередбачувані технічні труднощі, змушують

змінити обсяг або послідовність реалізації окремих інвестиційних завдань. Підприємство, у зв'язку із запланованою інвестиційною діяльністю, але також через операційну діяльність, несе значні ризики.

Всебічна робота над системою управління ризиками охоплювала низку рішень та дій та проводилася на багатьох рівнях. Підприємства приймають політику та процедуру управління ризиками на основі стандарту ISO 31000. Було запроваджено звітність про ризики, виявлені керівниками окремих організаційних підрозділів суб'єкта господарювання, разом з їх початковим аналізом та запропонованими профілактичними діями. Сфера аналізів та висновків аудитора, що здійснює аудит річної фінансової звітності, була розширена, включивши питання, пов'язані з управлінням ризиками в компанії. Також були запроваджені організаційні зміни, які присвоювали питання у галузі управління ризиками та управління цінністю підприємства конкретним керівникам відділів і служб. Вищезгадані зміни були доповнені придбанням програмного забезпечення для управління ризиками та вартістю підприємства (аналіз впливу прийнятих рішень на вартість підприємства). Управління ризиками служить виконанню статутних завдань підприємства та реалізації стратегії розвитку, визначеної основними акціонерами. Процес управління ризиками здійснюється шляхом постійного виявлення різних видів ризиків та вживання адекватних заходів для мінімізації наслідків можливих негативних подій, оптимізації страхового полісу та забезпечення безперервності діяльності компанії та суб'єктів господарювання.

Розробка системи управління ризиками вимагає офіційного визначення припущень всієї системи, зокрема таких:

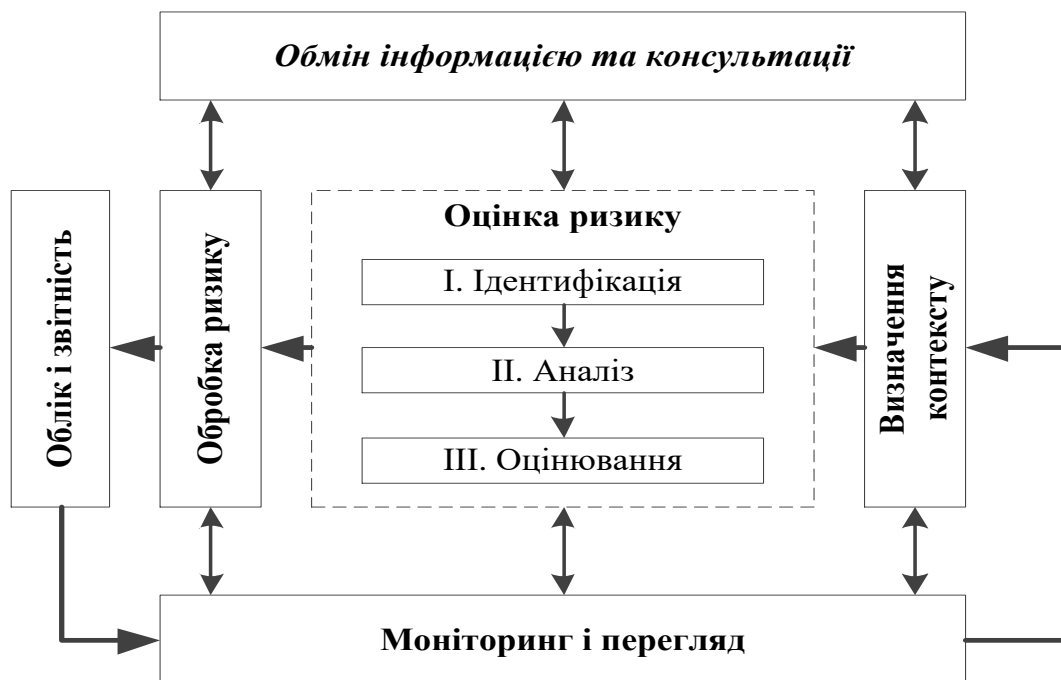
1) Політика управління ризиками застосовується до всіх суб'єктів господарювання та пов'язана з безпосереднім здійсненням підприємством статутної діяльності.

2) Співробітники компанії зобов'язані постійно інформувати своїх безпосередніх начальників про ризики, виявлені в процесі виконання своїх службових обов'язків.

3) Керівники організаційних підрозділів проводять періодичний аналіз ризиків та звітують про них як менеджеру з управління ризиками, так і безпосередньому начальству.

4) Правління компанії на підставі звіту менеджера з управління ризиками проводить щорічний огляд стану реалізації політики управління ризиками, який є елементом річної фінансової звітності та оцінюється сертифікованим аудитором.

Вищезазначені припущення свідчать про те, що велика увага в управлінні ризиками має робитися на виявленні потенційних ризиків у різних сферах діяльності підприємства.

Рис. 1. Процес управління ризиками на засадах стандарту ISO 31000

Відповідно до стандарту ISO 31000 (рис. 1) передбачається, що процес управління ризиками включає такі процеси, що повторюються циклічно:

– визначення внутрішнього та зовнішнього контексту (встановлення внутрішніх та зовнішніх вимог, яким повинна відповідати система управління ризиками);

– оцінки ризиків, включаючи його ідентифікацію, аналіз та оцінювання;

– обробка ризику, тобто вжиття заходів щодо ризику.

Згідно зі стандартом, оцінка ризику, понесена підприємством, включає три етапи: виявлення, аналіз та оцінювання ризиків. Ідентифікація ризику – це пошук, розпізнавання та опис ризику, його причин та наслідків. Аналіз ризиків включає опис характеру та оцінку рівня виявленого ризику. Оцінювання ризику означає порівняння результатів аналізу ризику з критеріями оцінки ризику, прийнятими компанією.

За допомогою визначеного таким чином вимірювального інструменту можна класифікувати виявлені ризики та, у випадку тих, що характеризуються високим рівнем, вжити адекватних заходів. Особливу роль у процесі управління ризиками відіграють дії, вжиті щодо ризику, які згідно з номенклатурою ISO називаються управлінням ризиками.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Jajuga K. *Zarządzanie ryzykiem*. PWN. Warszawa, 2007. 384 p.
2. Tarczyński W., Mojsiewicz M. *Zarządzanie ryzykiem*. PWE. Warszawa, 2001. 280 p.
3. Garvey P. R. *Analytical Methods for Risk Management : A Systems Engineering Perspective*, Chapman and Hall/CRC Press. Boca Raton, 2008. 282 p.
4. Coyle J. J., Novack R. A., Gibson B., Bardi E. J. *Transportation : A Supply Chain Perspective*, Nelson Education. Scarborough, 2010. 503 p.
5. Damodaran A. *Strategic Risk Taking : A Framework For Risk Management*. Wharton School Publishing. Philadelphia, 2007. 408 p.
6. Nagi A., Indorf M., Kersten W. *Bibliometric Analysis of Risk Management in Seaports*. Proceedings of the Hamburg International Conference of Logistics (HICL). 2017. No. 23. Pp. 491–521.

**ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Юдіна Єлизавета Олександрівна

Студент

Одеської державний екологічний університет

м. Одеса, Україна

Анотація: Херсонська область розташована в басейні нижньої течії р. Дніпро в межах Причорноморської низовини. Область омивається Чорним і Азовським морями, Сивашем та Каховським водосховищем. По території протікає велика кількість річок: найбільші з них: Дніпро довжиною 178 км, Інгулець довжиною 180 км, 24 малі річки загальною довжиною 547,7 км. Кількість озер налічує 693 загальною площею водного дзеркала 170,22 тис.га. Водними об'єктами зайнято 15,1% території області, що у 3 рази перевищує відповідний середньоукраїнський показник (4,8%). Область межує на сході із Запорізькою, на північному заході — з Миколаївською, на півночі — з Дніпропетровською областями, на півдні по Сивашу та Перекопському перешийку — з Автономною Республікою Крим. Херсонська область утворена то 30 березня 1944 р., її площа становить 28,5 тис.км², що складає 4,7% території України. Має 18 адміністративних районів, 3 міста обласного підпорядкування, 30 селищ міського типу, 658 сільських населених пунктів з центром м. Херсон. [1, с. 3]

Ключові слова: клімат, водні ресурси, населення, господарство, лісові ресурси.

Клімат Херсонської області помірно-континентальний із порівняно м'якою зимою (середні температури зимових місяців -1 о -3 оС) та жарким і довгим літом (середні температури $+22$ о $+23$ оС, максимальні – більше 40о С).

Середньорічна температура дорівнює 9,3о – 9,8о і має стійку тенденцію до підвищення. Середня багаторічна кількість опадів по області близько 400 мм, але в останнє десятиріччя кількість опадів збільшується. Клімату Херсонщини притаманні літні суховії – потужні вітри (більше 5 м/с) при низькій вологості (менше 30%), та високих температурах (вище 25°).

Водні ресурси

Забезпеченість водними ресурсами має важливе значення для передумов благополучного існування на певній території. Джерелом водопостачання населення та галузей економіки області є поверхневі та підземні води. Водних ресурсів області достатньо для забезпечення потреб населення та галузей економіки в повному обсязі. Із природних водних об'єктів області в середньому забирається – 1727,0 млн. м³ води. Використання свіжої води склало – 1276,0 млн. м³.

Найбільшими водокористувачами Херсонської області є:

- підприємства промисловості, в тому числі:
- енергетика; - пром. будів. матеріалів;
- машинобудівна та металообробна;
- харчова промисловість;
- сільське господарство;
- комунальне господарство.

Водні ресурси Херсонщини складають поверхневі та підземні води, охорона яких має важливе значення особливо у степовій зоні, де вони найбільш інтенсивно використовуються.

Скидається у поверхневі водні об'єкти біля – 69,35 млн м³, в т.ч.:

- забруднених стічних вод – 0,912 млн м³
- нормативно-чистих – 38,16 млн м³
- нормативно-очищених – 21,81 млн м³

В умовах постійного збільшення обсягів використання водних ресурсів, при дуже обмежених їх запасах і нерівномірному розподілі, необхідна науково обґрунтована система ведення водного господарства, яка забезпечувала б

оптимальний розподіл водних ресурсів за природно-географічними зонами, економічними районами і галузями народного господарства, відтворення, охорону і комплексне використання води, а також раціональну систему обліку, планування і управління водогосподарським комплексом.

Населення. Господарство

Чисельність населення складає 1047,6 тис. У адміністративному складі область має міста: Гола Пристань, Нова Каховка, Каховка; міста районного впорядкування: Берислав, Генічеськ, Олешки, Скадовськ, Таврійськ та райони: Білозерський, Бериславський, Генічеський, Олешківський, Скадовський, Таврійський, Великоолександрівський, Велилепетинський, Верхньорогачинський, Високопільський, Голопристанський, Іванівський, Каланчацький, Каховський, Нижньосірогозький, Нововоронцовський, Новотроїцький, Чаплинський.

На території області розвинуті багато галузей господарства:

- внутрішня торгівля, тобто оборот роздрібною торгівлі (до якого включено дані щодо роздрібного товарообороту підприємств та розрахункові дані щодо роздрібного товарообороту фізичних осіб-підприємців, основним видом економічної діяльності яких є роздрібна торгівля) ;

- сільське господарство;
- промисловість. ;
- будівництво;
- транспорт (вантажні перевезення, пасажирські перевезення);
- зовнішньоекономічна діяльність.

Лісові ресурси

Загальна площа лісів та інших лісовкритих площ на території області становить 152,0 тис. га, лісистість території – 4,1 % і по адміністративним районам коливається в межах від 0,9% (м. Каховка) до 26,3% (Цюрупинський район). Коливання лісистості по адміністративним районам зумовлено неоднорідністю розташування лісових масивів. В області найбільша площа вкрита лісами зосереджена на піщаних аренах Нижньодніпровських пісків –

Цюрупинський та Голопристанський райони, де відсоток лісистості складає відповідно 26,3% та 13,86% і в місті Нова Каховка (18,0%). Низькою є лісистість в Генічеському, Новотроїцькому (по 1,1%), Іванівському (1,2%), Чаплинському (1,4%), Каланчацькому (1,5%) районах. У вище вказаних районах планується прийняти під заліснення не придатні для використання у сільському господарстві землі, з метою збільшення лісистості. За площею насаджень домінують хвойні (74%) і твердолистяні (18%) породи дерев, м'яколистяні займають лише 6%, інші – 2%. Переважають у складі вказаних груп порід сосна й акація. За віковою структурою насадження поділяються на молодняки та середньовікові – 79%, досягаючі – 3%, стиглі й перестійні – 18%.

70 Основним напрямком роботи у веденні лісового господарства на півдні України є відтворення та збереження лісів. Лісовою охороною підвідомчих підприємств, сумісно з фахівцями Херсонського лісозахисного підприємства, ведеться постійний нагляд в осередках шкідників і хвороб лісу. Використання вірусних препаратів по управлінню, на протязі останніх років, свідчить про їх високу ефективність та важливі переваги перед хімічними препаратами, з мінімальним впливом на екологію природного середовища викликаючи гибель личинок відповідних видів комах, не завдаючи шкоди іншим об'єктам біоценозів. За всіма шкідниками проводиться детальне лісопатологічне обстеження на постійних пробних майданчиках, а також рекогностувальні обстеження. Боротьба з стовбурними шкідниками проводиться шляхом проведення санітарних рубок. З метою пропаганди захисту лісу лісова охорона проводить постійно бесіди з учнями шкіл та населенням, залучає їх до виготовлення і розвішування штучних гнізд для птахів. В цілях пропаганди захисту лісу ведуться виступи по радіо, публікуються статті в районних та обласних газетах, навколо лісових насаджень встановлені аншлаги. У 2017 році обласна державна адміністрація погодила обласна протокол технічної наради з розгляду і затвердження лісогосподарських заходів, запроєктованих базовим лісовпорядкуванням 2015 року на 2017 рік по ДП «Збур'ївське лісомисливське господарство» Херсонського обласного управління лісового та мисливського

господарства, та клопотання щодо приведення існуючого поділу лісів у відповідність до «Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок» по державному підприємству «Степовий ім. В.М. Виноградова філіал Українського ордена «Знак Пошани» науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г.М. Висоцького» Херсонської області та клопотання щодо виділення особливо захисних лісових ділянок по державному підприємству «Степовий ім. В.М. Виноградова філіал Українського ордена «Знак Пошани» науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г.М. Висоцького» Херсонської області. З метою збалансованого розвитку лісового господарства області, спрямованого на посилення екологічних, соціальних та економічних функцій, охорону і захист лісів, розпорядженням голови обласної державної адміністрації від 26 грудня 2016 року № 1001 схвалено проект обласної програми «Ліси Херсонщини» на 2017 – 2020 роки», яку затверджено рішенням 71 обласної ради від 03 березня 2017 року № 373. Програмою передбачено фінансування державних лісгосподарських підприємств області за рахунок місцевих бюджетів на суму 47,052 млн. грн.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ:

1. Екологічний паспорт Херсонської області. 2017. 180 с.

**ВІДОБРАЖЕННЯ ТРЕКІВ У ФОРМАТІ GPX НА КАРТАХ
ВІДКРИТИХ СЕРВІСІВ**

Яременко Дарина Миколаївна

Шаповалова Світлана Віталіївна

Студенти

Національний авіаційний університет

м. Київ, Україна

Анотація: у сучасному світі значно надається перевага автоматизації, і це є помітним у всіх сферах людської діяльності. У зв'язку з цим полягає потреба у створенні нових або модернізованих програмних систем, які надають можливість комп'ютерної обробки і аналізу картографічної інформації. Візуалізація даних, моделей і процесів за допомогою розвинених комп'ютерних засобів, спеціалізованих інструментів обробки й аналізу географічних даних.

Ключові слова : GPX , Yandex.Maps, Алгоритм Брезенхема

Вступ. Важливе місце у науці займає область обробки відеоматеріалів, отриманих з безпілотних літальних апаратів. Вирішується широке коло завдань, пов'язаних з автоматичною обробкою зображень [2] і прив'язки їх до карт в різних проекціях [3]. Представляє інтерес відображення на карті траєкторії руху транспортного засобу, як проміжних результатах. У його якості може виступати як БПЛА, так і автомобіль. Схожі результати доповідалися в роботі [5]. Земля та і будь-яке інше небесне тіло має надзвичайно складну форму поверхні. На ній і практично не можливо визначати положення об'єктів, відстані між ними або напрямки, якщо ці об'єкти розташовані на значних відстанях. Тому в геодезії та картографії для вирішення практичних завдань Землю описують за допомогою спрощених математичних моделей. Реальна поверхня Землі

заміняється на математичну поверхню Землі, будь-яка точка якої має чітке визначення через певний набір рівнянь [1, с.123].

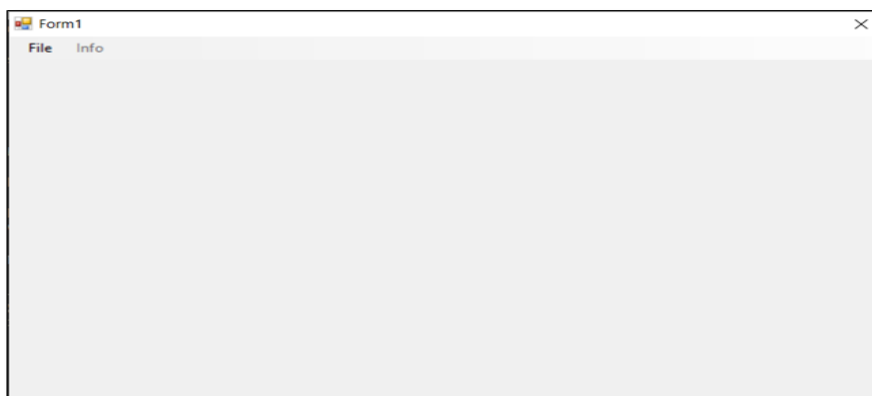
Постановка задачі. Розробити програмне забезпечення на мові програмування C# для відображення треків у форматі GPX на пошуково-інформаційному сервісі Yandex.Maps ресурсами Yandex . Розглянути способи та методи відображення координат на площість. Подати у вигляді таблиці дані переміщення по маршруту.

Основна частина. Yandex.Maps дозволяє малювати ломану з вершин, кількість яких не перевищує 100, а це означає, якщо вершин більше - нам потрібно вибрати з них відповідно 100 значущих.[6] Для підвищення швидкості роботи бажано зменшити кількість відображуваних точок зі збереженням загального вигляду треку в залежності від масштабу. Для такої оптимізації був обраний алгоритм Брезенхема. Алгоритм Брезенхема - алгоритм, що визначає, які точки двовимірного растру потрібно скоротити, щоб отримати близьке наближення прямих ліній між двома заданими точками. Загальне рівняння прямої :

$$\frac{y - y_0}{y_1 - y_0} = \frac{x - x_0}{x_1 - x_0}$$

Для отримання тестових даних GPS-треків у форматі .gpx використовувався навігатор NaviTel 7.5.0.1342. [7]

GPX (GPS eXchange Format) - це текстовий формат зберігання і обміну даними GPS, заснований на XML. [4. с.160]

Рис.1 Інтерфейс програми

« File » - вибір файлу з розширенням .gpx

« Info » - дані про трек (рис.3)

< lon > - довгота ; < lat > - широта ; < ele > - висота ; < time > - час ; < hdop > - горизонтальний геометричний фактор ; < sat > - кількість супутників; HDOP (Horizontal Dilution of Precision) - зниження точності в горизонтальній площині.

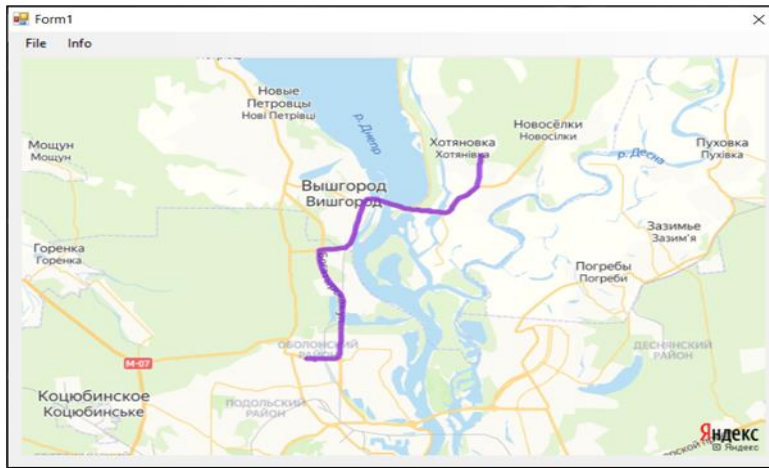
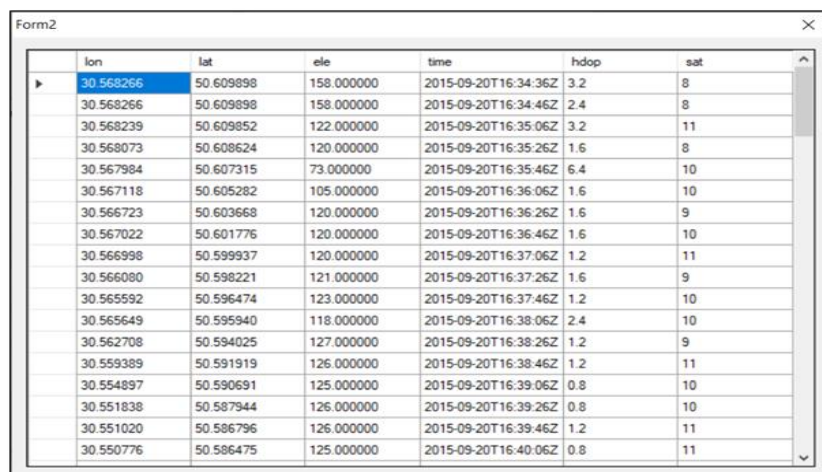

Рис.2 Приклад відображення треку у форматі . jrg

lon	lat	ele	time	hdop	sat
30.568266	50.609898	158.000000	2015-09-20T16:34:36Z	3.2	8
30.568266	50.609898	158.000000	2015-09-20T16:34:46Z	2.4	8
30.568239	50.609852	122.000000	2015-09-20T16:35:06Z	3.2	11
30.568073	50.608624	120.000000	2015-09-20T16:35:26Z	1.6	8
30.567984	50.607315	73.000000	2015-09-20T16:35:46Z	6.4	10
30.567118	50.605282	105.000000	2015-09-20T16:36:06Z	1.6	10
30.566723	50.603668	120.000000	2015-09-20T16:36:26Z	1.6	9
30.567022	50.601776	120.000000	2015-09-20T16:36:46Z	1.6	10
30.566998	50.599937	120.000000	2015-09-20T16:37:06Z	1.2	11
30.566080	50.598221	121.000000	2015-09-20T16:37:26Z	1.6	9
30.565592	50.596474	123.000000	2015-09-20T16:37:46Z	1.2	10
30.565649	50.595940	118.000000	2015-09-20T16:38:06Z	2.4	10
30.562708	50.594025	127.000000	2015-09-20T16:38:26Z	1.2	9
30.559389	50.591919	126.000000	2015-09-20T16:38:46Z	1.2	11
30.554897	50.590691	125.000000	2015-09-20T16:39:06Z	0.8	10
30.551838	50.587944	126.000000	2015-09-20T16:39:26Z	0.8	10
30.551020	50.586796	126.000000	2015-09-20T16:39:46Z	1.2	11
30.550776	50.586475	125.000000	2015-09-20T16:40:06Z	0.8	11

Рис.3 Дані з таблиці

Висновки . Було розроблено програмне забезпечення для відображення треків у форматі GPX на картах відкритих сервісів (рис.1). Проведено та описано тестування розробленого програмного забезпечення на реальних GPS даних, що являють собою трек, отриманих з GPS приладу. Реалізована таблиця виводу даних, що надає інформацію про довготу широту, висоту, час, горизонтальний геометричний фактор та кількість супутників .

Перспектива подальшого розвитку це вироблення технічних вимог до інформаційних систем для моделювання поведінки рухомих об'єктів і зміни

стану навколишнього середовища з урахуванням погоди, генерацією фотоплану, можливістю для користувача завантажувати і демонструвати для нього опис об'єктів, що знаходяться в заданих координатах та обробляти відео-матеріали з реєстратора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бугаевский Л.М., Математическая картография. - М.: Златоуст, 1998.
2. Prystavka P. Information Technology of the Aerial Photo Materials Spatial Overlay on the Raster Maps / Yurchuk I., Piskunov A., Prystavka P. // Cases on Modern Computer Systems in Aviation. – IGI Global, 2018 – p. 300 – ISBN13: 9781522575887
3. Пояснительная записка. Эллипсоиды и геометрические вычисления / А.Г.Пискунов, К.М.Гринченко, И.А.Юрчук.
4. Піскунов О.Г. Оглядач треків, що використовує відкриті картографічні сервіси.
5. Лавринович В.Ю. Накладання треків з gpx-координатами на растрові карти відкритих тайлових сервісів / В.Ю. Лавринович. // Тези XVI міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів «ПОЛІТ.Сучасні проблеми науки. Інформаційно-діагностичні системи». - Київ: НАУ - 2016 - 262 с. 36.
6. [Інтернет ресурс]- Режим доступу:
<https://stackoverflow.com/questions/9873626/choose-m-evenly-spaced-elements-from-a-sequence-of-length-n/9873804#9873804>
7. Ковдря В.Ю. Взаємне конвертування gpx та csv файлів/ В.Ю. Ковдря// XVII Міжнародна науково-практична конференція молодих учених і студентів «Політ-2017» Тезиси докладів. Київ. — 2017.

**СПЕЦИФІКА ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ**

Яцкевич Інна Володимирівна

д.е.н., доц.

проф. кафедри менеджменту організацій

Шатний Владислав Сергійович

студент 2 курсу МЕБО

ОРІДУ НАДУ при Президентіві України

Анотація: У роботі зазначено, що кризові явища впливають на всі сфери економіки, зокрема на функціонування підприємств. Однак криза неоднаково торкається економічних суб'єктів, тому в статті поставлена мета - виявити специфіку діяльності підприємств в умовах нестабільності. У процесі дослідження специфіки діяльності підприємств було проаналізовано їх стан за 2018 -2019 рр., виявлені фактори, що впливають на їхню діяльність та визначено типи підприємств з мінімальним збитком від кризи.

Ключові слова: державна підтримка, збитки, криза, нестабільність, підприємство.

Різні підприємницькі структури надають економіці завершеність, мобілізують фінансові та виробничі ресурси населення, несуть в собі потужний потенціал. Підприємництво є одним з чинників структурної перебудови, багато в чому вирішує проблему зайнятості та інші соціальні проблеми ринкового господарства країни [1...3].

Розвиток підприємницького сектора є засобом адаптації економіки до рухів зовнішнього середовища, джерелом реальних реструктуризацій суспільства, що забезпечує орієнтацію всіх основних учасників економічних і соціальних процесів та участь у функціонуванні ринкового механізму. Це

дозволяє зазначити, що розвиток підприємницьких структур несе у собі високий диверсифікаційний потенціал.

Слід зазначити, що в сучасних умовах, майже третина працездатного населення України в тій чи іншій мірі пов'язана з підприємницьким сектором. До цієї групи входять кілька мільйонів реальних власників, менеджерів, фінансистів, організаторів виробництва тощо.

Предметом уваги і підтримки з боку держави є саме мале підприємництво. Традиційно нові малі підприємства є істотним внесоком у зайнятість та зростання зайнятості в період зростання економіки. Проте, вони схильні до впливу економічних криз - зайнятість в малих підприємствах знижується найбільш сильно, так як вони найбільш схильні до банкрутства та меншою фінансовою стійкістю у порівнянні з великими підприємствами.

У цілому за 2018-2019 рр. в Україні кількість суб'єктів господарювання зросла на 102029 од. або на 5% та складає у 2019 р. - 1941701 од. [4].

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання у 2019 р. у порівнянні з 2018 р. зріс на 10715 294127, 00 грн. або на 56%. Серед них, найбільшу питому вагу складають самостійні підприємства - 0,92% або 9841060737,7 од., а фізичні особи-підприємці - 0,08% (884382236,4 од.) [4].

За попередніми підсумками, у 2019р. фінансовий результат до оподаткування великих та середніх підприємств становив 422,2 млрд.грн прибутку (у 2018р. – 335,1 млрд.грн). Прибуток становив 596,3 млрд.грн, або 110,3% порівняно з 2018р., збитків допущено на суму 174,1 млрд.грн (або 84,7%). Водночас, частка збиткових підприємств, як і у 2018р., становила 21,7% [4].

Аналізуючи статистичні дані, можна резюмувати, що за підсумками 2018 - 2019 рр. ситуацію з розвитком підприємництва в цілому по Україні можна назвати несприятливою. Так, зафіксовані показники, що характеризують сектор малого підприємництва, підтверджують тенденцію до зниження ділової активності підприємств у кінці 2019 р.

До загальних негативних факторів, які впливають на ефективність діяльності підприємств в умовах кризового стану української економіки, можна віднести зниження ліквідності, неплатежі, низьку інвестиційну активність.

Водночас, можна сформувати та систематизувати специфічні фактори впливу на ефективність діяльності підприємств.

По-перше, це різке скорочення доступу до додаткових фінансових можливостей та можливостей для інвестування. Незважаючи на те, що на сьогодні залежність від банківського сектора та банківського фінансування підприємств не є сильно вираженою, - криза ліквідності у банківському секторі, скоротила можливість банків щодо надання додаткових кредитів підприємствам, а особливо - малим.

Зауважмо, що представники малого підприємництва в меншій мірі користуються кредитами (у порівнянні з більш великими підприємствами) для реалізації проектів з розширення діяльності та створення нової продукції. Суб'єкти малого підприємництва використовують кредити для поповнення оборотних коштів, закупівлі товарів у великих підприємств або в оптовиків [1...3].

По-друге, суб'єкти малого підприємництва залежать від внутрішнього попиту на продукцію (послуги). Даний фактор полягає в тому, що мале підприємництва в основному орієнтовано на задоволення потреб населення і підприємств, що діють в країні.

Так, зниження платоспроможного попиту на продукцію (послуги) малих підприємств негативно впливає на діяльність малого підприємництва. Так, скорочення попиту призводить до скорочення обігових коштів, що в свою чергу змушує підприємства урізати витрати за рахунок скорочення обсягу випуску продукції (надання послуг), скорочення персоналу, припинення проектів власного розвитку та розширення діяльності.

По-третє, для малого підприємництва (особливо в сфері роздрібною і дрібнооптовою торгівлі, виробництва будівельних матеріалів) стало недоцільним використання при роботі з великими виробниками та

постачальниками схеми «передплата за продукцію - відвантаження продукції», оскільки через кризу ліквідності та ускладнення доступу до фінансових ресурсів, підприємства не мають можливості залучати позикові кошти для закупівлі необхідних товарів. Це в свою чергу призводить до припинення діяльності окремих малих підприємств, бізнес-процесів, які ґрунтуються за вказаною схемою.

По-четверте, кризові явища збільшують ризик припинення діяльності і навіть розпаду інфраструктури підтримки підприємств. Так, у разі скорочення активності підприємств та їх попиту на інформаційні, маркетингові, освітні та інші бізнес-послуги, які надаються організаціями з інфраструктури підтримки, - сприяють припиненню їхнього існування.

При цьому продовжать функціонування та розвиток ті організації, які спеціалізуються з надання підприємствам фінансових послуг, а саме: мікрофінансові організації, венчурні фонди, фонди прямих інвестицій, гарантійні фонди тощо. Варто зауважити, що саме дані інститути в умовах відсутності банківського фінансування стануть єдиним джерелом позикових грошей для підприємництва.

По-п'яте, кризові явища підштовхують підприємства піти у тіньовий сектор. В умовах відсутності коштів та платоспроможного попиту суб'єкти підприємництва змушені скорочувати масштаби діяльності. Водночас, щоб вивільнити додаткові кошти, багато підприємств намагаються мінімізувати податкові надходження, докладаючи максимальних зусиль щодо економії витрат, у тому числі приховувати власні доходи.

При цьому в умовах чинного податкового законодавства виникає проблема: на мале підприємство впливає зайвий податковий тиск з метою збереження існуючого рівня податкових надходжень в місцевий бюджет.

Узагальнення дослідження діяльності підприємства в сучасних умовах, які характеризуються нестабільністю, дають можливість зазначити, що суб'єкти підприємництва будуть шукати шляхи щодо зменшення витрат:

- заморожувати всі проекти, які спрямовані на розвиток та розширення підприємницької діяльності;
- зменшувати інвестиційні та податкові витрати;
- переглядати методи роботи з контрагентами;
- нарощуватимуть залучення позичкових коштів з нелегальних кредитних ринків та перестануть користуватися кредитними послугами легального ринку кредитування, оскільки доступ до них буде обмежений.

Водночас, можна зазначити, що нестабільність підприємницького середовища впливає не на всі суб'єкти підприємництва. Так, для деяких підприємств збиток від економічної кризи можна вважати не дуже сильним. До таких підприємств відносяться:

1. Підприємства, що виробляють недорогу продукцію масового попиту і надають відносно дешеві послуги населенню.
2. Підприємства, що виробляють товари (послуги) з нееластичним попитом.
3. Підприємства, які не використовують у своїй роботі позичкові кошти.
4. Підприємства, що мають постійні та налагоджені відносини з комерційними банками, які можуть надати кредити у даний момент.

Отже, в Україні на сьогодні є багато проблем, що перешкоджають розвитку українського підприємництва, вирішення яких забезпечить підвищення ефективності підприємницької діяльності, забезпечить розширення підприємницького сектора, зменшення тіньового сектору. Водночас, основну роль у цих перетвореннях повинна відігравати держава.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Георгіаді Н. Г. Сучасний стан підприємницької активності в Україні. Ефективна економіка. 2016. № 3. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4818> (дата звернення: 16.12.2020).
2. Кизим М. О., Чечетова-Терашвілі Т. М., Хаустова В. Є. Мале та середнє підприємництво в Україні: особливості та проблеми розвитку. Бізнес Інформ. 2019. №10. С. 301–317. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-10-301-317> (дата звернення: 16.12.2020).
3. А. О. Крисак, Л. Й. Мусятовська Актуальні проблеми розвитку малих підприємств в Україні та перспективні напрями їх вирішення. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 14. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/14_2019/6.pdf (дата звернення: 16.12.2020).
4. Офіційний web сайт Державної служби статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 16.12.2020).

ОНЛАЙН ТА ОФЛАЙН ДІЯЛЬНІСТЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Яцкевич Інна Володимирівна

д.е.н., доц., проф.

кафедри менеджменту організацій

Стерхова Анастасія Станіславівна

студентка 2 курс МЕБО

ОРІДУ НАДУ при Президентіві України

Анотація: У роботі обґрунтовано актуальність дискусійного питання щодо перспективи використання онлайн або офлайн форми щодо формування та розвитку підприємницької діяльності. Досліджено суть, проблеми та перспективи онлайн або офлайн діяльності в сучасних умовах.

Ключові слова: діяльність, криза, онлайн, офлайн, підприємство.

У підприємницькому середовищі функціонують і розвиваються безліч підприємств. Однак, в сучасних умовах виникає дискусійне питання про шляхи формування та розвитку підприємницької діяльності - онлайн або офлайн, що пов'язано зі складним економічним становищем в Україні. Так, третина підприємців повідомляють про 50-75% втрат від доходів, а ще 44% зазнали до 50% втрат [1].

Також підприємства повідомляють про значне зростання дебіторської заборгованості. Водночас, 7% підприємств розглядають варіант закриття та лише у 14% не відбулося жодних змін у роботі або ж навіть зріс дохід.

Більшість підприємств, а саме 48% вдалося зберегти заробітну плату персоналу у незмінному вигляді, тоді як 29% були змушені скоротити розмір оплати праці, а ще 19% - відправити працівників у неоплачувану відпустку.

Зберегти персонал підприємства у незмінному складі змогли 59% підприємств. Отже, 33% підприємства торкнулося скорочення, а от 6% навіть зараз шукають нових працівників.

Водночас, підприємці готові повертатися до роботи – 54% підприємств відновлять свою офлайн діяльність протягом травня-квітня. Водночас 60% підприємців розглядають можливість повного чи часткового переходу на онлайн режим роботи.

Питанням щодо перспективи, розвитку та переваги онлайн або офлайн висвітлені у роботах [2...5]. Однак актуальність даного питання зростає й набирає обертів а особливо в умовах карантину. Таким чином, розглянемо більш детально дані форми та систематизуємо переваги й недоліки кожної з них.

Офлайн (традиційний спосіб) – діяльність характеризується реальною і фізичною діяльністю, яка здійснюється у певний час. А саме: продаються фізичні продукти у магазині або надаються послуги, які обмежені географічним місцем розташування. Електрик або сантехнік, наприклад, змушені їхати, щоб відвідати будинок своїх клієнтів особисто, а не пропонувати їх віртуально (онлайн-послуги).

Проаналізовані роботи [2...5] дали змогу узагальнити та систематизувати переваги та недоліки офлайн-діяльності. Так, перевагами офлайн-діяльності є:

1. Офлайн-діяльність викликає у клієнтів відчуття довіри, оскільки показує, що власник підприємства фінансово стабільний, щоб утримувати підприємство. Він також додає елемент професіоналізму, що робить його досить популярним серед клієнтів.

2. Покупець вважає за краще побачити та відчутти продукт, перш ніж витратити на них гроші. Зазвичай це робиться, коли продукт є ювелірним виробом, електронним предметом, одягом тощо.

3. Покупці просто заходять в магазин, якщо їм подобається щось, що демонструється на вітрині, або якщо їм порадив піти в конкретний магазин

хтось із клієнтів. Офлайн бізнес збільшує шанси знаходження клієнтів, що в врешті решт приводить до збільшення продажів.

4. Коли відкривається офлайн-підприємство в певному регіоні, то керівництво точно розуміє, що потрібно людям та яка ніша на ринку вільна. Дана ситуація сприяє тому, що надаючи продукти або послуги, які раніше не були доступні в повному обсязі у даному районі, отримуєте синергетичний ефект.

Однак, дослідження офлайн-діяльності дає можливість знайти суттєвий недолік - це високі витрати, пов'язані з інфраструктурою і людськими ресурсами. Це вимагає не тільки відповідних значних коштів, але й постійного нагляду. Будь-яке підприємницьке приміщення потребує значних витрат, як і заробітна зарплата персоналу.

Онлайн-діяльність - це діяльність, яка надає свої послуги за допомогою мережі Інтернет та отримує дохід від продажу товарів (послуг), які є цифровими або доставляються до будинку споживача.

Роботи [2...5] дали змогу узагальнити та систематизувати переваги та недоліки онлайн-діяльності.

Перевагами онлайн-діяльності є:

1. Завжди відкриті. Інтернет-діяльність не дотримується годин роботи, а це означає, що клієнти можуть переглядати свої продукти або послуги в будь-який час. Згідно з дослідженням електронної комерції Workarea [3], прайм-тайм для покупок в мережі Інтернет розпочнеться близько 20:00, коли більшість фізичних магазинів вже закрито.

2. Менш затратно в установці та експлуатації. Для створення онлайн-діяльності потрібно певний капітал, але тільки ту суму, яку повинні заплатити за якісний конструктор веб-сайтів з платформою електронної комерції. Оскільки він завжди онлайн і може приймати платежі автономно та не потребує наймати додатковий персонал для нагляду за сайтом.

Недоліками онлайн-діяльності є:

1. Важко завоювати довіру та репутацію. У світі електронної комерції жорстка конкуренція, відповідно керівникам онлайн-підприємства потрібно знайти спосіб бути особливими серед клієнтів та переконати їх в тому, що його продукти або послуги найкращі. Це означає, що керівнику онлайн-підприємства потрібно більш детальний та грамотний опис продукту та кілька високоякісних фотографій продукту. Також дуже важливо включати огляди та відгуки, щоб потенційні клієнти могли бачити, що інші задоволені його послугами.

2. Занадто багато відволікаючих факторів. Легше заблукати в доступних підприємцям варіантах. Важливо вибрати щось вигідне й унікальне. Бажано не перескакувати з однієї справи на іншу.

3. Можливості зростання. Якщо керівник онлайн-підприємства починає свою діяльність у невеликому місцевому масштабі, і швидко набирає обертів, зростання діяльності може бути швидким та ефективним. Якщо керівник перебуває в мережі, він автоматично отримує глобальне охоплення, тому, просто пропонуючи доставку по всьому світу, він може експоненціально збільшити свою цільову аудиторію.

4. Занадто багато відволікаючих факторів. Легше заблукати в доступних підприємцям варіантах.

5. Відсутність відповідної нормативно-правової бази, яка б регламентувала діяльність.

Закриття багатьох підприємств під час карантину вже стало звичною справою в світі. У той же час криза дала можливість переосмислити свою діяльність. Більшість видів підприємницької діяльності можна частково або повністю перевести у сферу онлайн. Звичайно, не всю діяльність можна перевести в онлайн. Наприклад, це не вдасться зробити невеликого цілодобового магазину в спальному районі. Тому рішення даної проблеми потребує всебічного дослідження.

Проте, онлайн та офлайн-діяльність будуть ефективніші, якщо почнуть доповнювати один одного, оскільки покупці часто йдуть в магазин, щоб оглянути потрібний товар, а придбати його вже через мережу Інтернет. Гравці ринку прекрасно знають про це, тому в перспективі буде превалювати саме такий тип інтеграції, коли офлайн-магазини будуть грати роль вітрин з товарами, а онлайн - реальними майданчиками для продажу і покупки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Третина малих підприємців втратили понад 50% доходів – опитування. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/05/27/661022/> (дата звернення: 16.12.2020).
2. Проблеми та перспективи ведення бізнесу в Україні — Міжнародна юридична фірма Integrites. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/50-problemi-ta-perspektivi-vedennya-biznesu-v-ukrayini> (дата звернення: 16.12.2020).
3. Старт онлайн-бізнесу: мінімум вкладень — максимум ефекта. URL: <https://nv.ua/biz/markets/kak-ukrainskiy-biznes-pereshel-iz-offlayna-v-onlayn-igor-syrovatko-olx-karantin-2020-novosti-ukrainy-50081097.html> (дата звернення: 16.12.2020).
4. Антикризисный перевод офлайн-бізнесу в онлайн. URL: <http://uageeks.com/articles/antikrizisnyj-perevod-oflajn-biznesa-v-onlajn/> (дата звернення: 16.12.2020).
5. Чим відрізняється онлайн від офлайн? Чим відрізняється онлайн від офлайн? URL: <https://moyaosvita.com.ua/osvita-2/chim-vidriznyayetsya-onlajn-vid-oflajn/> (дата звернення: 16.12.2020).